

AUSZRA.

LAIKRASZTIS ISZLEIDŽIAMAS LIETUVOS MYLETOJU.

Mėnraščio *Aušra* (1883–1886)
140-mečiui atminti

DOVANA LIETUVAI

Aušros perleidimo iniciatorius ir globėjas
Lietuvos Respublikos Prezidentas
dr. GITANAS NAUSĖDA

Mecenatas – kultūros geradarys
dr. PRANAS KIZNIS

Mėnraštis
AUŠRA
(1883–1886)

REPRINTINIS LEIDINYS

ĮVADINĖ KNYGA

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS
VILNIUS • 2023

Mecenatas
dr. Prano Kiznio fondas

Partneris
UAB „Petro ofsetas“

Leidinio sudarymas
Gytis Vaškėlis

Recenzantai
dr. Aurelijus Gieda
dr. Aušra Navickienė

Aušros tekstų antologijos sudarymas
Aušra Martišiūtė-Linartienė
Tekstų adaptavimas ir redagavimas
Danutė Kalinauskaitė, Erika Valčiukienė
Fotografas Rokas Gelažius
Tekstų skaitmeninimas ir elektroninis variantas Rimantas Kazlauskas
Knygos dailininkė Elona Marija Ložytė
Maketuotojas Rokas Gelažius

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

- © Gytis Vaškėlis, sudarymas, 2023
- © Tomas Balkelis, Domas Kaunas, Aušra Martišiūtė-Linartienė, Giedrius Subačius, straipsniai, 2023
- © Aušra Martišiūtė-Linartienė, antologija, 2023
- © Danutė Kalinauskaitė, Erika Valčiukienė, adaptacija, 2023
- © Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023

ISBN 978-609-425-351-5

Reprintinio leidinio sandara

ĮVADINĖ KNYGA

Aušra po 140 metų. 2023 m.

PIRMOJI KNYGA

Auszra, laikraštis išleidžiamas Lietuvos milėtoju. 1883 m.

ANTROJI KNYGA

Auszra, laikraštis išleidžiamas Lietuvos milėtoju. 1884 m.

TREČIOJI KNYGA

Auszra, laikraštis išleidžiamas Lietuvos mylėtoju. 1885 m.

KETVIRTOJI KNYGA

Auszra, laikraštis išleidžiamas Lietuvos mylėtoju. 1886 m.

1 PRIEDAS

Auszra, 1883 m., [Nr. 1]

2 PRIEDAS

Elektroninis *Aušros* ir *Aušros kalendorių* variantas

www.saltiniai.info

<http://www.saltiniai.info/index/details/1030>

Turinys

<i>GITANAS NAUSĖDA. Aušra – meilės Tėvynei įžadas</i>	11
<i>PRANAS KIZNIS. Mecenato žodis: Aušros galia</i>	19
<i>GYTIS VAŠKELIS. Naujasis Aušros (1883–1886) leidimas: nuo idėjos iki dovanos Lietuvai</i>	21
<i>DOMAS KAUNAS. Aušros pirmtakai</i>	33
<i>TOMAS BALKELIS. Aušra – lietuvių tautinio sąjūdžio kalbė</i>	89
<i>GIEDRIUS SUBAČIUS. Lietuviška Aušra ir jos lietuvių kalba</i>	123
<i>AUŠRA MARTIŠIŪTĖ-LINARTIENĖ. Literatūrinė Aušra: legenda skaitytojams</i>	145
<i>AUŠROS TEKSTŲ ANTOLOGIJA (sud. Aušra Martišiūtė-Linartienė)</i>	199
<i>PUBLICISTIKA</i>	201
<i>Jonas Basanavičius, B. Priekalba</i>	201
<i>Redakcija Aušros. Apie įsteigimą „Lietuviškos mokslų bendrytės (draugystės)“</i>	206
<i>Jonas Šliūpas, J. Šl. Tikrasis ieškinys tėvyniškumo</i>	209
<i>Jonas Šliūpas, J. S. Kuokštis. Apie įtaisymą lietuviškų mokslaviečių</i>	219
<i>Liudvika Malinauskaitė, Šarka. Trumpa apžvalga, kodėl mūsų lietuviams vargas gauti lietuvės pačias</i>	230
<i>Jonas Mačys, J. Kėkštas. Mūsų vargai</i>	235
<i>Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, Kal. Ką daryti?</i>	239
<i>Jurgis Zauerveinas, Silvatikus (D-ras G. J. J. S. iš Gr.). Medega ir dvasia</i>	241
<i>Juozas Mačys, J. Mačys (Kėkštas). Dvasia ir medega</i>	247

PAŽINTINIAI STRAIPSNIAI	252
Jonas Basanavičius. Apie senovės Lietuvos piliis	252
Jonas Basanavičius. Apie senovės Lietuvos piliis (Tęsinys)	255
Jonas Basanavičius, <i>J. Bs.</i> Lietuvių skundas	273
Jonas Šliūpas, <i>J. K. Š.</i> Dainos ir jų literatūra	276
Pranciškus Lipštas, <i>P. L-as.</i> Aprašymas žemės turtų	282
Stanislovas Dagilis, <i>S. D. S.</i> Keli žodžiai apie poeziją abelnai, o ypačiai apie sudėjimą eilių	285
Jurgis Mikšas, <i>X.</i> Norvegijos apšvaista	290
<i>Fr.</i> Tilžė	292
Juozas Andziulaitis, <i>J. Andziulaitis (Kalnėnas).</i> Apšvaistos dalykuose	293
Jonas Mačys-Kėkštas, <i>Ma...iu Jonas.</i> Iš ūkio	302
Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, <i>J. Andziulaitis (Kalnėnas).</i> Maskoliškasis rubežius	307
GROŽINĖ LITERATŪRA	309
Antanas Baranauskas, <i>A. B.</i> Lietuvos senovės paminėjimas	309
Andrius Vištelis-Lietuvis, <i>J. A. V. L.</i> Lietuviškoji kalba	312
Andrius Vištelis-Lietuvis, <i>J. A. V. L.</i> Regėjimas	315
Juozas Miliauskas, <i>J. Miglovara.</i> Lietuva	322
Liudvika Malinauskaitė, <i>Eglė.</i> Broliams lietuviams	324
Jurgis Zauerveinas, <i>Drs. G. J. J. S. isz / Gr.</i> Jaunųjų lietuvininkų giesmelė	325
Uršulė Tamošiūnaitė. Žirgalkalnis	327
Liudvika Malinauskaitė, <i>Eglė.</i> Liūdnybė	328
Andrius Vištelis, <i>J. A. V. Lietuvis.</i> Šviesūnas ir pelėda	329
Augustinas Baranauskas, <i>A. B.</i> Viltis	330
Simonas Stanevičius. Arklys ir meška	331
Stanislovas Raila, <i>Stajė Šunbajoris.</i> Ant milžinkapių	332
Dionizas Poška. Gromata Tadeušui Čackiui	336
Petras Arminas-Trupinėlis, <i>P. Trupinėlis.</i> Lapė ir liūtas	339
Simonas Stanevičius. Žemaičių šlovė	339
Ksaveras Sakalauskas, <i>Ksaveras Vanagėlis.</i> Laimės valanda	341

Juozas Miliauskas, <i>Juozapas Miglovara</i> . Prabrėšk, aušrele	343
Jurgis Zauerveinas, <i>D-ras G. J. J. S. isz/Gr.</i>	
Hamleto pasikalbėjimas su savimi	344
Valerijonas Zagorskis, <i>Ažukalnis</i> . Rytas vasaros	346
Jonas Mačiulis-Maironis, <i>Zvalionis</i> . Lietuvos vargas	347
Vincas Kudirka, <i>Vinc. Kapsas</i> . Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos	348
Jonas Šliūpas, <i>J. Šl. Asilai ir darbininkai</i>	349
Juozas Andziulaitis, <i>J. A. Kalėnas</i> . Ks. Vanagėliui	350
Juozas Andziulaitis, <i>J. A. Kalėnas</i> . Bitei	352
Dionizas Poška. Žemaičių ir Lietuvos muzikas	354
Zoryna Grot, <i>Zoryna Gr. Baltoji Motina</i>	359
Gromata Šimkevičiaus prie Dionizo Poškevičiaus	363
Ksaveras Sakalauskas, <i>K. Vanagėlis</i> . Dalis mano	366
Juozas Andziulaitis, <i>J. Kalėnas</i> . O liuosybės Maskvužėlė	367
Martynas Jankus, <i>M. J. Lietuviams</i>	368
TAUTOSAKA	371
Jonas Basanavičius, <i>Basanius</i> . Upių ir ežerų kelionė į Lietuvą	371
Svečių šalėlė	373
Mečislovas Davainis-Silvestraitis, <i>M. Davainius</i> .	
Pasaka apie Palemoną	374
Trys garsūs kiemai	377
Daina apie Kosciušką	380
Svetima šalėlė	381
O bėda, vargai, trūdningi čėsai	383
Giltinė ir avikirpės žirklys	384
Meilės dainelė	387
Jonas Basanavičius, <i>Bs</i> . Apie senovės kalvius	388
Jonas Basanavičius, <i>J. Bs</i> . Paukščių kalba	390
Mergytės išėjimas	392
Daina apie vanagėlį	393

I Š L I E T U V O S	395
Stanislovas Raila, S. R. V. Laurynas Ivinskis	395
Jurgis Mikšas, <i>Parplis</i> . Dabar jau pradeda pamažu Prūsijos lietuviai ir Maskolijos lietuviai su vienas kitu susiartinti	396
Pas Tauragę maskoliai nušovė ant lauko neseniai kontrabandininką	397
Jonas Šliūpas, <i>J. Šl. Palanga</i>	397
Augustinas Baranauskas, A. B. Iš Šiaulių	404
Petras Arminas, <i>Trupinėlis</i> . Naumiesčio pavietae Griškabūdžio parapijoje	405
Jonas Šliūpas, <i>J. S. Kuokštis</i> . Ėjau vieną sykį drauge su prastu žmogeliu per mišką	405
Jonas Šliūpas, <i>J. Szliupas</i> . Gromatos iš Amerikos	407
Liudvika Malinauskaitė, <i>Eglė</i> . Skobi putra iš gyvenimo lietuvininkų	415
Tilžė	422
Jonas Čerkauskas, <i>Starkas</i> . Radviliškis	422
Liudvikas Beržanskis, <i>J. Kadagys</i> . Panevėžys	423
Antanas Buivydas, A. I. B. <i>Žagaras</i> . Telšiai	423
Pranas Smilgius, <i>Bitė</i> . Šiauliai	424
Petras Arminas, <i>Trupinėlis</i> . Pajevonys	425
Juozas Bagdonas, <i>Kvietaitis</i> . Prūsų Lietuva nuo Gudų Lietuvos skiriasi	426
Juozas Senkus, <i>J. S. P.</i> Iš Naumiesčio	428
Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, <i>Antanas iš Būgnų</i> . Iš Vilkaviškio pavieto	429
G R O M A T Ų S K A R D I N Ė	431
Redakcijos atsakymai korespondentams	431
Prašymas	433
<i>Aušros</i> rėdytuvė. Persarga	433
Prašymas	434

APGARSINIMAI	436
Liekorius, lietuviškai kalbantis	436
Monų daiktai mažieji	436
Antanas Buivydas, <i>Ant. B. Juokai</i>	437
Pasiturįs apšviestas lietuvis geidauja sau šviesios lietuvaitės per pačią	440
Šiųmetinis visuotinas susirinkimas lietuviškosios draugystės „Birutės“	440
Kožnam <i>nuomiruliu</i> (epilepsija), <i>mėšlungiu ir ant gyslelių</i> (ant nervų) <i>sergančiam</i>	441
Medicinal-tokajiškis	442
Ar rojuje lietuviškai kalbėjo?	442
Lietuviškasis balsas	443
Antologijos tekstų adaptavimo principai	445
Slapyvardžiai	447
<i>Aušros</i> autoriai	451
Žodynėlis	469

Aušra – meilės Tėvynei įžadas

Aušra yra bene dažniausiai minimas naujosios Lietuvos istorijos, kultūros ir spaudos paminklas. Tačiau ką mes iš tikrųjų žinome apie *Aušrą*? Mūsų atmintyje ji labiausiai siejama su garsiąja Jono Basanavičiaus „Prakalba“. Ši koncentruotai ir taupiai išsako esminę laikraščio idėją – gelbėti lietuvių istorinę atmintį ir tautinę tapatybę. Tai tartum bandymas perduoti lietuvių ugnį vaikams ir vaikaitiams, suvokiant, kad Lietuvos valstybės atkūrimas paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais yra dar neįmanoma misija.

Lietuvių kalbos padėtis XIX a. viduryje tapo dramatiška. Jos būklę dar labiau komplikavo knygų lietuvių kalba spaudos lotyniškuoju šriftu draudimas 1864–1904 m. Iš pirmo žvilgsnio paradoksalu, tačiau tuo metu kilo tokia vietos ir užsienio kalbininkų susidomėjimo lietuvių kalba banga, kokios iki tol nebuvo. Martyno Liudviko Rėzos, Johanno Severino Vaterio ir Augusto Friedricho Potto prūsų ir lietuvių kalbos bei raštijos tyrinėjimų estafetę perėmė ištisa plejada lingvistų, tarp kurių buvo ir pelniusių pasaulinę šlovę: Augustas Schleicheris, Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmannas, Leopoldas Geitleris, Frydrichas Kuršaitis, Augustas Leskianas, Maximilianas J. A. Voelkelis, Filippas Fortunatovas, Karlas Friedrichas Christianas Brugmannas, Adalbertas Bezenbergeris ir kt. Nenuostabu, kad *Aušros* puslapiuose gausu nuorodų į šių mokslininkų darbus, pateikiant juos kaip plataus domėjimosi lietuvių tauta ir kalba pavyzdį.

Deja, šis domėjimasis buvo padiktuotas ne tik mokslinės smalsos, bet ir elementaraus susirūpinimo, kad šnekamajai lietuvių kalbai esą liko gyvuoti keletas dešimtmečių, todėl skubėta ją konservuoti būsimiems moksliniams tyrimams. *Aušros* straipsnių autoriai šio motyvo neakcentavo, tačiau neabejotinai jį žinojo, todėl su dar didesniu įkarščiu kovojo dėl lietuviškos savasties išsaugojimo.

Nors *Aušros modus vivendi* buvo lietuvybės gaivinimas, būtų neteisinga šį reiškinį vertinti tik per ideologijos prizmę. Atidesnis skaitytojas atras ištisą *Aušros* pasaulį, kuriame pakako vietos ne tik istorinėms-politinėms, bet ir ekonominėms-socialinėms publikacijoms, praktiniams-ūkiniams patarimams, knygų recenzijoms ir nekrologams. Atskirai paminėtina reklamos ir skelbimų dalis, kuri taip pat buvo persmelkta pasišventimo tarnauti Lietuvai idėjos.

Atkreipsiu dėmesį į kuklų nekrologą, kurį skaitant neįmanoma išlikti abejingam. „Pranešu, kad mano mylimiausioji dukterėlė Mildutė Aniotė, 10 dieną rugpjūčio pabaigusi pilnai 13 mėnesių savo amželio, iš šio svieto atstojo. Mildutė mirdama paliko savo dalelę ant stiprinimo alpstancios lietuviškos genties ir praplatinimo šviesos tarp brolių, tamsybėje vargstančių... Gedintysis tėvas JAV Lietuvis.“ Ši trumpa žinutė – ne tiek apie patį kūdikį, kiek apie mergaitės tėvo pasiryžimą auklėti ją lietuviška dvasia.

Pateiksiu ir kitokios nuotaikos skelbimą, kuris visgi turi tą patį dėmenį – lietuvybę. „Pasituris apšviestas Lietuvos geidauja sau šviesios Lietuvaitės per pačią. Pageistinoji žmogystė turėtų jį visiškai suprasti, t. y. turėtų žinoti, jog žmogaus širdyje telpa ne vien rūpestis apie maistą, drabužį, pastogę ir kūnišką ramumą, bet lygiai turi ten vietą troškimas visuotinos dorybės, teisybės, tėvynės meilė, kad

ji suprastų, jog dėl nutildymo ir tų troškavimų verta yra dirbti, o kitą sykį ir nukentėti.“ Pažymėtina, kad abiejuose pranešimuose žodis „lietuvis“ rašomas didžiąja raide. Tai daroma tikrai ne dėl tautinio šovinizmo, bet suvokiant padėties tragizmą, kuris baigtųsi tautos mirtimi, jeigu nebūtų dedamos susipratusių žmonių pastangos.

Gausus *Aušros* leidėjų, redaktorių ir bendradarbių būrys ir buvo tie žmonės, kurie tarė griežtą „ne“ tautos išnykimui. Jie neketino taikytis su abejingo stebėtojo vaidmeniu, kurį galima prikišti daugelio kitų tuo metu Mažojoje Lietuvoje ėjusių periodinių leidinių autoriams. Nors aušrininkai neturėjo aiškiai išreikštos politinės Lietuvos valstybės atkūrimo programos, jie puikiai suprato, kad, nekurstant istorinės atminties ir nepuoselėjant lietuviškos tapatybės, proga atstatyti valstybę bus prarasta amžiams.

Mano nuomone, tokiais pat aušrininkais laikytini prenumeratoriai ir skaitytojai, nes jie suformavo tą būtinąjį socialinį užsakymą, be kurio *Aušra* nebūtų gyvavusi ilgiau kaip keletą mėnesių. *Aušros* leidėjai privalėjo paisyti finansinių dėsnių, kadangi jie nebuvo pertekę turtų ir mecenatystės prabangos sau leisti negalėjo. Turtuoliai nebuvo ir skaitytojai, todėl nereikėtų stebėtis konkreitiems skaitytojams skirtais smulkmeniškais pranešimais apie gautas keletą markių ar rublių leidiniui įsigyti, kuriais mirga *Aušros* tekstas. Tai – tvirčiau ant kojų atsistoję ūkininkai, dvasininkai, mokytojai, tarnautojai, studentai – tos visuomenės grupės, kurios po keleto dešimtmečių stoji prie nepriklausomos Lietuvos Respublikos ištakų.

Patikimas įrodymas, kad *Aušros* pasėta lietuviybės sėkla sudygo, buvo spaudinių rinkoje ėmusios sparčiai sekti laikraščio atsargos. *Aušros* redaktorių ir autorių ko-

respondencija kupina nusiskundimų dėl menko ir lėto tiražo pardavimo pirmaisiais laikraščio gyvavimo metais, tačiau jau XX a. pradžioje metinis *Aušros* komplektas tapo bibliografinė retenybe. Palyginimo dėlei galima priminti, kad nemažos dalies kitų Martyno Jankaus ir Jurgio Mikšo leistų knygų ir periodinių spaudinių likimas buvo kur kas sudėtingesnis, kadangi jie ilgai nerasdavo savo skaitytojo.

Taigi *Aušra* tapo kultūriniu paveldu, kurio svarba laikui bėgant tik didėjo ir ant kurio pamatų Lietuvos valstybės kūrėjai statė politinį rūmą 1918–1940 m. Net jeigu aušrininkai ir neįdavė į rankas savo ainiams aiškios ideologinės strategijos, jie padarė kur kas daugiau – įskėlė lietuvybės kibirkštį ir aistrą domėtis savo istorija. Jono Basanavičiaus priesakas „Prakalbos“ pradžioje – „Žmonės, nežinantieji istorijos, visada lieka vaikai“ – tapo kūnu. Lietuvos Respublikos signatarų, savanorių ir kitų kūrėjų karta subrendo ir nustojo būti vaikais.

Kuo svarbi *Aušra* dabartiniam žmogui? Vargu ar tai tinkamas šaltinis istorijai studijuoti – daugelis pasaulio ir Lietuvos istorijos žinių šiandien vertinamos kitaip. Neginčytina, kad *Aušros* autoriai troško įskiepyti skaitytojams pasididžiavimą Lietuvos praeitimi, todėl kai kurie istoriniai įvykiai vaizduoti iš romantizmo pozicijų, nevengiant juos subjektyviai pagražinti. Mano nuomone, kur kas svarbesnis kitas dalykas – ***šiandien Aušra yra nepralenkiamas Tėvynės meilės manifestas, gimęs itin sudėtingomis tautai sąlygomis.*** Todėl *Aušrą* reikia ne tik skaityti, ją reikia jausti. Atvėrus joje slypinčias emocines gelmes ir to meto lietuvių jauseną, ji tampa nuostabia mokytoja dabartiniam žmogui, kuris linkęs vadovautis racionalumu ir pragmatizmu.

Tačiau kas pamatuos, koks vaidmuo istorijos vyksme tenka aistrai? Kilnūs tikslai įkvepia žmones dideliems darbams ir įgalina juos kurti istoriją, o ne sekti įvykiams iš paskos. Lietuvos istorija pažeria daugybę tokių įkvepiančių pavyzdžių: Vytautas Didysis, Tadas Kosciūška, Konstantinas Kalinauskas ir Zigmantas Sierakauskas, Jonas Basanavičius, Juozas Lukša-Daumantas, Jonas Žemaitis, Adolfas Ramanauskas-Vanagas ir daugybė kitų. Jei ne šios asmenybės, mūsų tautos istorija galėjo susiklostyti kitaip.

Štai kodėl *Aušra* ir šiandien yra reikšminga atvirai širdžiai ir imliam protui. Ypač norėčiau, kad ji pasiektų mūsų jaunimą. Skaitykite ją taip, kaip skaitote romaną, tik pagrindinis veikėjas čia yra ne konkretus žmogus, o Lietuva. Vargstanti, kraujuojanti ir nykstanti, tačiau besiremianti į savo šlovingą praeitį ir tvirtai tikinti, kad vieną dieną atkurs savo valstybingumą. Tegul *Aušros* atšvaitai įžiebja jumyse tą aistros kibirkštį, be kurios gyvenimas tampa beprasmiškas.

Baigdamas norėčiau pasidalinti mintimis, kaip ir kada gimė *Aušros* perleidimo sumanymas. 1883–1886 m. *Aušros* laikraščio kompletas į mano rankas pateko praėjusiais metais ir tai iš karto tapo akstinu galvoti apie jo populiarinimą. Neverta priminti, kad šiandien tai yra retenybių retenybė, todėl absoliučiai daugumai skaitytojų prieinama nebent didžiausiose šalies viešosiose bibliotekose. Vienintelis bandymas perleisti *Aušrą* visa apimtimi buvo JAV Lietuvių istorijos draugijos iniciatyva 1983 m. Čikagoje pasirodęs dvitomis. Šiandien jis Lietuvos skaitytojui menkai žinomas, o jo sklaida – minimali. Štai kodėl praėjusių metų birželio mėnesį šiai problemai skyriaus Lietuvos Respublikos Seime skaityto savo metinio prane-

šimo dalį, kurią pacituosiu ištaisai: „Įvairiomis progomis iš tribūnų sklinda kalbos apie patriotinį ugdymą ir istorinę savimonę. Tad ar ne gėda, kad per 32 atkurtos Nepriklausomybės metus taip ir nesugebėjome perleisti *Aušros* laikraščio, paklojusio pamatus Vasario 16-ajai? Tenkinamės atsitiktinėmis pabiromis ištraukomis, kurios neleidžia susidaryti net apytikslio vaizdo apie *Aušros* turinį ir bendradarbių įvairovę, ką jau kalbėti apie sodrią to meto rašinių kalbą.“

Esu nepaprastai dėkingas garsiam Lietuvos kultūros Mecenatui dr. Pranui Kizniui, kuris nedelsdamas atsišaukė į mano kvietimą ir stojo talkon. Jo dėka *Aušros* laikraštis atgimė XXI amžiuje, praėjus lygiai 140 metų nuo jo pasirodymo! Negana to, daugiau kaip tūkstantis penki šimtai leidinio egzempliorių nemokamai pasieks Lietuvos mokyklas, viešąsias bibliotekas ir muziejus, baltistikos ir lituanistikos centrus bei lietuvių bendruomenes užsienyje, praturtindami jų knygų lentynas ir rinkinius. Kitas žmogus, be kurio didelės širdies ir pasišventimo knygai šių *Aušros* sutiktuvių nebūtume sulaukę, – Danutė Staniulienė, mano gero bičiulio ir mokytojo šviesaus atminimo Vidmanto Staniulio našlė. Ji taip pat stovėjo prie šio leidinio ištakų.

Dėkoju garbiems mokslininkams – akademikui habil. dr. Domui Kaunui, profesoriams habil. dr. Giedriui Subačiui ir dr. Aušrai Martišiūtei-Linartienei, taip pat dr. Tomui Balkeliui, – savo straipsniais suteikusiems leidiniui solidų mokslinį kontekstą. Labai dėjuosi, kad įgyvendinti *Aušros* perleidimo sumanymą ėmėsi Basanavičiaus palikimo saugotojas – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Speciali mano padėka – nenuilstančiam šio instituto Leidybos centro vadovui Gyčiui Vaškeliui. Ir, žinoma,

nuoširdžiausiai dėkoju leidinį išspausdinusiai UAB „Petro ofsetas“, kurios profesionalumą ir rūpestingą požiūrį į knygos kultūrą patyriau leisdamas *Nidos mokyklos kroniką*.

Tegul *Aušra* leidžiasi į savo kelionę po Lietuvos mokyklas, miestus, miestelius ir kaimus bei lietuvių bendruomenes plačiajame pasaulyje. Tepasiekia ji kiekvieną, neabejingą lietuvių tautos likimui!

Dr. Gitanas Nausėda

Lietuvos Respublikos Prezidentas

Vilnius, 2023 m. sausio 6 d.

Mecenato žodis: *Aušros* galia

Prasminga, kad visas *Aušros* (1883–1886) komplektas po 140 metų vėl pasieks Lietuvos skaitytojus. Tik pasirodžiusi, *Aušra* tapo tikru šviesos spinduliu lietuviams, išsibarsčiusiems po visą pasaulį, juos būrė į bendruomenę, konsolidavo ją. Tai buvo puiki sėkla laisvės ir šviesos troškusiose širdyse, po trijų dešimtmečių išaugusi į atkurtą Lietuvos valstybę.

Esu dėkingas Jo Ekscelencijai Lietuvos Respublikos Prezidentui dr. Gitanui Nausėdai už idėją grįžti prie *Aušros*, už nuolatinę globą įkūnijant sumanymą. Taip pat Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui bei spaustuvei „Petro ofsetas“ – už darbą, kompetenciją ir bendrystę. Jų dėka *Aušra* pasieks daugybę skaitytojų Lietuvoje ir pasaulyje.

Dar vaikystėje kelis *Aušros* numerius esu aptikęs ir skaitęs senelių namų palėpėje. Kokią galią turi ši maža, bet ori knygelė! Be *Aušros* nebūtų buvę *Varpo*, be *Varpo* – Lietuvių mokslo draugijos – to stipraus intelektualinio pamato, ant kurio išaugo mūsų nepriklausoma valstybė.

Kam reikalinga *Aušra* XXI amžiuje, moderniam ir skubančiam pasaulyje? Švietimo ir kultūros orientyrai iš esmės nepasikeitė. Šiandienos jaunajai kartai *Aušra* padės pažinti autentišką kultūros istoriją, ją kūrusias asmenybes – moderniosios Lietuvos epochą pradėjusius aušrininkus. Šių dienų globalaus pasaulio kontekste *Aušra* suteiks galimybę įvertinti, kaip vystėsi lietuvių kalba, kurios žodžiais anuomet prabilta apie mokslą, kultūrą, ekonomiką,

švietimą ir kitas sritis. Juk ir šiandien turime pritaikyti savo kalbą civilizacijos išradimams ir technologijoms. Nes kalba – tai pagrindinis veiksnys, formuojantis, išlaikantis ir stiprinantis tautą. Be kalbos nebus tautos. Šitai svarbu mūsų laikmečiui ir ateinančioms kartoms.

Šio darbo tikslas labai konkretus – kad *Aušra* ir vėl atrastų savo skaitytoją, pasiektų Lietuvos mokyklas, viešąsias bibliotekas ir muziejus, baltistikos ir lituanistikos centrus bei lietuvių bendruomenes užsienyje, kad anuomet jaunų žmonių kurta *Aušra* ir šiandienos ambicingą, Lietuvos ateitį kuriantį jaunimą uždegtų prasmingiems darbams.

Aušros reikšmė sunkiai pamatuojama. Iš toli, iš moderniosios Lietuvos priešistorės, *Aušra* ir aušrininkai įpareigoja mus siekti aukščiausių vertybių, ***rūpintis kalbos ir krašto ateitimi***. Ir teskamba dr. Jono Basanavičiaus žodžiai, parašyti 1883 m. *Aušros* pirmojo numerio „Prakalboje“:

*Kaip auszrai ausztant nyksta ant žemes nakties
tamsybe, o kad taipjau praszwistu ir Lietuwos dwase!*

Dr. Pranas Kiznis
Vilnius, 2023 m. vasario 21 d.

Naujasis *Aušros* leidimas: nuo idėjos iki dovanos Lietuvai

2023 m. vasario 21 d. sukako 140 metų nuo lietuviško mėnraščio *Aušra* pirmojo numerio pasirodymo 1883-aisiais. *Aušros* pasirodymo šimtmečio proga JAV lietuvių pastangomis Lietuvių istorijos draugija 1983 m. pakartotinai išleido ją Čikagoje 500 egz. tiražu (redagavo Jonas Dainauskas)¹. Jos perleidimą finansavo vietos šviesuoliai, ir pirmiausia – Valdas Adamkus. 100 egz. pasiekė ir Lietuvą.

Dabar mėnraštis *Aušra* (1883–1886) perleidžiamas antrą kartą. Šįsyk – Lietuvoje. *Aušros* perleidimą inicijavo ir globojo Lietuvos Respublikos Prezidentas dr. Gitanas Nausėda, Mecenatas – kultūros geradarys dr. Pranas Kiznis.

Leidinyi sudarytas iš kelių sudėtinių dalių. Keturiomis knygomis originaliu formatu perspausdinami 1883, 1884, 1885 ir 1886 m. įrišti mėnraščio komplektai. Kartu parengta ir išleidžiama įvadinė knyga, kurioje skelbiami *Aušros* perleidimo iniciatoriaus ir globėjo Lietuvos Respublikos Prezidento, Mecenato ir leidėjo įvadiniai žodžiai, keturi apžvalginiai straipsniai ir *Aušros* tekstų antologija. Straipsniai apima lietuviškos periodinės spaudos priešistorę, mėnraščio funkcionavimą ir ideologines nuostatas, juose aptariama leidinio kalbos situacija, apžvelgiamas turinys. Tai Domo Kauno „*Aušros* pirmtakai“, Tomo Balkelio „*Aušra* – lietuvių tautinio sąjūdžio kalvė“, Giedriaus Subačiaus „Lietuviška *Aušra* ir jos lietuvių kalba“, *Aušros*

¹ *Auszra: Laikraštis išleidžiamas per Dra. Basanawiczium. Lietuvių tautos praeitis*: skirtas „Ausros“ šimto metų sukakčiai paminėti, t. 6, Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1983.

Martišiūtės-Linartienės „Literatūrinė *Aušra*: legenda skaitytojams“. Taip pat sudaryta adaptuotų *Aušros* tekstų *Antologija* (sudarytoja Aušra Martišiūtė-Linartienė) su *Aušros* autorių biogramomis, slapyvardžių sąrašu ir žodyne. Pridedamas ir pirmasis autentiško formato *Aušros* numeris – štai tokiu mažu formatu leista *Aušra*, kuriai buvo lemta tapti didžiu Lietuvos stiprinimo fenomenu.

Sukurtas ir *Aušros* mėnraščio popieriniam variantui analogiškas elektroninis variantas su veikiančia autentiško teksto paieška, pasiekiamas interneto svetainėje www.saltiniai.info adresu <http://www.saltiniai.info/index/details/1030>. Suskaitmeninti ir sukelti mažiau žinomi visi trys 1884, 1885, 1886 m. *Aušros* kalendoriai, saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinės bibliotekos Lietuvių mokslo draugijos fonde (LLTI BF).

Reprintiniam *Aušros* leidiniui buvo pasirinkta Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinėje bibliotekoje Lietuvių mokslo draugijos fonde saugoma Jono Basanavičiaus pamečiui įrišto *Aušros* komplekto dalis (1883, 1884, 1885, inventorinis Nr. 0773), o *Aušros* 1886 m. komplektui panaudotas Lietuvos Respublikos Prezidento dr. Gitano Nausėdos saugomas egzempliorius, anksčiau priklausęs šviesaus atminimo bibliofilo Vidmanto Staniulio bibliotekai.

Aušros autorių biogramos ir slapyvardžiai parengti pagal Jono Dainausko paruoštą *Aušros* slapyvardžių ir slapyraidžių vardyną² ir Jono Mačiulio sudarytą slapyvardžių sąvadą³, kuriame išaiškinti 8 nauji slapyvardžiai: A. – Ar-

² *Lietuvių tautos praeitis*, t. 6, Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1983, p. X–XIV, 720–739.

³ *Lietuviškieji slapyvardžiai: Lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas*, t. 1–2, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2004.

minas Trupinėlis, Bitkoriai – Andrius Motūza, Ilgis – Marcijonas Povilas Jurgaitis, J. – Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, J. S. P. – Juozas Senkus, Macziulis Mul. – Mačys Kėkštas (?), Vb. – Vladas Balsys (?), Zoryna Gr. – Zoryna Grot.

Visi suskaitmeninti *Aušros* tekstai perduoti Lietuvių kalbos institutui, kur bus rengiamas elektroninis *Aušros* (1883–1886) leidinys, skirtas kalbos tyrimams. Šį internetinį leidinį sudarys dokumentinis perrašas, tiesioginės ir atvirkštinės žodžių formų konkordancijos bei paieška. Jis bus skelbiamas Senųjų raštų duomenų bazės svetainėje <https://seniejirastai.lki.lt/>. Perrašą rengia Jurgita Venckienė ir Mindaugas Šinkūnas, programuotojas Vytautas Zinkevičius.

Dėkojame profesionaliai ir nuoširdžiai dirbusiems straipsnių autoriams dr. Tomui Balkeliui, akademikui habil. dr. Domui Kaunui, prof. dr. Aušrai Martišiūtei-Linartienei, prof. habil. dr. Giedriui Subačiui, redaktorėms Danutei Kalinauskaitei ir Erikai Valčiukienei, fotografui ir maketuotojui Rokui Gelažiui, elektroninį variantą kūrui Rimantui Kazlauskui.

Naująjį *Aušros* perleidimą koordinavo Kamilė Kalibaitė, dr. Jolanta Karpavičienė, dr. Aušra Martišiūtė-Linartienė, Regina Smetonaitė, Gytis Vaškėlis.

Prezidento ir Mecenato rūpesčiu knygos bus padovanotos Lietuvos mokykloms, universitetams, humanitariniams mokslo institutams, viešosioms bibliotekoms, muziejams, baltistikos ir lituanistikos centrams, taip pat lietuvių bendruomenėms užsienyje.

Gytis Vaškėlis

Aušros perleidimo idėjai pristatyti skirta spaudos konferencija
LLTI salėje. Iš kairės: Domas Kaunas, Pranas Kiznis,
Prezidentas Gitanas Nausėda, Gytis Vaškėlis.
2022 m. lapkričio 30 d.
Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos nuotraukos
Fotografas Robertas Dačkus

Mecenatas Pranas Kiznis ir Prezidentas Gitanas Nausėda.
Jono Paškausko ir Sonatos Grėbliūnaitės nuotraukos

Prezidentas Gitanas Nausėda su LLTI direktore Aušra Martišiūte-Linartiene

*Aušros spausdinimo pradžia spaustuvėje „Petro ofsetas“.
Iš kairės: Aušra Martišiūtė-Linartienė, Regina Smetonaitė,
Prezidentas Gitanas Nausėda, Gytis Vaškelis, Kamilė Kalibaitė,
Pranas Kiznis, Jolanta Karpavičienė.
2023 m. sausio 25 d.
Sonatos Grėbliūnaitės nuotraukos*

Prie *Aušros* popieriaus

Pirmieji *Aušros* atspaudai

Aušros reprintedinio leidinio pristatymas Vilniaus knygų mugėje.
Iš kairės: Gytis Vaškėlis, Aušra Martišiūtė-Linartienė, Prezidentas
Gitanas Nausėda, Pranas Kiznis, Domas Kaunas, Tomas Balkelis.
2023 m. vasario 23 d.

Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos nuotraukos
Fotografas Robertas Dačkus

Originalūs pamečiui įrišti *Aušros* komplektai
ir reprintinio *Aušros* leidinio knygos

Domas Kaunas

Aušros pirmtakai

Didžiosios ir Mažosios Lietuvos periodikos
pradininkai ne lietuvių kalba

Aušros (pagal to meto rašto kultūros ypatumus antraštė rašyta *Auszra*) pasirodymo išvakarėse pasaulio spausdintinės periodikos istorija jau siekė beveik tris šimtus metų, o mūsų laikais, sulaukus pirmųjų elektroninių periodinių leidinių, peržengė ir ketvirtojo šimtmečio slenkstį. Jos pradžia užfiksuota XVI a. Ištakomis laikomi valdovų rūmų kanceliarijų rengti ir kelių egzempliorių tiražu platinti rankraščiniai informaciniai lapeliai arba kelių lapų sąsiuviniai su svarbiomis valstybinėmis žiniomis, skirtomis vykdomosioms žinyboms ir jų vadovams. Pirmasis spausdintinis pasaulio periodinis leidinys forma, lyginant su šiuolaikiniais, dar nei laikraštis, nei žurnalas *Avisa – Relation oder Zeitung* pasirodė 1609 m. Vokietijoje. Jo antraštė buvo sudaryta iš Vakarų Europos šalių viešųjų ryšių, politikos ir nesibaigiančių karinių konfliktų srityse paplitusių terminų. *Avisa* (pranc. *viešasis, dažniausiai oficialusis*) pranešimas, *relation* (angl. *politinių santykių, ypač karinių*) pranešimas, *Zeitung* (vok. *dabarties laiko, paskutinės valandos*) pranešimas. Įkandin vokiškojo leidinio *Avisa – Relation oder Zeitung* gimimo prasidėjo spartus periodikos rutuliojimas. Vyriausybėms, valdžios institucijoms, prekybos, švietimo, mokslo ir visuomenės aukštajam ir aukštesniajam socialiniam sluoksniui informuoti periodiniai leidiniai išėjo Nyderlanduose, Anglijoje, Prancūzijoje, Prūsijoje ir kitose šalyse. Rytų Europoje šie procesai šiek tiek

vėlavo. Rusijos *Vedomosti* (rus. *Žinios*) savo valandos sulaukė 1702 m. Dabarties laikais, tautoms varžantis dėl vietos civilizacijos pažangos procese, periodikos istoriją pradėta perrašinėti arba bent tikslinti. Olandų mokslininkai teigia, kad pirmasis šios šalies laikraštis *Nieuwe Tijdinghe* išėjo Antverpene jau 1605 m., taigi Olandija lenkia Vokietiją. Kas padės paskutinį tašką ir ar jo apskritai prireiks, dar nežinia.

Lietuvių periodika gimė, rutuliojosi ir brendo trijose lietuvių tautos gyvenimo šalyse. Pirmiausiai minėtina istorinė valstybė – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) ir vokiečių valstybių valdytas politinio bei administracinio savarankiškumo neturėjęs Mažosios Lietuvos kraštas. Trečiajai priskirtume išeivių bendruomenę, kurios pagrindą sudarė Šiaurės Amerikos lietuviai. Jų pirmasis laikraštis *Gazietą Lietuwiszka* ėjo 1879–1880 m. Niujorke¹, kitais dešimtmečiais periodinių leidinių sparčiai daugėjo, jie diferencijavosi pagal ideologines sroves bei paskirtį. LDK periodika spaudos arenoje pasirodė XVIII a. Pradininku tapo laikraštis lenkų kalba *Kurier Litewski* (*Lietuvos kurjeris*), išėjęs 1760 m. Vilniuje². Žodis *kurjeris* (pranc. *courrier*) – pasiuntinys skubiems reikalams, svarbių dokumentų pristatymo tarnautojo pareigos, figūravo daugelio to meto Europos laikraščių antraštėse ir buvo vertinamas kaip operatyvumo ir patikimumo sinonimas. Žlugus konfederacinei LDK ir Lenkijos valstybei, vadintai Abiejų Tautų Respublika, LDK teritorija 1795 m. buvo užimta ir įjungta į imperinę Rusiją. Jos valdymo metais Vilniuje ėjo Rusijos vyriausybei lojalūs bei jos politiką užimtame krašte įgyvendinantys politinio ir informacinio turinio laikraščiai *Kuryer Litewski*, *Kurier Wi-*

¹ Frank Lavinskas, *Amerikos lietuvių laikraščiai, 1879–1955*, New York: F. J. Lavinskas, 1956, p. 11–14.

² Jadvyga Kazlauskaitė, *Vilniaus periodiniai leidiniai, 1760–1918*: bibliografinė rodyklė, sudarė Jadvyga Kazlauskaitė, Vilnius: Mintis, 1988, p. 30–31, 71–73, 82.

leński, net dvikalbis *Виленскій вѣстникъ*–*Kurier Wileński* ir kt. Per visą XIX a. knygučių pavidalu išleista gana daug neilgai egzistavusių almanacho žanro žurnalų lenkų kalba, iš kurių gyventojų tautinį sąmoningumą labiausiai palaikė Adamo Kirkoro redaguoti *Teka Wileńska (Vilniaus užrašai)* ir *Pismo Zbiorowe Wileńskie (Vilniaus rinktiniai raštai)*. Jie buvo literatūrinio ir kraštotyrynio pobūdžio, nepretendavo į operatyvumą bei politinį aktualumą.

Lietuviškosios periodikos užuomazgas kūrė imperinės Rusijos valdymo sąlygomis tautinį atgimimą budinęs ir brandinęs Lietuvos bajoriškojo sluoksnio atstovų (Jurgio Platerio, Simono Stanevičiaus, Simono Daukanto, Motiejaus Valančiaus bei kitų švietėjų) sąjūdis. Pirmieji tokių laikraščių, pavadintų *Ajtwaras (1856)*, *Pakeleiwingas (1859)* ir kitaip, projektai neįgyvendinti, nes nebuvo gautas carinės valdžios leidimas spausdinti. Liko kitas kelias: rankraštiniai laikraščiai ir laikraštėliai lietuvių kalba³. Iš ankstyvųjų žinomas nelegaliai rengtas ir platintas Sankt Peterburgo dvasinės akademijos klierikų dvikalbis rankraštinis laikraštėlis *Literatų žirgas (1858–1860)*, kurį redagavo poetai Antanas Baranauskas ir Klemensas Kairys. Tokių leidinėlių poreikį sustiprino 1863–1864 m. sukilimas prieš imperinę Rusiją, apėmęs Lietuvą ir Lenkiją. Siekdama informuoti gyventojus, taip pat ir karinei komunikacijai, sukilėlių vadovybė pradėjo leisti kasmėnesinį spausdintinį laikraštį *Žinia apej Lenku wajna su Maskolejs*, kurio pirmasis numeris pasirodė 1864 m. vasario 1 d., o antrasis – kovo 1 d. Originalų Lietuvoje neturime, iš užsienio gauta pirmojo numerio fotokopija saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Carinės kariuomenės užimtoje

³ Daugiau žr.: Tomas Petreikis, „Laikraštėliai: langas į platėjančius akiračius“, in: *Mūsų mintys: Tarpukario mokinių savilaidos laikraštėliai*, [Vilnius]: [Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka], 2020, p. 12–25.

Lietuvoje sąlygų laikraščiams spausdinti nebuvo, sukilėliai greičiausiai pasinaudojo anapus sienos, Prūsijos valdomoje Mažojoje Lietuvoje, veikusia spaustuve Įsruties mieste. Iš istorijos šaltinių žinoma, kad čia sukilimo laikotarpiu veikė viena arba dvi nedidelės spaustuvės: Adolfo Kleino ir Karlo R. Wilhelmio. Ar laikraštis 1864-aisiais leistas toliau, žinių nerasta, galbūt jis minėtais numeriais ir nutrūko, nes nuožmiai malšinamas sukilimas geso.

Po sukilimo nelegalių rankraštinųjų laikraščių paklausa tik didėjo. Juos dažniausiai inicijavo Rusijos aukštosiose mokyklose studijavę arba jas baigę jaunosios kartos Lietuvos inteligentai, kaimo jaunimo būrelių vadovai. XIX a. antroje pusėje pasirodė apie 20 rašytinių laikraščių. Vienas ilgiausiai ėjusių buvo Petro Vileišio įkurtas ir Sankt Peterburgo lietuvių studentų rašiniiais užpildytas slaptas literatūrinio bei humoristinio žanro laikraštėlis tarmiška antrašte *Kalwis Mialagis*. 1875–1876 m. pasirodė daugiau kaip dešimt jo numerių, kurie platinti ne tik tarp Rusijos didmiesčių lietuvių, bet ir siųsti į autorių gimtines. Išradus pirmąsias primityvias, buitinėmis sąlygomis gamintas dauginimo priemonės hektografą ir šapirografą, rankraštiniai laikraščiai pradėti tiražuoti. Tokiu būdu Maskvos universiteto studentų lietuvių draugija leido *Aušrą* (1880–1881), Gruzdžių kaimo jaunimo draugija „Atgaja“ daugino laikraštį *Dajniu neszejis* (1885). Rankraštinųjų laikraščių laikai tęsėsi ir vėliau, ypač Lietuvoje valdžios įsteigtų rusiškų mokyklų lietuvių rateliuose. 1904 m. Rusijos vyriausybei panaikinus lietuvių spaudos lotynišku šriftu draudimą, dauginimo priemonėmis spausdintų laikraščių leidyba suklestėjo. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos tyrėjai ir bibliografai netrukus išleis daug metų rengtą rankraštinųjų ir dauginimo priemonėmis spausdintų periodinių leidinių, ėjusių nuo spaudos draudimo panaikinimo iki 1918 m., bibliografinę

rodyklę. Joje bus užregistruota ir bibliografiškai aprašyta apie 120 tokių leidinių. Itin veržlus lietuviškos periodikos istorijos laikotarpis prasidėjo paskelbus nepriklausomą Lietuvos Respubliką, bet čia į ją nesigilinsime.

Mažosios Lietuvos periodikos istorija buvo susijusi su Prūsijos kunigaikštystės, nuo 1701 m. – Prūsijos karalystės, nuo 1871 m. – imperinės Vokietijos valstybės – Reicho istorija ir politika. Lietuviai gyveno savivaldos savarankiškumo neturėjusiam Mažajai Lietuva, Prūsų Lietuva arba tiesiog Lietuva vadinamame etniniame regione, aprėpusiame didelę teritoriją nuo Klaipėdos apskrities šiaurėje iki Girdavos, Geldapės, Gumbinės ir kitų apskričių pietuose. Šioje vietoje dabar eina Lenkijos ir Rusijos Federacijos Kaliningrado (Karaliaučiaus) srities siena. Svarbiausi istoriniai, ekonominiai, švietimo, mokslo ir kariniai miestai buvo Klaipėda, Tilžė, Įsrutis, Vėluva ir visame regione dominavęs daugiatautis Karaliaučius, didelis lietuvių telkimo centras, stambus prekybos, jūrinio susisiekimo, kultūros ir universitetinio mokslo didmiestis. Anksčiau nei Vilniaus, 1544 m., įsteigtame Karaliaučiaus universitete aukštąjį išsilavinimą įgijo daug lietuvių raštijos kūrėjų. Tarp jų matome vadovėliniais autoriais vadinamus Martyną Mažvydą, jo pusbrolių Baltramiejų Vilentą ir Kristijoną Donelaitį. Dar Prūsijos karalystės gyvavimo laikais įvykdyta įvairių administracinių reformų, lietuviškasis regionas pateko į 1773 m. įkurtą Rytų Prūsijos provinciją su Gumbinės ir Karaliaučiaus departamentais, valdytais vyriausiųjų prezidentų. Minėti pavadinimai žinotini, nes jie fiksuoti periodinių leidinių, ypač valdiškųjų, antraštėse, leidimo ir spausdinimo vietų nuorodose. Tautinių mažumų teisėmis tiek Prūsijoje, tiek iš mažesnių vokiečių valstybių įkurtos Vokietijos imperijos paribuose ir vidinėje teritorijoje gyveno mozūrai, lenkai, sorbai, košubai, danai, belgai ir prancūzai.

Vokiečių spaudos istorikų duomenimis, pirmasis Mažosios Lietuvos gyventojus lankęs laikraštis buvo Karaliaučiaus savaitraštis *Avisen, Oder Wöchentliche Zeitung* (*Avisen, arba Savaitinis laikraštis*). Jo buvimą *de visu* paliudija Brėmeno valstybinėje ir universiteto bibliotekoje saugomas 1623 m. septintasis numeris. Savaitraščio skaitmeninė kopija pasiekama internetu, apie kitus numerius duomenų nerasta. Laikraštį spausdino ir leido Lorentzui Segebadui priklausiusi spaustuvė. Antruoju numeriu Karaliaučiaus periodikos istorijoje įrašytas *Europäischer Mercurius*. Jis taip pat vokiečių kalba pasirodė apie 1661 m. Leidėjas galėjo būti kunigaikštiškosios valdžios privilegijuotas, į miesto ir universiteto poreikius orientuotos spaustuvės savininkas Johannas Reussneris. Žodis *Mercurius* tais laikais nuolat kartojosi Europos laikraščių antraštėse. Merkurijumi romėnų mitologijoje vadintas finansinės sėkmės, iškalbos, žinių, komunikacijos, keliautojų, apgaulės ir net vagių dievas. Karaliaučiškis laikraštis gyvavo trumpai, išlikusių numerių kol kas nerasta. Vietoje jo pradėtas leisti ilgai ėjęs *Königlich privilegierte Preußische Staats-, Kriegs- und Friedenszeitung* (*Karališkasis privilegijuotas prūsiškasis valstybės, karo ir taikos laikraštis*). Vien per XVIII a. Karaliaučiuje vokiečių kalba išleista apie 30 periodinių leidinių – laikraščių, žurnalų, tęstinių mokslo darbų, informacinių biuletenių – savaitiniu, dvisavaitiniu, mėnesiniu, ketvirtiniu ir net metiniu dažnumu, visuomeninio politinio, literatūrinio, kultūrinio, istorinio, laisvalaikio skaitinių, mokslo pažintinio ir kitokio turinio. Vienas iš jų buvo skirtas LDK bei Prūsijos lenkams evangelikams reformatams ir 1718–1720 m. leistas lenkų kalba pavadinimu *Pocza Królewiecka* (liet. *Karaliaučiaus paštas*). Savaitraštį kartu su spaustuvės savininku vokiečiu redagavo Karaliaučiaus evangelikų reformatų parapijos pamokslininkas, išimokslinęs žemaitis Jurgis Rėkutis. Karaliaučiškiei leidiniai

plito ir provincijoje. Mūsų laikus pasiekę jų egzemplioriai Vokietijoje, Lenkijoje ir Baltijos šalyse dažniausiai išliko pavieniais numeriais, kai kurie – komplektais, reti – išsamesniais rinkiniais. Lietuvoje daugiau šių leidinių turi Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Per Napoleono karus ir tuoj po jų ryžtingai pradėtos naujų laikų dvasią atliepiančios Prūsijos politinės ir ekonominės reformos panaikino baudžiavą, visiems gyventojams be išimties suteikė asmens laisvę, spaudai sušvelnino cenzūrą, pirmą kartą leista spaustuves ir laikraščius steigti provincijoje. Tuo iš karto pasinaudojo Prūsijos regionų administracija bei spaudos verslininkai. Nuo 1811 m. pradėtos leisti Gumbinės departamento valdžios žinios *Amtsblatt der Königlichen Litthauischen Regierung* (*Lietuvos karališkosios vyriausybės oficialusis laikraštis*) ir visuomeninis *Intelligenzblatt für Litthauen* (*Pranešimų laikraštis Lietuvai*), Įsrutyje 1834 m. – *Volksblatt für Litthauen* (*Liaudies laikraštis Lietuvai*), Klaipėdoje 1817 m. – *Memelsches Wochenblatt* (*Klaipėdos savaitraštis*), Tilžėje 1816 m. – *Gemeinnütziges Wochenblatt für die Provinz Litthauen* (*Visuomeniškai naudingas savaitraštis, skirtas Lietuvos provincijai*). Laikraščių leidimas arba bandymai juos steigti nuo XIX a. vidurio taip išsibėgėjo, kad mažuose miestuose jų ėjo jau po du tris, didesniuose – ir po penkis. Iki įsigalint nacių režimui, saugota tradicija antrašėse įrašyti krašto pavadinimą *Lietuva*.

Lietuviškieji Aušros pirmtakai

Lietuviakalbei periodikai pradžią davė Prūsijos kunigaikštystės ir Prūsijos karalystės aukščiausiosios valdžios pavaldiniams – provincijų administracijų pareigūnams ir vietų gyventojams – dideliu srautu skelbti įvairūs spausdintiniai

įsakai, nurodymai, instrukcijos, perspėjimai ir praktiniai pamokymai. Juos rengė XVI a. įkurta aukščiausioji kunigaikščio patarėjų kolegija (*Oberratsstube*), vėliau pavadinta aukščiausiaja valstybės institucija – Prūsijos vyriausybė (*Etats-Ministerium*) – ir veikusi iki 1804 m. birželio 21 d. Šie dokumentai iš vokiečių kalbos buvo verčiami į lietuvių ir lenkų kalbas, spausdinami ant atskirų lapų, o didesnių tekstų – brošiūromis, ir siunčiami į tautinius regionus. Bendrinis jų pavadinimas lietuvių kalba buvo *gromata* arba *gromatos*, vertė geri, geresni, kartais ir prasti lietuvių kalbos mokovai, dažniausiai Karaliaučiaus lietuvių parapijos kunigai ir universiteto studentai bei provincijos kunigai, tokie kaip Tolminkiemio Kristijonas Donelaitis ir Pilkalnio Christianas Gottliebas Mielcke (dabar lietuvių istoriografas, ypač filologų, dažniau vadinamas sulietuvintai Kristijonu Gotlybu Milkumi). Už vertimus prūsiškoji valdžia mokėjo atlyginimą, todėl kandidatų netrūko. Kol kas negalutiniais duomenimis šių leidinių buvo paskelbta ne mažiau kaip 159: XVI a. – 3, XVII a. – 2, XVIII a. – 126, XIX a. pradžioje – 28. Gromatas iš bažnyčių sakyklų privalėjo skelbti kunigai, karčemose aiškinti seniūnai, be to, jos buvo prikalamos prie bažnyčių ir karčemų durų norintiems savarankiškai skaityti, kitaip viešinamos. Kai XIX a. toks gyventojų informavimas pasidarė neefektyvus – brangus ir vėluojantis, kaimų gyventojams skirtos žinios lietuvių kalba pradėtos skelbti oficialioje vokiškoje periodikoje. Jų pasirodė minėtame Gumbinės departamento valdžios laikraštyje *Amtsblatt der Königlichen Litthauischen Regierung*, po 1815–1818 m. įvykdytos administracinės teritorinės reformos – naujai įkurtų apskričių valdžios pranešimų, skelbimų ir reklamos laikraščiuose.

Nusidavimai Dievo karalystėje

Sąlygos periodiniams leidiniams lietuvių kalba galutinai subrendo XIX a. pirmame ketvirtyje⁴. Svarbiausiomis laikomos tokios: 1) periodinės spaudos skaitymas miestuose ir provincijoje tapo gyventojų kultūros ir informacijos sklaidos tradicija; 2) sukurtas vartotojų poreikius atitinkantis leidybos ir spaudos įmonių tinklas; 3) 1736 m. Prūsijoje įvedus privalomą pradinį išsilavinimą, XVIII a. pabaigoje valstybėje pasiektas visuotinis raštingumas, subrendo svarbiausia periodinių leidinių funkcionavimo sąlyga – vientisa vartotojų masė; 4) Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete 1723 m. įkūrus Lietuvių kalbos seminara būsimų kunigų lietuvių kalbos gebėjimams lavinti bei Karalienės (1811), Dikšių (1816) mokytojų seminarijas su lietuvių kalbos dalyko mokymu (pastaroji 1834 m. perkelta į Prūsų Yluvą), XIX a. pradžioje Mažosios Lietuvos parapijose jau dirbo ne mažiau kaip 100 evangelikų liuteronų kunigų, mokyklose – daugiau kaip 400 mokytojų, mokančių ir pamokas vedančių lietuvių kalba, daug iš jų buvo subrendusių ir pasirengusių tapti lietuviškų laikraščių rengėjais bei bendradarbiais; 5) jų pagrindu susiformavo lietuviškų periodinių leidinių redaktorių, bendradarbių, leidėjų, spaustuvininkų ir vartotojų gyvybinga komunikacinė grandinė, užtikrinanti leidinių ekonominę bazę.

Dėsninga, kad lietuviškosios periodinės spaudos poreikiu pirmoji pasinaudojo evangelikų liuteronų bažnyčia. Ji rėmėsi tankiu parapijų tinklu ir gerais organizaciniais ryšiais, stipriomis intelektualinėmis galiomis ir materialiniais ištekliais. Tuo metu Prūsijos bažnyčia dar pripažino savo ganomųjų lietuvių dvasines vertybes: lietuvių kalbą,

⁴ Plačiau apie tai bei apie pirmuosius Mažosios Lietuvos periodinius leidinius lietuvių kalba rašėme studijoje: Domas Kaunas, *Lietuvių periodikos pirmtakas*, Vilnius: Lietuvos knygos draugija, 1991.

gerą charakterį, ištikimybę ir dosnumą. Tikybos ir mokyklos auklėtinių ugdymo reikalams nuolat leistos lietuviškos knygos, skatinta protestantiškoji dorovė, mokyta praktinių gyvenimo dalykų. Laikraštis galėjo bažnyčiai padėti įveikti ir naujai iškilusias užduotis: kovoti su pietistų vis labiau platinu sektantizmu, burti tikybinės organizacijas ir kaupti lėšas, skirtas misijų veiklai į „tikrąją“ tikybę atverčiant „pagonių“ kraštų autochtonus ir vietinius Prūsijos gyventojus „kitatikius“, pirmiausiai judaizmo išpažinėjus.

Pirmuoju sėkmingu lietuviakalbės periodikos bandymu tapo leidinys *Nusidavimai Dievo karalystėje* (straipsnyje antraštė rašoma tik adaptuotai, nes leidinio originalas nesurastas). To meto Prūsijos lietuvių kalba sąvoka *nusidavimai* vartota dviem reikšmėmis – istorijos ir pasakojimų apie šiuolaikinius įvykius. *Nusidavimus* leido 1822 m. įkurta Karaliaučiaus misijų draugija, siekusi populiarinti misijų veiklą, kaupti lėšas misionierių darbui tarp Afrikos, Amerikos bei Azijos autochtonų ir Europos šalių žydų, finansuoti ir rengti misionierius. Lėšoms telkti itin pasitarnavo steigtas ir plėtotas draugijos skyrių tinklas. Kai ji šventė veiklos šimtmetį, skyrių buvo net 76, tarp veikliausių pažymėti Gilijos, Kalninkų, Klaipėdos, Priekulės ir kt. Pritraukiant naujus narius, sumaniai naudotasi spauda. Lietuviškųjų *Nusidavimų* turinį užpildė medžiaga, imta ir versta į lietuvių kalbą iš 1822 m. pradėto leisti draugijos organo *Königsberger Missionsblatt* (liet. *Karaliaučiaus misijų laikraštis*). Vėliau jo pagrindu buvo rengiamas ir į lenkų kalbą verčiamas panašus leidinys Mozūrijos gyventojams. Lietuviškojo leidinio numerių, nors ir atkakliai ieškoma, iki šiol nerasta. Tačiau jų buvimas abejonių nekelia, nes yra gana patikimai užfiksuotas ir aprašytas XIX–XX a. vokiečių ir lietuvių tikybinės spaudos darbuotojų. Šaltinių duomenimis, *Nusidavimai* po kartą išleisti 1823 ir 1824 m., kartais nurodomi 1823 ir 1825 m., forma panašėjo į

nedideles, 100 puslapių, knygeles, nes apimtis siekė apie šešis spaudos lankus. Publikuoti parinktą medžiagą į lietuvių kalbą vertė Šilokarčemos apskrities Karklės valsčiaus Kalninkų (dab. Karaliaučiaus sritis) evangelikų liuteronų parapijos kunigas Nathanaelis Friedrichas Ostermeyeris (1784–1846), žinomos Mažosios Lietuvos lituanistų tradicinės liuteronų kunigų Ostermeyerių giminės atstovas. Leidinys spausdintas Tilžės spaustuvėje, matyt, dėl platinimo patogumo kuo arčiau lietuvių skaitytojų ir jo rengėjo Ostermeyerio. Sprendžiant iš Berlyno bibliotekose išlikusių vokiškojo originalo nepilnų komplektų turinio, lietuviams populiariai pasakota apie misionierių veiklą egzotiškuose kraštuose, autochtonų gyvenimo būdą, jų „klaidingas“ religijas, ant „pagonių“ aukuro sudėtas aukas. Iš Europos atvykstančių krikščionybės skleidėjų sunkios ligos ir mirtys buvo dažni įvykiai. Nepaisant to, misionierių srautai neseko. Jie skverbėsi įkandin kolonizaciją nešančių valstybių kareivių durtuvų. Tuo metu krikščionybė, platinta „pagonių“ šalyse, buvo agresyvi ir tarnavo kaip kolonizavimo įrankis. Kolonistų kariuomenės žiauriai sutriuškino būrų ir sipajų sukilimus. Viena iš indų pasipriešinimo priežasčių buvo misionierių skverbimasis į jų tautines bendruomenes ir veiklos plėtra.

Nusidavimai Dievo karalystėje ėjo tik dvejus metus. Dalis neilgo amžiaus priežasčių žinomos, dalis – spėjamos. Amžininkų paliudyta, kad leidinį neigiamai vertino nuo oficialiosios bažnyčios tolę lietuvių surinkimų vadovai – sakytojai, jų įtakoje buvę eiliniai surinkimininkai, kai kurie kunigai: aukos misijos draugijai mažino finansinę paramą bažnyčioms. Palaikymo stygių galėjo lemti kaimiečiams per didelę leidinio apimtis bei kainą, per silpna vartotojams skirtos informacijos sklaida, paties leidėjų kritiškai vertinta jo būklė bei perspektyva.

Norint aiškiau atskleisti mūsų periodikos istoriją, pravartu nurodyti pirmuosius artimų tautų, sukūrusių nacio-

nalines valstybes – Latviją ir Estiją, – periodinius leidinius gimtąja kalba. Pirmasis latvių laikraštis vadinosi *Latviešu Avīzes* (liet. *Latviškas laikraštis*), ėjo 1822–1915 m. Mintaujoje (dab. Jelgava). Toli lenkė estų periodika. Pirmasis jų leidinys buvo labiau į žurnalą panašus medicinos patarėjas labai ilgu pavadinimu, todėl pateiksime tik jo pradžia: *Lühlike õppetud mis sees monned head rohhud ning nouud teäda antakse* (liet. *Trumpi pamokymai, kuriuose nurodyta keletas gerų vaistų ir patarimų*; ėjo 1766–1767 m. Põltsmma miestelyje. Jis buvo verčiamas iš vokiečių kalbos, tuo pat metu verstas bei leistas ir latvių kalba). Estų visuomeninei periodikai pradžia davė *Marahwa Näddala-Leht* (liet. *Savaitraštis kaimiečiams*; ėjo 1821–1823 ir 1825)⁵.

Nufidawimai apie Ewangēlijôs Praplátinimą tarp Žydū ir Pagônū

Vokiškosios misijų draugijos periodinis leidinys lietuvių kalba atgimė 1832 m. Jis laikomas pirmtako tęsiniu, nors skyrėsi leidybine forma ir turiniu. Leidinys buvo pavadinamas *Nufidawimais apie Ewangēliôs Prafiplátinimą tarp Žydū ir Pagônū*, vėliau antraštės rašyba šiek tiek koreguota: *Nufidawimai apie Ewangēlijôs Praplátinimą tarp Žydū ir Pagônū*. Vietos taupymo sumetimais toliau vadinsime *Nufidawimais apie Ewangēlijôs Praplátinimą*. Diakritiniai ženklai ant balsių skaitytojus pratino žodžius taisyklingai kirčiuoti. Leidinį įsteigė Karaliaučiaus misijų draugijos vadovybė, juo neabejotinai siekta daryti įtaką Mažosios Lietuvos lietuviams, didinti jų materialinę paramą, į misionierius pritraukti jaunų vyrų ir plėsti stacionarių misijų stočių tin-

⁵ Už suteiktą informaciją autorius dėkoja Latvijos universiteto profesoriui Viesturui Zanderiui ir Talino universiteto profesorei Tiiu Reimo.

953782
N u s i d a w i m a i
apie Ewangelios Prasiplatinima
tary
Zydu ir Pagonu.

No. 1. Januar 1832.

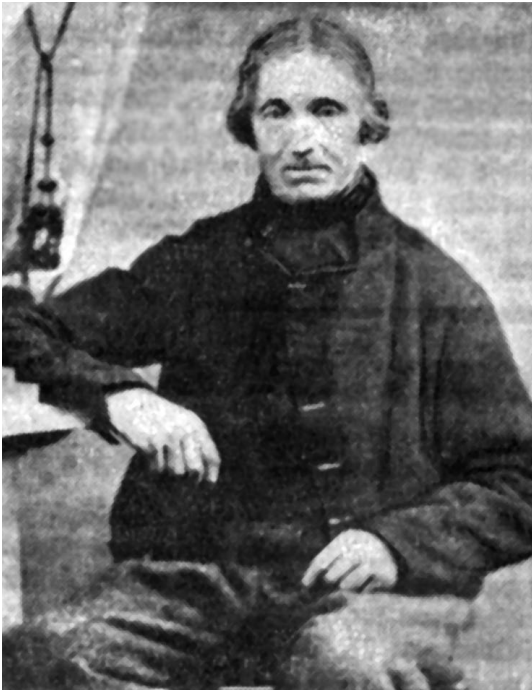
Pakájus t'essie su jumnis, wišši ži Našteli skaitantieji bey klausantieji, bet ypaczey su jumnis, kurrie Kristaus Apreiškimą mylit' bey Zojo šlownōs Karalyštės Atėjimmo lankiate didziū Išsilgimū, ir apstingaję Diewo Malone Kristuje Jezuje patis patyrę, iš Szirdies geidziat', šad tą, jey galint, kožna Dufia i Dalysius gautu! Pakájus su jumnis! alle ne tas Pakájus, kurri Swiets bada. Tas n'ilgay išliekt'. Žemiškōs Karalyštės pirm trumpo Gzejo Pakájuje susibuvo; bet Maištai, Karai ir tolaus umay didi Suirrimą padare, ir Kardas bey Angelas Zuddytojis be Mierōs kerta. Anšai tur mit' Badi, hišci parsklypt Marrū, prapūla fitts per Maištą. Bet wiens Pakájus išsilako, butent tassai, kurri nušmōs Pons Jezus iškarawēs. Kurrie teišus pastoje per Tit' fejimą, tie Pakaju, tur su Diewū per šabo Pong Jezu Kristu. Myn. 5, 1. Kurri šwentoji Dwase i ta Pakaju iwede, ir kuršai Balandelis Olos, Skyleša ir Akmenū Plyšosa Jezaus Monū yra, tą neyšjotia Wietra ne tropij', neyšjotia Nagotine ne prišket', neyšjotia Strela n'žeidž', neyšjoks Luts rektasīs n'įskadija. Tas ney Sudo nešibija ir ne dreb' del atelšenczi Daiktū. Luk. 21, 25-28. Jis rods didey bijojosi, jo Dufia didey iššigandusi buwo, ir didey apšmitnyts kellowo, tą Syki, kaip šwentoji Dwase jam jo Griekus parode, ir jo Bediewyšta jam atdenge; bet jau dabar Malone bey Atlebidimną radēs, ir ant Prieglobšjo Wapspatiēs budams, dewynos dešimt ir pir-

Pirmasis *Nusidawimų* numeris (1832).
Egzemplorius iš Vilniaus universiteto bibliotekos

klą šalyse, į kurias takai jau buvo praminti. Šį sykį leidybos bandymas pasiteisino, *Nufidawimai apie Ewangėlijôs Praplátinimą* su neilgais pertrūkiais ėjo iki Pirmojo pasaulinio karo, paskutinis numeris pasirodė 1914 m. rugpjūtį (iki aštunto numerio imtinai). Tada nutrūko ir draugijos organo *Königsberger Missionsblatt* leidyba. Mozūrams skirtas toks pat leidinys *Nowiny o rozszerzeniu wiary chreścijańskiéy*, lygiagrečiai leistas 1835–1894 m., neišsilaikė dėl vertėjų į lenkų kalbą bei lėšų stygiaus. Grupės klapėdiškių, įsteigusių protestantiškos lietuvių literatūros platinimo draugiją „Gluosnis“, pastangos atgaivinti leidinį pirmą kartą pavadinimu nepasiteisino. Dėl lėšų stygiaus teisėjo vienintelis 1921 m. numeris.

Lietuviškasis leidinys liko gyvybingas dėl stiprios tęstinumu suinteresuotos sudarytojų-redaktorių grandinės, skaitytojams artimo turinio ir gerai suplanuotos leidybos bei platinimo. Iš viso suskaičiuojama dešimt leidinio rengėjų: be minėtojo Ostermeyerio, *Nufidawimų apie Ewangėlijôs Praplátinimą* istorijoje įrašytas sulietuvėjęs Īsės prie Kuršių marių paparinės mokyklos, nuo 1851 m. – tokios pat Kretingalės mokyklos mokytojas precentorius Johannas Ferdinandas Kelchis (lietuviškai vadintas ir dabar dažniausiai vadinamas Kelkiu), Kaukėnų kunigas Carlas Leopoldas Friedrichas Neissas, jo ĩpėdinis Kaukėnuose kunigas Kristupas Sturys, Saugų kunigas Kristupas Jurkšaitis, Klaipėdos lietuvių žemininkų Šv. Jokūbo bažnyčios kunigas Jonas Pipiras, Rukų, nuo 1890 m. Mielaukių kunigas Frydrichas Penčiukas, Priekulės pirmasis kunigas (didelėje parapijoje dirbo ir antrasis kunigas) Endrikis Endrulaitis, Natkiškių kunigas Mikelis Šuišelis ir paskutinio 1921 m. numerio redaktorius, minėtosios Klaipėdos lietuvių žemininkų bažnyčios antrasis kunigas Benjaminas Karlas Redmeris. Protarpiu, kai sutrikdavo leidinio rengimas spaudai, redaktoriaus pareigas atlikdavo

Pirmasis *Nufidawimų* redaktorius Johannas Ferdinandas Kelchis (liet. Kelkis). Reprodukcija iš: *Vakarai* (Klaipėda), 1937 m. vasario 19 d.

Karaliaučiaus lietuvių pamokslininkas ir universiteto lietuvių kalbos seminaro vedėjas Frydrichas Kuršaitis. Neatsitiktinai, jau silpstančios sveikatos ir jėgų, jis jautriais žodžiais atsisveikino su *Nufidawimų apie Ewangėlijôs Praplátinimą* skaitytojais bei rėmėjais⁶.

Leidinio turinį ir kaitą veikė Mažosios Lietuvos lietuvių bendruomenės dvasinė atmosfera, redaktorių gebėjimai ir pažiūros. Esminė publikacijų dalis atliepė leidėjo – Kara-

⁶ Kuršaitis [Frydrichas Kuršaitis], „Rašyta Karaliaucziuje 30tąjį Januarijų Meto 1883 [...]“; *Nufidawimai apie Ewangėlijôs Praplátinimą tarp Žydû ir Pagônû*, 1883, Nr. 1, p. 8.

liaučiaus misijų draugijos – tikslą ir uždavinius. Kaip ir kitų Vokietijos misijų draugijų, XIX a. antroje pusėje jos veikla plėtojosi. Leidinys atspindėjo tolimų šalių autochtonų christianizacijos procesą, misijų stočių ir misionierių darbo bei gyvenimo būklę, aukomis surenkamų lėšų dydį, dalyvius. Jame kartkartėmis skelbta religinės poezijos, Sturys susilaukė konservatyvių skaitytojų kritikos, kad sumažino giesmių publikavimą ir skelbė pernelyg daug pasaulietinio turinio straipsnių, nors iš tiesų šių buvo reta. Beveik nieko objektyviai, jau nekalbant kritiškai, nerašyta apie Indijos, Kinijos, Afrikos šalių gyventojų politinę ir socialinę padėtį. Nors leidinio antraštėje kaip misijų įtakos objektas buvo nurodyti ir žydai, tačiau apie juos tikrų duomenų nepateikta. Svarbiausias medžiagos šaltinis liko vokiškasis leidinys.

Nufidawimai apie Ewangelijôs Praplátinimą pagal leidybinę formą atitiko savo meto žurnalo reikalavimus. Jis spausdintas nedidelio formato (vidutiniškai 14x20 cm dydžio) sąsiuviniais su antraštiniu lapu ir tęstine numeracija, bet be laikraščiams būdingos tikslios pasirodymo datos – mėnesio ir dienos nuorodos. Iš pradžių bandyta leisti po 12 numerių per metus, bet iš karto susidūrus su sunkumais sustota prie trijų numerių, nuo 1845 m. pasirodydavo du trys numeriai po 16 puslapių, nuo 1869 m. – vėl 12 numerių, tačiau iki aštuonių puslapių apimties. Nuo tada pradėti dėti papildomi iliustruoti lapai. Lietuviškų kaimų gyventojams nematytos tolimų šalių autochtonų nuotraukos bei piešiniai, jų darbo, bausmių, žynių apeigų vaizdai didino skaitytojų smalsumą ir įtaigą. 1850 m. birželį leidinys spausdintas 1000 egzempliorių. Iš pradžių jį platino draugijos įsteigta ekspedicija, vietose – parapijų kunigai ir aktyvieji draugijos nariai, nuo 1850 m. – nemokamai karališkasis Prūsijos paštas. Vienas numeris kainavo vieną sidabro grašį, po 1872 m. pinigų reformos – tris pfenigus. Optimali leidinio apimtis, tikinčių-

1760 m. pastatyta Tilžės lietuvių parapijos bažnyčia, kurią lankė *Nufidawimų* redaktoriai, skaitytojai ir kurioje buvo platinamas leidinys. Atvirukas iš aut. rinkinio

jų bendruomenės daugumai aktualus turinys ir minimali kaina užtikrino ilgalaikį leidinio gyvybingumą.

Žurnalas šiandien priskirtinas vertingam Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros paveldui. Jis atspindi dominuojančios pietistinės bendruomenės dalies beveik šimtmečio laikotarpio etninę kultūrą, pietizmu persmelktą dvasinį gyvenimą, išprusimo ir išsilavinimo lygį, pasaulio pažangos matymo ir suvokimo akiračius. Tai buvo savitas langas į kitokį pasaulį. Žurnalo vedliai laikyti autoritetais. *Nufidawimų apie Ewangelijos Praplatinimą* turinio rengėjai ir redaktoriai aktyviai, nors ir skirtingu lygiu, dalyvavo lietuvių protestantų raštijoje. Jų darbų sąrašuose nurodytas ne tik minėtas žurnalas, bet ir Biblijos vertimo naujų laidų redagavimas, tikybinės knygos, giesmynai, lietuvių kalbos vadovėliai, tautosakos publi-

kacijos. Kai kurie redagavo pasaulietinius laikraščius arba juose bendradarbiavo, priklausė mokslinėms ir kultūros draugijoms, kaupė ir teikė leksikografinę medžiagą lietuvių kalbos mokslinių žodynų rengėjams. Tačiau dauguma šių vedlių per redaguojamą leidinį sistemingai skleidė nedaug pozityvumo turėjusias misionieravimo svetimose šalyse idėjas, prisidėjo prie gabaus lietuvių jaunimo, tautinei kultūrai ir švietimui tėvynėje palaikyti reikalingų lėšų atitraukimo, nerėmė pasipriešinimo Vokietijos tautines mažumas užklupusiai germanizacijos bangai, kai kurie iš jų XIX–XX a. sandūroje neišvengė sankirtos su aktualiuoju lietuvių kultūros, tautiniu bei politiniu sąjūdžiu. Šių eilučių autorius tyrimais užfiksavo, kad iki Pirmojo pasaulinio karo Azijos ir Afrikos misijose dirbo ne mažiau kaip 18 Mažosios Lietuvos lietuvių misionierių ir 7 tuo metu lankiusieji Berlyno misionierių mokyklą. Prasidėjus karui, Anglijos valdomose kolonijose, daugiausia Indijos, misionieriai Vokietijos piliečiai buvo internuoti stovyklose, tie, kuriems pavyko grįžti į tėvynę, dažniausiai dirbo liuteroniškų parapijų kunigais ir kunigų pagalbininkais. Dalis jų priešiškai pasitiko Pirmojo pasaulinio karo pabaigą patvirtinančią nugalėtojų parengtą ir Prancūzijos Versalyje 1919 m. birželio 28 d. pasirašytą taikos sutartį, sudariusią sąlygas Vokietijos pakraščių tautinėms mažumos susivienyti su pagrindiniu tautos kamieniu, nepritarė Klaipėdos krašto suvienijimui su Lietuvos Respublika 1923 m. Pagarbiu pavyzdžiu laikytinas patriotinio nusistatymo Indijos misionierius Kristupas Lokys (1860–1921) ir nemaža dalis jo gausios šeimos narių. Jo palaikai ilsisi dabartinio Klaipėdos rajono Vanagų kaimo kapinėse, o kapą ženklina už kraštiečių lietuvių surinktus pinigus pastatytas asmenybės dydį liudijantis memorialinis paminklas.

Lietuvių politinės ir visuomeninės periodikos proveržis

Didelį postūmį periodikos proveržiui davė Vokietijos 1848–1849 m. revoliucija. Jai paskatą suteikė Prancūzijos 1848 m. Vasario revoliucija, pasibaigusi respublikos paskelbimu. Revoliucijos kilo Austrijoje ir Italijoje, sukilimai – didžiuosiuose miestuose, suaktyvėjo tautiniai sąjūdžiai, vėliau pavadinti Tautų pavasariu. Jie persimetė ir į Vokietijos valstybes. Ginkluoti sukilimai nuvilnijo Prūsijoje, Berlyne statytos barikados, vyko gatvių mūšiai, iš jo bruzdėjimai perėjo į provincijas. Jų būta ir Mažosios Lietuvos miestuose bei kaimiškose vietovėse. Jau 1848 m. kovą bruzdėjo Klaipėdos darbininkai, Dovilų ir Priekulės valsčių valstiečiai, Kuršių marių žvejai. Priekuliškiai užgrobė teismą, primušė teisėją, norėjo jį Minijoje prigirdyti (žmona išprašė dovanojimą), suplėšė ir į upę sumetė bylas, nusiaubė mokesčių surinkėjo namą, reikalavo panaikinti bažnytpinigus. Juos tramdė kareiviai ir žandariai. Netrukus 114 priekuliškių patraukti teisman, 40 atsidūrė kalėjime ir dauguma jų sulaukė baudžiamojo nuosprendžio. Neramumai kilo Žemaitkiemiuose prie Šilokarčemos (dab. Šilutė), Ažuolų dvare ir Gubėnų kaime Vėluvos apskrityje⁷.

Spaudžiamas politinių jėgų, Prūsijos karalius įsakė iš Berlyno išvesti kariuomenę, toleravo iš naujai išrinktų deputatų sudarytą Prūsijos tautos nacionalinį susirinkimą. Nors monarchinė valdžia judėjimus nuslopino, 1848 m. lapkritį buvo sudaryta nauja vyriausybė, gruodį pirmą kartą paskelbta gana liberali konstitucija, apribojusi Prūsijos karaliaus valdžią, leidusi vykdyti laisvosios rinkos ir visuomenės santykių normalizavimą spartinančias reformas. Kaip jų rezultatas gyventojams buvo suteiktos politinės teisės

⁷ A. B. Klaipėdiškis [Ansas Bruožis], *Mažosios Lietuvos politikos veidrodis*, Kaunas: K. A. M. Karo mokslo skyrius, 1923, p. 3–4.

balsavimo būdu rinkti parlamentą – Atstovų rūmus, arba Landtagą, šiam – rengti ir skelbti įstatymus. Parlamentarizmo pagrindu sparčiai kūrėsi politinės partijos bei jų interesams atstovavusi spauda. Kartu su ja atsirado niša ir laisvajai periodikai. Nuo jos Mažoji Lietuva neliko nuošalėje.

Lietuwininkū Prietelis

Pirmuoju pasaulietiniu visuomeninio turinio laikraščiu lietuvių kalba tapo savaitraštis *Lietuwininkū Prietelis*. Kad jis atitiko savo paskirtį, patvirtina šio leidinio tipui būdingi požymiai: leidybos operatyvumas, periodiškumas, pirmajame puslapyje teikiami antraštiniai duomenys (antraštė, leidimo vieta, tiksli pasirodymo data, numeracija, platinimas paštu ir prenumeratos kaina), nebrošiūruota forma, turinio aktualumas. Pirmajame kiekvieno numerio puslapyje reklaminė antraštė spausdinta dideliu pajuodintu gotikiniu šriftu, ilgasis balsis „u“ rašytas be diakritinio ženkle, minint tekste – taisyklinga gramatinė forma: *Lietuwininkū Prietelis*. Sprendžiant iš to, sprendimus priiminėjo du asmenys: maketo formą nustatė spaustuvininkas, turinio ir kalbos kokybę kūrė redaktorius. Su trumpa leidinio istorija ir visų pirmojo numerio puslapių reprodukcija galima susipažinti šių eilučių autoriaus publikacijoje⁸. Kai kurios užuominos apie laikraštį lietuvių spaudoje rodėsi nuo *Aušros* laikų, kiek daugiau duomenų pateikė Mažo-

⁸ Domas Kaunas, „Pirmasis lietuvių laikraštis“, in: *Žurnalisto žinynas*, sudarė Vilius Užtupas, Kaunas: Vilius, 1992, p. 69–76. Leidinio bibliografinį aprašą ir pirmojo puslapio reprodukciją žr.: *Lietuvos bibliografija*, serija B: *Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940*, d. 1: *Poligrafiniu būdu spausdinti leidiniai*, kn. 1: *A–M*, parengė Vida Baltinė [et al.], redaktorių kolegija: Renaldas Gudauskas [et al.], Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2018, p. 87, 657, įrašas 756.

Lietuwiniškų Prietelis.

Nro. 1.

Klaipėda, Ketverga 5. Aprili

1849.

Šis Lietuwiniškų Prietelis kastoja vieną kartą už 3 Mensius, ir už tą Prietį visur nu Pusto gaunamas pro-
kaipeboje jis išbūdamas tojau Ketvergo Meta. Apstatimai kastoja 1 Sidabro Graši už tojau Eit.

Aš pradėdu šitą Ceitungą rašyti su tu Sąjines Lubimu, kad eže labai naudingą
bey reikalingą Darbą apšimmu. Maloningas Karalus mums didėnų Balybė yra da-
wės, kuria išmintingą martodami be Begnones ne busime. Ale tikra Balybė ne gal
buti be Dawado, ir Balybė Nemiermų yra sunkiaja Pongste Orielo. Delto dekarvo-
kim musū Karalui už tus Palengwinimus bey Pawelijimus, kuriūs jissai mums jau pra-
jusū Pawassari, ir ypaczej per naują Zemės Dawabą nū 6to Decembro p.a dawės, bet
podraug ir saugotimies. Kad Begnones karatipsū Dawanu per musū pažiu Kaltybė mums
ne persitrepstu i Prakeitimą. Labai daug jau radosi ir musū Lewisfjeje tokiū Repakajin-
gugū, kurie tikt sawo Garbė bey Raudą jėstobami wissur piktą Setlą Repakalūnumo pries
Wyrausybę stėi, ir Žmonės ant wissokio Redawado išwadzioti jėško. Aš jums daug Pa-
weikšlū galegau pasaloti, kaip tie kurie Demokratai wadinaši, ir wīs kalba apie Žmonū
didi Prispaidimą ir apie Wyrausybės Neteisybę, ir kaip jie Bednāsus uslios ir už jās
karaus; kaip tie palagingus Žmonės per wissokius Mellus ant Waisto palūssino, ir potam
Prigadės Ceseje tačau jās prašojo bey passilepe, taipo kad Išwadziotieji už Išwadziotojus
kenteti turejo. Delto norime sustoti, kuriū Szirdis dar atwira yra tiesai bey Wiernybei,
kurie ne ugmiršom tą Garbę, kurią Prusū Zemę per sawo išmintingus Karalus bey wier-
nus Padūnus wīs turejo. Mēs norim karauti už Padorumą ir Wiernybę ir Teisybę, ir
wupintis. Kad Weile i Karalu, kuriūs deley Lietuwiniškai wissur pagirti yra, ne laursi bet
wīs tarpu ir angtu. Mēs jinome kad daug Neprieteliū pries mus stowės, bet mēs neš-
bijosime, ir su Diemo Pagalba pergalesime dwassifkoje Koweje.

S i p p e l.

Wissa Europa ir ypaczej Wokiecziū Zemė dabar yra Ingkaiپ tolloje prigadingoje Ty-
foje, koki pirm sunkiūs Perkunijūs lūb' atsicati. Samjus Dėbesel Ingkaiپ aptrauke Dan-
gn, šen ir ten jau pradėjo Perkuno Growimmas Zemę pasudinti. Dar ne jinome ar
grumdas Perkunas karšta bey sunku ūg, ant musū Lewisfės begullinti, cyslis, ir gerą
Pagada atgabės, arba ar bolši Wietra je su Karo Ugnimi usdėgis, — be Priliginimo,
mēs weites jinomsie, ar Karo Wėda didžiausą Dalį Europės išpuslės, arba ar dar to-
liaus Patajaus dyaugit' galesime.

Wiesē Frankfurt, kur ir mēs pernay Deputiertus nansntem, kad podraug su

Pirmasis *Lietuwiniškų Prietelio* numeris (1849 m. balandžio 5 d.).

Egzempliorius iš Acheno laikraščių muziejaus Vokietijoje

sios Lietuvos lietuvių kultūros ir politikos istorikas Ansas Bruožis⁹. Autorius, kaip rodo jo knygoje perspausdinta ci-
tata, originalu naudojosi *de visu*. Iš jos matyti, kad leidimo

⁹ A. B. Klaipėdiškis [Ansas Bruožis], *Prusų lietuvių laikrašč[ė]jai*,
Kaunas: Ateitis, 1914, p. 3–4.

pabaigoje laikraščio antraštė buvo šiek tiek patikslinta: *Lietuwininkû Prietelis, arba Klaipėdos Ceitungos*.

Lietuwininkû Prietelis ėjo Klaipėdoje 1849 m. balandžio–gruodžio mėn. kas savaitę, ketvirtadieniais. Pirmasis numeris pažymėtas balandžio 5-osios data, tačiau galėjo būti ir ankstesnių, pavyzdinių numerių, pagal to meto reklamos taisykles viešose vietose ir įstaigose platintų nemokamai. Jų gaudavo ir pašto agentūros, priiminėjusios prenumeratą. Paskutinis iš šaltinių žinomas numeris datuotas gruodžio 20-ąja, jame nurodyta prenumeratos pabaiga – gruodžio 28-oji. Tą dieną turėjo pasirodyti paskutinis numeris. Laikraštį redagavo geras lietuvių kalbos mokovas, Klaipėdos lietuvių žemininkų Šv. Jokūbo bažnyčios antrasis kunigas Rudolphas Andreas'as Zippelis, leido ir spausdino pirmosios uostamiesčio spaustuvės steigėjas Friedrichas Wilhelmas Horchas. Periodikos srityje jis turėjo patirties, nes nuo 1817 m. leido ir pirmąjį Klaipėdos laikraštį vokiečių kalba – savaitraštį *Memelsches Wochenblatt*. Lietuviškojo laikraščio steigimo motyvai neabejotinai buvo dvejopi: pirmasis – atliepti to meto politines ir visuomenines aktualijas, antrasis – komercinis: prenumerata ir mokami skelbimai privalėjo dengti ne tik investuotas lėšas, bet ir duoti pelno. Išlikusio *Lietuwininkû Prietelio* nei pilno komplekto, nei numerių rinkinio ar rinkinėlio nežinoma, vienintelis, pirmasis, numeris neseniai rastas Tarptautiniame laikraščių muziejuje Achene (Aachen) netoli Kelno. Iš viso to galima spėti, kad laikraštis spausdintas nedideliu tiražu, greičiausiai apie 200 egzempliorių.

Laikraščio kryptį nubrėžė pirmajame numeryje paskelbtas redaktoriaus vedamasis straipsnis. Jis konstruotas dviejų politinių stovyklų priešstatos principu: vienai atstovauja *Maloningas Karalus* ir jo šalininkai, kitai – *tie kurie Demokratai wadinafi*. Pirmasis suteikęs laisvių, galiausiai

XIX a. Klaipėda, Aleksandro gatvė (dab. Liepų).
Atvirukas iš aut. rinkinio

gruodžio 5 d. (iš tikro gruodžio 6 d.) paskelbęs laukiamą Konstituciją, antrieji skatina nepaklusnumą vyriausybei, kelia netvarką, kalba apie žmonių priespaudą, žada užstoti varginguosius, įtraukė į maištus, bet kai iškilo pavojai, patys pasislėpė. Autorius tikina, kad laisvę užtikrina tvarka (*Dawadas*). Lietuvių ištikimybė karaliui yra plačiai žinomas jų privalumas. Be vedamojo, numerio turinys užpildytas Vokietijos įvykių aprašymu, Vengrijos ir Italijos išsilaisvinimo karo iš priklausomybės Austrijos imperijai kronika. Išsamiau rašyta apie Frankfurte posėdžiausio Prūsijos tautos nacionalinio susirinkimo dėl nesibaigiančių diskusijų tarp kairiųjų ir dešiniųjų pusių nesklاندų darbą. Balandžio 18 d. plačiai minėtos Berlyne įsiplieskusio sukilimo (vadina maištu) metinės, Berlyne šaudyta į kareivius, Gdanske pralietas kraujas, Karaliaučiuje, Tilžėje ir dar kittur ta Diena nepa-

dorey tappe ſwéſta. Rusija prie sienos jau sutraukė 150 000 kareivių, pasirengusių įsiveržti į Prūsiją. Nacionalinio susirinkimo deputatų delegacija įpareigota vykti į Berlyną ir Prūsijos karaliui įteikti paskyrimą Vokietijos kaizeriu. Kaip žinia, jis, išsigandęs tarptautinių politinių įtampų ir pasekmių, skyrimo nepriėmė. Zippelio žurnalistinis laviravimas rėmėsi nenuspėjama įvykių eiga. Iš vienos pusės, jis skaitytojus tikino laikraščiu sieksias palaikyti lojalumą monarcho sostui ir pasitikėjimą kuriamą naująja valstybės santvarka, apie kurią dar ir pats neturėjo supratimo, iš kitos pusės, puslapius užpildęs pranešimais apie įsisiūbavusį vidaus nestabilumą, kurio padariniai net nenumanomi, paliko patiems spręsti, kaip elgtis ir išlikti saugiems.

Gruodžio 28 d. išėjo paskutinis *Lietuwininkų Prietelio* numeris. Nėra patikimų žinių, kodėl laikraščio leidyba buvo sustabdyta, galima tik spėlioti. Ieškant atsakymų galima remtis dviem prielaidomis. Iš redaktoriaus pareigų Zippelis pasitraukė savo noru ir taip pakirto laikraščio stabilumą. Kartu su dar dviem pretendентаis jis dalyvavo konkurse kur kas geriau mokamai Darkiemio parapijos kunigo vietai užimti, lapkričio 12 d. laimėjo parapijos tarybos surengtus rinkimus ir gruodžio 16 d. jau buvo įvesdintas kunigu. Horcho viltys surinkti pakankamai prenumeratorių nepasiteisino, todėl jis pats sustabdė laikraščio leidybą. Neabejotinai galima trečia, ne tokia apčiuopiama prielaida. Dalyvauti ir laimėti rinkimus turtingesnėje Darkiemio parapijoje kitoje, tolimoje, beveik nutautėjusioje Mažosios Lietuvos pusėje Zippelį paskatino turintieji galių, ypač monarchijai lojali Rytų Prūsijos bažnytinė vyresnybė. Likvidavus laikraštį, kompaktiškai lietuvių apgyventame krašte tapo ramiau.

Keleiwis iš Karaličiaus Broliams Lietuwininkams Žinės parnešas

Laikantis Mažosios Lietuvos lietuvių periodikos chronologijos, antrasis laikraštis (taupant vietą toliau vadinamas *Keleiwis iš Karaličiaus*) taip pat gimė Vokietijos 1848–1849 m. revoliucijos sukuryje. Jis buvo daugiau politinis nei visuomeninis, dešinėsios, konservatyviosios pakraipos. Leidinys lietuvių tautinėje bendruomenėje atstovavo Vokiečių konservatorių partijos interesams ir viešino jos politiką bei idėjas, generuotas kilmingojo luomo, stambiųjų žemvaldžių – dvarininkų ir kylančios didžiojo kapitalo valdytojų – buržuazijos stovyklos. Tačiau jis taip pat nusipelnė lietuvių švietimui, kultūrai, ugdant ir palaikant lietuvių kalbą, konsoliduojant tautą. *Keleiwis iš Karaličiaus* tapatintinas su jo vieninteliu redaktoriumi Frydrichu Kuršaičiu (1806–1884) – lietuviu iš gimimo, Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto auklėtiniu, Lietuvių kalbos seminaro lankytoju, po studijų užėmusiu jo vedėjo pareigas, Karaliaučiaus lietuvių parapijos pamokslininku, kuris galutinį ir esminį savo pašaukimą susiejo su lietuvių kalbos tyrinėjimu ir pasiekė tarptautinį pripažinimą, tapo Karaliaučiaus universiteto profesoriumi, Karališkosios čekų mokslo draugijos (akademijos) nariu korespondentu. Kalbotyros tikslu jis kelis kartus lankėsi Didžiojoje Lietuvoje, palaikė ryšius su lietuvių intelektualais. Dešimtmečius pasirašinėdamas atsakinguoju laikraščio redaktoriumi, nurodydavo vokišką pavardės formą (*Verantwortlicher Redakteur: Prediger Fr. Kurschat in Königsberg*), prie savo paties skelbiamų straipsnių – lietuviškai: *Kuršatis*. Valstybės mokslinio ir politinio pripažinimo įrodymu laikytinas profesoriaus vardas (suteiktas 1865), filosofijos daktaro laipsnis (1875), valstybiniai apdovanojimai: už politinę veiklą – Karališkuoju Hohenzol-

Z 197. 1523

Keleiwis Karaliūczius
kas Ecebis išdidams kas-
toj ant die koto Pusk
apsteliotus su Puskim-
geis ant Vėrtainio Mėtū
3 Egr. 9 Pf.

Keleiwis

Jes kufai bei Keleiwis
Kaukui kurpaciui ka kas-
peti noretu, tai jo Orea-
mata ji kas Karaliūczius
Zuchmacherstrasse N° 11.

is
Karaliūczius Broliams Lietuviinkams Žinės parnešas.

N° 1.

Karaliūczius. Ecebis, 4 tisi Žilijū.

1849.

Wardan to, kufai yra, kufai buvo ir kufai ateit, kufai šio po Dėfinės šavo Žewo ant Krosės Eglowės ir kufai kartunta ateis subiti Gynovs ir Numirusius; Wardan mišū Biešpaties ir Ižganotojo Jezaus Krištas, kufiam ešie Garbė ir Eglowė dabar ir amžinay! Amen!

Argi ne galit suprašti Ženklius šio Egešo? Matt. 16, 3. Biešpats jadejės kartunta ateiti Debesis su dibe Mace bey Eglowe Siewtą suardyti, ir subiti Gynovs ir Numirusius. Rods tai jau seny žadeta, o dar wis n'įspilde. Tobel kufai mišli: Kaszin kada tai nustūs, o kufai wis šako: jau Ewieto Galas ege. Kieno Žies? Weje Biešpats kalbėjės: N' ateimi weikę; ale jut turime mineti, kad Kufiantis Mėtū po Biešpaties Atiū, kaip makaryšezja Diena, kufi pasibaige, ir kaip Naties Rudejims (Pf. 90, 4); bet Biešpaties laukiantieji klausdami: „kada tai nustūs ir koks bus Ženklas taro Atėjimo“ dar iškūi ney joko fito apstefnio Atsiliepimo ne gāwo, kaip kad reikę ant Ženkliū šio Egešo daboti, idant suprastambim iš Ewieto Rusidavimū, kaip iš koto Dangaus Žegoriaus, kas Laiks Diems Karalyšezje. Žangi ne Wale, Ewiete Wietroms ujjant, miegoti bey šapnoti, bet Kufis atwerej apstrey klausytis, bene kur. razi norš is Žolo, ižgitrumbim Kojas ateinanzioje Biešpaties be šlampejjant. Rods Kplafis pamanzis Ženklius Prisiartinimo Biešpaties jau ir artimjanioje Artęboje, kaip ir ege Keleijbe Wierfu gawn ir Mėite tultise įpangta. Matt. 24, 12 u. Ale reik ir Gāwa pakę tolyn žuret (Puf 21, 28) bou ne galėtumbim išpazinti jau dabar mišū Artękingu prisiartinant. Dgi ir robos jau wisa žeme drastka, wusū Biešpaciui ant jōs atžengiant, jau Karalyšes kelias pries Karalyšes ir Žmones pries Žmones; jau daug šako atpuldami nū Biešpaties ir Iwieri Gilybės garbindami (Apr. Jon. 13): mēs ne nōrim, kad tas ant wusū ponawōtu, o atpency ir Ewengelijā wis labjūs apšakoma per wisa Ewietā. Ale apie tai wis Lietuwininkai ne daug ir ne dawadney ka patitti gawnā. Žiems Žinės apie wis tai jēskant tūjau prisiartin Ižwadziotojē žiems Ežirdi primeldami, Akis apšildami ir šarhdami: Wius Wagogis wobjus taro dūlu, jey mōgēs melšes ir mōn klausyti, idont išwadziotu jey galima būtu, ir Ižintūjus. Žaipo pamerczama Žiesā i Melis ir Melai i Žiesā o Kuzdaminokš is Pratzjōs dzianglaus ne sen ir tēn po wieng, bet Puskū Puskas Dufeliū i šowo Žintlus ipānionēs. — Nauji Dawadai wifur, Ledas šidus, reik laban saugotis, atšlap elgiti. Reik wislas meginti, kas gēt, palatyti. Wet tai ne lengwu.

Tobel ap šufitares su keleis Diemo bijanzies is-
miningais Wyras apšiemau pas jus, Wrolei Lietu-
wininkai, šita Kofsteliū kaip Keleiwis kas Kodelk weng
Kartą apšlanpdams, jums kiel tiel isitimds žines apie
tai parnešti, kaip Ewiete deštis; kur Žamsjbe, kur
Ewiesjbe Wierfu gawn Kowoje wusu dangišzoje Kar-
liams; noriu jums papasakoti apie Kraujo Praliejimū
ir apie Pofaju — noriu jums parnešti Wyrūšpōbės
Pallepimus ir kas šep jums razi butu pagal Kuną ar
Dufjā reikalinga žindti. Ežitas Keleiwis, weikę ant
Pusto apsteliotus, kofstos ant Wėrtainio Mėtū su Pusk-
pingeis is Wiso 3 Trezjotūs bey 9 Pfeningius.
Gānā norezziau jums šitā Dowang powimam
dysa nudalpti, ale jus patps ismanjst, kad Drušā
laban daug Pinaigū kofstō. Žangi dabar jey jums
man šitas Apšiemimas pamęgtu, tay padefite man,
kad jis pofitetu ir prifofite mōn: ant pirmo šitā
Keleiwī nuspirdami, nesa jū dangiaus pirkfit, jū
weiklaus Kofstos bus ūjomkrotos; o ant antro man
grōzijū žodeliū Liudimū bey Žinės atšudami, kurie
weri butu wissēm Lietuwininkams i Žinę paręti, idant
fojnas geras Dalkas butu dwiejū arba trijų o ir
dangiaus Liudininkū Burnoje; ale gāliūfey ir wyrūšfey
prifofite mōn mōno Darbe per Wada, kad Biešpats
man tame Šlōds sutektu, kā jis man kaip robos patš
uždejes ispeseti, kad jis man sutektu Dwaš Žiesos ir
Ižpazinimo ir atwiras Akis, jo Wierstā jam dēirbant
Ewieto Ewirimūšē, išpazinti, idant šito Keleiwio Pra-
nešimas tektu jums ant Raudōs ir ant Garbės Diemo
mišū Ižganotojo.

Freidriks Kurpatis,
Lietuwininkū Kunks Karaliūczius.

Wie Ešyrimus i antrajē Kamara.

Pirmjūfey rēfs žodeli kalbēti apie Ešyrimus i
antrajē Kamara, kurie jau weikę nusuditi tuwēs. Rods
mān šitas Dalysas ney joko Džiangsmo ne dūb, bet
labjūs mano Ežirdis frates to atšimnōama, o ir
dangliausm tarp jūšū taip bus kaip ir mōn. Tufalšis
šakoti norēs: jau tešjimo, te šir, kas šir, ap ne
šifū. Ale širri turim, ogi Biešpats te dādie, kad
geriaus širumbim, ne kaip pirmjūjūdu Kartū.
Iki pernay Wēro mēs Wēro nū Ešyrimū ne ži-
nojom šowo žimēje. Wums ege dangiaus mēto ne

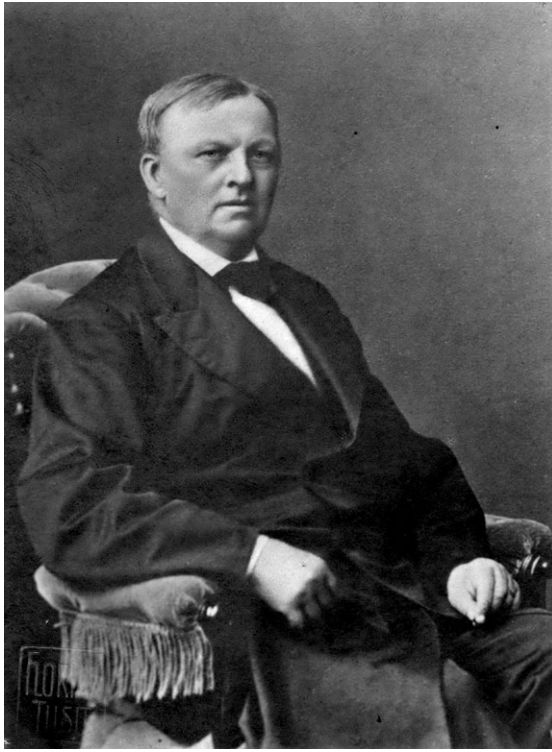

Pirmasis Keleiwio iš Karaliūczius numeris (1849 m. liepos 4 d.).
Egzempliorius iš: Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz

lernų Riterio Kryžiaus ordinu (1851), Karališkuoju Karūnos ordinu (1863) ir paskutiniais gyvenimo metais už nuopelnus tėvynei – Raudonojo Erelio Žvaigždės ordinu (1883).

Nepertraukiamo egzistavimo trukme Mažosios Lietuvos lietuvių laikraštinės periodikos repertuare *Keleiwis iš Karaliáucziaus* nedaug su kuo galėjo varžytis: pirmasis numeris pasirodė 1849 m. liepos 4 d., paskutinis – 1880 m. kovo 30 d. (nutrūko tryliktoju numeriu). Ilgą laiką (iki 1865 m. kovo pabaigos) atsakinguoju leidėju ir spaustuvininku pasirašinėjo Karlas Adalbertas Aleksandras Schultzas (*Verlag und Druck der Schultzfchen Hofbuchdruckerei in Königsberg (A. Schultz)*), vėliau – Emilis Rautenbergas, laikinai (1865–1866) įsiterpė G. D. Boehmeris. Visos trys spaustuvės nusipelnė lietuviškoms knygoms, jas spausdino ir skleidė, tiekė miestų bei provincijos knygynams ir knygrišykloms. Įmonei Rūmų spaustuvės titulą (*Hofbuchdruckerei*) Schultzas pelnė už lojalumą monarchijai nuvilnijusios revoliucijos metu, kita ekonominiu ir kultūriniu požiūriu kur kas reikšmingesnė demokratų stovyklą palaikiusi Hartungų įmonė ją 1850 m. prarado. Toje epochoje ryšį su Prūsijos monarcho aplinka viešai liudijusi informacija buvo svertas konkurencinėje verslo kovoje, kartu užtikrino ir valstybės politikoje įtakingos Vokiečių konservatorių partijos paramą.

Pirmieji laikraščio žingsniai buvo komplikuoti. Prūsijos vidaus ministerijos nurodymu Slaptoji policija sekė ir nuolat kaupė duomenis apie 1849 m. ir kiek vėliau nepaliaujamai steigiamus periodinius leidinius nepaisant jų pakraipos. Revoliucijos sumaištyje naujokų pozicijos dar buvo neaiškios. Tai ypač gerai matyti pavarčius to meto Vidaus reikalų ministerijos bylas, iki šiol saugomas Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne. Stori rankraščių foliantai kupini konfiskuotų arba kontro-

Frydrichas Kuršaitis, laikraščio redaktorius
ir Karaliaučiaus evangelikų liuteronų lietuvių
parapijos kunigas. LLTI BF

lės tikslu telkiamų laikraščių numerių, išmargintų raudonu pieštuku rašytomis pastabomis, pabraukimais, įsegtų raštų apie tikrus arba tariamus inkriminuojamus valstybės tvarkos pažeidimus aukštesnėms institucijoms kopijų. Tramdymo priemone tapo 1850 m. birželį vyriausybės paskelbtas privalomas laikraščių leidėjų piniginio užstato (kaucijos) įsakas. Juo reikalaujama aukšta įmoka pakirto daugelį mažųjų arba dar ant kojų neatsistojusių didesnių laikraščių. Su užstato problema susidūrė ir *Keleivis iš Karaliáuciaus*. Ji

spręsta lietuvių kalba parengus peticiją Prūsijos karaliui ir vyriausybės ministrams. Iniciatorius buvo politinę padėtį geriau žinojęs Kuršaitis, vykdytojai – tolimos provincijos gyventojai. Kreipimesi pareiškus lojalumą, pažymėjus, kad laikraštyje valdžios adresu iki šiol *nieko Pikto* neskelbta, nuolankiai paprašyta pasigailėjimo, nes *mums, Letuweninkams, [...] ne Galims Daikts įstengti tokia Užflata užmokiete*. Peticiją pasirašė 48 Priekulės parapijos lietuvių valstiečiai. Ji Karaliaučiuje buvo išversta į vokiečių kalbą, kaligrafiškai perrašyta ir išsiųsta į Berlyną. Neabejotinai sulaukus politinio palaikymo bei įvertinus įtarimų nekeliančią atsakingojo redaktoriaus poziciją, buvo gautas teigiamas atsakymas ir net finansinė valdžios parama laikraščio leidybai¹⁰.

Leidinį platino karališkasis Prūsijos paštas, 1872 m. redaktorius raštu kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių Aleksandrą Potapovą dėl leidimo platinti ir Didžiojoje Lietuvoje, tačiau jo negavo. Imperinėje Rusijoje spaudiniai gotikiniu šriftu buvo uždrausti dėl tos pačios priežasties kaip ir lotyniškuoju šriftu. Pirmąjį dešimtmetį prenumerata metų ketvirčiui kainavo keturis sidabro grašius ir devynis pfenigus (palyginimui: sviesto svaras vasaros kaina – 8 grašiai). Laikraštis provincijos skaitytojus turėjo pasiekti iki sekmadienio, todėl iš spaudos išeidavo iš pradžių trečiadieniais, vėliau – antradieniais, nedidelio formato (lapai 21x30, rinkinys 18x24 cm), keturių puslapių, artėjant leidimo pabaigai su dviejų puslapių priedu, kaip ir beveik visa Rytų Prūsijos periodika, gotikiniu šriftu. Tiražas 1850 m. birželį siekė 1150, 1854 m. – jau pusantro tūkstančio egzempliorių. Tekstas formatuotas dviem skiltimis, atskirtomis vertikaliu brūkšniu, iliustracijų nedėta (išskyrus tariamą Marso planę-

¹⁰ Prabočių Anūkas [Ansas Bruožis], *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesnieji lietuvių kalbos mylėtojai*, Tilžė: „Spaudos“ (Pavlovskio) spaustuvė, 1920, p. 62.

tos žemėlapi 1880 m. aštuntajame numeryje). Toks apipavidalinimas tapo pavyzdžiu kitiems ankstyviesiems Mažosios Lietuvos lietuviškiems laikraščiams.

Beveik visą *Keleiwio iš Karaliaučiaus* turinį sukurdamo redaktorius. Jis kone kiekvieną numerį pradėdavo trumpu sekmdieniniu, matyt, savo paties rašytu pamokslu. Svarbiausias tolesnio turinio šaltinis buvo provyriausybiniai vokiečių laikraščiai. Iš šių leidinių dažniausiai parinkdavo ir į lietuvių kalbą versdavo parlamento – Landtago, kurio narių diskusijų kultūra nė kiek nesiskyrė nuo mūsų Seimo, karaliaus ir vyriausybės nutarimų apžvalgas, pranešimus apie įvykusį karą, pergales, paliaubas, platokas senosios Prūsijos karų istorijas, trečiajame ketvirtajame puslapyje talpintame skyriuje *Wifokia Žine* – iš įvairių kitų taip pat nenurodomų laikraščių parinktas neoficialaus pobūdžio lakoniškas žinutes apie kilmingojo luomo atstovų, aukštesnių pareigūnų viešus pasirodymus, ligų epidemijas, gamtos padarinius, nelaimes. Neabejotinai skaitytojai vertino pažintinio pobūdžio publikacijas apie pasaulio regionus (kaip Grenlandiją, Jamaikos salą), retus gyvūnus, augalus, dangaus kūnus (kometas). Dalį ketvirtojo puslapio užėmė aukų, skirtų Karaliaučiaus misijų bei kitoms draugijoms, globos įstaigoms, Karaliaučiaus špitolei – neįgaliųjų prieglaudai, neturtėliams, pakvitavimai. Iš jų galima spręsti, kad aukos plaukė nesenkančiu srautu. Pasikliaudami Kuršaičio autoritetu, lietuviai misijoms suaukojo tiems laikams didžiules lėšas. Jie gerai nežinojo, kam ir kaip tie pinigai panaudojami, bet buvo įtikinti, kad atlieka kone prigimtą krikščionio pareigą. Misijų tema buvo itin aktuali ir pačiam redaktoriui. Jis dažnai pažymėdavo jų veiklos intensyvėjimą ir pasiekimus, tačiau sipajų sukilimą prieš anglų kolonizatorius vadino maištu, kurio malšinimą dėl ekspedicinės kariuomenės pralaimėjimų vertino skeptiškai (1857). Nuolat, bet ne po

dai (1857), korespondentų siunčiamą informaciją apie parapijų bažnytines šventes. Daug rašė apie buvusios Abiejų Tautų Respublikos tautų 1863 m. sukilimą, jį, kaip ir visus kitus sukilimus, vadindamas maištu ir priskirdamas tik Lenkijai, polemizavo su gimstančiais kitos politinės orientacijos naujais lietuviškais laikraščiais. Kartais išsamiau pristatydavo Karaliaučiuje ir Tilžėje pasirodžiusias knygas bei kalendorius lietuvių kalba. Lakoniškomis žinutėmis tapdavo Mažosios Lietuvos kunigų ir parapiinių mokyklų mokytojų – precentorių laišakai. Šiandien jie yra svarbus Mažosios Lietuvos lietuvių švietimo ir kultūros istorijos tyrimų šaltinis. Kiekvieno numerio antraštinėje metrikoje nurodė laiškus siųsti iš pradžių, atrodo, namų adresu *Tuchmacherstraße Nr. 11*, vėliau – špitolės: *Löbenichtfches Hospital Nr. 1*. Jos bažnytėlėje įnamiams ir Karaliaučiaus lietuviams laikė sekmadienines pamaldas.

Keleiwis iš Karaliáucziaus buvo rašomas tiems laikams labai gera lietuvių kalba, stropiai redaguojamos gautos korespondencijos, žodžių kirčiavimas dažnai pažymimas diakritiniais ženklais. Juos matome net laikraščio antraštėje. Atidžiai rašyti originalūs Mažosios Lietuvos lietuviškieji vietovardžiai, tačiau nelietuvinti vokiškieji. Ištikimai laikytasi tradicijos jos teritoriją vadinti Lietuva, vadovaujantis paties redaktoriaus sudarytu lietuvių kalbos paplitimo Prūsijoje žemėlapiu (įdėtas 1876 m. paskelbtoje lietuvių kalbos gramatikoje), gerai žinojo jos ribas. Visa tai galima iliustruoti kad ir šiuo teksto fragmentu: *Jau dabar nū aukščiaufiôš Wietôš Paliepims išdûtas, kad Lietuwôš Gelžkelys turis iš Karaláucziaus ant Tepliwôš, Iŕrutês, Gumbinês bey Stalupēnû eiti*¹¹.

Nuo 7-ojo dešimtmečio vidurio Kuršaitis laikraščiuui skyrė mažiau dėmesio, skelbė vis didesnės apimties, tačiau

¹¹ [Frydrichas Kuršaitis], „Wifokia Žine“, *Keleiwis iš Karaliáucziaus Broliams Lietùwininkams Žinês parneŕŕas*, 1853, nov. 23, Nr. 47, p. 188.

lengviau parengiamus apžvalginius straipsnius, bet nuo jo nenutolo. Jo prioritetu tapo lietuvių kalbos tyrimai – fundamentali gramatika ir dviejų tomų vokiečių–lietuvių kalbų žodyno pirmoji dalis bei vienatomio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno antroji dalis¹². Talkininkų ieškojo ir rasdavo tarp mokytojų ir kunigų. Pirmuoju tapo jaunesnis brolis Liudvikas Kuršaitis (1821–1876), Klaipėdos apskrities Dituvos pradžios mokyklos mokytojas. Jis bendradarbiavo keletą metų, dirbo sėkmingai, todėl jį Frydrichas matė kaip įpėdinį redaktoriaus pareigoms¹³. Broliui netikėtai mirus, ieškojo kito pagalbino. Apie pastarąjį, nenurodant pavardės, paskelbta 1877 m.¹⁴ Asmenybė kol kas nenustatyta. Praėjus dvejiems metams Kuršaitis apsisprendė ir paskelbė, kad 1880 m. balandžio 1 d. *Keleiwio iš Karaliaučiaus* leidimą sustabdo. Paskutiniame numeryje buvo išspausdintas reklaminis skelbimas apie balandžio 1 d. vietoje jo Tilžėje pasirodysiantį laikraštį *Naujasis Keleiwis*. Kaip pranešta, šį leis ir spausdins Juliaus Reylaenderio ir sūnaus spaustuvė, redaguoti pakviestas Klaipėdos vyresnysis mokytojas Adomas Einaras¹⁵. Nuo šio įvykio Kuršaitis gyveno kiek ilgiau nei trejus metus, mirė Kranto (vok. *Cranz*, jo

¹² Gramatikos vertimą į lietuvių kalbą žr.: Frydrichas Kuršaitis, *Lietuvių kalbos gramatika*, 1876, parengė Birutė Kabašinskaitė, iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. Lietuvių kalbos žodyno antrąją dalį *Littauisch-deutsches Wörterbuch* (Halle a. S., 1883) iki šių dienų naudoja knygų lietuvių kalba vertėjai į vokiečių kalbą.

¹³ Kuršaitis [Frydrichas Kuršaitis], „Atfiliepinimas dėl Apliezungo“, *Keleiwis iš Karaliaučiaus Broliams Lietuwininkams Žinės parnešas*, 1877, nov. 13, Nr. 46, p. 185.

¹⁴ [Frydrichas Kuršaitis], „Apfifakym“, *Keleiwis iš Karaliaučiaus Broliams Lietuwininkams Žinės parnešas*, 1877, dec. 18, Nr. 51, p. 210.

¹⁵ „Nū 1. Apriliaus Wietoje [...] Karaliaučiaus Keleiwjo [...] naujos lietuwiškos Ceitungos Wardu ‚Naujasis Keleiwis‘ išrašoms ir futaisfoms Pono Hauptlehrerio Eynars iš Klaipėdos [...]“ [J. Reylaender bey Sunus, Tilžėje], *Keleiwis iš Karaliaučiaus Broliams Lietuwininkams Žinės parnešas*, 1880, merc. 30, Nr. 13, p. 52.

laikų lietuvių vadinto *Jūrkrančiu*) kurorte prie Baltijos jūros, palaidotas Karaliaučiuje, kapas sunaikintas greičiausiai per Antrąjį pasaulinį karą. Kuršaitis ir jo *Keleiwis iš Karaliáucziaus* sudarė išskirtinės svarbos Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos ir lietuvių spaudos istorijos epochą. Šiandien laikraštis jau be apribojimų platinamas skaitmenine forma, pasiekiamas adresu *www.epaveldas.lt*, nuolat naudojamas mokslo tyrimuose. Asmenybės dydžio vertas monografinis veikalas apie Kuršaitį dar neparašytas, nors laikas jo jau primygtinai reikalauja.

Čia aplenkėme Kuršaičio redaguotą laikraštį vokiečių kalba *Preußischer Volksfreund* (liet. *Prūsiškas liaudies draugas*). Jo leidimo duomenyse nurodyta: *Verantwortlicher Redakteur: Prediger Kurschat in Königsberg. Verlag und Druck der Schultzzen Buchdruckerei in Königsberg* (liet. *Atsakingasis redaktorius: Pamokslininkas Kuršaitis Karaliaučiuje, leidyba ir spausdinimas Schultzso spaustuvės Karaliaučiuje*). Dar nežinodami pirmųjų metų leidimo problemų, manytume, kad *Keleiwis iš Karaliáucziaus* iš pradžių buvo formaliai laikomas jo lygiagrečia versija. Tai truko neilgai. Aplinkybes šiek tiek paaiškina paties Kuršaičio 1853 m. paskelbtas pranešimas skaitytojams: *Prie Num. 50 musû Keleiwjo gawote jus ir wokišką Laišką su tûm Užrašu: „Preußischer Volksfreund“ prisûstą. Ale kaczeyg ant to mano Wardas uždrukawotas, tay tas tacziau ne manęs išsûstas. Aš su šitu wokiškûju Laišku jau labay seney Nieko Darbo ne turiu*¹⁶. Remdamiesi šiuo paneigimu galėtume teigti, kad vokiečių konservatorių partijos spaudos darbuotojai piktnaudžiavo Kuršaičio žinomumu tarp lietuvių ir be jo žinios kartu su *Keleiwis iš Karaliáucziaus* politinės įtakos didinimo sumetimais per pašta platino ir vokiškąjį laikraštį.

¹⁶ „Wifokia Žine“, *Keleiwis iš Karaliáucziaus Broliams Lietûwininkams Žinês parnešqs*, 1853, dec. 21, Nr. 51, p. 204.

1849–1851 m. Prūsijos valdžios sužlugdyti lietuviškieji laikraščiai

Tiriant Mažosios Lietuvos lietuvių spaudos istoriją, autoriui teko keletą kartų dirbti Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne, paskutinį kartą – 2018 m. Vykdamas šaltinių paiešką, daug vilčių teikė byla „Gumbinės apygardos laikraščių, žurnalų ir brošiūrų leidimas ir platinimas“. Apie pusantro šimto rankraštinųjų lapų apėmė laikotarpį nuo 1807 iki 1884 m. Bandytas rasti dokumentų, susijusių su *Aušra*, ją leidžiant dalyvavusiais Jurgiu Mikšu, Martynu Jankumi ir Jonu Šliūpu, rezultatų nedavė. Tačiau iš sukauptų duomenų buvo galima nustatyti, kad Vokietijos 1848–1849 m. revoliucijos ir Frankfurte prie Maino dirbusio parlamento – Prūsijos tautos nacionalinio susirinkimo parengta konstitucija sudarė prielaidas dar dviem lietuviškiems laikraščiams atsirasti. Šiek tiek anksčiau už Kuršaičio *Keleivį iš Karaliáucziaus* dienos šviesą išvydo Tilžės miesto savivaldybės tarnautojo (referendarijaus) Friedricho Wilhelmo Sommerfeldo redaguotas ir leistas *Lietuviškas Pridejimo-Laiškas prie Kiemo Ceitungu Prufams*. Pats jo buvimo faktas vokiečių ir lietuvių istoriografijoje paminėtas, tačiau netiksliai: nežinota nei tikroji antraštė, nei leidimo data, nei turinys. Sommerfeldo laikraščio paieškos logika vedė prie Prūsijos vidaus reikalų ministerijos Saugumo policijos bylų ir šį kartą visiškai pasiteisino. Byla, pavadinta „W. Sommerfeldo Tilžėje vokiečių ir lietuvių kalbomis leidžiamas laikraštis *Dorfzeitung in Preußen*, taip pat smerktina Sommerfeldo politinė veikla“, buvo ypač gerai sukomplektuota¹⁷. Susipaži-

¹⁷ Die Herausgabe der von W. Sommerfeld in Tilsit deutsch litauisch erscheinenden „Dorfzeitung in Preussen“; sowie das verwerfliche politische Treiben des [Friedrich Wilhelm] Sommerfeld. 1849–1857. *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz zu Berlin*, I. HA. Rep. 77 Ministerium des Innern. Tit. 980, Nr. 2. 124 lapai (neskaitant byloje įsėgtų tuščių lapų).

nus su ja tapo aišku, kad lietuviškasis laikraštis buvo vokiškojo laikraščio *Dorfzeitung in Preußen* (liet. *Prūsijos kaimo laikraštis*) priedas. Versdamas bylos lapus šių eilučių autorius surado tai, ko taip seniai buvo ieškoma. Kaip kaltės įrodymai joje įsegti abu Sommerfeldo redaguoti ir leisti laikraščiai: vokiškasis *Dorfzeitung für Preußen* (Herausgeber: W. Sommerfeld, Tilsit. Gedruckt bei H. Post. 1849, 24. Mai, Nr. 21, p. 81–84; 31. Mai, Nr. 22, p. 85–88; 7. Juni, Nr. 23, p. 91–94; 14. Juni, Nr. 24, p. 95–98; 21. Juni, Nr. 25, p. 99–102). Gerokai toliau tarp dokumentų įrišti vėliau kiek patobulintos laikraščio versijos *Dorfzeitung für Preußen (Ostpreußisches Volksblatt)* keli numeriai. Jie liudijo apie reikšmingas leidybos permainas ir orientacijos į įtakingąjį Karaliaučiaus didmiesčių kryptį. Visuose šio laikraščio puslapiuose pastebima gana daug Saugumo policijos darbuotojų riebių pabraukimų raudonu pieštuku: tiek teksto frazių, tiek Sommerfeldo pavardės.

Greta vokiškojo laikraščio 22 ir 24 numerių buvo įdėti du lietuviškieji priedai. Jie kitaip apipavidalinti, turi antraštinę metriką: antraštę *Lietuviškas Pridejimo-Laiškas prie Kiemo Ceitungu Prufams*, leidimo duomenis: 1) 1849, Nr. 22. *Tilžėje, 31 maji. Gedruckt bei H. Post in Tilsit.* [2] p.; 2) 1849, Nr. 24. *Tilžėje, 14taji Júniju. Gedruckt bei H. Post in Tilsit.* [2] p. Vokiškasis laikraštis ėjo kas savaitę, jo lietuviškasis priedas – kas dvi savaites, naudota pagrindinio leidinio tęstinė numeracija, spausdino Heinricho Posto spaustuviė Tilžėje. Tokia numeracija greičiausia siekta kelių tikslų: 1) pasiremti visuomenėje jau žinomo laikraščio *Dorfzeitung für Preußen* autoritetu, 2) cenzūros akyse pridengti priedo savarankiškumą ir 3) dėl skubos išvengti leidinio registracijos trukdžių. Aišku, kad priedai buvo platinami ir su vokiškuoju leidiniu, ir atskirai, ypač lietuviškoje aplinkoje, galbūt ir kaip politinės proklamacijos. Juose laikraščiams būdingos informacijos nedaug, maža ir apimtis: po du nenumeruotus puslapius. Nr. 22 išspausdinti du politiniai straipsniai:

Naujas Czēfas. VII (p. [1–2]) ir *Wókecziiů Żokáno Dawádas. II* (p. [2]), Nr. 24 – pirmojo straipsnio tęsinys *Naujas Czēfas. VIII* (p. [1–2]) bei glausta politinių įvykių kronika (p. [2]). Minėtuose numeriuose skelbiami Prūsijos tautos nacionalinio susirinkimo Frankfurte prie Maino deputatų rengti pirmosios vokiečių konstitucijos komentarai ir šiek tiek tų dienų viešojo gyvenimo kronikos. Jiems būdingos demokratinės valstybės kūrimo idėjos. Tekstų žymėjimų nei paprastu, nei raudonu pieštuku nėra. Matyt, tikrintojai lietuvių kalbos nemokėjo.

Priedų nevengė ir vokiškasis laikraštis. Vieno puslapio apimties teksto priede *Beilage zu Nr. 21 der Dorf-Zeitung für Preußen* (liet. *Laikraščio Dorfzeitung für Preußen 21 numerio priedas*) paskelbta vertingos informacijos apie naujai išrinktų Rytų Prūsijos deputatų posėdį Karaliaučiuje, kuriame, kaip rašoma, aktyviai veikė ir Tilžės tarybos narys Sommerfeldas (jo pavardė seklių pabraukta raudonai). Sommerfeldo planai politinės kovos arenoje siekė dar toliau. Vokiškojo leidinio *Dorfzeitung für Preußen* 25 numerio (birželio 21) taip pat vieno puslapio teksto priede pavadinimu *Ankündigung* (liet. *Paskelbimas*) pranešama, kad vietoje lietuviškojo priedo kartą per savaitę, ketvirtadieniais, bus leidžiamas savarankiškas lietuviškas laikraštis *Kiemo Ceitungas Lietuwininkams*. Jo kaina metų ketvirčiui numatyta 7,5 sidabro grašių. Jau tolokai pažengusį pasirengimą patvirtino žemiau pranešimo išspausdintas juodu rėmeliu apvestas prenumeratos kvitas su abiejų laikraščių antraštėmis, kainomis bei vieta asmens duomenims – prenumeratoriaus gyvenamajai vietai ir pavardei – įrašyti ranka. Prenumeratos terminas apėmė liepos–spalio mėnesius:

Dorfzeitung für Juli-Oktoabr. a 12 ½ Sgr.

Kiemo Ceitungas a 7 ½ Sgr.

Ort:

Name

Nei lietuviškojo priedo, nei būsimo lietuviškojo laikraščio redaktorius nenurodytas. Priedo redaktorius formaliai buvo vokiškąjį laikraštį redagavęs Sommerfeldas, tačiau tiek šis, tiek būsimo leidinys privalėjo turėti ir tikrąjį lietuviškos medžiagos rengėją, kartu ir redaktorių. Tegu ir anoniminį. Mažosios Lietuvos politinės istorijos tyrėjo Anso Bruožio duomenimis, Sommerfeldas lietuvių kalbos nemokėjo¹⁸. Naujaisiais laikais parengtoje lietuviškų laikraščių bibliografijoje lietuviško priedo apraše kaip redaktorius nurodytas Maurus Pucas¹⁹. Iš tikrųjų tai yra tik žymiojo knygotyrininko ir bibliografo, Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus Vaclovo Biržiškos paskelbtas ir nuolat kartojamas loginis spėjimas, bet ne įrodymas: iki šiol nei patvirtintas, nei paneigtas²⁰.

Kiek *Lietuviško Priedo-Laiško prie Kiemo Ceitungu Prufams* numerių iš viso pasirodė, kol kas duomenų neturime ir galime tik Saugumo policijai papriekaištauti, kad tų numerių nekonfiskavo daugiau. Neatmestina galimybė, kad jie buvo pradėti leisti dar iki 1849 m. gegužės 31 d. Sprendžiant iš to, kad senbuvio *Dorfzeitung für Preußen* ir steigiamojo *Kiemo Ceitungas Lietuwininkams* prenumerata buvo renkama metų ketvirčiui – už liepos–spalio mėnesius, lietuviškojo priedo galėjo pasirodyti ir dar vienas numeris kartu su vokiškojo laikraščio birželio 28 d. numeriu.

Sommerfeldo vokiškojo laikraščio projektas rutuliojosi kur kas sėkmingiau. Saugumo policijos sudarytoje byloje išliko įsiūti atnaujintos versijos leidinio *Dorfzeitung für Preußen (Ostpreußisches Volksblatt)* 1849 m. trys numeriai: Nr. 67 (lapkričio 21, p. 307–310), Nr. 69 (lapkričio 28, p. 355–

¹⁸ Prabočių Anūkas [Ansas Bruožis], *op. cit.*, p. 65.

¹⁹ *Lietuvos bibliografija*, serija B: *Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940*, d. 1: *Poligrafiniu būdu spausdinti leidiniai*, kn. 1: A–M, p. 453, įrašas 510.

²⁰ Vaclovas Biržiška, *Knygotyros darbai*, sudarė, pratarė ir įvadą parašė Genovaitė ir Bronius Raguočiai, Vilnius: Pradai, 1998, p. 395–396.

358) ir Nr. 71 (gruodžio 5, p. 365–368). Iš leidimo duomenų matomos leidybos permainos: laikraštį redagavo ir leido (*Redakteure und Herausgabe*) Sommerfeldas Tilžėje ir Robertas Schweichelis Karaliaučiuje, spausdino kompanionų Adolfo Samterio ir Rathke's spaustuvė Karaliaučiuje. Pirmasis buvo jau pasižymėjęs vokiečių socialistų šalininkas, apie antrąjį nieko, netgi vardo, nežinoma. Laikraščio antraštinėje metrikoje užfiksuotas platinimo būdas. Jo prenumeratą priiminėjo pašto agentūros, spaustuvė Karaliaučiuje ir Sommerfeldas Tilžėje. Iš to galima teigti, kad *Dorfzeitung für Preußen (Ostpreussisches Volksblatt)* valstybinių spaudos kontrolės institucijų ir valdžios, tikriausiai revoliucinių įvykių kiek išgąsdintos, buvo pripažintas.

Dabartinė tyrimo stadija dar neteikia galimybių atsakyti į klausimą, ar naujasis lietuviškas laikraštis *Kiemo Ceitungas Lietuwininkams* pasirodė ir kiek numerių išspausdinta, bet galima prielaida, leidžianti galvoti apie bent kelis, tik nevertėtų eiti per toli: nei jų egzempliorių, nei buvimo pėdsakų nerasta. Vis dėlto leidybai galėjo kilti ir neįveikiamų kliūčių. Anot 1850 m. liepos 3 d. *Keleiwio iš Karaliáucziaus* numeryje nesivaržant rašiusio Kuršaičio, vienu didžiausiu trukdžiu tapo kaucijų įstatymas. Vaizdžiu autoriaus pasakymu, jis visuose kampuose ir pašaliuose nušlavė didelę daugybę didžiųjų ir mažų laikraščių, *kaip ūngrybių Tamsumynose* sudygusių. Leidėjai nepajėgė sumokėti didelių piniginių užstatų, todėl, Kuršaičio žiniomis, laikraščių skaičius yra gerokai sumažėjęs. Be to, straipsnio išnašoje jis pridūrė: *Ir pažyštamojo Tilžės Sommerfeldto Ceitungos su pirmųjų šio Mėnesio turėjo pašiliautis*²¹. Kadangi visuose matytuose naujosios versijos vokiškojo laikraščio numeriuose labai gausiai pribraukyta raudonu pieštuku, akivaizdu, kad Saugumo policijos parei-

²¹ [Frydrichas Kuršaitis], „Apfižwalgimas“, *Keleiwis iš Karaliáucziaus*, 1850, jul. 3, Nr. 27, p. 27.

gūnai prie jų dirbo išsijuosę. Vokietijos revoliucijos atoslūgio ir opozicijos slopinimo metu grėsmė virš minimų redaktorių galvų niekada nebuvo išsisklaidžiusi. Pareigūnų uolumo įrodymas užfiksuotas gruodžio 5 d. numerio skilties *Aus der Provinz* (liet. *Iš provincijos*) kronikoje: Saugumo policija Sommerfeldą areštavo 1849 m. lapkričio 30 d. vakaro 10 val. Jam pateiktas grėsmingas kaltinimas: dėl valstybės išdavimo (*Hochverrat*)²². Šią datą reikia vertinti ir kaip svarbią lietuviškojo laikraščio egzistavimo ribą. Areštavus redaktorių, leidinys neteko pagrindo. Sommerfeldo teisminis procesas su pertrūkais vyko iki 1857 m., o kaip baigėsi, pavyks atsakyti nuodugniau susipažinus su iš Berlyno archyvo gautos bylos kopija. Vokiečių istorikai yra rašę apie užsitęsusių redaktoriaus persekiojimą, teismų nuosprendžius, emigraciją ir galiausiai savižudybę²³.

Patikslinimų laukia ir Vokietijos 1848–1849 m. revoliucijos epochos sužadinto ketvirtojo lietuviško laikraščio, istoriografijoje užfiksuoto pavadinimu *Lietuwiszkas Prielaiszkas*, likimas. Pirmasis ir patikimiausią jo atsiradimo, egzistavimo bei žūties versiją vokiečių kalba paskelbė Tilžės miesto istorikas Rudolfas Thimmas²⁴, lietuvių kalba – Anas Bruožis²⁵, po jų kiti autoriai tik šiek tiek papildė, nes naujų archyvinių šaltinių kol kas nerasta ir nepanaudota. Mūsų laikų nepasiekė nė vienas laikraščio numeris, todėl nežinoma, kokia informacija išspausdinta antraštinėje metrikoje,

²² „Aus der Provinz, Königsberg“, *Dorfzeitung für Preußen (Ostpreussisches Volksblatt)*, 1849, 5. Dež., Nr. 71, p. 47.

²³ [Rudolf Thimm], *Aus Tilsits Vergangenheit*, Th. 3: *Tilsiter Leben seit den Freiheitskriegen II (1848 bis 1858)*, Tilsit, 1890, p. 24, 49, 75–89, 92, 120, 148.

²⁴ *Ibid.*, p. 109–113.

²⁵ A. B. Klaipėdiškis [Anas Bruožis], *Prūsų lietuvių laikrašč[is]iai*, p. 4–5; Prabočių Anūkas [Anas Bruožis], *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesnieji lietuvių kalbos mylėtojai*, p. 64–68.

leidimo duomenyse, kokių šriftu leidinys spausdintas (greičiausiai gotikiniu)²⁶. Ligšiolinių publikacijų autorių teigimu, lietuviškojo laikraščio ištakos buvo Tilžės laisvosios evangeliškosios bendruomenės leistas vokiškas laikraštis *Die freie Gemeinde* (liet. *Laisvoji bendruomenė*). Bendruomenė siekė įkurti nuo valdžios ir valstybinės evangelikų liuteronų bažnyčios nepriklausomą bažnyčią. Idėją pagrinde ir pirmąją Vokietijos laisvąją evangelikų bendruomenę įsteigė Karaliaučiaus universiteto auklėtinis Julius Friedrichas Leopoldas Ruppas (1809–1884). Pradininkas studijavo teologiją, filosofiją ir istoriją, kunigavo Karaliaučiuje, bet nuo oficialiosios bažnyčios nutolo ir dėl skelbiamų kontraversiškų nuostatų iš jos buvo pašalintas. Tai reformatoriui atrišo rankas dar intensyviau agituoti ir dar sparčiau burti šalininkus. Bendruomenės Tilžės šaka susikūrė 1850 m. gegužės 26 d. Iš pradžių joje pamaldas laikė dėl liberalių pažiūrų iš pareigų atstatydintas Žilių mokytojas Pucas, kuris liepą buvo išrinktas ir kunigu. Tačiau po poros mėnesių bendruomenė kunigu pasirinko teologą Carlą Eduardą Herrendörferį (gimusį 1815), suartėjusį su Rupu, tapusį ištikimu šalininku²⁷. Jis gimė Karaliaučiuje, baigė gimnaziją ir čionykščiame universitete studijavo teologiją, bet iš jo taip pat buvo pašalintas. Kunigaudamas Tilžėje, Herrendörferis 1850 m. spalio 1 d. pradėjo leisti ne tik minėtą vokišką laikraštį *Die freie Gemeinde*, bet ir jo lietuviškąjį priedą. Kol kas iš tradicijos jį vadinsime *Lietuwiszku Prielaiszku*, tačiau tai greičiausiai nėra tikroji antraštė. Abejoti skatina ir anksčiau aptarto laikraščio su priedu antraštė *Lietuwifskas Pridejimo-Laißkas prie Kiemo Ceitungu Prufams*. Ją turėtų

²⁶ Šaltinių pagrindu sudarytą laikraščio bibliografinį aprašą žr.: *Lietuvos bibliografija*, serija B: *Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940*, d. 1: *Poligrafiniu būdu spausdinti leidiniai*, kn. 1: A–M, p. 681, įrašas 762.

²⁷ [Rudolf Thimm], *op. cit.*, p. 113–138.

sudaryti priedo ir pagrindinio laikraščio antraščių junginys. Eksperimento teise autorius siūlytų tokią antraštę: *Lietuviškas Prielaiškas prie Laišwojo Surinkimo Laiško*. Gal kunigas tikėjosi ją į bendruomenę įtraukti daugiau lietuvių ir palengvinti priedo registravimo formalumus, jei tik šie buvo privalomi. Priedas pasirodė 1851 m. sausio 12 d., iš viso teisėjo septyni numeriai, paskutinis – kovo 9 d. Atstatydintas iš kunigo pareigų Pucas bendruomenės nepaliko, po vokiškųjų pamaldų vedė lietuviškas pamaldas ir gavo naujas pareigas – rašyti ir redaguoti lietuviškąjį priedą. Neišlikus laikraščiu, idėjines redaktoriaus nuostatas šiek tiek atskleidė pirma Kuršaičio *Keleiwije iš Karaliaucziaus*²⁸, vėliau iš pastarojo Bruožio perspausdintas pirmojo numerio įvadas „Mano mieli Lietuwininkai“²⁹. Pirmaisiais žodžiais autorius skaitytojams priminė, kad, kaip ir jie, esąs lietuvis. Jo teigimu, dabarnykščiai tautiečiai gyvena priespaudoje. Jie iš senovės buvo laisvi, bet Lietuvą nuterčiojo įsibrovėliai vokiečiai. Padėtis vis blogėjo. Esą dabar teismuose, valdžios įstaigose, deputatų kalbose, laikraščiuose viešpatuoja vokiečių kalba, tik nepamirštama iš gyventojų mokesčius rinkti. Lietuviai savo protėvių žemėje tapo paniekintais svetimaisiais. Matydamas tai, Pucas ryžosi savo broliams ir seserims lietuvių kalba aiškinti, kur teisybės ieškoti. Tuo tikslu jis pasižadėjo nuo šių metų (1851) pradžios kas dvi savaites laikraštį lietuvių kalba siuntinėti (*kas antrą Nedėlę wieną lietuwišką Laiškeli parfufti*). Jame sakys tiesą apie senąją bažnyčią ir atskleis jos melus. Kristaus dvasia jau tarpsta ir auge *Walnuju Krikszczionysteje*, t. y. Laisvojoje evangelikų bendruomenėje. Tai radikalios politinės mintys apie lietu-

²⁸ [Moricas Pucas], „Mano mieli Lietuwininkai!“ [perspaudas iš Kuršaičio straipsnio „Jau wėl naujas Prarakas“], *Keleiwis iš Karaliaucziaus Broliams Lietuwininkams Žinês parnešqs*, 1851, febr. 4, Nr. 5, p. 18–19.

²⁹ [Moricas Pucas], „Mano mieli lietuwininkai!“ in: Anas Bruožis, *Prusų lietuvių laikrašč[ė]iai*, p. 4–5.

vių tautinę priespaudą, vokiečių nacijos įsiviešpatavimą užkariautame krašte ir pradedamą kovą su jos atrama – valstybinio statuso evangelikų liuteronų bažnyčia. Jos nelaikytinos atsitiktinėmis.

Pucas buvo Vokietijos 1848–1849 m. revoliucijos pagimdyta asmenybė ir auka. Duomenų apie kilmę ir pradinių išsilavinimą trūksta. Pirmos patikimos žinios paliudytos Karalienės mokytojų seminarijos absolventų sąrašė: asmenvardis įrašytas vokiška forma *Moritz Puzzas*³⁰, jį turime pripažinti originaliu ir mokslo darbuose juo remtis. Lietuviškai tartina ir rašytina *Moricas Pucas*. Kitokios kai kuriuose tyrimuose arba publicistikoje kartojamos asmenvardžio formos – *Puccas*, *Putcas*, *Maurus Puzzas*, *Mauras Pucas* – laikytinos liaudiškos kilmės arba išvestinės. Jaunuolis seminariją baigė 1835 m. gegužę ir buvo paskirtas dirbti mokytoju Pakalnės apskrities Smaladūmių (vok. *Smalleduhmen*) kaimo mokykloje. Artimiausias miestelis – Gastos. Nuo 1848 m. Pucas dirbo Ragainės apskrities Žilių miestelio parapiinės mokyklos mokytoju precentoriumi. Tolesnį nuo šios datos gyvenimo laikotarpį gana išsamiai aprašė minėtasis Tilžės miesto istorijos autorius Thimmas³¹. Dirbdamas kompaktiškai lietuvių apgyventose apskrityse, buvo su jais suartėjęs ir įgijęs autoritetą. Per 1848–1849 m. politinius rinkimus mokytojas atmetė aukštų valdininkų kvietimą remti Vokiečių konservatorių partiją ir suartėjo su demokratais. Atrodo, dalyvavo kairiųjų liberalų atstovo teisėjo Jodoko Donato Huberto Temme's sėkmingai Tilžėje pasibaigusiuose rinkimuose deputatu į Prūsijos tautos nacionalinį susirinkimą Frankfurte, bendravo su minėtuoju Sommerfeldu, nes pastarasis 1849 m. gegužės 10 d. Žiliuose rinkimų klausimais sušaukė

³⁰ Albertas Juška, *Mažosios Lietuvos mokykla*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003, p. 672, 733.

³¹ [Rudolf Thimm], *op. cit.*, p. 109–113.

gyventojų susirinkimą, o Pucas jo pranešimą į lietuvių kalbą vertė ir pats savo mintis auditorijai lietuviškai išdėstė. Visa tai, taip pat išvyka į Tilžę, dalyvavimas Laisvosios evangelikų bendruomenės lyderio Rупpo vestuose tikybiniuose susirinkimuose Žibuose (dab. Šilutė) ir Žiliuose, gyventojų agitavimas nemokėti mokesčių tapo pretekstu vieną po kitos kelti bylas Ragainės teisme. Šie procesai dažniausiai dėl objektyvių teisėjų vertinimo liko be baudžiamųjų nuosprendžių. Nepaisant to, Pucas sulaukė valdžios persekiojimų ir galiausiai gavo paliepiamą keltis į žymiai prastesnę Pakalnės apskrities mokyklą Seckenburge su labai mažu atlyginimu. Dėl lėšų stygiaus negalėdamas išmaitinti septynių asmenų šeimos, keltis atsisakė, apsigyveno Tilžės priemiestyje – Tilžės Prūsuose. Iš pradžių bandė verstis privačiomis pamokomis, tačiau valdžia ir dėl šito rado pretekstą darbą nutraukti. Ne geriau sekėsi ir *Lietuwiszkam Prielaiszkui*. Per pirmąjį leidimo metų ketvirtį jis sulaukė didelio oponentų puolimo. Anot Puco, juos skatino Kuršaitis, prisidėjo daug Mažosios Lietuvos kunigų. Tai patvirtina ir *Keleiwio iš Karaliaučiaus* redaktoriaus išplėtotą puolamoji polemika³². Skundikai kaltino žmonių kurstymu prieš vyriausybę ir diduomenę. To pakako nuosprendžiui. Prokuroro nurodymu policija septintąjį numerį konfiskavo ir lietuviškojo laikraščio leidimą sustabdė.

Dėl nepertraukiamo persekiojimo Pucas su šeima 1851 m. emigravo į JAV. Rengtis kelionei kartu su grupe tilžiečių pradėjo gegužę³³, iškeliavo liepą. Po pusės metų tilžiečius pasiekė žinia, kad kelionė šeimai buvo sunki, mirė žmo-

³² [Frydrichas Kuršaitis], „Jau wël naujas Prarakas“, *Keleiwis iš Karaliučiaus Broliams Lietuwininkams Žinës parnešas*, 1851, febr. 4, Nr. 5, p. 18–20; „Ko nor Walnieji?“, *Keleiwis iš Karaliučiaus Broliams Lietuwininkams Žinës parnešas*, 1851, apr. 17, Nr. 16, p. 62–64; apr. 24, Nr. 17, p. 66–67; apr. 30, Nr. 18, p. 70–71.

³³ [Moritz] Puzzas, „Zur Auswanderung nach Amerika“, *Echo am Memelufer*, 1851, 4. Mai, Nr. 56, p. 3.

na ir jauniausioji dukra, sirgo vyresnioji dukra. Nepaisant partirto skausmo, naujojoje šalyje radęs draugų ir užjaučiančiųjų dėl jo kančių³⁴. Paskutinis atgarsis gautas iš Meksikos Verakruso (Veracruz) valstijos 1853 m. Jį paviešinęs Įsiruties vokiškas laikraštis neminėdamas visos pavardės rašė apie buvusį mokytoją P., kuris 1851 m. vasarą su šeima pasiekė JAV valstiją Teksasą, kelionėje prarado žmoną ir dukrą. Dabar su dukterimi dirba siuvėju *Werakruts* (turėtų būti: *Werakrufs*) mieste. Šiandien tai yra Vilniaus dydžio pramonės, jūrinės prekybos ir universitetinė valstijos sostinė Verakrusas. Anot įsručiškio laikraščio, mokytojas P. ir duktė iš amato gerai uždirba, tačiau brangus pragyvenimas. Šią žinutę Kuršaitis perspausdino be komentarų: *Ar šitas paminėtas Mokitojis mufū pažyftamas Putcas ēsas, tai nežinau*.³⁵ Šiandien daugiau ir išsamiau apie *Lietuwiszšką Prielaiszką* bei jo redaktorių būtų galima pranešti suradus bent keletą laikraščio numerių. Autoriaus patirtis sakytų, kad kai kurių galimybių gali suteikti Prūsijos Saugumo policijos bylos minėtame Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne.

Lietuvių parlamentinių kovų meto periodika

Lietuvius parlamentinėms kovoms pradėjo žadinti jau 1848–1849 m. Vokietijos revoliucija, tačiau pažangos nepasiekta. Iškelti kandidatai balsų surinkdavo labai mažai. Kartą kiek daugiau balsų gavo Kuršaitis. Jie dažniausiai atitekdavo vokiečių partijų – konservatorių ir liberalų – kandidatų sąrašams. Pirmųjų labai dirbo Kuršaičio redaguotas *Keleiwis iß*

³⁴ „Der Lehrer Puzzas, den von hier nach Amerika ging [...], folgende Nachricht einrücken lassen [...]“, *Echo am Memelufer*, 1852, 18. Febr., Nr. 20, p. 3.

³⁵ [Frydrichas Kuršaitis], „Iß Amérikos“, *Keleiwis iß Karaliáučziaus Broliams Lietuwininkams Žinés parneßqs*, 1851, febr. 23, Nr. 8, p. 22.

Karaliaucziaus ir Jurgio Traušio 1880 m. įsteigtas, redaguotas ir leistas *Tiesos Prielietis*, netrukus reformuotas ir konservatorių pinigais nuo 1882 m. leistas antrašte *Konzerwatywů Draugyflės Laiškas*. Jis iki pat Vokietijos 1918 m. Lapkričio revoliucijos savaitraščio periodiškumu spausdintas Priekulės spaustuvėje, priklausiusioje pačiam leidėjui. Priekulės periodikos istorija plačiau atskleista straipsnio autoriaus knygoje *Iš lietuvių knygos istorijos*³⁶.

Vokiečių liberalų pranašu tarp lietuvių tapo savaitraštis *Lietuwininků Pašlas*. Jo pirmtakas buvo Įsruytyje tos pačios partijos 1862 m. sausį išleistas *Lietuwiškas Laiškas*. Dėl idėjinės orientacijos iš karto susikirto su *Keleiwiu iš Karaliaucziaus*. Kursaitis jį išvadino *tikru melagiu*, bet nepagailėjo ir stipresnių kaltinimų. Nematant perspektyvų, greičiausiai dėl mažos paklausos, įsruutiškio laikraščio išleisti tik du numeriai. *Lietuwininků Pašlas* ėjo nuo 1863 m. vasario iki 1864 m. pabaigos, atsakinguoju redaktoriumi, leidėju ir spaustuviniu pasirašinėjo Šilokarčemos (dab. Šilutė) nedidelės spaustuvės savininkas, iš Heilsbergo kilęs vokiečių Friedrichas Wilhelmas Siebertas³⁷. Redaktorius buvo kitas tapatybės neskelbęs žmogus, gana gerai mokėjęs lietuvių kalbą. Jo pavardė iki šiol nenustatyta. Laikraštis atkakliai oponavo konservatorių partijai, skelbėsi esąs pasaulietinės pakraipos, *valnybės prielietis*, ignoravo tikybos ir bažnyčios temas medžiagą. Taip pat nevengė kritikuoti visuomenėje įsikerojusios socialinės nelygybės³⁸. Kadangi stigo partijos politiką atliepančių straipsnių, juos ėmė iš vokiškų liberalų laikraščių ir vertė į lietuvių kalbą. Dažnai skambant vyriausybės kritikai, redaktorius sulaukė Gumbinės apygardos vyriausiojo prezidento perspė-

³⁶ Domas Kaunas, *Iš lietuvių knygos istorijos: Klaipėdos krašto lietuvių knyga iki 1919 metų*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 95–108.

³⁷ Daugiau apie laikraštį ir Siebertą žr.: *Ibid.*, p. 109–113.

³⁸ „Iš Lietuowôs“, *Lietuwininků Pašlas sawo Brolams Burams Naujienu pranešas*, 1864, meij. 27, Nr. 22, p. 85–86.

jimo ir grasinimo pasikartojus pažeidimams leidinių uždaryti. Siekiant pritraukti kiek galima daugiau vietinių skaitytojų lietuvių, kaupta ir publikuota lokalinė informacija. Iki šiol įdomumo neprarado pranešimas apie 1863 m. vasarą pradėtą kasti Lankupių–Drevernės kanalą.

Kritikos *Lietuwininkų Pašlas* sulaukė daugiau nei palaikymo. Vos pradėjus jį leisti, anonimas, pasirašęs Mikeliu Nurmonu, teigė, kad laikraštis primena 1848 m.: *Tay pradėjo Dwafę Tamfybės i Butus atwiray landžiot, kaip ir Putfas fu sawo išgirtais Niekam ne wertais Raštais*³⁹. Nors šilokarčemiškis laikraštis nei su *Lietuwiszku Prielaiszku*, nei su jo redaktoriumi neturėjo nieko bendro, į kritikos kampaniją nuo pirmųjų jo leidybos savaitių įsijungė *Keleiwis iš Karaliaucziaus*. Kuršaitis savo nusistatymą pareiškė peikdamas demokratų pastangas privilioti lietuvių skaitytojus ir paneigdamas visus naujojo laikraščio programinius teiginius. Jo tikslas – *prieš Krištiaus Karalyštę karauti* bei karaliaučiskį laikraštį puldinėti⁴⁰. Per porą metų valstietiškame krašte *Lietuwininkų Pašlas* neįsigyveno, stigo prenumeratorių, daugėjo kvietimų į teismus. Leidėjai laikraštį uždarė savo sprendimu.

Pirmuoju nepriklausomu, ideologiniu požiūriu, tautinės minties lietuvių laikraščiu tapo Klaipėdos savaitraštis *Lietuwiška Ceitunga*⁴¹. Jos pirmasis pavyzdinis numeris pasirodė 1877 m. gruodį, periodiškai pradėtas leisti nuo 1878 m. pradžios. Savaitraštį leido ir spausdino nedidelės spaustuvės savininkai kompanionai vokietis Heinrichas Holzas ir vietii-

³⁹ Mikelis Nurmons, „Užtarimas ir Išteifinimas“, *Keleiwis iš Karaliáucziaus Broliams Lietuwininkams Šinės parnešqs*, 1863, merc. 10, Nr. 10, p. 39.

⁴⁰ Kuršaitis [Frydrichas Kuršaitis], „Naujos lietuwiškos Ceitungos“, *Keleiwis iš Karaliáucziaus Broliams Lietuwininkams Šinės parnešqs*, 1863, febr. 24, Nr. 8, p. 30–31.

⁴¹ Daugiau žr.: Domas Kaunas, *Iš lietuvių knygos istorijos: Klaipėdos krašto lietuvių knyga iki 1919 metų*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 53–61.

Pirmasis *Lietuviškos Ceitungos* redaktorius Martynas Šernius. Mažosios Lietuvos lietuvių tautinio sąjūdžio dalyvis, savo žiniomis ir lėšomis rėmęs *Aušros* įsteigimą. Reprodukacija iš: Jonas Vanagaitis, *Kovos keliais*, Klaipėda: J. Vanagaitis, 1938

nis lietuvis Martynas Šernius. Iš jų laikraščiu svarbiausias buvo antrasis. Jau per pirmus metus Šerniaus redaguota *Lietuviška Ceitunga* sutelkė daug prenumeratorių, pirmiausia kaimo gyventojų, netrūko ir aktyvių bendradarbių. Iš jų Mažosios Lietuvos lietuvių spaudoje ir kultūroje pasižymėjo Ansas Baltris vyresnysis, Jurgis Meškaitis, Jonas Pipiras, Endrikis Radžiūnas, Mikelis Šapalas. Tautinės savimonės žadinimą skatino Jurgio Zauerveino (Georg Sauerwein) kūryba: jis *Lietuviškoje Ceitungoje* vien per 1879–1881 m. paskelbė 45 eilėraščius. Didžiojo poligloto ir intelektualo prozos bei poe-

Jurgis Zauerveinas (Georg Sauerwein). Mokėjo apie 60 pasaulio kalbų, Getingeno universiteto garbės daktaras, poetas, *Aušros* bendradarbis 1883–1886 m., Mažosios Lietuvos lietuvių tautinio sąmoningumo žadintojas. Atvirukas iš aut. rinkinio

zijos kūriniai aukštino lietuvių kalbą ir krašto gamtos grožį. Eilėraštis „Ką lietuviškoji giria pasakoja“ laikomas geriausiu jo poezijos kūrinio, o „Lietuvinkai mes esam gimę“ virto kone neoficialiu Mažosios Lietuvos himnu. Jis perspausdin-

tas daugiau kaip 60 kartų ir iki šiol atliekamas chorų. Poetas pirmasis į lietuvių kalbą išvertė Williama Shakespeare'o filosofinio pobūdžio dramos herojaus monologą „Hamleto pasikalbėjimas su savim“.

Nuo 1881 m. *Lietuviškoje Ceitungoje* pradėjo rodytis Didžiosios Lietuvos autorių publikacijos. Dalis šių autorių dalyvavo ir *Aušroje*, tapo jos vedliais: Jonas Basanavičius, Jonas Šliūpas, Andrius Vištelis. Deja, kilo ir kliūčių. Konservatyvūs religinių surinkimų vadovai reikalavo *paliauti žemaitiškai zaunijus*, agitavo savo bendruomenių narius boikotuoti prenumeratą. Kompanionus politinėmis ir ekonominėmis galiomis pradėjo spausti uostamiestyje stiprias pozicijas turėję konservatoriai, todėl laikraščio tautinį toną teko prislopinti. Netrukus sukaupia leidėjo patirtimi ir lėšomis Šernius aktyviai prisidėjo prie *Aušros* steigimo. *Lietuviška Ceitunga* ėjo iki 1940 m. Jos istorijoje buvo nemaža lūžių, keitėsi redaktoriai.

Iš dalies tautiniam sąjūdžiui pasitarnavo Adomo Einaro redaguotas *Naujafis Keleiwis*. Jis laikytas sąlyginiu Kuršaičio redaguoto *Keleiwio iš Karaliaučiaus* įpėdiniu, tačiau buvo kur kas pažangesnis ir naujoviškesnis. Iš pradžių redaktorius nevengė Didžiosios Lietuvos autorių, tačiau netruko pajusti valdančiųjų politinį spaudimą. Pabūgęs pasekmių, nutraukė didelio Basanavičiaus straipsnio „Apie kryžius“ spausdinimą tęsiniais. *Naująjį Keleiwį* 1883 m. nupirko ir *Tilžės Keleiwiu* pervadino stambi Reylaenderio ir sūnaus spaustuvė ir leidykla Tilžėje. Einarui teko pasitraukti. *Tilžės Keleiwį* ilgiausiai redagavo Jurgis Arnašius, savininkų valia privalėjęs laviruoti tarp Mažosios Lietuvos lietuvių ir kaizerinės Vokietijos politikos tikslų tautinių mažumų atžvilgiu.

Mažosios Lietuvos lietuviai tautinėje politikoje svarankiškai pradėjo reikštis po 1871 m. sustiprėjusio Vokietijos reicho tautinių mažumų diskriminavimo. Pirmaisiais bandymais galima laikyti dar 1863 m. rinkimuose į Landtagą iškeltam lietuvių kandidatui Įsės kunigui Jonui

Pipirui tekusius keletą balsų. Ne kartą kandidatu keltas minėtasis Zauerveinas, bet iki pergalės jam vis dar buvo toli. Per rinkimus į Landtagą ir Reichstagą palaikydamas kitus kandidatus reiškėsi Martynas Jankus, dažniausiai leisdamas agitacinius atsišaukimus ir brošiūras. Nepaisant pastangų, iki *Aušros* užgimimo nei lietuvių politinė organizacija, nei politinis laikraštis nebuvo įkurtas. Tai pavyko padaryti vėliau: lietuvių iškelti kandidatai laimėjo rinkimus ir posėdžiavo tiek Prūsijos landtage, tiek ir Vokietijos imperijos reichstage.

**Prūsijos ir Vokietijos periodinių leidinių
būklės teisinis reglamentavimas:
cenzūra, spaudos įstatymas, Slaptosios policijos
ir muitų tarnybų veikla**

Iki *Aušros* pasirodymo Prūsijos ir Vokietijos periodinių leidinių teisinis reglamentavimas buvo paremtas didele patirtimi ir tradicijomis. Jo ištakos siekė XVI a. Iš pradžių Prūsijos kunigaikščio įsaku knygų cenzoriaus pareigas vykdė jo parinktas įtakingas Karaliaučiaus dvasininkas, nuo šio amžiaus antros pusės – čionykštis universitetas. Atitinkamos tematikos rankraščius aprobuoti buvo skiriami kompetencijos turintys fakultetai, labai dažnai – Teologijos. Lietuvių filologijos veikalai patekdavo į Filosofijos fakultetą. Necenzūruotos knygos buvo konfiskuojamos, leidėjai ir knyginkai baudžiami pinigineis baudomis. Periodikos cenzūravimas pirmą kartą apibrėžtas 1788 m. cenzūros įsake. Jį įgyvendinti nurodyta Karaliaučiaus universitetui⁴².

⁴² Apie cenzūrą Mažojoje Lietuvoje iki XVIII a. pabaigos žr.: „Cenzūros nuostatai dėl knygų leidimo ir pardavimo XVIII a.“, parengė Gražina Šumskytė ir Domas Kaunas, *Knygotyra*, 1987, t. 13 (2), 1 sąs., p. 128–135.

Per XIX a. pirmąją pusę susiformavo dvejopa spaudos kontrolės sistema. Ji išliko iki Pirmojo pasaulinio karo. Knygų įmonės – leidyklos, spaustuvės, knygynai, knygrišyklos, komercinės bibliotekos – priklausė Rytų Prūsijos apygardų verslo kontrolės institucijų ir policijos kompetencijai. Pasiėmusios nustatytomis taisyklėmis, jos išduodavo arba už pažeidimus panaikindavo verslo leidimą – legitimacijos pažymėjimą. Spaudos turiniui kontroliuoti 1788 m. paskelbtas cenzūros taisyklės pakeitė 1819 m. Prūsijos karaliaus Friedricho Wilhelmo patvirtintas išankstinės cenzūros įsakas. Nusikaltėlius baudavo didelėmis, priklausomai nuo nusizengimo lygio, diferencijuotomis piniginėmis baudomis. Taisyklės buvo papildomos naujais punktais. Atsižvelgiant į leidinių rūšis, sukurta kalendorių ir periodikos priežiūros instrukcija. Kalendoriai buvo pavesti specialiai kalendorių deputacijai ir, reformą vertinant teiktos informacijos patikimumo bei sandaros požiūriu, gerokai pakėlė jų kokybę. Nuo 1863 m. galiojo Prūsijos karaliaus patvirtintas periodinės spaudos kontrolės įstatymas. Juo apygardų prezidentų rango valdininkai įgijo teisę po dviejų raštiškų perspėjimų vietos teismui perduoti periodinį leidinį, kad jis būtų laikinai arba iš viso uždraustas. Jo taikymo skaičiai sparčiai augo, todėl pasipylė protestai, ir Prūsijos landtagas, baimindamasis 1848–1849 m. revoliucijos pasikartojimo, sprendimą atšaukė. Susikūrus Vokietijos imperijai, 1874 m. buvo paskelbtas Reicho spaudos įstatymas. Jis reikalavo asmeninės atsakomybės, buvo šiuolaikiškesnis, panaikino išankstinę spausdintinių leidinių cenzūrą, galiojo ir XX a. Leidėjas nurodytai įstaigai pristatydavo vieną leidinio egzempliorių ir po patikros gaudavo arba ne teisę jį platinti. Vyriausybė patikslino periodinių leidinių požymius. Svarbiausi: išeina ne rečiau kaip kartą per mėnesį, per deputatų rinkimus kartu galima nevaržomai platinti agitacinę medžiagą (balsavimo

lapelius, atsišaukimus, skelbimus ir kt.) nenurodant, ar tai daro leidėjas, ar atsakingasis redaktorius. Kartu paskelbtos naujos laikraščių konfiskavimo ir baudų taisyklės. Įstatymo papildymai skelbti 1883, 1900 ir vėlesniais metais. Cenzūros taisyklės apibrėžė privalomų leidimo duomenų formulę. Kiekvieno numerio pabaigoje reikėjo išspausdinti leidimo vietovės pavadinimą, leidėją ir spaustuvininką, periodinių leidinių – ir atsakingąjį redaktorių. Juo galėjo būti tik Vokietijos pilietybę turintis gyventojas, išimties atvejais – ir kitos valstybės pilietis, įgijęs teisę gyventi Vokietijoje. Tokiu būdu, kai *Aušra* redagavo šios šalies pilietybę turintys Jurgis Mikšas ir Martynas Jankus, po oficialios registracijos ji tapo legaliu ir pašte prenumeruojamu valstybės leidiniu. Kokia kalba spausdinti leidybos duomenis, nereglamentuota. Lietuviai ir lietuviams palankūs spaustuvininkai vokiečiai šiuos duomenis spausdino lietuvių kalba, kiti – vokiečių.

Cenzūros centralizacija tapo kliūtimi verslui. Ją pradėta sklaidyti į administracinių vienetų centrus. Keli cenzoriai pagal atitinkamas leidinių rūšis dirbo tik Karaliaučiuje, kitur – po vieną, dažniausiai apskričių viršininkai, teismų ir gimnazijų direktoriai, aukšto rango dvasiškiai. Lietuviškų leidinių cenzoriai privalėjo mokėti lietuvių kalbą. Beveik visų jų pavardės žinomos. Lietuvių spaudos draudimo metais svarbiu nelegalios spaudos leidimo ir poligrafijos pramonės centru tapus Tilžei, mieste buvo įkurta didesnių įgaliojimų cenzūros įstaiga. Panaikinus išankstinę cenzūrą, patikrai pristatytame egzemplioriuje cenzoriai dėdavo antspaudą su įrašu: *Bei der amtl. Zensur litauischer Schriften zugelassen. Tilsit* (liet. *Lietuviškų raštų valdiškos cenzūros leista. Tilžė*). Įstaiga tikrino ir Lietuvoje imperinės Rusijos draudžiamas knygas, bet greičiausiai ne visas. Antspaudas išliko Jono Šliūpo knygoje *Lietuviškieji raštai ir raštininkai* (1890; vėluojant spausdinimui, išėjo įpusėjus 1891). Aktyviai dirbo

Prūsijos slaptoji policija, vėliau pervadinta Politine policija. Ji sukūrė išsišakojusią administracinę struktūrą ir slaptųjų agentų tinklą, į kurį buvo įtraukti ir lietuviai bei lietuvių kalbą mokėję kiti Vokietijos piliečiai, vokiečiai, suvokietėję žydai ir lenkai. Kadangi iš Tilžės į Lietuvą ir į Tilžę iš Vakarų šalių, net JAV, Kanados, naudojantis paštu buvo siunčiama imperinės Rusijos persekiojama literatūra lotyniškuoju šriftu, banderolės ir didesnes siuntas tikrino muitinė. Joje taip pat dirbo Slaptosios policijos agentai, mokėję lietuvių kalbą. Žinomas atvejis, kad tokiam agentui atlyginimą tikriausiai mokėjo Suvalkų gubernijos žandarmerijos valdyba. Prūsijos ir Vokietijos specialiųjų tarnybų aktyvumą bei bendradarbiavimą su imperinės Rusijos slaptosiomis tarnybomis motyvavo ne tik spaudos leidinių turinys, bet ir stiprėjantis įtarimas, kad Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros, švietimo ir deputatų rinkimo į Landtagą bei Reichstagą draugijos savo veikla maskuoja tautos dalių integracijos, separatistinius ir toliau siekiančius politinius tikslus.

Jau minėta, kaip buvo cenzūruojami ir persekiojami Vokietijos 1848–1849 m. revoliucijos sužadinti ir vėliau leisti lietuviški laikraščiai, taip pat – įsteigti vokiečių partijų (Šilokarčemos *Lietuwininkū Paslas*). Ypač budriai buvo sekami Vokietijos piliečiai, padėję leisti *Aušros* ir *Varpo* laikraščius bei juose bendradarbiavę. Slaptoji policija akylai stebėjo ir kontroliavo pirmąjį *Aušros* redaktorių ir paskutinį leidėją Jurgį Mikšą, jį pakeitusį ir nelegaliai pas Martyną Jankų Bitėnuose gyvenusį redaktorių, iš Rusijos pasitraukusį Joną Šliūpą ir uolų administratorių, platinimo organizatorių Martyną Jankų. Išleidus pirmuosius numerius, dėl valdžios persekiojimo Mikšui teko slapta trauktis į Didžiąją Lietuvą. Pusmetį prie *Aušros* dirbusį Šliūpą, dėl apmaudžios klaidos leidybos duomenyse įrašius nuorodą *Rėdikas Jonas Šliūpas*, kaip svetimos šalies pilietį išaiškino policija ir privertė ne-

delsiant išvykti iš Prūsijos. Jankus, sutikęs pasirašinėti atsakinguoju redaktoriumi (*Už rėdistę atsako Martinas Jankus* nuo 1884 m. jungtinio Nr. 5 ir 6 iki 1885 m. jungtinio Nr. 7 ir 8 imtinai) ir nepaliaujamai bendravęs su slapta atvykstančiais knygnešiais, per metus žandarų buvo tardomas net iki keturių kartų⁴³, o per visą spaudos darbą baustas 27 kartus. Griežčiausias prokuroro pareikštas kaltinimas – *Hochverrat* (liet. *valstybės išdavimas*). Pamokytas Karaliaučiaus universitetą baigusio lietuviu, per tardymus pradėjo sumaniai išsisukinėti ir, nesurinkus pakankamai įrodymų, aukščiausia bausmė Jankui buvo sušvelninta, bet įvarė daug baimės. Kratos, tardymai, knygų, laikraščių, rankraščių konfiskacijos lydėjo ir kitus Mažosios Lietuvos lietuvius, rėmusius draudžiamosios lietuvių spaudos leidybą ir slaptą gabenimą į imperinę Rusiją. *Aušros* leidimui nutrūkus, *Varpo*, *Ūkininko*, *Tėvynės sargo*, kitų katalikiškų laikraščių redaktoriai Didžiosios Lietuvos lietuviai Ragainės ir Tilžės miestuose gyveno nelegaliai, policijai susekus grėsė areštai arba, geriausiu atveju, įsakymas nedelsiant išvykti iš Vokietijos. Kai kurie, nujausdami artėjančią susidūrimą su Slaptąja policija, spėjo išvykti į JAV.

Persekioti abiejų lietuvių tautos dalių spaudos darbuotojus Vokietijos vyriausybę dažniausiai akino imperinės Rusijos vyriausybė. Diplomatiniais kanalais suderinus nuomones, užkardymo priemonės tvirtino abiejų šalių Užsienio reikalų ir Teisingumo ministerijos, o įgyvendino pasirėmusios jėgos struktūromis: specialiosiomis tarnybomis, policija ir žandarmerija. Šis karas dėl tautos laisvės, būsimos Lietuvos valstybės ir demokratijos tęsėsi keturiasdešimt metų.

⁴³ Martynas Jankus, „Ant žinios“, *Garsas* [Bitėnai], 1887 07 20, Nr. 7, p. 5 (3).

Tomas Balkelis

Aušra – lietuvių tautinio sajūdžio kalvė

Lietuvos istorijoje greičiausiai nėra nė vieno periodinio leidinio, suvaidinusio tokį svarbų vaidmenį kaip *Aušra*. Šio laikraščio (taip jį vadino patys leidėjai, nors tai buvo mėnraštis) istorija seniai įtraukta į Lietuvos mokyklų istorijos programas. Apie jį yra girdėjęs bene kiekvienas lietuvis. Iškart po *Aušros* gyvavimo pradėtas kurti aušrininkų (jos leidėjų ir autorių) kultas, o jai priskirti lietuvių tautos „žadintojos“ iš kultūrinio ir politinio sąstingio nuopelnai pradėti romanizuoti. Prie šio kulto atsiradimo prisidėjo ir patys *Aušros* sumanytojai, o ypač – Jonas Basanavičius, smulkiai dokumentavęs atsiliepiamus apie *Aušrą* bei savo istorinį vaidmenį ją leidžiant. Jis netgi numatė būsimųjų skaitytojų emocines reakcijas. Atsiminimuose jis rašė, kad rengdamas pirmąjį *Aušros* numerį gaudžiai apsiverkė: „Prajaučiau, kad šitie iš gilumos širdies kilusieji žodžiai užgaus jautresnių lietuvių širdis ir sukels juose tėvynės ir savo kalbos meilę...“¹ Anot istoriko Rimanto Vėbros, „kaip tik šioje [„žadintojų“] srityje jos vaidmuo tiesiog revoliucinis“, nes į lietuviybės kelią *Aušra* atvertė visą būrį žinomų lietuvių visuomenės veikėjų (Vincą Kudirką, Joną Jablonskį, Vydūną, Joną Jušką, Žemaitę ir daugelį kitų)².

¹ Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija, 1851–1922*, tekstą parengė Gražina Pruskuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 77.

² Rimantas Vėbra, *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*, Kaunas: Šviesa, 1992, p. 45–46.

Aušra jau seniai sulaukė ypatingo Lietuvos ir užsienio istorikų dėmesio ir įvertinimų³. Jos pagrindiniu sumanytoju dažniausiai laikomas Basanavičius dar XX a. pradžioje buvo įvardytas Lietuvių tautos patriarchu⁴, o vėliau pavadintas ir nepriklausomybės šaukliu⁵, ir net tautos daktaru⁶. Pirmosios mokslinės lietuvių tautinio judėjimo istorijos autorius Mykolas Römeris *Aušrą* laikė „gyvu atgimstančio tautinio organizmo nervu“⁷. Tarpukariu Adolfo Šapokos redaguotoje *Lietuvos istorijoje Aušra* pavadinta tautos auklėtoja, kurios

³ Mykolas Römeris, *Lietuva: Studija apie lietuvių tautos atgimimą*, Vilnius: Versus aureus, 2006; Albinas Rimka, *Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros“ – „Varpo“ gadynės (1883–93) socialiekiniai raštai*, Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1932; Mykolas Biržiška, „Aušra“, in: *Lietuviškoji enciklopedija*, 2 t., redagavo Vaclovas Biržiška, Kaunas: Spaudos fondas, 1934; „Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje: konferencijos medžiaga, redagavo Jonas Kubilius, Vilnius: Mokslas, 1988; Piotr Łossowski, „Gazeta ‚Ausra‘ i początek narodowego ruchu litewskiego (1883–1886)“, in: *Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1965, p. 81–129; Jerzy Ochmański, *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.)*, Białystok: Białostockie towarzystwo naukowe, 1965; „Auszros“ archyvas: *Martyno Jankaus rinkinys*, sudarė ir parengė Domas Kaunas, Audronė Matijošienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011; Darius Staliūnas, „Lietuvos idėja Aušroje“, *Archivum Lithuanicum*, t. 15, 2013, p. 271–292; Rimantas Vėbra, *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*, Kaunas: Šviesa, 1992; Edvardas Vidmantas, „Aušros‘ įkūrimas, jos programa ir reikšmė“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 1983 metai*, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 33–47; Vytautas Merkys, *Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pab.–XX a. prad.*, Vilnius: Mokslas, 1982; Vytautas Merkys, „Jonas Basanavičius – Aušros kūrėjas“, in: *Dr. Jonas Basanavičius, 1851–1927*, sudarė Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Sabatniekienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 62–67.

⁴ „Bassanavitsius. Père de la renaissance lithuanienne“, in: *Pro Lithuania: Bulletin du Bureau D’Informations De Lithuanie*, Lausanne: Villa Mesidor, 1917, Nr. 6.

⁵ Albinas Visockis, *Jonas Basanavičius*, Kaunas: Šviesa, 1991, p. 8.

⁶ Nerija Putinaitė, *Šiaurės Atėnų tremtiniai: Lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.*, Vilnius: Aidai, 2004, p. 53.

⁷ Mykolas Römeris, *Lietuva: Studija apie lietuvių tautos atgimimą*, p. 54.

Jonas Basanavičius Kahlenberge 1882 m. Foto K. Pretscher, Wien.
LLTI BF

„tikslas buvo taip išauklėti lietuvius, kad jie visada ir visur jaustųsi lietuviai“⁸. Kiti Lietuvos istorikai ją laiko „lietuvių tautos gyvybės manifestu“⁹ ar viena iš svarbiausių „lietuvių atminties vietų“¹⁰.

Pirmą kartą Lietuvoje leidžiant reprintinį *Aušros* leidinį, norėtuși praskleisti šį romantinį šydą ir apžvelgti gana sudėtingas ir dažnai prieštaringas *Aušros* atsiradimo ir gyvavimo aplinkybes. Daugelis tyrėjų atkreipė dėmesį, kad laikraščio pasirodymas sukėlė visą virtinę ilgalaikių konfliktų ir takoskyrų, paveikusių ir lietuvių tautinio judėjimo kryptį, ir santykius su kaimynais. Šiuos konfliktus sukeldavo ne vien *Aušros* kritikai. Įtampų dažnai kildavo ir tarp pačių aušrininkų – jie toli gražu ne visada turėjo tas pačias politines, socialines ir kultūrinės Lietuvos vizijas. Tikiuosi, toks požiūrio kampas padės skaitytojui suprasti, kad *Aušra* buvo nepaprastai gyvas, daugiabalsis ir besikeičiantis reiškinys, o ne romantine aureole apgaubtas tautos išrinktųjų klubas.

Be abejonės, vienas svarbiausių *Aušros* nuopelnų – kad ji sugebėjo suburti pasaulietinę lietuvių inteligentiją bendram tautos telkimo darbui. Būtent aplink *Aušrą* susibūrė pirmoji lietuvių inteligentų bendruomenė (aušrininkai save vadino Lietuvos mylėtojais¹¹), suvaidinusi lemiamą vaidmenį kuriantis moderniai lietuvių tautai. Nors jų bendradarbiavimas dėl įvairių priežasčių buvo trumpalaikis, lietuvių tautiniam sąjūdžiui jie parodė vertybinę kryptį ir tolimesnės veiklos kelius. Aušrininkai smarkiai paveikė ir vėlesnį tautinio judėjimo etapą, kurio metu buvo suformuluoti ir politinės Lietuvos nepriklausomybės siekiai.

⁸ *Lietuvos istorija*, redagavo Adolfas Šapoka, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 502.

⁹ Rimantas Vėbra, „*Aušros* idėjinės orientacijos“, in: „*Aušra*“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje, p. 45.

¹⁰ Darius Staliūnas, „Lietuvos idėja *Aušroje*“, p. 271.

¹¹ *Aušra*, 1883, Nr. 2, p. 1.

Istorinis kontekstas

XIX a. buvo nacionalizmo epocha, kai Europoje formavosi modernios tautos. 1848 m. daugelį Europos šalių (išskyrus Rusijos imperiją) sudrebino revoliucijų ir sukilimų banga – Tautų pavasaris – demokratijos ir nacionalinių išsivadavimo judėjimų iššūkis konservatyviai monarchinei santvarkai. Netrukus atsirado suvienytosios Vokietija (1871) ir Italija (1861). Nuo Osmanų imperijos atskilo ir susikūrė net kelios naujos valstybės: Graikija (1830), Serbija (1878), Bulgarija (1878) ir Rumunija (1881).

Daugelis ankstyvųjų tautinių sąjūdžių ir naujųjų valstybių atsirado ne „žadintojams“ staiga pabudinus „snaudžiančias“ tautas (kaip teigia tradicinis nacionalistų mitas, kuriame tautos laikomos per amžius gyvuojančiais ir nekinančiais dariniais), bet iš visuomenių modernėjimo proceso, kurį dažnai lydėjo karai, sukilimai, revoliucijos ir ekonomikos reformos. Beveik visi mažesnių Europos tautų tautiniai judėjimai išgyveno panašius raidos etapus: prasidėję kaip kultūriniai ir švietėjiški sąjūdžiai, jie palaipsniui virsdavo politiniais, siekusiais autonomijos ar visiškos nepriklausomybės. Paprastai ankstyvojoje stadijoje nedideli intelektualų (rašytojų, poetų ir mokslininkų) rateliai atrasdavo kurios nors tautos idėją ir pasinerdavo į jos kultūrinės studijas. Vėliau susibūrę į įvairias tautines institucijas (draugijas, klubus, partijas) skleisdavo tautines idėjas visuomenėse, kol galiausiai kildavo masiniai tautų judėjimai, siekiantys autonomijos ar nepriklausomybės¹². Nors ir gerokai vėluodamas, lietuvių tautinis sąjūdis ėjo tuo pačiu keliu: po kultūrinio nedidelės

¹² Šis trijų pakopų tautinių judėjimų raidos modelis detaliam aptariaamas Miroslavo Hrocho. Žr.: Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 22–24.

grupelės švietėjų (mokslininkų, rašytojų, kunigų) sąjūdžio (XIX a. 3–9 deš.) prasidėjo tautinės agitacijos etapas (*Aušros* ir *Varpo* laikmetis), kol galiausiai Pirmojo pasaulinio karo metais, kilus masiniam tautiniam sąjūdžiui, buvo išskelti politiniai Lietuvos nepriklausomybės siekiai (kai kurie istorikai mano, kad jie paskelbti jau 1902 m., o masinis tautinis judėjimas prasidėjo per 1905-ųjų revoliuciją)¹³.

Aušra buvo gana tipiškas, nors ir vėluojantis, Tautų pavasario reiškiny. Aušrininkai patys pripažino ir vertino kitų Europos tautų sąjūdžių reikšmę lietuvių judėjimui. Pirmajame *Aušros* numeryje Basanavičius teigė: „Juk ir mes esame tokie pat žmonės, kaip ir mūsų kaimynai, ir norime visomis teisybėmis, prigulinčiomis visai žmogystei, lygiai su mūsų kaimynais naudotis.“¹⁴ *Aušra* nuolat rašė apie kitų Europos tautų sąjūdžius ir jų lyderius. Ypač domėtasi čekų judėjimu. Joje pasirodydavo straipsnių apie serbų, kroatų, slovėnų, graikų ir latvių atgimimus¹⁵. Buvo skelbiama, kad kiekviena tauta turi savo dvasią, iš kurios gimsta jos individualumas. Ši vokiečių filosofo Johanno Herderio (1744–1803) idėja, kaip ir daugelis kitų nacionalizmo idėjų, buvo entuziastingai kopijuojama ir plito įvairių kraštų visuomenėse.

Kita vertus, *Aušros* gimimas būtent ano meto vėlyvojoje Rusijos imperijoje buvo gana netikėtas, nes ji pasirodė itin nepalankiomis istorinėmis aplinkybėmis. „Lietuvos mylėtojų“ atsiradimas nustebino ne vien kaimyninių tautų ir valstybių atstovus, bet ir daugelį pačių lietuvių. XIX a. antros pusės Lietuvos carinės gubernijos buvo gana provincialus Rusijos imperijos *Šiaurės vakarų kraštas*, carinės valdžios

¹³ Rimantas Miknys, *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1995, p. 168; Egidijus Motieka, *Didysis Vilniaus Seimas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1996.

¹⁴ Jonas Basanavičius, „Priekalba“, *Aušra*, 1883, Nr. 1, p. 4.

¹⁵ Vytautas Merkys, „Caro valdžios požiūris į *Aušrą*“, in: „*Aušra*“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje, p. 10–11.

palaipsniui paverstas gynybinis bastionu prieš stiprėjančią Vokietiją. Kraštą beveik visiškai aplenkė XIX a. antroje pusėje Rusijoje prasidėjusi pramonės revoliucija (didesni pramonės centrai kūrėsi ne Lietuvos gubernijų, o Lenkijos, Latvijos bei centrinės Rusijos miestuose). Vėluojantis baudžiamos panaikinimas 1861 m. (Baltijos gubernijose ji jau buvo panaikinta 1818–1819) sulėtino miestų plėtrą. Pagal carinį 1897 m. gyventojų surašymą Lietuvos visuomenę sudarė daugiausia valstiečiai (93 proc. etninių lietuvių), kurie dėl krašto gyventojų pertekliaus, žemės trūkumo ir ekonominių galimybių stokos nuo 1867 m. pradėjo masiškai migruoti į užsienį arba kitas imperijos vietas. Nuo 1868 iki 1914 m. Lietuvos gubernijos prarado beveik ketvirtadalį (635 000) gyventojų (turint omenyje, kad 1913 m. dabartinės Lietuvos teritorijoje gyveno apie 2,8 milijono žmonių)¹⁶. Šalies miestuose gyveno daugiausia lenkai, žydai ir rusai. Lietuvių vidurinioji klasė beveik neegzistavo. Katalikų bažnyčia buvo smarkiai sulenkėjusi. Lenkų kalba ir kultūra dominavo ir tarp krašto dvarininkų (išskyrus dalį bajorų Žemaitijoje), kurie net po baudžiamos panaikinimo išlaikė didelę ekonominę įtaką. Daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, o iš valstietijos kilusių aukštesnio išsilavinimo asmenų būta tik vieno kito. Išskyrus pavienius individus, negausi ano meto daugiausia lenkiškai kalbėjusi inteligentija krašte tebepuoselėjo Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo lūkesčius.

Tačiau didžiausia krašto kultūrinio, socialinio ir ekonominio vystymosi kliūtis buvo po nesėkmingo 1863 m. sukilimo carinės valdžios vykdyta rusifikacija, kuria siekta sumenkinti katalikybės ir lenkų kultūros įtaką Lietuvoje ir krašte sustiprinti carinės administracijos struktūrą. Būtent

¹⁶ Liudas Truska, „Emigracija iš Lietuvos 1868–1914 metais“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, t. 1, 1961, p. 84.

šiais tikslais 1864 m. įvestas lotyniškų rašmenų draudimas lietuviškuose spaudiniuose. Tačiau tai lėmė, kad kaimyninės Vokietijos teritorijoje, Rytų Prūsijoje, susikūrė ištisas lietuviškos religinės, o vėliau ir pasaulietinės spaudos platinimo tinklas, suvaidinęs esminį vaidmenį ir *Aušros* atsiradimo istorijoje. Vienas iš *Aušros* redaktorių, Jonas Šliūpas, 1922 m. teigė, kad svarbiausios jos atsiradimą lėmusios priežastys buvo rusų priespauda, kitų tautinių sąjūdžių veikla, krašto sulenkėjimas bei lietuvių studentų būrelių įtaka¹⁷.

***Aušros* genezė: nuo studentų judėjimo iki laikraščio pasirodymo Rytų Prūsijoje**

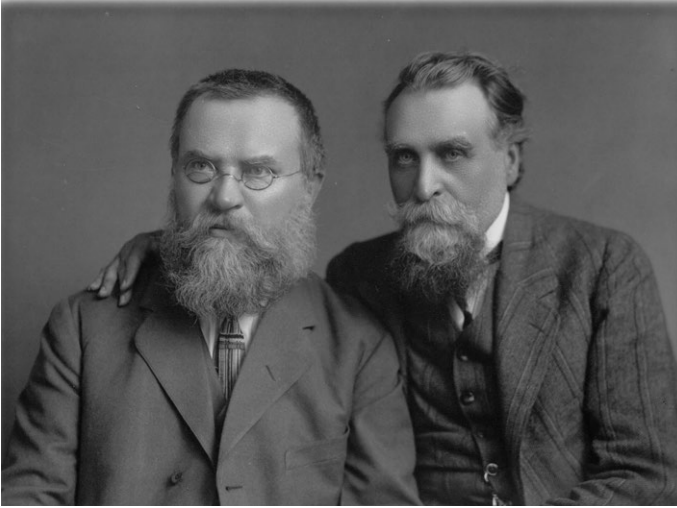
Aušros idėja gimė ir buvo įgyvendinta dviejų skirtingų lietuvių inteligentų bendruomenių aplinkose. Ji nebūtų pasirodžiusi be lietuvių studentų būrelių judėjimo imperijos universitetuose ir be lietuviškos spaudos leidėjų pastangų Rytų Prūsijoje.

Valstiečių kilmės lietuviai studentai suvaidino kertinį vaidmenį *Aušros* gimimo ir apskritai lietuvių tautinio sąjūdžio istorijoje. Studentai ir universitetų absolventai sudarė daugiau nei 40 proc. *Aušros* leidėjų, bendradarbių, platintojų ir prenumeratorių¹⁸. Du svarbiausi *Aušros* redaktoriai – Basanavičius ir Šliūpas – buvo baigę Maskvos universitetą, o vienas svarbiausių autorių, Petras Vileišis, – Peterburgo universitetą. Daugelis aušrininkų buvo jaunystės amžiaus. Todėl jų sąjūdį galima laikyti ir lietuvių jaunimo judėjimu.

Pirmosios Lietuvos studentų kartos kilo daugiausia iš dvarininkų, o po 1861 m. į Rusijos universitetus plūstelėjo

¹⁷ Jonas Šliūpas, „*Aušra*“: *Paskaita laikraštinių kursuose Kaune, 1922. liepos mėn. 3 ir 4 d.*, Kaunas: Š. Levi spaustuvė, 1923, p. 4–7.

¹⁸ Miroslav Hroch, *op. cit.*, p. 89.

Jonas Basanavičius ir Jonas Šliūpas Amerikoje 1913 m.
Foto B. Schriever, Scranton. LLTI BF

valstietiškos kilmės jaunuoliai. Po baudžios panaikinimo kai kurie daugiau žemės išgiję pasiturintys lietuviai ūkininkai (ypač Užnemunėje, kur baudžiava panaikinta jau 1807) galėjo sūnus išleisti į pasaulietinius mokslus. Basanavičius mini, kad Maskvos universitete pirmieji Suvalkų gubernijos studentai susitelkė „draugijėlėn“ ir įsitaisė mažą lietuvišką knygynėlį 1870–1873 m.¹⁹ Maskvoje lietuviai jaunuoliai 1880–1881 m. hektografu jau leido ranka rašytą savo laikraštėlį *Aušra*²⁰. Panašų 1875–1876 m. turėjo ir lietuviai studentai Peterburge. 1886–1893 m. Maskvos universitete veikusiai lietuvių studentų draugijai jau priklausė apie 60 narių, kurių beveik 80 proc. buvo iš Suvalkų gubernijos²¹.

¹⁹ Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija*, p. 41.

²⁰ Mykolas Biržiška, „Aušra“, p. 326.

²¹ Kazys Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 1, Tübingen: Patria, 1947, p. 57.

Atsidūrę imperijos universitetuose, lietuviai persiėmė opozicinės rusų inteligentijos, taip pat Vakarų filosofų ir socialinių kritikų skleistomis tautinio romantizmo, liberalizmo ir socializmo idėjomis. Švietėjiškas ir progresyvias vokiečių ir britų filosofų, lenkų romantikų bei rusų *narodnikų* „ėjimo į liaudį“ idėjas jie sėkmingai pritaikė savo pačių keltai lietuvių tautos „žadavimo“ misijai. Tautinis judėjimas jiems buvo ir „socialinis liftas“: išsimokslinę kaimiečiai jaunuoliai tapdavo miesto inteligentais, siekusiais pasaulietinės karjeros, socialinio statuso ir visuomenės pripažinimo.

Tuo tarpu Rytų Prūsijoje jau nuo XIX a. vidurio brendo naujo pasaulietinio lietuviško laikraščio, skirto visiems lietuviams, idėja. Ji palaipsniui formavosi vietos lietuvių leidėjų, rašytojų ir spaustuvininkų (Martyno Šerniaus, Martyno Jankaus, Jurgio Mikšo, Jurgio Zauerveino ir kt.) aplinkoje. Rytų Prūsijoje jau nuo 1849 m. ėjo religinės pakraipos laikraštis *Keleivis* (vėliau *Naujasis Keleivis*). Didelę įtaką *Aušros* pasirodymui turėjo nuo 1878 m. Šerniaus leista jau pasaulietinės krypties *Lietuviška Ceitunga*. Joje pirmuosius savo patriotinius straipsnius paskelbė ir būsimieji aušrininkai (Basanavičius, Jankus, Zauerveinas ir kt.)²². Tačiau minėti laikraščiai buvo skirti daugiausia Prūsų Lietuvos lietuviams, o Šerniaus bandymas *Ceitungą* paversti visų lietuvių laikraščiu buvo nesėkmingas dėl skirtingų vietos skaitytojų lūkesčių. Naujo laikraščio poreikį liudijo ir tai, jog 1856–1883 m. lietuviai net penkis kartus nesėkmingai mėgino leisti lietuviškus periodinius leidinius Mintaujoje (Jelgavoje), Vilniuje, Peterburge, Libavoje (Liepojoje) ir Rygoje²³.

1882 m. žlugus Šliūpo bandymui įkurti lietuvių draugiją ir jos laikraštį caro valdomoje Lietuvoje (manoma, kad būtent Šliūpas sugalvojo *Aušros* pavadinimą), jis ėmėsi

²² Mykolas Römeris, *op. cit.*, p. 31.

²³ Rimantas Vėbra, *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*, p. 65–70.

ieškoti leidėjų Rytų Prūsijoje²⁴. Tuo tarpu į Bulgariją persikėlęs Basanavičius nuo 1880 m. ieškojo laikraščio leidėjų Bulgarijoje, Serbijoje, Bohemijoje ir taip pat Rytų Prūsijoje. Vargu ar *Aušra* būtų pasirodžiusi be sutelktų jos leidėjų ir autorių pastangų, nors amžių sandūroje, siekdami garbės ir pripažinimo, jie dažnai viešai aiškinosi, kurio nuopelnai buvo svarbesni²⁵. Paradoksalu, bet būtent Basanavičius, kurį daugelis laiko *Aušros* sumanytoju, pirmuoju redaktoriumi ir jos turinio bei krypties formuotoju, sulaukė daugiausia kitų redaktorių ir leidėjų priekaištų. Šliūpas jam priekaištavo pasisavinus *Aušrą*, nes pirmajame jos numeryje Basanavičius nurodęs, jog „laikraštis išleidžiamas per Dr. Basanavičių“²⁶. Jankus kaltino Basanavičių, kad jis be reikalo savinosi *Aušros* steigėjo ir rėmėjo nuopelnus, nes visą fizinę ir materialinę naštą atlaikė pats Jankus²⁷.

Basanavičius prisiminimuose rašė sumanytą įsteigti laikraštį išdėstęs susirašinėjime su Andriumi Višteliausku-Višteliu ir Mikšu 1883 m. sausio mėnesį²⁸. Tačiau yra žinoma, kad dar 1882 m. rudenį Mikšas, pasitaręs su Šliūpu ir Petru Vileišiu, laišku kreipėsi į Basanavičių siūlydamas leisti laikraštį būtent Prūsų Lietuvoje²⁹. Basanavičius parengė ir programinę *Aušros* „Prakalbą“ bei visą pirmojo numerio prospektą, kurį išsiuntė Mikšui spausdinti į Ragainę. Trys didžiausi pirmojo numerio rėmėjai buvo Šernius (paaukojęs 150 markių), Basanavičius (100 frankų) ir Višteliauskas-Vištelis (100 markių)³⁰. Tačiau nors *Aušros* turinį

²⁴ Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 328–329.

²⁵ „*Auszros*“ archyvas: *Martyno Jankaus rinkinys*, p. 17–18.

²⁶ Jonas Šliūpas, *op. cit.*, p. 8.

²⁷ „*Auszros*“ archyvas: *Martyno Jankaus rinkinys*, p. 18.

²⁸ Jonas Basanavičius, *op. cit.*, p. 77.

²⁹ Jonas Dainauskas, „Įvado vietoje“, in: *Auszra: Laikraštis išleidžiamas per Dra. Basanawiczium. Lietuvių tautos praeitis*, t. 6, Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1983, p. VII.

³⁰ Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 330.

daugiausia formavo Basanavičius ir Šliūpas, vargu ar ji būtų pasirodžiusi be Prūsijoje gyvenusių jos leidėjų Mikšo, Jankaus, Šerniaus bei Lenkijoje gyvenusio rašytojo Višteliausko-Vištelio pastangų³¹. Būtent Rytų Prūsija, kurioje jau gyvavo lietuviškos spaudos leidėjų ir platintojų tradicija, tapo palankiausia erdve *Aušrai* atsirasti.

Leidėjai, platintojai ir skaitytojai

Nors *Aušra*, leista Ragainėje ir Tilžėje, gyvavo tik trejus metus (1883–1886), skirtingu laiku ją redagavo net penki redaktoriai (Basanavičius – 1883 m. Nr. 1–5; Šliūpas – nuo 1883 m. Nr. 6 iki 1884 m. Nr. 7/8; Mikšas ir Jankus – nuo 1884 m. Nr. 9 iki 1885 Nr. 7/8; Mikšas – nuo 1885 Nr. 9/10 iki 1886 m. Nr. 4; Juozas Andziulaitis-Kalnėnas – 1886 m. Nr. 5–6). Jų dažną kaitą lėmė sunkios leidybos aplinkybės (aušrininkų geografinis išsibarstymas, Rusijos valdžios persekiojimas ir nuolatinis lėšų trūkumas) bei asmeninės redaktorių ir leidėjų problemos (nuo šeimininkų aplinkybių iki tarpusavio barnių). Po ketvirtojo numerio Mikšui dėl asmeninių priežasčių pasitraukus iš redaktoriaus pareigų, nusivylęs Basanavičius siūlė laikraštį, atsiskaičius su prenumeratoriais, tiesiog likviduoti³². Kilus šiai krizei, naujos gyvybės *Aušrai* įpūtė Jankaus pakviestas ir tuo metu į JAV jau ketinęs emigruoti Šliūpas. Tačiau netrukus kilo įtampa dėl pastarojo nenoro suredaguotus tekstus derinti su Prahoje gyvenusiu Basanavičiumi bei ypač dėl Šliūpo pasirinktos naujos leidinio idėjinės krypties (aptariamoms toliau). Dėl carinės ir Prūsijos valdžių persekiojimo Šliūpas turėjo per-

³¹ Domas Kaunas, *Martynas Jankus: Tautos vienytojas ir lietuvių spaudos kūrėjas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021, p. 359.

³² Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 331; Edvardas Vidmantas, *op. cit.*, p. 37.

Martynas Jankus 1881 m. LLTI BF

leisti redagavimą Jankui ir Mikšui ir 1884 m. išvyko į JAV. Tuo bėdos nesibaigė – tarp pastarųjų kilus konfliktui dėl finansiškai neatsakingo Mikšo elgesio, šio įkurta spaustuvė 1886 m. bankrutavo ir visi *Aušros* rankraščiai atiteko kreditoriams³³. Paskutinis redaktorius Andziulaitis-Kalnėnas dėl smarkiai sumažėjusio autorių skaičiaus paskutinius laikraščio numerius turėjo užpildyti daugiausia savo paties straipsniais³⁴. Tačiau, nors ir trumpai gyvavusi, *Aušra* turėjo ypatingos reikšmės tolimesnei lietuvių judėjimo istorijai.

Koks buvo socialinis aušrininkų portretas ir kaipgi *Aušra* paveikė lietuvių visuomenę? Iš viso *Aušroje* bendra-

³³ Jonas Basanavičius, *op. cit.*, p. 123.

³⁴ Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 334–335.

Jurgis Mikšas. Foto Kanberg and Co, Tilsit.
LLTI BF

darbiavo apie 70 autorių (iš jų tik 3 moterys)³⁵. Daugelis jų – valstietiškos kilmės inteligentai, tik vienas kitas bajoras. Visi penki *Aušros* redaktoriai buvo valstietiškos kilmės. Tarp aušrininkų buvo ir aštuoni liberalesnių pažiūrų kunigai, nors, kaip pamatysime, kunigija *Aušrą* pasitiko itin priešiška³⁶. Didelė dalis *Aušros* laikotarpio lietuvių tautinio judėjimo dalyvių (jų priskaičiuojama apie 260)³⁷ buvo kilę iš Suvalkų gubernijos. Daugiau nei pusė jų – Marijampolės

³⁵ *Ibid.*, p. 336.

³⁶ Edvardas Vidmantas, *op. cit.*, p. 45.

³⁷ Į šį skaičių pateko aušrininkai, nelegalių lietuviškų raštų platintojai, studentų organizacijų lyderiai ir kiti patriotiškai nusiteikę autoriai, kurie savo straipsnius skelbė kituose leidiniuose. Miroslav Hroch, *op. cit.*, p. 88.

gimnazijos auklėtiniai. Antra didžiausia grupė baigė Šiaulių gimnaziją (apie 20 proc.), trečia – Latvijos gimnazijas (apie 10 proc.)³⁸. Šakių, Marijampolės, Vilkaviškio ir Kalvarijų apskrityse gimė beveik pusė *Aušros* periodo tautinio judėjimo dalyvių. Apie ketvirtadalis buvo iš Šiaulių ir Panevėžio apskričių. Kitas ketvirtadalis gimė kitose Lietuvos gubernijų apskrityse ir tik apie 10 proc. Rytų Prūsijoje³⁹.

Nors *Aušros* leidėjai skelbė, kad laikraštis leidžiamas 1000 egz. tiražu, jos prenumeratorių skaičius buvo gerokai mažesnis ir nuolat keitėsi: 1883 m. – apie 70, 1884 m. išaugo iki 300, vėliau palaipsniui mažėjo: 1885 m. – 250 ir 1886 m. – 175⁴⁰. Prenumeratoriai *Aušrą* gaudavo paštu vokuose – taip bandyta išvengti carinės cenzūros. Toks platinimo būdas lėmė ir pusiau kišeninį laikraščio formatą. Vengdami persekiojimo, aušrininkai pasirašinėjo slapyvardžiais (Basanavičius jų turėjo net 10, Šliūpas – 8), kartais gana kurioziškais (Šunkarys, Šunbajoris, Parplys ar Vargomatis). Kadangi *Aušra* laikėsi vien iš aukotojų ir prenumeratorių, o abiejų trūko, didelė dalis tiražo buvo išplatinama per kontrabandininkų bei knygnešių tinklą. Juo laikraščiai per Vokietijos ir Rusijos sieną į Lietuvos gubernijas nelegaliai keliaudavo drauge su degtine, tabaku, maldaknygėmis, vokiškais įrankiais, drabužiais, avalyne ir kitomis pelningomis prekėmis. Ir šis platinimo būdas buvo itin pavojingas: ne vien dėl žandarų patikrinimų ir nuolatinių konfiskavimų, bet ir todėl, kad dalis kontrabandininkų atsisakydavo ją gabenti, nes bijojo būti iškeikti kunigų, kurie pasaulietinę *Aušrą* boikotavo⁴¹.

Tačiau nelegalių platintojų ir skaitytojų tinklas pamažu plėtėsi. Didžiausias *Aušros* prenumeratorius ir platintojas

³⁸ *Ibid.*, p. 92.

³⁹ *Ibid.*, p. 94–95; Jonas Dainauskas, *op. cit.*, p. IX.

⁴⁰ Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 335.

⁴¹ Jonas Basanavičius, „Iš *Aušros* gyvenimo“, *Vienybė lietuvininkų*, Nr. 48, 1903, p. 570.

Marijampolės gimnazijos mokytojas Petras Kriaučiūnas nuolat užsakydavo po 100 egzempliorių. Kitas svarbus platintojas gyveno Rygoje (Juozas Miliauskas-Miglovara, 100 egz.)⁴². Kriaučiūnas drauge su Petru Arminu-Trupinėliu laikraščiu aprūpindavo daugelį Suvalkijos skaitytojų. Tuo tarpu tokių platintojų kaip Miliausko-Miglovaros, Mečislavo Davainio-Silvestraičio ir Šliūpo pastangomis jis plito šiaurės rytų Lietuvoje ir Žemaitijoje. Rytinėje Kauno gubernijos dalyje *Aušra* labiausiai buvo platinama Ukmergės apskrityje (ypač Stanislovo Didžiulio pastangomis)⁴³. Kai kurie gimnazistai ją netgi dalindavo turgun suvažiavusiems ūkininkams.

Aušra turėjo kelias dešimtis korespondentų (asmenų, jai siuntusių vietines naujienas). Jų geografija rodo, kad daugiausia korespondencijų atkeliavo iš Kauno gubernijos – 46, iš Suvalkų gubernijos – 18, iš Rytų Prūsijos – 15, iš kitų Rusijos imperijos vietų – 12, iš Vilniaus gubernijos – 9 ir iš užsienio – 5⁴⁴. Vis dėlto, kaip teigia *Aušros* platinimo klausimą tyręs Vytautas Merkys, ji daugiausia plito tarp inteligentų, „nes buvo skirta visų pirma jų nacionaliniam sąmoningumui kelti“⁴⁵.

Valstiečiai labiau domėjosi *Aušros* kalendoriais – šių tiražai siekdavo kelis tūkstančius. Anot Jankaus, 1884 m. pavyko išplatinti net 8000 *Aušros* kalendorių⁴⁶. Į kalendorius patekdavo į laikraštį netilpę darbai, ypač poezijos ir grožinės literatūros kūriniai. Juose buvo gausu didaktinių pamokymų, mįslių, pasakų, straipsnių apie dangaus ženklus, caro giminaičius bei, o tai ūkininkams buvo ypač svarbu, skelbimų apie muges. Kalendoriai ne vien švietė, auklėjo, bet ir

⁴² Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 335.

⁴³ Vytautas Merkys, *Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pab.–XX a. prad.*, p. 93–95.

⁴⁴ „Priedas prie Varpo, 1903 m. Nr. 3“, *Varpas*, Nr. 3, 1903, p. 9.

⁴⁵ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁶ *Ibid.*

linksmino. Savo „Dainoje apie arelką“ vienas autorius rašė: „Tu arelka, tu pilkoji, žmonių piktytoja, / Kas su tavim bičiuliauja, tas proto nustoja“, „Tu karčiamoj sėdėdama einančius vilioji, / Išeinantiems patvoryje patalą pakloji“⁴⁷.

Siekiai ir idėjinė programa

Iki šiolei vyksta diskusija, ar *Aušros* leidėjai turėjo politinių siekių, ar savo misiją laikė vien kultūrine ir šviečiamąja. Dalis tyrėjų mano, kad *Aušros* tikslai buvo daugiausia kultūriniai ir ji vargiai turėjo nuoseklią politinę ar socialinę programą⁴⁸. Römerio nuomone, „*Aušros* romantizmas pasireiškė iliuzija, jog įmanomas grynai kultūrinis atgimimas, aplenkiant politines struktūras“, tačiau jos propaguojamą tautinį atgimimą laikė ne vien kultūriniu, bet ir politiniu reiškiniu⁴⁹. Kiti atkreipė dėmesį į tai, kad pirmieji *Aušros* numeriai buvo daugiau skirti kultūrai, o vėlyvoji *Aušra* tapo „daug brandesnė politinio realizmo ir socialinių problemų traktavimo požiūriu“⁵⁰. Tuo tarpu Česlovas Laurinavičius, kritikuodamas „lietuvių istorikų pastangas apriboti *Aušrą* vien kultūrine veikla“, nurodė, jog ji „suteikė impulsą ir visiškai naujai lietuvių politinei orientacijai“⁵¹.

Šiuolaikinių nacionalizmo studijų teoretikai į tautinių sąjūdžių (a)politiškumo klausimą žvelgia pro laipsnišką jų

⁴⁷ „Daina apie arelką“, *Lietuviškas „Auszros“ kalendorius*, Jankaus ir Mikšo spaustuvė, 1884, p. 34, 35.

⁴⁸ *Lietuvos istorija*, p. 501; Rimantas Vėbra, *op. cit.*, p. 91; Darius Staliūnas, *op. cit.*, p. 286.

⁴⁹ Mykolas Römeris, *op. cit.*, p. 57.

⁵⁰ Piotr Łossowski, „Gazeta ‚Auszra‘ i początek narodowego ruchu litewskiego (1883–1886)“, p. 127.

⁵¹ Česlovas Laurinavičius, *Lietuvos su Klaipėda ir Vilniumi genezė: Anglų ir rusų „Didžiojo žaidimo“ Baltijos aspektas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020, p. 112.

transformacijos prizmę⁵². Šio požiūrio esmė, kad visi tautiniai sąjūdžiai, nepaisant jų kultūrinių raiškos formų, yra politiniai (net jeigu ankstyvaisiais savo raidos etapais jie nesiekia ar netgi neigia turintys politinių tikslų). Juk savo prigimtimi nacionalizmas, skelbiantis tautinio apsisprendimo principą, jog kiekviena tauta gali turėti savo valstybę, yra giliai politiškas. Todėl ir *Aušrą* derėtų laikyti politiniu reiškiniu, nors jos autorių siūlytos idėjos, ypač leidinio gyvavimo pradžioje, dažniausiai buvo kultūrinės ir šviečiamosios.

Kokia gi buvo *Aušros* idėjinė programa? Basanavičius pirmojo numerio „Prakalboje“ paskelbė, kad „tauta nyksta“, nes dalis lietuvių „pasisavino per ilgus amžius svetimas kalbas“, ir paragino juos rūpintis „Lietuvos dvasia“. Jis nurodė, kad „laikraštis mūsų bus tik svietiškas ir [...] atgabens žinias tik iš visatinio mokslo“, bei įvardijo tris esmines *Aušrą* dominiančias temas: lietuvių istoriją, jų kalbą bei „reikalus mūsų, kaip lietuvių, šioje gadynėje“. Pastaraisiais laikė naudingus pamokymus ir žinias „ar tai iš natūros [...], ar tai iš ūkio vedimo (agronomijos), ar tai iš vaistijimo (daktarystės) ir t. t.“⁵³ Tačiau svarbiausias *Aušros* siekis turėjo būti lietuvių tautinės sąmonės, kultūros, kalbos puoselėjimas bei Lietuvos praeities tyrinėjimai. Basanavičius rašė, kad šis darbas vyks „tarp brolių“, turėdamas omenyje, kad *Aušra* bus skirta visiems lietuviams. Tokiu būdu jis siūlė vienos Lietuvos kaip lietuviakalbių apgyvendintos erdvės sampratą, turėdamas

⁵² Miroslav Hroch, *Social Preconditions*; John Hutchinson, *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, London: Allen, 1987; Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London: Verso, 1991; Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell, 1983; Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990; Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, London: Routledge, 1998.

⁵³ Jonas Basanavičius, „Priekalba“, *Aušra*, 1883, Nr. 1, p. 3–7.

omenyje, kad šiai erdvei priklausė ir Prūsijos lietuviai⁵⁴. Taigi, viena iš aušrininkų nuostatų buvo ir visų lietuvių vienijimas.

Toje pačioje „Prakalboje“ Basanavičius žadėjo, jog „mes [leidėjai] nekliudysime iš pradžių ir užrubežinės politikos“. Daugelis tyrėjų neatkreipė dėmesio į šį „iš pradžių“, kuris vis dėlto liudijo politines aušrininkų ambicijas. Jų artimiausi siekiai buvo atgauti spaudos laisvę bei gauti Rusijos valdžios leidimą vartoti lietuvių kalbą mokyklose, teismuose ir valdžios įstaigose. Savo prisiminimuose Basanavičius taip pat pripažino kultūrinius, daugiausiai šviečiamuosius, laikraščio tikslus, tačiau neslėpė tikėjęsis, kad ilgainiui lietuvių tauta, panašiai kaip kitos laisvę išsikovojusios tautos, „įgy-sianti naują gyvastį, naują garbę“⁵⁵. Šliūpas irgi vėliau rašė, kad „apie politiką tyčia nebuvo minima, nors nepoilgam jos neišvengta“. Anot jo, „didžiausiu [Aušros] troškimu buvo prabudinimas iš gilaus miego kaimiečių ir apšviestūnijos, kilusios iš liaudies“⁵⁶.

Iš tiesų pirmuosiuose, ypač Basanavičiaus rengtuose, numeriuose buvo gausu romantinės poezijos, straipsnių apie garbingą Lietuvos praeitį, jos pilis, žymius istorikus, rašytojus, lietuvių kalbą bei būsimą lietuvių mokslo draugiją. Tačiau keičiantis redaktoriams, kito ir *Aušros* idėjinė kryptis⁵⁷. Ypač šis pokytis tapo akivaizdus 1884 m. Šliūpui perėmus leidinio vairą. Pastarasis, jau žinomas dėl savo ateistinių („laisvamaniškų“) pažiūrų, daugiau dėmesio ėmė skirti ne vien romantizuotai Lietuvos praeičiai, bet ir politinės, socialinės bei ekonominės jos dabarties klausimams. Kaip pats rašė, „mano nuomonėje buvo geistina *Aušrą* padaryti įnagiu

⁵⁴ Vasilijus Safronovas, *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*, Vilnius: Baltijos kopija, 2015, p. 137.

⁵⁵ Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija*, p. 80–81.

⁵⁶ Jonas Šliūpas, *op. cit.*, p. 16.

⁵⁷ Piotr Łossowski, *op. cit.*, p. 95.

kovos ne vien su lenkais ir Maskolijos valdžia, bet pašvęsti jos didoką dalį klausimams ekonomijos ir platesnės lietuviškos politikos⁵⁸. Šliūpas gerokai pakoregavo Basanavičiaus pasiūlytą *Aušros* programą, nes manė, kad vien išlaikydami ir puoselėdami kalbą lietuviai dar nesukurs tautos – šitai bus galima padaryti tik pasiekus tinkamą ekonomiką, švietimo ir visuomenės sąmoningumo lygį. Šiuo laikotarpiu *Aušroje* pasirodė straipsnių apie patriotiškumo ir kosmopolitiškumo sąsajas⁵⁹, neigiamą sulenkėjusios bajorijos įtaką Lietuvos kaimui⁶⁰, lietuviškų mokyklų poreikį, valdiškų rusiškų mokyklų žalą lietuvių kalbai⁶¹ ir lietuvių valstiečių ekonominę padėtį⁶². Būtent Šliūpo redagavimo laikotarpiu *Aušra* įsivėlė į aštirus konfliktus su kunigais ir lenkų spauda bei sulaukė didesnio carinės valdžios spaudimo.

Galiausiai Šliūpo kryptis ir vitališka jo asmenybė tapo pačių aušrininkų, nepatenkintų jo keliamomis polemikomis ir politinėmis iniciatyvomis, taikiniais. Jam pasitraukus, *Aušra* grįžo prie savo pradinės romantinės kultūrinės krypties. Nauji redaktoriai, Mikšas ir Jankus, stengėsi vengti poleminių straipsnių, tačiau šiuo laikotarpiu smarkiai sumažėjo ir autorių, ir laikraščio prenumeratorių. Paskutinis redaktorius Andziulaitis-Kalnėnas, būdamas kauresnių pažiūrų, bandė atgaivinti šliūpišką, į visuomenės dabartį, o ne vien praeitį orientuotą *Aušros* tematiką, tačiau dėl autorių trūkumo ir laikraščio spaustuvės bankroto tai pavyko padaryti tik iš dalies⁶³.

⁵⁸ Jonas Šliūpas, „Minės apie mano prietikius prie ‚Auszros‘“, *Varpas*, 1903, Nr. 3, p. 92.

⁵⁹ Jonas Šliūpas, „Tikrasis ieškinytėvyniškumo“, *Aušra*, 1884, Nr. 1–3, p. 1.

⁶⁰ Stanislovas Raila, „Į darbą kas lietuvis!“, *Aušra*, 1883, Nr. 6, p. 153.

⁶¹ Jonas Šliūpas, „Lietuviai kitą gadynę ir šiandien“, *Aušra*, 1883, Nr. 8/10, p. 226–227.

⁶² Jonas Šliūpas, „Kad atėjo 1861 metai ir apskelbta laisvė žmonių“, *Aušra*, 1884, Nr. 5/6, p. 181.

⁶³ Piotr Łossowski, *op. cit.*, p. 97.

Takoskyros

Pirmuoju iššūkiu *Aušros* leidėjams tapo priešiška kunigų reakcija. Prie konflikto ypač prisidėjo *Anykščių šilelio* autorius kunigas Antanas Baranauskas, viešai pasipiktinęs pirmajame *Aušros* numeryje paskelbta Józefo Kraszewskio *Vitolio raudos* recenzija, kurioje ši romantinė poema metaforiškai prilyginta Biblijai⁶⁴. Aušrininkams kliuvo ir dėl tariamai negarbingo Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus vaizdavimo, ir dėl pagonybės garbinimo. *Aušros* leidėjai (ypač Basanavičius ir Petras Vileišis) apgailestavo dėl kilusio konflikto, tačiau jo sustabdyti nepajėgė⁶⁵. Basanavičius vėliau rašė, kad „tuomet neturėjome nei priežasties, nei noro užkabinėti kunigiją“⁶⁶. Jis bandė uždrausti panašių „niekniekių“ kaip minėta recenzija *Aušroje* spausdinimą, bet pripažino, kad „jau buvo per vėlu: ir tie kunigai, ką *Aušros* nė akyse nebuvo matę, pradėjo į mūsų darbą šnairai žiūrėti ir atsikakė nuo jos skaitymo ir skleidimo“⁶⁷.

Kunigus dar labiau supykė tai, kad nuo 1884 m. *Aušros* redagavimą perėmė žinomas „laisvamanis“ Šliūpas, kuris jau viename pirmųjų savo straipsnių atskleidė patriotiškai nusiteikusios pasaulietinės inteligentijos ir dvasininkijos pasaulėžiūrų skirtumus⁶⁸. Dėl to Baranauskas leidinyje *Przegląd Katolicki* pasipiktino *Aušra* – o jo požiūrį greitai parėmė

⁶⁴ „List ks. A. Baranowskiego“, *Kraj*, 1883, Nr. 26, p. 11.

⁶⁵ Žr. Petro Vileišio 1884 m. sausio 28 d. laišką, cituojamą: *Lietuvių enciklopedija*, t. 1, redagavo Vaclovas Biržiška, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, p. 468.

⁶⁶ Jonas Basanavičius, „Iš lietuvių atgimimo ir *Aušros* istorijos“, in: *1883–1923. 40 metinės Aušros sukaktuvės*, [Kaunas, 1923], p. 31.

⁶⁷ Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija*, p. 83.

⁶⁸ Jonas Šliūpas, „Tikrasis ieškinyš tėvyniškumo“, *Aušra*, 1884, Nr. 1–3, p. 1.

dauguma Lietuvos kunigų. Nors *Aušra* buvo pasaulietinis laikraštis, ji nebuvo antireliginė: vengė gvildinti atvirai religines temas ir teigiamai vertino kunigus, gynusius lietuviybę (dalis jų, kaip minėta, net bendradarbiavo laikraštyje). Tačiau daugelis dvasininkų negalėjo susitaikyti su jų autoritetui mestu iššūkiu. Daug kunigų ėmė drausti parapijiečiams skaityti *Aušrą* bei atimdavo ir naikindavo surastus atskirus laikraščio numerius⁶⁹. Tačiau šis konfliktas tik padėjo inteligentams susiburti. Nuo Valančiaus laikų krašte viešumoje dominavę dvasininkai staiga sulaukė pasaulietinių konkurentų – aušrininkų.

Kaip atsaką *Aušrai* kunigai vėliau pradėjo leisti savo pačių periodinius leidinius – konservatyvią *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą* (1890) ir nuosaikesnį *Tėvynės sargą* (1896). Nors šie saugojo lietuvius nuo rusifikacijos, jiems labiau rūpėjo skleisti tarp valstiečių krikščioniškas vertybes, o ne juos lietuvinti. Tokiu būdu *Aušra* prisidėjo prie dviejų pirmųjų ankstyvojo lietuvių sąjūdžio politinių srovių – pasaulietinės inteligentijos ir klerikalų – susiformavimo. Basanavičius vėliau prisiminimuose rašė, kad „kunigijos iš snaudulio pabudinimas“ buvo Šliūpo nuopelnas ir „jam lietuviai katalikai turėtų ne vieną acių ištart ir rasi ilgainiui kokį pastatyt paminklą“⁷⁰. Vis dėlto dvasininkai *Aušrą* „reabilitavo“ tik tuomet, kai ji tapo tautinio atgimimo simboliu⁷¹.

Antroji takoskyra, susijusi su *Aušros* pasirodymu, buvo gana netikėtai įsižiebęs lenkų ir lietuvių inteligentų konfliktas. Šis turėjo kur kas rimtesnių pasekmių tolimesnei Lietuvos istorijai negu pirmasis. Nepaisant savo kultūrinių ir švietėjiškų tikslų, *Aušros* redaktoriai gana greitai įsivėlė į politinę polemiką su lenkų leidiniu *Dziennik Poznański*.

⁶⁹ Mykolas Römeris, *op. cit.*, p. 72.

⁷⁰ Jonas Basanavičius, *op. cit.*, p. 85.

⁷¹ Mykolas Römeris, *op. cit.*, p. 71.

Pastarasis 1883 m. išspausdino neigiamą straipsnį apie „litvomanų“ judėjimą, o aušrininkus apkaltino nedėkingumu lenkams ir istorinės Lietuvos ir Lenkijos bendrystės ardyumu – separatizmu⁷². Reaguodamas Basanavičius atsakė, kad daug Lenkiją garsinusių valdovų ir menininkų buvo lietuvių kilmės (pradedant Jogaila ir baigiant Adomu Mickevičiumi), ir lenkai turėtų būti dėkingi lietuviams, o ne atvirkščiai. Nevengdamas aštraus tono, jis lenkakalbius kunigus apkaltino lietuvių kalbos naikinimu Lietuvoje ir nurodė, kad lietuviai yra „tauta“, o ne „liaudis“, kaip mano lenkai, o lenkų įsivaizduojama Lietuva – ne vien Žemaitija, bet ir Suvalkų, Vilniaus ir Gardino gubernijos⁷³.

Ši lietuvių ir lenkų polemika tęsėsi ir toliau, liejantis abipusiems priekaištams dėl istorijos ir kultūros. Nors buvo bandymų ir susitaikyti, paskutiniaisiais savo gyvavimo metais *Aušra* jau užėmė atvirai antilenkišką poziciją. Ypač Basanavičius ir Šliūpas, paveikti istoriko Simono Daukanto (1793–1864) darbų, linko pabrėžti istorinius ir kultūrinius abiejų tautų skirtumus. Jie atkakliai ieškojo lietuvių tautos „aukso amžiaus“ pagoniškosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais. Taigi po to įvykusį Lenkijos ir Lietuvos suartėjimą (1385, atnaujintą 1569) ėmė vertinti kaip pragaištingą lietuvių tautai. Buvo atsiribota ir nuo „lenkų sukilimų“ (1831 ir 1863). Taigi, aušrininkai moderniojo lietuvių tapatybę kūrė lenkams priešpriešindami savo kalbą, kultūrą, papročius ir valstybingumo istoriją. Taip vienu iš esminių šios tapatybės bruožų tapo jos antilenkiškumas. *Aušros* puslapiuose išplieskęs lietuvių ir lenkų ginčas, nacionalizmo idėjoms vėliau paplitus ir Lietuvos, ir Lenkijos visuomenėse, tapo

⁷² „Objaw litewski“, *Dziennik Poznański*, 1883 10 11, Nr. 231, p. 1–2.

⁷³ Nors ir turėjo omenyje etninių lietuvių gyvenamas žemes, aušrininkai nebandė tiksliau apibrėžti įsivaizduojamos Lietuvos ribų. Žr. Jonas Basanavičius, „*Aušra* ir *Dziennik Poznański*“, *Aušra*, 1883, Nr. 7, p. 1.

viena iš prielaidų XX a. įsiplieskusiam politiniam Lenkijos ir Lietuvos valstybių konfliktui.

Antilenkiškos aušrininkų nuostatos išryškėjo ir jų požiūryje į sulenkėjusią Lietuvos bajoriją. Bajorų kilmės aušrininkas Davainis-Silvestraitis viename iš pirmųjų straipsnių apie Lietuvos bajorus „Ar pritinka mūsų bajorams būti lenkais?“ šiems priekaištavo už pasidavimą lenkų įtakai („o kuomi yra mūsų bajorai reikaluose giminės, kalbos, apšvaisotos ir t. t.? Galiu atsakyti – [...] vangiais“). Jis ragino bajorus „ne tiktai dangstyti vardu lietuvių“, bet ir darbais pasirodyti „tikrais lietuviais“⁷⁴. Vis dėlto aušrininkų kritika bajorijai dažniausiai apsiribojo jos netinkama kultūrine orientacija ir pasyvumu tautinio sąjūdžio atžvilgiu. Jie nepuolė bajorų dėl šių luominių interesų bei nesistengė jų supriešinti su valstiečiais. Vienintelis Šliūpas savo straipsniuose apie Lietuvos visuomenės socialinę ekonominę būklę bandė ginti valstietijos socialinius interesus nuo dvarininkų. Tačiau dėl to sulaukė konservatyvesnių aušrininkų kritikos. Petras Vileišis Šliūpai rašė: „Sakai, kad su kunigais vaido nekelsi. Labai protingas daiktas. Bet ir su ponais taip pat nekelk, nes tarp mūsų ponų yra ir atsiras daug.“⁷⁵ Nors daugelis bajorų į *Aušrą* žvelgė neigiamai, aušrininkai tebepuoselėjo viltį, kad bent dalis jų prisijungs prie tautinio lietuvių sąjūdžio⁷⁶. Aušrininkai tikėjosi „sugražinti“ laikinai prigimtinį tautiškumą „praradusius“ bajorus į lietuvių tautą. Ši polemika dėl bajorijos vaidmens parodė kryptį jaunosios lietuvių kartos inteligentams, kurie vėliau *Varpe*, *Viltyje* ir kituose savo leidiniuose ėmėsi ne vien kultūrinės, bet ir kur kas aštresnės socialinės ir politinės Lietuvos bajorijos kritikos.

⁷⁴ Mečislovas Davainis-Silvestraitis, „Ar pritinka mūsų bajorams būti lenkais?“, *Aušra*, 1883, Nr. 8–10, p. 231.

⁷⁵ Vincas Mickevičius Kapsukas, *Raštai*, t. 10, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1971, p. 455.

⁷⁶ Mykolas Römeris, *op. cit.*, p. 62.

Aušroje išryškėjo ir neigiamos dalies lietuvių inteligentų nuostatos žydų atžvilgiu, kurias vėliau išplėtojo kiti jaunosios lietuvių inteligentų kartos atstovai (pirmiausia *Varpe*). Nors *Aušroje* labiau atsispindėjo primityvus valstietiškas antijudaizmas (žydai tradiciškai vaizduoti kaip valstiečių apgavikai ar girdytojai)⁷⁷, tačiau jos puslapiuose jau pasirodė ir modernaus lietuviško antisemitizmo apraiškų. Jo šaknys slypėjo ekonominėje lietuvių ir žydų konkurencijoje. Žydai, kaip ir lietuviai, buvo viena iš persekiojamų imperijos mažumų, todėl lietuviams jokios kultūrinės ar politinės grėsmės nekėlė. Tačiau daliai aušrininkų, pradėjusių lietuvius raginti įsitvirtinti Lietuvos miestuose ir ūkiniame krašto gyvenime, žydai tapo ekonominiu kliuviniu. Vienas iš *Aušros* redaktorių Andziulaitis-Kalnėnas rašė: „Sunku lietuviams išveržti prekybą iš negrynujų nagų juodbarzdžio [...] žydas tupi ant sprando mūsų ūkininko kaip utėlė ir jį graužia [...] žvilgtelėkime tik į miestus, miestelius – žydų kaip varnų [...] baisi ateitis mūsų laukia, jeigu mes vis taip tūnosime skarmaliaus naguose.“⁷⁸ Lenkiškai kalbanti bajorija dar galėjo būti laikoma kažkiek sava, o štai žydai dėl savo religinio ir kultūrinio kitoniškumo bei išskirtinio socialinio vaidmens buvo atmesti kaip svetimi. Nepaisant šių įtampų, toks požiūris nesutrukdė 1906–1912 m. Rusijos Dūmos rinkimuose atsirasti pragmatiškai lietuvių ir žydų kandidatų sąjungai, nukreiptai prieš bendrus priešus – lenkus⁷⁹.

⁷⁷ Aleksandras Fromas-Gužutis, „Žydai dalina karališką girią“, *Aušra*, 1885, Nr. 4–5, p. 121; Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, „Keli lietuviški žodžiai“, *Aušra*, 1885, Nr. 7–8, p. 233.

⁷⁸ Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, *op. cit.*, p. 233–234.

⁷⁹ Darius Staliūnas, „Collaboration of Lithuanians and Jews during the Elections to the First and the Second Dumas“, in: *A Pragmatic Alliance: Jewish-Lithuanian Political Cooperation at the Beginning of the 20th Century*, edited by Vladas Sirutavičius, Darius Staliūnas, Budapest: CEU Press, 2011, p. 45–77.

Nuo nuolankumo ir pragmatiško lojalizmo iki carinės valdžios kritikos

Vienas iš prieštaringiausiai vertinamų yra *Aušros* požiūris į carinę valdžią. Daugelis sovietmečio autorių ją laikė valdžiai pasidavusiu prisitaikėlišku leidiniu, kurį vadinti revoliuciniu, anot vieno iš jų, buvo „tikras nesusipratimas“⁸⁰. Kiti, atvirksčiai, teigė, kad tai buvo „antivyriausybinis, anticarinis leidinys“⁸¹. Vis dėlto gausiausia mokslininkų grupė atkreipė dėmesį, kad nors *Aušrai* buvo būdingas „naivus“ ar net „susitaikėliškas flirtas su valdžia“, jis buvo pagrįstas „pragmatiniu išskaičiavimu“⁸². Anot Šapokos redaguotos istorijos autorių, *Aušra* „stengėsi nepulti labai nei rusų valdžios, nei sulenkėjusių kunigų, nei dvarininkų, tikėdamasi, kad lengviau pasieks savo teisėtus reikalavimus, jei visų nenustatys prieš save“⁸³.

Šio pragmatizmo esmę viename iš pirmųjų numerių nuskakė pats Basanavičius. Ragindamas valstiečius siųsti kolektyvinius prašymus rusų valdžiai leisti spausdinti lietuviškas knygas, jis rašė: „Jei mes visuomet esame vierni viešpačiui ciesoriui, tai, regis, turime teisybę reikalauti nuog valdžios išpildymo mūsų prašymo reikaluose dvasiško mūsų apšvietimo.“⁸⁴ Raginami skaitytojų, *Aušros* leidėjai kelis sykius bandė gauti caro valdžios leidimą laikraštį leisti Lietuvoje. Tačiau svarbiausias jų tikslas, kurio nuosekliai laikytasi, buvo įtikinti caro režimą panaikinti lietuviškų raštų drau-

⁸⁰ Romas Šarmaitis, „Nacionalinio išsivadavimo judėjimas Lietuvoje“, in: „*Aušra*“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje: konferencijos medžiaga, p. 32.

⁸¹ Rimantas Vėbra, „*Aušros* idėjinės orientacijos“, p. 50.

⁸² Mykolas Römeris, *op. cit.*, p. 76; Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 148; Darius Staliūnas, *op. cit.*, p. 282.

⁸³ *Lietuvos istorija*, p. 502.

⁸⁴ Jonas Basanavičius, „Iš Lietuvos“, *Aušra*, 1883, Nr. 3, p. 81.

dimą. To „Lietuvos mylėtojai“ siekė pačiais įvairiausiais būdais: nuo visiško nuolankumo valdžiai, minėto pragmatiško lojalizmo tikintis režimo nuolaidų iki atviros carinės santvarkos kritikos. Požiūris į valdžią tapo dar vienu iššūkiu, suskaldžiusiu iš pradžių vienalytę aušrininkų bendruomenę į dešiniuosius (liberalus) ir kairiuosius (demokratų).

Dalis konservatyviai nusiteikusių aušrininkų laikėsi atvirai rusofilisko ar net servilistinio požiūrio į caro valdžią. Ankstyvuosiuose *Aušros* numeriuose pasitaikydavo carą garbinančių tekstų („Lietuvis Dievą, kraštą mylėdamas klauso ir caro kaip tik galėdamas“⁸⁵). Nuolankumas valdžiai buvo ypač būdingas bajoriškos kilmės autoriams (Miliauskui-Miglovai, Davainiui-Silvestraičiui)⁸⁶ bei grupei *Aušros* iniciatorių (Višteliauskiui-Višteliui, Mikšui, Basanavičiui ir Petruviui-Vileišiui)⁸⁷. Kaip rašė Miliauskas-Miglovara, „dvasiškam mūsų svieto paklydimui [...] reikalinga tokia valdžia, kuri sumanytų geležinėmis rankomis turėti mus savo galybėje [...], nenorėkime įvesti dėl savęs naujos politikos. Tegul valdo mumis, kas valdo, jei tik teisingai, būkime visi dėkingi“⁸⁸.

1883 m. Basanavičius rusų spaudoje atkreipė carinės valdžios dėmesį, kad Lietuvos polonizacija yra „nenaudinga tikriesiems Rusijos interesams ir ypač kenksminga patiems lietuviams“. Jis skelbė, kad „dabartiniai lietuviai save laiko bendros Rusijos valstybės nariais ir tik nori vienodų teisių, kurias turi kiti rusų valdovo pavaldiniai“⁸⁹. Šį pragmatišką požiūrį į bendrą lietuvių inteligentų ir imperijos valdininkų norą riboti lenkų įtaką Lietuvoje kraštutine forma išreiškė

⁸⁵ Tomas Žičkus, „Iš Lietuvos“, *Aušra*, 1884, Nr. 7–8, p. 280.

⁸⁶ Vytautas Merkys, „Caro valdžios požiūris į *Aušrą*“, p. 12.

⁸⁷ Edvardas Vidmantas, *op. cit.*, p. 41.

⁸⁸ Juozapas Miglovara-Miliauskas, „Būk pagirta žemė, tėvų mūsų“, *Aušra*, 1885, Nr. 2–3, p. 35.

⁸⁹ Jonas Basanavičius, „Po povodu polskich radostei“, *Novoje vremya*, 1883 03 26, Nr. 2529, p. 1.

Šliūpas. 1884 m. jis Varšuvos generalgubernatoriui Josifui Gurko įteikė drauge su kitais aušrininkais parengtą peticiją, kurioje caro valdžiai praktiškai pasiūlė lietuvių sąjungą prieš lenkus mainais už lietuvių diskriminavimo panaikinimą⁹⁰. Nenuostabu, kad toks Šliūpo poelgis sulaukė lenkų pasmerkimo bei kaltinimų istorine išdavyste. Römeris jį pavadino „muravjoviškais idealais“ pagrįstu „gėdingu kompromisu“, o lenkų istorikai iki šiolei vertina gana neigiamai⁹¹. Ši lojalizmą kai kurie autoriai aiškina tuo, kad aušrininkai sekė panašia su vokiečiais kovojusių *jaunųjų latvių* laikysena carinės valdžios atžvilgiu arba buvo paveikti antilenkiškai nusiteikusių rusų inteligentijos⁹². Vėlesnio laikraščio *Varpas* redaktoriai bandė pateisinti tokią daugumos aušrininkų pasirinktą „silpnųjų taktiką“ valdžios atžvilgiu rašydami: „[K]as galėjo svajoti apie kokią nors kovą prieš „kaimynus“, kada reikėjo skubintis gelbėti Lietuvą ir mūsų brangią kalbą nuo prapulties.“⁹³

Paradoksalu, tačiau būtent Šliūpas pirmasis *Aušroje* atvirai prabilo apie carinės administracijos skriaudas lietuviams. Straipsnyje „Lietuviai kitą gadynę ir šiandien“ sukritikavo jos draudimą spausdinti lietuviškus tekstus ir mokytis lietuviškai, religinį persekiojimą, lietuvių rusinimą, policijos, valdininkų savivalę ir kyšininkavimą⁹⁴. Nusivylęs kitų aušrininkų prisitaikėliškumu, jis protestavo prieš nusizeminimą rusų valdžiai ir ragino „imti į nagą vokiečius, maskolius ir kitus prašalaičius, kurie mus slogina“⁹⁵. Dėl šios

⁹⁰ Memorandumo tekstas paskelbtas: „Iš Aušros archyvo“, *Kibirkštis*, 1925, Nr. 11, p. 35–36.

⁹¹ Mykolas Römeris, *op. cit.*, p. 76; Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 148.

⁹² Darius Staliūnas, *op. cit.*, p. 283; Edvardas Vidmantas, *op. cit.*, p. 41.

⁹³ „Pirmasis lietuvių laikraštis“, *Varpas*, 1903, Nr. 3, p. 55.

⁹⁴ Jonas Šliūpas, „Lietuviai kitą gadynę ir šiandien“, *Aušra*, 1883, Nr. 8/10, p. 221.

⁹⁵ Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 332.

kritikos Šliūpas sulaukė konservatyvių bendražygių priekaištų bei raginimų atsitokėti. 1884 m. Petras Vileišis jam rašė: „Tu žmones keli į maištą prieš gudų [rusų] vyriausybę [...]. Girk vyriausybę, o ne peik jos, nes, teisybę sakant, mes nuo jos daugiau gero, ne kad blogo turime...“⁹⁶ Panašios antivyriausybines nuostatas buvo būdingos ir kitiems pavieniams *Aušros* autoriams (Jonui Mačiui-Kėkštui, Andziulaičiui-Kalnėnui, Andriui Motuzai). Jie vis drąsiau kritikavo carinę kultūros, švietimo ir ekonomikos politiką Lietuvoje⁹⁷. Nepasitenkinimas carine administracija smarkiau pradėjo reikštis vėlyvuosiuose *Aušros* numeriuose, kai galiausiai buvo suprasta, jog ji į jokus kompromisus su aušrininkais nesileis. Paskutiniame numeryje aušrininkai atvirai apkaltino rusų valdžią, kad ji „mums išplėšė iš krūtinės prigimtą kalbą“⁹⁸. Ši *Aušros* retorika smarkiai paveikė naujos kartos „Lietuvos mylėtojus“, kurie vėliau, susibūrę aplink *Varpą* ir kitus lietuvių inteligentų leidinius, pratęsė ir smarkiai pagilino lietuvių kovą prieš carinę patvaldystę ir Lietuvos rusinimą.

Požiūriai į *Aušrą* ir jos reikšmė

Aušra nuo pat savo gyvavimo pradžios sulaukė nepalankaus caro valdininkų dėmesio. Vilniaus gubernijos policijos departamentas fiksavo prieš valdžią nukreiptus aušrininkų pasisakymus ir atkreipė dėmesį į jų „separatizmą“. Nors Vilniaus teismo rūmų prokuroras konstatavo, kad „žurnalas paprastai liaudžiai didelės įtakos neturėjo“, tačiau susirūpinta jo žalingu poveikiu visuomenei⁹⁹. Caro valdininkai manė, kad *Aušrą* remia Vokietijos valdžia. Tuo tarpu Vokietijoje

⁹⁶ *Ibid.*, p. 333.

⁹⁷ Edvardas Vidmantas, *op. cit.*, p. 42.

⁹⁸ Andrius Motuza, „Tyla geresnė byla“, *Aušra*, 1886, Nr. 6, p. 169.

⁹⁹ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 19.

pavieniai aušrininkai buvo įtarinėjami panslavizmu, nors vietos valdžia ir toleravo laikraščio leidybą Rytų Prūsijoje¹⁰⁰. Priešiškiausiai *Aušrą* pasitiko Lenkijoje: po trumpos nuostabos dėl tarytum iš niekur atsiradusio „litvomanų judėjimo“ daugelis lenkų amžininkų ją pradėjo laikyti arba prorusišku, arba provokišku sąmokslu, siekusi sugriauti istorinę lietuvių ir lenkų sąjungą¹⁰¹. Taigi, dėl geopolitinių priežasčių tautinis lietuvių sąjūdis tapo nepageidaujamas visoms trims didžiosioms Lietuvos kaimynėms.

Be jokių abejonų, palankiausiai *Aušrą* sutiko patys lietuviai. Kaip minėta, ji milžinišką įspūdį pirmiausia paliko po Rusijos pakraščius ir kitas šalis išsibarsčiusiems lietuvių inteligentams. „Ačiū Viešpačiui, kad man nusidavė ant pabaigos mano gyvenimo regėti *Aušroj* pabudimą iš miego Lietuvos ir lietuvių!“ – rašė redakcijai „mokslingas lietuvis“ iš Rusijos, gavęs pirmąjį jos numerį¹⁰². *Aušros* kvietimas „draugystės apšviestųjų lietuvių genties“ sulaukė atgarsio inteligentų širdyse¹⁰³. Daugeliui apskritai padėjo susivokti, kad yra lietuviai. Bene žinomiausias ir reikšmingiausias tokio atsivertimo į lietuviybę atvejis buvo būsimąjį tautinio judėjimo vedlio Vinco Kudirkos. Jis, perskaitęs pirmąjį *Aušros* numerį, tiesiog apsiverkė, o Basanavičių palaikė „pranašu“¹⁰⁴. Tokių praregėjimų, kaip minėta, būta ir daugiau. Prisiminimuose Basanavičius rašė, kad pasirodžius *Aušrai* redakciją tiesiog užplūdo lietuvių palaikymo ir padėkos laišakai iš Lietuvos ir užsienio. Tarp jų buvo ir kolektyvinių ūkininkų laiškų iš Žemaitijos, raginusių tęsti pradėtą dar-

¹⁰⁰ Česlovas Laurinavičius, *op. cit.*, p. 112.

¹⁰¹ Krzysztof Buchowski, *Litvomanai ir polonizuotojai: Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX a. pusėje*, iš lenkų kalbos vertė Irena Aleksaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 96.

¹⁰² „Žinios nuo Aušros“, *Aušra*, 1883, Nr. 1, p. 54.

¹⁰³ „Dvi aušri Lietuvoje“, *Aušra*, 1884, Nr. 10/11, p. 331.

¹⁰⁴ Vincas Kudirka, „Tėvynės varpai“, *Varpas*, 1893, Nr. 3, p. 3.

bą¹⁰⁵. Apskritai išskirtinis *Aušros* bruožas buvo jos artimas ir gyvas kontaktas su savo skaitytojais¹⁰⁶. Redaktoriai laikraščio puslapiuose kantriai stengdavosi atsakyti į daugelį jų laiškų, spausdindavo skaitytojų atsiųstas vietines naujienas bei skelbimus. Tokiu būdu kūrėsi nauja skaitančiųjų bendruomenė: lietuvius, gyvenusius Marijampolėje, Tilžėje, Telšiuose, Rygoje, Maskvoje ar Šiauliuose, pradėjo jungti supratimas, kad jie priklauso vienai kultūrinei erdvei ir tautai.

Šiandien neabejojama, kad *Aušros* pasirodymas buvo esminis lūžis lietuvių tautos ir Lietuvos istorijoje¹⁰⁷. Bene didžiausias jos nuopelnas, kad gerokai aplenkėjusių, rusifikacijos, masinės emigracijos bei ekonominio sąstingio veikiamų carinių Lietuvos gubernijų gyventojams (taip pat Rytų Prūsijos lietuviams) paskelbė, jog egzistuoja savarankiška lietuvių tauta, turinti tokias pačias teises kaip ir daugelis pasaulio tautų. Iš esmės tai buvo kvietimas kurti naują visuomenę. Aušrininkai pasiūlė ir ėmėsi kurti naują lietuviybės sampratą, kuri radikaliai skyrėsi nuo istorinio lietuvio, kaip buvusio Abiejų Tautų Respublikos gyventojų, suvokimo. Aušrininkams svarbiausiais naujos lietuvių tapatybės bruožais tapo jų etninė kilmė, kalba, kultūra ir istorija, kurioje lietuviai veikė kaip savarankiški subjektai.

Aušros puslapiuose suformuota ir tautinė lietuvių programa: sekdami Daukanto, Valančiaus, Mikalojaus Akelaičio ir kitų ankstyvųjų lietuvių autorių idėjomis leidinio kūrėjai pradėjo domėtis ir rūpintis lietuvių kalbos saugojimu, tautos praeitimi, lietuvių švietimo, kultūros ir ekonominio gyvenimo poreikiais, pabandė naujai apibrėžti Lietuvos ribas (ne kaip ATR, o kaip etninių lietuvių gyvenamas teritorijas). Be

¹⁰⁵ Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija*, p. 81–82.

¹⁰⁶ Piotr Łossowski, *op. cit.*, p. 127.

¹⁰⁷ Darius Staliūnas, *op. cit.*, p. 271; Vincas Trumpa, „Keletas siluetų iš *Aušros* gyvenimo“, *Draugas*, 1983 10 08, p. 1.

abejonės, tai buvo tautinė, o ne pilietinė programa, nes lietuvių tautos interesai joje buvo svarbesni negu kitų Lietuvos tautų gyventojų. Tokia etnolingvistinė lietuviybės samprata vedė prie konfliktų – pirmiausia su lenkais, besilaikiusiais senosios Lietuvos ir Lenkijos valstybės idealų, taip pat su Rusijos valdžia, kuriai lietuviai buvo tik viena iš imperijos tautų, kurias reikėjo asimiliuoti. Netikėtas „Lietuvos mylėtojų“ pasirodymas tapo rimta kliūtimi Lietuvos polonizacijai ir rusifikacijai, nes palaipsniui skatino lietuvių tautinę savigarbą, savimonę ir konsolidaciją.

Aušrininkai sukūrė ne vien naują – etnolingvistinę – lietuviybės sampratą, bet ir parodė, kaip ją įtvirtinti visuomenėje – šviečiant ir keliant tautinį sąmoningumą. Paskutiniaisiais *Aušros* gyvavimo metais išleista apie 50 000 lietuviškų leidinių, o jau 1887-aisiais pasirodė apie 170 000¹⁰⁸. Tikėdamiesi nuolaidų, aušrininkai iš pradžių vengė konflikto su Rusijos valdžia ir stengėsi apsiriboti vien kultūriniais bei šviečiamaisiais siekiais. Tačiau jų judėjimas buvo politinis reiškinys, nes lietuvių, kaip ir kitų tautų, kultūrinės savasties siekiuose nuo pat pradžių slypėjo laisvės bei politinio savarankiškumo daigai, iškart atkreipę ir kaimynų dėmesį. „Nežinia, ar pasaulio laikraštijos istorijoje surasime kitą tokį atvejį, kur toks mažas ir pilkas paukštelis [*Aušra*] būtų pragydes tokiu galingu balsu, kad jį išgirdo net ir Varšuva, ir Poznanė, ir Petrapilis, ir Berlynas“, – rašė istorikas Vincas Trumpa¹⁰⁹. Nors *Aušroje* Lietuvos autonomijos ar nepriklausomybės tikslai nebuvo keliami, jos pasirodymas „gražino“ lietuvius į istoriją, nes suteikė jiems savarankiško istorijos veikėjo (subjekto) statusą.

Aušra labiau paveikė ne daugumą lietuvių (daugiau nei pusė jų apskritai nemokėjo skaityti), o pirmiausia išblaš-

¹⁰⁸ Piotr Łossowski, *op. cit.*, p. 127.

¹⁰⁹ Vincas Trumpa, *op. cit.*, p. 1.

kytus inteligentus, kurių dalį sugebėjo suburti bendram tautos telkimo darbui. Tačiau šis leidinys padėjo susikurti visuomenės veikėjų bendruomenei, pasiryžusiai vesti tautą nauja kryptimi. Nors aušrininkų idėjinis sambūvis buvo gana trumpalaikis ir greitai suskilo į atskiras politines sroves (liberalus, demokratų ir klerikalus), jis vis dėlto sukūrė tautą jungiančius saitus, o tautinio sąjūdžio idėjas pradėjo skleisti tarp visų krašto gyventojų. Todėl šiandien be *Aušros* sunku įsivaizduoti lietuvių tautinio judėjimo istoriją ir nepriklausomos Lietuvos atsiradimą, nes būtent aušrininkai paklojo moderniosios Lietuvos pamatus.

Giedrius Subačius

Lietuviška *Aušra* ir jos lietuvių kalba

Vienas *lietuviu* apibrėžimas būtų: „Tas, kuris turi lietuvišką pasą.“ Taigi Lietuvos pilietis. Bet tai dabar. O kaip buvo, kai pasų lietuviškų nebuvo? Lietuviai buvo lietuviai ir be pasų. Kas juos darė lietuviais?

Daug kas pasakys – taigi lietuviai šneka lietuviškai! Šneki – tai esi, nešneki – na, tai nesi – esi kažkas kita. Tokia tarsi paprasta tiesa Lietuvoje atrodo vos ne aksioma. Štai airių aktorius Gearóidas Mac Lochlainnas filme „Knygnešiai“ klausia lietuviu: „Ar įmanoma būti lietuviu, nemokant lietuvių kalbos“, o šis jam atsako: „Ne, neįmanoma.“ Tame pačiame filme vieno knygnešio anūkė, sužinojusi, kad „mažai kas kalba jau airių kalba Airijoje“, atsako: „Kodėl jie patys gali nekalbėti, jei tai jų kalba, gimtoji kalba? Nu tai išsigimėliai tie. Tuščia jų, tegu galą gauna, jei savo tautos nepripažįsta.“ Jai tiesiog atrodo, kad tauta lygu kalba. Lietuvis šiandien neretai identifikuoja kaip *lietuviškai kalbantis homo sapiens*.

Bet prieš du šimtus metų paklausęs Lietuvos valstiečio, kas tu toks, greičiausiai būtum išgirdęs atsakymą – „katalikas“. Kodėl jam svarbiausia savasties dalis atrodė esanti katalikybė, o jo anūkamams ir proanūkiams tai tapo kalba? Kada ir kaipgi vyko toks tapatybės lūžis – iš religinės į kalbinę? Kada gi katalikas Lietuvoje užsimanė pasivadinti lietuviu?

Trumpas atsakymas būtų: tada, kai ir kitų tautų europiečiai ėmė tapatintis per kalbą, – XIX amžiuje, susižavėję vokiečių sugalvotomis ir Europą užplūdusiomis Romantizmo idėjomis. Tauta turinti dvasią. Tautos dvasia esanti

kalboje. Atėjo Tautų pavasaris. Lietuviams kalbos vienijimo idėją simboliškai bene pirmasis ėmė kalti į galvas Simonas Daukantas – maždaug nuo 1827 m. jau yra įrodymų, kad labai skirtingus tiek religiška, tiek politiškai Rytų Prūsijos lietuvius Daukantas ėmė bandyti jungti, vienyti su Lietuvos lietuviais per kalbą, per bendrą raštą, per rašybą.

Aušra. Dar nuo mokyklos laikų girdėdavau ir turėdavau žinoti *Aušros* ir *Varpo* laikraščių pavadinimus, įsidėmėti išskirtinę jų svarbą, mokytojai reikalaujavo iškalti jų leidimo datas, nors tada tie metus rodantys skaitmenys atrodė keistai pakibę sąmonėje be kokios atramos, išpausti atmintin be konteksto. Maniau, kad *Aušra* ir *Varpas* – tai pirmieji lietuviškai leisti laikraščiai, todėl ypatingi. Ir studijų metais tų laikraščių svarba kartota. Pagaliau atėjo laikas labai nustebti supratus, kad tai visai ne pirmieji lietuviški laikraščiai, kad trimis dešimtmečiais anksčiau *Keleivį* Rytų Prūsijoje jau leido Frydrichas Kuršaitis, kad buvo ir kitų ankstesnių.

Iš tiesų, kokius tekstus apie *Aušrą* besklaidysi, ji dažniausiai apibūdinama ne šiaip kaip pirmas lietuviškas, o kaip *pirmas tautinis* lietuviškas laikraštis: „*Pirmas tautinės dvasios lietuviškas laikraštis* „Aušra“¹; Basanavičius „organizavo pirmojo tautinio laikraščio „Aušra“ leidimą“². Istorinė *Aušros* vertė buvo nusakoma ir kitais žodžiais: „[n]uo jos prasidėjo nauja epocha“³, ji „tapo mūsų tautos legenda“⁴, „pirmutinis Didžiajai Lietuvai skiriamas laikraštis“⁵. *Aušra* transliavo Rytų Prūsijos lietuvišką raštų kalbą į Lietu-

¹ Petras Jonikas, *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje: Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*, Čikaga: Lituanistikos instituto leidykla, 1987, p. 302.

² Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*: t. 4: *Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 23.

³ *Ibid.*, p. 29.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Lietuvių enciklopedija*, t. 1(A), Boston (Mass.): Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, p. 465.

vą, kada šioje leidiniai lotyniškėmis raidėmis iš viso buvo draudžiami. Ir pagaliau „[k]ad šiandien kalbame lietuviškai, puoselėjame lietuviškas tradicijas, daugiausia turime būti dėkingi ‚Aušrai‘“⁶.

Akcentas *Aušroje* perkeltas į tautą – tautą, kalbančią lietuviškai. Vadinasi, svarbi buvo ne tiek pati *Aušros* lietuvių kalbos raiška, kiek tos kalbos jungtis su tauta, su lietuvių tapatybe. *Aušra* ėmė mąstyti lietuviškai kabančią tautą, ieškoti jos vietos tarp kitų tautų ir kalbų Lietuvoje. Toji filosofinė tautos ir kalbos jungtis bei jos geografinė projekcija į Lietuvą ir tapo išskirtiniu, novatorišku *Aušros* bruožu. Tos jungties ir projekcijos įkūnijimas šiandien atrodo buvęs ypač reikšmingas, nes radosi lietuviškų raidžių bei mokyklų persekiojimo laikui. Jo sėkmė, tiesiog pergalė dabar labai akivaizdi – juk plačiąja prasme gyvename Daukanto, *Aušros* ir *Varpo* sumodeliuotoje Lietuvos kultūroje.

Aušros steigėjo ir pirmojo redaktoriaus Jono Basanavičiaus žodžiais, surašytais 1883 m. pirmojo numerio „Prieikalboje“, leidinio uždaviniai buvo tokie:

laikrasztis musu bus tik swietiszkas, ir pagal isztekliau ir pajegas musu, atgabęs žines tik isz wisatinio mokslo. Tas žines suteikdami skaititojams sawo, mes daugiausei rupinimies iszplatinti tarp broliu žines apie sawo giminies (tautos) senowes weikalus, o teipogi apie reikalus musu, kaipo Lietuwiau, sziose gadynese.⁷

Čia *swietiszkas* reiškė ‘pasaulietinis’, *wisatinio mokslo* – ‘visuotinio mokslo’ (suprask, ne religinio). Ne kaip kitaip – Basanavičius deklaravo, fiksavo *Aušros* posūkį iš tapatybės religinės orientacijos į pasaulietinę tautinę. Prieštaravimo

⁶ Zigmąs Zinkevičius, *op. cit.*, p. 29.

⁷ Jonas Basanavičius, „Prieikalba“, *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 5–6.

čia nebuvo, greičiau jungtis – ir katalikybė turėjo tapti tautine. *Aušros* laikais lietuviams katalikams labai prisireikė lietuvių kalbos. Net Amerikos miestuose su didelėmis lietuvių bendruomenėmis XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuviai statėsi savas, tiesiog tautines katalikiškas bažnyčias, nors visai šalia, kartais tik už kvartalo ar kelių, stovėjo lenkų statytos tos pačios katalikų religijos bažnyčios (Čikagoje, Šenandoa, Mahanoi Sityje ir kitur). Atsirado tautinės katalikų bažnyčios reikalas, nors katalikybė iš principo juk universalu, pasaulinė, nesiejama su kuria viena tauta. Religijos universalumo derinimas su tautiniu atskirumu galėtų atrodyti kaip kognityvinis disonansas. Visgi radosi tokia naujoviška lietuvių tapatybė.

Aušros kalba. Lietuvių kalba *Aušroje* pasirinkta kaip dominuojanti vertybė. Tame pačiame pirmajame numeryje skelbtas Andriaus Vištelio Višteliausko eilėraštis „Lietuwiszkoji Kalba“. Višteliauskas apie lietuvių kalbą manifestavo:

Tu esi tarp daugio szimtu
Kaľbu swiete da garbintu
Ir seniausia ir graźiausia,
Turtingiausia ir szwelniausia.

Lietuvių kalba apiberta superlatyvais: ji seniausia, gražiausia, turtingiausia ir švelniausia tarp daugelio šimtų. Tai lyrinio herojaus svaja, hiperbolė, beveik sudievinimas. Tačiau kalbos išaukštinimas analogiškais žodžiais buvo jau Daukanto išsakytas jo mokslo darbe *Būdas senovės lietuvių – žemaičių ir kalnėnų* (1845): „nie wįjna kaľba szioje pasaulie niera tejp ajszki kajp musoji“⁸; lietuviai „tór sau įpatingą

⁸ Simonas Daukantas, *Budą Senowęs–Lėtuwių Kalnienū ir Zámajtiū išzraszų pagal senowęs rasztū Jokyb’s Łaukys*, Petropilie: Spaudinie pas C. Hintze, 1845, p. VIII–IX.

kalbą būtinaj ĩwajrę nu kĳtų kalbų o ajszkėsnę ĩr skajstesnę óż wĳssas szenden kalbamas⁹. Jau Daukantui lietuvių kalba buvo aiškesnė ir skaistesnė už visas pasaulyje kalbamas. Nors mokslo darbe taip sakyti nebuvo tikslu, Daukantui rūpėjo suformuluoti savo teigiamas emocijas, dar svarbiau – žadinti tapačius skaitytojų jausmus. Višteliauskas tikrai taip ir pasijautė, tiesiai perėmė Daukanto mintis į savo eilėraščių *Aušroje* – 40 metų distancijos tarp tekstų tarsi ir nėra. *Aušra* – Daukanto kalbos idėjų sekėja. Ne be reikalo pirmame jos numeryje imama skelbti Daukanto biografija: „Simanas Daukantas, Lietuvos rasztiininkas.“¹⁰ Daukantas – pavyzdys kūrėjo, įvairiausių žanrų tekstus skelbusio tik lietuviškai, vien Lietuvos istorijas parašiusio tąja kalba keturias.

Bendrinė kalba. Jonas Palionis yra pabrėžęs ypatingą *Aušros* reikšmę bendrinei lietuvių kalbai: „Nepaprastai didelę reikšmę bendrinei rašomajai kalbai nusistoti turėjo XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais [...] eję laikraščiai bei žurnalai: ‚Aušra‘ (1883–1886), ‚Varpas‘ (1889–1905), ‚Tėvynės sargas‘ (1896–1904) ir kt.“¹¹ Jurgita Venckienė ieškojo, nuo kada gi galima užčiuopti, jog lietuvių inteligentai jau suvokė egzistuojančią bendrą visiems lietuviams, visų pirma rašto, rašomąją, bendrinę kalbą, bent jos užuomazgas. Ji surado, kad pirmą kartą tokios kalbos buvimo faktą raštu fiksavo bene Serafinas Laurynas Kušeliauskas 1885-ųjų gruodžio 23 d. laiške kunigui Aleksandrui Burbai: „Raszant del lietuwiu ir žemajcziu, rejk tajkintis su kalba abełna, o ne wienos kokios norints apygardos. [...] Tame dalike rejk didžios atsargos ir žinojimo wisu apigardu-parapiju kalbos. [...] Rejk kad tikraj

⁹ *Ibid.*, p. VII.

¹⁰ Jonas Šliūpas, „Simanas Daukantas, Lietuvos rasztiininkas“, *Auszra*, 1983, Nr. 1, p. 13–15.

¹¹ Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 225.

butu grina kalba ir kad wisi ta kalba suprastu.“¹² Na, šian-dieniais žodžiais ir rašmenimis jo mintį gal būtų galima taip pasakyti: „Rašant lietuviams ir žemaičiams reikia derintis prie bendrosios kalbos, o ne vienos kokios nors apygardos. [...] Šioje srityje reikia būti labai atsargiems ir gerai žinoti visų apygardų, parapijų šneką. [...] Reikia, kad kalba tikrai būtų gryna ir kad visi tą kalbą suprastų.“

Tai štai, jau tais 1885 m. paliudytas bendrinės lietuvių kalbos suvokimas. Tą kalbą ir šandien vartojame. Su *Aušra* kaip tik ir siejama mūsų dabartinės modernios bendrinės kalbos pradžia. Jeigu 1885 m. gruodžio 23 d. Kušeliausko liudijimą pavadintume lietuvių bendrinės kalbos gimimo diena, tai prieš 2025 m. Kalėdas galėtume švęsti jos 140-ąjį gimtadienį.

Lietuviai iš seno šneka žemaičių ir aukštaičių tarmėmis, bet ir jų abiejų viduje dar labai skiriasi smulkesnės patarmės, šnektos. Senovėje Rytų Prūsijoje rašyta savo pietinių vakarų aukštaičių (Tilžės, Gumbinės ir pan.) šnektomis; Lietuvoje iki XVIII a. pradžios rašyta ir rytų aukštaičių (Vilniaus, Anykščių ir pan.), ir vidurio regionų (Kėdainių) šnektomis, o XIX a. dar ėmė plisti ir įvairių žemaičių šnektų tekstai, neretai su aukštaitiškais elementais. Ir štai 1883 m. *Aušroje* jau pasirinkta Rytų Prūsijoje vartota pietinių vakarų aukštaičių patarmė. Reikia nepamiršti, kad pati *Aušra* leista Prūsijoje, kitoje valstybėje, kur lotyniškos raidės lietuvių kalbai nedraustos, kur kelis šimtus metų tęsėsi lietuviškų tekstų spaudos tradicija. Šiapus sienos, Lietuvoje, ta pačia vakarų aukštaičių patarme (tai tiesiog buvo anapusinės patarmės tęsinys, šnektų kontinuumas) šnekėjo *Aušros* pradininkas Basanavičius ir nemažai kitų *Aušros* rengėjų, autorių (vėliau maždaug ta pačia patarme šnekėjo ir Vincas Kudirka

¹² Jurgita Venckienė, *Lietuvių bendrinės kalbos pradžia: Idėjos ir jų sklaida (1883–1901)*: daktaro disertacija, Vilnius, 2007, p. 27.

bei Jonas Jablonskis). Toks leidimo vietos ir rengėjų kilmės sutapimas labiausiai garantavo, kad įvairiomis šnektomis ar sumaišyta kalba ankstesniais laikais rašytus raštus pakeitė nebeginčijamą prioritetą per *Aušrą* Lietuvoje įgijusi pietinių vakarų aukštaičių kauniškių patarmė, kartais ir šiandien pavadinama „suvalkiečių“.

Simboliškai galima sakyti, kad šiandienės bendrinės kalbos pagrindas – tai *Aušros* parinkta (pa)tarmė. Štai keletas pietinių vakarų aukštaičių tarmės galūnių, kurias rinkosi *Aušros* leidėjai ir kurias tebevartojame šiandien, pavyzdžių.

Kaip ir šiandienėje kalboje, *Aušroje* netrumpinamos vardažodžių galūnės *-as*: *Dievas* A8–10 1883 255; *plienas* A8–10 1883 259; *rasztininkas* A8–10 1883 249; *Simanas Daukantas* A8–10 1883 249; *Žalias stiklas* A8–10 1883 261. O daugelis žemaičių ir aukštaičių šios galūnės garsą [a] juk visai praleidžia.

Garsas [o] būdingas įvairioms *Aušros* galūnėms, kaip kad taria pietiniai vakarų aukštaičiai (nors kitose patarmėse, tiek žemaičių, tiek aukštaičių, ta pati tų pačių žodžių galūnė dažnai tariama [a], ne [o]), pavyzdžiui:

- 1) vns. kilm. vyr. giminės galūnėje *-o*: *Aleksandravo Kauno* A4 1883 116; *ant pridūtojo adreso* A4 1883 120; *dvasiszko peno* A4 1883 90; *savo* A7 1883 211; *viso svieto* ‘viso pasaulio’ A7 1883 211;
- 2) vns. kilm. mot. giminės galūnėje *-os*: *del dvasiškôs naudôs* A5 1883 147; *kreidos* A8–10 1883 291; *szios Lietuwos* A1 1883 6;
- 3) es. l. 3 asm. galūnėje *-o*: *lamdo ir taužo* A4 1883 90; *Sako* A8–10 1883 265;
- 4) būt. k. l. 3 asm. galūnėje *-o*: *gavo* A4 1883 91.

Daug aukštaičių galūnėse taria dvibalsius [ai], [ei], jie ir žymimi *Aušroje* (nors daliai žemaičių tai tiesiog ilgi balsiai [ā], [ē]), pvz.: *atsargiai* A8–10 1883 263; *gerokai* A8–10 1883 263;

labai A8–10 1883 261; *ponai* A8–10 1883 267; *prietaisai* A8–10 1883 261; *uždavei* A8–10 1883 283; *vaikai* A8–10 1883 267.

Ir dvigarsiai [an], [am] *Aušroje* ženklinti pagal pietinių vakarų aukštaičių tarimą (nors ypač žemaičiai ir rytų aukštaičiai sako kitaip – [ɔn], [om], [un], [um]), pvz.: *amžius* A8–10 1883 264; *brangų* A8–10 1883 279; *dangūse* A8–10 1883 271; *langai* A8–10 1883 266; *randasi* A8–10 1883 278.

Galima pažymėti dvibalsį [ie], kuris būdingas tiek *Aušrai*, tiek pietiniams vakarų aukštaičiams, pvz.: *Jie* A8–10 1883 270; *kvietė* A8–10 1883 273; *Liepė* A8–10 1883 267; *pievos* A8–10 1883 269; *tokie* A8–10 1883 266; *vieną* A8–10 1883 260; *žiedu* A8–10 1883 261. Žemaičiai ir kiti aukštaičiai tokius atvejus gali tarti kitaip: ir kaip [ei], [y], ir kaip [ė].

Balsis [ė] *Aušroje* irgi dažnai ženklinamas sulig pietiniais aukštaičiais, tik neretai rašmeniu <ē>, pvz.: *Garbė* ‘garbė’ A8–10 1883 265; *liūsibės* ~ liuosybės ‘laisvės’ A8–10 1883 267; *padavė* 1883, 8–10, 267; *tėvas* A8–10 1883 271; *vėjas* A8–10 1883 271; *verkė* A8–10 1883 267. Žemaičiai toje pozicijoje dažniausiai taria [ie], o kai kurie kiti aukštaičiai – [e].

Tokios ypatybės jungia mūsų dabartinę kalbą su *Aušros* kalba, jos mums atpažįstamos ir savos, iš esmės nepakitusios tebegyvuoja šiandien. Atidesnis skaitytojas visgi pastebės, kad pasitaiko ir kitokių, neprigijusių dabartinėje bendrinėje kalboje tarminių formų, pavyzdžiui: *aiti* ‘eiti’ A8–10 1883 254; *asqs* ‘esąs’ A1–3 1884 30; *asanti* ‘esanti’ A1–3 1884 30; *augszcziaus* A8–10 1883 274; *didiai* ‘didžiai’ A8–10 1883 273; *graitai* A8–10 1883 261; *tulamjam* ‘dažnajam’ A8–10 1883 274. Bet jos ir šiandieniam skaitytojui visai netrukdo sekti mintį.

Aušra kaip tik buvo palanki terpė tokiai bendrinei kalbai kurti. Ji imta leisti praėjus beveik 20 metų nuo draudimo rašyti lietuviškomis raidėmis Lietuvoje pradžios. Bet dar apie 20 metų buvo likę iki to draudimo panaikinimo. Lietu-

voje buvo leidžiama rašyti ir skelbti knygas rusiškomis raidėmis (pasaulietine kirilika), per 40 draudimo metų jomis išspausdinta apie 60 knygelių. Tų kirilinių lietuviškų knygelių rengėjai iš pradžių nebuvo nusistatę laikytis kokios vienos patarmės, pasitaikydavo žemaitiųjų (Jono Krečinskio¹³, Lauryno Ivinskio¹⁴ rengtuose tekstuose), rytų aukštaičių panevėžiškių ypatybių (Dmitrijaus Kaširino¹⁵, Zacharijaus Liackio¹⁶ rašymuose). Tačiau, kad ir kaip keista, *Aušros* skleidžiama draudžiamoji (bendrinė) kalba sustiprėjo tiek, kad vėlesni kirilinių tekstų rengėjai ėmė nebesivarginti perprasti lietuvių kalbos patarmių patys. 1891, 1896 m. leidiniuose savo rusiškomis raidėmis ėmė tiesiog kopijuoti „nelegalius“ lietuviškus tekstus lotyniškomis¹⁷. Po pradinių pastangų rašyti tai vienokiu, tai kitokių šnektų mišiniu vėliau perėjo jau prie bendrinės kalbos imitavimo, „propagavimo“ – tik rusiškomis raidėmis. Įdomiausia, kad patys Rusijos administratoriai to turbūt nė nesuprato, nepastebėjo, kaip jų „legali“ literatūra rusiškomis raidėmis pateko į „nelegaliosios“ kalbos lotyniškomis raidėmis spąstus, tapo jos įkaite. Ir jei jau buvo sekama ta aušrine kalba, tai jos stiprumas, ypatingas prestižas tuo metu neabejotinas – jį netiesiogiai, netyčia patvirtina patys rusiškų raidžių propaguotojai.

Ir iš viso labai įspūdinga, gal net unikalų pasaulio kalbų istorijoje, kad nors lietuviškos mokyklos ir raštas lotyniško-

¹³ Giedrius Subačius, *Lietuvių kalbos ekspertai Rusijos imperijos tarnyboje: Dmitrijus Kaširinas, Zacharijus Liackis, Andrius Poidėnas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011, p. 184.

¹⁴ *Ibid.*, p. 69.

¹⁵ *Ibid.*, p. 92.

¹⁶ *Ibid.*, p. 386.

¹⁷ Giedrius Subačius, „The Influence of Clandestine Standard Lithuanian in the Latin Alphabet on the Official Lithuanian in Cyrillic Letters (1864–1904)“, in: *Nation und Sprache in Nordosteuropa im 19. Jahrhundert*, Herausgegeben von Konrad Maier, Veröffentlichungen des Nordost-Instituts 9, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2012, p. 235–238.

mis raidėmis Lietuvoje buvo uždrausti, tomis slaptomis raidėmis susiformavo bendrinė rašomoji kalba, gyvuojanti iki šiandien. Slapta kalba – kaip bendrinė, kultūrinė, literatūrinė – padėjo susprogdinti patį rašmenų draudimą, kopijuoti tą kalbą rusiškomis raidėmis ėmė darytis absurdiška net ir iš draudėjų perspektyvos. *Aušra* buvo tokios draudžiamos bendrinės kalbos kūrimo pradžia, pamatas, pavyzdys. *Aušra* ne tik kūrė bendrinę kalbą, bet ir suformavo jos prestižą.

Rašyba. Bet jei mūsų šiandienė kalba yra ta pati *Aušros* kalba, tai kodėl minėtas Basanavičiaus, Višteliausko ir Kušeliausko citatas sunku skaityti? Dabar, po šitiek metų, kai kurie reikšmės niuansai beskaitant išslysta iš mūsų suvokimo lauko, akis mums jau drasko *Aušros* rašto keistumas. Kodėl tas neabejotinas *Aušros* kalbos tapatumas su dabartine kalba, jos tęstinumas ne visada akivaizdus? Vos atsivertus *Aušrą* žvilgsnis kliūva už kitokių raidžių, už nemūsiškos rašybos.

Apskritai garsų kalba yra nematoma, neapčiuopiama, o rašyba, raidės tarsi aprenkia ją drabužiais ir padaro regimą, matome būtent tas drapanas, raides – kaip kokį Herberto Wellso *Nematomą žmogų*. Aprengti galima įvairiais drabužiais, bet kalba po jais lieka ta pati. Raidės nėra kalba, tai grafiniai ženklai, piešiniai, padedantys „suraidintą“ kalbą perkelti iš klausos kanalo į regos lauką. Raidės vizualizuoja kalbą, garso bangas verčia fotonais. Tą pačią kalbą galima užrašyti labai nevienodais ženklais, jų pasirinkimas yra tam tikras mūsų susitarimas.

Šiaip jau raidžių, arba rašybos, sluoksnius tekste dažniausiai pastebimas geriausiai, jis yra kone labiausiai į akis skaitytojui krintantis rašto normos aspektas¹⁸. Skaitydamas

¹⁸ Giedrius Subačius, „The Choice of a Symbolic Codifying Work in the History of Standard European Languages“, in: *Bibliotheca Archivi Lithuanici 4*, Hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, Jost Gippert, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, p. 129.

iš karto pastebi, jei koks žodis ar galūnė parašyta nevienodai: vienas iš variantų mums dabar atrodoys klaida. Tačiau *Aušros* laiku toks nevienodumas dar nebūtinai buvo klaidingas, laikyta, kad tiesiog parašoma skirtingai, ir tiek. Pavyzdžiui, to meto skaitytojas turbūt nė vieno iš variantų *ponuj* A5 1883 123 ir *Daukantui* A8–10 1883 249, *vyrails* A5 1883 123 ir *virus* A1–3 1884 30 nebūtų palaikęs klaidomis.

Aušra buvo leidžiama raidėmis, kurias Rusijos valdžia Lietuvoje draudė. Tačiau oficialiai lietuvių kalbai neleidžiamos buvo ne „lietuviškos“ raidės, net ne „lotyniškos“, kaip šiandien dažnai įsivaizduojame, o „lenkiškos“ (nors patys lenkai tas raides galėjo vartoti laisvai) – taip argumentuota Rusijos administratorių dokumentuose. Na, lietuviai manė rašantys savomis raidėmis, ne lenkiškomis, nors nemažai abiejų kalbų rašybos aspektų ir buvo panašūs. Pavyzdžiui, *Aušroje* dažnai vartoti <cz>, <ł>, <sz>, <w> rašmenys, tačiau daug lietuvių rašytojų jų net nelaikė lenkiškais, jie kartu buvo ir tradiciniai lietuviški, nuo pat XVI a. įprasti lietuvių raidyno elementai.

Aušros leidėjai ne tik stengėsi leisti „nelegalų“ laikraštį Lietuvos lietuviams, bet kartu suko galvą, kaip tokią leidybą padaryti „legalią“, kaip įtikinti Rusijos valdžią „persigalvoti“ ir nebedrausti. Atrodė, kodėl gi ne, juk estai ir latviai spausdino savo leidinius viešai lotyniškais (gotikinio stiliaus) raidėmis. Tad lietuviai rašė visokių prašymų ir Rusijos administratoriams, ir carui, kad tik leistų laikraščius ir knygas spausdinti tradicine lotyniška abėcėle. Ilgus dešimtmečius leidimas duotas visgi nebuvo.

Vienas iš būdų atremti valdžios „lenkiškų“ radžių draudimo argumentą buvo parodyti, kad lietuviai vengia tų ypač lenkiškomis laikomų raidžių ir todėl „nusipelnė“ teisės „legalizuoti“ savo spaudinius. *Aušroje* ėmė rodytis mėginimų rašybą reformuoti, ir labai aiški modifikavimo kryptis buvo

keisti ypatybes, panašiausias į lenkiškas. Kad atimtvų valdžios argumentą besti pirštu į tekstą ir pasakyti: va, čia lenkiška <cz>, čia lenkiška <sz>, čia lenkiška <w>, o čia dar ir <ł>.

Kita vertus, bandymas tolti nuo „lenkiškais“ vadintų rašmenų visai sutapo su lietuvių autorių noru išsiskirti, pasirodyti esant kultūriškai savitiems, mažiau priklausomiems nuo lenkiškų raštų tradicijos. Toks siekis ugdyti savo raštų tradiciją bandant tolti nuo kaimyninių bendrinių kalbų buvo plačiai išplitęs tarp Europos kalbų, ypač tų, kurios ilgą laiką buvo kultūriškai dominuojamos kitų. Heinzas Klossas kultūrinės (bendrines, rašomąsias) Europos kalbas pagal vystymosi pobūdį skirstė į *Abstand* ir *Ausbau* kalbas¹⁹, ir jo skyrimas dabar plačiai paplitęs. *Abstand* kalbos – tai struktūriškai ryškiai besiskiriančios nuo visų kitų aplinkinių kalbų, jas mokantieji jų nepainioja su jokiais kitomis (*Abstand* vokiškai yra ‘distancija, atstumas’). *Ausbau* kalbos – struktūriškai panašios į kai kurias kaimynines, jos galėjo būti lengvai palaikytos vien tų kalbų tarmėmis, ne savarankiškoms kalbomis, bet jos vis dėlto susiformavo kaip savarankiškos dėl kultūrinės raidos, dėl savos literatūros ir pan. (*Ausbau* vokiškai ‘išplėtimas, išvystymas’). Kultūros tomis kalbomis augimas išskyrė jas iš panašių, keitė jų statusą iš panašios tarmės į savarankišką kalbą. Ryškūs *Abstand* pavyzdžiai galėtų būti baskų ir albanų kalbos, mat jos labai skiriasi nuo visų kitų. Aiškūs *Ausbau* pavyzdžiai – kroatų, kultūriškai tostančių nuo panašios serbų kalbos, Nynorsk – naujoji norvegų kalba, specialiai tolinta nuo panašios danų.

Visgi nėra kalbų, kurių raidą apibūdintų vien tik *Abstand* ar *Ausbau* raidos principas, tai tik ryškesnės vyraujančios jų vystymosi tendencijos. Lietuvių kalbai, aišku, ypač

¹⁹ Heinz Kloss, *Die Entwicklung neuern germanischer Kultursprachen seit 1800*, Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, 1978, p. 23–27.

būdingi *Abstand* (nepanašios į kitas) bruožai – ji mažai tepanaši į kaimynų lenkų, vokiečių, latvių ar baltarusių kalbas. Tačiau kartu tokiam kultūriniam kalbos raidos aspektui kaip rašyba irgi buvo taikytas *Ausbau* principas – lietuvių kalbos rašyba iš dalies modifikuota sąmoningai tolinant ją nuo kaimynų lenkų (ir vokiečių), specialiai pakeičiant panašius (sutampančius) rašybos bruožus skirtingais, ne tokiais panašiais, darant savo raštą unikalesnį, didinant vizualinę distanciją, *nupanāšinant*. *Aušroje* per trejus leidimo metus buvo įvairių pabandymų „bėgti“ nuo lenkiškais laikomų rašybos elementų.

Kokie gi tokio tolinimo nuo lenkų kalbos rašybos elementai pastebimiausi *Aušroje*? *Aušros* rašybos raidžių parinkimo bandymus, tendencijas, nuotaikas yra gerai ištyrusi ir aprašiusi Jurgita Venckienė²⁰, ir čia tikslinga pasiremti jos tyrimais.

Štai **garsai [č] ir [š]**. *Aušroje* priebalsiams [č], [š] žymėti pasirinkti tradiciniai digrafai (dviraidžiai rašmenys) <cz> (*Czekai* A1 1883 21, *sweczias* A1 1883 19) ir <sz> (*raszte* A1 1885 10, *szeszeliui* A1 1883 3). Tiesa, 1883 m. 5 numeryje Basanavičius nurodė reikiant įvesti raides su paukščiukais <č> ir <š>, kaip kad mes dabar vartojame – aišku, jas buvo nusižiūrėjęs nuo čekų kalbos rašybos. Visgi visuose tolesniuose numeriuose vėl grįžta prie tradicinių digrafų <cz> ir <sz>²¹. Tad tas 1883 m. 5 numeris buvo išimtis, kaip koks <č> ir <š> raidžių eksperimentas, *Aušroje* iš esmės dar neprigijęs. Netgi tame pačiame 5 numeryje pasitaikė digrafų <cz> ir <sz>, net pats laikraščio pavadinimas atspaustas su <SZ> – *AUSZRA* – ne visų dydžių šriftus su naujoviškomis <č> ir <š> raidėmis spaustuvė turbūt ir turėjo, o pavadinimo raidžių dydis juk ypatingas.

²⁰ Jurgita Venckienė, *op. cit.*, p. 106–111.

²¹ *Ibid.*, p. 107–108.

Kietasis [l]. Lenkų kalbos rašyba ir dabar turi skirtingas raides minkštajam ir kietajam garsui žymėti: paprastoji <l> žymi minkštąjį garsą, o perbrauktoji, su pervaru <ł> – kietąjį. Taip tradiciškai rašyta ir daugelyje senesniųjų lietuviškų tekstų. Pirmuosiuose keturiuose *Aušros* numeriuose kietasis [l] žymėtas ir paprastąja <l>, ir pervarine <ł>, greičiausiai priklausomai nuo vieno ar kito autoriaus nusistatymo (pavyzdžiui, <ł>: *aplankyti* A4 1883 112; *łabu* A4 1883 99). Tačiau kaip ir <č>, <š> raidžių atveju, Basanavičius 1883 m. 5 numeryje pageidavo vien paprastosios <l> (*lauke* A5 1883 130; *aplankitu* A5 1883 140). Pagaliau nuo tolesnių *Aušros* numerių toji mums šiandien vienintelė pažįstama paprastoji <l> ir išsigalėjo, pervarinė <ł> nunyko²².

Garsas [v]. Šimtmečiais lietuviškuose raštuose vartota sudvejinta raidė <w>. Ji rašyta ir pirmuose trijuose *Aušros* numeriuose (*Piewu* A1 1883 9, *Wytautas* A3 1883 76). Tačiau nuo ketvirtojo, vėlgį Basanavičiaus siūlymu, jos buvo atsiskaityta ir įsivesta mums dabar įprasta <v> (*smarkavo* A4 1883 98, *Viešpatie* A5 1883 140)²³.

Garsas [ž]. Iš pradžių *Aušroje* vartotas toks nelyg dešininį kirčio ženklą turintis rašmuo <ż> – ir kietajam, ir minkštajam garsui [ž] žymėti (*mażq* A7 1883 185, *żemes* A1 1883 3). Bet tai ne kirčio ženklas; tokia diakritinė raidė lenkų kalbos rašyboje žymi tiesiog minkštąjį garsą [ž]. Nuo 1885 m. 9 numerio raidė <ż> pakeista mums šiandien įprasta <ż> su paukščiuku (*prieżiuoroje* A9 1885 276, *żingsniu* A9 1885 257) – tai sutapo su spaustuvės pasikeitimu, galbūt pasinaudota naujojoje Mikšo spaustuvėje turėtais ženklų komplektais su rašmeniu <ż>²⁴.

²² *Ibid.*, p. 108.

²³ *Ibid.*, p. 108–109.

²⁴ *Ibid.*, p. 109.

Didžiumą šių *Aušros* rašybos ypatybių keitimo pavyzdžių galima laikyti pastangomis *nupanāšinti* savo rašybą nuo lenkų. Didžiuma jų sietina su Basanavičiaus vardu (<č> ir <š>, <l>, <v>), tačiau ne tik (Mikšo spaustuvės pastangomis <ž>). Vis dėlto, kaip matyti, *Aušroje* iš jų po truputį išgalėjo tik <l>, <v> ir <ž> (<v> nuo A4 1883, <l> nuo A5 1883, <ž> nuo A9 1885). Raidės <č> ir <š> dar turėjo sulaukti vėlesnio laikraščio *Varpas* ir Vinco Kudirkos ryžto tęsti *Aušros* pradėtas rašybos reformas.

Čia ypač svarbu atkeipti dėmesį, kad nors kliuvo panašumas su *kaimynų* raidėmis, tačiau iš tolimesnių kalbų rašybų raides perimti, pasisavinti aušrininkams neatrodė grėsminga. Juk <č>, <š> ir <ž> imtos iš čekų kalbos abėcėlės, <l>, <v> tiesiog laikytos lotyniškėmis raidėmis, paprastomis ir niekaip nemodifikuotomis. Čekų kalbos rašybos imitavimas tiko, lotynų kalbos pavyzdys imponavo, o lenkiškos raidės kėlė grėsmę. Reikėjo parodyti, pabrėžti skirtumus, atitolinti, kad net ir nemokantis lietuvių kalbos, pavartęs lietuvišką leidinį, lengvai pastebėtų visai „nelenkiškus“ ženklus.

Kai kurie mums šiandien jau pamiršti rašybos variantai *Aušroje* turbūt laikėsi gana tvirtai ir dėl to, kad į lenkiškus panašūs nebuvo. Štai kažkada iš čekų kalbos pasiskolinta **raidė <ů>** drąsiai iki pabaigos vartota ir *Aušroje* (<ů> žinoma jau kai kuriuose Martyno Mažvydo tekstuose, ji per amžius rašyta Rytų Prūsijos lietuviškuose tekstuose). Raidė <ů> labai krinta į akis dabartiniams skaitytojams kaip keista, mat jos vietoje šiandien rašomas tik digrafas <uo>. Tiesa, pačiame pirmajame *Aušros* numeryje buvo spausdintas dviraideis <uo> (*prapuole* A1 1883 9, *ruoszimes* A1 1883 7), bet jau nuo antrojo įsivesta ir iki leidimo pabaigos vartota diakritinė raidė <ů> (*jũkiasi* A2 1883 25, *szlũtq*

A2 1883 44)²⁵. Jos aušrininkams nereikėjo *nupanāšinti*, nes sutapimas su čekų rašyba neatrodė pavojingas.

Garsas [ė] *Aušroje* žymėtas įvairiai: pirmajame *Aušros* numeryje diakritiku raidė visai neženklinta, rašyta papras-toji <e> (*negalejo* A1 1883 3), bet nuo antrojo numerio imtas žymėti brūkšnelis viršuje <ē> (*garbē* A2 1883 50) ir para-leliai skliauto formos ženklas išskirti vns. kilm. galūnėms (*garbės* A2 1883 33). Nuo 1883 m. 6 numerio redaktoriumi tapęs Jonas Šliūpas <ê> atsisakė, ir iki *Aušros* leidimo pabai-gos dažniausiai spausdinta <ē> su brūkšneliu, vos keliuose straipsniuose pasirodė mums šiandien įprasta <è> taškuo-toji²⁶. Toks įvairus garso [ė] žymėjimas *Aušroje* irgi nesusijęs su lenkų kalbos tradicija, raidė <e> lenkų rašyboje XIX a. antrojoje pusėje jau neturėjo jokio diakritiko viršuje (tik no-sinę apačioje <ę>).

Ilgąjį garsą [y] žymėti raide <y> buvo sena Rytų Prū-sijos lietuviškų raštų tradicija. Pirmuosiuose *Aušros* nume-riuose ji žymėta (*gywa* A1 1883 3, *klausyk* A2 1883 25, *nu-sidyvyti* A4 1883 114). Tačiau 1883 m. 5 numeryje atsirado daug įvairovės, galima rasti ir <y> (*Gyvenam* 122, *sakyti* 141), ir <i> (*givenančio* A5 1883 122, *pasakiti* A5 1883 147). Vėliau nuo tų pačių metų 6 numerio raidė <y> pradingo visai, žymėta <i> (*givenimo* A6 1883 153, *iszarditi* A6 1883 164). Pagaliau 1885-aisiais vėl susigrąžinta <y> (*gyvenimą* A1 1885 4, *mąstyti* A1 1885 17)²⁷. Nors ženklas <y> lenkų kalbos abėcėlėje taip pat yra, bet nei jo prapuolimas, nei atsi-radimas *Aušros* puslapiuose turbūt nebuvo susijęs su lenkų kalba.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*, p. 106.

²⁷ *Ibid.*, p. 107.

Rašybos ypatybė	1883	1884	1885	1886
<č>, <š>	(+) tik A5			
<l> [l] kietasis	(+) nuo A5	+	+	+
<v>	(+) nuo A4	+	+	+
<ž>			(+) nuo A9	+
<uo>	(+) tik A1			
<ė>			(+) A7–8	
<y> [y] ilgasis	(+) A1–4		+ nuo A1	+

1 lentelė. Įvairavusių rašybos ypatybių, pasiekusių ir mūsų dienas, pasklidimas *Aušroje*; pliusas + reiškia vartojimą visus metus, o pliusas tarp skliaustų (+) – dalinį vartojimą; sudaryta pagal Vencienės tyrimus

Kas žino, jei ne „lenkiškų“ raidžių draudimas, galbūt dalį jų turėtume išlaikę ir šiandienos lietuvių abėcėlėje. Visų jų iš tiesų ir nebuvo niekada atsisakyta, pavyzdžiui, dvi nosinės raidės <ą> ir <ę> (*sziaqdien* A1–3 1884 1; *pusę* A12 1884 393) taip ir liko mūsų raidyne, per daug buvo tapusios savos, kad būtų rimčiau pasistengta jas išmesti. Raidės <ą> ir <ę> perimtos iš lenkų kalbos rašybos (pati nosinio diakritiko idėja atrode „lenkiška“) irgi senais laikais, kai, tikėtina, lietuviai dar pro nosį ir tardavo tuos garsus, kuriuos žymėjo <ą> ir <ę> raidėmis (todėl ir vadinamos nosinėmis; dabar tetariame ilguosius [ā], [ē] garsus). Ir ne tik kad nebuvo atsisakyta <ą> ir <ę>, bet jų pavyzdžiu pasidarytos dar dvi unikalios lietuvių abėcėlės raidės <į> ir <ų>, kurių lenkų raidyne nebuvo niekada (<ą> ir <ę> ženklus lenkai perėmė iš lotynų kalbos ir pritaikė savo nosiniams garsams ženklinoti).

Aušroje jau dažna <i> (*nebepažįsta* A1 1883 31; *spindulį* A12 1884 393), bet dar ne <ų>.

Iš lenkų kalbos rašybos perimtas ir iki šiandien išlaikytas minkštumo ženklas <i>. Minkštumo ženklas <i> nežymi jokio garso, kaip ir lenkų rašyboje, rodo vien prieš jį parašyto priebalsio minkštumą (*daugiau* A12 1884 393; *lietuviai* A8–10 1883 227, *lietuviu kalba* A8–10 1883 227). Taip minkštumas nežymimas nei lotynų, nei vokiečių, nei latvių kalbų ortografijose. Galima suprasti, kodėl jo neatsisakinėta: Rusijos valdžios administratoriai negalėjo besti pirštu į jį ir pasakyti, kaip kad būtų pasakę apie kai kurias kitas raides, kad čia tai jau lenkiška ypatybė, mat <i> teatrodė tiesiog kaip dar viena lotyniškos abėcėlės raidė.

Tačiau dabar sklaidoma *Aušra* mums tebeatrodo senoviška, jos raidės dažnai neįprastos, nesavos, nedabartinės (žr. 2-trą lentelę). Norint daugiau savesnių, galima pavartyti kiek vėliau leistą *Varpą*.

Rašybos ypatybė	1883	1884	1885	1886
<cz>, <sz>	(+) išskyrus A5	+	+	+
<ł> [l] kietasis	(+) iki A5			
<w>	(+) iki A4			
<ź>	+	+	(+) iki A9	
<ů>	(+) nuo A2	+	+	+
<ē, ê>	(+) nuo A2	+	(+) išskyrus A7–8	+
<i> [y] ilgasis	(+) nuo A5	+		

2 lentelė. Įvairavusių rašybos ypatybių, nepasiekusių mūsų dienų, pasklidimas *Aušroje*; pliusas + reiškia vartojimą visus metus, o pliusas tarp skliaustų (+) – dalinį vartojimą; sudaryta pagal Vencienės tyrimus

Pagaliau visa tai reiškia, kad *Aušros* rašyba dar nebuvo nusistojusi, tada nebuvo priimtos vienos, visiems taikomos tos pačios rašybos. O kadangi rašyba yra bene pastebimiausias rašomosios kalbos standartiškumo aspektas, tai vos paskaičius eilutę kitą tie skirtumai tampa akivaizdūs.

Žodžiai. Kalbos sudėtingumą gali atskleisti įvairūs palyginimai. Pavyzdžiui, kalba kaip sumuštinis, kuriame yra daug sluoksnių: garsai (balsiai, priebalsiai, dvibalsiai), morfemos (priesagos, priešdėliai, šaknys), leksika (žodžiai, žodžių daryba), sintaksė (sakiniai), stilius (ilgesnės teksto atkarpos). Sumuštinis tarsi simbolizuotų kalbos (struktūros) sudėtingumą, kompleksiskumą, sluoksniuotumą.

Kalba galėtų būti palyginta ir su gyvenamuoju namu. Jo sienos būtų gramatika (kalbos formos ir jų jungimas), o baldai – žodžiai. Sienos paprastai nepajudinamos, stabilios, tvirtos, o baldai stumdomi, išnešami, įnešami, nestabilūs, laikini. Jei pakeisi baldus – namas stovės, jei nugriausi sienas – jo nebeliks.

Žodžiai vadinami atvirąja kalbos posisteme – nėra konkretaus kalbos žodžių skaičiaus, vieni atsiranda – pasidaromi, pasiskolinami, perdirbami, kiti – po truputį primirštami. Kilnojami kaip kokie baldai. Gramatinių galūnių žinome konkretų, ribotą skaičių, jos daug labiau sustabarėjusios, daug mažiau kinta, joms tenka didžioji kalbos stabilumo dalis.

Žodžiai pamirštami, bet ne tiek individualiai, pavyzdžiui, nepamirštame daug jaunystėje mokėtų žodžių, gal vieną, kitą, na, gal dešimtį, antrą. Bet pamirštame žodžius kaip grupę, kaip ta pačia kalba kalbanti visuomenė. Visuomenė susideda iš kelių kartų, ir viena karta nemoka visų kitos kartos žodžių. Tikriausiai ne taip maža žodžių, kuriuos vartojo mūsų seneliai, bet kurių mes nebepažįstame – kaip tos pačios kalbos bendruomenės nariai juos „pamiršome“. Antra

vertus, vartojame nemažai ir tokių žodžių, kurių mūsų seneliai nesupranta, – atsiranda daug naujų žodžių, labai savų naujajai kartai, bet senosios taip ir neišmoktų.

Todėl visai nenuostabu, kad šiandien, skaitant *Aušrą*, kai kurie žodžiai kliūva, atrodo nelabai aiškūs, ne visai suprantami. Dažniausiai tai arba primiršti, arba ir savo laiku neprigiję naujai pasidaryti žodžiai, ar pagaliau skoliniai. Pavyzdžiui, tokie žodžiai gali atrodyti šiandien sunkiau suprantami, nuėję užmarštin:

daugiur ‘daug kur’ A5–6 1884 157;
gadines ‘laikus’ A1 1883 6;
garsmas ‘garsas’ A7–8 1884 243;
grovo Tiszkaus ‘grafo Tiškevičiaus’ A12 1884 408;
izkalos ‘mokyklos’ A7–8 1884 254;
litaras ‘raides’ A1–3 1884 96;
praetinės ‘praeities’ A8–10 1883 277;
prisidėtojus ‘šalininkus’ A1–3 1884 69;
raszliava ‘raštai’ A1–3 1884 21;
rėdiboje ‘gubernijoje’ A7–8 1884 233;
siuvesiai ‘knygos lankai’ A8–10 1883 274;
szoviklėmis ‘šautuvais’ A5–6 1884 156;
tėviniszkumas ‘patriotizmas’ A1–3 1884 95;
tulose ‘dažnose’ A7–8 1884 233;
vieszpatyscziau ‘valstybių’ A6 1886 163;
žosmę ‘kalbą, prakalbą’ A1–3 1884 97.

Šiais laikais vis dėlto labai nesunku šitų ir daugelio kitų žodžių reikšmę pasitikrinti ir sužinoti iš didžiojo 20-ies tomų *Lietuvių kalbos žodyno*, kurio elektroninė versija prieinama internete: lkz.lt.

Čia tik keletas sakinių su primirštais žodžiais:

„Dar kunigaikštis Vitautas [...] norėjo padariti lietuviszką kalbą **rasztsizką ir rėdiszką** [‘rašomąją ir valstybinę’]“ A1–3 1884 22;

„Tikrasis **jeszkinis tėviniszkumo**“ [‘ieškojimas tėvynės’] A1–3 1884 1;

„**Didmena akiluju** [‘didžiuma išvalgiųjų’] lietuviu sakosi **asą tėvinininkais**“ [‘esą patriotais’] A1–3 1884 3;

„Vitautas nenorėjo, kad **valdistė** [‘valstybė’] Lietuvos **paniktu**“ [‘sunyktų’] A1–3 1884 69;

„Jei Lietuva iki sziai dienai giva dar liko, mės **kalti** [‘dėkingi’] asame stipribei musu garbingu proseniu“ A1–3 1884 52;

„lenku kuningai, atvikę mokinti ir kriksztiti lietuvius, nemokėjo lietuviszkai pamokslu sakiti, o mokindavo su **iszguldinėtojais**“ [‘vertėjais’] A1–3 1884 22.

Aušros leidėjams ir rašytojams labiausiai rūpėjo bent du leksikos sluoksniai: skoliniai ir naujadarai. **Skoliniai** yra visų gyvųjų kalbų dalis, žmonės, kalbantys kaimyninėmis kalbomis, per amžius kontaktuoja ir skolinasi vieni kitų žodžius. Turbūt nerasime gyvųjų kalbų, neturinčių skolinių. Na, aušrininkai kovojo prieš skolinius. Jau cituota Kušeliausko mintis, kad kalba turinti būti gryna. Kitaip sakant, kalboje tarsi nereikia skolintų žodžių. Pavyzdžiui, Basanavičius guodėsi dėl skolinių net Martyno Mažvydo kalboje: „Lietuviszka Mažvidžio kalba daugelije vietu sudarkita įpacziai per įvedimą lenkiszku žodžiu“, „musu Mažvidis buvo prie lenkiszku žodžiu prisiriszęs“²⁸. Tai bendra aušrininkų pozicija – skolinti žodžiai gadina kalbą, ir ypač skoliniai iš tų kalbų, kurios labiau ar mažiau buvo užgožusios lietuvių kalbą, dominavo Lietuvoje: lenkų, rusų. Tas skolinių vartojimas

²⁸ Jonas Basanavičius, „Lietuviszkos knigos“, *Auszra*, 1884, Nr. 7–8, p. 243.

galėjo daryti lietuvių kalbą per daug panašią į skolinančiąją (šaltinio) kalbą – skoliniai ir būna panašiausi kalbų elementai. Jų vengimas taip pat buvo tam tikras siekis ugdyti kalbą skirtumo nuo kaimynų kalbų kryptimi, pasitelkti *nupanāšinimo, Ausbau* principą. Panašumas galėjo būti suvoktas kaip aliuzija į kalbos savarankiškumo stoką, visai kaip ir minėtos panašios raidės. Iš kitų, ypač kaimyninių, lietuvių kalbą gožusių kalbų perimti žodžiai rodėsi kaip koks gėdos ženklas, kaip pažeminimas, kaip kokia dėmė ant vėliavos, o jų vengimas – tam tikras lingvistinio nepasitikėjimo komplekso gydymasis – tos vėliavos skalbimas.

Nors aušrininkai stengėsi skolinius rankioti iš savo kalbos, toli gražu ne visada juos atpažindavo, o kartais ir savus žodžius galėjo palaikyti skolintais. Į tuščias vietas, atsiradusias išėmus skolinius, dažnai stengėsi sudėti savus naujus žodžius. Tie **naujadarai** darybos priemonėmis sudarinėti iš senų žodžių. Bet kartais jie tebūdavo trumpalaikiai, skaitytojams nepatikę (pvz.: *valdystė* ‘valstybė’; *tėvininkas* ‘patriotas’), vėlesnių kartų perkurti iš naujo, todėl mums jau nepažįstami.

Aušros kalba mums labai sava, paremta mūsų bendrinei kalbai parinkta pietinių vakarų aukštaičių patarme (vadinama suvalkiečių, kauniškių). Tačiau kai kurie jos aspektai jau ganėtinai nuo mūsų patirties nutolę – primiršti rašybos elementai, nebeatpažįstami žodžiai. Ne tik Martyno Mažvydo, Mikalojaus Daukšos ar Konstantino Sirvydo tekstus skaitant šiandien reikia įdėti tam tikrų rimtesnių pastangų, bet jau ir *Aušros*.

Aušra Martišiūtė-Linartienė

Literatūrinė *Aušra*: legenda skaitytojams

Prieš 140 metų Jonas Basanavičius į *Auszros* skaitytojus kreipėsi lotynišku moto: „Homines historiarum ignari semper sunt pueri“ – „žmonės, nežinantieji istorijos, visad lieka vaikai“. Šiandien *Aušros* skaitytojais tampame mes, galintys atversti ir pažinti autentišką istorinį dokumentą. Laimė, kad caro valdžios draudžiamas laikraštis, gabentas knygnešių, slėptas nuo žandarų, išliko, – tik keletas pilnų komplektų rūpestingai saugomi Lietuvos bibliotekų, kolekcionierių saugyklose. Minint 100-metį, JAV buvo išleistas fotografuotinis *Aušros* leidinys¹, tačiau šiandien jis jau yra tapęs bibliografinė retenybe.

1883–1886 m. ėjęs laikraštis yra nepaprastas istorijos pažinimo dokumentas. Bėgantis laikas neišdildė *Aušros* stebuklo pajautos. Vincas Mykolaitis-Putinas 1936-aisiais, nusakdamas *Aušros* poveikį, rašė:

„Aušros“ pradėta tautinė iniciatyva netrukus pasirodė tokia vaisinga visose kultūros srityse, kad mes, retrospektyviai viską suveddami į tą „Lietuvos mylėtojų“ mėnesinuką, tariame rasią jame nepaprasto turinio raštų ir poezijos kūrinijų. Mes pamirštame, kad ir naivi kalba, ir nepuošnūs žodžiai gali stebuklą padaryti, jei eina iš tikėjimo kupinos širdies ir siekia teisybės. Toki buvo ir „Aušros“ žodžiai.²

¹ *Auszra: Laikraštis išleidžiamas per Dra. Basanawiczium. Lietuvių tautos praeitis*: skirtas „Auszros“ šimto metų sukakčiai paminėti, t. 6, Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1983.

² Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 11: *Pirma knyga. Naujoji lietuvių literatūra*, 1 d., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 143.

Tomas Venclova, sovietmečiu gyvendamas priverstinėje emigracijoje JAV, *Aušros* reikšmei nusakyti taip pat pasitelkia žodį *stebuklas*:

Įsižiūrėję į kunigaikščių laikus, kurie nuo seno verčiami gražiu mitu ir daugeliui tebėra mitas, būdavome linkę primiršti kitokį ir daug gilesnį mūsų praeities *stebuklą*. Per pastarąjį šimtą metų – istoriko požiūriu tai neilgas tarpas – Rytų Europoje atsirado moderni ir stipri tauta, moderni kultūra, moderni valstybė; atsirado, tiesą pasakius, beveik tuščioje vietoje. Šį sykį ji gimė visiems laikams. [...]

Stebuklas akivaizdus. Jam galima rasti istorinių priežasčių; bet nėra abejonės, kad šis prisikėlimo reginys turi ir mitinę dimensiją. Jis įkvepia daugiau pasididžiavimo ir vilties negu kunigaikščių epocha. Žinome, kad visa tai prasidėjo nuo mėnraščio, kurį leidėjai taikliai praminė „Aušra“. Kaip tik „Aušra“ tapo neįtikėtino lietuvių atgimimo simboliu ir kaip tik iš jos vardo bei jos atgimimo šiandien semiamės daugiausia stiprybės.

„Aušra“ buvo tas akmenėlis, kuris išprovokavo griūtį.³

Viktorija Daujotytė jau nepriklausomoje Lietuvoje atkreipia dėmesį į autentišką Žemaitės *Autobiografijoje* aprašytą patirtį:

Autobiografija, rašyta 1921 metais, paskutiniaisiais gyvenimo metais, užsibaigia reakcija į Povilo Višinskio parvežtą „Aušrą“: „Žemaitiška!?! – nustebus sušukau. Vartau ir skaitau, ir savo akimis nenoriu tikėti... rankos man dreba...“ Tikėti akimis, o kai jomis nebenori tikėti, – regi *stebuklą*. [...] Forma-

³ Tomas Venclova, „*Aušros* perspektyva“, in: Tomas Venclova, *Pertrūkis tikrovėje*: straipsniai apie literatūrą ir kultūrą, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 33–38.

liai žiūrint, autobiografija tikriausiai liko nebaigta. O kartu *stebuklingai* užbaigta – pasibaigė Julijos Žymantienės gyvenimas, pasirodė Žemaitė: „Pagrobus jam iš nagų, žiūriu: net man akys pabalo – ,Aušros‘ knygelė, visų metų surišta.“⁴

Praeis dešimtmetis ir *Tikrasis Lietuvos ūkininkų kalendorius ant meto 1895* išspausdins Julijos Žymantienės, pasirinkusios Žemaitės slapyvardį, pirmąjį kūrinių „Rudens vakaras“.

Stebuklu vadinama *Aušra* keitė žmonių gyvenimus ir kūrė ateitį – būti lietuviais, dirbti Lietuvos labai apsisprendė Jonas Mačiulis-Maironis, Vincas Kudirka, Jonas Jablonskis, Vydūnas ir daugybė kitų jaunų žmonių. *Aušra* siekė tapti centru, vienijančiu ir žadinančiu tautinį sąjūdį. Maironis gyrė *Aušrą* dėl aukštai iškelto intelektualinio standarto, *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* jis pažymėjo, kad „nuo to laiko negana yra jeib kaip rašyti“⁵. Jono Basanavičiaus „Priekalba“ ir straipsniai *Aušrai* davė tautinės ideologijos pagrindą⁶. Skaitydami *Aušrą* matome, kad jos bendradarbiai plėtojo pagrindines Basanavičiaus programines nuostatas dėl laikraščio paskirties, gimtosios kalbos, istorijos, tautosakos, literatūros vaidmens.

Basanavičius pirmąjį numerį pradedančioje „Priekalboje“ daugiausia dėmesio skyrė istorijos pažinimui – „rūpinsi mės išplatinti tarp brolių žinias apie savo giminės (tautos) senovės veikalus“, skatino rinkti tautosaką. Jo bendradarbių, ypač redaktoriaus Jono Šliūpo, rašiniai stiprino kitą Basanavičiaus įvardytą tikslą – rūpintis dabarties žmonių gyve-

⁴ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 88.

⁵ Stanyslavas Zanavykas [Jonas Mačiulis Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, 1886, Tilžė: O. V Mauderodė, 1891, p. 182.

⁶ Vytautas Merkys, „Jonas Basanavičius – *Aušros* kūrėjas“, in: *Dr. Jonas Basanavičius, 1851–1927*, sudarė Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Sabatniekienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 62–67.

Jonas Basanavičius 1883 m. LLTI BF

nimu: „Naudingi vėl pamokinimai ir žinės ar tai iš natūros, arba prigimties, mokslo, ar tai iš ūkės vedimo (agronomijos), ar tai iš vaistijimo (daktarystės) ir t. t. ras mūsų „Aušroj“ visuomet patalpos vietą.“ Šliūpas, Petras Vileišis ir kiti ėmė gvildinti opius socialinius, ekonominius klausimus, populiariinti mokslo žinias, dalytis praktiniais patarimais.

Aušra lietuvių inteligentams davė impulsą kreiptis į visuomenę publicistiniais tekstais, kurti grožinę literatūrą, ypač poeziją, supažindinti skaitytojus su verstiniais kūriniais. *Aušros* burtos bendruomenės ryšius stiprino dalijimasis pastebėjimais, žiniomis skiltyse „Iš Lietuvos“, „Svetur“, informacija apie naujas knygas – „Lietuviškos knygos“, „Knygos apie Lietuvą“, skiltyje „Apgarsinimai“ greta įvairaus pobūdžio skelbimų buvo reklamuojami lietuviškai kalbantys gydytojai, išradėjai, naujos knygos. Redakcijos atsakymai į bendradarbių, skaitytojų laiškus skelbiami „Gromatnyčioje“, „Gromatų skardinėje“. Buvo leidžiamas ir priedas *Lietuviszkas* „*Auszros*“ *kalendorius* (išėjo trys numeriai 1884, 1885, 1886), kuriame taip pat buvo spausdinama grožinė literatūra, tautosaka, vertimai, sekimai⁷.

Aušra ėjo 1883–1886 m., tačiau jos poveikis jaučiamas iki šiol. Laikoma bene išsamiausiai mokslininkų ištirtinėtą lietuvišku leidiniu, *Aušra* tebeslepia daugybę mįslių, asmenybių likimų, bendrystės istorijų. Dabar galėsime šį leidinį skaityti perleistą fotografuotiniu būdu ir elektroniniu pavidalu. Turėsime paieškos galimybę – ji labai reikalinga, nes *Aušros* autoriai, jų slapyvardžiai, įvairaus pobūdžio tekstai yra susiję glaudžiais, tačiau itin išmoningais konspiraciniais ryšiais. Todėl šiame straipsnyje žodis *legenda* turi ir kitą prasmę – tai kelvedis, skaitytojo vadovas, padedantis orientuotis keliaujant po *Aušros* tekstų pasaulį.

⁷ Kadangi laikraščio ir kalendoriaus autoriai buvo tie patys, tekstų visuma vadinama *Aušros* literatūra.

Aušrininkų karta

Aušrą kūrė daugybė žmonių, kurie gimė, augo spaudos draudimo metu. Nuo 1864 m. priimto spaudos lietuviškais rašmenimis draudimo buvo praėję beveik du dešimtmečiai. Nėra lietuviškų mokyklų, lietuviškumo atsisako ne tik bajorija, bet ir apsišvietusi jaunuomenė. To meto situaciją apibūdina dviejų iškilių kultūros veikėjų Vinco Kudirkos, gimusio Didžiojoje Lietuvoje, ir Vydūno – Mažojoje Lietuvoje, prisipažinimai, kad vaikystėje, būdami tarp svetimų žmonių, gėdijosi su savo tėvais kalbėtis lietuviškai. Regis, tuoj nunyks lietuvių kalba, Simono Daukanto taip gražiai apibūdinta paskutinė lietuviškumo saugotoja: „[T]ikrai viena pati jų kalba it žalia bruknelė, nuo speigų apšarmojusti, lig šiai dienai tebžaliuoja.“⁸

Lietuviškas laikraštis *Aušra* pabudina lietuvius iš miego, esmingai keičia ir stiprina daugybės žmonių tautinę tapatybę, tai liudija garsusis Kudirkos atsivertimas į lietuvių, įvykęs perskaičius ką tik pasirodžiusią *Aušrą*: „Pajutau save didžiu, galingu: pasijutau lietuviu esąs.“⁹

Aušrininkų ratas plėtėsi, į *Aušrą* rašė daugybė po Rusijos imperiją, užsienio šalis išsiblaškiusių lietuvių inteligentų. Daugiausia jų buvo Marijampolės, Šiaulių gimnazijų, Veiverių mokytojų seminarijos, Žemaičių ir Seinų vyskupijų dvasinių seminarijų auklėtiniai, Maskvos, Sankt Peterburgo universitetų lietuviai studentai arba juos baigę medikai, teisininkai, inžinieriai, taip pat mokytojai, daraktoriai, vargonininkai, kunigai, keliaujantys siuvėjai ir net carinės Rusijos policininkas. Iš „Gromatų skardinės“ atsakymų sužinome, kad *Aušra* buvo platinama Lietuvoje, Rusijos imperijoje (net Sibire!), pasiekdavo Vakarų Europos, Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvius.

⁸ Simonas Daukantas. „Pratarmė“, in: Simonas Daukantas, *Būdas senovės lietuvių kalbėnų ir žemaičių*, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Ethnos'91, 1993, p. 9.

⁹ Vincas Kudirka, *Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1990, p. 542.

Trys aušrininkai: Jonas Basanavičius, Jurgis Mikšas,
Andrius Vištelis 1883 m. LLTI BF

Ksaveras Vanagėlis eilėraštyje „Laimės valanda“, išspausdintame 1884 m. liepos–rugpjūčio numeryje, mini plačią aušrininkų bendruomenę – Zauerveiną, Eglę, Trupinėlį, Vėversį, Dudutį, Norkų, Šunbajorį, Juokštį, Gailutį, daugelį kitų ir tvirtą draugystę:

Kad būrys gerų Lietuvių
Kupeton sueina,
Tai vargai mūs' kasdieniniai
Tad šalin sau eina. [...]
Kad nubost' vargus skaityti
Tėviškės žilosios,
Kalbam apie naują laiką:
Kaip kalba atgijo...
Apie „Auszrą“... giriam brolius,
Kurie ją įgijo;
Apie sandarą draugystę
Mūs mielų dirbėjų,
[...]

Pilame po tam ing stuopas
Baltą alų, vyną...
Geriam, sakom: „Te-gyvuoja,
Lietuvą kas gina!“

Aušrininkų karta buvo jauna ir labai ambicinga – 40 metų buvo perkopę tik Andrius Vištelis, Jurgis Zauerveinas ir Mikalojus Akelaitis. *Aušra* subūrė įvairių pasaulėžiūrų žmones, vyrus ir moteris, valstiečius ir bajorus. Tačiau esminis veiksnys, lėmęs lietuvių atgimimą, o ateityje – Lietuvos Respublikos susikūrimą, buvo, pasak Algirdo Juliaus Greimo, naujos socialinės klasės, iš baudžios išlaisvintų valstiečių, „apsiginklavusių naujai atšveistais Vytautų ir Kęstučių šarvais“, išėjimas į istorijos forumą¹⁰.

Aušrininkai suprato bendraminčių telkimo svarbą, pasak Marijaus Šidlausko, „[p]er „Aušrą“ S. Daukanto herojinis individualizmas (o jo kartos požiūriu – veikiau sociokultūrinis vienišumas) tampa kolektyvine heroika, ir šis persilaužimas mūsų atgimimo istorijoje pasirodė lemtingas. Būtent per šio lūžio prizmę geriausiai atsiskleidžia „Aušros“ istorinė reikšmė ir poetinė legenda“¹¹. Neatsitiktinai tyrinėtojų dėmesį traukė aušrininkų kartos asmenybių ir kūrybos visuminis vaizdas¹².

¹⁰ Algirdas Julius Greimas, „Istorijos vaizdai ir istorinė galvosena“, in: Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 332.

¹¹ Marijus Šidlauskas, „Aušrininkų generacija: archetipai ir stereotipai“, *Bernardinai*, 2018 08 22–23 [žiūrėta 2023 01 15].

¹² Vaižgantas, *Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė*, Kaunas: Julija Stauskaitė, 1924; Vincas Mykolaitis-Putinas, „Aušrininkai“, in: *Naujoji lietuvių literatūra*, t. 1, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1936; Jonas Dainauskas, „Redaktorai ir bendradarbiai“, in: „*Aušra*“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje, Vilnius: Mokslas, 1988; Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993; Audronė Žentelytė, *XIX amžiaus lietuvių literatūra*, Kaunas: Šviesa, 2001; *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001 ir kt.

Aušrininkai. Pirmoje eilėje iš kairės: Martynas Jankus, Andrius Vištelis, Vilius Bruožis, Ernestas Vejeris, antroje eilėje: Jurgis Mikšas, Jurgis Šimkus ir Kristupas Voska. 1886 m.
Iš Domo Kauno rinkinio

Aušroje buvo skaudžiai sureaguota į vokiečių enciklopediją, kurioje paminėtas tik vienas lietuvių rašytojas Kristijonas Donelaitis¹³, todėl specialiai rūpintasi, kad rašančiųjų atsirastų kuo daugiau. Buvo kviečiami visi, kas ir kiek gali, darbuotis mūsų raštijos labui, nes toks darbas „atneš daugiau garbės, negu mūsų seneliai juo įgavo ant lauko mūšių“¹⁴, raginama remti „raštišką kilimą Lietuvos“¹⁵. *Aušra* sutelkė didelį būrį rašytojų – bendradarbiavo 95 autoriai (iš jų 14 slapy-

¹³ „Isz Lietuvos“, *Auszra*, 1883, Nr. 6, p. 181–183.

¹⁴ S. R. [Stanislovas Raila], „Į darbą kas lietuvis!“, *Auszra*, 1883, Nr. 6, p. 153–157.

¹⁵ Vėversis [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Ar pritinka mūsų bajorams būti lenkais“, *Auszra*, 1883, Nr. 8, 9 ir 10, p. 231–235.

vardžių neišaiškinti¹⁶). Visi jie mokėsi lietuvių kalba užrašyti savo mintis ir jausmus poezijoje, publicistiniuose straipsniuose, bandė lietuvių kalbos galias rašydami apie „dvasią“ ir „medžiagą“ – kultūrą, meną, ekonominę padėtį, ūkio darbus.

Pažinti praeitį: istorija ir tautosaka

Pasak Greimo, aušrininkų karta „apsišviesdama padarė nepaprastą atradimą: ji surado Lietuvos istoriją. Amžiuose sustingusiai tautai duodama praeitį, ji tuo pačiu metu sukėlė nepasitenkinimą dabartimi ir atidengė naują, plačią perspektyvą – ateitį, ir iš statiško sustingimo pakilusi tauta virto istoriška bendruomene: ėmė gyventi Istorijoje, kurti istoriją“¹⁷.

Praeities pažinimas Basanavičiaus „Priekalboje“ išdėstytoje programoje buvo svarbiausias lietuvių atgimimo veiksnys:

Mūsų tad ypatingiausias ir didžiausias rūpestis bus – duoti pažinti mūsų broliams Lietuvoj nusidavimų senovės gady-nės ir veikalų mūsų garbingų sentėvių, kurių darbus ir tėviškės meilę užmiršę nežinome mes patys, kurių tėvų esame sūnūs bei nepočiai (anūkai, vaikų vaikai). Jei kožnas geras ir patogus sūnus guodoja savo tėvus ir tėvų tėvus, tai ir mes, lietuviai šios gady-nės, turime sekti pavyzdį gerų sūnų senovės Lietuvos; todėli pirmių pirmiausiai turime pažinti jų senovišką gyvenimą, būdą, dabą ir tikybę, jų darbus ir rūpesčius, nes, jų gyvenimą pažinę, pažinsime geriaus juos, o juos pažinę, ir patys pasižinsime.

¹⁶ Informacija apie *Aušros* bendradarbius ir jų slapyvardžius: *Lietuvių enciklopedija*, t. 1, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, p. 465–173; *Lietuvių tautos praeitis*, t. 7, p. 721–737; *Lietuviškieji slapyvardžiai*, t. 2, sudarė ir parengė Jonas Mačiulis, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2004.

¹⁷ Algirdas Julius Greimas, *op. cit.*, p. 332.

Basanavičius Mažojoje Lietuvoje jau buvo susidūręs su istorinės tematikos tekstų publikavimo problema. Didžiulis straipsnis-studija „Apie senovės Lietuvos pilis“¹⁸, kuriame pasakojama apie lietuvių kovas su kryžiuočiais, 1882 m. buvo pradėtas spausdinti Martyno Šerniaus leidžiamoje *Lietuviškoje Ceitungoje*. Tačiau „dėlei redaktoriaus bailumo, kad šitas raštas Prūsų lietuvius prieš vokiečius nesukeltų, pertrauktas tapo“¹⁹. *Lietuviškoje Ceitungoje* pradėtas spausdinti, tačiau vėliau taip pat perkeltas į *Aušrą* ir kitas kovas su kryžiuočiais – narsiuosius Pilėnų gynėjus – vaizduojantis kūrinys Liudviko Kondratovičiaus *Margiris*. Basanavičius pasakojimas „Apie senovės Lietuvos pilis“ supažindino skaitytojus su greta jų egzistuojančiais istorijos liudininkais – piliakalniais, skatino juos saugoti. Istorinio pasakojimo tikrumą Basanavičius pagrindžia dokumentiniu liudijimu, kuriame „savo kančias patys mūsų sentėviai aprašė“, t. y. 1402 m. žemaičių skundu Romos popiežiui ir krikščioniškų šalių kunigaikščiams dėl kryžiuočių nedorybių²⁰.

Aušros rašytojai, kaip ir Daukantas, stiprybės semiasi iš LDK istorijos iki Liublino unijos, jie įtvirtina istorinėje vaizduotėje Palemono, Mindaugo, Algirdo, Kęstučio, Birutės, Vytauto, Margirio, krivių krivaičio, vaidilučių figūras, rašo apie didį Gediminą ir staugiantį geležinį vilką, apie Algirdą, kuris „į Maskvą tris sykį įsilaužė“²¹, apie Kęstučio, „mūs milži-

¹⁸ Jonas Basanavičius, „Apie senovės Lietuvos pilis“, *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 15–18, Nr. 2, p. 36–41, Nr. 3, p. 61–64, Nr. 4, p. 97–102, Nr. 5, p. 129–135, Nr. 6, p. 163–169, Nr. 8, 9 ir 10, p. 236–242, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 37–52.

¹⁹ Idem, *Rinktiniai raštai*, paruošė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Vaga, 1970, p. 55.

²⁰ J. Bs. [Jonas Basanavičius], „Lietuvių skundas“, *Auszra*, 1884, Nr. 5 ir 6, p. 162–164.

²¹ T. J. L. J. [Tomas Žičkus], „Istoriška daina apie Vilnių ir jo karalius“, *Auszra*, 1885, Nr. 10–11, p. 298.

no“, mirtį²², apie Vytautą, plaukiantį su žirgu Juodosios jūros vandenimis. Kalba apie kontrastą tarp didingos praeities, kuri „lyg sapnas praslinko“²³, ir skurdžios dabarties. Poetai klausia, kur, Lietuva, tavo didybė, kur tavo kunigaikščiai ir tavo giesmininkai? *Aušros* poezijos kertiniai žodžiai – išbusti, prikelti, pašaukti, Lietuva žadinama „Kelkiesi, motyn, iš gilaus miego“²⁴. Svarbi asmeninė kiekvieno atsakomybė – „imkim patys mokslą šviesų“, „patys viską padarykim“, – kviečia poetė Eglė²⁵.

Jonas Šliūpas, baigdamas Daukanto biografiją 1883 m. aštuntame numeryje, rašo apie ketinimus išleisti jo raštus, kreipiasi į skaitytojus, prašydamas padėti surinkti medžiagą biografijai:

Neužilgu norėdami pradėti atspausdinimą visų veikalų Daukanto, prašome maloningus skaitytojus, kad rėdystei „Aušros“ praneštų, kas ką žino apie gyvenimą ir veikalus to mūsų milžino raštuose. P. Kuokščio aprašymas, kaip girdime, daugiems *nepatiko*. Nepatiko! Bet ar jis rašo neteisybę, mes tai norėtumėme žinoti. Teisybė į akis pasakyta retai kam tetinka. Mes gi visada norėdami eiti keliu teisybės, norėtume sulasyti žinias ir paminėjimus apie Daukantą, ir jas patalpinti pratarinėje į jo veikalus. Kiekvieno skaitytojo, nepasigailėjusio mums tikras žinias pranešti, bus paminėta pavardė savo vietoje.

Aušroje daug dėmesio skiriama senovės liudininkei – tautosakai. Basanavičius straipsnyje „Upių ir ežerų kelionė į Lietuvą“ mini daugybę ežerų (Lukstą, Biržulį, Stervą ir Paršežerį Žemaitijoje; Dusios, Alvito ir Vištyčio ežerus vadinamajame Užgiriniame Trake (Suvalkų gubernijoje), kurie, pa-

²² J. A. Kalnėnas [Andziulaitis], „Mirus Kęstučiui“, *Auszra*, 1884, Nr. 12, p. 400.

²³ „Margis“, vertė S. Norkus, *Auszra*, 1883, Nr. 3, p. 67.

²⁴ Vėversys, „Lietuva ir jos sūnūs“, *Auszra*, 1885, Nr. 1, p. 21.

²⁵ Eglė, „Prasnūsim, prasnūsim“, *Auszra*, 1885, Nr. 10–11, p. 332.

sakojama, atsiradę debesiui nusileidus ant žemės ir žmonėms įminus jų vardą. Basanavičius apgailestauja, kad daugybė pasakų apie ežerus, nusileidusius iš debesų, „iki šiai dienai dar nesurankiotos ir nesurašytos“, ir prašo skaitytojus „rinkti tokias pasakas“²⁶. Kviečiama užrašinėti vietovardžius: „Raginame Lietuvius, mylinčius savo brangiąją tėvynę ir savo prigimtąją gražią kalbą, iš visų Lietuvos kraštų rinkimui tikrųjų vardų mažumą česo apėravoti.“²⁷

Rašoma apie paukščių²⁸, ubagų „liuberišką“ kalbą. Basanavičius atkreipia dėmesį, kad „daugybę pasakų, ir seniausių pasakų, galima dar šiandien nuo mūsų ubagų laimėti!“²⁹, net rekomenduojama, iš ko užrašyti tautosaką: „Ačiū už atsiųstas daineles [...]. Pasirūpink Tamista užrašinti pasakas nuog Antano Grabinio – daug nuog jo pelnysi!“³⁰

Aušra kvietė rinkti dainas, nes „[i]š trupinėlių senovės paminėjimo, mūsų tėvų gyvenimo dainose išlikusio, galima dar ir šiandien atsekti ir atbudavoti būdą ir dabą mūsų sentėvių dar gilioje senovėje. Tam turės būti dainos iš visų Lietuvos kraštų surinktos“, pateikiamas kunigo ir tautosakininko Antano Juškos pavyzdys: „[K]aip tai būtų malonu, kad mūsų kunigai, kurie tai iš arti žmones mūsų pažįsta, sekdami a. a. kunigo Juškevičiaus pėdomis, imtųsi už rinkimo lietuviškų dainų, kožnas savo parapijoje!“³¹

²⁶ Bassanius [Jonas Basanavičius], „Kelionė ežerų ir upių ing Lietuvą“, *Auszra*, 1883, Nr. 3, p. 79–80.

²⁷ „Tikrieji vardai nekurių vietų Lietuvoje“, *Auszra*, 1884, Nr. 10 ir 11, p. 358.

²⁸ J. Bs. [Jonas Basanavičius], „Paukščių kalba“, *Auszra*, 1886, Nr. 1, p. 14–15.

²⁹ J. Bs. [Jonas Basanavičius], „Liuberiška kalba“, *Lietuviškas „Auszros“ kalendorius ant metų 1885*, p. 64–65.

³⁰ „Gromatnyčia“, Vincui Vaič. Oškabaliuose, *Auszra*, 1883, Nr. 5, p. 150.

³¹ J. Bs. [Jonas Basanavičius], „Lietuviškos knygos. Lietuviškos svodbinės dainos, užrašytos per Antaną Juškevičę...“, *Auszra*, 1884, Nr. 9, p. 313.

Spausdinamos dainos dažnai palydimos komentarais, Basanavičius dainą „Vai eisim, eisim, mes čia nebūsim, / Į svetimą šalelę“ apibūdina: „[D]aina pagal savo neišpasakytiną grožybę netur' sav lygios tarp dainų kitų tautų!“³² Ilgainiui atsiranda dainos su gaidomis.

Nusakoma tautosakos vertė – J. J. Sz. – Jonas Koncevičius išspausdino pranešimą, skaitytą Rygos giedotojų draugystėje, „Dainos ir jų literatūra“³³, kuriame teigia, kad „dainose ir pasakose, kaip palikusiose nuo senų senovės, taip ir kilusiose naujesnioje gadyneje, galime išvysti visą dailumą mūsų kalbos“, dainos esančios „turtai didelės prekios, skarbai brangūs, buvę ilgai paslėpti prastose surūkusiose gryčiose, kol garbintojai tautinių daiktų neparodė svetui tikro jų vertumo“. Straipsnyje paminėti G. E. Lessingo ir J. W. Goethe's atsiliepimai apie lietuvių liaudies dainas, išvardinta 17 asmenų, skelbusių lietuvių liaudies dainas.

Naujųjų laikų istorijos ir tautosakos jungtį fiksuoja pasakojimas apie Tada Kosciušką – Vėversis – Davainis Silvestraitis rašo, kad Kosciuška „buvo lietuvninkas“, cituoja laišką, kuriame Kosciuška teigia: „Kas gi aš esmi, jeigu ne lietuvis, viengentis.“³⁴ Skilčiai „Iš Lietuvos“ El. Zeroničia (slapyvardis neišaiškintas) atsiuntė „Dainą apie Kosciušką“, kurią pats užrašė: „[K]aime mūsų žmonės dar šį tą apie jį žino ir pameina.“³⁵ Šliūpas, pateikdamas „ištisinę“ Lietuvos istoriją „Lietuviai kitą gadynę ir šiandien“, maskolių neteisybes iliustruoja liaudies daina „Kitkart Lietuvoj' dar teisybė buvo, / O dabar prie Ruskio su visu pražuvo“³⁶.

³² „Svetima šalelė“, *Auszra*, 1884, Nr. 7 ir 8, p. 257–259.

³³ J. K. Sz. [Jonas Šliūpas], „Dainos ir jų literatūra“, *Auszra*, Nr. 7 ir 8, p. 247–252.

³⁴ Vėversis [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Tadeušas Kasciuška buvo Lietuvninkas“, *Auszra*, 1883, Nr. 5, p. 136–138.

³⁵ El. Zeroničia, „Daina apie Kosciušką“, *Auszra*, 1884. Nr. 5, 6, p. 184–185.

³⁶ J. Szl. [Jonas Šliūpas], „Lietuviai kitą gadynę ir šiandien“, *Auszra*, 1883, Nr. 8, 9 ir 10, p. 226.

Knygų apžvalgose supažindinama su tautosakos rinkėjais ir rinkiniais, kone kiekviename numeryje reklamuojamos Martyno Jankaus surinktos seniausios lietuviškos dainos, Basanavičiaus užrašytos Ožkabalių dainos, Antano Juškos tautosakos rinkiniai.

Aušros poezija

Aušroje savo kūrybą publikavo per 20 poetų, paskelbta daugiau kaip 100 eiliuotų kūrinių. Eilėraščiai įkūnija programinius *Aušros* siekius atskleisti skaitytojams Lietuvos istoriją, skatina mylėti savo gimtąją kalbą. Po Basanavičiaus „Prie kalbos“ išspausdintas A. B. – Antano Baranausko „Lietuvos senovės paminėjimas“ („Dainu dainelę“). Tiesa, poetas priekaištavo redakcijai, kam eilėraščių publikavo jo neatsiklaususi, kaip ir daugelis dvasininkų, Baranauskas tapo aršiu *Aušros* kritiku. Tačiau Baranausko eilėraštis labai tiko *Aušrai*, tęsusiai Daukanto idėjas, pasak Vytauto Kubiliaus, kurdamas „Dainu dainelę“, Baranauskas „žvelgia į Lietuvos praeitį S. Daukanto akimis: ant piliakalnių švęsti ažuolai, nėra vergijos, visi didžiūnai renkami, žmonės turtingi ir laimingi“³⁷. Pirmajame *Aušros* numeryje pradeda spausdinti Šliūpo parašyta Daukanto biografija, atskleidžianti jo „gyvenimą, kančią ir veiklumą“, įvertinama Daukanto darbų reikšmė – jis atspėjęs „ateities dvasią“, jo darbai jau ėmę „nešti vaisius“³⁸.

Pirmajam numeriui pasirenkami stiprių, žinomų poetų eilėraščiai. Baranauskas – dvasininkas, Žemaičių kunigų seminarijos dėstytojas, žymus poetas, poemos *Anykščių šilelis* autorius. Jis žinomas ne tik lietuviškos spaudos (poema buvo

³⁷ Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 26.

³⁸ J. S. Kuokštis [Jonas Šliūpas], „Simanas Daukantas“, *Auszra*, 1883, Nr. 8, p. 253–254.

išspausdinta Lauryno Ivinskio 1860 ir 1861 m. kalendoriuose³⁹), bet ir užsienio skaitytojams. Prieš metus, 1882-aisiais, vokiečių filologas Hugo Weberis kartu su Baranausku buvo sudaręs leidinį *Rytų lietuvių tekstai* (*Ostlitauische Texte*, Weimar), kuriame paskelbė autorizuotą poemos *Anykščių šilelis* tekstą aukštaičių anykštėnų tarpe ir perrašytą bendrine kalba. Pirmajam *Aušros* numeriui pasirinktas Baranausko eilėraštis jau tuo metu buvo tapęs populiaria patriotine daina, kuri dainuojama ir šiandien.

Antrojo eilėraščio „Lietuviškoji kalba“ autorius – J. A. W. L. – Jonas Andrius Vištelis-Lietuvis, taip pat buvo žinomas poetas, vertėjas, 1863 m. sukilimo dalyvis. Jo sukurtos dainos, maršai ir giesmės sklido iš lūpų į lūpas, buvo perrašomos dainų sąsiuvinuose. Jis buvo vienas iš *Aušros* iniciatorių, leidinio fundatorius. Ypatingo dėmesio yra verta Vištelio gyvenimo istorija, tapusi Juozo Marcinkevičiaus dramos „Erelnyčia“ pagrindu.

Vištelio eilėraštis programiškai atskleidė meilę brangiai, šventai lietuvių kalbai. Poetas apgailestauja, kad dabar ji, kaip sena motinėle, meldžiasi už savo paklydėlius vaikus (vėliau, tarsi kompensaciją už lietuvių kalbos paniekimą, Vištelis paskleidė idėją, kad Rojuje pirmieji žmonės kalbėjo lietuviškai):

³⁹ Spauldoje literatūros kūriniai pradėti spausdinti Lauryno Ivinskio nuo 1846 m. leistuose lietuviškuose kalendoriuose, kurie laikomi lietuvių periodikos pirmtakais. 1851 m. atsirado literatūrinis priedas, kuriame publikuota tautosaka, eilėraščiai, apsakymai, tačiau vyravo didaktinė proza. Kalendoriai populiarino poetų kūrinius, paskelbta keliolikos poetų kūrinių: Silvestro Valiūno, Antano Strazdo ir kitų poetų tekstai, užsienio autorių kūrinių vertimai (Karolinos Praniauskaitės vertimas iš Juozapo Ignoto Kraševskio *Anafielo* „Žalčio motė“). Šiuose kalendoriuose pirmą kartą publikuota Dionizo Poškos („Mano darželis“), Antano Baranausko (*Anykščių šilelis*) kūryba.

O brangi lietuviškoji,
Šventa kalba prigimtoji,
Už žemčiūgus tu brangesnė
Ir už viską meilingesnė.

[...]

Tu esi tarp daugio šimtų
Kalbų sviete da garbintų
Ir seniausia, ir gražiausia,
Turtingiausia ir švelniausia.

[...]

Tu pašaliais drebėdama
Meldies dievop dūsaudama
Už prigimties savo vaikus,
Paklydusius... piktus... paikus...

Vištelis jau buvo išvertęs Józefo Ignacy Kraszewskio poemą *Vitolio rauda*. Pakiliu šio kūrinio reikšmės nusakymu M. – Jurgis Mikšas pradeda *Aušros* skiltį „Mūsų knygos“: „Kas Grykonams Odisėja su Ilijada, Rimijonams Eneida, Žydams senasis testamentas – tai mums, kaipo Lietuviams, šita giesmė Witolio rauda.“

Antrajame 1883 m. *Aušros* numeryje išspausdintas Vištelio eilėraštis „Regėjimas“ išsiskiria jautriu santykiu su gamta, Nemuno upe („Op! op! kas ten?.. Nemunėli! / Ar tu manęs šauki? Ar tik tykų vandenėlį / Pliškendams sau plauki? / Ar tu mano dvasios girdi / Graudulingą raudą, / Ir jauti, kaip skaudžiai širdį / Krūtinėj man skauda – “). Kai regėjime išvysta protėvius valdovus, karžygius, jaudulys užgniaužia kvapą, pritrūksta žodžių apsakyti stiprų išpūdį, poetas pasitelkia retorinius sušukimus, daugtaškius. Jis kviečia išgirsti protėvių kreipimąsi į dabarties žmogų:

Kiek čia genčių ir giminių
Vienu sykiu spiečia!
Kiek čia laiko begalinių
Amžių krūvoj šviečia!
[...]
Plaukia, plaukia... štai jau stoja
Ties kapais ant tako...
Stebėkis, jie tavęs moja –
Klausyk, ką tau sako!⁴⁰

Tarp publicistinio pobūdžio eiliuotų kūrinėlių, kviečiančių pažinti istoriją, išsiskiria mokytojo Tomo Žičkaus keliasdešimties posmų *Istoriška daina apie Vilnių ir jo karalius*, parašyta šviečiamaisiais tikslais:

Mano jaunas broli, argi tu žinai
Veikalus tėvynės, prigimtos šalies?
Ar pažįsti savo kaimus ir pilies,
Praeigos paeilį jų ar pažinai?
Ar senų tvirtynių mūrus numanai,
Iš kurių į tave amžiai stačiai žiūr?

Žičkus eiluoja Teodoro Narbuto *Lietuvos istorijos* pasakojimus („Narbutas tau dainavo, kur yra tėvynė“), parenka istorijos epizodus nuo 1320 iki 1492 m. Jis parodo lietuvių galybę – Algirdas „Vos tik Kremlio mūro vartų nesulaužė“, už Lietuvos savarankiškumą kovoja Vytautas, kuris norėjo „Lietuvai Auropoj duoti pirmą vietą“, eiliuota kronika baigiama Aleksandro laikotarpiu.

Meilę Lietuvai, lietuvių kalbai išpažįsta Vėversis – bajoras Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Eilėraštyje „Brangioji Lietuva“ jis kuria variaciją „Lietuva brangioji“ tema: „Tėvų

⁴⁰ J. A. W. L. [Andrius Vištelis-Lietuvos], *Auszra*, 1883, Nr. 2, p. 31–32.

mano žeme, Lietuva brangioji! [...] Tėvų mano žeme, brangioji Lietuva! [...] Prigimtoji žeme, brangioji Lietuva“ ir baigia – „Nors svetur norėtų in karalius skirti, / Velyč' tarp savųjų varguose numirti!“⁴¹ Iš šio eilėraščio, tarsi iš grūdo, vėliau galėjo išaugti Maironio „Lietuva brangi“.

Greta inteligentų, *Aušros* paskatinti rinko tautosaką, rašė eilėraščius ir valstiečiai, amatininkai, baigę parapines mokyklas. Tarp jų išsiskiria po kaimus visą gyvenimą keliavęs siuvėjas Matas Slančiauskas – jis platino knygas, švietė jaunimą, eiliavo, įsteigė slaptą draugiją „Atgaja“, kurios tikslas buvo rinkti tautosaką (Slančiausko surinkti tautosakos rinkiniai *Šiaurės Lietuvos pasakos, Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai* paskelbti tik 1974). Rašė jis apie gamtą, savo vargus, skaudžią spaudos draudimo padėtį. Eilėraščių ciklas „Paslaptinės mįslės“ išsiskiria įdomiu formos sumanymu, kuris paremtas mįslės struktūra: sueilijuojamas užminimo tekstas, pabaigoje pateikiamas įminimas⁴².

Aušros publicistiniuose straipsniuose daug svarstyta apie švietimą – Šliūpas straipsnyje „Lietuviai kitą gadynę ir šiandien“ situaciją iliustruoja Slančiausko eilėraščiu „Mano tėvynė, Lietuva!“, kuriame prašoma, kad išsimokslinimą gautų ir patys vargingiausieji:

Ak bėda man vargdienėliui,
Pavargusiam lietuveliui,
Nemokytam žmogeliui –
Nežinančiam, kaip daryti,
Lietuvos sienas ramstyti,

⁴¹ Vėversis [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Brangioji Lietuva“, *Auszra*, Nr. 3, p. 78.

⁴² *Lietuvizskas „Ausros“ kalendorius metų 1884*, p. XL, 1885, p. XXVII–XXVIII, *Lietuvizskas „Ausros“ kalendorius metų 1886*, p. 84–85.

Ar naujas pradėti. –

Dėl to prašau gerus žmones

Nepasigailėt storonės

Dėlei Dievo malonės:

Mus prašviesti prasčiokėlius,

Senų dienų mužikėlius;

Atskinkite mums kelius!

Įvairių temų publicistika ir eilės *Aušroje* papildė vienos kitas. Nors dauguma leidinio poetų buvo eiliuotojai, tačiau ir meniškai silpnos eilės stipriai veikė skaitytoją. Pasak Audronės Žentelytės, poetinis žodis „šventumo skraiste apgaubė visa, kas lietuviška: lietuvių kalbą, Lietuvos žemę, jos praeitį, tėvynės meilę“⁴³. *Aušros* poetų eilėraščiai eiliuotu žodžiu lietuvių sąmonėn įspaudė tikėjamą tėvynės ateitimi ir pasitikėjamą savo jėgomis tą ateitį kurti, mokė įsiklausyti į tėvynės gamtą, išgirsti joje protėvių, Lietuvos dievų ir dabarties žmogaus balsus.

Lemtinga pradžia

Tarp *Aušros* rašytojų išsiskiria Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos Kaune studento Jono Mačiulio, būsimą poeto Maironio, debiutas. Būtent Maironis savo brandžioje poezijoje talentingiausiai išreiškė aušrininkų idėjas.

Aušroje Mačiulis debiutuoja 1885 m. per tris numerius spausdintu straipsniu „Jonas Ernestas Smoler’is“: pasirašęs slapyvardžiu V. B. jis pasakoja apie sorbų-lužitėnų folkloristą, etnografą, nacionalinio sąjūdžio veikėją. Atkreiptinas dėmesys, kad redakcija pasirinko pasakojimą apie Smolerį, o eilėraščių, pasirašytą kitu slapyvardžiu – Zvalionis, išspausdino tik kitame numeryje (Nr. 8–9) greta straipsnio tęsinio.

⁴³ Audronė Žentelytė, *op. cit.*, p. 275.

Pasakojime apie Smolerio gyvenimą ieškoma atsakymų į straipsnio pradžioje iškeltą klausimą – Mačiuliui svarbu išsiaiškinti, kokia turi būti asmenybė, kad ją vieningai vertintų visi tautos žmonės:

[D]yvinas daiktas: tarp visų Slovėnų, suardytų barnimis tautinėmis ir nevienodumu tikybės ir politikos pažvalgų, – prieš [Smolerį] nėra nei vieno žodžio. Nėgana to – žmonės ir raštai įvairiausių mėrių su vienoda simpatija atsišaukia apie patrijų – Serbų Ližičių. Iš kur gi tokia vienybė? Kuomi gi [Smoleris] nusipelnė visų meilę? Dėl supratimo to turime atsižiūrėti ant to, kame ir kaip J. E. Smoleris elgėsi laike savo gyvenimo.⁴⁴

Tame pačiame 6 numeryje turime paliudijimą, kad Mačiulis ne tik atsiuntė pasakojimą apie Smolerį, bet ir eilėraščių bei laišką redakcijai, kuriame uždavė nemažai klausimų. „Gromatų skardinėje“ patvirtinama – „Zvalioniui. Tamstos gromata mus atsiekė“, neįprastai didelės apimties tekste redakcija pateikia atsakymus, iš kurių galime numanyti laiško turinį.

Mačiulis, ambicingiausiai atsiliepęs į Basanavičiaus kvietimą pažinti Lietuvos senovę, jau rašė Lietuvos istoriją – *Apsakymus apie Lietuvos praeigą*⁴⁵, – tai pirmoji ištisinė Lietuvos istorija, parašyta lietuvių kalba. Jam rūpėjo, kad kunigų seminarijos bibliotekoje gulintis Daukanto rankraštis taptų prieinamas skaitytojams⁴⁶, juolab kad išleisti Daukanto Lie-

⁴⁴ V. B. [Jonas Mačiulis], „Jonas Ernestas Smoler'is“, *Auszra*, 1885, Nr. 6/7, p. 151–156, ir Nr. 8/9, p. 195–202, Nr. 9, p. 151.

⁴⁵ Leidinyje nurodoma, kad Istorija parašyta 1886 m.: *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, parašė Stanyšlovas Zanavykas 1886, Tilžė: O. V. Mauderodė, 1891.

⁴⁶ *Aušros* dėmesys Simono Daukanto rankraščiams sulaukė atgarsio: spausdinamas pranešimas, jog atsiradę daugiau Daukanto rankraščių – ištraukos iš Lietuvos Metrikos ir kt. Juos „Kaunan parsivežė kun. B.“, „Isz Lietuvos“, Gailutis [Jonas Spudulis], *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2, 3, p. 98.

tuvos istoriją buvo pasižadėjęs Šliūpas. Zvalioniui buvo atsakyta, „[k]ad rankraštis bus mūsų rankose, tada bus galima ir apie jo spaudos kaštą aprokuoti“. Kiti Mačiulio klausimai, matyt, kilo dėl aušrininkų santykio su kunigais ir su lenkais, dėl laikraščio liberalumo:

Mes nei sapnyje neturime guosties ant kunigų, tikrų Lietuvių, mes tik ant tų guodžiamės, katriems suklydus kažin kokia svetimgenčių tėviškė galvoje kyšo. Bet ką padaryti su žmonėmis be nuomonės? Jei toksai kunigas su vieninteliu ant gentiško pamato išeinančiu lietuvišku laikraščiu pasielgia jį sudraskydamas ir velydamas, jog jisai pražūtų, dėl to, kad vienoje korespondencijoje stov, Lietuviai Amerikoje apsiprantą su vyresnybiniais šliūbais – kas gal sakyti, kad „Aušra“ iš to savo džiaugsmą tur? – ar tai ne bjauru? Toksai malonėtų, kad nuvargintoji Lietuva pražūtų! Mes nešaukiame ant Lenkų! Mes pasakome tik teisybę. [...] Turime gana gerų prietelių ne vien tarp Lenkų, bet ir tarp Latvių, Vokiečių ir Rusų. Tamsta nuo mūsų durniausių priešininkų tą paskalą girdėjai, kad jog mes Lietuvos neprieteliams parsidavę. Jei taip, tai juk mes valną kelią visur turėtumėme. [...] Tamstos mums kapines norite priręngti dėl kelių žodžių, su jūsų mąstymu nesutinkančių. Mūsų laikraštis nėra nei liberališkas. Tikriems tėviškės mylėtojams, ar tai žmonėms, ar tai kunigams, „Aušra“ visados tiko. [...] Mūsų geismas yra su kunigais, ponais ir ūkininkais iš vieno eiti; ale kas to kaltas, kad vieni į girę, kiti į lauką bėga? [...] [M]ums tik Lietuva ir jos tikrieji sūnūs rūp, katrie mus supranta, o ne prieš kožną nepatikusį žodį šerį stato.⁴⁷

Atsakymo pabaigoje pažadama: „Tamstos giesmelė taps patalpinta.“ Redakcijos atsakymas, matyt, tenkino Mačiulį, nes jis neuždraudė publikuoti nei savo eilėraščio, nei

⁴⁷ „Gromatų skardinė“, *Auszra*, 1885, Nr. 6, p. 173–174.

straipsnio tęsinio. Kitame numeryje išspausdintas Zvalionio slapyvardžiu pasirašytas eilėraštis „Lietuvos vargas“ („Miskas uzia, girė gaudžia“)⁴⁸, antroji straipsnio apie Smolerį dalis. Vanda Zaborskaitė Mačiuliui priskiria šiame numeryje cituojamą laišką redakcijai, kurį parašęs „vienas šaunus lietuvis, kunigas“ teigia, jog lietuviai privalo išleisti Daukanto Lietuvos istoriją, siūlo rinkti lėšas leidybai, o redakcija ne tik pritaria „su visu širdies karštumu“, bet ir pateikė pirmųjų aukotojų sąrašą⁴⁹.

Pirmasis eilėraštis „Lietuvos vargas“ labai vidutiniškas, tačiau būtent prie šio eilėraščio poetas sugrįš vėliau, jis taps svarbiu *Pavasario balsų* kūrinium⁵⁰, o tapęs liaudies daina, paskatins poeziją kurti Balį Sruogą, Vincą Mykolaitį-Putiną⁵¹. Pasak Brigitos Speičytės, „parašęs Lietuvos istoriją ir poemą [*Lietuva – A. M.-L.*], Maironis su nauja kūrybine, intelektualine patirtimi grįžo prie debiutinio eilėraščio „Lietuvos vargas“. Beveik ištaisį jį perkūręs tais pačiais 1891 m. paskelbė *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje* pavadinimu „Giria ir Lietuvis“⁵².

Aušroje spausdintame eilėraštyje kenčiantys žmonės nuolankiai laukia, ką dėl jų vargų pasakys Dievas: „Dieve

⁴⁸ Zvalionis [Jonas Mačiulis Maironis], „Lietuvos vargas“, *Auszra*, 1885, Nr. 7 ir 8, p. 194–195.

⁴⁹ „Užprašymas“, *Auszra*, 1885, Nr. 7 ir 8, p. 250. Ši idėja *Aušros* redakcijos nebuvo įgyvendinta, Daukanto Lietuvos istoriją 1893–1897 m. išleido Juozas Paukštys JAV: *Lietuvos istorija: Nuo seniausių gadynių iki Gediminui D.L.K.*, paraszyta 1850 m. Simano Daukanto, buvusiojo Vilniaus universiteto filozophijos magistro, Kninga I: Plymouth (Pa.): Kasztu ir Spaustuvėje Juzo Paukszczo, 1893; Kninga II: Kasztu ir Spaustuvėje Juzo Paukszczo, 1897.

⁵⁰ Brigita Speičytė, „*Pavasario balsai*: lyrikos rinkinys“, in: *Maironio balsai: Kūryba, veikla, atmintis*: kolektyvinė monografija, sudarė Manfredas Žvirgždas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 29–141.

⁵¹ Maironis, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1987, p. 270–271.

⁵² Brigita Speičytė, „Stebuklinga istorija: Maironio kūrybos šaltiniai“, *Metai*, 2012, Nr. 10, p. 37.

didis, Dieve brangus! / Kuomi mes prieš tave kalti?/ Kodėl tamsus ant mus' dangus? / Kodėl pučia vėjai šalti?“ Pataisytame eilėraštyje, pavadintame „Giria ir lietuvis“, atsiranda veikiantieji „mes“ ir aiškus tikslas – valingas šlovingos istorinės praeities sugrąžinimas: „Kas mums praeigą gražintų / Ir jos garsą, ir jos galią? [...] Atsibus tėvynės sūnūs, / Didžią praeitį atminę; / Pagimdys vargai galiūnus / Ugnimi uždegs krūtinę!“⁵³ Eilėraštis „Giria ir lietuvis“ Maironio buvo taisomas ir vėliau, išskaidytas į du eilėraščius: „Miškas užia“ ir „Tu girele, tu žalioji...“.

Maironio atvejis parodo, kaip *Aušros* idėjos virto konkrečiais darbais (Maironis parašė Lietuvos istoriją), o eilėraščio kaita atskleidžia, kaip rašytojas brendo. Maironis perrašinėjo kone visus savo eilėraščius, tačiau pirmojo eilėraščio taisymai yra ypač reikšmingi – parodo, kaip keitėsi poeto pasaulėjauta, kaip stiprėjo aušrininkų pasitikėjimas savo asmenybės galiomis.

Vertimai – Lietuva ir pasaulis literatūroje

Aušroje daugiausia spausdinti iš lenkų kalbos išversti kūriniai, kuriuose romantikai vaizdavo Lietuvos praeitį. Klierikas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas išvertė Ludwiko Kondratowicziaus-Władysława Syrokomlaòs, aušrininkų vadinamo Kundraičiu, kūrinis „Giesmė prasčiokėlio, nemokančio rašyti“, *Piastų duktė*, kunigas Simonas Norkus – poemą *Margis* (Margiris), mokytojas Tomas Žičkus-Linkis – Józefo Ignacy Kraszewskio, aušrininkų vadinamo Krašiumi, – *Iš Vytauto mūšių*, Seweryno Guszczyńskio *Nadomas*. Pranys Milčiauskas išvertė 1880 m. išleistą Henryko Sienkiewicziaus apysaką

⁵³ Maironis, „Giria ir Lietuvis“, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1891, Nr. 15, p. 117.

Duonos jieškočiai (Duonos ieškotojai) apie sunkią emigrantų į Ameriką dalią.

Aušrininkai domėjosi ir kitų tautų literatūra – Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, sekdamas ukrainiečių poetu Tadu Ševčenka, parašė baladę „Ieva“, išvertė škotų poeto Roberto Burnso eilėrašį „Pirmiaus visko“, Jurgis Zauerveinas straipsnelyje apie Williamą Shakespeare’ą įdėjo išverstą „Hamleto pasikalbėjimą su savimi“, *Aušros* kalendoriuje paskelbė dvi strofas „Hamleto priežodis dėl bjauriojo svieto“ ir „Graudėnimas iš Hamleto“. Šliūpas pagal Guy de Maupassant’ą parašė apsakymą „Simelio tėvas“. Į besikuriantį lietuvių kultūros lauką įvedamas „rašikas“ Dieviškosios komedijos“ Dante. Jis veikia originaliame satyriniame kūrinėlyje *Ant milžinkapių*, įvardytame kaip „juokai“, parašyti Stajės Šunbajorio – Stanislavo Railos. *Ant milžinkapių* laikytinas pirmuoju lietuviškai parašytu dramos kūrinium⁵⁴. Dante kelia tautinės tapatybės problemą, atsidūręs Lietuvoje, jis negali atsistebėti žmonių tamsumu, nesusivokimu, kas jie tokie esą.

Tarp *Aušroje* publikuotų vertimų yra vienas, kuris iki šiol kelia aistras, tai Vinco Kudirkos pirmasis spausdintas kūrinėlis „Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos“. Būtent *Aušroje* publikuotu vertimu-sekimu Kudirka pradėjo rašytojo kelią. Pastebėtina, kad *Aušroje* naudojami net trys jo slapyvardžiai (Paežerių Vincukas, Vinc. Kapsas, V. Kudir.). 1884 m. rugsėjo numerio „Gromatų skardinėje“ redakcija dėkoja už atsiųstus šešis vertimus:

Paežerių Vincukui. Tamstos pasakos (šešios skaitliaus) tapė pono M.[artyno] J.[ankaus] mums pridutos. Jos taps savo laiku sunaudotos. Stropus dainius nepails ir daugiaus mums priteikti tokių pasakėlių.

⁵⁴ Plačiau: Aušra Martišiūtė, *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 136–138.

1885 m. balandžio–gegužės numeryje yra redakcijos atsakymas, kad iš Kudirkos gautas laiškas su linkėjimais ir, matyt, klausimu, koks likimas laukia jo atsiųstų vertimų: „V. Kudir. Tamstos gromata, rašyta 5 balandžio, atėjo. Dėkavojame už visoki gerą velyjimą. Mūsų širdingiausias noras, kad ir tamstoms visokiu būdu sektųsi tėvynei gero daryti.“ Redakcija iš šešių atsiųstų vertimų pasirinko vieną „Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos“, kurį slapyvardžiu Vinc. Kapsas paskelbė birželio mėnesio *Aušroje*. Vertimo-sekimo šaltinis nenustatytas.

Šio kūrinių autoriui ir Kudirkos pasirinkimui, ką versti, matyt, įtakos turėjo folkloras – nuo viduramžių žinoma apokriptinė istorija, kai Kristus, bausdamas žydus už netikėjimą, vieną iš jų pavertė degla kiaule, yra aptinkama lenkų, lietuvių folklore⁵⁵. Spėta, kad Kudirka kartu siuntė Ivano Krylovo, Zygmunto Krasińskio ar kito autoriaus kūrinių vertimus⁵⁶. Šiuos pirmuosius kūrybos – vertimo-sekimo lietuvių kalba bandymus, prieš siųsdamas į *Aušrą*, Kudirka buvo parodęs Petruui Kriaučiūnui, savo buvusiam mokytojui Marijampolės gimnazijoje. Kazys Grinius prisimena, kad mokytojas Kriaučiūnas, kuris vyresniems mokiniams vedė ir lietuvių kalbos pamokas, klasėje perskaitė Paežerių Vincuko eiles, parodė jo laišką, kuriame buvo prašoma patarimų⁵⁷.

Vėliau ši pirmoji Kudirkos publikacija, nežinant ar neatsižvelgiant į tai, kad būtent redakcija pasirinko spausdinti

⁵⁵ Plačiau: Vygantas Vareikis, „Lietuvių ir žydų santykių istorija XIX a. Socialiniai ir ekonominiai aspektai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2000, Nr. 3–4, p. 27–50.

⁵⁶ Kudirkos *Raštų* komentaruose nurodyta, kad „[s]ekimo šaltinis nenustatytas. Šį kūrinių kartu su vertimais iš Krasińskio (taip K. Griniaus tekste: „... rodosi, vertimai iš Krasińskio“) atsiuntė P. Kriaučiūnui. Laiške prašė: „[B]ūk man pravadyriumi“ (K. Grinius, *Vilniaus kalendorius 1908 metams*, Vilnius, 1907, p. 96)“; Vincas Kudirka, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1989, p. 690.

⁵⁷ Kazys Grinius, „Keletas atsiminimų apie Vincą Kudirką“, in: *Vilniaus kalendorius 1908 metams*, Vilnius, 1907, p. 96.

vieną iš šešių atsiųstų vertimų, bus vertinama kaip Kudirkos sąmoningai debiutui pasirinkta antižydiška laikysena ir susilauks daug negatyvių vertinimų, kaltinimų antisemitizmu⁵⁸.

Literatūros istorija

Aušros bendradarbiai siekė supažindinti skaitytojus su anksčiau laikų, ypač XIX a. pirmos pusės, rašytojais, apie juos rašė straipsnius, skelbė jų kūrinius:

Mes turim šauną skaitlių giesmininkų ir dainininkų, jau seniai atstojusių iš šio svieto. Tik reikia paminėti Duonelaitį, Stonevičią, Dijonizą Pošką, Strazdelį, Volončevskį, Antaną Juškevičę, kurie visi kartu ir patriotais buvo. [...] [Jų kūriniai] laukia naujo išleidimo. Iš raštininkų tik šiuos tepriduosim: Daukantą, Širvydą, Volončevskį, Daukšą, Šrubanskį, Ivinskį, Olševskį [...]. Maskoliškoje Lietuvoje atrandi pas kunigus ir bajorus čėlas bibliotekas lietuviškų knygų. [...] Rašo šimtais lietuviškai ir kožnas nori savo dalelę prie lietuviškos literatūros pridėti. Lietuviškoji inteligencija, lietuviškai kalbančioji, skaitos taip pat ne dešimtimis, bet šimtais. Susieina bajorai, mokyti, apšviesti lietuviai į draugystes ir kalba tarp savęs lietuviškai ir nei vienam tai nerodos dyvainai.⁵⁹

Taigi, aušrininkams svarbi buvo ne tik senosios Lietuvos – LDK istorija, bet ir literatūros, kultūros istorija. Šliūpas rašė apie Daukantą ir Donelaitį⁶⁰, parašė apžvalginį

⁵⁸ Vanda Zaborskaitė, „Dar kartą apie Vincą Kudirką“, *Bernardinai*, 2010-12-07, <https://www.bernardinai.lt/2010-12-07-vanda-zaborskaite-dar-karta-apie-vinca-kudirka/> [žiūrėta 2023 01 16].

⁵⁹ J. Szl. [Jonas Šliūpas], „Iš Lietuvos“, *Auszra*, 1883, Nr. 6, p. 181–183.

⁶⁰ J. K. Sz. [Jonas Šliūpas], „Apgulmi raštų skyriai. Duonelaitis“, *Auszra*, 1883, Nr. 7, p. 203–208.

straipsnį „Žvilgis į lietuvišką raszliavą“⁶¹; Mečislovas Davainis-Silvestraitis – apie Dionizą Pošką, pirmasis sudarė jo raštų bibliografiją, prie savo straipsnio pridėjo ir kartu įvedė į literatūrą iki tol nežinomus Poškos kūrinis „Mano darželis“, eiliuotus laiškus⁶². *Aušroje* buvo rašoma apie Antaną Strazdą, apibūdinama jo asmenybė – kunigas „naujos galdynės“, kūrybos vertė – Strazdelis eilėraščiuose pajudinęs „visus šešėlius pajautimo, visus balsus dūšios“, išskiriama giesmė „Pulkim ant kelių“: „[I]r kad nieko daugiau nebūtų parašęs, kaip tą vieną giesmę, užsipelnytų vainiką garbės, neužmirštinos Lietuvoje.“⁶³

Pradedama atrasti Simono Stanevičiaus kūryba (išspausdinta „Arklys ir meška“, „Žemaičių šlovė“). Su *Aušra* į literatūrą įžengė Valerijonas Ažukalnis. Gailutis – Jonas Spudulis parašė straipsnį „Ažukalnis, lietuvių raštininkas“ (1884), paskelbė jo verstą baladę „Ant širmo žirgelio“, kreipėsi į skaitytojus, kad „kas suieškotų veikalus Ažukalnio ir duotų platesnę žinią apie jį“⁶⁴. Atsiliepė Peliksas Mažutis – Stanislovas Didžiulis straipsneliu „Dar apie Ažukalnį“⁶⁵, kuriame pranešė apie turimą rinkinio rankraščio nuorašą, pirmą kartą paskelbė du eilėraščius: „Rytas vasaros“, „Draugėj su vieversėliu“. Minėtini Basanavičiaus rašiniai apie Leono Ivinskio literatūrinį palikimą, apie čekų mokslininką Leopoldą Geitlerį, aukštai vertinusių lietuvių liaudies dainas, Donelaičio *Metus*.

⁶¹ J. Sz. [Jonas Šliūpas], „Žvilgis į lietuvišką raszliavą“, in: *Lietuviškas „Auszros“ kalendorius ant metų 1885*, p. 28–37.

⁶² Vėversis [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Apie Dionizą Pošką“, *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 11–19, Nr. 4, p. 113–117.

⁶³ Jonas Katelė, „Kun. Antanas Strazdelis (Drozdowski)“, iš lenkų kalbos išvertė Vėversis [M. Davainis-Silvestraitis] ir Parplis [J. Mikšas], *Auszra*, 1883, Nr. 8, 9 ir 10, p. 242–248.

⁶⁴ Gailutis [Jonas Spudulis], „Ažukalnis, lietuvių raštininkas“, *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 20–21.

⁶⁵ Peliksas Mažutis [Stanislovas Didžiulis], „Dar apie Ažukalnį“, *Auszra*, 1885, Nr. 2 ir 3, p. 55–57.

Jau gyvendamas JAV, Šliūpas parengė ir 1890 m. išleido knygą *Lietuviškieji raštai ir raštininkai*, kurioje, remdamasis *Aušroje* paskelbtais tekstais, pristato lietuvių literatūros istoriją nuo XVI a. iki savo dienų. Peržvelgęs XVI–XVIII a. rašytojus ir jų raštus, nuo skyriaus „Lietuvių dvasės darbai XIX šimtmetyje“ atskirais poskyriais pristato svarbiausius rašytojus (Dionizą Pošką, Antaną Drazdauską, Liudviką Joną Rėzį ir kt.). Kad nepakenktų *Aušros* bendradarbiui Petrui Vileišiui, gyvenusiam Rusijos imperijoje, jo darbus pateikia skyrelyje, pavadintame Vileišio slapyvardžiu „Petras Nėrys“. Knygą pabaigia XIX a. lietuvių kultūros įvertinimu „Atžvilgis į lietuvių darbus XIX šimtmetyje“ ir spaudos apžvalga „Keli žodžiai apie laikraščius“. Šliūpas pabrėžia, kad neaprašė daugelio šiandien veikiančių savo amžininkų, kurių „vardai bus atmintyje laikytini“: Vėversys, Kasakauskas, Juzumavyčius, Aglė, Vargomatys, apysakų ir dramų rašytojas Gužutis ir kt. XIX a. Šliūpas apibendrina optimistiškai:

Iš viso paėmus XIX šimtmetis yra pilnas gaivumo, iš ko gali širdis kožno tėvynainio linksmi plasnoti. [...] [R]eikia būti aklam, idant nepamatyti ūmo ir plataus didėjimo mūsų rašliavos ne tik apymyje [apimtyje], bet ir įturyje [turinyje] jos. Ir tegul tik sykį grius ana „kyniškaï-mongoliškoji siena“ ant rubežiaus tarp Maskolijos ir Vokietijos, Lietuva susilauks gadynės, kuria gėrėsis gal ne vieni lietuviai, bet ir parubežinės tautos. Taigi į darbą ir tie, kurie miega ar abejoja apie ateitį lietuviystės! Jei ausimis nebuvo girdėję, tai pamatykime akimis tą visą būrį mokintų vyrų, kovojančių už tautos mūsų tiesas, ir ar ne gėda mums būtų toliau abejingai rangyties, ažuot ką su kitais drauge eitumėme į garbingą karę už dvasišką pasikėlimą lietuviškosios tautos?⁶⁶

⁶⁶ *Lietuvizkiejie Rasztai ir Rasztininkai*, raszlaviszka peržvalga parengta Lietuvos mylėtojo, Tilžėje, 1890, p. 222.

Literatūros kritika ir polemika

Vienas svarbiausių aušrininkų siekių buvo „aktyvinti literatūros procesą, gilintis į jį“⁶⁷. Dėmesio verta *Aušroje* išspausdinta pirmoji lietuviška polemika vertinama kaip Gotfrydo Ostermejerio ir Kristijono Gotlybo Milkaus XVIII a. pradėtos literatūrinės polemikos, vykusios vokiečių kalba, tradicijos pratęsimas⁶⁸.

Poleminės mintys brendo nuo pirmojo *Aušros* numerio, kuriame Jurgis Mikšas išspausdino romantinio kūrinio pašlovinimą – recenziją apie Andriaus Vištelio išverstą J. I. Kraszewskio *Vitolio raudą*. Recenzentas rekomenduoja skaityti šį kūrinį, kad jis „atšalusiuose Lietuvių vaikuose uždegtų meilę dėlei mūsų garbingosios praeitinės“, jis tiki, kad literatūra yra pajėgi stiprinti silpną lietuvių dvasią, abejojančius padrąsinti prisipažinti, jog lietuvių kalba yra jų gimtoji kalba.

Dvidešimtmetis mokytojas Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, ką tik baigęs Veiverių mokytojų seminariją, straipsnyje „Ką daryti?“ grožinės literatūros poveikiu smarkiai abejojo:

Knygos turi būti parašytos suprastina kalba, pigios ir, kas svarbiausia, naudingos. Šerti sustambėjusius ir atbukusius jausmus muziko patriotiškomis giesmėmis yra vis tiek, kaip dainuoti dainą kelmui medžio.⁶⁹

⁶⁷ Adolfas Sprindis, „Literatūros kritika ‚Aušroje‘“, in: *„Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje*: konferencijos medžiaga, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 165.

⁶⁸ Plačiau: Marijus Šidlauskas, „Jono Mačio-Kėkšto ir Georgo Sauerweino polemika ‚Aušroje‘“, in: *Georgas Sauerweinas ir lietuvių tautos atgimimas XIX a. pabaigoje: IV tarptautinis G. Sauerweino mokslinis simpoziumas Klaipėdoje*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005, p. 137–150.

⁶⁹ Kal. [Juozas Andziulaitis-Kalnėnas], „Ką daryti?“, *Auszra*, 1885, Nr. 12, p. 393–394.

Andziulaitis ragina susirūpinti vargstančio žmogaus buities gerinimu, nes jis „nesupranta save esant žmogumi. Dėl to reikia jam duoti tokias knygas, kurios pamokytų jam gyvenimą pageryti, t. y. ekonomišką išurties – apie žemės išdirbimą, gyvulių auginimą, amatus, prekybą ir t. t. Šitos knygos jam atgabens naudą, o kada jis tą patirs, tai ir guodos knygas, o turėdamas jas prigimtoje kalboje, ir jas ims mylėti. Tuomi pasikels turtas šalies, ir tik tada galimas platus praplėtimas patriotizmo, nes be turto nėra šviesos, o be šviesos patriotizmo“.

Dar stipriau klausimą, ko labiau reikia lietuviams – „dvasios ar medžiagos“, užaštrina 18-metis Marijampolės gimnazijos mokinys Juozas Mačys-Kėkštas straipsnyje „Mūsų vargai“. Į jo straipsnį atsiliepia 55-erių metų Getingeno universiteto daktaras, pripažintas Mažosios Lietuvos autoritetas Jurgis Zauerveinas savuoju „Medega ir dvasė“, o šiam Mačys-Kėkštas atsako nauju straipsniu „Dvasė ir medega“. Pasak Marijaus Šidlausko, ši polemika „ryškiai pradeda mūsų literatūrinės polemikos, kaip literatūros kritikos žanro, tradiciją, siūlydama pakankamai aukštos poleminės kultūros modelį“⁷⁰.

Mačys-Kėkštas straipsnyje „Mūsų vargai“, paskelbtame 1885 m. rugsėjo numeryje, konstatuoja, kad „apšvaista [apšvieta] žmonių stovi žemai [...] visur tamsa, nesuprotis“, o „sveika nuovoka rodo knygą pamokančią, kaip geriaus apdirbti žemę, kaip guviaus vartoti vaisius ūkės, [...] esant kur kas naudingesne, neg ištisi pluokštai giesmių ir dainų“. Jis piktinasi rašančiais poeziją tokiu metu, kai žmonėms reikalingos naudingos knygos: „Iš tikrųjų įstabu matyti, kaip kuone visi dabarnykščiai Lietuvininkai griebiasi už eilių [...]. O naudingas knygas, t. y. gyvenimiškas, ar rašo kas? [...] Bemielai ir giesmės su dainomis reikalingos gali būti, bet ne dėl žmonių [...], nes jam jos atgabens mažai, mažai naudos,

⁷⁰ Marijus Šidlauskas, *op. cit.*, p. 140.

Jonas Mačys-Kėkštas. Apie 1886 m. LLTI RS

tuomi tarpu kada knyga rūsčios įtalpos [rimto, dalykinio turinio – *A. M.-L.*] pamokins jį, kaip kovoti už būvį ir pasiekti laimę, kaip iš medegiškos pusės, taip ir iš doriškos.“ Vargstančiam žmogui „ne laikas yra giedoti ir dainuoti“.

Zauerveinas atsakė jam 1886 m. sausio numeryje paskelbtu straipsniu „Medega ir dvasė“, kuriame šią poleminę situaciją palygina su Romos patricijų ir plebėjų konfliktu, kuris baigėsi išmintingu susitarimu ir darbu tėvynės labui. Demonstruodamas savo išsilavinimą, jis kreipiasi retoriniu klausimu: ar „teisinga yra visus giesmininkus, visai kaip Platonas iš savo ideališkos valdžios, lyg taip jau iš Lietuvininkų tėvynainės ir rašėjystės laukan išmesti norėti, kaip andai ponas Kėkštas tai pabandė?“

Jurgis Zauerveinas. Apie 1900 m. LLTI RS

Zauerveinas pripažįsta, kad tautai reikalingi ir poetai, ir kitus darbus dirbantys žmonės, tačiau pirmenybę jis teikia poezijai: „Ir kur poezijos nėra, ten ir tautiško gyvasties jausmas galas.“ Mintų pagrindžia Antikos kultūros argumentais:

Ką Grykonams, ką Rimijonams visa jųjų gospadorystė būtų mačėjusi, jei ne jų dvasė ir nesuskaitytinus neprietelius dvasės išsikėlimu, dvasės ginklais, dvasės darbais pergalėti būtų įstengusi? [...] [V]iena ūkininkystė ir jos rašėjai tik nebūtų Grykonių ir Rymijonų vardą šviesiausiomis žvaigždėmis ant istorijos dangaus padarę. Tai darė tikrai jų nesmertelnieji giesmininkai: tai darė Homeras ir Aiskylas, ir Pindaras; tai darė Vergilijus ir Goracijus. Ir Vergilijus, ir Horaci-

jus buvo geri gaspadoriai. Ale jei Horacijus ir dar geriaus savo ūkį su įkėtimu ir vandens užleidimu arba nuleidimu aprūpinęs būtų, tai tik dabar jau seniai užmiršta būtų, tame tarpe kad jojo giesmelė apie „versmę Bandusijos“ iki amžių žmonėms nesmertelnai į ausis skambės, o ne tiktai jojo, bet ir jo tautos vardą nesmertelnu padaryti gelbės.

Šią polemiką Mačys-Kėkštas straipsnyje „Dvasė ir me-dega“, paskelbtame 1886 m. birželio numeryje, pakreipia poezijos vertės link: „Aš sakęs esu: bemielai ir giesmės su dainomis gali būti naudingos (supraskit – gali, jei geros), tuom parodydamas savo pažvilgį į tą dalyką, tik bėda, kad neaiškiai, nes nenorėdams užgauti giesmininkus, užgavau pačią poeziją – ir tai man paskaityta už pašlijimą prie me-degiškumo.“

Jis kritikuoja ne tik silpną *Aušros* poeziją, bet ir ideologiją, net patį Basanavičių: „Mes-gi, rašinėdami dykam laike eiles arba rūpindamies apie lietuviškas pravardes, lapines ke-pures [užuomina į Basanavičiaus straipsnį „Senatvė lapinės kepurės“⁷¹ – A. M.-L.] ir tolygius dalykus, o tikrus reikalus gentės ir draugijos palikdami užpakalyje, ar neliksime vieni sau, bevadaują savo šešėlius?“

Pabrėždamas, kad lietuviai labai vargingai gyvena („kas ne artojas ir ne elgeta, tas ne lietuvis“), Mačys-Kėkštas visuomeninius ir ekonominius dalykus laiko reikalingesniais už poeziją: „Poezija reikalinga, bet dusyk reikalinga – rūpinties apie draugijišką ir ūkišką būvį tautos. [...] Jei kas iš lietuviškos inteligencijos darbavos iki šiolei, tai pervis ant poėtiškos, lingvistiškos, arkeologiškos ir siaurai – tautiškos dirvos, o apie pačią draugiją – pamatą visko – nelabai kas rūpinos (išskyriant Šliūpo raštus)“, „Tegul mūsų gentė

⁷¹ J. Bs. [Jonas Basanavičius], „Senatvė lapinės kepurės“, *Auszra*, 1884, Nr. 5/6, p. 159–161.

turės tvirtą pamatą po kojomis, tada galėsime pašnekėti ir apie poeziją“.

Vis dėlto Mačys-Kėkštas straipsnį baigia paskelbdamas taiką: „[U]žmirškime tą mažą skirtumą pažvilgių ir susiėmę rankas eikime visi vienu keliu, kurs yra gana platus dėl visų. Tik derėtų, idant skiltys ‚Aušros‘ atsivertų plačiau dėl svarbesnių raštų apie draugijos [visuomenės] reikalus – antraip ji negalės įtikti visiems, ir turtingiems, ir vargužiams, ir mokytiems ir nemokytiems.“

Ginčą gimnazistas sugebėjo užsklęsti rafinuota užuomina – negalima kategoriškai supriešinti polemikoje išakytų požiūrių:

[T]hat is the question! [...]: ar poezija, ar kas kitas tur atgavinti mūsų tautą?

Taip poezijos priešų paskelbtas Mačys-Kėkštas atsako Zauerveinui, kuris į lietuvių kalbą išvertė Shakespeare'o Hamleto monologą „Būti ar nebūti“ („To be, or not to be, that is the question...“). Ir pademonstruoja, kad poezija jam ne tik nėra svetima, priešingai, jis geba *Hamletą* skaityti originalo kalba.

Iš tiesų *Aušroje* ne tiek jau mažai straipsnių buvo skirta įvairioms sritims pažinti. Tai ir Šliūpo „Mokslas apie tautinę ūkė“, kuris, pasak Albino Rimkos, yra pirmasis lietuvių kalba parašytas ir atspausdintas rašinys iš politinės ekonomijos, itin vertingas dėl autoriaus kuriamos ekonomikos terminijos⁷², ir Pranciškaus Lipšto mokslo populiarinimo studija „Aprašymas žemės turtų“, parašyta studijuojant

⁷² Albinas Rimka, „Dr. J. Šliūpo ‚Mokslas apie tautinę ūkė‘“, in: Albinas Rimka, *Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir ‚Aušros‘-Varpas' gadynės (1883–1893) socialekonominiai raštai*, Kaunas: Teisių fakulteto darbai, t. 6, kn. 3, 1931, p. 48.

Maskvos universiteto Fizikos-matematikos fakultete. Studijos publikavimo metu Lipštas, 1863 m. sukilimo dalyvis, buvo tremtyje Sibire. Šliūpas papasakoja rankraščio suradimo istoriją, pateikia glaustą biografiją ir įvertinimą: „[A]mžina liks jam garbė už parengimą pirmo taip šaunaus rašto iš gamtos mokslų. Garbė vyrui, kurs norėjo savo brolius šviesti, garbė jam...“⁷³

Kiti raštai buvo aktualesni ūkininkams: inžinieriaus Vileišio apie statybą – „Medega statant trobas“, mokytojo Andziulaičio-Kalnėno – „Žodis apie veterinariją“, „Keletas žodžių apie kelių taisymą“, Basanavičius, Šliūpas teikė medicinos, higienos žinių: apie cholera, džiova, pirmąją pagalbą.

Buvo net išspausdintas patarimas, adresuotas knygnešiams, kaip nelegaliai ir saugiai pereiti sieną ir išvengti baisių nelaimių:

Maskolius, neduodamas lietuviams spaudos liuosybės, mislija juos sumaskoliusęs, o tuomi tarpu knygos kaip ėjo, taip eis, kad ten dar tūkstančius sargų suvarytų.⁷⁴

Literatūros teorijos pradmenys: kas yra poezija?

Aušrininkų karta dėjo pagrindus literatūros mokslui Lietuvoje – minėtieji Jurgis Zauerveinas ir Jonas Mačys-Kėkštas polemizavo dėl dvasinio ir medžiagiškojo pradų prioriteto kultūroje, Jonas Šliūpas išleido pirmąją lietuvių literatūros istoriją *Lietuviškieji raštai ir raštininkai*, o Stanislovas Dagilis parašė pirmąjį literatūros teorijos darbą.

⁷³ J. Szl.[Jonas Šliūpas], „Pasarga“, *Auszra*, 1883, Nr. 8, 9, 10, p. 264–265.

⁷⁴ J. Andziulaitis (Kalnėnas), „Maskoliškasis rubežius (su paveikslais)“, 1886, Nr. 5, p. 160.

Dagilis, Vaižganto pavadintas „visa savo siela aušrininku“⁷⁵, buvo filologas, Peterburgo istorijos-filologijos instituto absolventas, vertėjas iš rusų ir lenkų kalbų. Nuo 1873 iki 1894 m. dėstė senąsias klasikinės kalbas Sumų gimnazijoje Charkivo gubernijoje (Ukraina). 1886 m. pirmajame *Aušros* numeryje buvo paskelbtas jo literatūros teorijos darbas – straipsnis „Keli žodžiai apie poeziją abelnai, o ypačiai apie sudėjamą eilių“.

Pirmą kartą gana nuodugniai išnagrinėjama Antano Barausko poema *Anykščių šilelis*. Dagilis pasirenka *Anykščių šilelį* dėl „poetiškos vertybės“ („nieko poetiška vertybe lygaus ‚Šileliui‘ visuose lietuviškuose raštuose atrasti negalėtumėm“). Straipsnyje svarstomi poezijos ir prozos (iš tiesų – mokslo pažintinio straipsnio) skirtumai. Pasak Dagilio, „[p]oezija gali būti ir ne eilėmis parašyta, o vėl blogos eilės negali nieko bendro turėti su poezija; greičiau joms prider eilininkystės vardas, ir sudarytojas tokių eilių yra tikras eilininkas, eiliakalis, o ne poetas“.

Kadangi *Anykščių šilelis* yra poetinis kūrinys, tai realus miškas, teigia Dagilis, reikalingas tik kaip medžiaga („medega“) – poetas, „užsimanęs išstatyti tobulą paveikslą miško grožybės, vartojo buvusį Anykščių šilelį tiktai kaip medegą, iš kurios padirbo tokį paveikslą ir prieg tam tokį prakilnų, koks buvo jo mislyje išstatytas“. Tad pirminis yra ne realus miškas, o „idealus miško vaizdinys“, poetas „iš savo idealių vaizdinių ir tikrovės turinio sukuria tokį vaizdą, kuriame idealus grožis virsta realiu ir tampa prieinamas pojūčiams (jaučiama ‚prastu dasilytėjimu‘)“⁷⁶.

Dagilis formuluoja poezijos apibrėžimą: „Poezija yra išreiškimu tobulos grožybės, taip vadinamo ieškinio (idealo),

⁷⁵ Vaižgantas, *op. cit.*, p. 198–242.

⁷⁶ Gintaras Lazdynas, „*Anykščių šilelis* Stanislovo Dagilio akimis“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 12, 2011, p. 141–151.

t. e. mislyje tikrai išstatomo paveikslu tobulybės, kurio ir nėra visame pasaulyje, bet koku pagal išmones poeto galėtų ir turėtų būti tas ar kitas daiktas, atsitikimas arba žmogus: lygiai taipogi ji yra su išreiškimu ir viso tam priešingo, t. e. visokio klydžio nuo kelio tiesos, gero ir grožybės dėl parodymo, koku neturi būti daiktas.“

„Poezija, – rašo jis, – ne visados išreiškia vien tikrai galimus daiktus ir atsitikimus. Ji sutveria ieškinį (idealą), o ieškiny ir taip nepasiekiamas savo tobulybėje, kartais kilsta taip aukštai, jog atsiskiria nuo žemės ir sutrauko ryšius su visu tuo, kas yra žemiška: tada poetiškas paveikslas stojasi tikru vaisiumi tvirtu (fantazijos), paveikslu ideališku, vartojamu dėl išreiškimo šiokios ar tokios mislies poeto arba šiaip išmonės ir tikėjimo žmogaus.“

Mąstydamas apie fantazijos ir idealios būties išraišką poezijoje, Dagilis, pasak Gintaro Lazdyno, „bandė nutiesti simbolistinio suvokimo kelią, bet lietuvių literatūrai – nepaisant Čiurlionienės ar Vaižganto patikinimų – arčiau širdies buvo realistinis, gal tiksliau, materialistinis požiūris į pasaulį, todėl Dagilis nesusilaukė sekėjų“⁷⁷.

Prie Dagilio įžvalgų sugrįžta Vytautas Kubilius, kuris miško vaizdavimą Baranausko poemoje laikė poetine vizija: „Iškirstas miškas atgyja, sušlama, pakvimpa, gavęs gyvybinę jėgą ir grožį iš kalbančiojo „aš“ prieštarinių būsenų maišaties ir vaizduotės intensyvumo“, *Anykščių šilelyje* vaizduojami „tik tie daiktai ir įvykiai, kurie „dūšion įsmenga“⁷⁸.

Poezijos teorinę mintį po Dagilio plėtos Vincas Kudirka, jo teoriniame traktate „Tiesos eilėms rašyti“, paskelbtame *Varpe* (1898, Nr. 1–3), gilinamasi į eilėdarą, apibendrinama lietuvių eilėdaros raida, aiškinamasi, kas yra *licentia poetica* (poetinė laisvė – *lot.*).

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 47, 36.

Aušros moterys

Į *Aušroje* pasireiškusias moteris – Stanislavą Medekšaitę-Paškevičienę, Uršulę Tamošiūnaitę, Liudą Malinauskaitę-Eglę – dėmesį atkreipė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė *Aušros* 100-mečiui skirtame straipsnyje⁷⁹, ji parašė biografinę apybraižą apie Liudviką Malinauskaitę-Šliūpienę⁸⁰. Visų trijų kūrybą Viktorija Daujotytė aptarė knygoje *Parašyta moterų*⁸¹. Nenustatyta, kas *Aušroje* pasirašė slapyvardžiu Vyturio sesuo (Vėversio slapyvardžiu pasirašinėjo Mečislovas Davainis-Silvestraitis), kaip eilėraščio „Tėvynė“, išspausdinto 1885 m. gruodžio numeryje, autorė (-ius). Moterišką Danutės slapyvardį naudojo Jonas Mačys. „Gromatų skardinėje“ redakcija džiaugiasi sulaukusi moterų kūrybos, korespondencijų – aušrininkai norėjo, kad spaudoje reikštųsi kuo daugiau moterų.

Aušros moterys atstovauja valstiečių ir bajorų luomams, skirtingi ir jų kūrybos šaltiniai. Savamokslė valstietė, daraktorė ir poetė Uršulė Tamošiūnaitė poetinių pavyzdžių ieškojo tautosakoje, Baranausko kūryboje. Baranauskas pastebėjo jos poetinį talentą ir itin vertino. *Lietuviškame „Aušros“ kalendoriuje ant meto 1884* yra išspausdinta eiliuota legenda „Žirgalknis“ su pastaba, kad „[š]ią baladą pridavė p. J. K-tis [Jonas Šliūpas], nepasakydamas jos *sudėtojos* pravardės“. Kad „Žirgalknio“ autorė yra Tamošiūnaitė, minima *Lietuvių literatūros istorijoje*⁸², nenurodant kūrinio publikavimo šaltinio.

⁷⁹ V.[anda] Daugirdaitė-Sruogienė, „Aušros‘ moterys“, *Draugas*, 1983 10 08, p. 1, 4.

⁸⁰ Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, *Aušros gadynės dukra Eglė: Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė*, (Lietuvių tautos praeitis), t. 8, kn. 2 (30), Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1985, p. 13.

⁸¹ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 41, 54–62.

⁸² *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 92, p. 400.

„Žirgakalnio“ tekstas, pavadinimu „Musteikio vaidinuoklys“, yra Tamošiūnaitės knygelėje *Ailios*⁸³. Eiliuotas pasakojimas apie šiurpą keliantį susitikimą su vaiduokliu baigiasi laimingai, įtaigos suteikia dramatiškas įvykis ir komiškos personažą apibūdinančios detalės. *Aušros* kalendoriaus publikacija leidžia patikslinti informaciją – pirmasis spausdintas Tamošiūnaitės kūrinys baladė „Žirgakalnis“ pasirodė anksčiau nei pirmąją publikaciją laikytas eilėraštis „Būdas Lietuvos“ 1890 m. devintajame *Varpo* numeryje. Vėliau Tamošiūnaitės baladės „Žirgakalnis“ ir „Sypsala“ išspausdintos Juozo Paukščio sudarytame rinkinyje *Lietuviškos dainos iš visur surinktos* (Plymouth, 1893).

Kita *Aušroje* mažai matoma, tačiau svarbi moteris Stanislava Medekšaitė-Paškevičienė yra kilusi iš senos ir garbingos žemaičių bajorų giminės. Apie ją parašyta biografinė apybraiža⁸⁴. *Aušroje* 1884 m. spalio–lapkričio numeryje išspausdinta L. Z. giesmė „Iš dainų Lietuvos“, ją iš lenkų į lietuvių kalbą išvertė Vėversis – Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Vertimą jis palydi komentarų: „Toji giesmė buvo parašyta lenkiškai per vieną labai išmintingą panelę, kuri nors Lietuvą mylėjo, bet nemokėjo tiek lietuviškai, idant galėtų rašyti. Aš rokuodamas tą giesmę už nusidavusią, prašiau jos daleidimo dėl perdėjimo“. Poetė kreipiasi į gimtąją žemę: „Lietuva, tu šventa žemė mano prigimtoji!“, grožisi šventa Dubysos upe, gaudžia Birtutės gaida, skambančiomis dainomis. Gimtosios žemės balsas „siekia į širdį“, galią žemei suteikia istorija „per šimtmečius amžiaus / Tarpo skambėjimo ginklą, per kruvinas kovas“. Gimtinė palyginama su

⁸³ *Ailios, paruošė Uršulia Tamošiūnaitė iš Pajuodupės*, sudarytoja Lina Matiukaitė, Kupiškis: Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, 1999, p. 41–44.

⁸⁴ Česlovas Kalenda, *Lietuvė iš Gedimino giminės: Stanislavos Medekšaitės-Paškevičienės biografijos apybraiža*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021.

rojumi, prašoma, kad po mirties siela lakiotų „per amžius antviršiais prigimtos žemės“.

Remiantis Daugirdaitės-Sruogienės žiniomis, Medekšaitė-Paškevičienė, kaip dauguma žemaičių bajorų, gražiai mokėjo žemaitiškai, nesišalino liaudies ir brangino jos kalbą bei kūrybą, rinko tautosaką ir medžiagą senųjų lietuvių poetų biografijoms (A. Klemento ir kt.), rėmė *Aušrą* materialiai⁸⁵.

„... esame valni ir lygūs...“

Liudvika Malinauskaitė-Eglė buvo vienintelė moteris, kuri *Aušroje* spausdino eilėraščius, straipsnį, korespondencijas. Aušrininkė Eglė priklauso prie pirmųjų bajoraičių, kurios įsijungė į lietuvių tautinį sąjūdį. Ji pirmoji spaudoje rašė apie vargingą moters padėtį, kėlė moters emancipacijos klausimą. Buvo aušrininko dr. Jono Šliūpo gyvenimo draugė, žmona ir bendradarbė.

Malinauskaitė buvo laikoma pirmąja lietuvių poete, jos eilėraščius į rusų kalbą vertė garsi poetė Ana Achmatova⁸⁶. Viktorija Daujotytė knygoje *Parašyta moterų* Malinauskaitę įrašo po „Žalčio motę“ į lietuvių kalbą išvertusios Karolinos Praniauskaitės ir liaudies dainoms artimus eilėraščius rašiusios Uršulės Tamošiūnaitės. Pasak Daujotytės, „ją veikia lietuvių literatūra, tautinės idėjos. [...] Laisvamanė, itin tolerantiška ir gero linkinti, Eglė pirmoji išbandė kūrybingos lietuviškos inteligentės kelią ir to kelio dramatiškumą“⁸⁷. Malinauskaitė pasirašinėjo slapyvardžiais Eglė, Aglė, Gula V., Šarka. *Aušroje*

⁸⁵ V.[anda] Daugirdaitė-Sruogienė, „Aušros moterys“, p. 1.

⁸⁶ Елена-София Ивинская, Галина Михайлова, „Литовская поэзия в переводах Анны Ахматовой: культурологический аспект“, *Literatūra*, 2016, Nr. 58 (2), p. 66–89.

⁸⁷ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 62.

Liudvika Malinauskaitė-Eglė. Apie 1886 m. LLTI RS

ir kalendoriuje buvo paskelbta 11 eilėraščių, didelės apimties tekstas korespondencijų skiltyje, publicistinis straipsnis.

Motinos pastangomis Malinauskaitė nuo devynerių metų mokėsi privačioje reformatų mokykloje Biržuose. Po motinos mirties, tėvas dukrą iš mokyklos atsiėmė, netrukus mirus ir tėvui, ji rūpinosi našlaičiais tapusiais jaunesniais broliais ir seserimis, savarankiškai lavinosi. Gyvendama Mintaujoje (dab. Jelgava) susipažino su gimnazistu Šliūpu.

1883 m. kovo mėn. numeryje poetė Eglė – Liudvika Malinauskaitė debiutavo eilėraščiu „Broliams Lietuviams“, kuriame, kaip tikra *Aušros* bendradarbė, kreipiasi į skaitytojus, kviesdama pabusti iš miego, šviestis:

Jonas Šliūpas. 1906 m. LLTI RS

Pažvelkit, broliai, in aušros šviesybę
Ir meskit iš širdies piktą tamsybę:
Imkit šviesybę nuo žmonių mūsų,
Kurie meilingai rašo dėl jūsų.

Aušroje plėtojasi dviejų jaunų žmonių – Liudvikos Malinauskaitės-Eglės ir Jono Šliūpo kūrybinis dialogas, leidinyje publikuoti tekstai įamžino jų meilės istoriją. „Poetingoji Liuda pamilo mane ir aš ją“, – rašė Šliūpas autobiografijoje.

Redaktoriumi tapęs Šliūpas pradeda rašyti žinutes. 1883 m. gegužės numerio „Gromatnyčioje“ kreipiasi į poetę Eglę: „Eglei Mintav. Malonėtumėme labai tūlą dainelę dėl

„Auš“ prisiunsta regėti. Lietuvos paukštelėms pragydus, gal veik ir pavasaris grįš...“ Liudvika atsiliepia į žinutę-kvietimą ir eilėrašį atsiunčia. Rudenį – rugpjūčio, rugsėjo, spalio mėnesių *Aušros* sąsiuvinyje eilėraštis išspausdinamas su reikšminga žinute. Prieš Malinauskaitės eilėrašį įdėtame Vėversio „Ne dėl visų senių“ rašoma apie ypatingą jaunystės vertę, būtent jaunystės galia vėliau taps viena svarbiausių Maironio poetinėje programoje. Vėversiu pasirašęs Davainis-Silvestraitis karštai įsitikinęs, jog

Pas senuosius mislis sena,
Su jais sunkiai susiprasi,
Nors kalbėtumei per dieną,
Jaunos mislies neberasi.
Jaunas tikt gal išmanyti,
Ką lietuviai nor daryti.

Po šio Vėversio eilėraščio spausdinamas devyniolikmetės Aglės – Malinauskaitės eilėraštis „Mūsų šalelė“, išreiškiantis meilę gimtinei, jos žmonėms, kuriuos visus Dievas mato lygius:

Prigimtinę žemę myliu
Ir jos žmones misliu giliu
Ir tuos miškus, aglinėlius,
Smulkius mūsų žolynėlius.
[...]
Ten vienodas ir turtingas
Ir nabagas, ir galingas...
Jam vienodai visi meilūs
Ir vienodai visi gailūs.

Tame pačiame *Aušros* sąsiuvinyje „Gromatų skardinėje“ vėl randame redaktoriaus laiškėlį: „Aglei. Dainutės bus

atspausdintos. Kad taip visi rūpintųsi apie žmones ir jų priderantį auginimą, kaip tai būtų gražu! Kalend. ir 4 num. A. pasiuntėme.“

Jaunoji poetė įsiklauso į aušrininkams būdingą romanti-
nį šviesios praeities, istorijos ir skurdžios dabarties kontrastą
ir jį išreiškia eilėraštyje „Paminėjimas praeities“. Redakcija
eilėraščių paskelbia 1884 m. gegužės–birželio numeryje:

Tarp aukštų pilių, medžiais apklotų,
Skambėjo giesmė vaidiliotų,
Skambėjo daina liūdna mergaičių
Ant garbės didžių Lietuvos dievaičių.

[...]

Ir graudulingos dienos užstojo:
Kryžokai medžius šventus kapojo,
Plėšė tėvynę, krauju appylė...
Plati galybė tėvų nutilo...
Nebėra lauke javų brandumo,
Nėra, ui nėra niekur gerumo:
Žali miškai seniai nudžiūvo...
Brolių retežiuos daugel nužuvo...

„Gromatų skardinėje“ vėl siunčiama žinutė, ją parašė nau-
jasis redaktorius Jurgis Mikšas arba Martynas Jankus: „Eglei.
Tamstos abi korteli atvyko ir dėl manęs, ir dėl J. Nereikalinga
baimities dėl būvio mūsų laikraščio. Tik ar ne tamsta vėl kartą
rėdystę su siuntinėliu giesmelių – dainelių atlankysi?“ Eglė at-
siuntė du liūdesio kupinus eilėraščius „Liūdnybė“ ir „Gražioji“.
Tuo metu įsimylėjėlių gyvenime buvo įvykę dideli pokyčiai.

Šliūpas buvo priverstas išvykti iš Mažosios Lietuvos,
kurį laiką jis praleido Mintaujoje. 1884 m. balandžio 20 d.
Malinauskaitė ir Šliūpas susižiedavo, Jonas padovanojo Eglei
aukso žiedą su įrašu: „Mylėk mane.“ Sužadėtinių bendro dar-

bo vaisius – lietuviškas elementorius *Abėcėla ir taip mokintuvė dėl vaikų, sutaisyta A...ės ir J. Sz...p* [Malinauskaitės-Eglės ir Šliūpo], išleistas Tilžėje J. Mikšo spaustuvėje 1886-aisiais. Pasiskolinęs iš sužieduotinės 200 rublių, Šliūpas išvyko į JAV⁸⁸.

Eilėraštis „Liūdnybė“, išspausdintas *Aušroje* 1884 m. liepos–rugpjūčio numeryje, greičiausiai buvo parašytas sužadėtiniui jau išvykus į JAV. Malinauskaitė rašo ne tik apie savo liūdesį, bet ir apie Lietuvos laisvę, sugrįžimo į Lietuvą troškimą:

Yra tai laimė už visas didžiausia
Lietuvos laisvę akimis datirti,
O paskui žemėj prigimtoje mirti.

Kiek vėliau *Aušroje*, 1885 m. birželio numeryje, išspausdintas poetinis atsakymas į Eglės „Liūdnybė“ – Vėversio – Davainio-Silvestraičio eilėraštis „Liūdnumas“. Gerai Malinauskaitę pažinojęs Davainis-Silvestraitis (buvo vedęs Liudvikos seserį) eilėraštyje kalba apie anksti našlaite tapusios merginos išgyvenimus, didžiulio atstumo perskirtos aušrininkų poros jausmus:

Ne sykį užklausiu, ko mūsų Eglelė
Taip nulenką žalią tur ji viršūnėlę?
Ar tai jai viršūnė nuo šalčio nuvyto?
Ar koksai sunkumas ant širdies nukrito?
Nei tai ji nuvyto, nei Dievo koronė;
Griaudin jos širdelę tolima malonė.
Dieve, o neduok gi širdyje sopėti,
Palikti našlaite, toli vėl mylėti,
Bet tai, Dieve, duok gi, kad šiąją nedėlę

⁸⁸ V.[anda] Daugirdaitė-Sruogienė, *op. cit.*, p. 1.

Nuo vakarų pusės būtų gromatėlė!
Į vakarų pusę jos širdį patraukia,
Nuo anosios pusės nors vėjelio laukia,
Kad gerą žinelę nuo tenai papūstų,
Gal ir ašarėlės nuo akių neplūstų.
Gal ir viršūnelė jos atsitaisytų,
Kad linksmąją žinę nuo tenais matytų,
Lai gi būna galas jos dvasės koronės,
Širdies dėl sopimo, toliosios malonės!
Lai gi viens nuo kito būna jie taip arti,
Kad ką siunč per raštą, žodžiu galėt' tarti!

Malinauskaitė iki išvykimo į JAV 1885 m. vasarą paskelbė daug tekstų. *Lietuviškame „Aušros“ kalendoriuje ant metų 1885* išspausdinti keturi Eglės siužetiniai eilėraščiai, kuriuose atpažįstamos aliuzijos į sužadėtinių gyvenimą, išgyvenimus, nuotaikas. „Lakštingalės“ centre – tėvynės-dirvos paralelė, veikia artojas, lakštingala (poetė, mylimoji) ir žmonės. Kuriamas kontrastas tarp piktų žmonių ir linksmai ariančio artojo – dirva seniai arta, todėl darbas sunkus, bet „brolis mano, Lietuvis, arė – / Jam tai didžiausią linksmybę darė“. Į ariantį artoją žmonės „piktai žiūrėjo“, jį ramino tik lakštingalos giesmelė. Antrasis – žaismingas meilės eilėraštis „Onytė ir Joniukas“, kuriame komiškas obuolių vagystės siužetas baigiamas meilės prisipažinimu. Bernelis sugauna žavingąją obuoliautoją, ją išbučiuoja ir atiduoda mylimajai sodą ir save patį: „Dėl tav' sodnelis, / Dėl tav' aš patsai, mano karvelis.“ Šiurpią ant kapo stovinčių medžių istoriją pasakoja eilėraštyje „Trys medžiai“, „iš purvų“ į šviesą prašoma vesti eilėraštyje „Duokit mums ranką“.

Pirmojo 1885 m. *Aušros* numerio skiltyje „Iš Lietuvos“ paskelbta neįprastai didelės apimties Aglės – Malinauskaitės publikacija „Skobi putra iš gyvenimo Lietuvininkų“. Iš 8 epi-

zodų sukomponuotą tekstą sieja užuojauta skriaudžiamiems ir kenčiantiems, liūdesys dėl žmonių tamsumo: pasakojama apie ką tik pagimdžiusias jaunutes motinas, skriaudžiamus vaikus, iš namų vaikų išvartus senus tėvus, dvaruose ir ūkiuose išnaudojamus darbininkus, stebimasi tamsiais žmonėmis, kurie duoda pinigų „ant pastatymo pragaro, kuris būt sudegęs“, kritikuojami ubagai apsimetėliai, neskoninga pramoga virtusios bažnyčios apeigos, iš žydų karčiamas atiminėjantis ir savas statantis dvarponis, galvojama, kokie galėtų būti kultūringi susibūrimai („bet tokia pat ten girtystė. [...] Ar gi nebūtų geriaus, jeigu ant skuomės (stalo) gulėtų ‚Aušra‘ ir kitos kningutės?“).

1885 m. vasario–kovo numeryje „Gromatų skardinėje“ dėkojama už gautą puikų tekstą.: „R.Sz. Petrapilėje. Tamstos atsiųstą raštą, sudėtą mergaitės ‚Szarkos‘, be sutrumpinimo į Auszrą įbruksime. Kad tokių raštininkų ir daugiau atsirastų! Labai dėkavojame už to rašto atsiuntimą.“

Tai buvo Malinauskaitės, pasivadinusios Šarka, publicistinis straipsnis, parašytas reaguojant į reklamos skelbimą „Pasiturįs apšviestas Lietuvis geidauja sau šviesios Lietuvaitės per pačią“. Straipsnis buvo išspausdintas kaip balandžio–gegužės numerio vedamasis – „Trumpa pažvalga, kodėl mūsų Lietuviams vargu yra gauti pačias Lietuves“.

„Ne mano amatas – plunksna, – pradeda Malinauskaitė, – žmogus vienok sėdėdamas užpečkyje nugirsti ir pamatai retkarčiais, kas ant svieto dedasi pikto, ir tada maždaug atsiriša liežuvis išpasakyti tai, kas širdį slogina.“ Pagrindinė straipsnio mintis – valstietės mergaitės turi gauti išsilavinimą: „Būtų gerai ir naudinga, kad mūsų valsčionys pamislytų apie išmokinimą savo dukterų. Tegul duotų anoms norint elementarišką mokslą [...]. Gabesnios galėtų ir pačios aukštesnį mokslą pasiekti.“ Malinauskaitė įsitikinusi, kad mote-

Armonas Liepa,

lėkorius lietuviszkai kalbąs,

givena nū 1. spaliu m. **Tilžėje**, (Prusu Lietuvoje) prie vokiszkų vartu, namūse ponės *Gassnerėnės*, ties Dasselio butu, žemai po kairės.

Kalbamos adinos 9 iki 11 pirm p., turgaus dienomis iki 1. adinos po p. Iszkeliavimai po 11. adinos, resp. po 1. adinos, arba rite iki 9. adinos.

„Auszros“ redisteje (Martinus Jankus, Bitenai per Lumpenus — Lompönen, Ostpraussen) galima pirkti szias knygas:

- 1) Auszra pernickszcziu metu, visa už 3 rubl. su nusiuntimu.
- 2) Miglovaros rasztai: įvairios eilės. Pirmas plūksztas. 32 pusi didž. pavirdije. 30 kap.
- 3) Drazdauskiio svētiszkos ir sventos giesmės. 16 pusių. 15 kap.
- 4) Nėrio tris pamokslai apie gspadoristę dėl gspadoriu sodiecziu. 43 pusės. 15 kap.
- 5) Dagilio lietuviszkas szuiupinis. Eilės. 16 pusių. 5 kap.
- 6) Kalendorius, lietuviszkas Auszros, ant 1884 m. 112 pusių. 15 kap. (numažinta prekia).
- 7) Kalendorius lietuviszkas Auszros, ant 1885 m. XXVIII ir ir 72 pusi. Prekia su nusiuntimu 35 kap., 50 eks, ant sikio imant po 20 kap.
- 8) J. I. Krasziauskiio Vitoliorauda. 320 pusių. 1 1/2 rublio.
- 9) M. Jankaus liet. sen. dainos. 36 pusės. 15 kap.
- 10) — sztuk. dainos. 16 pusių. 5 kap.
- 11) Vitorio tėvinainiu giesmė. 24 pusių. 15 kap.
- 12) Jono Basanavicziaus, Oszkabaliu dainos. 1884. 48 pusės. 25 kap.

Parkupcziams 50 eks. vienos knjgos ant sikio imant, dū-dame 33 1/3 % rabato (leidžiamė už du treczdaliu prekios). Pridūtosios prekios ira be nusiuntinimo į vieta. Pirkėjams meilijant, galima knjgas į parubežį be prekios padidinimo nusiūsti.

Pasituris apszviestas Lietuvis geidauja sav szviesios Lietuvaites per paczia. Pageistinoji žmogistė turėtu jį visiszkai suprasti, t. e. turėtu žinoti, jog žmogaus szirdije tilpsta ne vien rupennis apie maista, drabužį, pastogę ir kuniszką ramumą, bet ligiai tur' ten vieta, trozskimas visūtinis doribės, teisibės, tėvinės meilė, kad jį suprastu, jog dėl nutildimo ir tu trozskavimu verta ira dirbti, o kita, sikį ir nukentėti.

Kas pasitiki galēsenti už tokio viro su gera sąžine isztekėti, teatsiunczia savo adresa, jei galima ir potograpiją į „Auszros“ rēdistę po „Lietuwaitė“. — Užtilejimas, suprantama, garbės dalikas.

„Pasituris apšviestas Lietuvis geidauja sau šviesios Lietuvaitės per pačią.“

Auszra, 1884, Nr. 8, p. 390

Apgarsinimai.

Szimkus,

rubsiuovys,
Tilžeje, vokiszkoje ul. 56. num.,
prisisiulo

dailliam pagatavojimui visokeriopo
drabužiu.

ABĖCĖLA

ir taip mokintuvė dėl vaikų, sutaisyta
A...ės ir J. Sz...o. 60 pusiu
didžioje aszmainio kvarmoje. Tur szita
įtalpa: Didžiosios ir mažosios raidės;
raszytines didžiosios literos podrang su
mažomsiomis. — **A. Taralai.** — **B. Skait-
lei** (skaitliu abrozai. Skaitlei nū 1 iki
100 raszyti. Vienkartvienas). — **C. Ap-
sakai** (1. Laukinė obelis. 2. Kaip tai
yra gražu buti geru. 3. Nepaklusnu-
mas. 4. Mokslavietė. 5. Sabalys ir
vaikai. 6. Marytė. 7. Namie ir sve-
tur. 8. Aprandimas vagies. 9. Tikra
meilė. 10. Gera mergytė. 11. Mylėk
tėvyne). — **D. Isz gamtos** (1. Iszkil-
mingumas gamtos. 2. Žmogus. 3. Apie
pasauli. 4. Szviesa. 5. Oras. 6. Bal-
sas. 7. Vejas. 8. Szilima. 9. Garas.
10. Ukas. 11. Rasa. Szirksznis. At-
szulis. Lijundra. 12. Debesei. Lytus.
13. Sniegas. Ledai. 14. Elektra. Žai-
bas. Griaustynys. Perkunas. 15. Iva-
rios szviesos). — **Priedas** (Mokslas
szventas. Maldos. Giesmės).

Abėcėla gaunama Auszros iszlei-
stuvejė (pas **Miksą Tilžeje**) ir kasztija
15 kap., prie 50 perkant po 10 kap.
be siuntimo.

„Žiemos vakaro adynėlė“.

Broliams Lietuvininkams ant nau-
dos ir pamoklo **Janku Mertyno** pa-
raszyta, katroje kiekvienas nuszirdus
Lietuvininkas mokytas ir nemokytas,
ras szirdžei ramumo dailliausie ap-
raszynuse nusidavimu, bei to, kas nu-
sidūti turėtu, pagal tikrą lietuviszka
misli geroje lietuviszkoje kalboje ir
Prusu Lietuvai priprastoje raszyboje
raszyta.

Labai velytina butu, kad koznūse
namūse, kur Lietuvininkas gyvena, ir
„Žiemos vakaro adynėlė“ skaitoma butu.
Už pigia prekia galetu koznas tokią
knigą nusipirkti ir savo nubađėjusią
duszėlę žiemos vakaruse atgaujvti.

Jes yra gaunamos kožnoje knigu
kucyzstėje bei pas spauštuvininką
Miksą Tilžeje, ant pylimo antrame bute
(num. 2.) už 60 pen.

„Pirkit žmonės ir skaitykit,
„Dėl to jums negailu bus,
„Piktą vengkit, ger darykit,
„Miel tai daro gers žmogus.“

„NIAMUNO SARGAS“

iszaina **Tilžeje** kas ketverga.
Isziraszynus ant szio laik-
raszčio už

50 pf.
ant metu bertainio.

už 65 pf. i namus parnesant.
Tilžeje Mikszo spauštuvė, ant
pylino 2. bute, o kitur visi
cėcoriszkiejie pustai prima.

„Niamuno Sargas“ yra ko-
žnam žinomą užtarėjū lietuvisz-
kosios kalbos ir giminystės; jis
ir toliaus sziam mėrimu szlužys,
Lietuvininkus ant tikrojo kelio
kreipdamas, idant jie savo kalbą
ir savo giminystę iszlaikydamai,
ir tikrais Lietuvininkais ir vėr-
nais savo karaliaus padonais
pasiliktu. Jis, iszeidamas ko-
žname skyriuje su *abrozais*, par-
gabės ir toliaus pamokslinius
suraszus isz visu mokslu daliu;
žines isz visu svėto krasztu,
isz Vokietijos, isz mielosios
Lietuvos; papasakojimus rusto
ir sztukaunaus įturio; turgaus
prekias isz *Tilžės*, *Klaipėdos* ir t. t.,
berlyniszki rubliaus kursą; gro-
matyneziją ir t. t.

Apsakymai

už skiltine eilute po 10 pf. pa-
roktėjami, visoje Lietuvoje di-
džiausiąjį praplatinimą randa.
Perstatymas į lietuviszką kalbą,
suprantama, nėko nekaszttija.

rys, kaip ir vyrai, galėtų daug pasiekti įvairiose srityse: „Kiek tai yra žemčiūgų, užkastų šiukšlėse! – Ne iš vienos būtų dainininkė, raštininkė, tepliojoja ir t. t., o ko jos kaltos, kad tėvai joms nedavė nei tokio mokslo, kad galėtų rašyti ir skaityti.“ Vyrų ir moterų švietimas pakeltų Lietuvą: „Ar tai nebūtų gražiu ir prakilniu darbu, kad Lietuviai pakiltų iš ilgaus miego per mokslą ir apšvietą abiejų lyčių. Lietuviai šiame dalyke labai klysta, kadangi, neapšviesdami savo dukterių, gal pranaikinti visą tautą.“ Ji kreipiasi į mergaičių tėvus, skaitytojus, siūlydama keisti tradicijas: „Skatikas, sunkiai tėvo uždirbtas, lai eina ant mokslo, o ne ant kraičio. Tai jums velyju, mieli skaitytojai.“

1885 m. *Aušroje* pasirodė du paskutiniai Eglės eilėraščiai. Pirmajame eilėraštyje „Snausk sav, o dvase“, išspausdintame liepos–rugpjūčio numeryje, *Aušros* poetė tarsi atsigręžia į savo kūrybos pradžią (nurodoma, kad eilėraštis parašytas 1883 m. rugpjūtį), kad kitame eilėraštyje „Prasnūsim, prasnūsim“, išspausdintame spalio–lapkričio numeryje, parodytų, kaip ji pasikeitė ir subrendo. Pirmajame eilėraštyje šis pasaulis supriešinamas su amžinybe: mėginama užgniaužti mintis dėl savo liūdnos dalios šiame pasaulyje – „Tegul... o tegul niekas nejudin / Ir juodą dūmą niekad nežadin...“. O „Tenajos aukštai rasi vainiką, / Iš katro kvietka niekad nenyko“. Eilėraštyje susitelkiama į asmeninius išgyvenimus, liūdesį: „Kad tu palieki liūdna, varguolė, / Nugeltonavus kaip rudens žolė...“, „Jau čionai laimės niekur nerasi“. Antrajame eilėraštyje, įdėtame greta Šliūpo rašinių ciklo „Gromatos iš Amerikos“ pabaigos, poetė kreipiasi į visus lietuvius, gyvenančius čia ir iškeliačius į svetimas šalis, ji kalba apie pasiryžimą ir tikėjimą, kad gali ir turi patys savo jėgomis pažadinti Lietuvą, šviestis ir darbuotis, kad tėvynė suklestėtų.

Šliūpo prisiminimai leidžia spėti, kad 1885 m. Lietuvoje Malinauskaitė išbandė jėgas ir dramos žanre – komediją „Netikėtai“⁸⁹ jis nurodo greta kitų ankstyviausių Eglės kūrinijų⁹⁰.

1885 m. rugsėjį Malinauskaitė atvyko į Niujorką. Skubiai susituokę, jaunavedžiai kartu stvėrėsi darbo. Malinauskaitė-Šliūpienė tapo lietuviškų vakarų vaidinimų pradininke, dalyvavo lietuvių visuomeniniame gyvenime, padėjo Šliūpui leisti lietuviškus laikraščius.

O 1886 m. *Aušros* „Apgarsinimų“ skiltyje reklamuojama Malinauskaitės ir Šliūpo drauge parašyta knyga *Abėcėla, sutaisyta A...ės ir J. Sz...o* bylojo to meto skaitytojams ir primena mums apie jos ir jo bendrą darbą ir siekį apšviesti Lietuvos žmones.

Laiške, parašytame 1885 m. balandžio 20 d. iš Amerikos būsimai žmonai, Šliūpas pabrėžė jų abiejų laisvę ir lygybę: „Mudu riša meilė, ir labai labai skaisti meilė, priegtam esame valni ir lygūs!“⁹¹ Liudvika Malinauskaitė ir Jonas Šliūpas – *Aušros* idėjų puoselėtojai ir naujų idėjų skleidėjai – tampa simboline naujųjų laikų inteligentų pora, laisvi ir lygūs, dirbantys ir kuriantys Tėvynės labui.

***Aušros* idėjų sklaida**

Aušros idėjos veikė ir laikraščiu nustojus eiti. Pasak Kubiliaus, lietuvių literatūroje ilgai išsilaikys estetinė *Aušros* nuostata, kad „poetas yra tautos gyvybės saugotojas“, ir „patetiškas kalbėjimas apie tautos likimą“⁹².

⁸⁹ Aglė [Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė], *Netikėtai*: komedija trijuose aktuose, Filadelfija: Spauda „Kovos“, 1910.

⁹⁰ *Aušrininkas Jonas Šliūpas: Medžiaga jo biografijai ir Lietuvos kultūros istorijai*, redagavo J. V. Girdvainis, Šiauliai: „Titnago“ spaustuvė, 1934, p. 38.

⁹¹ Julius Būtėnas, *Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas*, Vilnius: Žara, 2004, p. 93.

⁹² Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 75.

Aušrininkų karta kūrė lietuvių kultūros ateitį: *Aušroje* pačius pirmuosius savo kūrinius išspausdino būsimieji lietuvių literatūros klasikai Maironis, Vincas Kudirka. Iš aušrininkų poetų į literatūros istoriją įėjo Andrius Vištelis, Jurgis Zauerveinas, Juozas Miliauskas-Miglovara, Petras Arminas-Trupinėlis, Stanislovas Dagilis, Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, Juozas Mačys-Kėkštas, Liudvika Malinauskaitė-Eglė. Net ir vyriausias aušrininkas Aleksandras Fromas-Gužutis tik vėliau tapo lietuvių dramaturgijos pradininku, kūriniuose plėtojo programines *Aušros* temas – istorijos, tautosakos, dabarties gyvenimo: 1893 m. paskelbė istorinę dramą „Išgriovimas Kauno pilies 1362 metais“, mitologinę pjesę „Eglė žalčių karalienė“, buitinę pjesę „Ponas ir muzikai“, dar po metų – apysaką *Mūsų praeities ir dabarties paslaptys*.

Nors *Aušroje* spausdinti tik trijų moterų tekstai, buvo svarbus Malinauskaitės raginimas leisti merginas į mokslą, pasitikėjimas, kad moterys gali kurti kultūrą. Ilgainiui prie *Aušros* moterų prisidėjo vis daugiau ir daugiau lietuvaikių, kurioms buvo svarbios aušrininkų idėjos. Literatūroje ir visuomeninėje veikloje reiškėsi Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Žemaitė, Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda, Jadvyga Juškaitė, Liudvika Didžiulienė, Emilija Vileišienė, Felicija Bortkevičienė ir daugybė kitų. Visos jos gali būti laikomos aušrininkėmis, nes prozos, dramaturgijos, poezijos kūriniuose skleidė pačias pagrindines – tautinio sąmoningumo – *Aušros* idėjas.

Buvo įgyvendinta ir aušrininkų skelbta lietuvių mokslo draugijos idėja⁹³ – panaikinus lietuvių spaudos draudimą, 1907 m. balandžio 7 d. įsteigta Lietuvių mokslo draugija. Daugelis aušrininkų tapo žymiais nepriklausomos Lietuvos kultūros veikėjais: pedagogas ir rašytojas Pranas Mašiotas,

⁹³ Redakcija „Ausros“, „Apie įsteigimą „Lietuviškos mokslų bendrystės (draugystės)“, *Auszra*, 1883, Nr. 4, p. 89–92.

dvasininkas ir rašytojas, literatūros kritikas Adomas Jakštas, kalbininkas Jonas Jablonskis. Nuo *Aušros* savo veiklą pradėjo rašytojas ir teisininkas Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, rašytojas, tautosakos rinkėjas, agronomas Mikalojus Katkus.

1889 m. pradėjo eiti *Varpas*, jį leido *Aušros* pažadintieji varpininkai – realistai, praktikai, pasiryžę keisti visuomenę ir sukurti modernią tautą.

Basanavičiaus „Priekalboje“ ir *Aušros* tekstuose slypi gyva, stiprias emocijas kelianti energija. Basanavičius prisimena, kaip jis reagavo, parašęs pirmajam *Aušros* numeriui programinę prakalbą: „Parašęs ją, skaitydamas žodžius ‚Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybė, o kad taip jau prašvistų ir Lietuvos dvasia!‘ gaudžiai apsiverkiau ir iš akių byrančiomis ašaromis sušlapinau rankraštį. Tarytum aš tuomet prajaučiau, kad šitie iš gilumos širdies kilusieji žodžiai užgaus jautresnių lietuvių širdis ir sukels juose tėvynės ir savo kalbos meilę, be kurios nė koks tautos atsigaivėliavimas negalimas, – taip ir atsitiko.“⁹⁴ „Susijaudinusių, tautos likimu susirūpinusių žmonių parašyta, ji atitinkamai jaudino kitus“, – *Aušros* paveikumo paslaptį įvardijo Juozas Girdzijauskas⁹⁵. Stiprus emocinis santykis su tėvynės Lietuvos istorija, jos dabartimi ir ateitimi yra universalus, reikalingas kiekvienam dabarties (ir ateities) žmogui. Būtent dėl to svarbu turėti galimybę pažinti ir emociškai patirti autentiškus *Aušros* kūrėjų tekstus.

⁹⁴ Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija, 1862–1922 m.*, tekstą parengė Gražina Pruskuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 77.

⁹⁵ Juozas Girdzijauskas, „Kultūrinis literatūros kontekstas“, in: *Lietuvių literatūros istorija*, p. 92.

AUŠROS TEKSTŲ
ANTOLOGIJA

PUBLICISTIKA

Jonas Basanavičius, *B.* Priekalba

Homines historiarum ignari semper sunt pueri.
Žmonės, nusidavimų nepažįstantieji, vis yra vaikai.

Jau trisdešimt ir penki metai praėjo nuo to laiko, kada atsirado pirmas lietuviškas laikraštis. Jei mes tą kelių metų tarpą sulyginsime su ilgomis eilėmis metų, kuomet mūsų tauta (giminė), visokiais vargais ir sunkenybėmis prispausta, negalėjo nė mislyti apie savo alpstančios dvasios atgaivinimą ir dvasišką peną, tie prašokusieji trisdešimt ir penki metai pasirodys mums kaip vakarykštė diena! Per ilgus tuos amžius mūsų giminė taip buvo paniekinta ir prispausta, jog už tiesą dyvytis reikia, kad tik per Viešpaties malonę jiji iki šiai dienai dar gyva liko! Senovės gadynėse apgyvenus kone dvigubą žemės plotą, ji šiandien taip didžiai visose šalyse susimažino, jog prilYGsta tiktai šešėliui senosios mūsų Lietuvos! Tas sunykimas mūsų tautos nusidavė ypačiai dėl to, jog daugumas lietuvių, parubežiuose su kitomis tautomis gyvenančių, pasisavino per ilgus amžius svetimias kalbas. Žmonės patys neišmirė drauge su išmirimu tose šalyse lietuviškos kalbos – jie liko, tik priėmę kitą, svetimą kalbą tapo ar vokiečiais, ar slovėnais. Taip visi mokinti keliauninkai, kuriems teko Prūsus aplankyti, sako, jorgei tipas tikros Prūsijos gyventojų pagal išvaizdą neprilYGsta vokiškam tipui, nors šios dienos Prūsijos gyventojų didė dalis tik vokiškai kalba. Mes vėl gerai žinome, jog daugybė šios dienos vokiečių Prū-

sijoj paeina iš lietuvių, kurie, atsižadėję nuo savo gražiosios kalbos, svetimai tautai teko. Taip lyginai einasi Lietuvoj ir kituose parubežiuose: Lietuva pamažėliu nyksta, nes nyksta jos kalba! Suskaiityti visas priežastis, kurių dėl Lietuva susi- mažino ir taip baisiai sunaikinta tapo, būtų dabar per ilgai. Čia mes tik tiek paminėti turime, jog rasi didžiausia priežas- tis to viso pikto yra ta, kad apie lietuvių apšvietimą per lietu- višką kalbą tie, kuriems prigulėtų tai daryti, rūpintis nesirū- pina. Šiandien visi mokinti vyrai, kurie mūsų gyvenimą ir jo sunkumą pažįsta, vienu balsu sako, jog tie mūsų kaimynai, po kurių valdžia mūsų giminė yra, varą ant to, idant mes ne šiandien, tai už metų kitų pavirstumėm ar į vokiečius, ar vėl į slovėnus (lenkus ir gudus). Jeigu mes dabar paklaustumėm, kas per nauda būtų dėl vokiškystės ir slovėnystės, mums atsižadėjus nuo savo numylėtos kalbos lietuviškos ir garbingos mūsų praeitinės, kaimynai mūsų negalėtų duoti mums neišmintingo, neteisingo atsakymo. Juk ir mes esame tokie pat žmonės, kaip ir mūsų kaimynai, ir norime visomis teisybėmis, prigulinčiomis visai žmogystei, lygiai su mūsų kaimynais naudotis. Tarp tokių teisybių pirmutinė būtų ta, kad Lietuvoj lietuviai mokslą ir apšvietimą *lietuviškose* mokslinyčiose gautų. Šiandien mes visi gana gerai numa- nome, jog iškalos (šuilės) su svetimomis mokslo kalbomis daugiausiai lietuvius paverčia į svetimus ir atskiria vaikelius nuo jų gimdytojų. Ar ilgai dar taip dūruos, negali tikrai ži- noti, bet, kaip galima išmanyti, nužiūrint ant veikalų mūsų gadynės, lietuvių troškavimai ir noras neveik dar išsipildys!..

Laimingesnio dėl Lietuvos laiko ateinant belūkuriuo- dami, turime mes patys rūpintis apie savo dabarnykščius reikalus: ką mokslinyčios nedaro, tai mes patys atlikti tu- rime. Kūniško maisto nestokodami, pirmučiausiai turime rūpintis apie dvasišką šviesą. O šis šviesos atgabenimas yra tai didžiai svarbus dalykas!

Todėlei tegul bus garbinamas tas Lietuvos mylėtojas, kursai pirm trisdešimt ir penkių metų įsteigdamas laikraštį „Lietuvninkų prietelių“ pradėjo rūpintis apie išplatinimą tarp brolių dvasiškos šviesos. Paskiau atsiradęs laiškas, o per ilgus metus per garbingą profesorių Kuršaitį Karaliaučiuje išleidžiamas „Keleivis“ platino Lietuvoj, kaip įmanė, dvasišką šviesą ir žinias iš visatinio mokslo. Pradžioje 1878 m. pradėjo Klaipėdoj naujas lietuviškas laikraštis „Lietuviška ceitunga“ šalip „Keleivio“ išeiti, kursai 1880 m. kitam rėdytojui¹ p. Einarui² teko ir tapo „Naujuoju keleiviu“ praminatas. Skaitlius skaitytojų su laikraščiu skaitliumi dauginosi ir didinosi. Šie tai laikraščiai tur nuopelnus Prūsų Lietuvoj per prilaikymą lietuviškos kalbos ir per naudingumą savo raštų. Dar išeina ir politikiškas „Konservatyvų draugystės laiškas“ Priekulėj. O galiausiai bus nuo 1 aprilio š. m. Ragainės mieste po p. Einaro rėdymu, kursai iš „Naujojo keleivio“ draugystės išstoja, „Keleivis“ pas knygų spausdintojus Albaną & Kibelką išduodamas, kursai pagal jo gruntavotojo p. profesoriaus Kuršaičio dūmą ir velijimą toliau rėdoms taps, koktai prie „Naujojo k.“ nebgalėjo nusiduoti.

Pripažindami nuopelnus tų laiškų mes čia dabar neminėsime apie jųjų politikiškas pažiūras ir nuomones. Kas dėl Lietuvos yra arba būtų naudinga, kas vėl jai galėtų užkenkti, apie tai kiekvienas kitoniškai supranta ir numano, ir už savo darbą gali duoti atsakymą vien sąžinei savo. Stodami į pulką savo garbingų draugbrolių – laikraščių, pirmučiausiai turime pasisakyti, koks mūsų mieris yra.

Palikdami aniems laiškam tą triūsą apie Lietuvos apšvietimą per dvasišką mokslą, mes nekliudysime iš pradžių ir užrubežinės politikos. Mūsų laikraštis, vieną tik kartą ant mėnesio išeinąs, tegul apims tą vietą, kuri dirvonais guli...

¹ T. y. redaktoriui.

² Adomas Einaras – Mažosios Lietuvos spaudos darbuotojas.

Trumpai sakant, laikraštis mūsų bus tik svietiškas ir pagal išteklių ir pajėgas mūsų atgabens žinias tik iš visatinio mokslo. Tas žinias suteikdami skaitytojams savo, mes daugiausiai rūpinsimės išplatinti tarp brolių žinias apie savo giminės (tautos) senovės veikalus, o taipogi apie reikalus mūsų, kaipo lietuvių, šiose gadynėse.

Kaip kiekvienas žmogus, atsimindamas visą savo gyvenimo bėgį, atsižiūrėdamas atgalios mato ir numano, kas jis yra buvęs ir kuo tapęs, supranta, dėl kokių savo ypatybių jis tapęs toks, o ne kitoks, taip ir visa mūsų giminė (tauta) turėtų atminti ir pažinti praėjusį laiką, kurį yra gyvenus ant šios Lietuvos žemės, ir visus laimingus ir nelaimingus atsitikimus, kurie šiokiu ar tokiu būdu padarė mūsų giminę tokią, kokią šiandien regime, ir pavedė ją tiems vargams, kuriuose mes gyvename.

Jau daug šimtų metų praėjo, kaip paliovė Lietuvos giedrotose padangėse spindėjus žvaigždėlė, kuri mūsų tėvų tėvams švietė; tamsi, neperregima ūkana apsiautė mūsų linksmą senovėje žemę; visokie vargai ir sunki, o ilga verguvė išdildė iš atminties mūsų paminėjimus laimingesnio ir nevargingo gyvenimo; užmiršome, kuomi mes senovėje buvome, ir tikt retoj jau dainoje ar pasakoje randi paminklą minavotą iš praeitinės mūsų... Liko dar kalba mūsų garbinga, apie kurią mes galime drąsiai su mokintu vyru ištarti: „Die Sprache ist unsere Geschichte.“ Šiaip – viskas pragaišo, o ir tas mūsų vienutėlis skarbas – kalba taipogi nyksta.

Mūsų tad ypatingiausias ir didžiausias rūpestis bus – duoti pažinti mūsų broliams Lietuvoj nusidavimų senovės gadynės ir veikalų mūsų garbingų sentėvių, kurių darbus ir tėviškės meilę užmiršę nežinome mes patys, kurių tėvų esame sūnūs bei nepočiai (anūkai, vaikų vaikai). Jei kožnas geras ir patogus sūnus godoja savo tėvus ir tėvų tėvus, tai ir mes, lietuviai šios gadynės, turime sekti pavyzdį gerų sūnų

senovės Lietuvos; todėli pirmų pirmiausiai turime pažinti jų senovišką gyvenimą, būdą, dabą ir tikyba, jų darbų ir rūpesčius; nes, jų gyvenimą pažinę, pažinsime geriau juos, o juos pažinę, ir patys pasižinsime.

Toliau apie darbą „Aušros“ kalbėdami, turime paminėti ir tai, jog mes neužsimiršime rinkti ir aprašinėti visokius lietuviškus senovės paminklus ir liekanas (kas liko), iš kurių galima pažinti gyvenimą, būdą, dabą, senovišką tikyba mūsų senelių. Todėlei rinkėjai dainų, pasakų ir t. t. paminklų pagal vertybę ir svarbumą ras mūsų laikraestyje vietos savo darbams.

Pasakodami apie praeitinę senovės, mes nepraleisime progos nepasikalbėti su skaitytojais apie reikalus mūsų tautos šioje gadynėje. Naudingi vėl pamokinimai ir žinios ar tai iš natūros, arba prigimties, mokslo, ar tai iš ūkio vedimo (agronomijos), ar tai iš vaistijimo (daktarystės) ir t. t. ras mūsų „Aušroj“ visuomet patalpos vietą.

Pažinti plačią su mylėtojais mūsų kalbos ir su mokinčiausiais mūsų laiko Lietuvos vyrais turėdami, mes ketiname pakviesti juos ant darbo į mūsų „Aušrą“; o tikimės, jog jie meilingai priims pakvietimą.

Šituos savo pažadus išpildyti iš gilumo širdies norėdami, mes netrokštam dėl savęs kitokio pelno ir naudos, vienat kad mūsų žodžiai pultų ant gražios dirvos ir atneštų šimteriopą dvasišką naudą Lietuvai... Su Viešpaties pagalba mes kiek pajėgdami ir įmanydami triūsime ir ruošime, tos dūmos būdami, jog ir mūsų darbas gali būti naudingas.

Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybė, o kad taip jau prašvistų ir Lietuvos dvasia!

Toks mūsų troškavimas ir noras.

Redakcija *Aušros*.
Apie įsteigimą „Lietuviškos mokslų
bendrystės (draugystės)“

„... Teisinga atentė nuspręst teisybę ir tad
ne tam bus gėda, kurs norėjo, o negalėjo, bet
tam, kurs dėl lobio ar skaugės kitų, galinčių
ką garsaus nuveikti, nešėlė ir neglobė.“

S. Daukantas

Jau antras metas eina, kaip užmanytas tapo uždėjimas „Lietuviškos mokslų bendrystės“³. Laikraštis, kuriame buvo apie tą dalyką rašoma, negalėjo tuomet – arba vėl su dideliu vargu – pereiti rubežiaus, todėl ir žinia apie užmanymą neišsiplatino Lietuvoje taip, kaip kožnas Lietuvos mylėtojas būtų norėjęs. Tačiau tose šalyse, kuriosna ta žinia atvyko, buvo meilingai priimama – ypačiai Žemaitijoj. Prūsų Lietuvoj, kur susivokiėciavimas gilias jau šaknis įleidęs, nebuvo galima laukti ir tikėtis daug gero, ypačiai jog apšviestiesni vyrai, giminės vadovai, labai mažai čia rūpinasi apie vedimą savo brolių lietuvišku, t. e. išganingu keliu... Kadangi reikalai Lietuvos, kaipo giminės, pagailėk Dieve, labai dar mažai suprantami ir išmanomi, todėli ne dyvai, jog užmanymas bendrystės įsteigimo neatrado tiek Lietuvoj prietelių, kiek jis teisingai užsipelnyti galėtų. Jei kiekvienai naujai dūmai yra sunku kelią patogų išvesti, kad ji galėtų lengvai priimama būti, tai nēr ko stebėtis, jogei ir užmanymui bendrystės įsteigimo nepasisėkė laimėti širdis skaitytojų... Lietuvos dvasia, per tiek šimtų metų neprieteliška ranka gesinta, šiandien didei sunykus! Vislab, kas

³ Kas tuomet buvo rašyta apie įsteigimą bendrystės, galima atrasti artikuluose dr-ų Sauerveino bei Basanavičiaus ir p. Šliūpo „Lietuv. ceitungoj“ 1882 m. num. 12, 15, 17, 31, 32, 33 ir 36. (*Autoriaus komentaras.*)

buvo lietuviška, per ilgus metus buvo rūpinama išnaikinti, iš šaknų išrauti! Jei dar nepasisekė mūsų mylimą ir puikią kalbą drauge mums su liežuviu išplėsti, tai pasisekė piktžolių sėklas visuose Lietuvos kampuose išbarstyti, o tos, nenaudėlės, žiūrėk, kaip išbujojo!.. Girdime, Žemaitijoje ir Prūsuoje prasti žmonelės gėdijasi tūlame kampe savo gražią ir seną kalbą vartoti, o lamdo ir laužo savo liežuvį lenkiškai ir vokiškai posmuodami... Drauge su sunaikinimu kalbos išnaikinta tapo ir senovės Lietuvos dvasia; kalbai ir dvasiai sunykus, nuvargo ir visa mūsų giminė! Šios dienos apakimas vienu, užsikietėjimas kitų dėl savo pavargusios tėviškės, nenumanymas ir nesupratimas reikalų savo giminės, užmiršimas praeitinės ir garbingų prabočių (sentėvių) – tai yra vaisiai, kurie per ilgą metų eilę sirpo... Šiandien yra neišpasakytinai bjaurus, erškėčiais apaugęs kelias, kuriuomi tur eiti atsigaivinimas mūsų giminės ir josios dvasios. Darbininkų turime nemažai, pajėgos ir ne taip menkos; tik Lietuvos mokslingi vyrai išsisklaidę po visus pasviečius, tankiausiai viens apie kitą nieko nežino, o tūlojo darbai per tai dėl kitų nepažįstami. Be vienybės ir tas mažas Lietuvos mylėtojų pulkelis negali tiek dėl savo genties gero padaryti, kaip kad būtų savo pajėgas suvienijęs. Šiandien atsitinka jau neretai girdėti, joguei vienas ar kitas parašęs arba rašęs lietuviškai tą ir tą apie tą ir tą, bet mažai iš tų darbų turime dar naudos, nes raštai tankiausiai lieka nespausdinti. Žinome šiandien daugel rankraščių, kurie pelija ir tręšta gulėdami, o mes iš jų negalime turėti nė truputėlio dvasiško peno, kursai mums taip didžiai yra reikalingas. Turime apščiai lietuviškų ir apie Lietuvą surašytų ir išspausdintų knygų, bet daugumas jų yra labai menkai pažįstamas Lietuvoje. Raštus Donelaičio, Daukanto, Volončevskio ir k. pažįsta tik kalbos tyrėjai ir mažas labai skaitlius mokslingusių lietuvių. Jei mes šiandien turime viltį, jog Lietuvos dvasia dar atsigaivinti galės, jog ateisiančiame laike atsiras apstin-

gesnis skaitlius Lietuvos mylėtojų ir mokslingų darbininkų, kurie rūpinsis apie savo tėviškės reikalus ir triūsīs dėl naudos savo brolių, tai jau dabar turime apdūmoti, ką reikėtų daryti norint, kad mūsų raštai galėtų saulės šviesybę pamatyti ir atnešti Lietuvai priderančią naudą. Taip vadinami mecenatai Lietuvoje neveik dar atsiras, o ir dėl atsiradimo mes turime tuom tarpu mažą viltį. Mums todėl rodo, kad įsteigimas „mokslų bendrystės“ galėtų mums visokeriopuose dalykuose – ypatingai dalyke spausdinimo lietuviškų raštų – didelę naudą atgabenti. Jau pernai mes aiškiai parodėme naudą dėl Lietuvos iš tokios bendrystės, todėl dabar tik paminėsime, jog ta nauda galės būti dalykuose mūsų dvasiško apšvietimo dar didesnė, negu šiandien mes galim suprasti... Jei šiandien čekai, serbai-vendai, kroatai ir k. atsigaivinę triūsiasi dėl savo giminės taip sparčiai ir turi apstingą skaitlių raštų, tai pabudimas tų giminių ir atsigaivinimas jų dvasios gavo stiprybę per įtaisymus moksliskų bendrystė. Jei kitur tos bendrystės buvo didžiai naudingos, tai pas mus Lietuvoj nuo įsteigimo „Lietuviškos mokslų bendrystės“ prigulės visa Lietuvos ateitinė. Galima sakyti, kad susivienijimas Lietuvos mokslingų vyrų ir mylėtojų tėviškės bei kalbos į vieną sanlydžią draugystę, kad susivienijimas visų dvasiškų pajėgų mūsų – atneš mums patiems ir visai mūsų giminei neišpasakytiną naudą!

Linkį bendrystės kožnas skaitytojas mūsų paregėti galės iš statutų, kuriuos sekančiame num. „Aušros“ patalpinsime. Dabar tik tiek turime pridurti, jog tuom tarpu sostas bendrystės turėtų būti Ragainėje prie redakcijos „Aušros“; bet kaip veik Rusijos valdžia teksis daleisti įkūrimą tokios draugystės savo viešpatystėje, šita draugystė galės būti perkeliama į Kauną ar Vilnių.

Pirm kokių dvejų metų lenkams tokią pat bendrystę įkuriant tūls bagotesnis lietuvis pridėjo savo skatiką dėl platinimo šviesos tarp lenkų; *mes tikimės, jog širdyse Lietu-*

vos apšviestų vyrų, o ypatingai bajorų, kurių tėvų tėvai dar gilioje senovėje buvo tikri giminės vadovai, mylintys savo tėviškę Lietuvą ir savo kalbą, neužgeso meilę ir dėl savo brolių lietuvių; tikimės, jog tie visi, kurie tur atliekamą skatiką nuo savo kasdieninių reikalų, neatsižadės pasidalinti juomi su pavargusiais savo broliais reikaluose dvasiško mūsų giminės apšvietimo...

Pereitą metų kviesdami lietuvius į „Liet. mokslų bendrystę“ ir darodydami jos reikalingumą ir naudingumą mes sakėme: Gruntavokime „Liet. mokslų bendrystę“ – *ji Lietuvą ir mūsų brangią kalbą nuo prapulties atvaduos!* Tuos pačius žodžius mes ir dabar atkartojame.

1883, Nr. 4, p. 89–92.

Jonas Šliūpas, *J. Šl.* Tikrasis ieškinys tėvyniškumo

Norint nėra galima sakyti, idant lietuviai, susidėję su lenkais XVI amžiuje, būtų amžinai užmiršę savo laisvę ir savo atskirumą nuo kitų tautų, tai visgi geismas pro kitus prasikišti ir pasirodyti, jog tebėra gyvi, o ne mirę, kaip jau daugumas skelbia, tas geismas, sakau, mūsų gadynėje aiškiau kyšo negu kad kitą kartą. Jaugi Sirvydas, Daukša, Bretkūnas ir kiti niekada neužmiršo savo tėvų nei jų kalbos, bet jie menkai tesuspyrė, kad kalba išliktų rašliavoje ir mokslavietėje. Tiktai mūsų gadynėje Valiūnas, D. Poška, Strazdelis, Rimavičius⁴, S. Daukantas, Ivinskis, Valančiauskas, Songaila⁵, Daukša ir

⁴ Karolis Brunonas Rimavičius – kunigas, poetas. Lauryno Ivinskio 1858 m. kalendoriuje išspausdino humoristinį eilėraštį „Balius ubagų“.

⁵ Adomas Sungaila – poetas, jo eilėraščiai neišliko (žr. *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, sudarė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 506).

kiti pakėlė papartį lietuvių. Labiausiai Daukantui pridera tame daikte paminklas. Savo raštuose jis šneka apie reikalingumą apšvaistos žmonių, apie atgaivinimą lietuviškos rašlivos; visur girdamas prašiūrų darbštumą ir ruošnumą, o peikdamas jų vaikų vaikų snūdumą ir užmarštį apie tėvynės reikalus, jis gurkšniais įpila meilę kalbos ir tėvynės. Ir jo įtekmė šiandien itin aiški ir plati. Tai patys iš savęs – nes taip jau linki dvasia mūsų amžiaus, tai įkvėpti jo raštais lietuviai ėmė akis pratrinti ir dairytis apie savo būvį. Visi lietuviai matosi žūstą; bet žinok, jog jie įvairiai žiūri į tą žūtį. Vieniems gailu kalbos, taip švelnios ir taip senos, ir jie šaukia galvą susiėmę, kad lietuviai, susimilę ant savo tėvų, palaikytų ją tolimesniems amžiams, ištaisydami savo rašliva ir įtaisydami mokslavietes. Kiti vėl svaiti apie politikišką Lietuvos atgijimą ir apie naują karinį vainiką, kuriuomi lietuvių kakta apsikaisysianti. Tretieji ant galo turi ypatų ieškinį. Jie nori, kad lietuviai įgytų apšvaistą, o per apšvaistą įgautų turtą, o per apšvaistą ir turtą – ramumą ir laimę. Kaip matome, atsikurtėjus lietuviams, jog ir jie yra tauta, niekuomet nepravirtusi eiti į amžiną kapą nepalikusi minės, radosi įvairūs pažvilgiai apie priežastį žūties ir apie pagelbėjimą, pagydimą ligoto tautos kūno. Vieni tokią, kiti kitonišką pasirinko užduotį ir kelią savo darbams. Kadangi taip spėkoms į visas puses išsibarsčius nyksta stiprybė ir atkaklumas, tai man pasirodė esant reikalinga parodyti naudingą ieškinį ir tikrąjį taką darbams. O jau tai bene visus suves į krūvą ir rankas susiėmę bene imsime darbuotis dėl visuotinio labo.

Lietuviams ėmus judėti ir rūpintis apie savo būvį ir likimą, prašaliečių nosis užuodusi tuojau ėmė plėsti garsą, jog lietuviai per paikystę nesižina, ką darą. Vieni svaiti, kad lietuviai kitą gadyne buvę sugudėję, sumaskolėję, bet lenkams į tarpą įsispraudus jie metę sėbrystę su ruskais... Bet, girdi, bičiulystė su lenkais jiems vien tiktai pikta atnešė – nes su-

lenkėjo lietuvių diduomenė... Užtai, girdi, lietuviai tegrižta į prieglobstį maskolių. Taip tai gvėruojant maskoliams, lenkai klykia, kad jie lietuvių niekada nespaudę, nepersekioję neigi tai daryti norėję – viršumi jie juk buvę išvėse ir nesupratę savo reikalų; kitaip – jeigu jie būtų spustelėję lietuvius, jeigu būtų pasistengę erdviau paskleisti lenkišką kalbą ir jeigu būtų brukę didesnę paguodą sulenkėjusiems kunigams ir ponams, tai kas bebūtų galėjęs likti lietuviu?! Užtai jeigu lenkai lietuvių negainiojo, jeigu jie leido jiems vaikščioti savo keliais, kaip akis mato ir kur kojos neša, tai jau bjaurus būtų padarymas, jeigu lietuviai atsikratinėtų nuo tokių nuomžinių draugų... Juk jie, girdi, nei reikalų dabos nesuprastų, kuri negali rasti be laisvės, lygybės... Patogesni už tuodu kaimynu yra vokiečiai. Jie ir patys matydami, ir nuo lietuvių girdėdami, jog lietuvių eina myriop, įtaisė Tilžėje draugystę, kuri pasižadėjo liekanas kalbos, papročių ir t. t., kas dar žmonių tarpe užsiliko, surinkusi palikti minioms ateisiančiųjų amžių. Ant galo pamenu, jog ir mūsų broliai latviai norėtų, idant lietuviai, nusitvėrę už latvių rankų, eitų kariauti maskolius... bet, girdėk... negriebę ginklo, bet lig žemės galvą lenkdami, idant maskoliai, susimilę ant mūsų vargšų, mestų savo piktą norą mus varyti į pragaištį. Gražus tai karas!

Taigi matome, kad mažne visi, kurie turi apsiautę Lietuvą, ieško lietuvių meilės. Vieni kerštu ir bausme (maskoliai) tikisi sulauksią lietuvių nusižeminimo, atlyžimo, kiti gi, jausdami savo menką spėką apsiginti nuo varginančių galvažudžių, glosto lietuvius, jiems gerinasi ir broliškai kviečia į bendrystę. Taigi, lietuviai, kaip mes turime elgtis, ko norėti, ko lūkėti, o kam parodyti nykštį, iškištą tarpo smiliaus ir didžiojo piršto? Ši valanda yra labai svarbi; mes jos negalime praleisti šiaip ar taip neapsivertę; o jeigu pravėpsotumėme, tai kas kaltas, jeigu ataigoje mums teks ne vienur kęsti, vargti!.. Bet ir patys turime gerai žinoti, ko mums reikia, kas

padaugins laimę mūsų tautos. Žinodami tai vis, mes jau nebeabejosime, su kuomi turime sėbrauti, o kam pirštu braukti per lūpas. Taigi ko lietuviams trūksta, ko jie turi ieškoti?

Didmena akylųjų lietuvių sakosi esą tėvynininkai, jie norį tėvynei parengti gražią ateitį. Bet kadangi kiekvienas mažne savotiškai supranta tėvyniškumą, o jau įsitiepęs savopą lyčių, ir kelią pasirenka ties savo nuomone, mes turime pirmiausiai susiprasti, koks tėvyniškumas yra girtinas ir koks atsako reikalams mūsų tautos.

Žmoguje telpa daugybė jausmų. Pradedant nuo vadinamųjų piktų ir peiktinų: pavydas, kerštas, skaugė... o baigiant ant meilės artimo – tai vis žvilga dvasioje žmogaus. Tarpo tų visų jausmų pirmučiausia vieta pridera jausmui savybės. Iš prigimimo žmogus mėgsta viską savintis. Juk kiekvienas pastebėjo, kaip kūdikiai kiekvieną daiktą, kurį gali pačiupti, tuoju tai kiša į burną, tai slepia pas save ir niekaip nenori jo grąžinti. Ir iš tiesų – argi žmogui nėra įgimtas jausmas apsigynimo nuo pragaišties? Argi jis nėra gatavas griebti nors už ašmenų peilio, jeib tiktai išlaikytų gyvastį? O tai tą žmogaus geismą išlikti gyvu ir viską įgyti, kas reikalinga yra palaikymui tos gyvybės, mes vadiname saviniu jausmu. Ant pamato to jausmo ima augti kiti jausmai, k. a. noras valdžios, gyriaus ir t. t. Pasakysiu daugiau: iš kelmo savinio jausmo išželia mūsų vadinamieji doros jausmai. Ir koku tai tarpu? Visi žinome, jog žmogus, vienas pats kovodamas su gamta, veikia sukruštų: jis negali ganėtinai pasitiekti nei peno, nei aptaiso, nei randa reikalingą buveinę, sergstinčią jį nuo žiaurais oro. Prie to žmogus vienas ar gali atsigimti vaikuose, ar jis gali pratęsti savo gyvybę per amžius? O reikia žinoti, jog noras išlaikyti gyvybę talpina savyje ir apsikrovimą nauja gimine, kuri galėtų pasenusius tėvus maitinti ir pati toliau gyventi. Taigi matome, jog žmogus iš prigimimo turi ieškoti draugystės kitų – ir tai jis daro, bet daro, kaip sakiau,

geisuodamas sau laimės. Kada taip žmonės gyvena krūvoje, gaunasi jų tarpe nauji jausmai ir reikalai, kurie šiaip nebūtų žinomi žmogui. Žmogus, supratęs, jog geriau gali aprūpinti savo medegišką būvį gyvendamas būryje su kitais, maždaug turi išsižadėti savo savinių jausmų, jame žybsi jau galvelė rūpesčio apie giminę ir kitus sugyventojus. O taip, sukibus reikalams būrio žmonių, pasidarius jiems vienu kelmu, – mes jau gauname draugiją. Ir vieton savinių reikalų žmoguje įsidiegia sąprotis draugijinių jausmų. Draugija, kaip ir pavienis žmogus, tuomi ilgiau ir geriau pateks, juomi ji mokės pelningiau nutildyti savo reikalus. Žinomas tai daiktas, jog nebe vien apie medegiškus reikalus rūpinsis draugija. Iš sugyvenimo su kitais žmonėmis žmogus jaučia progiedrūlėlį reikalingumo apšvaistos ir doros, ir užtai jis nori būti apšvaistas. Taigi tikrieji draugijos reikalai pasiplatina. Nebe tiktai reikia kūną valgydinti, aptaisyti ir gyvenimą jam suteikti, bet dar ir dvasia žmogaus maudžia ir reikalauja peno. Užtai tikrasis draugijininkas rūpinsis rasti kelius ir tam tikrus įnagius maldymui tų visų reikalų. Dar daugiau – jis stengsis praplatinti žvilgį sandraugių į gamtą, kad ją pažinę, jie aulinkui lengviau galėtų gynioti savo troškimus. Dar ne viskas. Tokioje draugijoje turi būti visi lygiai rūpesčiu apie išlaikymą draugijos sloginami – kitaip išdygs tarpe sandraugių skaudi nelygybė, iš ko vieni laimės ir nusikratys jungą vargų nuo savęs užmesdami visus rūpesčius ant sprando paklupusiųjų pavargėlių. Taigi laisvė ir lygybė visų draugijoje turi būti pamatas norint rasti visatiną laimę.

Dabar eikime toliau. Plintant reikalams draugijos, jinai susineša su kitomis draugijomis, ima su anomis broliautis, laukas darbui pasididina, žmogaus žvilgis apmato didesnį daugį atsitikių, tai jame sujudina dvasią, ir žmogus ima tyrinėti visa tai, kas papuola jo pajautoms: ir gamtą, ir draugiją, ir save; nieks nebepasislepia nuo jo akyvo proto.

Dvasiai krupštant, ne menčiau verda kunkuliuodamas žmogaus darbų katilas. Vieni taiso ir purena žemę pasėliui javų, kiti jau nuimtus nuo lauko javus pertaiso į miltus, į duoną; tretį audinius audžia; kiti kasa iš žemės nauges, akmenines anglis; kiti pristato daiktus, pavestinus kitiems už pamokėjimą, iš vietos į vietą, nesibijo nei kalnų, nei upių, nei jūrų. Kiti vėl ima ginklą ginti žmones nuo priešininkų. Žodžiu sakant – įsigimsta pramonė, prekystė, draugijinė užvada. Taip tai didelei kupetai žmonių besiruošiant, kliūva kiekvienam įvairus likimas. Randasi priespūdis, nelygybė, neteisybė viduje draugijos. Prietikis prie prašaliečių reikalauja vietininkų draugystės. Šitai įsigauna politikišką užvadą. Ir jinai esti tai geresnė, tai piktesnė: geresnė, kada žmonės tai patys (Atėnai, Sparta), tai per pasiuntinius valdo draugijinius reikalus (Anglija, Vokietija, Šveicarija, ir kt.), o piktesnė – kada būrelis žmonių ima draugijos vadžias į savo rankas arba kad perdėtini valdo be įstatų ar mažai apie įstatus tesirūpina – kaip esti Turkijoje ir Maskolijoje – keletas tokių draugijų, sumegztų praeite, papročiais, politikiška ir ekonomiška užvada, ne kartą tikėjimu, kalba – padaro tai, kas vadinama *tauta*. Duodu paveikslą. Kitą gadynę lietuviai gyvendavo vieniškiais, giminėmis; į krūvą visus traukė vienas tikėjimas: ir lietuvius, ir žemaičius, parusnėnus ir latvius, juodvyžius ir baltvyžius⁶. Paskui kilo audros krašte. Ėmė lietuvininkus grumti iš vienos pusės skandinavai, iš kitos lenkai ir ruskiai, ant galo smarkiai įkyrūs buvo kryževiviai-zokoninkai. Lietuviai tuomet norėdami atremti guolį tokių neprašytų užviežų, ėmė statyti pilis, skirti kunigaikščius, kurių valdžia, pavadavusi pirmąkščią kuniginę, paliko visatinu sietu lietuviškajai genčiai. Bekariaujant latvius pagavo kardininkai, parusnėnus, mažne visus, nugalavo vokiečių zokoninkai, juodvy-

⁶ Juodvyžiai ir baltvyžiai – lietuviams artimos gentys.

žius išpjovė lenkai, ant galo ir lietuviai, per neapsižiūrėjimą vadovų, tekome į spąstus lenkų, šiandien gi lietuvių didmeną valdo maskoliai ir Vokietijai priklauso platokas kampas. Taip tai išmėtyti vieni ėmė tikėti į Kristų ties mokslu Rymo katalikų, kiti gi ties mokslu, dygusiu XVI am.; taigi perskirti valdžia, lietuviai atsiskirstė ir tikėjimu. Visgi liko dar geras žiupsnis daiktų, traukiančių į kupetą išvaikytus lietuvininkus. Ir kokie tai daiktai? Visų pirmiausiai *ūkinis povyžius*. Vieni lietuviai valdo žemės gabalą, kiti visai jo neturi; ponai taipogi turi gerą plotį žemės. Šigdykščio ūkavimo paklodus yra mainai ir turgus; didinasi būrys bežemininkų Latvijoje, Lietuvoje ir Žemaitijoje. Prekystė, amatininkystė labai mažai tėra paplitusi. *Pažamis apšvaistos* taipogi visus lygina. Žmonės tamsūs, nesupranta nei savo, nei tautos reikalų, nei apšvaistos reikalingumo. Visiems lygiai trūksta gerų lietuviškų mokslaviečių, pradinių ir aukštesniųjų, taipogi stokoja gerų knygų. Daugybė *papročių* skiria lietuviškąją gentį nuo prašaliečių – pradedant nuo santuokinių įmonių (svodbinės rėdos), o baigiant aptaisu ir namų statymu. Dar ir daugiau lietuviai turi ypatybių: k. a. jie labai dievobaimingi, bet dar dideliai *prietaringi*. Taipogi jų *kalba* yra vienopos šaknies. Ar imsi latvišką, ar žemaitišką ir lietuvišką – kas galėtų sakyti, kad tai nėra artima, labai artima jų tarpe gentystė? Užtai jeigu lietuviai šiandien negali vadintis tauta, tai bent jie turi pilningą teisę reikalauti, kad pavydūnai negaišintų jų eigyje į priešakį.

Taip tai matome, jog tikrąją uždava lietuvininkų turi būti pasidaryti „tauta“. Bet, broliai lietuviai, nestigavokite, kad kalba jau padaro iš draugijos tautą. Kalba tai tiktai papuošalas gyvuojančio ir manančio kūno. Jinai pati turi pasigauti, kada *pasigavęs ans sukrautinis, draugijos kūnas žengs greitu žingsniu į priešakį kultūros* (dabos). Daba – tai pirmučiausias daiktas. Lengva pasakyti, bet vargu ją patiekti – nes daba tai nėra koks

menkas daiktas, kurį reikėtų tikrai paimti, kad jau ir pasigirti galėtum jį turis. Daba apima visą gyvenimą – ir draugijinis rėdas, ir ekonomiškasis būvis, ir apšvaista, ir doros plotis, ir gėris papročių – tai vis įeina į aną menką žodelį „daba“. Taigi tikrieji tėvynininkai ir turi pripažinti galų galą jų darbštumo esant įkurti lietuvišką dabą. Bet ir čia gyvenimas kiekvienos tautos parodo mums begalinę daugybę geismų. Kokia turi būti tautos kultūra? Čia tikrai labai trumpai apie tai paminėsime. Draugijinį rėdą tikrai tą galima girti, kurs visų lygybę godoja ir visiems lygias tiesas suteikdamas atima nuo visų lygias pareigas. Ekonomiškame gyvenime tas tautos būvis yra geras, kurs visiems suteikia turtą nei vieno nepralenkdamas – ar jis prastas, ar kiltos giminės žmogus. Ant galo tikrą apšvaistą ir dorą įgabena laisvas tyrinėjimas teisybės, kurią žmogus negavo nei nuo ko. Taigi, visi tėvynininkai turi meilyti ekonomiškame būvyje, idant visi žmonės „kasdien savo puode galėtų vištelę išsivirti“ ir sočiai pavalgyti; draugijiskame prietikyje, idant teisybė prie visų būtų vienaip taikinama; o apšvaistoje ir doroje, idant nebūtų persekiojimų ir idant kiekvienas galėtų apsišviesti tiek, kiek jam reikia dėl pildymo reikalų kaipo žmogaus ir ūkėso (tėviškainio). Tai jau šit tikrasis lyčius, šit tikroji užduotis kiekvieno žmogaus, tikrai mylinčio teisybę, artimą, tėvynę. Ir tai minėkime, broliai, jog tauta, pasistiebusi ant tikrosios kultūros, gyvens amžinai. Jeigu nuėjo graikų, rymėnų ir daug kitų tautų į amžiną pragaištį – tai per tai, jog jie buvo nuklydę nuo tikrojo tako, vedančio į laimę ir suteikiančio tautai amžinastį. Tai anos kultūros rymojo ant pečių nuvargintų žmonių, anų valininkų vargdienių – vergų; tai tironija, priespauda, neteisingumas ir ardymas lygybės vilktinai vilko į bedugnę; tai iš nelygybės varsnų, medegiško ir dvasiško būvio kilo silpnybė, kuriąją pasigavo svetimi ateiviai. Tokios tai kultūros negalėjo gyventi amžinai. Kad medis būtų trąšus ir žaliuotų, reikia, kad jo neužgauliotų nei įklyrūs

vėjai, nei šalčiai, nei kirminai jo nenulapuotų, nei pakąstų šaknų. Taip tai ir tauta, tikrąjį gyvendama gyvenimą, žydės. Pumpurams gi beskleidžiant, begyvuojant tautos kūnui, argi galima tikėtis, idant kalba panyktų? Ne; jinai gan greitai panyks, ir nieks nesuturės jos gaišties, jeigu lietuviai, tos teisybės nesuprasdami, elgsis senoviškai...

Tėviškumas, kurio lyčius yra laimė tautos per tikrąją kultūrą, siektinai susisiečia su tikruoju visatiškumu (kosmopolitizmu). Sakau, su tikruoju; nes šią gadinę vardai mažųjų taip yra plitnūs, taip erdvūs, jog juos galima suprasti šiaip ir taip, gali, taip sakant, juose skaityti juoda ir balta, pagal savo norą. Antai pramonininkai ir prekiautojai mūsų gdynės geidauja beįtartinės laisvės mainuose, turguje, sakydami, jog tai būtinai reikalinga dėl laimės žmonystės. Ir sakosi per tai esą visatininkais. Vargšai tie tariasi paslėpsią nuo svieto akių, jog tai, ko jie reikalauja, ne žmonystei gabena pelną, bet viršumi tiktai jiems patiems krauna naudą per žūtį žmonystės. Kaip tai atbulai – ar ne tiesa? Užtai sakau, kad tiktai tikrasis visatiškumas, kurio užduotis yra laimė ir džiugus gyvenimas žmonystės, tesusijartina su tėviškumu. Ir koks gi būtų juodviejų prietikis? O tai toks. Tėvyniškumas geidžia atkelti iš sąvargio tiktai vieną smulkią dalį žmonystės, jam rūpi apsergėti žmonių būrį, surištą tai krašto pobūdžiu, tai pobūdžiu ūkio ar apšvaistos. Ne taip visatiškumas. Lyčius jo – paaukštinti nebe vieną kitą tautą, gentį – jis siekia toliau – jis geidžia laimės žmonystei be jokio skyriaus genčių, tautų, giminių; visi lygūs – nes žmonės; užtaigi visi lygiai gali džiaugtis dovanomis amžino darbo – vaisiumi kultūros.

Dabar dar meskime akį į tokį klausimą: argi tuodu darbu yra lygiai geistinu, ar vienas yra prakilnesnis už kitą? Ieškinyš žmonių skęsta žmonystėje; pagaliau per ilgus ilgus metus ir amžius besidarbuodami žmonės turės pasiekti sątiklę ir taiką tarpe visų tautų; prie to traukia kultūra. Juk tiktai

stebėkimės! Senovėje kiekviena tauta tikrai namie tarpe ūkė-
sų samprotavo galint būti lygybę ir teisybę; svetimiems gi
kiekvienas ūkėsas buvo pakerštingas, pasalus – nes jame re-
gėjo savo priešginį. Nugis stembsta ana didžioji Rymo cieso-
rija – jinai suglemžė daugybę mažų tautų, pakerštingų viena
kitai, ir suteikdama joms savo tiesas ir įtraukdama jas į savo
sukrautinį kūną, ji mėgino panaikinti aną pražūtingą savi-
tarpinį vaidą. Parpuolė ciesorija. Reikėjo naujo raiščio tarpe
tautų. Ko negalėjo svietiška valdžia, tarsitais išpuolė apveikti
tikėjiškajai valdžiai. Krikščionybė apskelbė lygybę visų žmo-
nių akyse Dievo, o per tai ir savo tarpe; skelbdama gi artimo
meilę, ji tarsi turėjo naikinti įsikerėjusį nuo amžių kerštin-
gumą ir skaugę tautų. Bet aulinkui bažnyčia padarė vidurkiu
visų geismų Dievą, atsitraukė nuo žemiškų reikalų; jinai ne-
begalėjo nei pati susivaldyti – nes XVI amžiuje kilo tikėjiškas
maištas, iš ko perskilo bažnyčia į dvi dali – prasidėjo joje pa-
čioje persekiojimai, iškeikimai...; neigi bažnyčia begalėjo už-
tvenkti augančią galybę mokslų; neturėdama atramčio ūgiui
mokslų, bažnyčia ėmė vaikyti jo skelbėjus: atsisėdo Galilėjus
į kalėjimą, Džordano Bruno sudegė Ryme ant laužo, Vitelli
ir daug kitų turėjo paleisti bėgštą⁷ nuo nepakantros bažny-
čios...; bet tai vis mažai teprisidėjo: irstant vienybei bažny-
čios, tikėjimas neišgalėjo sulyginti visų tautų ir jas sutaikinti.
Ko nemokėjo padaryti nei ciesorija Rymo, nei bažnyčia, tai
turės padaryti mokslas ir visatinas tikrasis eigis kultūros. Nei
moksle, nei kultūroje nėra mislytinų daiktų perskyrimų, sek-
tų; juo jie tolyn žengia, juo jie viską prie vienybės traukia.
Užtai nešmatlu girdėti, jog visa kultūra (daba) žmonystės
temptinai tempia prie visatiškumo. Vainikas darbų žmonys-
tės – bus laimė visų žmonių. Bet tas ieškinys, taip tolimas
nuo mūsų gadynės, nebus kitaip pasiekiamas kaip tikrai per

⁷ T. y. bėgti, pabėgti.

išsitaismą atskirų, pavieniui imamų tautų. Šitai – aiški vieta tėvyniškumui. Per tėvyniškumą žmonystė ateis ant galų galo prie visatiškumo. Pirma turi pabaigti savo darbą tėvyniškumas – turi užsimegztį, išskleisti ir subręsti tautinės kultūros (dabos) – ne kad galės iškišti galvą iš urvo paslėptinės ir pasirodyti visatiškumas. Užtaigi jeigu ant tėvyniškumo žmogus dar ir neapsistos, bet stengsis pasinerti į plotį visatos, į žmonystę – bet užtai kaip tai gražus yra daiktas išgrįsti kelią anam pasinėrimui ir padaryti aną galimą. Per tai neišmintingai daro tie, kurie vaiposi iš tikrųjų tėvynininkų ar gaišina jų darbus; jie tuomi nusideda ir prasikalsta akyse ne tiktai tautos, bet visų tautų, akyse žmonystės. Palaima ir klotis lai lydi visus žygius tikrų tėvynininkų, kurie nemislija kelti vaido ar karo su prašaliečiais, bet vien ieško teisybės, skelbia meilę ir sutarimą ir velija žmonystei palaimos...

1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 1–10.

Jonas Šliūpas, *J. S. Kuokštis*. Apie įtaisymą lietuviškų mokslaviečių

Meilingi lietuviai! Užduotis vaikų auginimo yra – ant to sutiks kiekvienas žmogus – juos pataisyti ant čiuinaus gyvenimo, suteikiančio jiems patiems laimę ir vidurinę ramumą, o draugijai ir tautai, kuri juos augino, naudą ir pelną.

Žmogus gi auga trejais: didėja jo kūnas, stembsta protas ir stamantėja doriškas jausmas. Ties tuomi ir auginimas turi prigriebti: 1) *kūnišką dailę*, t. e. jo sumatumą, sveikatą ir stiprybę; 2) įtaisymą ir *išlankstymą* proto, taip, kad vaikas lig subręstas išmoktų viską savotiškai ir laisvingai samprotauti ir stygavoti; ir 3) *patobulinimą širdies* ir *sutvirtinimą*

noro taip, kad geismas darbo ir pats darbas turėtų visada padorinį pamatą.

Taigi auginime visada turi būti prietykis tų trijų įvairių mažčių, nes tada tiktai tėra pasiekiamą sątiklė žmogaus prigimime, be ko nėra laimės. Kitaip – jeigu žmogus užaugins dailiai kūną, o paslabnins išlankstymą proto ir padoros, tai jis paliks spēkingu vėjavaikiu, nežinančiu, kur kaip einas ir ką dėl ko dirbas; jeigu gi jis būtų labai ant proto išaugintas, sumernint kūnui ir dorai, tai jo žinia neprivers jo pradėti veikalą, o pradėjus nebus žmoniško pamato, paspirto ant meilės artimo; taipogi užauginus dorą žmoguje, o nutrėmus protą ir kūną, žmogus norės išlieti savo prakaitą, pakleisti savo turtą ant gero artimui, bet nemokės tų darbų pritaikinti prie tikrųjų reikalų, taip kad jis nenutildys nei savęs, neigi draugija pažins pelną nuo tokio žmogaus. Užtai kiekvienas auginimas turi žmogaus esybę taikiai ir sątikliai ištaisyti ir išgudinti, tada tiktai žmogus mokės gyventi, ras sau laimę ir pakanką, kaipogi bus naudingas draugijai ir tautai.

Kūdikėlių augini tarp lietuvių yra pratę tėvai arba jų vietą atstovi parinkti augintojai. Kadangi tėvai ir augintojai tankiausiai patys tamsūs ir akli ar mažai tėra apšviesti ir nesupranta lyčiaus auginimo nei žino būklus, ištaisytus mokslų tam dalykui, tai ir jų vaikų kūniškas, dvasiškas ir doriškas išaugimas ar tai visai menkas, ar ir tas pats kenkus kaip vaikams, taip tėvams ir draugijai savo džiūsriu lykiu mi, trušnia išėiga. O kaip kūdikių auginimas yra svarus ir čaklus! Atminkime, jog kūdikis taip daug pasigauna žinių, kaip retai koks augęs žmogus tam prilygsta: kūdikis mokinasi garsus kalbos, dainos ir muzikos; jis perpranta povyžių ir įtalpą daiktų, kurį mokslą jam suteikia akys ir kūno palytėtinės pajautos; ir taip tai jis sužino darinį, pavidalą, įtalpą, skaitlių (vieną ar daugiaskaitlių), medegą, iš kurios daiktai padirbti, likimą daiktų, jų paeigį ir vardą. Ant galo per meilę

ir išsitikėjimą tėvams kūdikis moksta mylėti artimą, prasti prie tikėjimo... O išpaudžiai kūdikystės – ar jie bus tikri ir geri, ar klaidūs ir pikti – juo jie yra stipresni, juo jie ilgiau prote ir širdyje užsilaiko. Užtai kaip vargu yra vaikus auginti ant gero, kada jie savo kūdikystėje jau yra nuvaryti ant pikto. Per tai yra vargu žinoti, katras daiktas būtų nugailėtinesnis: ar tėvai, kurie augina vaikus beprotiškai, spitriai ir šukėtai, ar vaikai, kurių gyvenimas per tą tėvų darbą yra amžinai apduotas nuodais, kadangi paūgėjusius draugija gainioja ir persekioja už *piktus* padarymus! Bene praverėtų tėvus pagainioti, kad jie mokintųsi auginti vaikus, kad jie nesigailėtų skatiko ant įtaisymo mokslaviečių, kurios užaugintų tėvams gerus vaikus, tėvynei – gerus ūkėsus, o artimui – pasigailingus geradarius!

Taip tai nežiūringose rankose ūgtelėjusį vaiką tėvai atiduoda ant tolesnio auginimo į mokslavietes – tai žmonines, tai gimnazijas.

Žmonių mokslavietėse, pasklidusiose jaugi mažne visuose valsčiuose maskolinės Lietuvos, vaikai taip yra mokunami, kad jie nieko nemoka ir apkursta ant mokslo. O juk kas nežino vaikelius esant jautrius ant apielinkės, jų smegenyse atspindi visi atsitikiai gamtoje ir draugijoje, jeigu tik augintojas moka juos lydėti ūgyje. Šiandien gi žmonių augintojai mokslavietėse vaikų nemokina viską pastebėti, atjausti, nujusti, atidžiai išnardyti, lankstyti savo protines spēkas ir minkštinti savo žvėriškumą – bet bukina vaikų protą gramatikomis (kalbamoksliais), atmintiniais išmoksoliais, šlebždavotininiais skaitymais, labiausiai ankstyvais ir bjauriais nežmoniškais mokymais svetimų kalbų. Neatmena jie, matai, ar visiškai to nežino, kad prigimtąją kalbą reikia mokintis kartu su daiktais pastebimais, o jau tada, kada savo prigimtoje kalboje vaikai turi išteklį taip įgytų žodžių ir žinių, juos galima pratinti tuos pačius daiktus vadinti sve-

timtaučių kalboje. Tokie tai mokslai, sakau, užmuša vaikų taip dairų ir švaistų protą, atšipina jų norint kiek žmogiškų jausmus, ant galo įdiegia juose švankų nenorą mokintis ir prie to dar sugadina kūnišką sveikatą per bepertrūkinę sėdėseną. O juk vaikai taip narūs, eglūs ir pajodūs! Jų prigimtis to reikalauja, ir nelaimingi tie vargšai, kurie šiaušdamiesi prieš prigimtį užčiaupia tą vaikų eglumą! Ant galo, kas nežino pačius mokintojus – maskolius esant girtuoklius, rykštplakius, despotus vaikų... Širdis žmogui kūne kuisnoja mislijant, kaip tai vis atsiliepia vaikų jaunoje dvasioje!..

Aukščiau žiūrint, reikia priminti apie gimnazijas. Pamatas mūsų šiandykščiųjų gimnazijų netikras, pragaištingas ir kenkus vaikams ir pačiai draugijai – nes neišmintingas ir priešingas žmogiškam prigimimui. Pats mat dugnas ar asla gimnazinių mokslų yra lotyniška ir graikiška kalba ir rašliava rymėnų ir graikų. Tas kalbas mokinant priimta pradėti nuo gramatikų, pilnų taisyklių ir visatinių samprotavimų. Jeigu jau vaikai taisyklių savo kalbos negali suprasti, tai ką bešnekėti apie gramatikas anų mirusiųjų kalbų! O juk ko vaikai nesupranta, tai jiems nei galvoje, nei širdyje; o jei mes spiriame juos atminti daiktus, bodžius ir ilgnus, tamsius jų protui, tai kankiname jų kūną ir dvasią, užmušame meilę mokslui, o įkvepiame jiems neapkantą skelbėjų mokslo... Užtai gimnazijų mokslas: 1) adverniškas ir atbulainis, nes pastebėtinus daiktus aplankioja, o nesuprantamus kimšte kemša vaikams į galvą; 2) per bodumą panaikina vaikų prie-traukį ir paslanką; 3) stato šerį prieš prigimtinį ūgį proto, kurs nuo prastų daiktų, išgalių tepereina į suprotį sukrautų ir visatinių; per tai iškraipo, išgaišina vaikų protines pajėgas ir užtvenkia jų ūgį; 4) lerletina nereikalingus daiktus šiandykščiojoje ūkėje, nes gramatika ir mokslas senovės kalbų nepritaiso vaikų nei ant gyvenimo, kadangi ten nesimena reikalai šių dienų, o užtai vaikai pasitraukę nuo gimnazijų

mėsčiojasi šen ir ten nesuprasdami savo padėjimo draugijoje, nei duoda įkaištį protiniam išlankstymui ir doros pasistiebitimui; 5) gimnazija neduoda visatinos apšvaistos, kadan gi jos augintiniai negali pasiekti santaikos žmogiškose spėkose; 6) o prie to viso dėl taip mažai naudingų mokslų, kaip pačiam žmogui, taip ir draugijai, gaišinama nuo aštuoneto lig dešimties metų. Žinoma, jeigu žmogus gyventų ilgus amžius, tai būtų leistinas daiktas vaikams be reikalo sugaišti keletą metų, bet šiandien ar mes pasijuntame jau esą pražilę ir beiną į kapą!

Tiktai mokslai tikrieji, gamtiniai ir draugininiai visiems reikalavimams ištenka. Žmogus, matai, pirmiausiai gyvena dėl savęs, paskui dėl savo giminės, ant galo dėl tautos. Užtai pirmiausiai reikia užauginti žmogų kaipo žmogų, tolesniai jį išmokinti būti geru tėvu, ant galo – geru ūkėsu (tėviškainiu). Auginant žmogų reikia atminti sątiklę jo spėkų (pajėgų). Taigi kad žmogų kūniškai gerai augintų, augintojai ir augintiniai turi žinoti fiziologiją ir išlaikymą sveikatos (higieną). Protą žmogaus geriausiai išlanksto ir gyvenime naudą atneša – mokslai matematikiški, geometrija, mechanika, astronomija, fizika, chemija, geologija, biologija ir sociologija. Padorinę pusę žmogaus geriausiai ištaiso priemonės, kaip antai – muzika, pašva, skoptė, namstata, poezija (dainystė). Norint pasitaisyti ant geros tėvystės, reikia suprasti iš pat dugno psichologiją. Ant galo ūkėsiui (tėviškainiui) būtinai reikalingi: istorija, polit. ekonomija ir mokslas finansinis, istorija prigimtinė (mineralogija, botanika, zoologija). Tie tai dalykai paminėti pasidaro aiškūs vaikų protui tiktai žinoviškai juos išguldant, labiausiai gi aprodant jiems įtaisų rinkliavas, radinius ir kitus daiktus ir leisti, kad patys vaikai tai vis išmėgintų. Vaikai, ką matys, ką patys dirbs, tą ir žinos, ir turės paslanką dar daugiau žinoti, o taip išsipainiojant protui, gėrės jų ir širdys per pačius darbus, taipogi susitaisys

ir kūniška dailė. Taigi tikrai tam tikri, gamtos ir naudingieji mokslai tegali laimingai užauginti žmogų.

Šiandykščiai draugijiniai prietarai ir įsiniėkiavimas senoviškas į viršutiškumą ir prakilnumą stonų ir lyčių neprileidžia mergiškujų jau ir prie taip mažai naudingų gimnazinių mokslų; visatinai sakoma, kad mergiškai nereikia tiek žinoti, kiek vyriškiui. Patyrimas ir jo įpėdinis – mokslas išparodė priešingai. Kad mergiška palieka motiną, ji reikalauja gausios apšvaistos užauginimui vaikų; o tam tikros apšvaitos neišsigali duoti juk nei šiandykščiai gimnaziniai mokymo būklai ir dalykai. O neištekėjusias mergaites spiria kova už būvį turėti dailą rankoje, šviesą galvoje, o dorą širdyje, kitaip jos klotis bus judi, netvarki. O juk ir pati gamta parodo, kad žmogus, turįs lygią esybę (spėkas), turi būti ir lygiai auginamas, o auginimas – tai tikrai sustambinimas kūdikyje įgimtų spėkų. Kadgi tas spėkas sustambintum, atvestum ant savopo darbštumo, reikia lygiai ir tokiu pat keliu gudinti mergiškį, kaip ir vyriškį, kitaip mergiškis visada bus kalpas, vergas vyriškio. Ant galo pati klotis draugijos prideri nuo išdailinimo joje visų spėkų; kitaip draugija sužus pergalėta kaimynų, seniai supratusių tą teisybę. Jau čia nešneku, kad teisingumas draugijos dėl savo draugininkų ir meilė artimo, kenčiančio priespūdį lyties, spiria kiekvieną žmogų prisiglausti prie mokslo, kurs užsistoja už priveržtą padėjamą mergiškių.

Mes, lietuviai, ypačiai esame atsilikę nuo visų kitų tautų, kad patuolaik neįtaisėme savopų mokslaviečių, kuriose godotini lietuvių vyrai ir mergiškos mokintų lietuvaicius taisyklių tikrojo mokslo, pasispiriančio ant palaipos patyrimo. Mūsų tautai patuolaik buvo lemta gauti mokslą mažne vien nuo svetimtaučių. Ir kad tai norai svetimtaučių, mums tarsitais šviečiančių, būtų mums meilūs ir derlūs buvę. Lenkai per anaip ilgus metus viešpataudami Lietuvoje sprendė

ją aplenksią savopa apšvaista... suteikdami bajorystę ir jos ženklus ir savo kalbą vieniems, kitiems gi antkraudami vergystės jungą. Ir maskoliai ne geresni už lenkus, nes maskolių pirmasis noras ir uždava yra mus apmaskolinti; savo norą jie pasitiki atitesėsią atkeldindami amatininkus į mūsų kraštą, žlibus ir minkštkepius apmaskolintojus, atidangindami naujokus – vagišius ir žmogžudžius burliokus, įvesdami maskoliškąją kalbą valsčiuje, sūde ir t. t., ant galo įdiegdami apmaskolinančias žmones mokslavietes. Jeigu nepasisekė lietuviams įbrukti maskolišką raštą į lietuvišką kalbą per atsargumą lietuvių, tai jau iš tiesų daugioje vietoje maskoliai prigavo mūsų žmones su mokslavietėmis, taip kad šiandien daugis žmonių skaito maskolišką kalbą per pageistiną. Kaip tai gailu, kad vargšai lietuviai nesupranta, jog pamesdami savo kalbą, o neišmokdami kaip priderint svetimąją, turi sunykti ant proto ir širdies, o jeigu jau sumernės tuodu daiktu, tai vargiai begyvens ir kūnas, ir ūkis, ir tauta... Pagaišinus sątiklę žmogaus spėkų, pragaiš ir jis pats, ir tauta, prie kurios jis prideri... Taigi: meilė tėvynės, gailestis brolių sątaučių, noras juos apšviesti, atkelti jų panykusį medegišką ir dorišką būvį spiria visus lietuvius tą dalyką rūščiai ir padugniai apmislyti...

Taigi parodyti klydžiai, bailios kliaudos šiandykščių mokslaviečių, nereikalingas paguodimas vaikiukų, o atitraukimas nuo mokslo mergaičių, ant galo geismas įtiekti tėvyniškas, savotiškas mokslavietes spiria lietuvius sustoti į draugystę, kurios užduotis būtų auginti mergaites ir vaikiukus ties eile prigimto išsilankstymo žmogaus spėkų, vartojant geriausius ir naujausius būklus, rastus prancūzų ir dėvimus vokiečių, o taipogi juos tobulinant savaip.

Būklas gi lietuviškųjų mokslaviečių visuotinai sakant bus toks: 1) vaikai pereis nuo daiktų ir samprotavimų vienaičių ir atskirų ant sukrautų, nuo vienopų ant daugeriopų

ir įvairių; 2) nuo nepažymėtų ant pažymėtų ir taip lig atskiriant smulkiausias įvairumus; 3) nuo pagraibių, čiupnių ant atitrauktų ir sąprotinių ir 4) žinia vaikų gaunamą peną turi pereiti kelią pažinties tokį, kokį perėjo žmonystė savo jaukėjime ir apsišvietime. Tokiu taku išguldomos žinios turės gauti tokį aptaisą, kad vaikui rodytųsi, jog jis pats viską atrado, taigi tvirtins jo paslanką, spėką ir išsitikėjimą sprendinyje. Tokio kelio reikalauja pats žmogaus prigimimas. Nuo patyrimo mes ateiname ant samprotavimo, nuo ištisu daiktų, ant pažinties supainiotų, o per istorišką pažvilgį mes atieškome geriausiai ypatybes ir savitarpinį prietykį visų daiktų. Mokslą, parentą ant tokio vainiko, vainiko žmogiško prigimimo, kūdikis ir vaikas supras, gaus atsiparą pažvilgyje, neklajos padebesiuose, bet vaikščios žeme įsistebėdamas į savo aplinką ir į atsinešimą pastebėtų daiktų ir ypatybių. Paaštrinti pastebį, išgaląsti sprendinį, pašvelninti širdį – galės tiktai toks būklas auginimo. Užtai jį ir turėtų priimti lietuviškos mokslavietės. O norint tai vis pasiekti negana, kad mokin-tojas mokėtų iš pat dugno savo dalyką, bet ir išguldytą taip pritaisytų, kad paduotas penas būtų skanus mokintiniui.

Dabar trumpai pažvelkime į mūsų Lietuvoje įtaisytinas mokslavietes. Čia paduotos žinios parodys tiktai visatiną jų geistiną įtaisymą ir paskaidymą mokslinių dalykų.

Vaikams, labai jauniems, labiausiai vergužių žmonių, nuo 2–6 metų amžiaus įtaisytini *kūdikėlių namai*. Kūdikėliai turėtų būti prižiūrimi akylų mergaičių, ypačiai ant vaikų auginimo atsidėjusių. Tokie namai privalo turėti erdvas gryčias, pilningai šviesias, pilnas reikalingų baldų; skyrimai gryčia, paskirtina pasitampymui vaikų (gimnastikai), kur galėtų, prižiūrint perdėtiniam, linksmintis, kuomet lauke lyja ar dergia. Prie namų – daržas⁸, pridaigintas vaisinių me-

⁸ T. y. sodas.

džių, ir daržinių kvežių ir čiurkšlių⁹. Vaikų mokymas eina pagal būklą Fröbliio – taigi pirmąmet vaikai gauna slovikus, pilnus šešviršių (kubų), antrąmet jie gauna t. vad. matematiškius slovikus, kuriuose telpa paviršiai, plokščios linijos, mažos karčiukės ir skrituoliniai lankeliai, ant galo trečiąmet vaikai gauna puodžiuką su dažytu popierumi, medine ir paprasta adata, siūlais ir įvairaus dažinio šilkiniais kamuoliais. Tie daiktai vaikus jukvatins daryti daug daiktų, kurių jie kitaip neįmanytų nei suprastų. Augintojai turės progą pagerinti, kas nėra tobula, ir tuomi parodys savo lietuvišką rasmą.

Užkabinę septintus metus vaikai stoja į *pradinę mokslavietę*, kurios užduotis yra vaikus išmokinti skaityti ir rašyti; keturias pirmąsias veikmes aritmetikos ir trupskaitlius; fizišką geografiją, botaniką, zoologiją ir anatomiją žmogaus; tolesniai pašymas, dainavimas ir pasitampymas itin gudintini daiktai. Žinoma, kad namai, kuriuose tie mokslai skelbiami, turi būti švaistūs, oras juose tyras ir geras, tolesniai daržas prie namų. Knyginė, rinkiniai (kailiai gyvuolių prikimšti, suslėgtos žolės, naugės ir t. t.), įtaisai ūkio. Mokinotojai (ar mergiški, ar vyriški) narūs ir patogūs vaikų auginimui. Mokslas čia trimetis.

Pastojus dešimtiesiems metams vaikai stoja į taip vadina-
mą vidutinę mokslavietę – čia mokslas penkmetis. Dalykai
gi tokie: aritmetika, algebra, geometrija; kosmografija, fizi-
kiškas ir politikiškas žemės aprašymas; botanika, zoologija,
minerologija sujungta su geologija, fizika, chemija, anatomi-
mija žmogaus ir fiziologija; kalbos: vokiška, prancūziška ir
angliška, lietuviška; lietuvių istorija ir literatūra; visuotina
istorija, pašymas, dainavimas, muzika, pasitampymas ir šo-
kimas. Namai, rinkiniai ir t. t., kaip aukščiau.

⁹ T. y. neaukštų medžių ir krūmų.

Ant galo vaikai pereina į *aukštesniąją mokslavietę*; mokslas čia 4–5-metis. Kalbos: lietuviška, vokiška, prancūziška, angliška, skaitymai tam tikrų raštininkų; trigonometrija, analitiška geometrija ir atkartojimas algebros ir geometrijos; mechanika, fizika, chemija, astronomija, biologija, sociologija, antropologija, geologija ir mineralogija; gamtinė istorija; visuotina istorija ir istorija literatūrų; politikiška ekonomija, finansinis mokslas, psichologija ir logika. Pridursime, jog nuo pradinių mokslaviečių iki aukštesniųjų eina išguldymas tikėjimo.

Taip trumpame rašte mes negalime pridurti paaiškinimų nei pastebėjimų, kurių aukščiau užmanytos mokslavietės reikalauja; pažiūrėję į mokslus išguldomus, mokinieji supras, kas kaip kur pasiektina. Nereiki taipogi sakyti, jog mokslai tuomi paviršutiniškiau išsiguldo, juo žemesnė yra mokslavietė.

Įtaisant tokias mokslavietes reikia gausiai turėti pinigų; nes namai, daržai, knyginės, rinkiniai, tampiniai įtaisai ir t. t., alga mokintojams, stipendijos beturčiams mokintiems reikalauja tiek didelio pluokšto pinigų, kad jų vienas žmogus niekada negali ganėtinai sutekti. Iš antros pusės ne mažiau reikia gerų mokintojų, atsidėjusių ant auginimo naujos veislės; gerumas mokslaviečių vien tik priderės nuo gėrio ir sumanumo mokintojų. Iš kurgi gauti pinigų ir mokintojų?

Jaugi ant pirmos pradžios rasti mokintojus lietuvius bus itin vargus daiktas, bet aulinkui bene bus ir tai palengvinta per įtaisymą *mokintojų akademijos*, į kurią galėtų stoti mokinčiai, baigusieji paminėtas mokslavietes. Užduotis akademijos būtų labiausiai ištaisyti gerus mokintojus, kurie mokėtų savo žinių atitinkančiai įpilti į dvasią augintinių. Užtai pedagogika ir jos istorija čia gauna pirmą vietą. Antrą vietą užima visi tie dalykai, kuriuos reikia aulinkui išguldinėti, tokiuje eilėje, kad prasidės nuo gamtos ir matematikos mokslų,

toliau eis mokslai tiesos, istorija, psichologija, logika, sociologija, tikėjimas. Kiek tai įtaisų, namų ir t. t. reikės ant to? Kiek mokintojų, iš kur juos ištraukti? Prūsuose ir Maskolijoje prie gimnazijų daug šiandien yra mokintojų, gerų ir godotinių lietuvių, taipogi šiur tur matyti aukštai mokintos mergaitės – tie visi argi negalėtų tarnauti savo žmonėms ir kraštui, kad tiktai norėtų iš paties dugno pažinti kalbą ir ją pritaikinti prie savo išguldomų dalykų?..

Jeigu rasti mokintojus nėra taip vargu, kaip kad nuo pradžios rodosi, tai radimas pinigų ant įtaisymo mokslaviečių yra daug sunkesnis daiktas. Čia, kaip sakiau, vargiai kieno kišenė tegalėtų išnešti, čia reikėtų, kad visi, didi ir maži, aukšti ir žemi, prisidėtų. O tai ar negalimi daiktai? Jeigu svetur žmonės mokėjo sudėti milijonus rublių ant įtaisymo gelžkelių, jeigu jie mokėjo įtaisyti draugystes, vartojančias milijonus ant apgynimo savo krašto, taigi mes, lietuviai, grynai lietuviai, ant apsišvietimo, atkėlimo dvasiško ir doriško būvio, ant pratrnyimo kelio eigyje į priešakį žmonystės, ar mes pasigailėsime vieno kito rublio? Du ir pusė milijonai lietuvių, argi jie negalėtų sudėti tiek skatinkų, rublių?.. Jaugi pradžia sunki, bet neabejotina, jog praties ranką viantaučiai viantaučiams. Jei mums krašto ir žmonių negaila, tai bene pagails mums mūsų pačių vaikai, kuriuos svetima ranka varo į sužuvimą dorišką, dvasišką ir kūnišką. Jeigu gaištis viengencių lietuvių nepajudina mūsų širdžių nei jas sukrutina, nei įvirina, jeigu tamsa brolių neįkvepia noro prablaškyti tą ūką, tai gal tėviška vaikų meilė ir baimė juos nugramzdinti į pragaištį bukumo, prišipimo ir nederlumo mums prispirs kišti ranką į čeraslą ir ištraukus vieną kitą skatiką padėti ant gero įtaisymo lietuviškų, tėvyniškų mokslaviečių. Kokie jūsų, lietuviai, jausmai ir priežastys dosnumo nebūtų, ar jūs esate dvarponiai, ar amatininkai, ar kunigai, ar artojai – jūs visi, kurie norite užpelnyti vardą

žmogaus, neatsiloškite, neužsišykštaukite dėl gero visų ir savęs, bet rinkite pinigų ir patys meskite dėl tokių mokslaviečių. Kas kitas jums už tai neatmokės, kaip tiktai mokslavietės, jūsų vaikus augindamos, ir paminklas, padarytas ateinančioms giminėms.

1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 31–37; Nr. 4, p. 118–122.

Liudvika Malinauskaitė, *Šarka*. Trumpa apžvalga, kodėl mūsų lietuviams vargas gauti lietuves pačias

Ne mano amatas – plunksna, vienok žmogus, sėdėdamas užpečkyje, nugirsti ir retkarčiais pamatai, kas pikto dedasi ant svieto, ir tada atsiriša liežuvis išpasakyti tai, kas širdį slogina.

Šias eiliukes mane prispyrė parašyti apgarsinimas 9 „Aušros“ numeryje lietuvių, ieškančio sau lietuves pačios. Pirmiausia paklausiu aš ano, trokštančio sau lietuves pačios, kur galima gauti tokią, kuri dar iš pat gilmenos būtų tėvynainė? Atsakymas sunkus, vienok pamėginasiu kiek galėdama tą svarbų dalyką išrišti. Kaip žinoma, mūsų turtingesni ūkininkai dabar labai tankiai atiduoda savo sūnus į gudišką ar vokišką mokslavietes, kur nabagams labai sunku užsiturėti ant kojų, žengiant per išmėginimo ugnį, ir kur jie dažnai persiima svetimų genčių dvasia ir pradeda niekinti savo tėvynę. Tėvai, mokindami vaikina, tikisi, kad vaikelis tapsiąs kunigėliu ir ramiai sau valgysiąs gryną duonelę lig pat myrio... Ar vaikelis sutinka su tąja mislia ir ar iš pašaukimo bus kunigu, tai tėvams nerūpi – jie tariasi, kad prie visko galima priprasti, jie negali ar nenori suprasti, kad kiekvienas

žmogus turi savo vyti, kuris jį ragina kabintis į įvairių šakų mokslą. Todėl taip tankiai atsitinka, kad sūnus, sekdamas sąžinės balsą, keliauja pabuvęs kelis metus iš seminarijos į svieta, idant atsilaikytų spyrimui nešioti lėčyną per visą savo gyvenimą. Užmiršta tėvai, kad laisvė – brangiausias žmogui daiktas. Tokiu būdu, lig pabaigdamas mokslą, sūnus išvelka iš namų labai daug pinigų – dukterys tuo tarpu auga kaip eglės miške. Paprastai jas mūsų žmonės augina vien tam, kad mokėtų gerai verpti, austi, ruošti apie ūkį ir dar dailiai prie svečių elgtis – ir tai yra labai daug, neišpasakytai daug mergaitei! Anoms subrendus tuojau pradeda lankytis piršliai, katrie tankiausiai išvilioja iš tėvo namų nabages, nepažįstančias nė menkiausių gyvenimo įtarčių. Ar gali ją pamilti žmogus, atvykęs iš tolimos apygardos, nepažįstas jos ir gal dar pirmą kartą matantis? Čia jau meilė palikta šalyje, o daromas turto sandėris – kitaip juk ūkininko duktė neištektėtų, jeigu tėvas jai neduotų daug pinigų, o motina gražaus kraičio. Pati ne kartą esmi girdėjusi, kaip tėvas apie tą dalyką kalbėjo su jaunikaičiu.

„Na, tētuši, kas bus? kiek duosi?“ – užklausė vaikinas.

„O kiek reikalauji?“ – atklausė jo dūšaudamas ir kasydamas galvą tėvas.

„Tai jau tris šimtus“, – suniurzgė pirmasis.

„Per daug, vaike, negaliu; jei nori, du šimtu ir mano bėraji...“

„Mažokai, tētušėli... nesutiksva... – ir eina iš gryčios kepurę pasiėmęs. Stovėdamas tarpduryje begėdis vaipydamasis priduria: – Tegul bus taip! Nuleisiu penkiasdešimt – bet daugiau nė skatiko! Ir bėrasis mano...“

Tėvas pamislijęs atiduoda dukrele, ir nabagė teka už žmogaus, tolimo jos širdžiai ir maščiai. Jų gyvenimas iš pradžios dar eina šiaip taip, bet paskiau tarp vyro ir pačios kyla nesutartis ir neapykanta, kadangi jų neriša meilė ir godonė,

o tiktai velniškas sandoris... Ir taip jauna, patogi mergaitė eina per gyvenimą, kuris užmuša visus jos širdies pobūdžius ir ją dvasiškai nužemina. Man dar niekada neteko girdėti, kad ūkininkas, katras ne šimtus, bet tūkstančius savo būsimam žentui sudėjęs laiko, – o tokių girdėtis po Lietuvą labai daug, – tuos pinigus būtų skyręs savo dukterai apšviesti ir palyginti jos dvasišką stoną su jaunų mokytų lietuvių. Šie tuo tarpu karšta širdžia metasi į svieta, tikėdami, kad tenai rasią sau laimę. Gavę vietas ir turėdami duonos kąsnį pradeda lankytis pas kitų genčių žmones, o žinodami, kad tarp lietuvių nėra apsišvietusių mergaičių, ieško ir atranda sau kūno ir dūšios grožybes tarp lenkių, gudžių ir vokietkų. Ot tai priežastis, dėl ko mūsų tauta žūsta ir dėl ko svetimos tautos gal be gėdos pasisavinti mūsų garsingus vyrus. Tokių maišytų tėvų vaikai niekuomet nebus lietuviai, kadangi motina nėra lietuvininkė. Atsitinka kartais girdėti, kad vienam lietuviui pati, kilusi iš lenkų ir gyvenanti Lietuvoje, prižadėjusi būti gera lietuvininke, turinti dargi lietuviškus pažvilgius, – bet tai yra melai, tai neteisybė. Trumpam laikui prisisavina lietuviystę – kol vyrą sugauna, nes tie yra iš tiesų šiandien reti. Gal šimtui ir tenka vienas atitikimas, bet ir tai tik „gal“... Išėjusi iš bažnyčios ji parodo savo nagelius ir ragelius ir priverčia savo vyrą priderėti prie lenkų, kur civilizacija esanti jau aukštai iškilusi, o lietuviai apie ją dar tiktai mislyti tepradeda... Kad ir iš pradžios vyras nusimena ir užsirūstina, vienok pamažu atsileidžia savo pačiutei vien dėl to, kad prasiblaivytų jų gyvenime dangus, sudrumstas pačios nedorybės. Vaikai klauso balso motinos, arčiau jų stovinčios, o tėvas, už namų dirbdamas duonai, negali matyti, kas su vaikais dedasi.

Būtų gerai ir naudinga, kad mūsų valsčionys pamislytų apie savo dukterų išmokinimą. Tegul duotų anoms nors elementarišką mokslą – ir tuomet būtų daug padaryta. Gabesnės galėtų ir pačios aukštesnį mokslą pasiekti. Kiek yra

žemčiūgų, užkastų šiukšlėse! Ne iš vienos būtų dainininkė, raštininkė, tepliotoja ir t. t., o kuo jos kaltos, kad tėvai joms nedavė nė tokio mokslo, kad galėtų rašyti ir skaityti. Išmoks-ta, tiesa, nabagės skaityti tiktai ant „aukso altoriaus“, o kai jau paima kitą knygą, lietuviškai parašytą, tai nieko negal suprasti. Apgailėtinas daiktas, kad mūsų žmonės vis dar ne-nori vartoti dovanų Aukščiausiojo, kuris taip gražiai aprėdė jų širdį ir išmintį! Nekurios turėdamos pinigų mislija, kad su jais gal viską ant svieto nusipirkti... klaidi mislis! Kaipgi galėtų doras, mokytas žmogus paimti sau tamsią pačią? Sun-kus būtų jų sugyvenimas. Patsai, negalėdamas rasti laimės namie, ieškotų jos už namų, nemeili jam būtų ta žmona, kuri nesuprastų jo mislių, o jis jos. Ar tokia giminė būtų laimin-ga? Niekuomet. Užtai mūsų lietuviai su mokslu ieško moky-tos mergaitės, nors ir svetimos tautos.

Lietuvis ūkininkas, duodamas savo dukrai mokslą, pa-klaus: „Kas iš mokytų žmonių norės mano vaiką priimti į savo namus?“ Tas tiesa, kad Lietuvos bajorai, pavirtę į len-kus, nepriims jos savo namuose su gera širdžia – ji jų na-mams nėra meili žmogystė, kadangi tiktai ūkininko duktė. Bet ar jau tik tarp bajorų vieta? Palaukime keletą metų ar daugiau, apšvieskime save, o ir be jų apsieisime. Šiandien ne-turėdami savo apšviestos draugystės, lendame į namus tokių žmonių, kur mes negalime nei meiliai, nei draugiškai laiko praleisti.

Mūsų lietuvėlės, „raudonskruostės, mėlynakės“, tegul mokinasi mokyti vaikus. Pabaigusios mokslą, jeigu nerastų sau vietos, tegul imasi darbo, pritinkančio moteriškai. Tur-tingesnės, galėdamos būti namie, tegul mokina vargdienių vaikus, o toks darbas bus naudingas tėvynei ir iškels jas visuomenės akyse. Atiduotos į vokiškas ar lenkiškas moks-lavietes, lai netampa vokietėmis ar lenkėmis, lai atmena, iš kokios genties paaina. Klysta tos mergaitės, kurios, pargrį-

žusios iš mokslavietės, bijo ir ranką šaltame vandenyje pamirkyti. Žmogaus gyvenime visai atsitinka. Ištekėjusi tautiniai randa neturtingą vyrą, tada reikia pačiai viską dirbti. Nuo pat jaunystės kiekviena turi priprasti prie dvasiško ir kūniško darbo, kitaip bus nelaiminga per visą gyvenimą. Būdama moksle tur taipogi atminti, kad rūpintis juo reikia lygiai kaip ir namais. Tam ir mokinamasi, kad lengviau galėtume suprasti kiekvieną dalyką ir darbą.

Ar tai nebūtų gražus ir prakilnus darbas, jei lietuviai pakiltų iš ilgo miego per mokslą ir abiejų lyčių apšvietą. Lietuviai šiame dalyke labai klysta, kadangi, neapšviesdami savo dukterų, gal sunaikinti visą tautą. Dabar, jeigu ir mažo mūsų karšto jaunuomenė apie savo tėvynės atkėlimą, tai pati greitai užgesins tą ugnį, nes „vilkas visuomet traukia į mišką“, sako priežodis. Užtatai lenkė mylės lenką ar sulenkintą lietuvį, o niekados tikrą lietuvį. Mūsų lietuvėlės mėlynakės būtų geriausios lietuviams, jos neataušintų tos ugnies, o tik dar padidintų. Kas gal geriau suprasti meilę ir pasišventimą tėvynei, jeigu ne pati lietuvininkė?.. Vienas kraujas, kuris teka lietuvių gyslose, gal tiktai padaryti ir giminę, ir tėvynę laimingas.

Parašiau šiuos žodžius, norėdama atgręžti lietuvių žvilgsnį į tai, kad jie pradėtų mislyti apie moteriškos širdies ir išminties išdailinimą. Tėvai tur didžiai tuo rūpintis; jeigu nedarys nieko, jų vaikai bus nelaimingi. Tegul mergaitės geriau tur mokslą, o ne pinigus, kurie esant proto tamsybei niekuomet negal pagelbėti. Skatikas, sunkiai tėvo uždirbtas, lai eina mokslui, o ne kraičiui. Tai jums veliju, mieli skaitytojai.

Jonas Mačys, *J. Kėkštas.*

Mūsų vargai

Daug yra mūsų krašte pertaisytinų ir įtaisytinų dalykų. Žmonių apšvaista stovi žemai, per tai jie patys apie tūlą dalyką negali turėti supratimo; inteligentija mažai tesirūpina žmonių reikalais, per tai viskas labai žemai stovi. Visur tamsa, nesuprotis. Kaipgi to išvengti? Kaip suteikti mažesniešiams savo broliams įvairių žinių jų naudai ir pamokinimui? Kaip galime pakelti mūsų žmonių dvasią?

Dabarnykštis tautų gyvenimas nuodugniai įvairuoja nuo pirmnykščio. Tūli išradimai, įtaisyti keliai ir susisiekiimas tarp šio sviato genčių yra palengvintas, o ypač spauda, – visas tas labas rodo žmonystės žengimą į priešakį, smarkiu žingsniu pirmyn einantį apšvietimą. Visi tie mokslo, ištyrimo ir darbavimo vaisiai seka žmonių būvio patobulinimą. Nereikalinga nūnai važinėti į kitą Europos ar savo krašto galą, idant susipažintum su kokia ten ypatyste ar atradimu, nes aš bet kokioje knygoje galiu rasti jo aprašymą ir paveikslą. Išgalis tai milžiniškas. Bet podraug žengiant paakiui su visa žmonija didėja ir žmogaus pareigos spėti sekti paskui jį. Kas apmerdės šiame žingsnyje arba užmirš paskubinti savo žingsnį, vargas jam tuomet. Žengimas visuotinis neap-sistos, bet peržengs per jį, paliks jį užpakalyje, o neretai ir baisiai prislėgs. Ne kiekvienas žmogus arba tauta gali žingsnis į žingsnį žengti pirmyn sykiu su kitais, bet kiekvienas būtinai turi skubintis paskui sandraugį, jei nenor įkristi į nelaimių bedugnę. Pranokėjų keliai esti įpėdinių rodyklės ir kelvedžiai. Išmintingi žmonės ir tautos ištyrė viską, mums lieka tik tapti jų pasekėjais: įgyti mokslą ir pažintį, ne patyrimu, tik iš knygų. Ir taip, susipažimui su naujais išradimais ir mokslo bei doros patyrimais būtinai reikalingos knygos,

įvairūs spaudiniai ir laikraščiai. Tik turėdami juos mes susipažinsime su visu kuo, ką žmonių protas išrado gero, ir tą viską priėmę, galėsime paspėti žengti paskui kitas tautas.

Tas bus atsakymas į pradžios klausimą.

Anapus rubežiaus yra baisybė knygų, kurios parašytos dėl kiekvieno ypatingo darbo ir žmogaus gyvenimo atsitikimo. O pas mus ar kas darbuojasi šiame plote? Turime apsigėdindami pripažinti, kad mažai, mažai kas. O vienok kaip tai yra reikalinga! Juk knyga gali greičiausiai pamokyti žmogų, jei jos įtalpa patiekta kaip priguli, – jei jos turestis rūsti. Negali to pasakyti apie dainas, kurios šiuo laiku kaip tyčia viską užplūdo. Galų gale, pati sveika nuovoka rodo, kad knyga, pamokanti, kaip geriau apdirbti žemę, kaip guviau vartoti ūkio vaisius, kaip elgtis atsitikus šiokiam ar tokiam gyvenos įvykiui, kaip užlaikyti dorą, yra kur kas naudingesnė negu ištisi giesmių ir dainų pluoštai. Iš tikrųjų įstabu matyti, kaip kone visi dabarnykščiai lietuvininkai griebiasi už eilių. Turbūt kiekvienas iš eiliarāščių laiko reikme pradėti savo triūsą tėviškumui eilučių rašymu. Ir tiek, kad jau matome kelias išduotas knygeles, lyg jau dabar lietuviams toks linksmas laikas, kad tik giedoti ir dainuoti. O naudingas knygas t. y. gyvenimiškas, ar rašo kas? Garbė ir gyrius p. P. Nėriui¹⁰ už parašymą tokios šaunios knygos, kokia yra „Trys pamokslai apie ūkę“¹¹. Taipogi priguli sudėti dėkas p. Vileišiui už patiekimą „Stefensono“, „Žemės ir oro atmainų“ ir „Naudingų šnekų“. Bemelai ir giesmės su dainomis gali būti reikalingos, bet ne dėl žmonių. Žmogus, ir perskaitęs nenoromis kad ir geriausias eiles, pasakys: „Nei šis, nei tas – išmislijo kažin ką!“ Ir tiesa, nes

¹⁰ Turimas omeny Petras Vileišis – lietuvių tautinio judėjimo organizatorius ir mecenatas, švietėjas, valstybės veikėjas. P. Nėris – Petro Vileišio slapyvardis.

¹¹ Ignacy Lysowski, *Trys pamokslai apie gospadorystę dėl gospadorių sodiečių*, vertė P. Nėris, Ragainė: spaustuvė Albano ir Kybelkos, 1883.

jam jos atgabens mažai, mažai naudos, tuo tarpu rūsčios įtalpos knyga pamokins jį, kaip kovoti už būvį ir pasiekti laimę, tiek iš medegiškos pusės, tiek ir iš doriškos. Mūsų žmogus taip iš visų pašalių suspaustas nemalonių aplinkybių, jo būvio aplinkuma yra tokia baugi, jog jam ne laikas giedoti ir dainuoti. Mokinkite jį, garbingi viltaučiai, kaip gyventi, kaip išnaikinti tas ydas, kurios yra apsupusios mūsų kraštą, kaip atsikratyti įtėkmės svetimtaučių, atvykusių nusiaubti mūsų krašto, apie kurį ne veltui šaunus mūsų dainius bylo:

Tavo kaimų sūnūs linksmai žemę aria
Ir gražią mūsų Europą šeria.

Mokinkite, kaip kovoti su vargu, neišmone, atslinkūnų suktumu. Tą mus daryti spiria žūtis, nes antraip atėjūnai išguis mus iš tėvynės ir užgrobs mūsų valdžią, o mes galutinai išsigiminiuosime, – atėjūnai visai nusmelks mūsų tautą, prislėgs ir tuos pačius šviesos pragiedrulėlius, kurie dar matyti lietuvių genties dvasioje. Idant prašalintume piktybę, kuri dar gali būti prašalinta sukibus mums į darbą guviau ir aitriau, reikia tėvynininkams apsvarstyti visas progas, kurios galėtų išblaškyti juodus debesis, kybančius virš mūsų galvų kaip tamsa, mūsų brolių neišmonė, įplaukimas tūlų tamstų, gorojančių mūsų prapulties, bei mūsų krašto nusiaubimas per prašaliečius. Negalime nė valandėlei užmiršti tos tiesos, kad ne vien mūsų audrose su ginklu rankose žūsta gentys, kad yra myrius ganstus, nelemtas, kaipantai: ekonomiška ir draugijinė kruša. Įsismelkimas į mūsų draugijinę kūną svetimų pirmokų ir mūsų ir taip menkos kultūros nuopolis turi kiekvieną perimti baimę ir perverti šiurpuliais. Vienok baimė nieko nepagelbės: išgąstingas ynumas keliaus tuo taku, kurį jam parengsime. Atkakliai sudėjus rankas ir baimėje veizdint į svetimtaučių antpuolį bei sukritimą mūsų

kaip ekonomiško, taip ir dvasiško būvio, tapsime numėlioti nuo pakojų ir atsidursime savo priešgynių vergučių bei pagalbinkų padėtyje. Kitaip būti negali.

Bet kitaip turi būti! – sušuks sumanus, aitrus tėvynininkas. Gerai. Kaipgi ir turime rūpintis sunaikinti tą piktybę, kuri grasina mums nelaimėmis ir vargais, turime mokinti ir rodyti tuos pamatus, ant kurių pasistiebdama mūsų gentis galėtų savo eiga pavyti ir savo gyvastingumu bei sumanumu ateityje pranokti savo susiedus. O mokinti geriausiai galima per knygas.

Knygos gali mokinti kiekvienos atvašos darbo, kaip elgtis ištikus įvairiems gyvenimo priepuoliams, gali rodyti, kaip vesti dorišką gyvenimą, atmerkti žmogui akis, kad matytų įvairias piktadarystes, apsupusias draugiją, ir t. t. Tokios knygos galėtų būti patiekiamos išvertus ar savuoju rašymu. Tam reikia žiurėti, idant jos būtų pigios ir lengvai suprantamos.

Prie viso to dar reikia prikeibti seniai žinomą teisybę, jog naudingų knygų išplatınimas Lietuvos kampe yra itin sunkus dalykas, kad yra uždrausta jas spausdinti maskoliškoje Lietuvoje. Labai įstabu, kad mūsų garbingi „globėjai“ ir „aprūpintojai“ neuždraudžia mums kalbėti, idant mes kartais neištartumėme lenkiško žodžio, o pagal jų pasielgimą tą verta būtų padaryti. Ta baisi neteisybė šaukia danguosna. Tarp visos genties verksmų, skausmų graudingas balsas šaukia susimylėjimo. Ar pasiliks gi tas verksmingas šauksmas galiausiai be atleidimo?! O to mūsų ponų užkietėjimo galime tikėtis: jie mat mislija, kad lietuviai moką gerai šnekėti maskoliškai, tik nenorį. Man pačiam teko girdėti, kaip vienas urėdininkas iš „maskvinių aristokratų“ ištarė: „Tai žmonės! Ateis koks žioplis, muzikas ir veberiuoja kokia ten varuvariška kalba (sic!); norėtumei žmogus jam nuoširdžiai padėti, bet kas ten jį supras?! O aš žinau, kad jie moka maskoliš-

kai, tik nenori kalbėti – maloniau mat saviškai veblenti; ir tai Maskolijoje (sic!!!) Tai ką gi? Atsiuntė mane čionai – aš mokinsiuosi kokio ten lietuviško, nusiųs kitur, mokinsiuos vėl kažin kokio latviško (įstabus supuolimas lietuvių su latviais. – *Raš.*).“ Tai lauk gi gero! Tuoj ateis laikas, kuomet lietuviams nebus valia lietuviškai kalbėti.

1885, Nr. 9, p. 257–261.

Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, *Kal.*

Ką daryti?

Laužo žmonės galvas, koku būdu iššveisti lauk degtinę, keikia bažnyčiose kunigai, baugina baisingomis pragaro kankynėmis, vienok nieko nepadaro. Mužikas kaip siurbė, taip siurbia degtinę. Ir kur tik pažvelgsi, visur – per šienapjūtę ir rugiapjūtę, prie varstoto, per derybas ir pardočkėse, kelionėje, per svodbą, krikštynas, atlaidus ir šermenis, žodžiu, be arielkos niekas nenusiduoda.

Šita mūsų muziko silpnybė, užmušanti jo jau ir taip silpnus doriškus jausmus, nutraukianti jį žemiau gyvulio, gimdo galybes naminių barnių, vaidų, vagysčių, žmogžudysčių ir nusisimų; žydas naguotai šiuo naudojasi ir it dėlė siurbia paskutinįjį lašą syvų iš mūsų duonadario kūno, kurį jau taip numalšino, jog ir pasikrutinti neduoda. Kur tik pažvelgi, visur karčiamos, visur sūnūs Izraelio lakina savo auką ir be jokio sunkaus darbo vaisinasi be galo, o mūsų duonadaris kas metą vis labiau ir labiau nuskursta. Prie senojo, netikusio ūkio vedimo, neleidžiančio pagerinti žemės ir tokiu būdu išgauti iš jos daugiau naudos, nesant jokių dirbtuvių, nesigriebiant prekybos ir amatų, o be galo augant visokiems mokesčiams ir gyventojams, gyvenimas kasmet tampa sunkesnis.

Žemė, išduodama vaisius ir negaudama nė jokios spėkos iš viršaus, vis kūsta, o surinktieji vaisiai už arielką tenka žydui. Jūs, tenai Prūsuose begyvendami, nenorėsite manim patikėti, bet įsigilinkite toliau rubežiaus, kur viskas tebegyvuoja pirmbūviu, tai patirsite patys. Civilizacijos šviesa nepalietė šito užkampio, nes nebuvo ir nėra kam tuo rūpintis. Urėdininkai rūpinasi tik kaip daugiau iš muziko išlupti, kunigai, baugindami pekla, daugiau nieko neveikia, o žydas, nugirdydamas arielka, tuo muziku aria ir akėja.

Ką padaryti su šita liga? Kokių būdu ją išnaikinti?

Išnaikinimas jos, susidėjus dabarnykščiams dalykams, yra negalimas pirmiausiai dėl to, kad rėdas, didindamas savo pelną, visomis galiomis rūpinasi arielką plėsti, o antra – tai muziko tamsybė, kuri, neduodama jam suprasti viso gėrimo blogio, yra stipriausia degtinės sesuo. Todėl pirmiausiai reikia plėsti apšvaistą; iš rėdo nelaukime nieko gero, dėl to šitą darbą mums reikia patiems atlikti. Negalėdami prieiti prie žmonių ir stoti į jų tarpą, kurių tamsybė sargiai daboja, galime tik per knygas plėsti šviesą. Knygos turi būti parašytos suprastina kalba, pigios ir, kas svarbiausia, naudingos. Šerti sustambėjusius ir atbukusius muziko jausmus patriotiškėmis giesmėmis yra vis tas pats, kas dainuoti dainą medžio kelmui. Tas nė jokios naudos neduoda, nes mūsų muzikas savo dvasia yra taip pavargęs dėl skaudžių istorikų sutarmių, kad nesupranta savęs žmogumi esant. Dėl to reikia jam duoti tokias knygas, kurios mokytų jį gyvenimą pagerinti, t. y. ekonomišką ūturties – apie žemės išdirbimą, gyvulių auginimą, amatus, prekybą ir t. t. Šitos knygos jam atneš naudą, o kada jis tą patirs, tai duoti ir guodos knygas, o turėdamas jas prigimta kalba, ir jas ims mylėti. Taip pasikels šalies turtas, ir tik tada galimas platus patriotizmo plėtimas, nes be turto nėra šviesos, o be šviesos – patriotizmo. Tada tik surūks degtinė ir žydai kurs laukan.

Kunigai gali daug gelbėti šitame pagirtame darbe, nes yra medegiškai aprūpinti ir turi įtaką žmonėms, bet jie iki šiol krūpčioja dėl kažin kokios tenai priešininkų intrigos ir purtosi nuo inteligentijos kaipo nuo bedievių ir t. t. Kovoje už tautos būvį turime užmiršti siauruosius veidinius pažvilgius, stoti visi į vieną eilę ir statyti krūtis prieš visus priešus; jei nugalėsime – ateičiai padarysime gera, o jei nenugalėsime – teisingai padėsime galvas. Todėl, kurie esate tikri teisybės garbintojai, užmirškite senovišką barnį ir eikite pas mus. Jeigu visi kibsime, kovą laimėsime; bet gal mano balsas nuskambės kaip *vox clamantis in deserto*¹²?

1885, Nr. 12, p. 393–394.

Jurgis Zauerveinas, *Silvaticus*
(D-ras G. J. J. S. iš Gr.).
Medega ir dvasia

(Atsiliepiamas „Aušrai“, l. 257 ir t. t. 1885)

Kad rymijonų valdžia dar lopšyje gulėjo, viena dalis žmonių, *taip vadinamieji* prasti žmonės, pasikėlė prieš antrąją, prieš *taip vadinamus* ponus, arba, rymijoniškai sakant, plebėjai prieš patricijus. Plebėjai prastojo miestą ir ant kokio kalno ant pasiliktinos įsitaisė, kadangi su patricijais sutikti negalėdavo. Tai iš patricijų vienas, vardu Menenijus Agripa, buvo nusiūstas pas nepakajinguosius, jeib su jais susikalbėtų ir juos į miestą sugrąžintų, kadangi jų atsiskyrimas nuo (tada dar silpnos esančios) valdžios abiem pusėm prapuolimo priežastimi pastojęs būtų. Menenijus aniems atsiskyrusiems plebėjams vieną prilyginimą papasakojo:

¹² Tyruose šaukiančiojo balsas (Mk 1, 3).

„Kūno sąnariai pasikėlė prieš skilvį. „Mes tai, – sakė jie, – vis nuoprosnai dirbtumbime už tą nenaudėlį tinginėlį, už skilvį!“ – „Mes vis tiktai *jojo* dėlei turėtumėme judintis?“ – sakė kojos. „Mes vis tiktai *jojo* dėlei turėtumėme maistą surinkti?“ – sakė rankos. O taip *kožnas* sąnarys pasiguodė dėl *savo* vargų ir pagyrė *savo* darbą, ir koliojo tinginystę ano nenaudėlio skilvio. Visi tai paliovė dirbę: kojos paliovė ėjusios, rankos maistą rinkusios, ir burna valgiusi, ir dantys kramčiusios. Tai skilvis, visų kitų paliktas būdamas, taip pat negalėjo daugiau maisto sučėrauti nei kitiems sąnariams naujos sylos parūpinti. O taip ir kiti sąnariai su skilviu pasilpo, ir viso kūno bene būtų veik galas buvęs. Ale palaimingai taip tropijosi, kad sąnariai įžiūrėjo, jog tik ir skilvis kokį darbą atlikti turįs ir kūnui didžiausią naudą atnešąs. Tai jie vėl su juomi į sandorą ir susiderėjimą sugrįžo. O tai kojoms vėl eiti, o rankoms vėl maistą rinkti ir burnai vėl valgyti pradėjus, štai ir skilvis vėl sučėrauti pradėjo. O visas kūnas tai iš naujo tikrai pasveiko ir sudrūtėjo.“

Plebėjai, šitą prilyginimą girdėdami, apsimislįo ir, su patricijais vėl sutikdami, į Rymo miestą sugrįžo, kur abeji po tam, kačeig vis iš naujo kuočės ir susivaidydami, tik *kožnas savo* būdu tėviškę mylėdami ir šelpdami, jai ant naudos *kožnas savo* būdu ir dirbdavo, iki kol Rymas jų *suvienytomis* procėmis vis macniau ir gražiau pražydo.

Taip teesie ir tarp mūsų. Ir mūsų čėse dar įvairūs *sąnariai* mūsų draugystiško arba tautiško *gyvasties* ir *kūno* tankiai to paties pagundymo duoda persigalėti kaip anie sąnariai Menenijaus prilyginime. „Kam čia mums reikia žalnierių?“ – sako kupčius ir užmiršta, kad visa jojo turtiška nau-da, jei žalnierių nebūtų, vienoje naktyje jam galėtų nušluota tapti. „Kam čia mums reikia giesmininkų“, – sako žmogus, tiktai ant darbo medegiško *gyvasties* linkstąs, o užmiršta, kad, jei nebūtų giesmininkų, kurie tautišką *dvasią* atgaivina,

nei joks rūpestis už grynai *medegišką* gyvastį jo tautos gyvos išlaikyti negalėtų. „Ne viena duona minta žmogus“, – sako mūsų išganytojas. O tas žodis vis iš naujo ir *tautų* gyvastyje teisus išsirodo. Tiesa, *duonos reikia* tautoms. Kožna valdžia, kožnas tėvynės mylėtojas atsiminti tur, kad *duonos reikia*. To užmiršdami, jie ne tiktai dideliai susigriešytų, bet ir *dvasiškai* nieko neįstengtų ištaisyti. Pareiga valdžių, pareiga kožno tautos bei tautystės mylėtojo taip pat yra ir *vis buvo*, ir *vis bus* ne tiktai tokiu medegišku reikalu lyg pro šalį einant *atsiminti*, bet pagal tuos reikalus ir *dirbti*, ir *prociavotis*.

Kūniškoji sveikata, kuri guldosi ant tikro išpildymo medegiškųjų reikalų, tur pamatu būti visos dvasiškos sveikatos ir sylos. Apie tai nėra nei jokio abejojimo.

Aš pats, kurs bene daugiau lietuviškų giesmelių sutaisiau ne kaip bile koks kitas gyvas žmogus, tik pilnai išpažinau ypatingą svarbumą *medegiškos* kultūros, kaip mano raštas apie „*tikruosius*“ uždavimus vokiškos kultūros prie Nemuno“ išrodo, kuriame ilgiausiai ir vyriausiai apie *tai* kalbėjau, kad ne *tai* esant tikru uždavimu vokiškos kultūros gyventojus prie Nemuno gvoltu pavokiečiuoti (nesa *tai* būtų jų doros ir dvasiškos sveikatos prapuolimas), bet atpenč juos prie visų gerų padavimų išlaikant, jų kūniškąją ir dvasiškąją būvį visokiu būdu geriau šelpti.

Ar *tai*, pagal *tai*, teisinga yra, visus giesmininkus, visai kaip Platonas iš savo ideališkos valdžios, lyg taipo jau iš lietuvininkų tėvynainės ir rašėjystės laukan išmesti norėti, kaip andai ponas Kėkštas („Aušroje“, ant l. 257 ir sekančiųjų¹³) *tai* pabandė? Aš bene, visų lietuviškų giesmininkų vardan, turėsiu tą mums primestąją pirštinę pakelti. Nesa dyvinai taip atsitiko, kad ant to paties „Aušros“ laiško, ant kurio ponas K. pabaigė savo kietąją užpuolimą ant visų poetų ir giesminin-

¹³ Žr. J. Kėkštas [Jonas Mačys], „Mūsų vargai“, *Auszra*, 1885, Nr. 9, p. 257–261.

ku, aš pats, visai nieko neatbodamas, jam su viena giesmele atsiliepti turėjau, kuri tarp pačių *lietuvininkų*, rods, nei jokio lietuviškos giesmininkystės neprieteliaus neprijausdama, tiktai prieš *prašalaičius* apsiėmė lietuviškąją gyvastį ir lietuviškąją giesmininkystę apginti. *Gyvastį* ir *poeziją!* Beje, ar ne veik ta pati? Ar ne tikrai *visados* ir *visur* šitu abudu randame sudraugavojamu? Kur tautiškas *gyvastis* yra, ten yra ir tautiška *poezija*. Ir kur *poezijos* nėra, ten ir tautiško *gyvasties* jau bus galas. Ponas K., lyg koks tikras Puritanas, sako: „ir vis tik dainų ir giesmių (lyg jau dabar lietuviams toks linksmas laikas, kad tiki giedoti ir dainuoti)“ ir t. t. Ar jis bene nežino, kad rūsčiausieji čėsai vis ir apstingiausiają ir aukščiausiąją poeziją pagimdo? Prancūziškas priežodis yra: „Pradėkime linksmai.“ Tai syki su visa Europa karą užsiimdami aną dyvinąją giesmelę išmislijo, su kurios skambėjimu visai Europai prisistengė. O vokiečiai vėl, prašalaičių jungą nusikratyti norėdami, su anomis Korner'io ir Arndt'o aukštomis giesmėmis į karą traukdami savo priešininkus pergalejo. O *kas* tai viename pusšimtmetyje, kad Vokietija, vidutinės nesandoros ir tūleriopų persiskyrimų dėlei, be sylos lyg ant žemės gulėjo – *kas* tada tautiškos vienybės mislį ir norėjimą išlaikė, lyg kokią kibirkštėlę po pelenais, iki kol ji po ilgo užtrukimo tik syki į tikrą išsipildymą tartum užsidegė? Ar ne tas pats senasis Arndt'as, dar švedų padonu gimęs, kurs savo pagirtąja giesme: „Kur yr vokiečių tėvynė?“, ir nemaloningame čėse vis iš naujo užgęstantį ir silpnyn einantį tėvyniškumą macniai pabudindavo?!

Dar daug tokių paveikslų privesti galėtumbime, ale jau šitų pakaks. Mažne galėtumbime sakyti, kad daugiau ne kaip viena giesmelė jau kokio karo galą atlikti, kokį didį pergalėjimą ištaisyti įstengusi. Schiller'is sako: „Dvasia sau savo kūną pasibudavoja.“ O *dvasios gyvoji elastiškoji* plunksna, su kuria ji lyg pasikelia ir pašoka, *tai* yra poezija, *tai*, rods,

ne ans tuščias niekingų skambėjimų pataisymas, tankiai „poezija“ vadinamas, bet ans tikrasis, gilusis ir aukštasis širdies sujudinimas, ans dyvinasis visos mislies, viso vidutinio žmogaus būkį padangę pasikėlimas, kurio visos anos skambančios eilutės mums tiktai lyg kokį silpną abrozėlį parodo. *Tokia* poezija yra dvasios plunksna – *tokia* ir didžiausiame kūniškame arba medegiškame vargingume, ar *žmonių*, ar *tautų*, tikrus dyvus ištaisyti įstengia. Tiesa, duonos reikia – duonos, medegiškų sylų parūpinimas yra labai svarbi pareiga valdžios ir tėviškumo, bet tik ne vienintelė pareiga. „Ne viena duona minta žmogus.“

Tėvyniškumas ir ne tiktai ant *dabarnykščio* čėso, bet ir ant *ateisiančiojo* tur žiūrėti. *Kūnas*, medegiškas gyvastis, kad ir daug ištaisė, kad ir gražiausiai žydėjo, tik sykį tur pragaišti. Ale *dvasia* ir jos darbai pasiliekti ant amžių. *Kūno* ir kūniško bagotumo reikia ant *čėso*, *dvasios* ir dvasiško bagotumo – ant *amžių amžių*. Ale dvasios ir dūšios nesmertelnystės gražiausias abrozai ant žemės yra nesmertelnystė vardo, nesmertelnystė tikro gyriaus nuo vienos eilės giminių iki kitos, o iki galiausiųjų čėsų, toliau paduodamojo.

„Miršta bagotums, o miršta ir gentystė,
ale vieną daiktą žinau, kurs niekad nemiršta,
tai yr gyrius, girdimas apie nabaštininką“, –
sako *Havamal'as*, senųjų normanų „aukštoji giesmė“.

Ką grykonams, ką rymijonams visa jų gaspadorystė būtų mačijusi, jei ne jų *dvasia* ir nesuskaitytinus neprietelius *dvasios* išsikėlimu, *dvasios* ginklais, *dvasios* darbais pergalėti būtų įstengusi? Ar bene *Ksenofonto* „Oikonomikos“ grykonus ar *Kolumello* raštai apie ūkininkystę rymijonus į tokią nesmertelno gyriaus padangę būtų galėję iškelti? Ir anie raštai labai garbingi ir naudingi buvo, kaip juk visur tikra ūkininkystė viso sveiko tautiško gyvasties tvirtas pamatas tur būti ir pasilikti.

Ale viena ūkininkystė ir jos rašėjai tik nebūtų grykonų ir rymijonų vardą šviesiausiomis žvaigždėmis ant istorijos dangaus padarę. *Tai* darė tiktai jų nesmertelnieji giesmininkai: *tai* darė Homeras ir Aischilas ir Pindaras; *tai* darė Virgilijus ir Horacijus.

Ir Virgilijus, ir Horacijus buvo geri gaspadoriai. Ale jei Horacijus ir dar geriau savo ūkį su įkrėtimu ir su vandens užleidimu arba nuleidimu aprūpinęs būtų, tai *tik* dabar jau seniai užmiršta būtų, tame tarpe kad jojo giesmelė apie „versmę Bandusijos“¹⁴ iki amžių žmonėms nesmertelnai į ausis skambės, o ne tiktai *jojo*, bet ir jo *tautos* vardą nesmertelną padaryti gelbės.

Tai ir mes nepykime ant kitas kito, bet kožnas darykime *savo* darbą be paniekinimo kitų. Ans, kuriam duota yra savo giesmėmis tautišką gyvastį bei *dvasią* atgaivinti, tas tai tedaro be pasididžiavimo. O ans, kuriam duota yra savo gaspadoriavimu ar įkrėtimu mėšlais, ar vandens nuleidimu arba užleidimu ūkininkystę šelpti ir tokiu būdu tautiškojo gyvasties *kūną* išlaikyti, tas tai ir tedaro be pasididžiavimo. *Arba*, jei jis tik *nor* pasididžiuoti, jei jis visą naudą kokio darbo tiktai pagal gaspadoriškus prilyginimus suprasti ir apspręsti teįstengia, *tai* jis teatsimena, kad ne tiktai *jis* krečia *savo* lauką mėšlais, bet kad ir *mes* giesmininkni *savo* lauką, t. y. *dvasią visos tautos* tikrai krečiame *savo* mislimis ir jausmais, o ir jai tokiu būdu gelbame, kad savo vaisius neštų. Čėsai tegul teesie rūstūs: ale mūsų *dvasia* tik ne rūstumu, ne rūgojimu bei susipykinimu, ne liūdnumu bei apmaudu, bet tiktai *linksmumu*, beje, tikru krikščionišku ir poetišku linksmumu ir aną čėsų rūstumą pergalės. *Tam dalykui* ir visos mūsų giesmės Dieve duok, kad gelbėtų. *Tam dalykui* dangiškasis Dievas mums teduoda tikrą „dva-

¹⁴ Banduzija – šaltinis ties Venuzijos (dab. Venosa, Apulijos sritis) miestu, kur buvo Horacijaus gimtinė.

sią iš aukštybės“, kuri taip pat yra poezijos bei giesmininkystės dvasia.

Ale *mes* nesusivaidykime tarp savęs, bet atsiminkime *Menenijaus Agripas*, ale ypačiai ir *savo* apaštalo *Povilo*, kurs sako (1 Kor 12, 17–21): „Kad visas kūnas būtų akis, kur būtų girdėjimas? Kad jisai visas būtų girdėjimas, kur būtų uostymas? Bet dabar Dievas sąnarius statė, kožną ypačiai prie kūno, kaip jis norėjo. O kad visi sąnariai vienas sąnarys būtų, kur dingtų kūnas? Bet dabar daug yra sąnarių, o vienas yra kūnas. Negal akis sakyti rankai: aš tavęs neprivalau nei vėl galva kojoms: aš jūsų neprivalau.“

1886, Nr. 1, p. 1–6.

Juozas Mačys, *J. Mačys (Kėkštas)*.

Dvasia ir medega

„Kožna valdžia, kožnas tėvynės mylėtojas
atsiminti tur, kad duonos reikia.
Tą užmiršdami, jie ne vien dideliai nusidėtų,
bet ir dvasiškai *nieko* nebįstengtų ištaisyti.“¹⁵

Imdamasis už plunksnos, idant trumpai atitarti p. Silvatikui ant užmetimo, būk mes, kurie rūpinamės pervis apie medegišką atkėlimą savo genties, esame materialistai (medegininkai), aš tai darau suvisu ne kaipo priešininkas pažvilgiu to pono, bet kaipo pritarėjas jo, kursai vienok netapęs supras-tas, jaučiasi neteisingai užgautas. Sutikim gi visuotiname pažvilgyje.

¹⁵ Citata iš Jurgio Zauerveino straipsnio „Medega ir dvasia“.

Poezija yra tai be ginčo galingas padaras, ypač etiška-
me tautų prasilankstyme, ir įtekmingo jos išpūdžio niekas
užginti negali. Aš tai pats, lygiai kaip ir kiti jaunieji lietuviai,
galėjome persikanyti, kada gėrėjomės paties tamstos, p. S.,
pakeliančia dvasią giesmele „Lietuvninkai mes esam gimę“
arba „Regėjimu“ J. A. V.¹⁶ Ir kokio užkietėjusio atžargaus vo-
kiečių neprietelio širdis bent ant to tarpo neatsileido, išgir-
dus iškilmingą Arndt'o „Wo ist des Deutschen Vaterland?“. Lygiu būdu gali sakyti, kad be savo šaunios „marseliutės“¹⁷
prancūzai nebūtų atsiekę to, ką jie atsiekę buvo, kada per-
galinga revoliucija parodė visai beveik Europai kelią at-
gal iš Prancijos ir iškilmingai perėjo skersai ir išilgai visą
pavietį su garsu anos giesmės. Vienok poezija poezijai
nelygi: taigi čia ir visas akstinas. Aš sakęs esu: bemielai ir
giesmės su dainomis gali būti naudingos (supraskit – *gali*,
jeigu *geros*), tuom parodydamas savo pažvilgį į tą dalyką, tik
bėda, kad neaiškiai, nes nenorėdams užgauti giesmininkų,
užgavau pačią poeziją – ir tai man paskaityta už pašlijimą
prie medegiškumo. Duokit mums poezijos, nes tai yra gai-
vestis, kurs aptildo, išgydo širdies ir dvasios ronas, užduo-
tas nemaloningo gyvenimo, bet tokios poezijos, kokia yra
„Ieva“ Kalnėno¹⁸, tryškanti gyvasčia ir nepagadinta statybe
išsireiškimo, o ne „skambėjimų pataisymą, tankiai ‚poezija‘
vadinamą“...

Vienok koksai gi buvo tikras akstinas rašyt aną straips-
nį? Nejaug ta buitis, kad viens ar kits poezija užsiima?

¹⁶ Jurgio Zauerveino „Jaunųjų lietuvininkų giesmelė“ („Lietuvninkais mes esam gimę“), *Lietuviszkas* „Ausros“ kalendorius ant meto 1884, p. 31–32; Andriaus Vištelio-Lietuvio, „Regėjimas“, *Ausra*, 1883, Nr. 2, p. 29–25.

¹⁷ „Marselietė“ – Prancūzijos himnas.

¹⁸ Juozo Andziulaičio-Kalnėno baladė „Ieva“ – ukrainiečių poeto Taraso Ševčenkos baladės „Topolis“ vertimas-sekimas (*Ausra*, 1885, Nr. 7 ir 8, p. 214–218).

Tamsta, p. S., negyveni tarpe mūsų žmonių¹⁹ ir nenumainai tobulai viso jų būdo ir dvasios; bet mes, kurie visą laiką besitrinam tarp jų, galim gerai žinoti, kas jiems yra naudinga ir padaro juose labai įtekme, o kas ne. (NB. Ten buvo kalba vien apie žmones.) Skaityk jiems ne jau naujausiai „pabudavotas“ eiles, bet ir tikrą poeziją – jie tars, kad tai „dykaduonių darbas“. Vienatinės eilės, kurios paliko jiems išpūdį ir pakrutino jausmus, kiek galėjau patirti, yra „Žemaičių muzikas“, „Ieva“, „Lietuvninkai mes esam gimę“ ir nekuriuos ištraukos iš eilių Vieversio, arba Vyturio. Daug naudingesni per tai būtų jiems raštai rūsčios įtalpos, kurie (atkartoju) pamokytų juos kovoti su taip nemalonioms įtarmėms dabarnykščio gyvenimo ir pavojum ekonomiškos krypties, bauginančios šiandien Europą, o ypač Lietuvą (noriu sakyti – lietuvius), nes kadangi pas mus kas ne artojas ir ne elgeta, tas ne lietuvis, per tai toji įvyksianti kruša gali gyvai pražudyti dėl mūsų visą mūsų ir taip nebelaimingą kraštą. „Giedokit, giedokit – apsisverksite veik!“ Žvilgterkit akyliu, malonūs viltaučiai, į mūsų ekonomiškus ir draugijiškus prietikius – kokius pamatus ir diegus laimingesnės ateities jūs regite Lietuvoje? Ar nepradėsime – ko gero – tikėtis stebuklingojo magiško vandens, kurs atgavintų mūsų gyvastį, kaip daugumas lietuvių lūkuriuoja? O jeigu kas nesitiki to vandens, tai kam gi pilstyti kitiems smiltis ant akių? Tegul mūsų gentis turės tvirtą pamatą po kojomis, tada galėsime pašnekėti ir apie poeziją. O dabar? Tegul Ansas skrydauja po padanges – Geelhaar'as greičiau Vanagiš-

¹⁹ Jurgis Zauerveinas (Georg Sauerwein) – sorbų kilmės Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, politikas, poetas, poliglotas, lietuvių kalbos gynėjas. Mažajoje Lietuvoje gyveno apie 1874–1898 m. Savo straipsnyje „Medega ir dvasia“ Zauerveinas gynė romantišią poeziją, kuri, pasak Mačio Kėkšto, paprastiesiems žmonėms atrodo „dykaduonių darbas“. Teigdamas, kad Zauerveinas negyvena tarp mūsų žmonių, Mačys-Kėkštas nori pasakyti, kad Zauerveinas nepažįsta paprastų liaudies žmonių vargų.

kiaus užgriebs!²⁰ Prieš antpuolį – tegul būna lygūs atramtys; kuo Geelhaar'as kovoja, tuo tur kovoti ir Ansas. Mes gi, rašinėdami dykam laike eiles arba rūpindamies apie lietuviškas pravardes, lapines kepures ir tolygius dalykus, o tikrus reikalus genties ir draugijos palikdami užpakalyje, ar neatsiliksim vieni sau, bevadaują savo šešėlius? Ne, jeigu apsiėmėm tarnauti draugijai, kalbėkim apie jos reikalus, apie jos vargus ir pilką ritimąsi už būvį, palengvinkim jai tas ristynes, parodykime kelią – o tada galėsim pasididžiuodami tarti, jogei esame tikri draugijininkai ir tėvynainiai. O tuo tarpu naujai kilusioji lietuviška inteligencija iki šiolei vienpusiauja – ir stipriausios spėkos neatlieka savo darbo. Jeigu nedėkinga yra (pagal nekuriuos) dirva – trūsties ekonomiškoje ir draugijiškoje srityj, tai verta tiems nekuriems atsižvelgt į istoriją, ką jinai sako? Poemos Homero arba Vergilijaus paliko *vardus* grekų ir rymėnų amžinai nemaršius, bet tikras rūpestis apie draugijišką, valdystinį ir ekonomišką būvį tų viešpatysčių būtų galėjęs gyvas išlaikyti *pačias* tas tautas; neparangumas, nenoras žengti pirmyn su srove gadynės, nenoras arba nemokėjimas taikytis prie naujai dygusių istoriškų įtarmių, nerūpesnis apie gyvenimą, ištvirkimas doros ir draugijiško būvio – nuvedė tas gentis į prapultį; o poetai, kilusieji gadynėse žydėjimo jų, paliko amžiams vardą grekų ir rymėnų. Nenoriu tuo pasakyt, jogei poezija yra vaisius palaimingo draugijiško ir ekonomiško gyvenimo, – norėčiau vien paaiškinti, kad prie dabarnykščio pastovio mūsų reikalų ir įtarmių poezija mažiau išgali padaryti negu rūpesnis apie kitas puses tautiško būvio. Berods, labai būtų smūtna, jeigu dirvoje lietuviškos tėvynainės nečiulbėtų balsai poetų ir giesmininkų, bet pripažinti poeziją beveik vienatiniu padaru bestumiant

²⁰ Ernsto Vicherto (Ernst Wichert) apsakymo „Ansas ir Grita“ veikėjai (*Lietuviškos istorijos*, 1882). Ansas kovoja, kad vokietis Geelhaar'as neužgrobūt jo tėvų žemės Vanagiškių kaime.

pirmyn gentį – bus manding pervirš įsibėgėjęs įmilimas ir vienpusiavimas. Poezija reikalinga, bet dusyk reikalinga – rūpintis apie draugijišką ir ūkišką būvį tautos. O tuo tarpu ar daugelis supranta net ir ūkarmes lietuvių gyvenimo? Jei kas iš lietuviškos inteligencijos darbavos iki šiolei, tai pervis ant poetiškos, lingvistiškos, archeologiškos ir siaurai – tautiškos dirvos, o apie pačią draugiją – pamatą visko – nelabai kas rūpinos (išskiriant Šliūpo raštus). Tai išrodo, lyg Lietuva tai būtų koks paukštis, skrydaujantis padangėse, kurį kiekvienas laiko savo pareiga šūkauti vardu „Lietuvėle – tėvynėle!“.

Taigi, regis, negalima buvo imti už piktą to mano išreiškimo pažvilgių, tuo labiau jeigu nužvelgsime, kad man rašant tą straipsnį (spalį 1884 m.) nė vieno oringesnio tvaro, išimant „Tris pamokslus apie ūkį“, nebuvo išėjusio. Kaipogi atsiminę aną šaunią patarlę *l'union fait la force*²¹ užmirškime tą mažą skirtumą pažvilgių ir susiėmę rankas eikime visi vienu keliu, kurs yra gana platus dėl visų. Tik derėtų, idant skiltys „Aušros“ atsivertų plačiau dėl svarbesnių raštų apie draugijos reikalus – antraip ji negalės įtikti visiems, „ir turtingiems, ir vargužiams, ir mokytiems, ir nemokytiems“. Argi verta buvo, pažvelgus nešalininkaujant į tą viską, p. S. taip nereikalingai jovijališkai²², o kur ne kur ir nepriderinčiai dagiai užpult ant išreikšto pažvilgio? Tikiuosi, jogei godotinas p. S., kurio nuopelnų nieks nusmelkti ir užmiršti Lietuvoje negali, su gera širdžia priims šitą mano paaiškinimą ir nedarys tokio didelio skirtumo tarp tų dviejų pažvilgių, kurių išreikštojais netyčia tapome mudu su anuo ponu, stačiai su kategorišku *that is the question!* kirsdams: ar poezija, ar kas kitas tur atgaivinti mūsų tautą?

1886, Nr. 6, p. 161–164.

²¹ Pranc. – vienybė suteikia stiprybę, vienybėje – stiprybė.

²² T. y. juvenališkai. Juvenalis – romėnų satyrikas, juvenališkos satyros tipui būdingas užgaulus asmenų išjuokimas.

PAŽINTINIAI STRAIPSNIAI

Jonas Basanavičius. Apie senovės Lietuvos pilis

Tas pylims laukuos, ką nuo amžių niūkso,
Kryžius apsenęs, ką prie kelio stūkso,
Krūva akmenų, sukrauta prie tako, –
Vis gyvenimą lietuvių²³ apsako...

Retai kuriam iš mūs neteko visam savo gyvastyje regėti norssyk taip vadinamą šiandien piliakalnį, pilkalnį, kiti, patys neregėję, rasi nors girdėjo esant mūsų žemėje tokius kalnus. Ne vieni kalnai tur šiandien tokį vardą; daugumas yra Lietuvoj ir kaimų, kurie nuo žodžio „pilis“ vardus apturėję, k. t. Pilupiai, Pilupėnai, Piliakalniai, Piliūnai ir t. t. Vienok šiandien retai kursai žino, kas tai yra piliakalnis, kas jį ir dėl kokios priežasties supylęs. Mūsų gadynės žmonės regi juose paminklą praėjusių ir seniai užmirštų karių ir mūšių; nekuriose vien kampuose plačiosios mūsų Lietuvos pasakoja, jogei šitie piliakalniai supilti per švedus, arba žuvėdus, karių laikais su Lietuva ir lenkais septynioliktame šimtetyje. Kiek yra tiesos šitose pasakose, toliau paregėsime ir suprasti galėsime iš žodžių garbingiausio Lietuvos vyro, vyskupo Volončiausio: „Žmonių pasakos apie jų pylimą per švedus galėjo iš to kilti, jog jie (žuvėdai) ant tų kalnų, kaipu už ki-

²³ Žodžiu „lietuvis“, „lietuviai“ vadinu visus lietuviškos kilties žmones, be jokio skirtumo, ar tai gyvena Prūsų Lietuvoj, ar Žemaičiuose, ar Aukštojoj Lietuvoj, ir ar jie patys save vadina lietuvininkais, žemaičiais, ar aukštečiais (aukštočiais), arba kalniniais. (*Autoriaus komentaras.*)

tus aukštesnių, sargybą pildė ir stebėjos, ką darą pamušti žemaičiai.“

Pilkalniai, arba pilių kalnai, turi tokį vardą nuo to, jog tenai ant tų vietų, kur jie šiandien riogso, senovės gadynėje buvo pilys, t. y. tvirtos, apkastos ir apipiltos vietos dėl apsigynimo nuo neprietelių. Pagal visų senovės rašytojų liudijimą lietuviai dešimtame ir vienuoliktame šimtmečiuose, o dar ir paskiau, neturėję taip apgyventų vietų kaip šiandien, miestais vadinamų. Gyveno jie giriose daugiausiai viensėdžiais, ir pakolei neprivalėjo su baisiais neprieteliais teriautis, neturėjo nei pilių, arba tvirtinių. Baisūs karai pirmiau su normanais (žuvėdais) ir mozūrais, o paskiau su vokiečiais išmokino lietuvius ir pilis statyti, ir jose apsigynimo ieškoti. „Pilis“, arba „pilė“, paeina nuo žodžio „pilti“, ir kas nors vienąsyk matęs piliakalnį, tas gerai numanyti ir persiliudyti galėjo, jog tas kalnas aiškiai supiltas arba apipiltas yra. Grekonys arba rimijonys tokias pat tvirtines vadino „polis“; negalint jų kalboje atrasti šaknies šito žodžio, reikės dūmoti, jogei „polis“ taipogi paeina nuo mūsų žodžio „pilu, pilti“ ir kyla iš tos žilosios gadynės, kuomet mūsų giminė (tauta) ir aukščiau paminėtos giminės artimoj kaimynystėj Arijoj, senoj visų mūsų tėviškėj, dar Azijoje gyveno. Grekoniškoji Atėnuose Akropolis, lietuviškai išguldant, aštri, arba smaila, pilis, nuo to mat taip vadinasi, jog buvo supilta jį ant aukštos, smailios ir labai stačios uolos, lyginai taip, kaip daugumas pilių supiltos buvo ant aukštų pakraujuotų kalnų, ant kurių nelengva turėjo būti neprieteliams užkopti.

Apvažinėjus daugel užsilikusių iki šiandien piliakalnių senovės Užgiriniam Trake²⁴ ir iš arti į juos prisiziūrėjus, nebuvo galima nei užtėmyti, koku būdu ir kokiose vietose įtaisyti buvo. Visos tos vietos, kur šiandien niūkso mūsų pi-

²⁴ Užgirinis Trakas – Suvalkų rėdyba. Carinės Rusijos laikais – Suvalkų gubernija, vėliau – Suvalkų apskritis.

liakalniai, labai yra gražios ir kiekvienam patinkamos, tarytum mūsų garbingi proseniai (sentėviai, prabočiai) tyčia dėl akies grožio jas dėl pilių išsirinkę. Visos jos randasi ar ant aukštų upės krantų, daubų ir duburių, arba vėl ant aukštų kalnų, ant kurių šiandien užkopęs gali apžvelgti didelį plotą mūsų brangiosios žemės, visokiais javais žaliuojantį, o senovėje – traškančiomis giriomis apžėlusį. Mūsų prabočiai (sentėviai) ištiesai buvo girininkai; gyvendami daugiausiai paupiais ir paupeliais arba trakiniuose kalnuotosios dalies Lietuvos, jie ir pilis savo steigė daugiausiai paupiais, ne tik tai dėl apgynimo čia jau esančių aprubės gyventojų, bet ir dėl to, jog buvo daug lengviau pilį įtaisyti ant upės, ežero ar daubos kranto. Tokios pilys – šiandien piliakalniai – guli ar santakoj tarp dviejų upių, kur jiedvi į viena kitą įteka, arba vėl alkūnėse ir vingiuose upės, kuri iš dviejų arba trijų pusių jas apsupdama geriausiai ir smagiausiai pilyje susirinkusius senovėje nuo neprietelių gynė. Jei vėl kur randi pilį ant daubos ir mažo upelio kranto, tai lengvai dar ir šiandien gali užtėmyti, jog senovėje užtvenkus tą mažą iš kalnų tekantį upelį galėjai visą daubą sklidinai pripildyti vandenim. Taip senovės Pelenių pily²⁵, ant Aistos daubos kranto įtaisytoj, šiandien gali aiškiai pamatyti, toli nuo paties piliakalnio, aukštą ir platų pačioj dauboj skersą pylimą, kurį jau šiandien upelis pragriaužė, bet kursai senovėje, sulaukydamas vandenį, užplukdydavo visą daubą. Tokiu tad būdu ir vanduo mūsų upių: Nemuno, Šešupės, Dubiosios²⁶ ir kitų, nedaleisdamas mūsų neprietelių arti prie pilių ir gilyn į mūsų žemę, gelbėjo mūsų seneliams su kryžokais kariauti ir lengvino jų pervirš sunkų kareivišką darbą... Kitos pilys riogsojo ant viršaus aukštų kalnų; tokius piliakalnius dar šiandien gali regėti senovės Naujojoj Pilėje, dabar Rudamina vadinamoj,

²⁵ T. y. Piliakalnių pily. Piliakalnių piliakalnis yra ant upės Aistos kranto.

²⁶ T. y. Dubysos.

Klebiškyje ir t. t. Šitų pilių volai supilti apskričiai ant viršaus smailių kalnų ir tik iš vienos arba iš dviejų pusių galima dar ir šiandien užtėmyti senovės durų vietas. Vėl jeigu reikėjo pilį taisyti ant pailgo kalno, volą supildavo tik skersai kalno nugaros ir atidalydavo tik gerą sklypą prie paties galo kalnino. Tokius piliakalnius galima šiandien matyti Kaupiškiuose, Naujienėlėj ir kitur.

1883, Nr. 1, p. 15–18

Jonas Basanavičius.
Apie senovės Lietuvos pilis
(Tęsinys)

30) *Klaipėda*. Senovėje čia buvo lietuviška pilis. Pamušdami mūsų kampą, vokiečiai Kuršo Kardininkų draugystės (Ordo Gladiferorum) įtaisė ant senos pilies vietos vokiškąją pilį, kurią 1328 m. pavedė kryžokų draugystei.

31) *Krėvo pilis* seniausia tarp Lietuvos pilių (šiandien Vilniaus rėd.), 1383 m. čionai užsmaugtas buvo kunigaikštis Kęstutis.

32) *Kuno pilis*, Ukmergės pavietyje, rasi toj vietoj gulėjusi, kur šiandien kaimas Kuniai.

33) *Lakinos* arba *Lakiniškių* (Lenkenisken) pilis ant Šešupės kranto, netoli nuo Kalvarijos, Suvalkų gub., senovės Užgiriniame Trake. Šitą pilį su daugybe kryžokų aplankė Kuno v. Hattenstein ir Rotger v. Elner 1381 m. ir baisiai aprubę jos apiplėšė ir išdegino. Šiandien ant upės kranto, vingyje, stūkso labai gražus ir ramus pilkalnis, žaliuojančiais medžiais bei krūmais apsipuošęs. Ant paties piliakalnio guli ažuolo pavėsyje didelis akmuo, į žemę giliai jau įgrimzdęs, ant kurio gali ir šiandien pažinti ugniavietę; šalia akmens

daugumą randi ažuolinių anglių. Čia buvo prabočių mūsų žinyčia: ant akmens amžina ugnis rusėjo, ažuolų malkomis kūrinama, ant garbės Perkūno. Lietuvių narsybei drauge su Perkūno garbe sunykus, šitą ramią vietą Lietuvos lakštingalos pamėgo: niekuomet neužmiršiu tos valandos, kurioje ant šito piliakalnio rymodamas ir su nuliūdusia širdžia senovės kruvinus Lietuvoje atsitikimus apdūmodamas, klausiau tūlajam pažįstamų jų giesmelės žodžių: „Juruk, Juruk! varyk, varyk, paplakk, paplakk, trrrr!“

34) *Lemotin* (?) pilis, nežinia, kuriame krašte Žemaitijos gulėjusi.

35) *Lydos pilis* ir kaimas rasi anksčiau, 1180 m., atsiradęs. 1323 m. Lydoje pilis įtaisė kunigaikštis Gediminas. 1392 m., kryžokams prisiartinant, šitą pilį apleido lietuvių sargyba drauge su kunigaikščiu Kaributu, o visas pilies turtais vokiečiams teko.

36) *Lūšies* (Lusen Losen) pilis Žemaitijoje, netoli nuo Galdingos, per kryžokus įgriebta 1262 m.

37) *Lašiškių* (Lošesk) pilis, netoli Kauno buvus, bet nežinoma jos vieta.

38) *Medininkų* (Medewageln, Medwaiken) pilis toj pačioj vietoj buvo, kur šiandien miestas Varniai, arba Medininkai, Žemaičiuose. 1329 m. kryžokai su pagalba vokiečių Kardininkų draugystės iš Kuršo bei Jono, čekų karaliaus, įgriebė šitą pilį, o 1377 m. visiškai išgriovė. Medininkuose nuo gilos senovės buvusi lietuvių žinyčia, ir ant garbės Perkūno kūrinama amžina ugnis, kuri gadynėje karaliaus Jogailos bei Vytauto Lietuvai krikščionystę priėmus užgesinta 1413 m. Kita pilis, taipogi Medininkų vadinama, buvusi netoli Vilniaus, kurią kryžokai 1393 m. norėjo įimti.

39) *Maišiagalos* (Meisagalen) pilis buvo pakelėje nuo Ukmergės į Vilnių. Kryžokai šitą pilį užėmė 1390 m.

40) *Mederabė* (?) įimta per kryžokus 1291 m., gulėjus nežinia kur, po dešinei pusei upės Nevėžio.

41) *Metelių pilis*, ant kranto Metelių ežero, Užgiriniame Trake. Kryžokai šitą pilį vadino *Methenburg*.

42) *Merkės*²⁷ *pilis* (Merken arba Merkenpille) gulėjusi santakoje upės *Mirkinio*²⁸ (Merečanka) su Nemunu, kur šiandien miestas Mereč²⁹ guli. Tankiai šitą pilį vokiečiai ap-lankydavę, o 1377 m. didelį joje sustvėrę grobį. 1403 m. vėl ją kryžokai apėmė. Buvus dar ir kita to paties vardo pilis Žemaitijoje, kurią kryžokai dar 1263 m. įėmę.

43) *Naujapilis* (Nawpil, Nauenpille), įtaisyta buvo ant smailaus, stataus ir aukšto kalno Užgiriniame Trake; šiandien ta vieta Rudamina vadinasi, Suvalkų rėd. Netoli nuo bažnyčios ir kaimo stūkso labai gražus kalnas; viršūnė jo apskričiai aukštu volu apipilta. Pilis įtaisyta buvo per kunigaikštį Ringaudį apie 1240 m. Šitoj pilyje karūnavosi pirmasis Lietuvos karalius, Mindaugas. 1381 m. kryžokai pilį įėmė ir sudegino. Iš kryžokų vyresniųjų čia buvę: Kuno v. Hattenstein, Rotger v. Elner, margrovas Badenu, pats magistras Vinrikas, jo sėbras Steponas v. Amen, kareivis v. Leke ir v. Yewenburg su didele kariuomene. Pirmąsyk vokiečiai čion atsigabeno bombardas, arba armotas, kurių šūviai taip įbaugino pilies sargybą ir gyventojus, jog visi, iš gero noro, pasidavė kryžokams; o buvę čia susirinkę į 300 vyrų ir moterų su vaikais! Daugumą kryžokai išmušę ir per 6 dienas pilies aprubę pustiję. Netoli nuo piliakalnio ir mūsų laikais randi žemėje didelės apskritas akmenines kulkas nuo tų bombardų. Ant paties piliakalnio viršaus liūdnoj ramybėje šiandien ant prisigėrusios krauju mūsų tėvų žemės nuskurdęs ir pavargęs vienu vieną berželis auga...

44) *Alita* arba *Alitu-pilis*³⁰ ant Nemuno kranto, Užgiriniame Trake ir senovės Trakų pavietyje. Pilies aprubę kryžokai

²⁷ T. y. Merkinės.

²⁸ T. y. Merkio.

²⁹ T. y. Merkinė.

³⁰ T. y. Alytaus pilis.

baisiai apiplėšė šaltos žiemos laiku 1382 m. Dešimtis metų praėjus, kryžokai su pagalba anglų ir kitų kareivių vėl atsibastė pas šitą pilį į 2000 lietuvių sustvėrę ir daugybę užmušę.

45) *Ankaimių* ar *Aukaimių* pilis (Auken, Oukaim) Žemaitijoje netoli Betygalos, prie įtakos upelio Viškutis³¹ į Dubysą. Vardas pilies rasi paeina nuo žodžio *auka*, *aukoti*, nes čionai buvo dar senovėje lietuvių garbinga žinyčia ir gyveno Krivių Krivaitis, vyriausias kunigų perdėtinis. Kryžokai, tikėdamiesi pilyje didžiausius bažnytiškus lietuvių turtus atrasti, tankiai šitą pilį aplankydamo. Jau 1285 m. kryžokams čia ateinant, apie tai lietuviams pranešė vienas apkrikštytas lietuvis, vardu Gerdilis: kryžokai buvo smarkiai sumušti lietuvių. 1291 m. vokiečiai pilį sudegino. Du ar trissyk buvo lietuvių iš naujo įtaisyta ir vėl kryžokams teko. Pirmąsyk ją vokiečiams padavė *Draikas*, arba *Draikolitis*, kursai paskiau su savo gentimis Ragainėje apsikrikštijo; 1304 m. ją kryžokams vėl išdavė *Svirtilis*. Lietuviams ją atnaujinus, jau 1328 m. buvo ji su žeme sulyginta per Ragainės komendatorių. 1345 m. kareiviškoje kelionėje ją aplankė ir apiplėšė kryžokai drauge su savo magistru Dusemer. Krikščionišką tikybą Lietuvoje įvedant (nuo 1387 m.) šitoje pilyje apsirinko sau gyvenimo vietą paskutinis Lietuvos Krivių Krivaitis, vardu Gintautis, o su juomi drauge ir pasekėjai senoviškos tikybės. Gyveno jis čia iki 1414 m., kuriame karalius Jogaila ir Vytautas aplankė Žemaitiją dėl krikščionystės įvedimo. Kuomet šventosios Lietuvos girios, įsakymu Jogailos, iškirstos buvo, Gintautis apleido Aukaimių pilį ir ilgai dar tarp žemaičių slapstėsi visų didelėje garbėje laikomas. Pasimirė šitas garbingas Lietuvos vyras – tikras lietuvis – 74 metus amžiaus savo praleidęs... Šiandien ant pilies vietos stūkso vien didelis piliakalnis.

³¹ Dubysos intakas vadinasi Vaškutė. XIII–XIV a. netoli Betygalos, Dubysos intako Vaškutės dešiniajame krante, stovėjo Betygalos pilis. Dabar Aukaimio pilis lokalizuota Batakių miestelyje, Ančios ir Ūkio santakoje.

46) *Pajevonio pilis*, šiandien piliakalnis, riogso padaubyje ant upės Jevonos kranto, į upę Širvintą tekančios. Netoli nuo piliakalnio yra didelis kalnas, senovės pušimis pasipuošęs, ant kurio šiandien stovi Pajevonio bažnyčia, o senovėje čia buvo žinyčia. Pilis turėjo būti labai seniai įtaisyta, nes čia 1855 m. buvo atrasti rymėnų keli pinigai, būtent ciesorių Tiberijaus ir Kaligulos. Pajevonis guli Suvalkų rėd., Vilkaviškio pav.

47) *Pernarių* (Parnrey) pilis buvus netoli Eirogalės³², Žemaitijoje, kryžokai kelis syk ją apiplėšė.

48) *Pastovių pilis* (Pastow) gulėjusi netoli Seredžiaus, Kauno rėd., kur dabar kaimas Pastvėnai (?). Pilis buvo kryžokų išgriauta 1378 m.

49) *Pasvaitų pilis* ant upės Šventosios kranto netoli Jurbarko, ant paties Prūsų rubežiaus.

50) *Pelenospilis*³³ (Pillen, Pillenen, Pullen, Pelen) gulėjo senovės Trempų pavietyje, Užgiriniam Trake. 1336 m. garbingas Lietuvos vyras Margis gynėsi šitoje pilyje nuo vokiečių: liūdną to laiko atsitikimą aukščiau jau aprašėme. Jos piliakalnis šiandien riogso *Priekalnių* kaimo laukuose, ant aukšto daubos kranto, per kurią teka iš Pelenių kalnų upelis Aista, į upę Rausvę įpuldamas. Netoli nuo piliakalnio guli šiandien Pelenių kaimas, nuo kurio senovės pilis vardą apturėjusi. Iš trečios pusės to piliakalnio randasi šiandien dvaras Rasiai, labai gražioj vietoj, kur senovėje turėjo būti prosenių mūsų žinyčia. Visi tie kaimai guli pusės mylios tolumu nuo kaimo Bartninkų, Vilkaviškio pavietyje, Suvalkų rėd.³⁴

51) *Leipūnių pilis* buvus toj vietoj Užgiriniam Trake, kur šiandien miestelis Leipūnai. Čia buvęs Lietuvos kuni-

³² T. y. Ariogalos.

³³ T. y. Pilėnų.

³⁴ Pelenių pilies, taipogi Naujosios pilies ir dar kelių pilių vietos buvo pirmą syk šitame rašte tikros parodytos; kiti rašėjai po visą Lietuvą klaidžiojo jų ieškodami. (*Autoriaus komentaras.*)

gaikščių rūmas ir pilis, kurią kryžokai savo kelionėse tankiai aplankę, rasi, pasimėgdami pašaru ir vandeniui šito kampo.

52) *Liškavo pilis*, kur šiandien miestelis Liškavas³⁵, ant Nemuno kranto, Suvalkų rėd. Ant aukšto supilto kalno dar ir šiandien riogso pamatai sugriauto bokšto, iš baisiai didelių akmenų numūryto. Kryžokai tankiai pro šitą pilį praeidavę, o 1381 m. buvo ją įgriebę. Mūsų laiku bokšto palaikai vadinami „milžinų bokštu“.

53) *Platelių pilis* buvo įtaisyta ant salos ežero, Žemaitijoje, 5 mylių atstu nuo Telšių. Labai sena pilis.

54) *Paparčių* (Paparten) pilis buvus netoli Kernavės ant up. Neries kranto. 1391 ir 1394 m. kryžokai ją aplankę. Paskutinį sykį kryžokai čia sugavo vieną Lietuvos bajorą, Sudimantą, kursai vokiečius buvo suviliojęs. Įsakymu magistro šis nabagėlis už kojų pakartas buvo!.. Pilis buvusi medinė ant aukšto kalno.

55) *Parlainių pilis* (Villa Parlayn) gulėjus ant Nemuno kranto, šiaurės linkon nuo Garteno³⁶, kur šiandien miestelis Przelom³⁷. 1378 m. vokiečiai aplankė aprubę pilies ir daugumą užmušė. Kelionę šitą atliko su kitais kryžokais Teod. v. Elner, Balgės komendatorius³⁸.

56) *Punios pilis* (Punnaw, Pünnowe) arti Nemuno kranto, nuo Alitos³⁹ šiaurės linkon. Žiemą, 1382 m., per didelį sniegą bei šaltį kryžokai išpustijo pilies aprubę; paskiau dar kelis sykį ją aplankė.

57) *Putinikų pilis* (Puteniken, Puteby) ant upės Jūros kranto, stipriai buvus įtaisyta ir tankiai per kryžokus aplankoma. 1307 m. lietuvis, vardu Spūdas, kryžokams pilį padavęs, kuri sudeginta buvo.

³⁵ T. y. Liškiavos pilis, Liškiavos miestelis.

³⁶ T. y. Gardino.

³⁷ Perlamas – miestelis dabartinėje Baltarusijos teritorijoje.

³⁸ Perlainių pilį sudegino Teodoriko Elnerio vedami Kryžiuočių ordino kariai.

³⁹ T. y. Alytaus.

58) *Rojaus pilis* gulėjo toj pačioj vietoje, kur šiandien miestelis Raigrod⁴⁰, Lomžos rėd. Šita pilis dar 1281 m. priklausius Lietuvos kunigaikščiui Traideniui.

59) *Romainės pilis* (Romowe, Romene, Romayen) bei kaimas buvę pačioj santakoj upės Šušvės su Nevėžiu, Žemaitijoje. Čia buvus ir garsinga žinyčia, prie kurios gyvenęs Krivių Krivaitis visos Lietuvos. Pirmąsyk žinyčia išnaikinta buvo per Ragainės komendatorių Liudviką v. Liebenzelle, 1295 m. Vėliau, 1382 m., Romainės kampa, tuomi tarpu neapsaugotą, bjauriai kardu bei ugnimi išpustijęs Ragainės komendatorius Vygandas: užmušęs jis 200 vyrų, moterų bei vaikų ir sustvėręs daugybę žirgų bei galvijų.

60) *Rudaminos pilis* ant kranto upės to paties vardo, pietų link nuo Vilniaus. Tankiai per kryžokus aplankyta.

61) *Surditos pilis* (Surdite, Sisditen, Sundite) buvusi labai drūtai įtaisyta Medininkų pavietyje, Žemaitijoje. 1314 m. kryžokai negalėjo pilies įimti ir daugel kareivių netekę turėję nuo jos atsitraukti.

62) *Sudargo pilis* ant Nemuno kranto, labai dideliai ir drūtai įtaisyta buvusi. Vardą apturėjusi nuo bajoro Sudargo; ant jos vietos šiandien guli kaimas Sudargai, Naumiesčio pav., Suvalkų rėd.

63) *Straviliškių pilis* (Streben, Strawilissen) nežinoma, kur gulėjusi. 1348 m. buvo apgulta, bet įimti nepasisėkė. 1368 m. per kryžokus išgriauta ir išdeginta, ir daugumas lietuvių užmušta.

64) *Sunų pilis*, ar Šiurpilis (Suneepil, Sunnepille, Sonnenpille), gulėjusi Užgiriniam Trake, 5 mylių tolumu nuo Naujosios pilies. Kryžokai pirmąsyk ją išgriovė 1368 m., o 1381 m., ateidami nuo Naujosios pilies drauge su savo iki tuolaik Lietuvoje neregėtomis bombardomis, vėl ją įgriebė

⁴⁰ T. y. Raigardas.

ir sudegino. Netoli nuo šitos pilies piliakalnio guli šiandien kaimas Surpiliai⁴¹, ant kranto ežero to paties vardo, Suvalkų rėd., artybėje kaimo Eglavos arba Aglaukos.

65) *Trakų* arba *Trakėnų pilis* (Traken, Trakönen – Troki) rasi seniausia už visas Lietuvos pilis. Jau XII šimtmetyje vienas Islandijos keleivis, vardu Snorr Sturleson, aplankęs šitą pilį, kur buvęs jau kaimas ar miestelis, *Triki* vadinamas. Jau kunigaikščio Gedimino laikais (1321 m.) čia stipriai pilis įtaisyta, kuri ir buvo tuomet visos kunigaikštystės sosto vieta, perkelta iš Kerniaus pilies. Trakuose buvę dvi pili: viena – senoji buvusi medinė ant tos vietos, kur šiandien miestelis Trakai; antra – per Kęstutį iš mūro pastatyta ant salos Galvės, viduryje Trakų ežero. Jau 1375 m. kryžokai drauge su draugystės maršalku Gotfrid v. Linden ir daugybe svečių iš svetimų žemių aplankė pilies aprubę ir per 9 dienas viską plėšė ir degino; 700 lietuvių grįždami su savim išsivarė, bet pilies įimti negalėjo. 1376 m. kryžokai nuo Vilniaus grįždami nakvojo netoli Trakų nekurio bajoro, vardu Virduko, dvare, kurį pernakvoję sudegino. 1377 m. tas pats kryžokų maršalkas Gotfridas su 12 000 vokiškųjų kareivių baisiai išpustijo Trakėnų kampą. 1382 m. kryžokai apgulė pilį ir po kelių dienų įėmė; ateinančiam mete vėl kelis syk ją aplankė ir pilies mūrus bombardomis išgriovė. 1391 m. Trakėnuose vėl buvo sudeginta per patį Lietuvos kunigaikštį Širgailį⁴². 1394 m. kelionėje kryžokai Trakėnuose pakeliui nakvojo. Krikščionių tikybą Lietuvoje įvedant, kunigaikštis Vytautas senojoje pilyje įtaisė klioštorių benediktinų. Prancūzų keleivis Guibert de Lanney, kurs Trakėnus 1420 m. aplankęs,

⁴¹ Surpilis, Šurpilis (Szurpiły) – kaimas dabartinėje Lenkijos teritorijoje. Netoli Surpilio (Šurpilio) yra kaimas Jegliniec (Aglinis, Eglinis) ir ežeras, vadinamas Jeglowek (Eglinis). Pavadinimai kildinami iš žodžio „egle“.

⁴² Skirgailą. 1391 m. buvo sugriauta senoji Trakų pilis.

rašo: „Gyvena Trakų mieste ir aprubės keliuose kaimuose daugumas totorių, kurie kaipo tikri saracėnai nepažįsta nieko iš tikybos Jėzaus Kristaus, o turi įvairią kalbą, totoriška vadinamą. Tame gi mieste gyvena taipogi vokiečiai, lietuviai, gudai bei daugybė žydų, o kiekviena tauta turi sau ypatingą kalbą.“ Totorius čia patalpino ant gyvatos kunigaikštis Vytautas, kursai už upės Dono 1397 m. juos sugaudė ir drauge su savimi parsigabeno. Nuo senovės pilies riogso šiandien ant salos Galvės vien liūdni griuvėsiai.

66) *Tvėrimanto pilis* buvus Žemaitijoje; paminėta senovės raštuose 1252 m., kuomet kunigaikštis Tautavilis⁴³ karus vedė su Mindaugu, kursai tapo vėliau Lietuvos karaliumi.

67) *Uteno* arba *Utino pilis* įtaisyta gilioje senovėje, dar XII šimtetyje, per Lietuvos kunigaikštį Utiną⁴⁴. Vieta jos buvusi netoli nuo šios dienos miesto *Utenos*; nuo jos liko piliakalnis. 1281 m. čia gyvenęs kunigaikštis Daumantas, brolis Norimanto.

68) *Vaiguvos pilis* (Waiken, Waikan, Wygow), nežinia, kur gulėjusi; Vaiguvos pavietis senovėje vadinosi tas kampas šios dienos Suvalkų rėd., kursai randasi tarp Kauno, upės Jiesios, iki Prienų ties Nemunu. Pilis Vaiguviškių galėjo būti toj vietoj, kur šiandien Klebiškių piliakalnis, ne per toli nuo Prienų. 1322 m. kryžokai baisiai išpustijo šitą pavietį. 1380 m. vėl vokiečių draugystės maršalkas Kuno v. Hattensstein su miniomis kryžokų aplanke šitą kampą eidami ant Naujosios pilies. Gyventojai šito nelaimingo kampo buvo kone iki vienam išnaikinti.

69) *Vendigalių pilis* (Wendejagel) buvusi šiaurės linkon nuo Kauno, 1384 m. nuo kryžokų aplankyta.

70) *Vebrių pilis* (Wepern) buvusi ant upės Šventosios kranto, per kryžokus išgriauta.

⁴³ T. y. Tautvilas.

⁴⁴ T. y. Utenį.

71) *Veikšiškių pilis* (Wissewalde) buvusi ant up. Neries kranto, prie brastos per tą upę, netoli nuo miestelio Jonavos. Tankiai paminėta kryžokų raštuose; 1390 m. lietuviai čia susikovė su kryžokais.

72) *Veliuonos pilis* (Welym, Welin, Welun) įsteigta kunigaikščio Vytenio⁴⁵ laikais. Labai buvusi drūtai įtaisyta, ir kryžokai ilgai jos įgriebti negalėję. Negalėdami šitos pilies išgriauti, vokiečiai netoli nuo jos ant Nemuno kranto savo dvi pili išmūrijo: viena vadinosi *Fridburg*, antra *Bajern* arba *Baierburg*, vardan kunigaikščio Bavarijos Enriko. Šitose pilyse tupėdami jie visuomet naikino ir pustijo pakraščius Nemuno ir tykojo lietuvišką pilį įgriebti. Kryžokų šitos pily pastatytos 1337 m. Jau 1338 m. Bajerburgą apgulė Lietuvos kunigaikštis Gediminas, 22 dieni mašinomis ir taranais pilies sienas trunkė, bet išgriauti negalėjo. Kryžokų ir pilies perdėtinis, vardu Tylman v. Sunpach, taip tiesiai degančią šaudyklę nuo pilies mūrų paleidęs, jog ji Gedimino krūtinę pervėrė, ir jis neužilgo pasimiręs. Aštrioj ir sunkioj žiemoj 1339 m. magistras Teod. v. Altenburg vėl apgulė Veliuonos pilį, bet sumišimui tarp pačių kryžokų pakilus, turėjo nuo jos atsitraukti. 1346 m. kryžokų magistras v. Dusemer su stipria kariuomene atsibastė pas šitą pilį ir per 4 dienas ap-rubėje plėšė ir degino. Lietuviai pilies sargybos, regėdami pilį apginti neįmanysią, pasidavė vokiečiams su visu labu; pilis sudeginta buvo, o 1500 vyrų, moterų, vaikų liepta ap-krikštyti ir į Prūsiją nugabenti. 1357 m. kryžokų kariuome-nė drauge su maršalku Siegfried v. Danefeld ir daugybe sve-timų kareivių apgulė vėl pilį, bet proseniai mūsų taip smar-kiai atsikirto, jog iki 150 kryžokų galą čia gavo, o vokiečių kariuomenės maistas, vežimai ir visokios padarynės lietu-viams teko. 1360 m. pilies sienas dideliai sudarkė kryžokų

⁴⁵ T. y. Vytenio.

maršalkas Henning v. Szindekopf. 1364 m. kryžokai vėl apgulė pilį ir įėmę visą sudegino ir volus išardė; pilies vyresnysis Goštautas drauge su 100 šarvuotų sargybos vyrų užmuštas buvo. Kęstutis pilį vėl atstatė. Čia jau buvo ir lietuvių žinyčia. 1404 m. kryžokai antrąsyk išgriovė pilį, o senovės žinyčią pertaisę pavertė į katalikišką bažnyčią. Piliai rancosna lietuvių atgal patekus, čia 1414 m. gyveno kunigaikštis Vytautas. Pilis buvus pradžioje medinė, o paskiau mūrinė ir buvusi įtaisyta ant dviejų kalnų, tarp kurių buvusi gili dauba; per daubą pilį su pilimi vienijęs tiltas. Senovės pilis riogsojo ant Nemuno kranto, toj pačioj vietoj, kur šiandien guli miestelis Veliuona, 7 mylios nuo Kauno ir puspenktos mylios nuo Prūsijos rubežiaus. Šiandien ant pilies vietos pastatyta ant vieno kalno bažnyčia, ant kito žaliuoja vaisinio daržo medeliai, ir nei ženklo neliko, jog čia senovėje pilis buvusi. Netoli nuo šitų kalnų stūkso didokas piltas kalnas, kuriame esąs palaidotas kunigaikštis Gediminas, užmuštas vokiečių pas Bajerburgą. Ant senovės kryžokų Bajerburgo vietos guli šiandien *Raudonės* dvaras nuo to pramintos, jog vokiečių pilis, kuri iki šiai dienai išsiliko, buvo numūryta iš raudonų plytų. Antroji kryžokų pilis *Fridburg* ir šiandien kuone taipgi išveizdi, kaip kryžokų laikais, iš storų mūrų įtaisyta. Šiandien vadinasi *Gelgotiškais*⁴⁶ nuo vardo bajoro Gelgoto⁴⁷, kuriam pilis bei dvaras seniau priklausė. Šita pilis stovi ant Nemuno kranto, pustrėčios mylios nuo Veliuonos, labai gražioj vietoj.

73) *Vilkijos pilis* (Wilki, Wilkenberg) netoli Kauno, ant Nemuno, toj pačioj vietoj, kur šiandien m. Vilkija. 1384 m. pilį aplankė Ragainės komentatorius Vygandas su 500 kryžokų; 1388 m. vokiečiams prisiartinant lietuviai patys pilį sudegino. 1391 m. per kryžokus buvo išgriauta.

⁴⁶ Dab. Gelgaudiškis.

⁴⁷ T. y. Gelgaudo.

74) *Vilkamergės pilis* (Wilkomirgen) seniausia tarp Lietuvos pilių, ant kranto upės Šventosios. Senovės veikalų tyrinėtojai vieni sako, jog pilis įsteigta dar X šimtmetyje, kiti vėl liudija, jog Dievaltavo kunigaikštis *Daugšprungis*⁴⁸ pilį pastatęs apie 1225 m. Pilis įtaisyta buvo ant kalno, kur šiandien piliakalnis stūkso; kryžokai ją sudeginę 1391 m., iš Vilniaus grįždami.

75) *Vilnius*. Jau XII šimtmetyje buvęs čia kaimas, kurį prašaliečiai – keleiviai vadina *Velni*. 1129 m. Vilniaus aprubė prigulėjus kunigaikščiui *Davilui*. Kuomet vyriausioji Lietuvos žinyčia Romainėje išgriauta per kryžokus buvo, kunigaikštis *Šventaragis* ar jo sūnus Gerimantas įtaisė žinyčią Vilniuje, 1272 m., pakalnėje tarp įtakos upės Vilnės į Nerį, arba Viliją. Šita pakalnė vadinosi *Šventaragio pakalnė*, ant kurios buvus žinyčia, o netoli jos – lavonų deginimo vieta⁴⁹. Gediminas, 1320 m. gudus smarkiai sumušęs, perkėlė savo kunigaikštišką sostą iš Trakų į Vilnių ir čia jis įtaisė didelę mūrinę pilį 1321 m. Paskiau čia jisai pats ir jo įpėdiniai, Lietuvos kunigaikščiai, tankiausiai gyveno. Iš Vilniaus drauge su kunigaikščių valdžia ir krikščioniška tikyba Lietuvoje išsiplatino. Kryžokai labai tankiai Vilnių aplankydavę, o kelis syk buvo jį įėmę ir išdeginę. Taip 1377 m. didesnę pusę Vilniaus ugnimi išpustijo, o 1383 m. tą patį darbą atkartojo. 1394 m. kryžokai Vilniaus pilį ilgai apgulę laikė, kelis jos bokštus išgriovė, bet įimti negalėjo, nes lietuviai labai stipriai gynėsi. Prabočių mūsų buklumą bei drąsumą to laiko šitaip kryžokas aprašo: „Lietuviai išgriauja pilies mūruose skylę, per kurią tarytum blezdingos (kregždės) išlekia ir raguotinėmis bei kalavijomis krikščionis bado ir kapoja, o

⁴⁸ Lietuvos kunigaikštis Dausprungas.

⁴⁹ Prabočiai mūsų, lyginai kaip rymėnai, lavonus ant laužo sudeginavę, o jų pelenus ypatinguose induose, arba urnose, supilstę, žemėje palaidodavę. Drauge su lavonu sudegindavę numirėlio mylimiausius daiktus: žirgus, rūbus, ginklus ir t. t. (*Autoriaus komentaras.*)

atgal sugrįždami išgriautą mūrą pridurmai pataiso. Visokeriopai viliodami, kryžokus erzina: tai jie tekini bėga prie krikščionių pasislėpimo trobesių, norėdami juos uždegti, tai vėl sustato priešais juos ginklus (armotas), tarytum šaudyti rengiasi. Vienam kryžokui abi blauzdi nukirsta buvo, kitą pagonys užmušė; akmenais bei šaudyklėmis labai kankina ir sužeidžia kryžokus, ir vokiečių kariuomenę nuo pilies pavaro...“ Šiandien nuo senosios Gedimino pilies ant aukšto kalno stūkso tiktai griuvėsiai storu, tvirtu mūru; ant vietos senovės lietuvių žinyčios stovi didelė bei puiki bažnyčia šv. Stanislovo, kurioj gali dar regėti ir dabar senovišką prosenių mūsų aukurą, arba altorių.

76) *Vorutos* arba *Borutos pilis* buvusi Novogrodko⁵⁰ pavietyje, Garteno rėd.; šiandien likęs nuo jos piliakalnis.

Apie aukščiau paminėtas pilis randame senovės raštuose, norint ne visada aiškia, šiokią ar tokią žinią, bet jų vardus, pagal kryžokų užrašus, ne visuomet numanyti galima. Daugumas dar buvo senovės Lietuvoje ir kitų pilių, apie kurias raštuose neatrandame nei trumpiausio paminėjimo. Prabočiai mūsų, per dienų dienas su kryžokais grumdami, patys neturėjo nei atliekamo laiko, nei atvangos aprašinėti pilių įsteigimo meto, jų vietų ir tų veikalų, kurie tenai atsitikę. Pilstė jie vien ir taisė pilis, žinodami gerai, jog jose nuo kryžokų apsiginti reikės, o ką dūmos jų tolimi vaikų vaikai, regėdami senovės palaikus – piliakalnius, apie tai, rasi, mažai tesirūpino. Jau rašytojas XVI šimtmečio, Matijas Strykauskis⁵¹, aprašydamas kunigaikščio Kęstučio su vokiečiais kariones, pasakoja, jog jau tuomet tiktai piliakalnių

⁵⁰ T. y. Naugardo.

⁵¹ Lenkas, buvęs Medininkų kanauninku Žemaitijoje; paliko plautų aprašymą veikalų senovės lietuvių knygoje: *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka* ir t. t. Karaliaučiuje 1582 m. (*Autoriaus komentaras*, turimas omenyje Motiejus Strijkovskis.)

daugybė visoj Lietuvoj buvusi, o pačios pilys seniai išgriautos ir išnaikintos tapę, ir negalima jau buvę jų vietas atrasti arba apsiklausti. Iki mūsų vėl laikui, rasi išnyko daugumas ir piliakalnių, kurie dar Strykausio laikais stūksojo. Tačiau ir mūsų gadynėje – neskaitant jau tų piliakalnių, kurie prie senovės pilių aprašymo aukščiau paminėti buvo, – visoj Lietuvoje randi daugybę didesnių ir mažesnių piliakalnių, apie kuriuos neįtikojamos žinios iš senoviško laiko ne vien raštuose, bet ir pasakose neliko. Kauno, Garteno, Vilniaus gubernijose, ypačiai aprubėse Utėnų, Vitkūnų, Kalvelių, Sungailiškių, Šikšnėnų, Kurelių ir t. t. daugumas yra tokių piliakalnių. Suvalkų gubernijoje randi: pas Lubavą, Kaupiškiuose, Naujienėlėje, Šumskuose, pas Šipliškius, Pilūnuose pas Pilviškius, Pilupiuose ant Nemuno kranto, pas Pales ir t. t. Senovės Prūsijoje taipogi daugumą piliakalnių galėtum atrasti. O visi šitie piliakalniai – juk tai senovės pilių – mažesnių ir didesnių – vietos! Kiek buvo iš viso senovės Lietuvoje pilių – dar šiandien tikrai nežinome, nes daugumas mūsų piliakalnių per mokintus vyrus dar neapveždėti ir neaprašyti; todėl vien abelnai galime ištarti, jog prabočiai mūsų, karionių su kryžokais laikais, *daugybę* jau turėję pilių!

Vardai senovės vietų, kaimų, pilių ir t. t. iki mūsų laikui dideliai – nors ne visi – atsimainė. Dar kryžokų laikais (XIII ir XIV šimtmet.) vardai paviečių, kaimų atsimainė dėl tos priežasties, jog, gyventojus išvaikius arba išnaikinus, tūlas pavietas pūstynė (Wildniss) tapo, o vardai kaimų drauge su gyventojais pragaišo. Senovės raštai liudija, jog visoj kryžokų parubežėje buvę tokie paviečiai, kurie per vokiečius visiškai išpustyti, per metų metus traškančiomis perdėm giriomis apžėlę. Taip išgaišinti ir pustyti tapę: Vaiguvos, o dar labiau Pagraudentų pavietis! Po ilgų metų ateiviai iš kito Lietuvos, Lenkų, Vokietijos kampo, įsikurdami čia ant gy-

vatos ir girias iškirsdami, naujiems kaimams įteikė ir kitus naujus vardus. Senovės kryžokų raštuose randi daugumą vardų tokių senovės paviečių, kaimų, pilių, upių, kuriuos šiandien visoj Lietuvoje negali atieškoti; vėl jų raštuose yra paminėti vardai tokių pilių, kurių vietas, nors jų vardai iki šiai dienai užsiliko, negalima šiandien prigulinčiai parodyti. Nes dar patys kryžokai tūlosios pilies vardą į raštus įtraukdami, pačios pilies sienas, volus sudegino, išgriovė, su žeme sulygino, ir dabar negali pažinti, kur ji įtaisyta buvo. Šios vėl dienos kaimų, kurie senoviškus vardus užlaikė, per kelis šimtus metų ne vienas ant kitos naujos vietos perkeltas tapo. Žodžiu sakant, žinome šiandien daugelį vardų senovės pilių, negalėdami jų tikrų vietų atrasti; žinome taipogi daugel senoviškų pilių vietų – piliakalnių, nežinodami jų senovės vardų.

Rasi dabar tūlasis skaitytojų klaustų, kuomet gi Lietuvos pilys atsiradę? Ant šito klausimo tiktai trumpą atsakymą suteikti galima. Vienos pilys įtaisytos buvo dar gilioje senovėje, kaip mums liudija tūluose piliakalniuose randamos rymentų, graikų ir kitų senovės tautų monetos, arba pinigai, nuo pirmojo šimtmečio po Kristaus užgimimo, bet šitų seniausiųjų piliakalnių, regisi, mažai Lietuvoje rastumei. Daugiausiai jų supilstyta buvo laikais karionės su vokiečiais-kryžokais, būtent nuo 1228 iki 1410 metų.

Apie senovės pilis bepasakodami negalime nors keliais žodžiais, ant pabaigos, nepaminėti senovės lietuvių tikybos ir josios ypatybių, kurios galėtų išreikšti priežastį tos stiprybės, tos stebuklingos prabočių mūsų narsybės visuose su vokiečiais ir kitomis tautomis karuose. Jau aukščiau paminėta, jog ne vien už liuosybę savo tėviškės, ne vien už gyvastį savo brolių, ne vien dėl užlaikymo savo mylimos kalbos proseniai mūsų kruvinus su kryžokais karus vedė, bet ir už liuosybę bei išlaikymą savo senoviškosios tikybos, savo dievų, dievai-

čių bei visokių šventenybių... Senovės lietuviai tikėjo tvirtai, jog apgindami tuos privalumus savo tautos bei tikybos ir kovoje krisdami tiesiog į dangų prosenių savo nukaksią, kuriame nei gudas, nei lenkas, nei kryžokas neįmanysią jau juos terioti ir kuriame pilną visokeriopų linksmybių palaimą amžiną atrasią draugystėje savo mylimų senių-prosenių, tėvų, brolių, seserų⁵²... Dėl šitos priežasties Pelenių⁵³ pilyje daugybė lietuvių liepsnose gyvastį baigė, nenorėdami raskosna kryžokų papulti; todėl visose karionėse bei kovose su kryžokais visuomet jie stipriai smarkavo... „Ta tikyba Lietuvos kunigaikštystėje dideliai giliavo⁵⁴. Ta tai tikyba darė, jog lietuviai, drąsūs ir narsūs karuose, pirmaisiais buvo kariviais didžiųjų Lietuvos kunigaikščių; ta juos, nors išskydusius po miškus, liuobėjo vienos nakties laike surinkti į vieną būrį dėl atmonijimo neprieteliams. Ta ant galo kutino juose didį norą liuosybės, kuriąją šildyti stengė atsiremti nuo Kuršo ir Prūsų griaunantiems Lietuvos žemę vokiečiams, o tokiu būdu liuosais išlikti. Ko viso šiandien vos šašuolėtis beliko!“...⁵⁵

Ne vien sargybos, bet ir tikybos reikalai senovės pilyse arba jų artybėje atliekami buvo. Tūlose pilyse buvo įsteigtos garsios visoje Lietuvoje žinyčios, arba meldimo bei aukavimo vietos. Taip senovės raštai liudija, tokios žinyčios buvusios: Romainės, Aukaimių, Vilniaus ir kitose pilyse. Mažesnės pilys taipogi turėjo žinyčias. Buvusios taipogi žinyčios ir toli nuo pilių, bet ant aukštų kalnų įtaisytos: ant Šatrijos kalno Žemaitijoje, pušyne ant Birutės kalno pas Palangą ir t. t.

⁵² Strykowski: Kronika, I. 150. (*Autoriaus komentaras.*)

⁵³ Pilėnų.

⁵⁴ T. y. turėjo vertę, buvo labai reikšminga.

⁵⁵ *Žemaičių Vyskupystė*. Vilniuje 1848 m. Dalis I. § 17. (*Autoriaus komentaras.*)

Vėliau krikščioniškai tikybai Lietuvoje besiplatinant, ant tų vietų, kur seniau žinyčios buvo, įsteigtos tapo, nors ne visur, krikščioniškos bažnyčios⁵⁶; tūlose vėl žinyčių vietose vien kryžiai pastatyti... Tokiu tai būdu tūlosios senovės žinyčios, kur prabočiai mūsų liaupsino dievus savo, paskirtos tapo garbei krikščioniškojo Dievo: stabai arba statujos vyriausiųjų Lietuvos dievų išnaikinta, o jų vieton altoriai įtaisyta...

Seniai jau išnyko Lietuvos pilys, seniai jau pragaišo prabočių mūsų stiprybė, išnyko jau tikyba senovės, pamaži nyksta ir pati Lietuva... Kas gi mums, pavargėliams, liko nuo mūsų garbingų prabočių? Didelis plotas mūsų žemės kryžokams teko; upės lietuvių kraujo nuplaukė į jūras; šiandien neatrastum bent sklypelio žemės, kuris nebūtų prisigėręs lietuviško kraujo... Kaimai išdeginti, visa Lietuva išpustyta bei nuvarginta... Senovės tikyba, kuri buvo susivienijusi su dvasia mūsų tautos, išlašiuota tapo; per ilgus verguvės metus išnyko senoviškos giesmės, raudos, pasakos senovės, kuriose veikalai mūsų tėvų apipasakojami buvo; išnyko ir dvasia senovės Lietuvos... Kryžokams mūsų žemėje įsikūrus, Lietuvai į jų rankas patekus, sunyko garbė mūsų tautos, josios stiprybė, tėviškės meilė, o prasidėjo ilgos eilės nelaimių.

Kas gi bet liko mums nuo mūsų tėvų? Atsakymas trumpas: raštai apie jų senovės veikalus ir... piliakalniai – tai visos mūsų istoriškos liekanos. Raštus paliko daugiausiai patys vokiečiai; raštams išnykus, šiandien nei žinoti nežinotumėme apie mūsų prabočių darbus, jų kruvinus karus ir, rasi,

⁵⁶ Bažnyčia paeina nuo žodžio: žinyčia, pažinytis, pažinyčia arba bažnyčia. (Man regisi, kad nei vienas kalbų tyrėjas nesutiks ant tokio išvedžiojimo. Bažnyčia – aišku, kad paimta nuo božnica; tą vardą lenkai atnešė su krikščionišku tikėjimu. O apie žodį „žinyčia“ gali kiekvienas pasiskaityti J. Karličiaus rašytoje knygoje: *Rozprawa o języku litewskim*. J. Šl.) (*Autoriaus Jono Basanavičiaus ir redaktoriaus Jono Šliūpo komentarai*.)

dūmotumėme, jog rūstusis Dievas, leisdamas mus ant šios ašarų pakalnės, liko mums amžinai vargti!.. Piliakalnius vien patys mūsų prabočiai supilstė; šitie tad kalnai yra tai vienintelės liekanos tėvų mūsų darbo. Kitos tautos turi daugybę visokių senovės puikių palaikų, kuriais gėrisi; mes vėl galime gėrėtis ir girtis vien piliakalniais, supiltais mūsų tėvų rankomis, – tais piliakalniais, kurie ir tolimiausiems vaikų vaikams liudys apie garbingus žilosios senovės prabočių mūsų veikalus!

Šiandien piliakalniai mūsų niūkso liūdni, apleisti, daugiausiai iš tolo nuo gyvenimų žmonių, laukuose; tarytum mūsų laiko žmonės baidosi ar prisidingi tų senovės liekanų. Apie juos vien girdėsi tūlojoje vietoje visokias baisias pasakas: tai ant jų naktimis vaidinasi, tai esą juose paslėpti dideli turtai, kuriuos saugoja piktosios dvasios... Išardymas, kasinėjimas piliakalnių visokias nelaimes atgabenti galės; taip vienam ūkininkui puolę jaučiai, kuriais bandęs piliakalnių lygumėlę knaibyti... Šiandien širdyse mūsų užsiliko vien baimės pajautimas po tų kruvinių veikalų, kurie čia prie tų piliakalnių senovėje atsitikę... O kaip čia išveizdėjo senovėje? Ant piliakalnių ir už jų volų prabočiai mūsų turėjo visuomet ramiausią vietą. Čia jie meldėsi savo dievams. Čia jie iš viso paviečio suėjimus, arba seimus, laikė, susikalbėdami apie visokius karionės reikalus ir apdūmodami apsigynimo būdą. Čionai po dienų dienas vyrai sargybos budėjo, nuo kryžokų plėšimo gyventojus apsaugodami ir apgindami. Čia jau nuo kryžokų gynėsi; čia jau kraujas mūsų prabočių srovėmis tekėjo... Jei įmanytų šitie liūdni ir nebylūs piliakalniai išpasakoti, ką jie yra per tiek metų regėję kraujo bei visokių baisenybių, ką jie mums pasakytų?!. Ar kas galės susilyginti su mumis ir pasigirti tokiais puikiais piliakalniais?!

Baigiame. Jei Lietuva iki šiai dienai gyva dar liko, tuomet mes kalti esame stiprybei mūsų garbingų prosenių bei

pražilusiems mūsų piliakalniams... Godokime tad savo piliakalnius! Atsimindami veikalus garbingų senelių mūsų, tą visą kraują, kursai už liuosybę mūsų tėviškės, mūsų brangios kalbos pralietas buvo, rūpinkimės, paveizda prabočių sekdami, visuomet būti tikrais lietuviais, mylinčiais savo nuvargintą žemę, savo mylimą kalbą bei reikalus mūsų savo tautos!

1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 47–52 (pabaiga).

Jonas Basanavičius, *J. Bs.* Lietuvių skundas

Iš aprašymo „Senovės Lietuvos pilių“ galima buvo numanyti, kiek ir kaip sunkiai lietuviai nukentėjo nuo dykų kryžokų; dabar be naudos dėl mūsų pačių nebus, jei mes perskaitysime ir gausime žinoti, kaip savo kančias patys mūsų sentėviai aprašė.

1402 m. lietuviai iš Žemaitijos į Rymo ciesorių ir kitus kunigaikščius paleido sekantį skundą ant vokiškųjų kryžokų: „Klausykit, klausykite, o kunigaikščiai, svietiški ir dvasiški, šaukimo prispaustųjų, priimkite maloningai meldimą pavargėlių! Mes esame iš prigimimo žmonės liuosi; vokiečių draugystė nuo mūsų liuosybę plėšia. Neieško ji to, kas yra dieviška, maloninga ir teisinga, bet yra pasivedusi piktybei ir troškavimams; ji nesirūpina apie nupelnymą dūšių mūsų Viešpačiui, bet trokšta vien mūsų žemės ir mūsų turtų. Kiekvienas, tapęs pavargėliu ir alkanu, nusidėjiman puola: mes turime ubagauti, vogti, daužyti ir lupti dėl išlaikymo savo raudulingo gyvenimo. Argi gali jie (t. e. kryžokai) vadintis broliais? Kaip jie gali nudalinti krikštą? Kas nori kitus mazgoti, tas pats turi būti skaistus. Kaipgi bjauriausiai užgimę

galėtų kitus apvalyti? Šitas tad dalykas mus nuo krikšto iki šiol sulaikė, nes mes persiliudijome, jog geriau yra kelio išganymo nepažinti, nekaip pažinus pamesti. Jeigu jau būtumėme priėmę tikybą, ir mes būtumėme papuolę į tokią pat verguvę, kaip ir prūsai. Teisybė, jog prūsai jau pakrikštyti tapo, bet jie tiek jau supranta dalykuose tikybos, kaip ir mes.

Kiek kartų kryžokai užpuola ant svetimos žemės, pirmučiausiai siunčia pirm savęs prūsus dėl praliejimo žmogiško kraujo. O tie ir netingi: degina bažnyčias, namus, lupa ir plėšia bjauriau negu turkai, ir kuo jie aštriau pasielgia, tuo didesnę nuopelną laimi kryžokų akyse. Lenkėmės todėl nuo krikšto, nenorėdami į prūsus pavirsti... Pamažu mus spaudė nelaimė, bet kasdien dauginosi. Visus javus, vaisius ir bičių avilius išplėšė mums kryžokai; liuosus iš prigimimo sprandus mūsų pripratino dirbti naktimis; nevaliojamais darbais apsunkino mūsų padonus, tėvynaičius, bernus ir doklinikus; atėmė iš mūsų medžioklę ir žvejybą, uždraudė prekynę su kaimynų žemėmis. Bjauriausias daiktas, jog kasmet per prievartą vaikus mūsų ima užstatan be žmogiško pajautimo, skraudžiai išplėšia mūsų pačias, trokšta, idant jos nuo mūsų atsiskirtų, nes jiems (kryžokams) per mažai dviejų šimtų išgabentų vaikų ir sugautų mergelių..

Meldžiame jūsų, klausykit, klausykite, kurie teisybę mylite! Mums pritinkiau dejuoti, neng kalbėti. Mūsų didžiūnus suraišiotus tempia kalėjiman Prūsuoše; tūluosius drauge su pačiomis ant laužo sudegino, nes jie neleido išplėšti savo kūdikėlių; mūsų jaunas seseris ir dukteris skraudžiai sugriebė ir – baisu kalbėti – gėdino, kaip visiems yra žinoma ir lengva parodyti. Vienam didžiausiam bajorui mūsų, vardu Kirkutis, dailią pačią kryžokai išplėšė. Negalėjo iškęsti jaunas moteriškės brolis, perdūrė ant vietos kryžokišką miniką, gėdijantį savo apierą. Šulną ir garbingą bajorą, vardu Vizginis, drauge su pačia ir vaikais į Prūsus išgabeno ir tenai visus

užmušė. Bajorui Svalkiui (Svolken) sudegino dvarą ir kaimą, o gyventojus išmušinėjo, vos patsai su dūšia išspruko. Kitą, Sungailą, nukirto, o jo giminę verguven išgabeno.

Klausykite, krikščioniški kunigaikščiai! Jau mums neliko kitos vilties, kaip numirti kankinimo myriu ir žiūrėti, kaip jų (kryžokų) trokštanti kardai mūsų krauju bus aplieti. Jie tyčia vėlinas su krikštu mūsų žemėje; neįtaisė nei vienos bažnyčios ir nei vieno nedavė mums kunigo. Tik vieni šulnūs karaliai Vytautas bei Jogaila tūluosius apšvietė tikyboje. Susimilkite ant mūsų, nes mes meldžiame krikšto. Bet teikitės atsiminti, jog mes žmonės esame, ale ne bepročiai gyvuliai, kuriuos valia davinėti, pirkti arba pardavinėti; esame sutvėrimai Viešpaties ant jo paveikslo ir pavidalo, liuosybėje sūnų Dievo sutverti ir joje amžinai trokštame pasilikti. Todėlei šaukiamės prie Tėvo Šv. (popiežiaus), idant su pagalba lenkiškų vyskupų priimtų mus draugystėn bažnyčios, nes didei trokštame būti pakrikštyti vandenimi malonės, ale ne krauju išnaikinimo.“

Bjauria vokiška kalba, o dar sudarkyta, surašę šitą skundą žemaičiai vieną jo kopiją kryžokams išsiuntė; ji ir šiandien randasi Karaliaučiaus paslėptinių archyve⁵⁷, knygoje po antrašu: „Teutschen Ordens Handlung wider Polen, Samayten, Litthauen und Witolden“, lak. 124–128. Mes išguldėme iš Danilevičiaus „Skarbiec dyplomatów Litwy (Wilno 1860)“, po metų 1402.

1884, Nr. 5 ir 6, p. 162–164.

⁵⁷ Slaptajame archyve.

Jonas Šliūpas, *J. K. Š.* Dainos ir jų literatūra

Skaitymas „Aušroje“, Rygos giedotojų draugystėje,
atliktas $\frac{24}{12}$ spalio 1883 m.

Malonūs klausytojai! Lietuviška kalba įgijo mokytame sviete savo valybą prie sulygintinio kalbų mokslo. Mokyti vyrai, norėdami atsekti tautų gentystes, pradėjo tam vartoti kalbų sulyginimą. Pamatą tam mokslui padėjo Pranckus Bopp'as⁵⁸, apskelbdamas svietui sulygintinę kalbrėdą sanskrito, zendų, graikų, lotynų, lietuvių, senųjų slavų (slovėnų), gotų ir vokiečių kalbų. Iš visų tų kalbų lietuviška buvo vargiausia savo raštuose; taigi atsekus didelę jos valybą tat ir pradėjo mokyti vyrai teirautis, kaip galint daugiau naudos iš jos išvilkti, kas galima yra atsiekti giliai ir kiaurai pažinus mūsų tautos dainas ir pasakas.

Dainose ir pasakose, kaip palikusiose nuo senų senovės, taip ir kilusiose naujesnioje gadynėje, galime išvysti visą dailumą mūsų kalbos. Kas tikrai supranta lietuvišką kalbą, ras tose dainose ir pasakose ne tuščius tiktai žodžius: jose yra tankiai išreikštas tikėjimas, nuomonė ir elgimasis lietuvių nuo neatmenamos senovės ligi šiolei. Ypač dainose randame išreikštus tautos veiksmus visokiuose atsitikimuose. Kad būtų užlikusios visos dainos, kokias lietuviai dainavo nuo senų senovės ligi mūsų gadynės, tai rastumėme jose visus mūsų tautos veikalus, arba lietuvių istoriją. Jog kitąkart lietuviai dainavo apie savo kareivių ir jų vadovų veikalus, apie tai paduoda žinių praėjusio laiko raštai. Taip Strijkauskis mini savo kronikoje (laikinėje) lietuvių giedojusius ir dai-

⁵⁸ Franzas Boppas – vokiečių kalbininkas, vienas lyginamosios kalbotyros pradininkų.

navusius apie Pajautą, per šventą laikomą, apie Daumantą, apie Urdą (Hurd), Ginvaitį, susikovusį su kryžiotkais, išgriovusiais Kauną; dainose apie pastarąjį (paskutinį) atsitikimą buvusios siaubiamos tos nelaimės šitaip: „Ne taip man gailu pilies, kaip mudrių kareivių, ugnį degančių“; toliau dainos apie Kukovaitį, apie mūšį pas Kauliškius ir t. t. Bet visos tos dainos per tiek laiko su visum pragaišo ir tiek tik težinome apie jas, kiek paliko paminėta knygoje.

Šios galdynės dainos apdainuoja visus atsitikimus lietuvių gyvenime ir visus jų darbus. Daugiausiai yra veseliškų, arba svodbinių, dainų, nes pačiuojantis ir ištekant atsitinka labai jautrus žmogaus stono perkeitimas, sujungtas su linksmybėmis ir nuliūdimu, kodėl gi ir jausmas veržiasi laukan iš dūšios gilumo per dainų žodžius. Širdingai džiaugiasi bernelis, ketinąs vesti sau marčią; nuotakai ar vėl maloni yra mislis, tapsiančiai gaspadine ir namų rėdytoja, bet skiriantis mergaitei nuo savųjų, o ypačiai nuo motušės sengalvužėlės, rieda per skruostus graudžios ašarėlės. Tie jaunuųjų jausmai yra aiškiai išreikšti svodbinėse dainose.

Lietuviškuose raštuose dainos yra turtai didelės prekios, skarbai brangūs, buvę ilgai paslėpti prastose surūkusiose gryčiose, kol garbintojai tautinių daiktų neparodė svetui tikro jų vertumo. Norints ir dabar yra daugelis tų skarbų paslėpta, bet jau nemažai jų tapo atviri, kuriuos gali lengvai ir pigiai pasisavinti, kam tik patinka, nes paskutiniaisiais metais daugybė surinktų ir išspausėtų dainų tapo svetui apgarsinta.

Pereikime dabar dainų raštus, arba literatūrą.

Kas norėtų apie dainas iš knygų dasižinoti, ras lenkiškoje visuotinoje enciklopedijoje Orgelbranto 1864 m., dalis XVII, pusė 206–208, ir davadniau Rėzos dainų surinkime, kurių perkratymas (Betrachtungen) užima 30 su viršumi mažųjų ašmaininių pusių.

Nesselmannas savo dainų knygos prakalboje ar vėl perkratinėjo lietuviškas dainas ant 10 bemaž didžiųjų ašmaininių pusių.

Barčė, mokytojas mergaičių mokslynycios Tilžėje, perskaitė lietuviškų dainų perkratymą pirmajame visuotiname lietuviškosios raštų draugystės susirinkime 27 spalio 1880 m. Tas perkratymas yra išspausintas ketvirtoje tos pačios draugystės pranešimų laidoje 1881 m. ir užima 30 su viršumi didžiųjų ašmaininių pusių.

Triūsinedami apie viską ir nepraleisdami pro šalį nė jokio mokslų daikto, vokiečiai užkliudė ir lietuviškas dainas. Bet kaip dar užkliudė? Jie buvo pirmieji, užrašę, perguldę į savo kalbą ir pranešę svetui lietuviškų dainų valybą.

Perkratinėdami lietuviškas dainas, mokyti vyrai nepraleidžia nepaminięję Lessingo. Tas vokiečių mokytas vyras, uždėjęs ištikimą pamatą naujai kritikai, nepraleido ir mūsų dainų, radęs jų keletą pridėtų lietuviškame žodyne Ruigio nuo 1747 m. Savo gromatoje apie naujausius raštus paminėjęs ir laponų⁵⁹ dainas, Lessingas atsiliepė apie lietuviškąsias šitaip: „Iš tų dainų turime pažinti, jog dainiai gimsta visuose žemės kraštuose ir jog gyvasis jausmas nepriguli tiktai prašviestosioms tautoms. Neseniai vartydamas lietuvišką žodyną Ruigio, gale perkratymo, pranokstančio tos kalbos žodyną, radau retybę, kuri mane labai pradžiugino, ypačiai kelios dainos, kaip jas dainuoja prastos mergaitės. Kokia tenai ištisa pramonė! Koksai ten tikras tiesumas!“ Daugel ir kitų mokytų ir garsių vyrų, kurie atsitinkančiai užtikę mūsų dainas vėl mini jas taip gražiai, kad prastas žmogus tai girdėdamas pasakytų: „Tai net ant širdies gerai pasidarė!“ Tarp kitų labai garsus ir garbingas vokiečių dainius Goethe labai džiaugėsi Rėza, spaudimu apskelbusiu savo rankiaus dainas su vokišku perguldymu.

⁵⁹ Laponai – klajokliai samiai, elnių augintojai.

Dabar pereikime paeiliui visus dainų rankius nuo senovės gdynės lig šiuomi laikų, sekdami jų užrašymo arba spaudimo laiką.

I. Pirmasis, užrašęs po keletą dviejų dainų eilių, buvo Johanas Arnoldas *Brandas*, profesorius Duisburge (mieste Prūsų pareiniuose arti upių Reino ir Rūro, apyrubėje Diuseldorfo), miręs 1691 m. Tos trūkmenės (atlužiai) yra užskverbtos knygoje jo kelionės per Brandenburgo, Prūsų, Kurų, Livų, Pleskovitiečių, Didnaugardiečių, Tveriečių žemę ligi Maskvos⁶⁰.

II. Pilypas *Ruigys*, Valtarkiemio (netoli nuo Gumbinės) klebonas, išspausdino 1745 m. tris cielas dainas lietuviškai ir vokiškai savo rašte: „Betrachtungen der litauischen Sprache“.

III. Liudvikas Jonas *Rėza*, išminties ir Dievo mokslų daktaras, Dievo mokslų profesorius ir lietuviškos seminarijos direktorius prie Karaliaučiaus universiteto (†1843), per ilgus metus surinko lietuviškų dainų daugybę, iš kurių tiktai išskirtąsias 85 išspausdino lietuviškai su vokišku perguldymu Karaliaučiuje 1825 m. Tai yra pirmoji lietuviškų dainų knyga su keliomis pridėtomis gaidomis (suokomis, balsais). Dainų priešakyje yra patalpintas lietuviškos dainystės išguldymas. Antru atveju (kartu) išspausdino Berlyne 1843 m. Frydrichas *Kuršaitis*, būdamas tuomet lietuviškos kalbos lektoriumi ir lietuviškos seminarijos prie universiteto Karaliaučiuje rėdytoju, dabar gi profesorius prie to paties universiteto. Palikusios neišspausintos Rėzos rankiaus dainos buvo sudėtos paslėptinių archyve Karaliaučiuje.

IV. Simonas *Stanevičia*, vilniškis universiteto profesorius, išspausdino Vilniuje 1829 m. lietuviškas dainas su ši-

⁶⁰ Johanas Arnoldas Brandas veikale *Kelionės per Brandenburgo maršką, Prūsiją, Kuršką, Livoniją, Pskovo, Didžiojo Naugardo, Tverės ir Maskvos kraštą* (1702) aprašė lietuvininkų papročius, pateikė Mažosios Lietuvos liaudies dainų fragmentų lietuvių kalba.

tokiu antrašu: „Dainos Žemaičių, surinktos ir išduotos per Simoną Stanevičią“. Tame rankiujė yra viso labo 30 dainų, bet jos daug geriau ištaisytos ir sutalpintos negu pas Rėzą.

V. Karolis *Bžozovskis*, dailiai perguldęs 51 dainą į lenkišką kalbą, išspausdino jas Poznanėje 1844 m. su antrašu: „Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty zebrali: przełożył Karol Br.....i.“ Tame rankiujė yra lietuviškai tiktai 8 dainos, kitų tiktai pradžia po 2 arba 4 eiles lietuviškai.

VI. Mūsų visame krašte garsus lietuviškas raštininkas Simonas *Daukantas* išspausdino Peterburge (Petrapilyje) 1846 m. „Dainas Žemaičių, pagal žodžius dainininkų išrašytas“. Tame rankiujė telpa 118 dainų, bet jos ne visos yra surašytos nuo dainininkų: tenai yra įbrukta visiems gerai žinoma daina „Birutė“, po kuria yra padėtas parašas „Valiūnas“, t. y. dainiaus vardas.

VII. Vokiškas laikraštis: „Preussische Provincial-Blätter“ metuose 1833, Bd. IX, pusė 515, patalpino vieną dainą, Berbomo paduotą. Tas pats laikraštis, nuo 1846 m. išėinąs keturis kartus per metus vardu „Neue Preussische Provincial-Blätter“, išspausdino daugybę dainų: H. Budriaus iš Pilupėnų, E. Gizevijaus ir C. V. O. Glogavo⁶¹ iš Tilžės ir kitų paduotų. Tas laikraštis spausdina ir dabar rėdystei nusiunčiamas dainas.

VIII. Tuos visus viršiau minėtus rankius perveizėjęs, perkratęs ir mėrinai į vokišką kalbą perguldęs, G. H. F. *Nesselmannas*⁶² suglaudė į vieną gražią knygą su vokišku antrašu: „Litauische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt von G. H. F. Nesselmann. Berlin 1853“.

⁶¹ Karl Wilhelm Otto Glogau – Mažosios Lietuvos evangelikų liuteronų kunigas, lietuvių raštijos darbuotojas.

⁶² Georgas Nesselmannas (Georg Nesselmann) – vokiečių filologas, lietuvių ir prūsų raštijos tyrinėtojas, tautosakininkas, lietuvių liaudies dainų rinkėjas, leidėjas.

Toje knygoje viso labo 410 dainų: didžiausias jų skaitlius (117) paimtas iš „naujų Prūsų provincijos lakštų“; paties išdavėjo ir jo draugų rinkimo kartu 93, Rėzos 86, Daukanto 76, Stanevičios 30 ir Bžozovskio 8. Prie 56 dainų Nesselmannas pridėjo gaidas, kur gaudamas, nes jis nepermanė muzikos.

IX. Augustas *Šleicheris* (Schleicher) savo knygoje „Handbuch der litauischen Sprache“, 2 dalys, Prahoje 1857, antroje dalyje patalpino savo surinktas 85 dainas.

X. Jonas *Juška* savo knygelėje „Kalbos lietuviško liežuvio ir lietuviškas statrašymas, arba ortografija, Peterburgas 1861 m.“ įskverbė 7 dainas.

XI. Prisakius vyresnybei spausdinti latviškas ir lietuviškas knygas Vilniuje tikrai kirilica (gudiškomis literomis), mėgindamas pritaisyti lietuviškai kalbai abėcėlę, Jonas *Juškevičia* (Juška) išspausdino 33 dainas su maskolišku perguldymu Peterburge 1867 m.

XII. Vasaroje 1871 m. du Maskvos universiteto profesoriai, *Fortunatovas ir Milleris*, nuvažiavo į Kalvarijos pavietaj Suvalkų rėdyboje, kur dviejuose sodžiuose: Trobiškiuose ir Juniškiuose, surinko per tris nedėlias 150 dainų, kurių mažne pusė (70) buvo nuo vienos mergaitės. Rinkėjai, išskyrę 100 dainų, išspausdino 1872 m. Maskvos universiteto žinia (izvestija).

Prie tų dainų, išspausėtų kirilica, rinkėjai pridėjo maskolišką perguldymą.

XIII. 1880 m. Jonas *Juškevičia*, 3-iosios Kazanės gimnazijos mokytojas, pradėjo spausdinti lietuviškas dainas, savo brolio nabašninko kunigo Antano *Juškevičios* surinktas. Lik šiolei jau išėjo iš spaustuvės trys storos knygos grynų dainų (1569 skaitliaus) su išguldymu jose laikomo statrašymo ir dar viena knyga su antrašu: „Svotbinė rėda veliuonyčių lietuvių“ su svodbinėmis dainomis. Juškevičia spausdina savo dainas lotyniškėmis literomis, bet atmainingu statrašymu nuo seno-

vės. *Viso labo kunigo Antano Juškevičiaus surinktų dainų turi būti 7000 su viršumi, o tai dar ne iš visos Lietuvių ir Žemaičių žemės.* Kad visi tiek mylėtų savo kalbą, kaip ją kunigas Juškevičia mylėjo, tai jau turėtum mažne visas dainas ir pasakas surinktas ir galėtumėme kuomi prieš svieta pasigirti.

XIV. Lietuviškoji raštų *draugystė* Tilžėje, kilusi rudenį 1879 m., savo pranešimuose spausdina paduotas ir niekur dar neišspausintas dainas su vokišku perguldymu ir be tojo.

XV. Laikraštys „Archiv für slavische Philologie“ buvo patalpintos lietuviškos dainos *Leskino*, kursai drauge su *Brugmanu* išspausdino Strasbūre 1882 m. lietuviškas dainas su pasakomis.

XVI. Karaliaučiaus universiteto profesorius Adalbertas *Bezzenbergeris* savo knygoje „Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntniss der Sprache und des Volkstumes der Litauer. Göttingen 1882 m.“ patalpino nemažai dainų. Prie 34 dainų yra pridėtos gaidos.

XVII. Ant galo reikia priminti knygelę *M. Jankaus* su 22 dainom, išspausatą Tilžėje 1882 m.

1884, Nr. 7 ir 8, p. 247–252.

Pranciškus Lipštas, *P. L-as.* Aprašymas žemės turtų

Sylos šiame pasaulyje turi didelę galybę ir kiekviena savo prilikimą, taip kad daiktai – tai vaisiai anų pasaulinių sylų – yra vieni kitiems reikalingi. Tą teisybę mes matome ant kiekvieno žingsnio, norint tankiai gvėruojame (dūmojame) priešingai. Ne taip kurmis kenkia pievoms, kaip jis neleidžia, kad kirminai pakąstų šaknis medžių ir žolių; aršėnikas (žiurkžolės) užmuša žmogų, bet ir ne nuo vienos ligos gydo. Ant svieta visa kas priklauso taisyklių ir turi

likimą. Visas sątvaris vienmulis, nedailus, krupuliuotas: kalnai iš akmenų, akmenyje primaišyta sidabro, aukso, deimantų; druskynuose randame druską su smilčia; auksas žiburiuoja smiltyje – gyslotas varis – akmenys sąmaiščio⁶³ švino, špato, putnago (kvarco) ir kitų dalykų; ten vėl uola su moliu. Tai vis žmogus gali pelnyti dėl savo reikalų. Kaip tai galima pasinaudoti prigimties daiktus, mokina mumis mokslas, taigi matoma, kaip tas mokslas visiems naudingas. Jeigu mes nenuleisime rankų, bet pulsime prie mokslo, tai pakils mūsų kraštas, atneš mums naudą, pakils mūsų kalba, ne vienas užgiedos naują giesmelę, ne vienas atras geležį, druską savo krašte ir mokės iš jų pasipelnėti. Kas reikalaus parako, galės jį pats pasidirbti nepirkęs, jei tik turės medegą reikalingą; geležį rasime apščiai apie *Papilę*, o druską apie *Tverus* (Žemaičiuose). Tiktai žinokime, kad randami daiktai prigimtyje nėra tyri (čysti), jie sumaišyti, sutirpę, suvirėję į kupetą – taigi juos atskirk, ištrauk iš jų sau reikalingus dalykus ir iš to pelnyk. Svietas, pasijutęs, kad galima gauti grynus daiktus iš taip sukrautų, įsteigė (uždėjo) dirbtuves (fabrikus) ir iš anos medegos traukia naudą patys dėl savęs ir dėl kitų. Tai matydami mokyti žmonės ėmė savęs klausti, ar nebūtų galima palengvinti darbą žmonėms, norintiems pažinti visą sątvarį (sutvėrimą), turtus prigimties. Iš to tai kilo paskirstymas viso sątvario į dalis dėl lengvesnio įsitėmijimo dalykų. Į pirmąjį taip padarytą skyrių telpa *akmenys* ir *žemės*. Iš tikro tie grumulai, kokius tiktai galime matyti, yra akyse mokslo sudėti iš mažučiu dalių, vadinamų pirmokais (atomais). Paimk kokį norint ar granitą, ar norint ir deimantą, ar kitą kokį dalyką tos veislės; pervarę jį per ugnį, karštį, gausime sądėlines dalis, nebepanašias į pirmutinį daiktą: iš raudono gal (rasi) gausime baltą ar mėlyną, ar šviesų kitą akmenuką ar skystimą, ar smirdintį garą, ar kve-

⁶³ T. y. mišinio.

piantį, be jokio skonio, rūgštų, ugų (kartų) ar saldų, žodžiu sakant, ne tokius dalykus, kaip kad buvo ans pirmutinis daiktas, kurį turėjome rankoje. Imkime paveikslą – antai uola, mirkoma vandenyje, kaip ilgai nori, neduoda pelno nei atmainų; bet išdeginta bei aplieta vandeniu pavirsta į baltus pelenus, o prie to, jei mes sugausime tuo būriu garą, rasime jame tvaiką. Kitus šiokius netokius priemaiščius, k. a. žolgalius, žvyrą, druską, būtumėme uolų radę prieš jos išdegimą – nes ją deginant žolės sudegė ir garu išlėkė vanduo, taipogi žvyras ir druska apskalkino gabalus (šmotus), aptraukė lyva. Norint taip tai akmenų sukrautines gauti dalis, žinoma, reikia turėti nepaprastą ugnį, bet labai diktą, kurioje tirpsta naugės (metalai), kaip antai platina, geležis. Vandeniui neįveiks akmenų, veltui būtų darbas juomi versti putnągą (kvarcą) į smiltį, į pelenus; gali vandenyje mirkyti, kiek nori, marmurą, uolą, neišgausi skalkių, iš uolos negausi nei tvaikos, nei pasiputančių⁶⁴ (įveikiant vandeniui uolą) skalkių, jei bent numazgosi apneštus maurus. Nosis veltui uostys akmenį, nepajus graužulo nei smarvės, taipogi ir liežuvis nesupras kartumo nei saldumo, nei jokio skonio; pirštai gi pajus tiktai žiurbimą, dailumą, riebumą (talg), ar liežuvį akmuo pritrauks, kaip kad norėdams prisisiurbti (kreida, muilas). Tai dabar jau matome atskyrių akmenų nuo kitų veislių: 1) akmuo netirpsta nei vandenyje, nei įlaidžioje (lengvoje) ugnyje ir 2) neturi skanumo.

Nepatalpinsime į tą veislę kitų dalykų, k. a. salietros, druskos, kumparvosos⁶⁵, koso (alūno), sakalo druskos (glauberinės druskos). Jaugi mes randame salietroje, druskoje ir kumparvose šiokius netokius priemaiščius, bet mes ant to neapsistojame, mums reikia daugiau ko, taigi padarykime

⁶⁴ T. y. išsiplečiančių.

⁶⁵ Kumparvosas, kuparosas – cheminis sulfatas, naudojamas dažant audinius.

tuos dalykus tyrus. Šiaip reikalas ėmė spausti, kad svietas apmislytų, kaip jų daugiau gauti, – iš to kilo dirbtuvės (fabrikai). Norėdami gauti tyrą kumparvosą, gavo geležį, norėdami gauti křištolą, gavo varį. Taip pat atsirado ir druskos, k. a. sakalo druska, kosas ir kitos, iš kurių ėmė pelnytis. Gautą druską lengva buvo padaryti tikrą, kadangi ji tirpsta lengvai vandenyje. Antrapus buvo liežuvis vadovas ten, kur nieko negalėjo parodyti akys, taip sunku atskirti sutrintą salietrą, druską, šarmą, sakalo druską – nes tie daiktai tada visi balti, bet liežuvis vienus parodo esant sūrius, kitus karčiai neskanius, kitus ugius ar rūgščius. Prie to viso neprimirškime įveikimo ugnies; nieko nepadaro įlaidi, paprasta ugnis, girdisi vien čirškėjimas (salietra), traškėjimas (druska), bet atmainų nematome; karštoji gi ugnis, žinoma, sutirpina. Taip tai gauname atskyrių antros veislės druskų: 1) druskos lengvai tirpsta vandenyje, 2) neišsileidžia paprastoje ugnyje ir 3) yra tai sūrios, tai karčios ar ugios, tai rūgščios neskanios. (Dar ne viskas⁶⁶.)

1883, Nr. 2, p. 47–49.

Stanislovas Dagilis, *S. D. S.*
**Keli žodžiai apie poeziją abelnai,
o ypačiai apie sudėjimą eilių**

I.

Senesnėse gadynėse raštai buvo dalinami į poeziją ir prozą pagal jų viršutinį būdą: vis, kas eilėmis parašyta, vadinosi poezija, o ištisas raštas – proza. Bet toks žvilgis ant skyrių, kaip paremtas ant viršutinio pamato, su visu teisybės neiš-

⁶⁶ Kitos straipsnio dalys spausdintos 1883, Nr. 3, p. 72–75, Nr. 6, p. 172–176, Nr. 7, p. 208–210, Nr. 8, 9 ir 10, p. 256–264.

reiškia. Poezija gali būti ir ne eilėmis parašyta, o vėl blogos eilės negali nieko bendro turėti su poezija; greičiau joms pri-der eilininkystės vardas, ir sudėtojas tokių eilių yra tikras eilininkas, eiliadirbis, o ne poetas. Dėl tos pačios priežas-ties poezija nesti giesmininkystė, nes ši, žemindama tiktai eiles, kurios vieninteliai ir deri giedojimui, arba dainavimui, neapima viso to, ką žymina poezija. Pagal dabarnykštį iš-manymą poezija yra išreiškimas tobulos grožybės, vadina-mojo ieškinio (idealo), t. e. mislyje tiktai išstatomo paveikslu tobulybės, kurio ir nėra visame pasaulyje, bet koks pagal išmones poeto galėtų ir turėtų būti tas ar kitas daiktas, at-sitikimas arba žmogus; lygiai taipogi ji yra su išreiškimu ir viso tam priešingo, t. e. visokio klydžio nuo kelio tiesos, gero ir grožybės dėl parodymo, koks neturi būti daiktas. Iš šitokio daug gilesnio žvilgio išsiaiškina skyrius tarp prozos ir poezijos: pirmoji parodo daiktus, kokie jie iš tikro yra, o antroji – kokie tur arba netur būti. Dėl geresnio išmanymo tos tiesos sulyginisime „Anykščių šilelį“ ir „Aprašymą žemės turtų“⁶⁷. Nors dėl šio reikalo nederėtų imti sulyginimopi eilių ir ištisos prozos, vienok tai niekas nekliūva: tvertojas „Anykščių šilelio“, kaip žemiau pamatysime, apie zokonus sudėjimo eilių mažai tesirūpino, taigi jei mes sujauktumėme ir suardytumėme visas tas eiles ligi paskutinei, visgi nieko poetiška vertybe lygaus „Šileliui“ visuose lietuviškuose raš-tuose atrasti negalėtumėme. Ne eilėse „Šilelio“ tilpsta poe-zija, bet išreiškime mislių, todėl ir sulyginimas jo su „Apra-šymu žemės turtų“ turės čia tikrą vietą. Rašėjas paskutinio iš paminėtų veikalų sutenka skaitytojui žinias apie visokius akmenis, druskas, anglis ir nauges, apsako, kokio būdo kož-nas daiktas, kokie jo pavidalai, ar dega ant ugnies, ar tirpsta vandenyje, ar grynas, ar sumaišytas, kam yra vartojamas,

⁶⁷ Turimas omeny šioje knygoje prieš tai publikuotas Pranciškaus Lipšto tekstas.

kokią naudą atneša žmogui ir t. t. Jis nieko, nieko nuo savęs neprideda, nieko iš galvos neišmislia, o pasako tik tai, kas iš tikro yra. Iš to apsakymo skaitytojas semia sau žinias apie daiktus, išstato savo mislyje ir apima protu, t. e. supranta. Tokiu būdu aprašomi daiktai jam persiverčia į mislį. Su visu kitonišką aprašymą randame „Anykščių šilelyje“. Čia poetas, užsimanęs išstatyti tobulą paveikslą miško grožybės, vartojo buvusį Anykščių šilėlį tiktai kaip medegą, iš kurios padirbo tokį paveikslą ir prieg tam tokį prakilnų, koks buvo jo mislyje išstatytas. Poetas nesti vergas tikros būtybės, jis, aprašydamas kokį daiktą, ima visas jo ypatybes, reikalingas pasiekimopi užžymėto mierio, prie stokos – savo išmislytas prideda, o kas nereikalinga – su visu atmeta. Taip ans šilelis, kurs kitkart augo pas Anykščius, galėjo būti ir ne toks tobulas. Jei augo tenai lepšiai, ūmėdės ir baravykai, jei siūravo aužuolai ir pušys, jei jautėsi kvapas sakų ir skruzdėlyno, giedojo tilvikas ir lakštingala ir landžiojo po krūmus vilkas ir lapė, tai visų kitų veislių grybų, medžių, žvėrių ir paukščių galėjo ir nebūti. Bet poetas, norėdamas parodyti mislį grožybės, rinko iš visų miškų vis, ką gražu atrado, ir surinkęs kaip kvietkeles taip gražiai susodino savo „Šilelyje“, jog kilo prieš akis skaitytojaus tikrai prakilnus paveikslas miško, kuriame ana mislis grožybės stojosi nebemislijama tiktai, bet regima ir, taip sakant, jaučiama prastu dasilytėjimu. Iš tiesų, mes, skaitydami „Šilėlį“, tarytumei savomis akimis regime kožną žolelę, kožną medelį ir anus putinus, krauju varvančius, ir kvietkuotas, lygias, geltonas kaip žvakės pušeles, jaučiame visus tuos kvapus žolelių, tą pastebėtiną tylą miško vidunaktyje, girdime trenksmą ir ošimą miškinių gyventojų ir sutartines paukštelių, dyvinai skambinančias mišką dienai auštant. Tokie tobuliausio prakilnumo abrozai, mums beskaitant, taip smarkiai užgauna jausmus, taip sujudina širdį, jog ir mes lygiai su Anykščiais džiaugiamės dėl neišpa-

sakytos grožybės šilelio ir lygiai su jais ašaras liejame dėl tos grožybės išnaikinimo. Be abejonės, mes savo amžyje šimtais kartų esame matę šilą, bet niekad žiūrint į jį širdis taip neplastėjo, kaip skaitant „Anykščių šilelį“, nes niekad neregėjome visų taip dailiai krūvon surinktų gražumynų, o kartais ir rūpestingai įsižiūrėdami patys tūlų daiktų aiškiai regėti ir jausti nemokėjome, kolei poetas, perėmęs daug aštresniais savo jausmais ir smailesne žiūra, mums viso to neišguldė ir aiškiai regimo nepadarė. Regėdami poetą viršesnę už mus esantį pastebėjime daiktų, mes su visu jam pasiduodame, žiūrime jo akimis, klausomės jo ausimis, paduodami jo valiai savo jausmus ir tarp to nei klausti savęs nebeklausiamo, kas tikrai buvo, o kas išmislyta poeto, gana mums ir to, jog vis tai galėjo būti. Vienok iš paminėtos priepažinties viršesybės poeto negalima išvesti, būk jis, lyg koksai burtininkas, galėtų pritraukti dūšią skaitytojus prie kokio nors išmislyto abrozo. Išmislas nesti be jokios tvarkos, jis turi taipogi savo zokonius, dedančius priderinčioje vietoje rubežių, kurio negali peržengti poetas, nepražaidęs įtekmės ant skaitytojų. Jis pilnai liuosas vartoti medegą pagal savo norą, bet negali daleisti nieko priešingo, jei ne tikrai, tai bent galimai, poetiškai teisybei. Taip, jei p. Baranauskis dėl didesnio išgrožinimo šilelio būtų patalpinęs tarp pušų ir eglių žilvičius su obuolais arba gražiausias palmes ir vynmedžius, kurie apie Anykščius neauga ir augti negali, arba karklus, lygius drūtumu aužuolams, amžiais suretėjusiems, ir augančius ne slėniuose, o ant viršukalnių, – tai būtų daleidęs poetišką neteisybę; o jei nuo savęs pridėjo nebuvusias ar epušes, ar vinkšnas ir kitus medžius, tai nors iš būtiškos pusės neteisybė, iš poetiškos – bus tikra teisybė, nes vis tai galėjo būti. Ant galo turime priminti, jog poezija ne visados išreiškia vien tikrai galimus daiktus ir atsitikimus. Ji sutveria ieškinį (idealą), o ieškinys ir taip nepasiekiamas savo tobulybėje, kartais kilsta taip aukštai,

jog atsiskiria nuo žemės ir sutrauko ryšius su visu tuo, kas yra žemiška; tada poetiškas paveikslas stojasi tikru vaisiumi tvirtu vėvės (fantazijos), paveikslu ideališku, vartojamu dėl išreiškimo šios ar tokios mislies poeto arba šiaip išmonės ir tikėjimo žmogaus. Čionai priguli visi tokie daiktai, kaip šneka velnio su šinkoriais, šnekos pasakose visokių gyvulių ir negyvų daiktų, pasakojimai apie vaidinimąsi ir kitus stebuklingus daiktus, neišguldomus ant pamato paprastų zokonių gamtos, o tik išstatomus mislyje, daleidžiamus, lyg būtų galinčius atsitikti. Tokiuose veikaluose ir rašėjas neturi mislies įkalbėti žmogui priimti vis tai už tikrą būtybę, ir skaitytojas lengvai numanyti gal, jog toks pasakojimas yra tik viršutinis būdas šnekos, pats per save neturįs nei jokio svarumo. Jis yra, taip sakyti, žievė, kevalas riešučio, kurio viduje tilpsta tinkas valgymui brendulys, t. e. įtura, idėja ir pamokslas, ans dvasiškas brendulys dėl pasotinimo dūšios skaitytojaus. (Žiūr. „Regėjimas“ A. 1883.⁶⁸)

Ir taip, iš viso čia pasakyto galime išvesti sekančias tiesas: proza gamtinius daiktus, veikalus ir atsitikimus ant pamato jų pažinties perverčia į permones ir mislis, duodančias skaitytojui apie tuos daiktus tikras žinias dėl pasisavinimo protu, o poezija priešingai – permones ir mislis (idėjas), kilusias dūšioje poeto, apvelka paveikslais daiktų, veikalų ir atsitikimų dėl pasisavinimo jausmu. Arba trumpesniais žodžiais: proza paverčia daiktus į mislis, poezija – mislis į daiktus, ana užduoda darbą protui, ši – jausmui, ana parodo tikrą teisybę, kas yra, ši – išmislytą, poetišką teisybę, t. e. kas šiaip ar taip galėtų būti, nors iš tikro ir nėra.

(Toliau bus.⁶⁹)

1886, Nr. 1, p. 6–9.

⁶⁸ J. A. W. L. [Andrius Vištelis-Lietuvis], „Regėjimas“, *Auszra*, 1883, Nr. 2, p. 29–25.

⁶⁹ Straipsnis liko nebaigtas.

Jurgis Mikšas, X. Norvegijos apšvaista

Norvegija – tai mažutė ir biedna karalystė; gyventojų vargiai turi iki 2 milijonų, bet jos apšvaista tokia, kokia gal pasigirti retai kokia ponystė.

Norvegijoje, pagal žodžius Brošo, tautinę apšvaistą neatmestinau ir dykai apturi kiekvienas vaikas, pradedant nuo 8 iki 15 metų. Žemesniosios, pirmutiniškos tautinės iškalos yra išsišakojusios po visą kraštą. Jos yra pastatytos pagal vyresnybės patvirtintus pamatus ir jų prižiūrėjimas priguli tai pačiai vyresnybei. Nerokuojant iškalų, kuriose moko dykai, yra taip pat daug iškalų, įkurtų per pačią vyresnybę arba per nekurias draugystes, arba vėl per nekurias esybes, – iškalų, kuriose už mokslą reikia mokėti. Norint nekuriai esybei iškalą įkurti, nereikia to prašyti vyresnybės leidimo, bet tik reikia, kad mokslas tokioje iškaloje eitų pagal įrėdį (programatą), kurio prisituri tautiškos, per vyresnybę įkurtos, iškalos. Jeigu vyresnybė atrastų, jog mokslas tokioje iškaloje eina neprideramu būdu, tai gali užginti tėvams leisti ten savo vaikus mokytis. Norvegijoje per vyresnybę nutarta, jog kožnas tėvas neatmestinau tur išmokyti savo vaikus skaityti ir rašyti; tėvai, nesirūpinantieji savo vaikų apšvaista ar tai tautiškos, kur dykai moko, ar kitose iškalose, esti koravojami.

Dirbtuvėms ir fabrikams, kur ir vaikai eina dirbti, yra aštriausiai užginta periškadyti vaikams apturėti reikalingą apšvaistą.

Pirmutiniškos tautiškos iškalos priguli valsčiams, yra jų užlaikomoms ir rėdomoms per komisijas, kuriose pirmasėdžiais esti parapijų kunigai. Tos iškalos apturi šelpimą ar iš prefektūros, ar iš tyčiomis tam paskirtos iškališkos skrynios, arba iš pačios karalystės.

Pirmutinių tautiškų iškalų mieris yra papildyti naminių vaikų auginimą, įkvėpti jiems tikrai krikščionišką šviesą ir duoti tokias žinias, kurios būtų tinkančios kožnam tolesniame moksle pagal išgalėjimą ir tolesnį kožno mierį.

Daiktai, kurių vaikai mokosi, yra šie: skaitymas, tikyba, Biblija, trumpa fizikinė geografija, prigimties mokslas, istorija, aritmetika, giedojimas ir, jeigu galima, tai ir gimnastika su kariniais išsilavijimais. Iškalos direktorius gali praplacinti paminėtą įrėdį, pridėdamas kalbamokslį, arba gramatiką, geografiją, istoriją, paišymą, žemės mieravimą, o mergaitėms – rankų darbą.

Norvegijoje, nerokuojant iškalų, visuomet būnančių toje pačioje vietoje, dar yra iškalos, taip sakant, važinėjančios, persikeliančios iš vienos vietos į kitą, ir vienos paskirtos ir berniukams, ir mergaitėms, kitos gi tiktai berniukams arba tik mergaitėms – vis pagal tai, kaip išpuola reikalas.

1855 metais vaikų, einančių iškalon, visoje Norvegijoje, kaip miestuose, taip ir sodžiuose, buvo 270 780. Iš jų 213 842 mokėsi iškalose, pasiliekančiose toje pačioje vietoje, 31 150 iškalose, važinėjančiose iš vienos vietos į kitą, 3 000 mokėsi iškalose, rėdai neprigulinčiose, 18 000 aukštesniose iškalose ir tiktai 4 769 vaikai visiškai nesimokė.

Vaikų mokinimu buvo užsiėmę 3 942 vyrai ir moterys. 1875 metų pabaigoje sodžiuose ir miesteliuose buvo 4 591 iškala, iš kurių 2 100 turėjo savo namus, ir 2 491 iškala talpinosi samdytuose namuose.

1875 metais iškalų užturėjimui sodžiuose buvo išduota 3 950 000 frankų⁷⁰, o miestinėms iškaloms 1 073 000 frankų, iš viso gi daugiau nei 5 000 000 frankų. Prirokuojant dar užturėjimą aukštesniųjų iškalų Norvegijoje paminėtais metais

⁷⁰ 4 frankai yra lygūs 1 rubliui arba 3 markėms. (*Redaktorius pas-taba.*)

apšvaistai išduota apie 8 milijonus frankų, arba kas reiškia po 4,5 franko kožnai asabai karalystėje.

Dėl to gi 1840 metais Norvegijoje, rokuojant aklius, nebylius ir bepročius, tiktai penki vaikai iš šimto buvo nemo-kyti; 1860 metais – trys iš šimto ir 1875 metais tiktai du iš kožno šimto vaikų liko nemokyti.

1885, Nr. 10 ir 11, p. 345–347.

Fr.

Tilžė

(Su abrozu)

„Aš nusieisiu į Tilžės miestą,
Aš pasistosiu tarp lietuvininkų.“

Kokio lietuvininko širdis nesidžiaugia pamačiusi Tilžės bokštus, ar tai būtų kad ant turgaus atvažiuojame iš Nemuno lankos, vieno vaisingiausiųjų kampų visos Prūsijos, ar tai būtų kad iš Ragainės atvažiuodami ir juodąją koryčią vokiškos bažnyčios su taje lietuviškos bažnyčios pamatome, į kurią nedéliomis ir šventėmis einame. Čion moliavotojas Tilžę parodė, kaip ji šalia Nemuno šlovnai gul. Balandžio mėnesio dienomis, kada pavasario saulė stipriąją Nemuno ledų kartą tirpina ir iš Žemaičių bei rusiškosios Lietuvos ledynės pareina, prasideda ant plačiosios upės ir ant didžiųjų klėčių prie kranto naujas gyvenimas. Čia pareina storpilvės vytinės ir puidokai su javais, ir tampa privairytos Tilžės ir Karaliaučiaus kupčių pirktosios sielės budavonės medžių, pramoningai sutaisytų. Iki į Inglioniją⁷¹ eina tie medžiai, ir mūsų javai, patys kiaušai, sviestas, kėžas, kuriuos valgomus daiktus vaisingoji Lietuva pagamina, eina į Berlyną. Taip ap-

⁷¹ T. y. Angliją.

rūpina mūsų Lietuvos žemę, ir ką lietuvininko stropumas išgabena, Prūsiją. Tilžės kupčius vėl gelba ir tarpininkauja didžioje kupčystėje. Tilžėje tur mūsų draugystė „Birutė“ savo būvį. Ten yra ir mūsų aukštesniosios iškalos (šuilės), rods, vokiškos, kuriose lietuviškai tik dvi adyni per nedėlią temokina. Ten ir mūsų laikraščiai išeina: „Aušra“, „Tilžės keleivis“, „Nemuno sargas“. Ten ir perkame, ko geram gyvenimui reikia. Tilžėje yra lietuvininkas mielai matomas, o ir jis pats Tilžę mielai mato, kuri čion numaliavota yra.

1886, Nr. 4, p. 128.

**Juozas Andziulaitis,
J. Andziulaitis (Kalnėnas).
Apšvaistos dalykuose**

Mačių Jonui atminties dėlei

Dvyliktame num. „Aušros“ 1885 m. esu kalbėjęs apie girtuoklystę, kaipo didžiausią priežastį doriško ir medegiško nuopolio draugijos; paminėjau tenai, kad šaknis to bjauraus papratimo kyšo tamsybėje ir skurdgėloje, o todėl nė jokie drausmingi pragumai jo neišnaikins; paminėta taip jau tenai buvo, jog pikta galima sudilyti vien nukirtus jo šaknis, t. y. praplatinus apšvaistą, kuri yra čia vienintelis pragumas. Prie to svarbaus klausimo grįžtu antruktart.

Istorija rodo, jogei nė viena tiesastatystė spyrimu ir drausme nedasiekė pageidauto taikio, bet dar labiau didino pikta; tuo tarpu tasai lyčius rasi galėtų įvykti apmokesčiąvus geriančiusius? Kiekviena tiesdavystė, turėdama savo neatmestina pareiga stengtis priešai plintančią girtuoklystę, ypač žemesniuose sluoksniuose draugijos, privalo ieškoti tokio vaisto, kurs jei ne pilnai, tai bent pusiautinau pamažintų tą plačiai įsi-

kerėjusią piktybę. Paveizdas šiame dalyke gali būti prancūzų tiesdavystė (įstatai 3, vasario 1873 m.) kaip, regis, gudresnė ir turinti racionališką pamatą: ji uždeda koros nuo 1–5 frankų ant patiktų girtais⁷² vietose atvirose (akivaizdinėse), kavinėse ir restauracijose pirmą kartą; antrą kartą 6–30 dienų kalėjimo ir koros 16–300 frankų; sekančiais atvejais, apart didesnių korų, tokie individai nustoja: 1) tiesos duoti balsą rinkimuose; 2) tiesos būti išskirtam į pasiuntinius Buto; 3) tiesos prigulėti prie atlikimo visokių visuomeninių reikalų ir 4) tiesos nešioti ginklus dvejus metus. Laikytojai karčiamų, priimdami pas save girtus ar pardavinėdami jiems gėralus, taip pat yra kroti, o keleriopuose atsitikimuose grasina jiems uždraudimas prekiauti ištisą mėnesį. O ką tie įstatai atsiekė? Tegul kalba už mane skaitliai: regime, kad Prancūzijoje (Noailles, Un essai de syllogisme économique, Revue des deux mondes, nuo 15 balandžio 1872 m.) yra apie 400 000 karčiamų (cabarets), kuriose per metus išsiparduoda gėralų už 2 ½ milijardo frankų; iš tų nuo darbininkų pripuola 1800 milijonų fr., kas sudaro beveik ⅓ vertybės visos ūkinės produkcijos.

Ne puikiau dedasi ir kitur. L. Felix (Die arbeitler und die gesellschaft, 1874) paduoda šiokius nustebėtinus skaitlius: Anglėnuose išgerta

1871 met.	įvairių gėralų už 108 mil. svarų sterlingų
1872 met.	190
1873 met.	125

koktai ant pusės persveria visuotiną sumą anglišku lietos pelnų; iš to skaitliaus didesnė pusė išpuola ant darbininkų.

Šiauramerikiškose Suvienytose Valstijose 1870 m. išgerta už 1487 milijonus dolerių, iš kurių ant vieno Niujorko pripuola 246 617 520 dol., o ant dievoto miesto Bostono –

⁷² T. y. pagautų girtų.

27 979 575 dol. Tais pačiais metais aulinka suma sumų javų, drabužių, laikraščių ir spaudos išnešė Suvienytose Valstijose tiktai 905 mil. dol. – 500 mil. mažiau neg konsumcija gėralų.

Austrijos biudžetas už 1875 metus rokuoja pelno:

iš mokesčių už arielką – 8 030 000 rėniškų auksinų

vyną – 4 200 200

alų – 23 430 000

Biudžetas Vokietijos už 1871 m. rokuoja mokesčių už arielką 8 651 440 dolerių, o karalystės švedų už 1872 m. (pagal d-rą Sidenladh) tojo mokesčio 11 200 000 riksdalerių. Pagal Chr. Sarauv'ą Maskolijoje (Das russische reich in seiner finanziellen und ökonomischen entwicklung seit dem Krim-kriege 1873) mokestis už gėralus jau 35 metai kaip išneša trečią dalį visų mokesčių lietos, o met. 1871 davė apie 150 mil. rublių.

Šitie skaitliai aiškiai rodo paplitimą, kaskart besidauginantį, tos piktybės, nežiūrint daugybės tramdančių ją blavystės draugysčių ir drausmės valdytės. Išrasti vienatinę panacėją dėl sunaikinimo jos nebėra galimas daiktas, nes toji piktybė yra vaisius įvairių priežasčių ir aplinkybių ir be baimės dar gali pasislėpti po skraiste tamsos visatinės ir visuomenės nenoro abelnai suprasti ir prašalinti ją. Sumanesnės ir prakilnesnės žmogystės, gali sakyti, po vieną tik, malonėtų sutriuškinti tą pamatą, ant kurio rymo girtuoklystė, bet vienvostovis ką beįveiksi? Tą griovimą pamatų gali atlikti apšvaista, berods, ne viena tik, bet žengdama ranka į ranką su kitokiomis perkaitomis ir pertaisomis. Todėl teisingai taria Earl of Shaftesbury, kad ir įtekmė bažnyčios su iškala (vienų sau, numanu), ir rūpesnis apie platinimą (vienuotiniai) apšvaistos nueis ant nieko, pakol žmonės gyvena triobesiuose, aršesniuose už tvartus, o teisiau – paveidžiuose duobėms. Ruimingas butas su sveiku oru, čuiniai, higieniš-

kai užlaikomas, didelę etišką įtekme turi žmoguje ir yra pirmutinė įtarmė jo darbštumo, smagumo ir prigimto gyvumo. Iki tam tikriems įstatams neuždraudus aulinkai gyvenimų nesveikų, drėgnų, tamsių, sklepinčių ir nešvarių, – visi rūpesniai pagerinti dalį darbininkų sluoksnio eis per nieką. Įstatai neturi daleisti gyventi ankštame, skurdžiam bute per dideliam skaitliui darbininkų jau tai iš doriškų, jau sanitariškų priežasčių. O tuo tarpu d-ras Engel'is ekonomistų susirinkime Eisenach'e 1872 m. pridūrė, būtent Berlyne 80 tūkst. žmonių gyvena po žeme!

Liūdna regėti, kad šiandien, baigiantis XIX amžiui, duodasi jaustis beveik visuotinas toks humanitariškos apšvaistos navet aukštumose draugijos, nekalbant jau apie žemesnius sluoksnius jos; drįstu stigavoti⁷³, kad vadinamosioms „apšviestoms“ luomoms, kaip Lietuvoje, taip ir visur kitur⁷⁴ trūksta kaip doriško, taip lyginai ir protinio iš-

⁷³ T. y. ginčytis.

⁷⁴ Suprantama, joguei aš kratau tą dalyką nebe vien nuo punkto žvelgimo lietuviško, bet ir nuo visuotino; jeigu kas geistų užmesti, kad atsitraukdamas nuo lietuviškos dirvos netenku grunto po kojomis, tai tokiam galiu atitarti, joguei laikas pasimesti tą netikusį pažvilgį, pagal kurį kalbėti ne apie lietuviškas pravardes ir tolygius dalykus yra nusidėti tėvyniškumui. Lietuvos reikalai drūčiai surišti su reikalais visos žmogijos, ji įkūnyta joje, taip, jog kalbėdami apie vargus žmogijos, kalbame ir apie savo vargus; tai nieko, kad rašytojas neįskverbia į savo raštą žodžių „Lietuva, tėvyne...“ ir neprižada mirti už ją: jisai atjaučia užtai šiaip vargus mūsų krašto ir tvirtesniu keliu nor aprūpinti juos. Nuomanu, joguei netinka to dalyko atlikti taip, kaip tai darė p. Prasčiokėlis, kaltindamas lietuvius (?) už tai, būk jie imą kokias tenai fiktyviškas gubernantkas iš tarpo vokiečių ir prancūzaičių, kad tuo tarpu žinoma, joguei tų metų vaikai (iš kurių gali paskui dasipildyti perlenkis lietuviškos inteligencijos) arba seka paskui kiaulės uodegą (pas kiemionis), arba eina galvomis (po dvarus) ir, atskyrus labai labai mažą skaitlelį vaikų iš ponų (nepripažįstančių savęs lietuviams, o dažniau ir nebesančių jais), nė vieni, nė kiti nemato nė į akis nė jokių gubernantkų. Bet ir už tai dėkui, kad p. Pr. palytėjo taip svarbų draugijai klausimą, nes jau didis daugumas lietuvių galestauja, joguei mūsų laikraštyje nebetalpina raštų rūstesnės įtalpos, kurie palytėtų *dabarnykščius*, tikrus reikalus Lietuvos ir jos žmonių ir stengtųsi numaldyti vargus šios dienos... Vienok kur jūs, tikri *draugijiški raštininkai?* (*Autoriaus pastaba.*)

siplėtojimo, o per tą priežastį ir tikro pažvilgio į sociališkus klausimus. Ar ne didesnę dėkingystę teikia tasai „apšviestasis“, arba kitaip vadinamas „kultūrišku“, sluoksniu darbu guvaus kriaučiaus neg kruvinam vargui mokintojaus? Ištenka juk pasirėdyti pagal naujausiąją „rytojiškę“ madą, nešioti naujas pirštinaites, mokėti mechaniškai skaityti, rašyti ir rokuoti, perlakštuoti kelis romanus, puikiai elgtis draugystėje ir mokėti keletą prancūziškų ištarimų, idant būtum žmogumi „apšviestu“. Kiek tai žmonių dideliai suširstų, jeigu juos nepriskirtumėme prie „apšviestuosios“ klasės, kurie vienok niekada rankose neturėjo svarbaus tvaro, kurie apie dalykus, arčiausiai palytinčius kiekvieną žmogų ir ūkėšą, tiek žino, kiek prastas kiemionis, kurie atgrisdami nuo kiekvienos kalbos apie klausimus svarius klauso jų, jei tik per nevalią ir žiovaudami! Ar daugelis žmonių turi bent šokią tokių numanymą apie tai, kas tikrai yra apšvaista, ir supranta, kad nėra tai žiupsnis, ir tai dažnai menkas, pradinių atlūžėlių? Ar daugelis sumoja užduotį žmogaus ir lietos arba ūkio vyro, teisingai nusprendžia užbaigtinį lyčių savo darbų ir savitarpinį prietikį sąnarių kiekvienos draugijos ir solidariškumą jų reikalų? Ar daugelis žmonių geidžia ir stengiasi išsikelti aukščiau paprasto gyvenimo, kuriame kiekvienas įsigilinęs į patį save nemato prieš save kitokio mierio, kaip tik nupenėti savo kūną ir atsidžiaugti linksmybėmis šio svieta? Dažnai net pusėtinai išmokinti neturi to prakilnaus proto, esančio ženklu *tikrai* apšviesto žmogaus, o apsireiškančio noru ir besistengimu gyventi ne dėl savęs tiktai, bet pirmiausiai dėl kitų. Tokio mokslo, tokios apšvaistos šiandien duodasi jaustis visuotina stoka; o toji stoka atves ilgainiui dorišką ir medegišką nuopuolį draugijos, gimdydama proletariatą, ištvirkimą ir daugybę baisingų draugijškų krušų.

Apšvaista pati savyje turi taikį ir nepridera ją vartoti kaip ryką nė politikiškuose, nė kitokiuose reikaluose. Dailiu

paveizdu supratimo to principo gali šviesti įstatas, išduotas 1863 m. seimo didkunigaikštystės Badu, kurs, atėmęs iškalų priežiūrą nuo rėdo, pavedė ją komisijai, išrinktai per *tėvus* namų. Neįstabu, kada tūlas prancūzų tiesastatis pasakoja, jog, esą, duodant vaikams reiniškus auksinus, idant jie eitų padėti jam medžioti, anie atsakę negalį, nes turį skubintis iškalon. Neatbūtinai reikalinga lietai prilaikyti mokslinyčias ten, kur jų stoka, ir tuo laiku iškala turi būti liuosa nuo visokių politikiškų įtekmių ir vartoti ją kaipo ryką netinka, nes nedasieks savo taikio. Ne stramužįjimas šalininkiškuose taikiuose, tik plėtojimas proto yra užduotis visų mokslaviečių. Mokintojas, betarnaudamas visokiems mainantiesiems papūtimams, kilusiems iš aukšto, pagal tai, kokia partija arba žmogystė įgyja viršininkystę, arba viršugalę, tampa pasyvišku ryku vietoje protaujančios esybės, paskirtos mokinti kitus mislyti. Nuo žemiausiųjų iki aukščiausiųjų mokslavietės turi būti liuosos nuo visų vienpusinių įtekmių ir dėl visų šalynių vienodos. Mokslas turi būt išguldomas taip, idant jaunuomenė savintų jį iš meilės, persiimtų teisingumu ir šiluma jo, idant nešaldytų savęs bjauriu klausimu: ant ko jis man pareis? Kas išsimokins mislyti, kas įgis tikrąją apšvaistą, visur mokės išgauti naudą jei ne dėl savęs, tai dėl kitų, remdamasi ne egoistiškais, tik altruistiškais principais. Vienpusinis stramužįjimas davė draugijai gal daug guvių technikų, bet nebeįstengė duoti žmonių su širdžia, mokačių sumalšyti savininkiškus godulius ir *žmoniškai gyventi*.

Visiškai apleista didesnėje dalyje Europos, ypač gi Rusijoje, yra apšvaista žemojo sluoksniu žmonių. Tą, kas padaryta tose šalyse, kur laipsnis apšvaistos rodosi visų aukščiausias, galima tik už silpnas šakniukes laikyti. Koksai ten aprūpinimas mokintojų ir pačių pradinių iškalų, kaip mechaniškai yra prigaminami tie mokintojai! Argi prie tokio medegiško ir morališko aprūpinimo jų galima reikalauti, idant ant tos

dirvos imtų darbuotis žmonės buklėsi – kuomet karjera hotelinio tarno geresnį duoda atlyginimą, nes bent priešakyje jo paties hotelius šypsosi! Reikia tiktai palyginti išduotes ant iškalų su kitomis išduotėmis lietos, idant patirtum, kiek daug prie gero noro atlikti galima. Taip paveizdona, Maskolijoje iš 650 milijonų paprastų išduočių lietos 1882 m. tik 17 milijonų paskirta apšvaistos dalykams, kad tuo tarpu kareivystė suėdė tuos pat metus 185 mil.! – „Apšvaista žmonių per pradines iškalas, – sako Juozas Supinski’s savo tvare *Mysł ogólna fizyologii powszechnej*, – iki šiam laikui baigiasi visur tik išsimokinus skaityti, rašyti ir rokuoti; yra tai be ginčo dalykai svarbiausi, kurie padaro pamatą tolesniam išsilankstymui, bet jie nepatiekia žmogaus dėl pildymo reikalų draugijinio gyvenimo.“ Nuo savęs pridursiu, jogei pakol mokinimas vaikų iš žmonių bus toks formališkas ir tuščiaviduris, tol vaikai mokinsis tik mechaniškai skaityti, rašyti ir rokuoti, idant to gyvenime niekada nevertotų.

Bet ir tas pats mokslas ne taip labai plinta tarp visuomenės per priežastį nerūpesnio apie tai, kam pridera, noris reikia pripažinti, kad jau matyti nekuriose šalyse šviesūs progiedrulėliai bent iš tos pusės. Vienok šie skaitliai geriausiai išaiškina tą dalyką: tarpe 1861–70 m. šimtui vaikų, esančių to amžiaus, kada reikalinga lankyti iškala, mokinosi

Kunig. Saksen-Veimaro	102,2
Kunig. Nasavos	100,5
Karal. Saksonijos.....	100,3
Kunig. Saksen-Altenburgo	99,1
Karal. Vyrtembergo	99,0
Kunig. Badeno	98,1
Šveicarijoje	95,1
Hanovere.....	93,2
Danijoje	89,6
Prūsijoje (1864)	87,5

Bavarijoje.....	83,0
Prancūzijoje	76,5
Anglėnuose	76,2
Belgijoje	66,5
Meklemburgijoje.....	60,7
Austrijoje (1870–71)	57,3
Ispanijoje.....	45,3
Valakuose	31,9
Galicijoje.....	19,7
Bukavinoje	11,5
Turkijoje	10,5
Rusijoje.....	5,7

Šiauramerikoniškose Suvienytose Valstijose nemokėjo nei skaityti, nei rašyti žmonių baltosios šakos

metais 1840 – 549 000
1850 – 962 898
1860 – 1 260 575
1870 – 2 879 543

Rusijoje 1873 m. iš tūkstančio rekrutų tiktai 30 mokėjo rašyti; ten pat 1882 m. tik 20,35 % visų naujaujų graibaliojo spausdintu raštu, o nekurie ir rašyti mokėjo. Geriau stovi Prancija, nes iš rekrutų 1884 m. mokėta skaityti ir rašyti 87,7 %.

Kaip įvairus yra rūpesnis valdžių apie apšvietimą ūkėjų, regime sustatę šituos skaičius:

	metais	mokslinčių	mokintinių	mokintojų
Suven. Valst	1883	189000	9 750 000	281 000
Prancūzijoje	1884	78500	4 600 000	132 000
Rusijoje	1885	?	1 000 000	24 389

Tai tiek Rusijoje buvo, pagal urėdiškas parodas, mokytojų žemutinėse mokslavietėse, kurioms išleisti per bėdą

5 milijonai rublių. Žingeidu bus išgirsti, jogei, taip jau pagal urėdišką išskaitymą, 1884 m. išgerta Rusų viešpatystėje apgulkmiai 71 250 000 viedrų degtinės už 500 mil. rublių, t. y. kiekvienam žmogui (neatskiriant nė moterų su kūdikiais) vidutiniškai išpuola už 5,8 rubl. išmauktos arielkos. Dailus susatymas!

Kur iškalos geriau aprūpintos, ten ir ūkėjai šviesesni; paveizdą regime Suvienytose Valstijose, kur vienoms tik vi-suomeninėms mokslavietėms 1883 m. buvo išduota 818 mil. dolerių, arba Švedai su Norvegija⁷⁵. Švedijoje kiekviena asaba kupinuose metuose, kaip vyriško, taip ir moteriško veislo, neišskiriant nė suomių su laponais, moka skaityti, o jaunuomenė – ir rašyti. Dėl to tai švediška iškala parodoje Viedniuje⁷⁶ pelnė daugiau nuodabonės ir gyriaus negu didžiausi išdarbiniai.

Vienok pradinės iškalos, tokios, kokios yra jos dabar, kaip mokina patyrimas, nebeįstengia priderinčiai išmokin-ti jaunosios eilės, jau dėlto vien, kad priespirtis neturtingų tėvų leisti vaikus iškalon pailginta, o kur jos nėra, užvesta būti negali. Sluoksniuose, apie kuriuos kalba, jaunuomenė iš anksto turi rūpintis uždarbiu, idant nebūtų sloga tėvų. Reikalingas todėl tolimesnis mokymas iškalose *vakari-nėse* ir *nedėldieninėse*. D-ras J. Bona Meyer'is (Die fortbil-dungsschule in unserer zeit, 1873) teisingai davadžioja, kad valdžiai guli reikalas pasirūpinti tuo dalyku. Nes kadangi valdystė kernoja už peržengimą tiesos ir įstato, nepriimda-ma jų teisinimosi nežinojimu, tai jos pareiga skototis, idant kiekvienas gyvatininkas tiek būtų mokintas, kad galėtų su-prasti jos įstatus. Antraip ji papildo dangun šaukiančią ne-teisybę. Kas prider prie iškalų vakarinių, velytina būtų pries-pirtis tam tikrų įstatų, kokia naudojasi karal. Viurtembergo,

⁷⁵ Dirstelk „Aušros“ 10–11 n. 1885 m., Norvegijos apšvaista. (*Auto-riaus pastaba.*) Šioje knygoje žr. p. 290–292.

⁷⁶ Wieden – Vienos miesto dalis.

kunig, G-otos ir kitur. Iškalos tos, šalip lavijimo abelnai, turi taikytis prie užvado, kurį paskiria sau lankytojas.

Atsakantis skaitlius besidanginančių mokintojų turi platinti apšvaistą po visą šalį, laikydami skaitymus visuomenei, uždėdami susirinkimus ir uždarbaujančias bendrybas, lygiu būdu vakarines iškalas, parodydami visatimei rykles ūkyje ir amate, pamagindami naudotis iš paskolingai – sučėdytinių skrynių ir draugysčių išlaikos arba atsargumo, plėsdami sveikas nuomones ir žinias apie draugijinį ūkį, prekynę, verslą ir pramonę⁷⁷. Tokiu tai būdu draugija įgautų medegiškos tvirtybės, kuri yra pakloda visuotino išsiplėtojimo gyvenimo ir pamina žengiant civilizacijos kopėčiomis pirmyn, be jokių užkliuvimų ir sutrikimų. Tokioje draugijoje visokie pikti papročiai greitai nyksta, nes neturi kur įleisti šaknų, netur įtarmių bujojimo. Tokia draugija turi būti, bet ar tokia yra? Ar stengiasi kas padaryti ją tokią? Žvilgterėkime į savo lietuviškus tautiškus ir draugijiškus reikalus – ką daugiau kalbėti, kad iki šiolei savo *knygos* neturime!!

1886, Nr. 5, p. 129–136.

Jonas Mačys-Kėkštas, *Ma...iu Jonas*.

Iš ūkio

Noris p. Nėris, išleisdamas į žmones savo pagirtinus „tris pamokslus apie gaspadorystę“⁷⁸, paskyrė gerą vietą savo knygutės raštui apie mėsą, vienok neužkenks dar trumpai pašnekėti apie tą didei svarbų mūsų ūkiui dalyką, nes, teisybę pasakius, knygelė Nėrio nelabai yra paplitus tarp žmonių dėl

⁷⁷ F. K. Martinowski. *Nie dajmy się. Pogawędka społeczno ekonomiczna*. Warszawa 1885. (*Autoriaus pastaba*.)

⁷⁸ Ignacy Lysowski, *Trys pamokslai apie gaspadorystę dėl gaspadorių sodiečių*, vertė P. Nėris, Ragainė: spaustuvė Albano ir Kybelkos, 1883.

sunkaus pristatymo jos ir bailumo mūsų ūkininkų pirkti ją kaip draudžiamą vyriausybės. O mūsų gaspadoriai labai reikalauja tokių pamokinimų, nes, tariant po tiesai, pas mus tokia tamsybė tame dalyke, jogei svetimo krašto žmogus, pamatęs, kaip mes gaspadoriaujame, pramintų mus jaučiais, kurie tempia sunkų jungą, bet iš savo darbo neturi naudos, nes nemoka verstis ir apsieiti kaip prigulint su tuo, ką jiems davė gamta ir gyvenimas. Na, artojai, tik geriau apsimislykite apie tai, ką čia pasakysiu. Kaip jūs pavadintumėte tokį žmogų, kurs turėdamas pinigų imtų juos mėtyti ir deginti? Arba vėlei tokį, kurs sunkiai uždirbtą duoną mintų po kojomis, trunkytų pakelėse ir vienu žodžiu naikintų savo gerą? Tikrai pasakytumėte, jog tai beprotis ir kvailas žmogus. O vienok, skaitytojau, pasidairyk į susiedus ir savo apielinkę, o išvysi, kad mes visi gerai paiktelime. Nes pažiūrėki tik: sėji tu grūdą išdirbtoje dirvoje ir tikiesi, kad iš to grūdo turėsi sau maisto ir pelno; bet apsigauini, nes javai tau neužderėjo, o neuždera tankiausiai dėl to, jog žemė po pasėliu nebeužmėžta, neturi tiek peno, idant išmaitintų grūdą ir išleistų iš jo buinesnį diegą. O iš kur dirva ima tą syla dėl užauginimo javo? Iš mėšlo. Na, o mes ar mokame gaminti ir oravyti⁷⁹ jį? Berods, ūkininkai visada rūpinasi kuone daugiausiai mėšlo išvežti ant dirvų, bet į ką tas mėžimas panėšus! Tik juokas ima žiūrint, kaip tą mėšlą nieku paverčia. Tegul taip ilgiau mūsų ūkininkai versis su mėžimu žemės, tai dirvos suvis taps liesos, ir mūsų vaikai galės keikti savo tėvus už tai, kad jie taip blogai apžiūrėdavo jas, paversdami ir tą patį mėšlą, ką turi, į nieką. Mūsų gaspadoriai rūpinasi tik tirštuoju mėšlu, kurį palieka po nakčiai arba per žiemą arkliai, kiaulės ir galvijai su avimis, o myžalus jie išleidžia laukan per kiaurus pamatus, kuriuose padaro tam tyčia skyles, idant tvarte

⁷⁹ T. y. vėdinti, paruošti.

būtų sausiau. O tuo tarpu ar žinai, skaitytojau, kad myžalai yra geresnis mėšlas už tirštąjį? Visų svarbiausia dalis mėšlo yra toks dalykas, kurį vadina *amonijoku*, o to myžaluose yra visų didžiausia dalis; myžalams nusekus ir amonijokas drauge išgaruoja, o tokiu būdu nyksta visa gerovė mėšlo. Prie tam atėjus mėžatvei žmonės tą patį, jau netekusį geriausios dalies mėšlą veža į laukus ir palieka tenai bežluksant kelias dienas, o kaip kada ir dvejetą savaičių (nedėlių), iki ir užsilikęs dar amonijokas gauna išsivėtryti; paskui jau išskrate palaiko dar kokią dieną ir tik tada pradeda arti, kad tas mėšlas išdžiūvo, išgaravo arba nusiplovė. Tokia eile gal pasilieka mėšle tik penkta arba šešta dalis viso to skystimo, kuris priduoja dirvai derlingumą. Pasakyki gi dabar, skaitytojau, ar mes, taip apsieidami su mėšlu, nesame lygūs tam žmogui, kurs mēto pinigus ir mindžioja po kojomis duoną? Mes esame žmonės tamsūs – apie tai nė nedvejok; bet statome save diktai ir išmintingais sakydami: „Ką ten mus ta knyga išmokins, bene jos rašytojas moka arti, akėti ir mėžti lauką; mes, kurie ant to stovime, galime geriau apie tai numanyti, tai kam gi mums toji knyga, kam mums tie raštai?“ Tai taip šneka tamsūnai. Vienok, brolau, labai klysti taip pliaukšdamas. Tas, kurs rašo knygą, pats gal nearė nė nemėžė, bet jis žino labai gerai iš tam tikrų knygų, kaip išmintingesni žmonės kitų kraštų elgiasi ir kokį jie iš to traukia pelną. Štai ir apie mėšlą, ar nori žinoti, ką sako tokie protingi žmonės? Jei apsiimi toliau skaityti šitą mano raštelį, tai aš tau papasakosiu apie tai, o gal šitie keli žodžiai vieną arba kitą paugždins geriau verstis savo ūkyje.

Taigi sakiau jau, kad visų svarbiausias dalykas mėšlo yra amonijokas, kurio didžiausia dalis laikosi myžaluose; jei amonijokas išgaruos, mėšlas nieku virsta. Tuo reikėtų pirmučiausiai pasirūpinti; idant tas amonijokas užsiliktų visas mėšle. Dėl to yra labai gera ir naudinga roda, tatai: ketin-

damas taršyti tvartus šiaudais, pirma apibirstyki sumintą mėšlą sausomis žemėmis, kurios sugers amonijoką su myžalais ir neduos jiems išsivėtryti. Nes reikia žinoti, kad amonijokas yra kaip druska; myžaluose jis ištirpęs, bet įsisunkęs į sausas žemes pasidaro kietas kaip druska, o tik išskrėtus mėšlą po lauką ir aparus jį, tasai amonijokas vėl atitirpsta ir priduoja derlingumą dirvoms. Prie tam daduodami prie šiaudų žemių, padarome ir daugiau, ir geresnio mėšlo, o atlikusius šiaudus galime sušerti galvijams. Tik reikia gerai įsidėti, kad žemės, kuriomis apibirstome mėšlą, turi būti sausos. Vasarą jų lengvai gausi, bet žiemai reikia tam tyčia pagaminti jos iš rudens ir supilti kur ties tvartu, apdengus po tam šiaudais. Geriausiai yra apibirstymui imti juodžemį, durpėtas žemes arba trupų molį. Molis geriausiai dera prie galvijų mėšlo, kurį po tam reikia krėsti ant lengvų, šiltų dirvų. Barstydami susigulėjusį mėšlą žemėmis, dar gero sau padarome tuomi, jogei tos žemės užlaiko nuo pagedimo arklių ir ypač avių mėšlą, kurs, kaip kiekvienas žino, greit perdega, suplėksta ir tokiu būdu eina niekais. Taip tai regime, kad klausydami šitų rodų, galime turėti dveja tiek mėšlo ir tai daug geresnio. Jeigu dar prie to minėsime, kad sąšlavas, peonus, suodžius, muilienas ir šarmą, vietoje ką belieti bile kur, turime pilti ant mėšlyno, prietvartės arba ir pačiame tvarte – tai ir bus beveik viskas, ką pas mus ant to sykio geram ūkininkui pakaks žinoti.

Taipogi dažnai mūsų daržininkai, kurie valdo keletą margų lauko ir kokią vieną karvaitę, skundžiasi, kad neturi kuomi užmėžti ir to paties sklypgalio. Vienok ar norite iš nebuto butą padaryti? Aš sakau, kad kiekvienas iš tokių daržininkų gali labai lengvai pasigaminti sau mėšlo ir tai neblogo. Tik iškaski ties savo bakūžiu duobę didumo, kaip sau numanai, išklostyki apačią šiaudais ir po tam meski tenai visada sąšlavas, žoles, išrautas pakelėje, žemių po trupų

tį, ypač išgriebtų iš grabių, ant to liek pamazgas, muilienas, šarmą ir kitus daiktus, kokius numanai, o iš to išeis paskui visai pusėtinas mėšlas, geresnis už mėšlą blogai šertų galvijų arba arklių.

Dar prie to viso prikeibsiu visų svarbiausią rodą: ketindamas mėžti lauką, atsidėki ant to pilnai, ir paprašęs į talką kiek reikiant vyrų, sykiu vežki mėšlą, išvežtą tuojau kratyki, o iškratytą taip jau ant tų pėdų užarki, nes jeigu laikysi mėšlą ant lauko bent dvi tris dienas, tai jis išsivėtrys, kaip pirma jau buvo šnekėta, ir užlaikys savyje gal tik penktą dalį savo sylų dėl pagerinimo dirvos.

Tai ir vis, ką galėjau dabar pasakyti. Žinai, jogei yra dar daugybė gerų rodų, bet jos netinka mums, nes suėda daug kašto; geresnių pragumų (spasabų) mėžti ir apdirbti žemę mes negalime iki kolei pasigauti, nes esame mažaturčiai ir mums nebeužteks pinigų nusipirkti reikalingų daiktų, kadangi prie tam turime mislyti tik apie tai, kaip atlikti rėdai visokius mokesčius, kurie kilte kyla ir, rodosi, ketina visai mus užsloginti. Užtai mūsų ir bėda, kad tik krauja mums mokesčius ant mokesčių, o nesirūpina apie tai, idant mes galėtumėme geriau ir išmintingiau versdamiesi apie savo lauką papildyti tuščią kišenių; draudžia mums, lietuviams, esantiems po rusu, apsišvietimo; bet neliauja sloginę mus padotkais ir visokiais nebuviais. Na, kad geidžia, idant mes būtumėme tamsūs žmonės ir neturėtumėme išmanymo apie jo visokius darbus, kad nenori jis mus apšviesti, tai mes gi patys žiūrėkime savęs, storokimės įgyti tiek akylumo ir proto, idant neverti taptumėme vardo aklų žmonių. Akyli gi galime pastoti pervis skaitydami geras knygas savo prigimtoje kalboje. Matai, žmogus, paėmęs lenkišką arba kokią kitokią knygą, skaitai beskaitai, bet ten taip mandrai parašyta, kad žmogus ir atmesi ją; pusę supratai, kitos pusės nesupratai, tai kas iš to? Mes, velyk, saviškų lietuviškų knygų žiūrėkime, tai

bus geriau. Dėl to tai jau nuo kelerių metų mokinti Lietuvos vyrai ėmė vienas per kitą rūpintis išleisti į svetą gerų lietuviškų knygų, ir jų storone išėina užrubežėje, ypač Tilžės mieste, kastelė jų, o tarp tų kas mėnuo ir šita „Aušra“, kurią dabar turite prieš akis. Skaitykime gi, vyrai lietuviai, „Aušrą“, skaitykime kitas lietuviškas knygas, o apšviesime savo protą ir nulaušime ragus tiems nevidonams, kurie tykoja ką pelnyti iš mūsų tamsos.

1886, Nr. 5, p. 148–151.

Juozas Andziulaitis-Kalnėnas,
J. Andziulaitis (Kalnėnas).
Maskoliškasis rubežius
(Su paveikslu)

Priglaudžiame prie šio numerio paveikslą maskoliškojo rubežiaus su jo aprašymu, pasitikėdami, jogei tas gali pareiti ant naudos tūlajam mūsų tėvynainiui, nelaimėi užklupus. Keleivis, norįs nukeliauti į prūsiškąją Lietuvą, privažiuoja prie rubežmedžio, juodai baltais brūkšniais nudaryto, kursai su dviem mažom tokiu pat būdu nudarytom būdelėm suvienytas; tuose urvuose dieną ir naktį lindi ginkluoti sargai (abieščikai). Vienoje pusėje to rubežmedžio stovi butas, kuriame gyvena sargai ir jų viršininkas, kitoje – taip pat butas parubežinės kamaros urėdininko. Keleivis prisiartina prie rubežiaus; šion jį sutinka ginkluotas maskolius ir veda į kamara, kur randa belaukiantį urėdininką, kurs, pareikalavęs nuo keleivio paso, iškrato jo visas panages. Jeigu randa viską tvarkoje, t. y. jeigu pasas ištikimas ir kišeniai tušti, tai, prispaudęs prie paso savo pečvietę, leidžia tolyn. Bet jeigu pasas jam pasirodys neištikimas, jeigu su savimi turėsi

kokius daiktus ar knygas, didelė bėda tavęs laukia! Jis tave suima, atima tavo pinigus, užpečvietija daiktus ir, surašęs protokolą, paduoda tave į abieščikų nagus. Čion tu turi progą apžiūrėti vidų antrojo buto; didelis kambarys su daugybe lovų pasieniuose, kuriose voliojasi abieščikai, sienos apkabintos įvairių veislių ginklais. Čion tave apstoja būrys besityčiojančių iš tavęs maskolių, iškrato tavo visus kišenių ir tuojau gabena į „kutuzką“. Apsireišk sau, skaitytojau, sieksnį ilgio ir pločio be jokio langelio urvą, tai „kutuzka“! Tave užrakina toje smirdinčioje skylėje, kur kvėpuoti yra sunku, ir tu ten daryki, ką nori; norėtum atsisėsti, bet nėra ant ko, atsigulti ant grindų, bet neišsitenki, o prie tam ant grindų labai nelemti vabalėliai lipinėja. Palaikę dieną ir naktį tokioje smarvėje, tave varo į kitą kamara, kur tas pats dedasi, ir taip toliau, pakol atvarys į vietą, iš kurios tu paieni. Todėl, jeigu tu turi reikalą persigauti per rubežių, tai niekados neik per kamara, bet turėki gerą žmogų, o jis tave naktyje perves. Norint nesuskaitoma daugybė maskolių sergi tą rubežių, vienok vietiniai gyventojai tokie yra lavūs (gudrūs), joguei be jokios kliūties gabena iš Prūsų, ko jiems reikia, ypačiai lietuviškas knygas. Maskolius, neduodamas lietuviams spaudos liuosybės, mislija juos sumaskoliosęs, o tuomi tarpu knygos kaip ėjo, taip eis, kad ten dar tūkstančius sargų suvarytų. Jis negali ar nenori suprasti, kad tokiu žvėrišku pasielgimu su lietuviais gimdo prieš save tik didžiausią neapykantą jų širdyse, kuri, kokiam ermyderiui užstojus, kuo geriausiai išsirodys!.. Kodėl jis su mumis nesielgia taip, kaip su mūsų broliais latviais? Tuokart mes jį mylėtumėme. Kodėl Prūsų valdžia nespaužia savo lietuvių ir pavelija vartoti kokias jie nori raides (literas)?

GROŽINĖ LITERATŪRA

Antanas Baranauskas, *A. B.* Lietuvos senovės paminėjimas

Giedu dainelę – savo giesmelę
Apie rūpesnius, vargelius
Lietuvos krašto; ne taip iš rašto,
Giedu senųjų žodelius.

Kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų –
Kalnai ir maži kalneliai –
Tenai Lietuva per amžius buvo,
Kaip sako mūsų seneliai.

Ten miškai snaudė, ten meškas gaudė
Kasdien lietuviai iš seno;
Ūžė, braškėjo medžiai nuo vėjo,
Ten, kur lietuviai gyveno.

Ant smiliakalnio, ant piliakalnio
Aužuolai švęsti kerėjo
Ir tie dievaičiai, kokius Žemaičiai,
Kokius Lietuva turėjo.

Tol už Dauguvos kraštą Lietuvos
Smalinė žemė⁸⁰ užgavo;
Šiaurėj Baltmarės, pietuos Juodmarės
Lietuvą aprubežiavo.

⁸⁰ T. y. Smolensko žemė.

Kyjovas, rusai⁸¹, latviai ir prūsai,
Gudai ir pikti totoriai,
Lietuvą pažinę, vainiką pynę –
Lietuvius dabın padoriai.

Ir labai buvo plati Lietuva,
Daug ana žemių įgijo!..
Žmonės laimingi buvo turtingi,
Niekur nebuvo vergijų.

Vieni didžiūnai buvo GALIŪNAI⁸²,
Ant vyresybės išrinkti,
O kiti saldžios klausė jų valdžios –
Visi mažiukais vadinti.

Amžiai sukako, kaip seniai sako,
Ir kitaip virto Lietuvoj:
Augo didžiūnai, augo GALIŪNAI,
Žmonės vergijon pakliuvo.

Svietas suspaustas, ašaroms praustas,
Prapult ant amžių ketino.
Gavo kantrybę, meilės stiprybę,
Tikybą šventą pažino...

⁸¹ Originaliame variante nėra kabelio tarp Kijevo (Kijowos) ir rusų:
Kijowos Rusai, Latviai ir Prusai
Gudai ir pikti Totorai.
Lėtuwą pažinę wainiką pynę
Lėtuwą dabinę padoriai.

Antanas Baranauskas, *Raštai*, t. 1: *Poezija*, parengė Regina Mikšytė,
Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 158.

⁸² GALIŪNAI, giminė Galionių, valdovų Lietuvos. (*Redakcijos ko-
mentaras.*)

Aužuolai griuvo, dievaičiai žuvo,
Krito ne viena žinyčia!
Po jais užstojo mokslo duotoja
Lietuvoj šventa bažnyčia.

Upėj šventojoj griekus mazgojo –
Po krikšto žmones nekaltus
Skyrė bažnyčia – vyrus trinityčia,
Moteris nuometais baltais...

Nors ponai spaudė, bažnyčia glaudė
Lietuvos prastus žmoneles
Po savo sparnu, kaip tikrus tarnus,
Kaip tikras savo aveles.

Amžiai sukako, kaip seniai sako,
Lietuvoj visai atsėjo:
Jos sudraskyta valdžia sukrito,
Daugelį kraujo praliejo...

Miškai išgriuvo, medžiai supuvo,
Ir nuogi laukai paliko;
Pievų žalumas, javų brandumas,
Kasmets prapuolė, išnyko.

Žmonės prispausti pradėjo jausti
Dažnai ir badą, ir marą –
Dievas gelbėjo ir prižadėjo,
Kad atsiųs laiką mums gerą.

Štai diena aušta, naktis išlaužta
Nyksta tarp lėtų žmonių...
Bet koks mums žodis tiesą parodys,
Koks keliavedis ves keliu?

Nesibijokim, neimanuokim –
Dievas, ko reikia mums, žino,
Kad bus per sunku dėl savo rankų,
Mumis pagelbėt ketino...

1883, Nr. 1, p. 8–10.

Andrius Vištelis-Lietuvis, *J. A. V. L.* Lietuviškoji kalba

O brangi lietuviškoji
Šventa kalba prigimtoji!
Už žemčiūgus tu brangesnė
Ir už viską meilingesnė.
Pats Viešpatis kvapu savo
Ir atvėręs žodžius tavo,
Iš balso visprigimimo
Prie pasaulių sutvėrimo.
Tu danguje karaliauji,
Liaupsint Pramžių nepaliauji,
Skambėdama tarp šventųjų
Jau nuo amžių amžinųjų,
Mūsų pratką gimdytojai,
Rytų žemės gyventojai,
Tavo žodžiais kalbėdavo,
Pirmneng čionai atkeliavo.

Tu tūkstančių metų česą
Praleidai kaip dienos šviesą
Ir laimėje, ir varguose,
Bet vis tuos pačiuos rūbuose.
Liudija mums tavo dainos
Giesmės, raudos, mitai seni –
Kad be jokios tu atmainos
Amžių amžius jau gyveni.
Versmės, upės – žemės gyslos –
Nemuno, Dunos⁸³ ir Vyslos;
Pilys, kalnai, kloniai, plynės
Reišk senas tavo sūpynes.
Tavo žodžiais mus senieji
Sentėviai garbingiausieji
Garbino tėvus senuosius
Ir visus dievus savuosius.
Ir maldomis, ir giesmėmis,
Tų pačių giesmių versmėmis
Giedodavo, dainuodavo,
Linksmindavos ir verkdavo.
Nes ir laimėj, ir bėdoje
Irgi Dievop šaukt maldoje,
Visad, visur tu šaunesnė
Ir žodžiuose gausingesnė.
Tu esi tarp daugio šimtų
Kalbų, sviete dar garbintų,
Ir seniausia, ir gražiausia,
Turtingiausia ir švelniausia.
Kiek iš jų mes pažįstam,
Nei vienoje neišvystam
Žodžių, taip širdingai meilių

⁸³ T. y. Dunojaus.

Neigi ištarmėj taip dailių:
Tėvs, tėvelis, tėvužėlis,
Motinėlė, brolužėlis,
Sūnytelis, dukružėlė,
Bernytužis, mergužėlė.
Tavo garso skambėjimą
Girdint dvasia mums perima
Lig kad kanklių vaitojimai,
Lig dangiški giedojimai.
Bet dėl žmogaus neteisingo
Buvai rūsti ir baisinga,
Nuo vieno tik balso tavo
Neprieteliai drebėdavo.
Darbymetyj, girioj, lauke
Tavo garsai švelniai plaukia,
Graudūs, liūdni, nuobodingi
Arba linksmi ir juokingi.
Ar verpėjos prie ratelių,
Ar skalbėjos prie prūdelių
Pasakojos apie dyvus,
Pabūklus gyvus – negyvus.
Apie milžiniškus skarbus,
Užkeiktus – ar Mildos darbus,
Jaunuomenės karalaitės,
Širdingos meilės dievaitės,
Kaip ją senių seniausiuose
Buvo siuntęs Dievs laikuose
Į Lietuvą, idant žmones
Lietų sandoron malonės...
Daugel kalbų jau pražuvo,
Daug suiro ir – sugriuvo;
Kitos kitaip apsirėdę –
Ir jaunos senas suėdę...

Jau ir tave, senutėlę,
Mūsų brangią motinėlą,
Jaunosios su skara maro
Dar gyvą į grabą varo...
Tavo vaikus pagadino,
Jaunas širdis pripildino
Neprietelius neteisybėms
Ir visokiomis baisybėms...
Jau vieni seniai pavarė,
Kiti peikė, keikė, barė,
Treti suvis užsiginė
Ir po kojomis pamynė.
Tu pašaliais drebėdama
Meldies Dievop dūsaudama
Už prigimties savo vaikus,
Paklidusius... piktus... paikus...

1883, Nr. 1, p. 10–13.

Andrius Vištelis-Lietuvis, *J. A. V. L.*
Regėjimas

I.

Op! op! kas ten?.. Nemunėli!
Ar tu mane šauki?..
Ar tik tykų vandenėlį
Pliuškendams sau plauki?

Ar tu mano dvasios girdi
Graudulingą raudą
Ir jauti, kaip skaudžiai širdį
Krūtinėj man skauda –

Iš didžiausio nuliūdimo
Ir kančių daugybės
Dėl tėviškės sunykimo
Garbės ir didybės?

Aš girdėjau dvasioj – tavo
Bylos slapti žodžiai
Viduj vilnių susiūbavo
Graudžiai ir nuobodžiai –

Ar gal liūdni balsai traukia
Dvasių pratkų mūsų –
Užmirštų, – ar dievai šaukia
Lietuvos ir Prūsų?..

II.

Kur jūs dingot, seni dievai,
Visų galingiausi,
Ir jūs, karžygiški tėvai,
Mūsų garbingiausi?

Ar Nemuno dumburiuose
Vaitojat ir stenat?
Ar Baltmarių vandeniuose?
Ar danguj gyvenat?

Ar eterių gilybėse
Skęstate ir tirpstat?
Ar aukštybių aukštybėse
Anapiliaus virbstat?..

Apsireikškit mums senuose
Paveiksluose kūno,
Senoj šlovėj – nors sapnuose
Tarp trenksmų Perkūno!

Mes – jūs vaikai alpstam, vystam
Kaip nustelbtas diegas;
Viens po kito nuolat nykstam
Kaip sapnas... kaip sniegas...

Attolinkit nuo mūs vartų
Pragaro baisybę!
Traukit iš smerties sielvartų,
Įkvėpkit tvirtybę!

Ak, mes ik smert' jus mylėjom, –
Kodėl mus apleidot?
Kodėl duodat piktadėjam
Naikint mus ir laidot?

III.

Girdžiu užma!.. kas tai yra? –
Prajovai! stebuklai!..
Žemė dreba... Žvaigždės byra
Ir reiškias pabūklai!..

Iš skanduolių amžių ūkų
Gūsiais oru sklįsta,
Plaukia, dairos... bet anūkų
Jau nebepažįsta, –

O! pažino vieną – kitą,
Trečią ir ketvirtą,
Ale kožną sunaikintą,
Svirstantį, netvirtą...

Kiek čia genčių ir giminių
Vienu sykiu spiečia!
Kiek čia laiko begalinių
Amžių krūvoj šviečia!

Kiek čia niekad neregėtų
Vadovų – galinčių!
Kiek užmirštų... negirdėtų
Galvočių – mįslinčių!..

Kiek čia meilės, kiek čia dailių
Paveikslų vienybės
Tarp tų begalinių eilių
Ir pulkų daugybės!

Kokie stuomens milžiniški,
Veidai stebuklingi –
Liūdni, ale karžygiški,
Kaip Kovo⁸⁴ rūstingi!

Dievai! kokie jų dyvini
Šarvai, ginklai, rūbai!
Ak! ak! visi jie kruvini –
Baisingi dvigubai...

⁸⁴ Kovas, pasak Teodoro Narbuto, lietuvių mitologijoje yra karo dievas.

Plaukia, plaukia... štai jau stoja
Ties kapais ant tako...
Stebėkis, jie tavęs moja –
Klausyk, ką tau sako!

IV.

„Jaunadvasi, ko dūsauji
Ūksmėj dūmų gojaus
Rymodamas? – Ko geidauji? –
Gal dangaus ar rojaus

Ir garbės jų, ir didesnių
Už Krézuso⁸⁵ turtų,
Ir kad Pramžius tau ilgesnių
Metų čia pridurtų?

Idant džiaugtis iš tų skarbų
Kaip karalius puikiai –
Slogyt – žmones ir be darbų
Žujoti kaip zuikiai?

Užverk duris širdyį savo
Ir užkamšyk plyšius,
Idant ten n' užmestų savo
Spąstų turtas klišius...

Žinai, jog priliko Pramžius
Visiems syk užmigti

⁸⁵ Krezas – Lidijos (senovės šalis Mažojoje Azijoje) karalius. Pasakojimai apie Krezo turtus dar jam gyvam esant virto legendomis; iš čia Krezo – nesuskaičiuojamų turtų savininko – vaizdinys.

Ir viską į amžių amžius
Apleist ir palikti –

Verksmus, vargus ir sielvartus,
Linksmynes ir bėdas
Ir pro amžinasties vartus
Eit į mūsų pėdas, –

Tuom pat keliu pro šį svieta
Už miglų... debesų
Vienaip į tą pačią vietą –
Iš čia savo čėsu...

Skarbų, turto negeisk godžiai:
Žinai, koks jų vertis, –
„Pinigai yr galvažudžiai,
Gyvastis ir smertis!“

Negeisk dangaus čia būdamas,
Paskiau jį įgysi,
Jei ant žemės gyvendamas
Ant jo užpelnysi.

Negeisk rojaus, nes sargs vardu
Aržuols stov pas vartus
Jo su baisiu ugnies kardu...
O vaisiai jo kartūs...

Negeisk garbės, nes ji traukia
Puikiais – kreivais keliais
Peklon – pas Auštrą, kurs kaukia
Tenai su prieteliais...

Tavo rojus, garbė, dangus
Ir visokie skarbai
Širdyj, dvasioj – bus taip brangūs,
Jei bus geri darbai;

Sutvėrėją jei garbinsi –
Tėvus ir giminę,
Ir tėviškę savo ginsi
Prieš vilkų kaimenę;

Jei n' užmirši mažutėlių
Dvasioj brolių savo
Šelpti mokslų trupinėliu:
Tai augs garbė tavo!

Jei darbuose nepailsi
Ir neabejosi:
Tai aukštyn akylai kilsi
Ir turtingas pastosi!

Karžygiškas vardas tavi
Ne veltui priskirtas –
Tad kaip lapė ir liūts savi
Būk protings ir tvirtas...

Kas kam yr čia lemta Laimės,
Nieks to neišdildys;
Laisvės, džiaugsmi, bėdos, baimės
Perdėm išsipildys.

Neišvengsi prilikimo,
Nori ar nenori...
Tad jei geidi išganymo –
Vis „memento mori!“

Jau gaidgystė – dvasioms laikas
Į atilsį!.. Tada
Viešpatyje lik sau sveikas –
Ats'mink mus' visada...

Ak! jau nykst kaip sapnas blavus
Tamsoj matyms cielas,
Baisings, skaudus, vienok gavvus
Ir saldus, ir mielas...

Erelnyčioje 19 d. sausio 1883 m.

1883, Nr. 2, p. 29–25.

Juozas Miliauskas, *J. Miglovara.* Lietuva

LIETUVA! tu, brangi žeme senų bočių mūsų,
Miela motina žemaičių, lietuvių ir prūsų,
Pakol tavo sparnai švelnūs visus mumis šildė,
Nieks nuo tavęs mūs neskiedė, nieks mūsų nedildė.
Užauginai daugel vaikų savo krūte šilta,
Kol gyva, nuo kūdikėlių buvai neužvilta:
Visi dėlei vardo tavo galvas savo guldė,
Nieks iš mūs su savo valia tavęs neprapuldė.
Bet užkilo šalti vėjai, smarkios audros virto,
Sniegas krito, šalčiai spaudė, smarki kruša kirto;
Ir sustingo sparnai tavo, ir plunksnos padėro,
Ir užvirto pusnių pusnys, jau tavęs nebėra...
Ir sustingo rankos mūsų, sudžiūvo liežuvis,

Mes be tavęs alpstam, trokštam kaip be vandens žuvis.
Vaikai tavo išblaškyti po visus pasviečius,
Padalyti į lietuvius, prūsus ir kuršiečius.
Ir lietuviais neb'vadinasi jau tavo svietelis,
Tave atsimen nedidis lietuvių būrelis;
Kur Dauguva, kur Nevieža⁸⁶, Jūra, Nemuns teka,
Viens gudžiuoja, kits lenkuoja, kits vokiškai šneka.
Kurs paniuręs arti tavo šaltos širdies kenčia,
Tas teb'kalba lietuviškai, tavo vardą švenčia;
Nors tamsi jį naktis siaučia, nors nepažįst savęs,
Jis neieško svetur šviesos, jam gerai prie tavęs.
Kaip tu šildei savo vaikus, taip jis tave šildo:
Pasilikdams lietuvninku tavo valią pildo
Ir lauk, kolei nušvis dangus, nusiblaivys oras,
Kol nustos baisia smarkybe pūst vėjas nedoras;
Kol prašvis balta dienele, papūs drungni vėjai
Ir nuvirs nuo mūsų žemių visi privertėjai.
Aušra brėkšta, tek aušrinė, šviesa matyt duodas,
Tiktai slankios po padanges debesys dar juodos.
Tekėk, saule, šviesk ir šildyk, tirpyk ledus, sniegą,
Prikelk mūsų žemę šventą iš taip ilgo miego;
O lietuviams duok išvysti visą savo šviesą,
Duok mums laimę vėl dastoti ir pažinti tiesą.
Tu, Aukščiausias ant aukštybių, rėdyk mūsų širdis.
Tegul vargų, nedorybių nieks tarp mūs negirdės;
Duok liuositybei ir dorybei amžinai gyventi,
Duok lietuviams visiems gimti, augti ir pasenti.

1883, Nr. 2, p. 35–36.

⁸⁶ T. y. Nevėžis.

Liudvika Malinauskaitė, *Eglė*.
Broliams lietuviams

Pažvelkit, broliai, į aušros šviesybę
Ir meskit iš širdies piktą tamsybę:
Imkit šviesybę nuo žmonių mūsų,
Kurie meilingai rašo dėl jūsų.
Broleliai, gražioji aušra žiba,
Rodytoja į tamsią kelybą;
Ji kels iš nakties širdis miegančias
Ir ves keliais, žvaigždėmis žibančiais.
Jau užsimiršta mūsų prigimtoji
Kalba mieliausia plačioj Lietuvoje –
Taip plačiai sako – norint daug pražuvo
Brolių lietuvių, kurie meilėj buvo.
Jau daugel amžių tyliai prasnaudėm –
Trokštančias širdis ne kartą baudėm:
Širdis negali gyventi duona,
Jei neužtenka svieto apmono.
Reik mums pažinti senovės žmones,
Kurie taip smarkios buvo malonės,
Reik perskaityti, ką jie mums tarė
Ir ką daugybę gero padarė:
Bus aprašyti mūsų miškai žali,
O ir senovės dievai visagali –
Šventas aužuolas, kuriame dievaitis
Buvo Lietuvoj didis Perkūnaitis;
Kaip prieš jį didžią ugnį kūrino,
Ne vieną seną Krivę marino –
Taip pašvenčiami mūsų dievai buvo.
Dėl ko gi karštoji meilė pražuvo
Dėl atminimo mūsų senovių

Dievų ir žmonių, gerų lietuvių?
Jau laikas didis akis pratrinti
Ir šviesą mokslo visiems pažinti –
Mes, pasilikę nuo visų vieni,
Argi bebūsime tamsybėje seni?..
Man betgi regis, kad dvasia pakils,
Nuo sunkaus miego ji ilgo pails,
O broliai mano pradės dirbinėti,
Aplink šviesybę mokslo netingėti;
O kaip pajusit širdy stiprumą,
Tai tad pažinsit mokslų gerumą.

1883, Nr. 3, p. 71–72.

**Jurgis Zauerveinas, *Drs. G. J. J. S. isz / Gr.*
Jaunųjų lietuvininkų giesmelė**

Lietuvninkais mes esam gimę,
Lietuvninkais mes turim būt,
Tą garbę gavom užgimime,
Tą ir neturim leist pražūt.

Kad ir kelintas apsiėmė
Nieku paversti mus visus,
Lietuvninkų vaisinga žemė
Tikt vis gimdys lietuvininkus.

Kad debesiai ir susitraukia,
Ir vėtros grumzdž mus išardyt,
Kad ir kelintas pykdams šaukia
Ir kalbą mūs nor išvaryt:

Kaip aužuols drūts prie Nemunėlės,
Lietuvninks nieko tikt n'atbos,
Kaip eglė čia prie Šešupėlės
Ir vėtroj, ir žiemoj žaliuos.

Drūtai laikyk, drūtai stovėki,
Lietuviška mūs giminė,
Drąsiai lietuviškai kalbėki,
Tegul supyksta nežinė!

Tegul supyksta, kas nežino,
Kalba senoji kaip miela,
Kurioj mus „Tėve mūs“ mokino
Tėtužis miels ir motina!

Vis ciecorių viernai mylėsim,
Mylėsim ciecorystę vis,
Tikt, kas yr širdyj, iškalbėsime
Lietuviškomis lūpomis.

Lietuvninkais mes esam gimę,
Lietuvninkais mes norim būt:
Tą garbę gavom užgimime,
Tą ir nenorim leist pražūt.

Lietuviškas „Aušros“ kalendorius ant meto 1884, p. 31–32.

Uršulė Tamošiūnaitė⁸⁷. Žirgakalnis

Miesto lauke ant kalnelio, prie Mustaikio ant kelelio
Matę žmonės daugel kartų tenai lakstant arklį sarta.
Visaip, sako, pyški, žvengia, žmonės naktį eit ten vengia.
Žirgakalnis jo yr vardas, kad toks eina nuo jo skardas.
Gražus kelias, smėliu piltas, pakalnėlyj yra tiltas –
Eina tiesiai į ulyčią – šalyj kelio yr krūmyčia
Ir kažin kas ten dūluoja, po tuos krūmus vis boluoja.
Nei tai žvėris, nei tai žmogus, šydinimus turi blogus.
Aš nei karto neregėjau, tik nuo kitų teip girdėjau,
Kad nedorai ten ats'eina ir veltynių kaip kas eina.
Šitą buitį apsakysiu ir kaip mačius aprašysiu,
Kaip Keršulį pasitiko, kas ant kelio atsitiko.
Vėlai naktį jis važiaavęs, kapt! vaidylas ir sugavęs.
Jau trup'čiuoką buvęs gėręs, apsisukęs ir tuoj šėręs.
Drašiai sakęs: „Eikš imtynių, kas tu esi? eikš veltynių!“
Tuoj parmetęs kaip ir maišą, kaip ir kokį šlubį, raišą.
Sakau: „Brudai, tuoj suminsiu ir kaip šiaudus čia sutrinsiu.
Man nežvengsi kaip arkliukas, ale čypsi kaip šuniukas.
Ką gi tu man padarysi? Balon man' nenuvarysi:
Aš nebijau, nedrebėsiu, dar bent penkis nuturėsiu:
Sudaužysiu visiems žandus ir nusuksiu vis'škai sprandus?“
Net sušilęs maigiau, tryniau ir su kojom spardžiau, myniau, –
Nesigirdi balso nieko, labai keiktis bijau grieko.
Nei šis, nei tas – akys pinas, lyg avinas aplink trinas.
Koks didumo, nesimato, tik už rankų griebia, krato.
Mano rankos standžios, kietos, – nepatraukė man' iš vietos.
„Kad tu, brudai, nesulauktum, kad mane tu parsitrauktum;

⁸⁷ Šią baladę pridavė p. J. K-tis, nepasakydamas jos sudėtojos pravar-
dės. (*Redakcijos pastaba.*)

Dar gal aš tav' suvaldysiu, štukas tavo numaldysiu!“
Naktis tamsi, toks klaikumus, ima visą neramumas.
Nebežinau, ką daryti, koku žodžiu betaryti.
Šit užgirdau, šuva urza, ak, užlėkė mano Murza.
Aš surėkiau: „Murza, pui! Turėk brudą, turėk, tui!“
Tuoj iš nagų man ištrūko ir į šunį tiesiai rūko:
Kaip kamuolys nurytėjo, draug su šunim nuurzėjo.
Aš nudžiugęs tada šviesiai, tuoj parsprukau namon tiesiai.
Ir nežinau, kas būt buvę, kad ne šuniui būt pakliuvę.
– Šita kalba tai nedyvas, dar tas žmogus tebėr gyvas.
Jis tą štuką tikrai matė, tik nežino, kas jį kratė.
Vėl kas buvo kitam karte, prie Mustaikio ten pat arti.
Matulionis mums kalbėjo, kaip jis nakties ten gulėjo.
Naktis buvus mėnesiena taip šviesumo, kaip ir diena.
Šuva prie jo atsigulęs, susirietęs kaip skritulis –
Labai buvęs geras sargas, suprasdavęs žmogaus vargus.
Nakties čėse draugininkas, ant medžionės darbininkas.
Tai jis tąnakt triskart matęs, kaip vaidylą šuva kratęs,
Ir nutraukęs šuniui ausį, – kol skalijęs, prisiklausė,
Nuo senobės tą Mustaikį už nedorą visi laikė.

Lietuviškas „Aušros“ kalendorius ant meto 1884, p. 53–55.

Liudvika Malinauskaitė, *Eglė*. Liūdnybė

Liūdna, ui liūdna čionai ant svieta,
Kad persekioja nelaimė kieta!
Niekur nēr vilties nē žiburėlio,
O nei prisglausti nēr patvorėlio.
Meilės dainelę noriu dainuoti,
Apie vargelį savo rokuoti,

Bet tas liūdnumas vis neprileidžia:
Jis tai širdelę labiausiai spaudžia...
O aš dainuočiau meilią dainelę
Apie žaliųjų rūtų darželį...
O dabar, dabar... tyli širdelė...
Ir nėra mislių didžiųjų galvelė!..

1884, Nr. 7 ir 8, p. 245.

Andrius Vištelis, *J. A. V. Lietuvis.*
Šviesūnas ir pelėda

Išbanitintas, išvytas iš savo namelio,
Persekiotas, stumdytas nuo visų ant kelio
Už tai, kad kožną daiktą tikru vardu šaukė,
Vienas nabag's šviesūnas per svieta sau traukė,
Per girias ir per laukus, iš miesto į mieta,
Gabendam's visą turtą sav', protą apšvieta.
Vienąsyk, beapmąstant visą savo bėda, –
Buvo tai gelmėj pūscios – mato jis pelėda,
 Aplink apspiestą kėkštų ir varnų,
 Tarp rėksmo, klyksmo ir užmo sparnų,
 Kurie ją, baisiai neapkęsdami,
 Nužudyt taisės, bjauriai kriokdami:
 „Štai ta bedievė, vyža tamsinės,
 Tai neprieta mūsų tėvynės;
 Reikia ją gyvą nuogai nupešti,
 Po tam apsūdyt į provą vežti:
 Taip, taip! nupeškim tą naktininkę
 Ir sūdon vežkim!“ – visi surikę.
Skrido su urmu ant jos ir smarkiai užpuolė.
Matydama, kad tai yr' nejuokai, pūkuolė,

Savo gerą ir didelę galvą kraipydama,
Pradėjo jiems pasakot, jau kone verkdamą,
Apie savo nelaimes, bet tai tuščias darbas:
Už nieką jiems šauniausi žodžiai – proto skarbas.
Sujaudint's jos nelaimės, nes šviesūnystė
Įkvepia mums į širdis meilę ir žmonystę,
Mūs mantusis, nubaidęs būrį nevidonų,
Klausė pelėdos: už ką ta gauja terionų,
Galvažudžių gyvastį tau atimt gorojo?
Ką jiems pikto padarei? Paukštis pasistojo
Ir atsakė jam: nieko; mano kaltenybė
Visa yr tame, kad aš permatau tamsybę.

1883, Nr. 7, p. 202–203.

Augustinas Baranauskas, A. B. Viltis

Vai noriu miego, saldaus miegelio,
Kad aš užmigčiau nors valandėlę,
Tad' pailsinčiau kojas, rankeles –
Neb'spaustų mislis mano širdelės.
Skausmuose tankiai mirksta širdelė,
Užvis daugiausiai šią valandėlę:
Apraudžiu graudžiai savo Lietuvą,
Kuri kaimynų keikiama buvo...
Ar kur linguoju, ar ką dainuoju,
Vis ją regėti laiką lukoju;
Myliu Lietuvą karščių karščiausiai:
Užtatgi noriu daugių daugiausiai
Su ana sirgti, amžėlį bengti,
Nors ašarose skausmą uždengti!..

O mylimoji! atiduodu širdį,
At' duodu save, jei tu dar girdi!
Be tavęs sunku gyvent ant svieto,
Negaliu rasti dėl savęs vietą,
Kurioj užmirščiau nelaimės, vargus,
Kokius tur kęsti lietuviai brangūs...
Neb' noriu miego neigi ilsėti –
Viliuos Lietuvą dar paregėti!

1883, Nr. 7, p. 213–214.

Simonas Stanevičius. Arklys ir meška⁸⁸

Kur Nevėža nuo amžių pro Raudoną Dvarą
Gryną vandenį savo į Nemuną varo,
Tenai, kad vasarvidžiu saulelė tekėjo,
Juokės kalnai ir bangos kaip auksas žibėjo, –
Ganėsi arklelis po žolyną žalią,
Minėjo vargus savo ir sunkią nevalią:
„Kaip vakar visą dieną mėšlus jis vežiojo,
Kaip naktį mažai ėdė ir mažai miegojo.
Štai ir dabar vėl vargas: – vos tik rasa krinta
(Kaip tai saldu miegoti, kada diena švinta),
O jau vėl reik kelti ir prie darbo stoti,
Ir vėl ratus kaip vakar per dieną vežioti.“

⁸⁸ Kad jau atspausdinome dainutę ant 15 lakštos, tai brolis P. Trupinėlis mums atsiuntė šį skaitymą pridurdamas, jog tarp visokių rankraščių D. Poškos, kuriuos parsigabeno p. Kr. iš Žemaitijos, radęs lapelį su parašu: „Sim. Stanevičiaus 1824 m.“ Prie to p. Kr. sakąs, būk jis Petrapilyje girdėjęs, jog tą sakinę parašė Stanevičius. Taigi dabar jau ir nebežinau, ar dainutė parašyta Poškos, argi Stanevičiaus. Neabejoju, jog savo laiku tai vis paaiškės. J.[onas] Šl.[iūpas] (Redaktorius pastaba.)

Kad taip arklys dūmojo vasarvidžio rytą,
Staiga jis ten išvydo daiktą nematytą:
Valkiodama retežį po žalius žolynus
Vaikščiojo skardais kalnų meška po lazdynus;
Pašoko nusigandęs žirgelis bėrasis:
„Nebijok, tarė meška, nieks pikto nerasis!
Tėvai mūsų nuo amžių sandoroj gyveno,
Drauge gimė ir augo, ir drauge paseno;
Štai ir dabar vienokia mus laimė sutiko!
Man retežis ant kaklo, tau pančiai paliko!“

1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 102.

Stanislovas Raila, *Stajė Šunbajoris.* *Ant milžinkapių*

Juokai

ŽMOGYSTĖS: Dantė Aligjeris, rašikas „Dieviškos komedijos“, dainius. – Vyrelis, artojas. – Šešėliai milžinų. – Medžiotojas. – Jo šuo. – Dešimtininkas.

Viskas atsitinka ant lauko.

DANTĖ (*nusileidžia iš dangaus ir pasistodamas ant kalnelio pakrūmyje*). Kurgi aš čia nusileidžiau: nepažįstamas kraštas, nematyti žmonės... Kad nusileisdamas vienur tariausi girdžiąs balsą barbaro Spartako bylos, tai iš kitur atlėkė lig manęs kaip kad malonus skambėjimas kalbos sūnų vilkienės⁸⁹, bet vėl toliau jis sumišo su bjauriu kasžin

⁸⁹ Aliuzija į lotynų kalbą ir legendą apie Romos įkūrimą, vilkės sūnūs – vilkės išmaitinti Romulus ir Remas.

kokiu murmėjimu. Čia žemiau kaip kad būtų viena kalba, aukščiau ir šalyse antroji ir trečioji, o dar aukščiau ketvirtoji... Kas man tas paines išaiškinti? O kaip gailiuosi nesusitaręs su Vergilijumi, kur jis turėtų manęs palaukti, kad man išeinant iš rojus vėl tuojau būtų galėjęs tarnauti pravadrinku ant žemės, kaip kad vedžiojo mane po pragarą, ir... (*Veizdėdamas žemyn užsidūmoja.*) Bet yra daiktai, apie kuriuos ir Vergilijus nedaug ką galėjo man pasakyti. Eidamas per pragarą, sutikau pulkelį visokių žmonių, kurie riedamiesi tarp savęs stumdosi po peklą ir savo tėvų ieško, bet jų neranda, nes vieni savo tėvų kalbos nesupranta, o kitų jie patys nepermano. Klausiau Vergilijaus, iš kur tie nabagai, koks jų vardas ir už ką juos Dievas taip pakorojo? Man atsakė, kad girdėjęs, būk vieni iš jų savo vardo, o kiti ir tėvų atsižadėję ant svieto, ir už tai Dievas juos pakorojęs, kad aname gyvenime visiškai jie užmirštų savo vardą ir amžinai neberastų savo tėvų, kurie jiems galėtų tai priminti; bet iš kur tie žmonės ir koks jų buvęs ant svieto vardas, negalėjo man Vergilijus pasakyti. Kas gi tie taip Dievo prakeikti?

ŠEŠĖLIAI (*dvilksėdami tarp krūmų*). Prakeikti, prakeikti!..

DANTĖ (*dairosi ir matydamas ant kalnelio akmenis, apstatytus aplink kitais akmenimis*). Ant kokio kalnelio aš čia stoviu?.. Žagrė jį vietomis apdraskė, menki javai pasėti, bet tarp tų javų ir šalyse tarp krūmų matau akmenis, o aplink juos vėl akmenis. Kas man pasakys, ką tos uolos čia slepia, kokius turtus jos čia slepia?.. O Vergilijau, kur tu?

VYRELIS (*aręs šalimais apsistoja ir, pamatęs Dantę, nusigąsta ir drebdamas*). Aš... aš čia; tamsta, ar mane šauki? (*Žiūri į Dantę ir į jo drabužius, ir dar labiau nusigąsdamas – į save.*) Kas čia, Dieve tu mano, ponas koks, kunigas ar... apsaugok mane (*griebia už škaplieriaus ir juomi slapta žegnoja Dantę*).

DANTĖ (*žiūrėdamas į Vyrelį*). Ar akyse man tavaruoja, ar gerai aš matau; man rodosi, kad tai vienas anų nelaimės žmonelių, kurie po pragarą savo tėvų ieško ir jų amžinai neranda, – taip pat nuplikęs ir nuskurdęs... Tikrai, tai ne kas kitas, kaip tiktai sūnus vieno iš anų! (*Vyreliai*.) Kas tu?

VYRELIS (*nežinodamas, ką atsakyti, krapšto sau pakaušį ir atsikrenkšdamas*). Aš... aš... žmogus iš ano kaimo... (*Rodo pirštu krūvą šiaudais dengto laužo*.)

DANTĖ. Tu žmogus? (*Ieško jame ženklų žmogystės*.) Kokios kalbos?

VYRELIS (*šypsodamas*). Kokios aš ten kalbos? Aš kalbos nemoku, nėjau į mokslus, ot, bajorai, ponai, tie tai moka kalbos...

DANTĖ (*nesuprasdamas*). Kaipgi tu kalbi, kad sakaisi kalbos nemokąs?

VYRELIS (*stebėdamasis*). Kalbu... ot, geradėji, kokia mūsų kalba, šnekame taip sau tarp savęs; o bajorai, ponai...

DANTĖ. Kokia čia žemė?

VYRELIS (*krapštydamas sprandą pats sau*). Ką jam atsakyti... aa, gal tai karaliaus atsiųstas, žemės daugiau mums duotų! (*Dantei*.) Čia žemė buvo ponų, bet ją karalius nuo jų atėmęs mums padavė. Žinoma, dar jos kita tiek liko pas ponus ir, matai, kad nuo jų atimtų ir mums dar pridėtų, tai...

DANTĖ (*jo nesuprasdamas permaino kalbą*). Kaip ta vieta vadinasi?

VYRELIS. Milžinkapiai.

DANTĖ. Kaip? Ką paženklina tas vardas?

VYRELIS. Ką jis ženklins, mes taip vadiname tą vietą ir gana.

DANTĖ. Kas gi apačioje tų akmenų?

VYRELIS (*visiškai pasidrąsinęs*). Kam čia jų apačioje būti, niekai; ardami randame sukirmijusius kaulus, visokius niekniekius...

DANTĖ. Kieno gi tie kaulai?

VYRELIS. Bobos paisto, kad tai esą kaulai milžinų, kurie ki-
tąkart čia gyvenę, bet tai niekų kalba; tai kaulai kaip
kaulai, ne didesni už mūsų...

DANTĖ. Kaulai milžinų!.. Tai čia guli milžinai, milžinai ne
kaulais, ne kūnu, bet dvasia. Tai jūsų tėvai buvo milži-
nai; čia jų kapai, bet jūs, atsižadėjęliai savo tėvų, min-
dote jų kapus, nebeumanydami, kad čia yra palaidota
jūsų dvasiška stiprybė!.. Ir akmenimis ją prislegiate,
bene dėl to, kad ji neatsikeltų iš kapo ir nepadarytų
jums gėdos, klausdama, kur pasidėjo tėvų palikimas?..
Neverti esate jų vardo!..

ŠEŠĖLIAI. Neverti, neverti!

MEDŽIOTOJAS (*išjodamas su šunimis iš krūmų: šunims*).
Dolot, Zagrai!

DEŠIMTININKAS (*atbėga nuo kiemo lazda nešinas*). Kas čia
šneka su Vyreliu, bene koks valkata? Ar jis turi pašpar-
tą; gal jį reikės nuvesti į valsčių...

DANTĖ (*pakeldamas rankas*). Koks čia kraštas, koks čia
kraštas?

VYRELIS, MEDŽIOTOJAS, DEŠIMTININKAS, ŠUNYS –
drauge:

VYRELIS. Tą kraštą mes vadiname Lietuva, bet...

MEDŽIOTOJAS. To prowincja polska!

DEŠIMTININKAS. Čia Kauno rėdyba, Ukmergės
pavietas, Žeimės valsčius!

ŠUNYS. Au, au, am, am!

DANTĖ (*kildamas aukštyn*). Jau užmiršo savo vardą, pra-
puolė ant amžių!

ŠEŠĖLIAI. Prapuolė, prapuolė! (*Išnyksta.*)

(*Medžiotojas nujoja su šunimis, lieka Vyrelis su Dešimti-
ninku, katruodu nepermanydamu, kas dedasi, išsižioja.
Vaizdas!*)

Dionizas Poška.
Gromata Tadeušui Čackiui⁹⁰

Tupėdams trobos kerčioj ir luošas, ir senas,
Girdėjau apie tave, jog tarp visų vienas
Lietuvoj atsiradai su taip širdžia gera,
Kokio seniai nebuvo ir dabar čia nėra.
Skaitydams tada tavo knygas išmintingas,
Širdingai aš dūsavau, Dieve stebuklingas!
„Dar yra toks, kurs nutrin nuo vargšų ašarą,
Kurs kaip teisiai rašo, taip teisiai daro,
Kurs dėl paveikslu žmonėms gimė ir gyvena,
Kurs sau nedaug palikdams pavargėlius peni,
Kursai būdams mokintas (dar nemačiau tokio):
Kad vargšams duonos davė ir anuos pats mokė.“
Paskui sakiau: „Ne veltui jis yr konsilijorius,
Ne veltui daugiui šalių yr vizitatorius,
Ne veltui draugininku mokslo yr vadintas,
Ne veltui ženklais lenkų yra apkabintas,
Nes turėdamas širdį ir tikrą išmintį,
Toks gal kitam rodyti ir mokslą pažinti.
Dievas kad karaliams tokią širdį duotų,
Tai ir ubagų, ir durnių pasaulyj nebūtų.“
Už tokią tad meilę tėviškės ir žmonių
Norėjau užmokėti tau širdies doniu
Ir dėl to seniai geidžiau tau raštą nusiųsti,
Bet mažčiau: nesuprasi, dar gausi išgąstį
Iš rašto žemaitiško; dėl to ir tylėjau,
Norint jau daugel kartų rašyti norėjau.

⁹⁰ Vėversis – Mečislovas Davainis-Silvestraitis, straipsnio „Apie Dionizą Pošką“ pabaigoje pridėda keletą eilėraščių, nes „Dainos Poškos [...] paaiškina tūlus atsitikimus jo amžiaus.“ (*Auszra*, 1884, Nr. 4, p. 117.)

Bet mėnesyį gegužės šį pat pavasarį
Padūmes užmokėti ir liepė, ir varė.
Važiuoju į Raseinius pakinkęs kumelę,
Vežu viešpačiui donį pardavęs arklelį.
Nes būdamas skolingas auksinų du šimtu,
Bijojau paskutinės karvės, kad neimtų.
Tada, kai užmokėjau kiekvieną skatiką,
Norint namo sugrįžti nedaugel paliko,
Vienok drąsus jau einu pas mūsų vyresnį,
Nes skolingam nesant šimtąkart drąsesnis;
Tas klaus' knygos Širvydo⁹¹. Atsakaiu, jog turiu:
Stebiuos, kam jam prireikė, ir į akis žiūriu.
Klausiu jo: argi moki kalbą lietuvišką?
Sako: Nemoku. – Kamgi tokios knygos ieškai?
Tąkart man pasakė, jogei jo mylista,
Turėdams visoms kalboms pažinti apšviestą,
Nori ir mūsų kalbos raštą pažymėti,
Paskui man pasakė, jog nori turėti
Mūsų Žemaičių žemės regyklas akmenų,
Kurie yr akmeningi per galią vandenų.
Taigi iš tos priežasties išdrįsiu rašyti,
Ko savo vardu klausį, noriu atsakyti.

Aš patsai į pakalnę Papilės važiauvau,
Ir norint daugel daiktų akmeningų gavau,
Pamatę mokslininkai, kuriems taip patiko,
Mažne visus atėmė, man nedaug paliko,
Vienok ir paskutinius, kas tik yr, surenku,
Visus tau nusiunčiu, sau vieno nelieku.
Bet jei nori daugiau tokių akmenaičių,
Rašyk kunigaikščiui, vyskupui žemaičių –

⁹¹ Knyga: *Dictionarium trium linguarum in usum studiosae Juventutis*, auctore S. P. Constantino Szyrvido e Societate Jesu, Vilnae. Pirmąkart išspausa 1677 m., o penktą 1713 m. D. Poška. (*Autoriaus komentaras*.)

Ant jo žemės Papilėj yr šiokių ir tokių,
Kaip kirminių ir varlių, akmenų visokių.
Jis anų, kiek norėsi, tiek gal liept pririnkti,
Bet man, senam ir luošam, prider nepaslinkti –
Nes nuo manęs keliaujant toli – gal prailgti:
Sunku yra senatvėj toli nusivilkti.
Knygelės: Sinonimas kunigo Širvydo
Negaliu atiduoti (bet ne dėl pavydo):
Gavau nuo kunigaikščio, vyskupo žemaičių,
Kurs davė ik valandos man, bajoraičiui.
Kaip tingėsiu rašyti, reikės atiduoti.
O prie to jo mylistai reikia tai žinoti,
Jog tų knygų nedaug yr, visos jau išžuvo, –
Kaip nei viens neskaitė, užpečkiaus supuvo.
Nes liežuviu prigimtu visi kalbėt gėdis,
Svečiopai jau ževernoj' kitaip pasirėdęs,
O kiti didžiai juokias iš kalbos tėviškos
Ir nenori girdėti mūsų lietuviškos.

Tu viens turėdams tikrą malonę tėvišką,
Pradžios lietuvių kalbos prapuolusios ieškai.
Gailu man, jog toli nuo tavęs gyvenu,
Neb'galiu nuvažiuoti, nes jau esmu senu,
Vienok noriu parodyti, kaip tave myliu,
(Nerasi mano žodyj nei melų, nei vylių) –
Duodu vietą širdyje, nors esmu tolintas,
Vienok per amžius būsi nuo manęs garbintas,
O dar šlovės dievaitė, kaip mūsų Bogušui,
Ant tavo garbios galvos dėš vainikų krušą.

Petras Arminas-Trupinėlis, *P. Trupinėlis.*

Lapė ir liūtas

Lapė liūtą kaip sutiko,
Vos iš baimės gyva liko:
Baisiai dreba, visa kruta,
Bėga slėptis kaip tik drūta.
Antrą kartą jau jai liūtas
Neišrodė taipo drūtas:
Ant jo stačiai pažiūrėjo
Ir jau suvis nedrebėjo.
Radus liūtą sykį trečią
Pasveikino jį kaip svečią,
Drašiai jį prie jo priėjo,
Iki norui pašnekėjo.
Ir mes tankiai akis statom,
Nežinomą kaip pamatom;
Bet patyrę, ką jis gali,
Metam baimę tuoj į šalį.

1884, Nr. 4, p. 124.

Simonas Stanevičius.

Žemaičių šlovė

Mačiau Vilnių, šaunų miestą,
Seną mokslų gyvenimą,
Nuo žemaičių beapsėstą
Ir šių tikrą sutarimą.
Šlovė kožną privadino
Gerą tėviškei daryti,
Ir ką amžiai pagadino,

Laikas yra sutaisyti.
Daugel metų sviets rokavo,
Mūsų žemė kaip pražuvo,
Kaip užmiršo kalbą savo,
Ir užmiršo, kuomi buvo.
Tarp žemaičių vis atgijo
Garbė tėvų ir liežuvis;
Meilė tarp jų išsiliejo,
Prasidžiugo ir lietuvis.
Sveiks, Ringaude, mūsų tėve!
Sveiks, Mendaugi, karaliūnai!
Garbę jų jų skelbdink, Dieve,
Linksmina kuri mus nūnai.
Sveiks būk, senas Gediminas!
Sveiks, Algirde galingiausias!
Sveiks, Keistutas minėtinas,
Iš žemaičių kai stipriausias!
Buvot ikšiol užmiršime
Dėl daugumo neprietelių.
Štai žemaičių surinkime
Šlovė jūsų prisikėlė,
Lietuvos pradžiugo šalis
Iš gerumo sūnų savo,
Nesang greitai iš nevalės
Pražuvimo išvadavo.
Šviesi saulė užtekėjo.
Lietuvos nušvint' pašaliai;
Rankas ant akių uždėjo,
Išsiskaidė neprieteliai.
Šimtabalsis gosas lekia,
Lek' ilgais sparnais plasnodams,
Nepaliaudams šaukia, rėkia
Po pasaulę vis skrajodams:

„Veizdėk, sviete, atsiminęs,
Kas ten šiaurėj atsitiko:
Lietuvos senos giminės
Pražuvime gyvos liko!“

1884, Nr. 5, 6, p. 201–202.

Ksaveras Sakalauskas, *Ksaveras Vanagėlis*.
Laimės valanda⁹²

Kai būrys gerų lietuvių
Kupeton sus'eina,
Tai vargai mūs kasdieniniai
Tad šalin sau eina.
Mes susėdę visi ratan
Saviškai bylojam,
Vis tėvynę savo menam
Ir vis ją godojam.
Atmename seną laiką,
Bočius, pilių vardus,
Kaip vadovai mūsų kėlė
Ant kryžokų kardus;
Kaip mūs seniai – girininkai
Spiečius bičių laikė
Ar medžiodami giriose
Stumbrus, meškas vaikė;
Kaip jie nuoširdžiai godovo
Visus dievus savo,
Kaip jiems meldės, aukas nešė,
Kaip dievams tarnavo...

⁹² Mylimam bendrui Juozui Kalnėnui ant brangios atminties aukoja
Ksaveras Vanagėlis. (*Autoriaus komentaras.*)

Atmename priešus savo,
Kokius šiandien matom;
Brolius, ką nuo mūs atskilo,
Ant juokų pastatom,
Nes jau jie tėvų nemyli;
Jiesiems jau ne gėda
Peikti savo gentį, kalbą,
Nors mūs duoną ėda.
Kai jau visos priminėtos
Valandos senosios,
Kai nubost' vargus skaityti
Tėviškės žilosios,
Kalbam apie naują laiką:
Kaip kalba atgijo...
Apie „Aušrą“ ... giriam brolius,
Kurie ją įgijo;
Apie sandorą, draugystę
Mūs mielų dirbėjų,
Kurie rodo kelią tiemsiems,
Ką ein' sau su vėju;
Apie bendrą mūs geriausią,
Poną Zauerveiną,
Kurs, nei Bairon's už grikonus,
Taip jis už mus eina;
Apie Eglę, Trupinėlių,
Vieversį, Dudutį,
Apie Norkų, Šunbajorį,
Kuokštį ir Gailutį...⁹³

⁹³ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis eilėraštyje mini plačią aušrininkų bendruomenę – Jurgį Zauerveiną, Liudviką Malinauskaitę-Eglę, Petrą Arminą-Trupinėlių, Mečislovą Davainį-Silvestraitį (Vėversį, Dudutį), Simoną Norkų, Bronislovą Railą (Šunbajorį), Joną Šliūpą (Kuokštį), Joną Spudulį (Gailutį), pabrėžia aušrininkų tvirtą draugystę.

Pilame po to į stuopas
Baltą alų, vyną...
Geriam, sakom: „Tegyvuoja,
Lietuvą kas gina!“
Taip beveik suvis nejuntam,
Laikas kaip prabėga...
Pusnaktis štai, žvakė gėsta...
Reik jau eit į miegą.
Tad linksmai dar uždainuojam,
Sveikinam viens kitą;
Skiriamės, ilgai ir menam
Labą dieną šitą.

1884, Nr. 7 ir 8, p. 234–235.

Juozas Miliauskas, *Juozapas Miglovara.*
Prabrėšk, aušrele

Prabrėšk, aušrele, tekėk, saulele;
Spindėk, aušros žvaigždele (bis).
Papūsk, vėjeli, varyk miglelę,
Pabudink vieversėlį.
Telaukia žmonės dangaus malonės,
Galo baisios koronės.
Išvysim šviesą, pažinsim tiesą,
Sulauksim gerą česą.
Pabūgs tamsybės ir neteisybės
Tikros šviesos galybės.
Išauš dienele, spindės saulele,
Džiaugsis kožna širdelė,
Išgaiš piktybės ir nedorybės,
Atgis mokslas teisybės.

Būsim kaip buvę mes nepražuvę,
Pragaištin nepakliuvę.
Gerai gyvensim, amžius pratęsim,
Lietuvninkais pasensim.
Būsim doringi ir pakajingi,
Kožnam vienam meilingi.
Pernešim blūdus, nedorus būdus,
Naikinsim piktus grūdus.
Augsim dorybėj, tikroj teisybėj,
Amžių baigsim linksmybėj.
Pražus girtystės, paleistuvystės;
Barniai, provos, vagystės.
Žaliuos medeliai, čiulbės paukšteliai,
Žaliuos mūsų vaikeliai.
Žaliuos pievelės, žydės kvietkelės,
Žydės mūsų mergelės.
Papūs vėjeliai, siūbuos javeliai,
Svyruos mūsų seneliai.

1884, Nr. 10 ir 11, p. 335–336.

Jurgis Zauerveinas, *D-ras G. J. J. S. isz/Gr.* Hamleto pasikalbėjimas su savimi

Išverstas iš Šekspyro

Ar būt, ar nebūt? *tai* dabar yr klausim's –
Katraip pritinka aukštai dvasiai; kęsti
Strėles bei vilpštynes laimės durniausios
Arba imt lyg ginklus ir nelabumą
Syk apsigindam's tik ant *vis* pabaigti?
Numirt, miegot! – ir su miegu pabengti

Širdies kančias ir tūkstantį silpnybių,
Mūs kūnui prigimtų, – *tai* būtų galas,
Kurio ieškotum, rods! – *Numirt, miegot,*
Miegot! kasžin, bau ir *sapnuot?* Bėda!
Nes smerties tam *miege* kokie *sapnai* bus,
Kytriai mums nusikračius svieto painę,
Tai turim apmąstyti – *tas* baugumas
Ilgam yr amžyj priežastim bėdos.
Nes *kas* kentėtų čėso negėrybę,
Pasididžiuojančių įartinimą
Ir meilę niekintą, ir draustą tiesą,
Ir vyresnių kietumą, ir piktųjų
Prieš kantriąją gėrybę spyrimus,
Jei pats galėtų sau daryt pakajų
Su *nuoga yla?* Rods, naštas *kas* neštų,
Kas prakaituodam's dūsaut dar norėtų,
Po sunkumu nugrimsdam's gyvasties,
Jei ne *ši* baimė būsiančių po smerties,
Neišrastosios žemės, iš kurios
Nei viens keleivis dar sugrižęs nēr,
Jei *ta*, suvaldžius valią, nedarytų,
Kad velijam iškęst bėdas, kur turim,
Nekaip nulėkt į tas, kurių nežinom!
Taip sąžinė mus gandina visus,
Ir taip drąsumo prigimt's raudonumas,
Baugios mislies pribaltint's, tartum serga,
Ir aps'ėmimai, rods, aukšti bei svarbūs,
Šios dūmos tartum nulenkti nuo mierio,
Neišvesti sugriūva.

Valerijonas Zagorskis, *Ažukalnis*.
Rytas vasaros⁹⁴

Gražus rytas nematytas, – Skamba vieversėlis,
Ir gegužė miške užia, – Burkuoja karvelis.

O ant ano, ant dirvono – Tetervinas groja;
Ant ežero vilnies nėra – Vėjelis nustoja.

Gaspadorius dirvą aręs – Skuba lauką sėti,
Kiek pasėjo, priakėjo – Ir galas akėti.

Daminykas vėl nedykas – Jis pjauna pievelėj:
Giedri diena, pribus šieno – Mūsų daržinėlėj.

Kaip krūmeliai galvijėliai – Ėsdami nustoja,
Teliai bliaua, žoles rauna, – Piemenys raliuoja.

Gaidžiai gieda, vištos veda, – Kur žaliuoja dvaras;
Gaspadinės be pričynės – Name likę baras.

Vaikai maži, linksmi, graži – Ant bledų ukvatūs;
Šoka, gieda, jiems ne bėda, – Kad tik būtų sotūs.

Gražus rytas. Vienas kitas – Ščyrai meldžias tuojau:
Baltas Dieve, mūsų tėve, – Prašom uradzojaus.

Jeigu duosi, išvaduosi – Nuo visokių bėdų;
Linksmas rytas, nematytas, – Ir aš linksmi giedu.

1885, Nr. 2 ir 3, p. 56–57.

⁹⁴ Reiktų rašyti: Vasaros rytas. (*Redaktoriaus pastaba.*)

Jonas Mačiulis-Maironis, *Zvalionis*.

Lietuvos vargas

Miškas ūžia, giria gaudžia,
Vėjas medžių šakas laužo,
Nuliūdimas mane spaudžia,
Kaip apcūgais širdį gniaužo.
 Liūdnas balsas žalios girios
 Kaipo kardas perver' širdį:
 Stovi visas kaip pastiręs,
 Rodos, šneką miško girdi.
Šneka pilna atminimų
Apie buvusias gadynes,
Kas nejaučia nuliūdimo?
Kas neverkia jas atminęs?
 Nelaiminga ta Lietuva,
 Sau prieglaudos ji negauna,
 Su sentėviais jau pražuvo
 Jos garsybė, garbė slauna.
Dieve didis, Dieve brangus!
Kuomi mes prieš tave kalti?
Kodėl tamsus ant mūs dangus?
Kodėl pučia vėjai šalti?
 Mes paklydę per silpnybę,
 Bet mes vienok vaikai tavo;
 Gink mus visur, duok vienybę;
 Turėk mus po sparnu savo!

Vincas Kudirka, *Vinc. Kapsas*.
Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos

Kada išganytojas ant žemės keliavo,
Platindamas tarp žmonių šventą mokslą savo,
Sykiu su mokintiniais, kaip raštas mums sako,
Į giminę Flamandų taipogi nukako.
Tada žydai surinko savųjų daugybę
Ir, tikėdami patrempt Kristuso galybę,
Parodyti stebuklą nuo jo maldavojo,
Po statine tuo tarpu žydą pakavojo.
Kaip tik savo išmislą kaip reikia sudarė,
Rabins prisiartino prie Kristaus ir tarė:
„Girdėjom, jog galybę turi neištirtą,
Rodai didžius stebuklus, garbę savo tvirtą.
Parodyk mums nors vieną iš stebuklų savo,
O tada įtikėsime mes į mokslą tavo.
Matai šitą statinę? Pirmą medus buvo,
Dabar gi pasakyki, kas į ją įkliuvo?“
Žydėliai šaipinėjos, kad taip jiems nutiko,
Nes rodė, jog jų klausims neatsakys liko.
O rabinas iš džiaugsmo net rankomis plakė,
„Po statine gul kiaulė“, – Kristus atsakė.
Išgirdę tai žydėliai, negalėję trivoti –
Visi, mažas ar didis, pradėjo kvatoti.
Štai žiūri – iš statinės degla kiaulė lenda.
Žydai iš gailesties ir piktumo genda.
Sunku, ak, netikėti, kad akys jau mato.
O degloji išlindus ausimis tik krato,
Ir žviegdama, kaip galint, į kaimenę braukia,
Versdama žydpalaikius, ką nepasitraukia.
Žydai prapuldę draugą vaitoti pradėjo,
Bet Ickų iš kaimenės išvaduoję tikėjo,

Šerius nuo jo nurauti, dailiai nušiūruoti
Ir likusioms siratoms tėvą atiduoti.
Ieškojo gana ilgai, bet neatitiko,
O Ickus tarpu kiaulių kaip liko, taip liko.
Dėl to gi žydai nieko nedaro kiaulienai,
Nes Ickaus neatranda dar iki šiai dienai.
O svetur visi žino tą žydišką būdą,
Jog žyds žydą nekanda, ar riebę, ar kūdą.

1885, Nr. 6, p. 160–161.

Jonas Šliūpas, *J. Šl.* **Asilai ir darbininkai**

Vasaros metą žmoneliai buvo išėję į laukus dirbti. O buvo tuomet šienapjūtis. Žmonės pjovė šienelį ir linksmūs buvo.

Tuo tarpu netoli krūmeliuose ganėsi 6 asilai, ir prie jų stovėjo piemeniukas, kurs birbynę turėdamas kaip kada ką norint birbindavo. Tiems asilams užsidegę tulžis prieš darbininkus: kam gi jie pjauna, girdi, žolę; kad jie jos nepjautų, tai mes bent geriau gautume pasiganyti. Asilai išsiirdę nuėjo pas savo piemeniuką ant patarmės. Piemeniukas, matydamas savo paklusnią bandą nusižeminant, linksmi subirbino raudulingai apjuokišką giesmelę, o asilai, pamisliję, kad tai yra pergalinga karo muzika, pasistriuokčiodami bliaustėsi ir keršijo darbininkų darbą į niekus paversti. Susitaisė visi, piemeniukas ir tie asilai, šuolėmis nulėkė į pievą, išmynė žolę, supjautą šienelį sutrypė ir iškreikė į visas šalis. Ir sugrįžę namo linksminosi tardami: kad jau „mušėme“, tai „mušėme“, niekuomet anie žmoneliai nebegrįš į pievą!

Bet apsigavo. Rytą darbininkų skaitlius lauke pasidaugino. Iškraipytą šienelį grėbliais sugrėbė, ėjo „valiodami dalge-

lį“ visi podraug šienelį pjauti. O kai savo darbą pabaigė, tai susigavę asilus įsikinkė į drangas ir prikrovę vežimus liepė šieną vežti namo; o anas piemeniukas, matydamas tokią atmainą, liovėsi savo giesmutes birbyniuoti, nes kas žino, tarė jis sau, ar nebus ir man taip pat kaip mano ganytiems asilams?

Ir taip parėjo. Kai perėjo metai, kuriems piemeniukas buvo nusamdytas bandą ganyti, ūkininkas jį atleido sakydamas: su asilais šneki, asilus keli prieš žmones, užtai ir darbo ieškokis tarp asilų. Ir piemeniuko niekas nebeprisiėmė į darbą.

Tai taip ir mes, broliai lietuvininkai, eikime kaip anie darbininkai dirbti savo tėvyniškus lietuviškus darbus, o mūsų apsuktgalviai ar besmegeniai priešininkai mums nieko negalėdami piktai padaryti taps ir prašaliečių paniekinti. Kur vienybė, ten yra stiprybė!

1885, Nr. 6, p. 218–219.

Juozas Andziulaitis, *J. A. Kalėnas.*
Ks. Vanagėliui

Kriokia Nemuns, mėnuo teka,
Teka, kaip vis buvo –
Nėra pilių, kunigaikščių –
Viskas amžių žuvo!
Nėra nieko! Nemuns lėtas
Karklų klausinėja:
„Kur tai, kur tai vaikai mūsų?
Kur jie vaikštinėja?“
Spiegia pempė, tartum vaikų
Ieško ir šūkauja;
Saulė šviečia; tyram lauke

Vėjas štai užauja.
Vidur lauko stūkso eilės
Senųjų žempilių
Jųjų klausia vėjas balsu
Nuobodžiu ir tyliu:
„Kur mūsiškiai, kur vaikščioja?
Kur ik šiol sapnuoja?
Laiks jau grįžti! Pažiūrėkit –
Jau rugiai jūruoja,
Kur ganėte šulnus žirgus,
Kur žolė žaliavo
Ir kur jūsų neprietelių
Kraujas raudonavo...
Ko negrįžtat?! Priešas juokias:
„Jau gyvent paliovė!..“
Juokias! – Tegul žuvo laisvė,
Nepražus tik šlovė!
Nepražus ji – apskelbs laikas,
Kas ant svieto dėjos –
Kieno tiesa ir netiesa,
Kas mūs priespaudėjas!..
„Ei, kad būt...“ – bet balsas trūksta.
Ir ką pasakysiu?
Svetimi aplink vis žmonės –
Tik juos prajuokinsiu!..
„Neatbok!“ – tu pasakysi,
Bet ar tam čion vieta?
Išjuoks, broli mielas, rauda,
Ašaroms išlieta!..
Išjuoks, apšvilps... nesupranta
Čionai manęs niekas!..
Suvaliočiau savo priešus –
Jei tik būtų viekas!

Uždainuočiau – buo⁹⁵ ir balsas,
Bet nuspaudė vargas!..
Štai dėl ko yra taip tamsus
Man svietelis margas!
Ko nerimstu kiauras dienas
Ir vėlek klampoju
Po pusnynus ir niūniuojų:
„Ūžk, giria žalioji!“

1885, Nr. 9, p. 271–273.

Juozas Andziulaitis, J. A. Kalnėnas. Bitei

Ilgai, ilgai ginklai aštrūs
Lietuvoj čerškėjo,
Ilgai, ilgai lauke kraujas
Upeliais tekėjo;
Liejos, liejos ir – išdžiūvo –
Dirvonai žaliuoja,
Miega bočiai, jų galvose
Žempilės juoduoja.
Kas to, kad anos augintos?..
Nemini jų niekas,
Nieks nein' ant jų raudoti –
Vis užmarštyj liekas!
Tiktai vėjas lengvai, lengvai
Ūžtels valandomis.
Ir rasa anksti prieš saulę
Ašaroms tyromis
Jas nuplaus; pakils saulelė –

⁹⁵ Buo – buvo.

Tuoj ir nugaravo...
O anūkai? – Kas jiems rūpi!
Aria dirvą savo!..
Daug jų, – bet, kur kaulai bočių,
Ar nors vienas žino? –
Skauda širdį – viskas dingo...
Vaikai to nežino!..
Ilgai, ilgai tavo sūnūs,
Lietuva, narsavo;
Ilgai, ilgai priešų kraujas
Laukuose garavo;
Dienas, naktis po toms mūšoms
Dreba laukas, linksta –
Griaudu, griaudu tai minėti...
Nei širdis nerimsta!..

Kareivių minios laukuose
Kaip jūrė siūbuoja;
Kunigaikščio šviesus kardas
Kaip žaibs spinduliuoja;
– Švystels kardu – ir pasklido
Po klonius, po plynes...
Neški mane nors tu, varge,
Paskui jų minias!..
Ką čion mislyt?.. Viskas dingo...
Nu, o kas pražuvo,
Ir minėti yra velta –
Amžinai supuvo!
Ir kas iš to, kad atminsi?..
Tik aps'ašarosi
Ir nelabiems broliams progą
Pasijuokti duosi!..

Dionizas Poška.
Žemaičių ir Lietuvos muzikas

Dalele žmonių brangi, vienok paniekinta,
Iš kurios darbių rankų žemės vaisiai krinta,
Jei savo raštu tavo vargų nemažinsiu,
Norint sopulius širdies pasauliui priminsiu.
Mužike! tu ciecorius ir karalius gini,
Ir anų visų laimių rąste pamatini,
Ramti garbingų vardų, visų naudų klėtie,
Skruzdėle, nežinanti, kas tai yr tingėti,
Penėtoji giminių, tikra nekaltyste,
Tu mažne viens pažįsti, kas yr viežlybystė,
Viso gero tėvynės sarge rūpestingas!
(Tos pravardės tau prigul, žmogau nelaimingas.)
Mužike! kurs pasaulio esi geradėju,
Dėl ko tave niekin, kaip dulkes tarp vėjų?
Tu pavasaryj, girdint paukščių giedojimą,
Ar pernykštes rugienas, ar naują skynimą
Nusitvėręs už žagrės gilią vagą rausi,
Dūmodamas, jog vaisių su nuopelnu gausi.
O kada valdant jaučius sustimp ranka viena,
Griebi antra, ilsinčia pataisai velėną.
Bet kol ant minkštos dirvos javus gali sėti,
Nors dukart reik išarti, dukart išakėti.
Mužike! kad sulauki jau kaitrios vasaros,
Iš kaktos, kaip iš krosnies, kasdien rūksta garas,
Ar kada šieną pjauji, ar kad aną grėbi,
Ar alkanas be uždaro barščius šaltus srebi,
Matant pievoj kiekvieną prakaituotą pėdą,
Kurio širdis mok jausti – apsiverkt ne gėda.
Atein turtingas ruduo: vėl darbingi laikai,
Skubiai einate dirvon – ir tėvai, ir vaikai.

Paliekat tuščių namą, dirbat, nors apilęs,
Vienas kitą raginat, trumpinat atilsį.
Vos tik aušta, dar saulė spindulių nemėto,
O jau tu su šeimyna stovi darbo vietoj;
Tenai kruti per dieną ir dirbi su tiesa,
Kolei nepraded temti, kol neišnykst' šviesa,
Neužtur' tavo vargų nei saulės karštumas,
Nei prakaitai, nei troškums, nei kaulų skaudumas.
Kasdien javus dalgiu ar pjautuvu kerti,
Kol paskutinio šiaudo žemėn neparverti;
Kol pėdus nesuriši, dirvos nenugrėbstysi,
Kolei padoriai krūvas eilėms sustatysi,
O varpos nei vienos stovinčios neliko,
Giesdams namon ant galvos parneši vainiką.
Pons taria: „Garbė Dievui, darbmetė parėjo!“
Mužike, kitaip sakai: „Kits darbs prasidėjo!“
O už visus sunkesnis, jei kas gal pažinti,
Kaip tai tvartus, priedaržes reikia ištuštinti,
Kaip su šake ant rankų vežimon drabstyti,
Kaip laukan išvežus po dirvą kapstyti,
Kaip pūdymas sužėlęs sunkus yra kirpti,
Ir kol rugius pasėsi, nelengva išdirbti.
Jei kas norint supranta tokius vargus baisius,
Tas žino, kaip tai sunkiai pelnos žemės vaisius!
Ilgai purvus braidžiodams jau sulaukei žiemą –
Kitoniški vėl darbai prasided po žiemą.
Kaip tik gaidys pragysta, jau negali gulti:
Reik spragilą nutverti ir jaujoje kulti
Ar kaip prikaltis prie girnų per didžiausią šaltį
Kalbėdams poterėlius visą naktį malti.
O kaip tik praded aušti, vėjas sniegą pusto,
Vos tavo kumeliukė pusnyj nepražūsta,
Arba ir atadrėkyj, nors krint gausus lytus,

Vežk malkas, tvoras, rąstus – girėj pagamintus,
Ar važiuok į kelionę – per naktis be miego,
Į Varšavą ar Vilnių – purvynu ar sniegu.
Mužike! rašau darbus pagal savo galią.
„Netiesa: tai tik yra darbų mano dalis,
Kurias tiktai nugraibei, kaip virėja taukus,
O kas gi jums išskynė pievas, dirvas, laukus?
Kas sausas padarė tas pelkes bedugnes?
Kas akmenis suskaldė su geležia be ugnies?
Kas iš upių išvalė botyrinę uolą,
Ant kurių laivai, valtys tankiai taip užpuola?
Kas vieškelius ištaisė, smiltimis išpylė
Ir išrausė šalimis tą perkasą gilia?
Kas po daržus tuos gražius medžius pasodino?
Ir tuos kalnus su dauboms dailiai sulygino?
Kas pastatė tas baltas trobas, mūrinyčias?
Iš plytų ar iš akmenių blizgančias bažnyčias?
Kas tuos žemčiūgus, auksus, sidabrus nupelno?
Vis tai kruvins prakaitis iš muziko delno!“
„Mužike! ką tu kalbi – teisus pasakymas,
Bet tark man: koksai yr tavo gyvenimas?“
„Su krosnia ta grinčelė, kurioje gyvenu,
Tamsi, nes vietoj langų lentukės nuo seno;
Taip per dienas ir naktis ir dūmas, ir garas
Kruvin akis, blakstienus, krintančias ašaras.
Valgis? Lapai daržovės, duona bėralinė,
O kaušu vandens kūno troškimą vėsini.
Vietoje lovos – suolas, virkščiomis paklotas,
Ant kojų apavimas – vyžos suraizgiotos;
Apjuosimas iš virvės; o krėkliai ir skranda –
Tai apdarai, po kuriuos kūno paukščiai lando.
Visa nauda – padarai, kuriais pelnos valgis:
Spragilas, žagrė, pjautuvs, spats, akėčios, dalgis.“

„Broli mano! per visus mužiku vadintas!
Argi iš visų šalių esi vienaip nelaimintas?
Sopuliai tavo sėdas giliai širdy mano –
Ar ir ponas dėl tavęs nieko nepramano?“
„Manas tu geradėji su geriausia širdžia!
Mano vargų, sopulių nieks nereg, negirdi.
Viešpats, kursai danguose, – visi šaukia Dievu,
O ciecorių, karalių – vadiname tėvu!
Pirms taip aukštai, antras taip toli gyvena –
Dėl to nenuėin verksmai nei šauksmai mano!
Dėl to anie nežino mūsų raudojimų
Ir baisiausioj verguvėj – sunkių kentėjimų.
Ponas mano, norėdamas padauginti turta,
Tą kartą, kada aš verkiu, lyg tartum apkurto,
Kaip gyvolį savo tik dėlei darbo augin:
Kas metą vis mokesnius ir darbą padaugin.
Ypač sargai, baudžiavos, šarvarkai ir talkos,
Reik per dienas ir naktis dvare rantyt malkas:
Reik galvijus ir arklius visados pašerti,
Ir su naščiais ant sprando atnešti jiems gerti,
Reik duoti žąsis, gaidžius, kiaušius, vilnas, uogas –
Riešutus, grybus, sūrius, kailius, linų sruogas –
Ir visokius pramonius, kurie vis didinas –
Dievas žino, kaip anie lenkiškai vadinasi!
O žemės pusrėželis – vietomis smiltingas,
Kitur tikras pajauris, o kitur purvingas,
Bet ir tasai toks yra (kad tamsta žinotų),
Jog šuo didis užgulęs uodega užklotų.
Kart miške ilsėdamas ant kelmuko sėdaus,
Radau anžuole bites ir mažumą medaus;
Einu pas savo poną, bet tuščiam eit gėda,
Nunešiau korį medaus, skundžiuos ant urėdo,
Jog žmogui niekad gero žodžio nepasako,

Jog darbai be rokundų⁹⁶, jogei veltuo plaka,
Jogei... tai man bekalbant, pons šauk balsu garsiu:
„Tylėk, chame! nes tuojaus tarpvartėj pakarsiu!“
Aš matau, jogei ponas su manim nejuokauj –
Dvilinkas susirietęs pro duris ištrūkau;
Urėds capt už pakaušio, nurovė kaltūną,
Lyg kokiam bernardinui padarė karūną;
O kaip plaukų neliko, už ausies nutvėrė
Ir ant žemės parvertęs su lazda nupėrė.
Einu namon vos gyvas, nupeštas, nuplaktas
Ir su dideliu gumbu kruvinu ant kaktos.
Žydėlis tar: „Girdėjau, jog ant to ne galas,
Jogei dabar bus rykštės ant tavo pakalos!“
Bučiuoju žydui kojas, meldžiu gelbėjimo,
Tas už cukraus galvelę pirko atleidimą.
Bet iš klėties išvežė, ką tik jis norėjo,
O dovaną paėmęs, šitaip prakalbėjo:
„Girdėjau, jog moki gudiškai rašyti
Ir visokias rokundas šiaip taip išguldyti!
Rašyk pas Aleksandrą arba Kanstantyną,
Ar pas aną senatą – patsai geriaus žinai,
Jog kas dieną meldžiamės už anų sveikatą;
Tegul tie žmonių tėvai – žmonių vargus mato.“
Atsakiau: neder pirštus tarp durų kaišioti
Ir svetimoj bažnyčioj žvakeles degioti.
Ar aš būdu tokiu urvon lapių lįsiu,
Ar kaip gandras gyvates po pelkes naikinsiu?
Ant kieno aš vežimo ar arklių važiuoju,
Pagal jo norą visad giesmelę dainuoju.
Kaipo dūdorius birbia, taip kazoką šoku,
Trumpai sakant: gudiškai rašyt nemoku!

⁹⁶ Darbai be rokundo – begalė, nesuskaičiuojama daugybė.

O kada ir mokėčiau, tai to dirbt nenoriu,
Nes bajorui ant pono pikts žodis nedoru.
Atsakė: „Teisiai kalbant, taip rašyt neliusu,
Tegul gi Viešpats Dievas susimilst ant jūsų.“

1886, Nr. 1, p. 10–14.

*Zoryna Grot*⁹⁷, *Zoryna Gr.*
Baltoji Motina

Žmonių padavimas

I

Ant, stūkso kalnelis... Pakojuos vingiuoja
Liūdnoji Merkinė, teškendama srovę.
Apglobę viršukalnį kvietkos baltuoja
Ir žiedus linguodamos rauda neliovę...

Prieš amžius, žiluose Lietuvos laikuose,
Pašventintas ežers tam daikte tvoksojo;
Ant ežero gylės baugiuos dumburiuose,
Sala, jievarais apsikaišius, niūksojo.

Vanduo ir salutė, ir laivas prisietas
Jau buvo šventybės ženklais apžymėti,
Ir buvo taip skautūs, kaip dukterės Lietuvos,
Sugonytoms rankoms dar nepalytėti.

⁹⁷ Zoryna Grot – lenkų poetė. Eilėraščio vertėjas nežinomas.

Nesangi salutę nuo laiko jau seno
Aprinkę lietuvių dievai ten viešėjo:
Be pertrūkio ugnį vaidlytės kūreno,
Be pertrūkio žnyčiaus aukuras rusėjo.

... Dėl ko taip ugnis pražūtingai liepsnoja?
Dėl ko gi malonė, lyg gaisras, žavina?
Dėl ko gi danguose taip žvaigždės žėruoja
Ir tamsą kapų nemeilingai naikina?

Šėšėliai... tamsybė... pusiausapnės svajos...
Koronė skaudi dėl širdelės jaunosios!
Bet kas tai? ar girdit? Lyg atdūsiai klajūs
Nuklydo ant kalno viršūnės liūdnosios?..

II

Patogios, padorios lietuvių dukrelės,
Nes davė dievai joms paveikslą taip skaistų;
Bet tokios nebrasi pasaulėj mergelės,
Kuri prieš lietuvių vaidlytę n' užkaistų!

Vienok kaip sietynas žvaigždžių miglynuose
Aptemdo vaidlyčių grožybę Danutė:
Taip lygiai žvaigždelės žydriuos antoriuose
Išblyškę aptemsta, kaip teka saulutė.

Iš kūno jos tryško plavendama grožė,
Liemuo nuo kasų net palinkęs virpėjo,
O lūpos tai rodės pražydusi rožė...
Lyg tartum ją patys dievai išleilėjo!

Pas motę Danutę viena tik auginta, –
Nes gyvastį vieną tik Dievas mums duoda:
Bet gyvastis esąs saldybė, paguoda...
Dažnai gi kaip... dulkė, tarp vėjų blaškyta!

III

O kas tau yr, motin? Ar baimė apėmus
Po lanką vidunaktyj gainioja basą?
Ir kodėl taip žiūrą į kraštą įrėmus
Draskais, klysdama braidinėjį po rasą?

Šit, baimė ant vėjo išskleidė tau plaukus,
Juos pluoštais ranka nebevaldoma rauja,
Ir akys apsruvo, kakta susiraukus,
O prakaitas ištisą kūną apšauja!

Neklauskite senės, kas jai atsiėjo,
Kokia nugandinta atvarė čion baimė:
Sapnuodama driežą – bjaurybę regėjo –
Tad bijos, kad vaiką n'įstiktų nelaimė!

Štai ieško to daikto, kur laivas prisietas,
Lakstydama ežerą visą apskrido...
Tik dirst... ir, o baimė! ant laivo, šit, vietos
Šakutę iš vakar nulaužtą išvydo!

Lakštangė nečiulba, gamta snuoduliuoja,
Tik dvasės skrajoja viršum jievaryno,
Spindėdamos žvaigždės danguj mirguliuoja
Ir žvelgias iš aukšto į vandenį gryną...

O laivas siūbuodams iš tolo baltuoja,
Ant žnyčiaus aukuro kibirkštys nespragsi –
Šventoji žievė ten turbūt neliepsnuoja:
Tai kurgi čia motės širdis nepatraksi!

Ištiesus rankas ant pakriaušio sustoja
Ir, gelmę apžvelgus, į dumburius krinta...
Ir sietuvos, rodos, ją ryja, apžioja...
Vienok ji ant viršaus išnerti neminta,

Ir, žiūrą įrėmus į jievaro elką,
Su rankomis gylę raikydama plaukia,
Nors pragaras amžins ant dugno ją laukia,
O smertis apglobęs į dumburius velka...

Vienok ji su vandeniu ramstos, kovoja,
Ant kranto salutės išlipti netrunka,
Danutės ieškodama laksto, skrajoja,
Ant galo kaip pėdas ant daikto susmunka:

„O, dieve Perkūne! teisybės tu sarge!
Žaibais suvaldyki tu baisią pražangą:
Vaidlytė Danutė, šventa ugniasargė,
Įsmuko į svieta bjaurybių žabangą!..“

Danutė, aukurą žinyčiaus apleidus,
Ant ricieriaus kelių malonės ragauja;
Ant jojo krūtinės paslėpusi veidus,
Užmiršta, kad žnyčius aukos reikalauja!

Kaip liemenį eglės kirtėjas pargriauna,
Taip akminas senės jaunikį pakirto;
Danutę gi motė, nei paukštį, sugauna
Ir temp ant peties į laivelį ją tvirto.

Ir skubin irkluoti... jau kraštas išnyko...
Tada už kasų ji Danutę nutvėrė...
Nasrai vandenių išsižioj, užsivėrė...
Ir undinų pulkas vaidlytę patiko!

O elkas sališkis, dievaičių sėdynė,
Pragaišo kaip smiltis, nugrimzdo į gylę...
Ir kalnas tam daikte išdygo, nei pilė,
O žmonės jį „Motina“ buvo praminę.

Iš prieglobsties kalno išdygusios baltos,
Kaip pienas, kvietkelės viršūnę dabina,
Ir auga taip skaisčios, kaip širdys nekaltos,
Per tai gi ją „Baltąją“ žmonės vadina.

1886, Nr. 2, p. 39–42.

Gromata Šimkevičiaus prie Dionizo Poškevičiaus

Sėdėdams ant Danios karalystės krašto,
Sveikinu šimtą kartų jus per savo raštą,
Ir prašau dovanoti, kad aš jau ne tankiau
Prie Jūsų rašydavau ir pats nelankiau –
Mano širdy garbingi Jūs esat visados,
Kai tik Jus pažinau nuo pirmos valandos,
Ir būs'te iki smerčios man brangi gėrybė,
Dieve, duok Jums sveikatą ir gerą tvirtybę –
Daugiau Jums nieko nereik, kaip aš jau dūmoju,
Visa pilni gyvenat, kaip Adoms pro rojų –
Galvo, migo, kišenie, visa ko turtingas,
Šaukiu po šimtą kartų: Poškus yr laimingas –

Kavos atsigėręs ir dešrų pasiėdęs
Kepurę pasikreipęs, dvare atsisėdęs –

Užsidegęs pypkę,
Atsisegęs lipkę,
Susikeitęs kojas,
Rašo nedūmojęs,
Gražias pasakėles,
Dainas ir giesmeles,
Galvos nekasydams,
Plunksnos nekramtydams,
Ir tai yra tiesa,
Jog ans ved į šviesą –
Kalbą, strajų mūsų,
Žemaičių ir Prūsų –
Sakau iš teisybės,
Jog Febo gėrybės
Jam ant kožnos vietos
Yra atdarytos –

Štai man, vargšui, keliauti reik didelį kelią,
Susirišęs tik kelis grašius į mazgelį,
Po pažasties kepurę kartais pasibraukęs,
Sausą bulvelę valgyt kailį nusismaukęs,
Ant plynų šiaudų blogoj karčemoj nakvoti
Kietai rangytis, šlapiais rūbais užsikloti.
O kad į šviežią šalį aš ant šiepės⁹⁸ plaukiu,
Poterauju, dūsauju ir prie Dievo šaukiu,
Kaip praded šturmai jūros iš dugno maišyti
Ir po kruvinas bangas šiepę jau vartyti,
O paskui kaip randas gers ors ir aš iš palėpės
Išlindęs savo dainą dainuoju ant šiepės –
Bepigu, sakau, vaikams tų ponų didžiųjų,

⁹⁸ T. y. laivu.

Kurie keliaudami tur mašnas raudonųjų,
Tie švilpauj viešėdami po miestus karalių
Tenai linksmai uliavoj šokdami ant balių,
Paskui grįžt namo, daugel tenai išmokę
Ir tėvo raudonuosius su mergoms prašokę,
Kuriuos tėvs nuog žmonių su pastaranka rinko
Vienam droždams per kuprą, o kitam per kinką –
Bepročiu ne kartą pats save pavadinu,
Kodėl nepalikau aš jau bernardinu –
 Arba karmelitu,
 Arba koku kitu,
Šešėliuose kloštorių būčiau begyvenęs,
Kūną savo bežyvijęs ir dušią beganęs,
Su strikiu pilvą savo tris kartus susirišęs
Rožančių po juostas su kryžium pasikišęs,
Pulke brolių mūruose, pakol galva gyva,
Gopturu užsigobęs begarbinąs Dievą,
Ten skaniai pasivalgęs, skaniai atsigėręs
Bažnyčioj pasimeldęs, knygas nusitvėręs,
Gulėčiau savo celėj pilvą pasistatęs,
Užtraukdams tabokos iš rago pasikratęs,
Nekaip dabar po svietą valkiotis kas dieną
Ir per miestus keliauti be reikalo vieno.
Ką gali daryti, kad mūsų tokia dalis,
Pradėjus reik klajoti po svetimas šalis,
Rasit, kada mudu suseisme Bardžių daržely
Tai, sakau, bus mūsų linksma valandėlė –
Ten abudu po klevo šešėliu sėdėsma
Ir aluką gerdami viens antram plepėsma.
Dabar sudiev, būk sveiks, vyre brangus,
Tegul dienas Tavo palaimina Dangus.

Ksaveras Sakalauskas, *K. Vanagėlis.*
Dalis mano

Kaip norėčiau aš teisybę
 Broliams pasakyti,
Juos apšviesti, pamokinti,
 Akis atdaryti!
Bet nelaimė!.. Tamsos pančiai
 Yr drūti be galo –
Juos sulaužyt spėkos mano
 Niekai neprivalo!
Ak jūs dūmos, mano dūmos!
 Sunkios man jūs esat:
Greitai gemat ir neilgai
 Savo būvį tęsiat.
Dūmos mano – šviesos sėklos!
 Nėr kur jums bujoti;
Nors yr dirva, bet jūs turit
 Darganų bijoti!
Rodos, dirvą aš užarčiau
 Ir sėklas pasėčiau,
O užaręs ir pasėjęs
 Laistyčiau, ravėčiau.
Rods, išdygtų ir diegeliai,
 Ir žaliuot pradėtų...
Bet pakiltų smarkūs vėjai,
 Darganos teškėtų...
Ir pražūtų darbas mano –
 Taikio nedatirčiau,
O negavęs vaisiaus jokio,
 Pats badu numirčiau.
Bet nedirbant ir nesėjant

Man aršiaus dar būti:
Aš greičiaus dar graban virsiu –
Greičiaus teks man žūti!..
O, dalelė tu varginga,
Ašarota mano!
Man tavęs dėl, taip skaudžiosios,
Plaukas jau paseno...
Dienos mano trumpos yra –
Greit amžyn užsnausiu...
Ištart tiesą, prapilt šviesą
Tarp brolių negausiu.

1886, Nr. 4, p. 103–104.

Juozas Andziulaitis, *J. Kalnėnas*.
O liuosybės Maskvužėlė

O liuosybės Maskvužėlė
Suvis nederėjo,
Nederėjo laisvužėlės,
Tik toli nudėjo.
Ji nudėjo ją į svečią
Tolimą nevalią,
Kad tos žolės nebujotų
Po dirvoną žalią.
Įsiveržus ji į maną
Naktyje butelį,
Kaip pas vagį kratinėjo
Kožnąjį daiktėlį.
O tai knygų uždraustųjų,
Raštų ieškinėjo...
Kvaile, kvaile, tau ieškoti

Ne tenai reikėjo.
Jeigu būtum tu į galvą
Mano pažiūrėjus,
Tai daugybę būtum knygų
Uždraustų laimėjus!..
Galvoje manoj vainikas
Laisvės tad žėrėjo!
Nežinuns viens tau baisus čion
Skarbus tuos sudėjo!
Taip tai, taip tai nemokėjai
Knygų tu ieškoti;
Galvoje manoj, Maskvuže,
Yr ko tau bijoti.

1886, Nr. 6, p. 180–181.

Martynas Jankus, *M. J.* Lietuviams

Mes dėl brolių daug kentėjom
Per senuosius metelius,
Prakaito daug daug praliejom,
Betgi vis juk taip nebus.

Nors aušra palengva švietė,
Apniaukts buvo nors dangus,
Bet ji tik mumis šim švietė,
Linksmino nuvargusius.

Ak, bent kaip „Aušra“ norėtų,
Kad nušvistų veik dangus,
Kad saulelė veik tekėtų,
Kad prikeltų lietuvius.

Sunku „Aušrai“ kelią kasti
Pas mūs brolius lietuvius,
Žemėms, marėms, oru rasti,
Per balas ir per miškus.

Po tamsius miškus mes landėm
Ir ten radome kelius;
Mes ir kart jau lėkti bandėm
Pas mūs brolius lietuvius.

Bet kodėl taip spausti ruso,
Kam neleidž mums eit valnai,
Kam mus priverč nešt iš Prūsos,
Ar neleis jau amžinai?

Dieve miels, kam mus prastojai,
Seno amžiaus lietuvius?
Kam, maskoliau, mums užstojai
Per girias mūsų kelius?

Atiduok spaudos valnybę,
Teikis mažint mūs vargus,
Atlaikyk tą vyresnybę,
Katra taip naikina mus.

Jei neduosit mums valnybę
Mūs kalboj skaityt knygas,
Eisim ten, kur žyd liuosybė, –
Po valdžia Amerikos⁹⁹;

⁹⁹ Yra tai jau nejauna mislis; p. Š-is 5-me n. „Aušros“ paduoda projektą visuotino išsikraustymo iš senosios mūsų tėviškės; mes gi, su tuom nesusitaikydami, kitoje vietoje rūsčiau išgvildensim tą dalyką. (*Redaktoriaus Juozo Andziulaičio-Kalnėno komentaras.*)

Kur jau daug mūs iškeliavo
Į valnybės ten lankas,
Kur liuosybę, žemę gavo,
Saviškoj kalboj knygas.

1886, Nr. 6, p. 191–192.

TAUTOSAKA

Jonas Basanavičius, *Basanius*.

Upių ir ežerų kelionė į Lietuvą

Kaip mūsų tūlasis skaitytojas žino, apie daugybę mūsų ežerų ir upių yra pasakojama, jog jie esą atėję arba nusileidę iš debesų į šios dienos Lietuvos žemę. Tokios pasakos apie upių ir ežerų kelionę, didžiai pagailėtina, iki šios dienos dar nesurankiotos ir nesurašytos. Kelios jų tapo, teisybė, paminėtos tūlų prašalaičių raštininkų, kurie tačiau nesupranta, ką ta vandenų kelionė galėtų išreikšti. Tarp tokių iš debesų nusileidusių ežerų mes čia paminėsime: Lukstą, Biržulį, Stervą ir Paršežerį Žemaitijoje; Dusės, Alvito ir Vištyčio ežerus Užgiriniame Trake (Suvalkų gubernijoje). Apie Vištytežerį mes užrašėme Ožkabaliuos šitokią pasaką: „Ežeras šitas senovėje buvęs vardu Vištainis ir atėjęs nuo Mėlynujų marių. Vieni sako, iš debesų nusileidęs, kiti vėl – iš žemės išplaukęs. Kada jis atėjęs, nieks nežino – labai seniai, o tąsyk čia dar nė miesto nebuvo. Kai jis atėjo, ilgai nebuvo žinomas jo vardas, ir vanduo vis tik užė ir cypsėjo. Vieną kartą nuėjo dvi mergos ant ežero skalbti. Jiedviem beskalbiant paežeryje viskas cypsėjo. „Ale čia cypsi ir cypsi kaip vištytis!“ ištarus viena merga atminė jo vardą ir pati apako, o vanduo tuojau nustojo užęs ir cypsėjęs. Apako ta merga dėl to, kad atminė jo vardą, kokį jis turėjo. Paskui prasidėjo čia miestas budavotis.“ Apie Biržulį pasakojama, jog norėjęs paskandinti Varnius ir tik tuosyk apsiraminęs, kai atmintas buvo jo vardas. Tokios pasakos apie upių ir ežerų kelionę pagal mūsų ištyrinėjimus yra didžiai svarbios dėl mūsų giminės praeities. *Tos užsiliku-*

sios senoviškos pasakos aiškiai stygavoja ne apie pačių vandenų atėjimą ir kelionę į Lietuvą, bet apie tų upių ir ežerų vardus. Mes šiandien jau galime aiškiai parodyti, kur senovėje mūsų tėvų tėvai gyveno, perkrafinėdami vardus savo kaimų, kalnų, upių ir ežerų. Pirm kelių tūkstančių metų mūsų garbinga giminė buvo apgyvenus žemes, kurios šiandien jau teko įvairioms giminėms. Iš tų senovės vietų į šios dienos Lietuvos žemę ateidami mūsų prabočiai drauge atsigabeno vardus anų žemių vietų, kur senovėje tūkstančius amžių gyveno. Gyvenimo vietos persikeitė per barbarų užplaukimą, bet upių, ežerų vardai iki šios dienos lieka tie patys, kokie pirm tūkstančių metų pirmiausioje lietuvių – arėjų tėviškėje buvo!.. Todėlei, kaip kožnas supranta, šitos pasakos apie vandenų kelionę turi savyje didžią vertybę dėl mūsų genties praeities aprašymo ir dėl visuotinio mokslo. Aprašymas ir parodymas kelio, kuriuomi lietuviai atėjo į šios galdynės žemę, ir tų vietų, kur mūsų giminė ilgus amžius gyveno, kol per barbarų užplaukimą šiaurės link pravaryta tapo, pervers aukštyn kojom visas šios dienos europietiška mokintų vyrų nuomones apie senovės Europos gyventojus iki vokiečių ir slovėnų užkariavimo... Todėlei mes prašome visus savo skaitytojus rinkti tokias pasakas, kurios galėtų šiokiu ar tokiu būdu prašviesti praėjusio laiko tamsenybes.

Prieš kokius dvidešimt penkius metus Kundraitis (Kondratavičė) rašė: „Dirva dėl ištyrinėjimo Lietuvoj yra plati ir neišsemiama kaip marės, ir tai ne viename dalyke. Ar tai čia tūlas daildalius (daildaris, artistas) norės perkeliauti su piešalu ir mokolėliu; ar žemės tyrėjas (geologas), ar augmenų aprašytojas ir ūkininkas užsigeis naudotis iš jos vidurių; ar vėl veikalų tyrėjas (istorikas) – peržiūrinėti jos kapinynus, senraštvieta (archyvus), pilių ir bažnyčių griuvėsius; ar tyrėjas būdo ir darbo užsimanys perveizdėti daugybę čionai gyvenančių genčių; ar vėl dainius (poeta) užsinorės šelptis

giesme ir pasaka – visi jie lygiai čia pas mus apstingai laimės, iš savo pusės pridursim dar tik tiek, jog pradėję tyrinėti garbingos mūsų senovės liekanas atrasime Lietuvoje netikėtinus, o dėl mokslo svarbius skarbus!

1883, Nr. 3, p. 79–80.

Svečių šalelė

„O kur josi, jaunas broleli berneli?“

– Į svečių šalelę, jaunoji mergele.

„Imk ir mane drauge su savimi,

Josim abu į svečių šalelę.“

– Mažas mano bėrasis žirgelis,

Nenuneš mūs į svečių šalelę.

„Lygias lankes pėsčia pereisiu,

O Dunojėliu plaukte perplauksiu:

Vidur Dunojėlio ilsėsime,

Ant akmenėlio vidur Dunojėlio.“

– Mažas mums čionai bus pasilsėlis

Ant akmenėlio vidur Dunojėlio.

„Kaip pareisim tėvo tėviškėlę,

Atsigulsim į margą lovelę.“¹⁰⁰

¹⁰⁰ Daina šita, užrašyta V. Vaičiūčio 1875 metais Ožkabių kaime, yra didelės vertės dėl mūsų praeities pažinimo. P. Jonas Juška, spausdindamas *Lietuviškose dainose* vardą upės Dunojaus su maža „d“, paklydo, dūmodamas, jog šis vardas vandenį abelai paženklinąs. Savo rašte „Vardas Dunojaus upės lietuviškose dainose“ mes kuo aiškiausiai parodysime, iš kur atsiradęs šis vardas ir ką jis ženklina. (*Jono Basanavičiaus komentaras.*)

Mečislovas Davainis-Silvestraitis,
M. Davainius.
Pasaka apie Palemoną

Užnemunyje (Užgiriniame Trake), šiandien Suvalkų rėd., gyveno žemaičių sentėviai, kurie buvo labai dievobaimingi žmonės ir laikė save už šventus. Už svetimoterystę, vagystę, latrystę ir kitus nusidėjimus jie perkeldavę prasikaltėlius per Nemuną ir pavesdavę juos vilkams. Šios dienos Žemaitijoje tuomet buvo girios be galo ir be krašto, sako, ir gyventojų, kaimų ir pilių čia dar nebuvo; tik vilkų gaujos staugė ir meškos murmėjo. Vieta, kur išvarydavo prasikaltusius, vadinosi Vilkija (ant Nemuno kranto, Kauno paviete), nes vilkų čion daugiausiai buvę.

Užnemuniškiai ilgai dūmojo, kad perkeltus per Nemuną žmones vilkai ir meškos išnaikindavę, ir daug metų praėjo, iki sužinojo, kad ir šios dienos Žemaitijoje žmonės gyveną. Atsitiko, kad vienas kunigas, bausmei į Žemaitiją išvarytas, Vilkijos aprubėje užtiko pirmą gyventoją, kursai taipogi senovėje buvo išvarytas iš Užnemunės. Eidamas tolyn, jis sužinojo, kad čion daug žmonių gyvena, ir, nuėjęs dar toliau šiaurės link, rado didelį kaimą Ariogalą; paskiau jis nukako į Raseinius ir, apėjęs didelį žemės plotą, paliudijo, kad ir Žemaitijoje žmonės gyveną lietuviai ir paeiną nuo tų iš Užnemunės išvarytų. Sveikas į Užnemunę sugrįžęs tas kunigas papasakojo čia, kad ir anapus Nemuno esą gyventojai, apie ką sužinojęs vienas užnemuniškis kunigas, vardu Palemonas, drauge su 40 vyrų persikėlė per Nemuną ir į Žemaitiją atsikraustė, didelį trenksmą tarp gyventojų pakeldamas. Persikėlė jis per Nemuną Vilkijoje, o tolyn Nemunu plaukė iki Dubysos upės ir atrado visas tas vietas, kurias ansai kunigas buvo minavojęs. Nuo šito Palemono, sako, paeiną

Lietuvos kunigaikščiai, o nuo jo giminių ir tų vyrų, kuriuos drauge su savimi atsivedė, – žemaičių bajorai. Visi jie buvo labai išmintingi ir mokyti vyrai, o mokėdami su žmonėmis dorai apsieiti, apėmė didelį žemės plotą. Visi ėjo pas juos ant rodos, o jie, kur reikėjo, geru prie savęs žmones pritraukė arba piktu – liedami savo priešininkų kraują.

Pirmąkart Žemaitijon ateidamas Palemonas atsivedė tik 40 vyrų iš savo giminės; bet paskiau pamatęs, kad neperėinamomis giriomis apžėlusį visą žemės plotą tarp Nemuno, Dūnos (Dauguvos) ir jūrų – marių su savo giminaičiais negalėsiąs apimti, sugrįžo į Užnemunę ir į 60 metus po pirmo Žemaitijon atėjimo vėl ten parsivedė 300 bajorų. Kaip tik šitie bajorai atsikraustė, pradėjo tuojau girias deginti ir kelmus rauti; kadangi ten buvo daugybė girinių draskančių gyvūnų, tai kad juos išnaikintų, kasė duobes, įleisdami į jas paršus dėl priviliojimo. Girios, uždegtos pavasarį, degė tankiai per visą vasarą, kol išdegdavo trijų keturių mylių plotas. Kitus trejus metus tuose išdegusiuose trakuose sėjo rugius, pūrus arba kviečius, miežius; paskiau – žirnius, avižas ir linus. Lauko įmėžimu nereikėjo rūpintis, nes javai labai derėjo. Kiek šiandien gauname iš dešimties pūrų sėjimo, tiek tuomet gaudavę iš vieno; o kas daugiau girių išdegino, tas *geresniu ūkininku* tapo. Arė tuomet medinėmis, be geležgalio, žagrėmis, o akėčios buvo iš žagarų nupintos. Maitinosi duona ir girinių gyvūnų mėsa – šernu, meška, kurių mėsą vandenį su kultuvėmis, kaip šiandien drapanas, išskalbę, ant ugnies kepino ir valgė. Dėvėjo daugiausiai kailiniais iš mešku, vilkų, lapių ir kitokių kailių. Ratai ir brikai buvo mediniai; taip pat šaudyklės ir lankai. Žolę ir javus pjautuvasi pjovė. Namus budavojo iš apvalainų neaptašytų medžių su sieksnio ilgio sąsparomis. Ant kone kožno namo buvo garnalidis ir garnys, kursai didelėje pagodonėje buvo laikomas: jei jis išmetė pautą, arba kiaušinį, paženklino gerą, o jei

garniuką – nelabą metą. Garnys atnešdavo ir gyvates, kurios kiekviename name prilaikomos buvo.

Pavasaris tuomet prasidėdavęs vasario mėnesyje: žolelė žaliavusi, kvietkos žydėję ir paukšteliai giedoję. Pabaigoje balandžio jau buvo galima žolę pjauti ir matyti grįžtančius paukščius keliauninkus.

Pirm lietuvių atėjimo Žemaitijon, čionai gyveno būrai, didžiai paiki ir nieko nenuvokiantys žmonės. Laukų arimo, javų jie nepažinojo ir maitinosi tik pupomis, giriniais obuoliais, ažuolų gilėmis, riešutais, žuvimis ir girinių gyvūnų mėsa. Javus čion Palemonas atgabenęs. Palemonas žemę užimdamas iš lankų šaudė, o būrai gindamiesi akmenimis mėtė.

Palemonas į Žemaitiją pirmąkart atėjo 908 m.; jis ir 40 jo giminaičių, sako, iš Persijos paeina. Galimas daiktas, kad jie buvo gimę Užnemunėje, bet jų tėvai ir seniai tikrai iš Persijos atėjo. Palemonas, buvęs vidutinio stuomens, apskrito veido, geltonplaukis ir mėlynakis. Jis, kaip ir jo giminaičiai, dėvėjo milinę sermėgą su daugybe raukinių (kvoldų), elniniu plačiu diržu apsijuosęs ir didele šviesvarine sagtimi, kuri svėrusi per svarą, susisegęs; barsukines kepures jie dėvėję ir tokius turėję krepšius; kelnes avėję zomšines ir vyžas.

Pirmučiausiai Palemonas apėmęs dalį Žemaitijos tarp Nemuno, Nevėžio upės ir Šatrijos kalno ir gyvenęs Veliuonoje, ant Nemuno kranto, vietoje, kuri jam didžiai patikusi. Parubežėse jam valdant buvo įtaisytos pilys apsiginti nuo neprietelių. Ant aukštesnių kalnų buvo įkasti dervuoti stiebai, kuriuos uždegdavę, kad apsergėtų gyventojus nuo neprietelių užpuolimo.

Palemonui valdant buvęs gražus Žemaitijoje rėdas ir ramumas; bet jo įpėdiniams bevaldant, lietuviai turėję daug neprietelių. Bjauriausia buvo, kad pakilo nuo marių žuvėdai, arba platburniai, kurie buvo baugingi žemaičių neprieteliai ir ilgai mus visokeriopai kankino. Šitie žuvėdai buvę bjau-

riausi žmonės ir nuo jų, sako, paeina būrai; bet jie per ilgą laiką pergalėti tapo ir į vergučius paversti. Žuvėdai turėjo savo kitonišką kalbą, nelietuvišką, ir tik paskiau jie ir lietuviškai pramoko. Jie buvę juodplaukiai, o kūno oda jų buvusi ruda; barzda labai reta ir rusva, stačios ausys ir rudos akys; augaloti žmonės, jie buvę linksmos natūros. Ilgainiui jie pavirto į žemaičius.

Platburniai Palemoną vadino Pilemonu, nes jis privertė juos pilis taisyti ir pilti.¹⁰¹

1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 59–63.

Trys garsūs kiemai

Daina

Kad tą čėsą menam,
Seną, žilą genam,
Tai pirmiau t'est pažvilgėlė
Ant Paskalvių kiemelio.

Jie čion negyveno, –
Plynių nepureno, –
Tik tarp kalnų kalnužėlių
Laikės prie kalvelių.

Būdas budavojo,
Gėrė, linksmavojo,
Ik' kol juos užpuolė karės,
Ir kardininkai barės.

¹⁰¹ Pasaka šita paeina nuo Antano Šiaudinio, 98 metų, iš Kuičių kaimo, o užrašyta V. Bakučio iš Paserbenčių kaimo. (*Mečislovo Davainio-Silvestraičio komentaras.*)

Linksmi jie gyvenę
Bandas savo ganė.
Karių vargai nerūpėjo,
Kuriuos po to kentėjo.

Ragu trimitavo,
Šoko ir dainavo.
Graži Lietuvos mergelė
Kaip lelija, roželė.

O kad jauns bernelis
Gyrės, Paskalvėlis,
Kaip graži jo mergužėlė
Lyg Paskalvių rūtelė.

Palengva švilpavo,
O po to dainavo:
Graži mano mergužėlė
Kaip rūta, nėgelkėlė.

Aug' ji ne Bitėnuos
O ir ne Sodėnuos,
Tik Paskalviuos, Kalvužėliuos,
Ten žaliuose medeliuos.

* * *

Kitur nusižvelkim,
Akeles pakelkim
Ant Bitėnų kiemo seno,
Bičiulis kur gyveno.

Buvo čion bitelių
Tarp žalių medelių,
Kiek geltonų žieduželių
Ant žaliųjų pievelių.

Kad graži mergužė
Dainavo dainužę,
Tai ji vėl Bitėnų kiemą
Išgyrė kaip nei vieną.

Bitėnų kiemelis,
Karaliaus miestelis,
Tek' pro šalį Nemunėlis,
Kieme ved' vieškelėlis.

* * *

Sodėnų kiemelis,
Garbavotas sodelis,
Kas pirma čia yr gyvenęs?
„Sodos“ bene tai žmonės?

* * *

Randam dar giesmelių,
Daug tokių dainelių,
Kurios gražią gir' mergaitę,
Mergaitę mergužaitę.

Randame žodelių
Ir meilių kalbelių,
Kurios visos mums meilingos,
Gyriaus vertos, garsingos.

Reik minėt giesmelių,
Lietuvos dainelių,
Kurios Lietuvoj skambėjo;
Kitų nieks negirdėjo.¹⁰²

1884, Nr. 5 ir 6, p. 175–176.

Daina apie Kosciušką

Kad Kosciuška jojo,
Karalium pastojo,
Palauk, palauk, pons Kosciuška
Atjoj', Lenkų ponas.
O kaip jis prijogo,
Gromatėlę davė,
Gromatėlę skaitydamas
Labai graudžiai verkė.
Žaliojoj girelėj,
Tamsiojoj naktelėj,
Ten suklupo bėrs žirgelis:
Kosciušką sugavo.
O kaip jį sugavo,
Gelžimis apkalė
Ir į kalinį įdėjo,
Kalinyj marino.
Į grabą įdėjo,
Sklepe palaidojo,
Apraudojo šinkorkėlė
Jo kojas, rankeles.
Verkė karalienė,

¹⁰² Dainą pateikė Martynas Jankus iš Bitėnų. (*Redakcijos komentaras.*)

Verkė ciesorienė,
Verkė ir visa kariauna
Karaliaus Kosciuškos.¹⁰³

1884, Nr. 5 ir 6, p. 184–185.

Svetima šalelė

Vai eisim, eisim, mes čia nebūsime,
Į svetimą šalelę;
Čion juoda duona, ir tos neduoda –
Sudžiūsime kaip nendrelės.
Ilgiau pabūsime, labiau sudžiūsime,
Kaip nendrelės siūbuosime.
Čion vis mus bara, ir kožnas varo,
Kas geras ir kas piktas;
Čion girios ūžia ir vėjai dūzgia
Pro mūsų jaunų galvelės.
Čion sens ir jaunas vis lygiai pjaunas,
Vis eina ant peilelių;
Čion anksti kelia ir vėlai gula,
Vis bernelius kankina.
Čion upės džiūsta ir žmonės plūsta,
Nežino, ką daryti.
Rugeliai blogsta, žuvelės trokšta
Kas mieląjį metelį.
Čion nēr tos dienos ir tos adynos,
Kad nēr baugios navynos.
Čion nēr tėvelių nė motinėlių –
Nēr čia mums ko gailėtis;
Čion nēr seselių, jaunų mergelių,
Nēr kam linksmint širdeles.

¹⁰³ Dainą pateikė El. Zeroničia. (*Redakcijos komentaras.*)

Čion jauni verkia, ašaras merkia –
Iš visų šalių bėdos...
Čion medžiai džiūsta, berneliai žūsta
Nuo plienelio kardelių.
Pūškelės ūžia, kulkelės dūzgia
Pro mūs jaunų galveles;
Žirgeliai žvengia, šoblelės žvangi,
Kaip kerta mūs galveles...
Vai eisim, eisim, mes čion nebūsim,
Už tūkstančio mylelių;
Vai eisim, eisim, kur paukščiai lekia,
Upės vyneliu teka;
Tai mes ten būsim ir nepražūsim
Per tuos ilgus metelius.
Lauks mūs tėveliai ir motinėlės:
„Vai kur jauni vaikeliai?“
Lauks mūs seselės, jaunos mergelės:
„Kur mūs jauni broleliai?“
Verks mūs broleliai ir žvengs žirgeliai
Kas mielą adynėlę!
„Grįžkit, jau grįžkit, mūsų broleliai,
Iš svetimos šalelės;
Vai tik pargrįžkit ir parkeliaukit
Tą tūkstantį mylelių“...
„Vai tik neverkit, jaunos seselės,
Negraudinkit širdelės;
Girios krūmeliai – tai mūs tėveliai,
Liepelės – motinėlės;
Oro paukšteliai – tai mūs broleliai,
Gulbelės – seserėlės,
Marių žuvelės – tai mūs mergelės,
Nors svetimos šalelės“...

O bēda, vargai, trūdningi čēsai,
Kas bus iš Lietuvēlēs?
Dideli pulkai svetimū žmoniū
Įpuolē tėviškēlēn!
Uždegē pilis, mažas ir didžias,
Supūstijo šētreles:
Praliejo kraują senų ir jaunų,
Nužudē mus kaštaunus.
Priverč' mus dirbti, jiems nuraminti
Jų visas išdykystes.
Paniekin' kalbą, prarij' mūs algą;
Mus vargina baudžiavoj.
Jau eisim, eisim, čia mes nebūsim,
Čia ne mūs tėviškē.
Svetimi žmonēs, skaudūs žodaičiai
Raudin' mūsų širdužę.
Kur link mes eisim? katrul mes kreipsim
Savo graudų veidelį?
Ar šiltuos pietuos, ar šaltoj šiaurėj,
Ar kur saulelē leidžias?
Kur saulē teka, ten link mes eisim,
Ten užtekēs palaima!

Giltinė ir avikirpės žirkklės

Kunigas Uleknavičius, Merkinės (Merečo) klebonas, 1861 m. Vilniuje išspausdino lietuviškai parašytas pasakas, nutikimus, veseles ir giesmes. To tvarinio gale yra prisegta lenkiška pratarmė apie tūlus lietuvių būdus. Tarp kitų daiktų ten patalpinta saktė (pasaka) apie giltinę. Spausdindami tą saktę, lietuviškai perguldytą, tikimės ne veltui dirbę lietuviškų raštų naudai, už ką mums nekeršys jos tvėrėjas (autorius).

Mokytas senų ir naujų daiktų tyrinėtojas p. Krašiuskis¹⁰⁴, savo rinktiniame vilniškiam rašte pridurdamas apie daiktus, randamus senovės kapuose, mini avikirpes žirkles ir lyg iš netyčių klausia: kas spės šiandien, kam jas dėjo į grabą prie numirėlių? Lietuviška saktė (mitologija) žino apie tai ir žino, kam jos prie numirėlių buvo dedamos.

Ką ženklina giltinė? (Senovės Graikuose tai buvo parka, verpianti ir kerpanti gyvenimo siūlą.) Kas moka lietuviškai arba žemaitiškai, atsakys, jog tai yra smerties paveikslas. Giltinė – nuo žodžio „gelti“, „gelinti (gilti)“, „geluo (gylys)“; smerties pirmapradė yra išreiškiamą žmogišku paveikslu kaip moteriškė su ilga ir mėlyna nosimi ir veidu, su ilgu liežuviu, pilnu smertinių nuodų. Apsigobusi balta paklode, ji dieną landžioja po numirėlių grabus, rinkdama liežuviu nuodus nuo lavonų (numirėlių kūnų); naktį jinai tuos nuodus išnešioja, užmarindama (užnuodydama) jais rykus (sūdynus) ir pakrutindama miegančiuosius, ir taip suvartojusi nuodus renka juos vėl numirėlių grabuose.

¹⁰⁴ Juzefas Ignacas Kraševskis (Józef Ignacy Kraszewski) – lenkų rašytojas, istorikas, leidėjas. 1829–1830 m. Vilniaus universitete studijavo literatūrą ir istoriją. Parašė istorinę monografiją *Vilnius nuo jo pradžios iki 1750 m.* (1838–1842). Domėjosi Lietuvos istorija, tautosaka, lietuvių kultūrinio gyvenimo, palaikė ryšius su aušrininkais.

Aš atmenu, mano kūdikystės dienoje, vieną kartą žiemos vakare, mano motina verpė kuodelį su kalvaračiu (rateliu), tėvas skaldė balanas (skakalius pažibams), o kiti šeimynykščiai kožnas prie savo darbo tylomis žiovavo laukdami vakaro. Aš, paskui motiną sukalbėjęs poterius, pasirėmęs ant jos kelių, klausiausi, ką vyresnieji šneka. Kaimynystėje atsitikę keli myriai lenkė kalbą prie smerties, giltinės klastų, kokias jinai padaro dargi jauniems žmonėms. Mano motina pasimislijo, pasimislijusi ir tarė: „Dyvinas daiktas, kad šioje gadynėje neatsiranda žmogus, kurs nustruikintų giltinės liežuvį.“ Paskui pradėjo pasakoti šitokį tūlo drąsočiaus atsitikimą.

„Seniai, labai seniai (tais žodžiais prasideda visi lietuvių pasakojimai) yra pasakojoma, kad žmonės buvo pradėję baisiai mirti. Vienas seniukas, matydamas, kad jau neužilgo miršiąs, pasišaukė prie savo lovos vaikus, giminaičius ir kaimynus, ketinąs jiems ką tai pasakyti. Kai visi buvo susirinkę, jis tarė aplinkui stovintiesiems: „Broliai, jaučiu man reikėsiant neužilgo skirtis nuo jūsų: numanau pagal savo sopulius, jog giltinė jau liežtelėjo liežuviu, jos nuodai spaudžia mano širdį. Aš esu senas, užtatai jai nemirštu, bet kad jinai galabija mano sūnus, galabija kaimynus, giminaičius ir jaunus žmones, grūsdama juos iš šio svieta, tai aš jai negaliu dovanoti...“ Čionai jis nutraukė savo kalbą ir ilgai pasimislijęs tarė: „Kaip aš numirsiu, padėkite prie manęs avikirpes žirkles, čia, prie šono (ir parodė ranka).“ – „Ką dirbsi su žirkleimis?“ – klausė stovintieji. „Žinosite.“ – „Kaipgi? Ar ateisi pas mus ir pasakysi, ką padaręs?“ – „Suprasite!“ – atsakė. „Kaipgi suprasime, jei dabar nepasakysi?“ Tai vėl kurį laiką pasimislijęs tarė aplinkui stovintiesiems: „Taigi prašau jūsų, padėkite prie manęs žirkles; kaip ateis giltinė prie manęs pasistiprinti savo liežuvį nuodais ir prikiš arti, aš pakreipsiu žirkles ir nukirpsiu jai liežuvį su nuodais.“ Taip ir padarė. Mirus seniukui, mirtis pasiliovė, ir žmonės perstojo taip labai mirti.“

Iš tiesų skaitytojas sutiks su manimi, jog nemažas dėkingumas pridera pagoniškam lietuviui už giltinės liežuvio nustruikinimą, tiktai iškada, kad jis nenukirpo jo dar striukiau; bet tai niekis: žmonės kitąkart reikalavo ir dabar reikalauja užsiėmimo, palikim tą liekorystei (medicinai) ir sekime papasakojimą toliau.

Mano tėvas juokdamasis pridūrė: „Aš mačiau giltinę savomis akimis.“ – „Kur, diedukai, matei?“ – sušuko visi šeimynykščiai vienu balsu. „Kupiškiose ant čėsnes pas poną rėdytoją. Bet tai buvo žmogystė, aprėdyta kaip giltinė. Ta baisi bestija stovėjo už kruopininko degančio bliūdo. Nosis, veidas, kūnas buvo mėlyni kaip popierius nuo cukraus; plaukai, antakiai, blakstienos – balti; apsidengusi paklode turėjo liežuvį ilgą, nupjautą (bene nabašninko tiktai nukirptą)... ir pradėjo pasakoti gražų, ilgą atsitikimą, kurį aš palieku kitam kartui.“

Senovės tyrinėjimas atrado žirkles kapuose, šis pasakojimas aiškiai išguldo, kam jos buvo dedamos prie numirėlių. Kad tas pasakojimas yra tikras, šaukiuosi liudijimo iš mano godojamųjų tėvų pelenų: aš žinau, jog už tą jie man nekeršys, nes taip kalbėjo, tikėjo, sakė ir dabar sako lietuviai.

Paduodami tą kunigo Uleknavičiaus sakmę apie žirkles ir giltinę, atsišaukiame į jo širdingumą, prašydami, jog teiktųsi apreikšti laikraščiuose mūsų giminystės naudai savo tolesnį, gal dar niekur neišspausdintą pasakojimą apie giltinę, idant mūsų senelių nuomonės taptų visuotinai žinomos. Labai džiaugtumės, o su mumis ir visi lietuviškų daiktų mylėtojai, jei gautume ištikimą žinią apie godotiną kunigą raštininką ir kitus jo veikalus.

Pasiliekame sau paduoti apžvalgą viršuj minėtosios knygelės, kurioje sudėta daugel gražių pamokymų mūsų mažo mokslo žmonėms.

Meilės dainelė

(Užrašė Bs., Ožkabilių kaime, 1868 m.)

Vai tu mano mielas, kur tu pasidėjai,
Kur tie tavo žodžiai, ką tu man kalbėjai?
Nuėjai nuo manęs n'ant vienos adynos –
Akys mano verkia dėl tavęs, vaikinai.
Kas tai dar per čėsai, kas tai per gdynė,
Kad žmonių liežuviai meilę pagadina!
Gyvenant ant svieto man be tavęs sunku,
Numirčiau nors šiandien – bet ant tavo rankų.
Einu į laukelį – niekas man nemiela,
Ir aš kaip avelė klaidinėju viena.
Užeičiau ant kalno, toli pamatyčiau,
O savo mielausią pas save vadinčiau;
O aš bevėlyčiau aukštus kalnus kasti,
Nekaip savo mielą mylėjus pamesti;
Kad ir kalnus kasčiau, kasus pasilsėčiau,
Kad tik savo mielą po akių turėčiau.
Vai kas man iš turtų, kas iš bagotysčių,
Turtingesnė būčiau, kad tave turėčiau,
Kad šią dieną mirčiau, tavęs neužmirščiau;
Nors kalne gulėčiau, bet tave mylėčiau!
Žaselių pulkelis Dunojėliu plaukia –
O tavo mieliausia ašarėles braukia.
Po tavo nuo manęs atsitolinimo,
Kad aš ne su tavim, liūdnums mane ima.
Be tavęs, jaunasai, ilgus čėsas matos,
Kiekviena adyna man rodosi metas.
Kad į žalią pievą einu grėbti šieno,
Daug matau jaunųjų, nėra tavęs vieno,
Vai kur tos adynos, kur tos brangios dienos,

Kaip rūtų darželyj tu su manim vienas
Buvai rūtų skinti; aš vainiką pyniau,
Ant galvelės dėjau, lelijoms dabinau.
Kad aukštam svirnelij abudu sėdėjom
Ir meiliais žodeliais tarp savęs kalbėjom,
Tarei, jog „man yra daug mergų ant svieta,
Bet širdyje mano tau yr vienai vieta“.
Jei tie tavo žodžiai visi tikri buvo,
Sugrįžk tu pas mane, tegul jie nežūva.
Sugrįžk pas tą, kuri neperstos mylėti,
Neperstos, kol gyva, širdyje turėti.

1885, Nr. 7 ir 8, p. 206–207.

Jonas Basanavičius, *Bs.* Apie senovės kalvius

Iš Juškos surinktų dainų mes sužinojome didelę daugybę akyvų daiktų, šiandien visai užmirštų. Taip iš kelių labai senų jo dainų gauname žinią apie ypatingus senovės kalvius, kurie iš aukso ir sidabro kaldino visokius brangius daiktus. Tokie kalviai turėjo būti tikri daildariai ir – dainoms liudijant – jie „aukso žiedelius“, „aukso kūbkeles“, „aukso pentinus“ ir kitus daiktus dirbo. Dainos juos vadina „auksoriais“, kurie „auksavoja vainikėlius“, „aukselio kalėjėliais“ ir „sidabro liejikėliais“. Ypatingame rašte „Žiponas bei žiponė ir auksingumas bei sidabringumas lietuviškų dainų“¹⁰⁵ tapo jau parodyta, kur senovės lietuvių gyventa tuomet, kada turėta savo žemėje daugybė aukso, sidabro ir minavojamus dainose kalvius. Iš žemiau pridėtos dainos matoma,

¹⁰⁵ Jonas Basanavičius, *Žiponas bei žiponė ir auksingumas bei sidabringumas lietuviškų dainų*, Tilžė, 1885.

jog tie kalviai kaldino dar „stalelius ant keturių kampelių“
ir „kraseles ant keturių kojelių“. Daina užrašyta V. Vaičiaičio,
1875 m. Ožkabaliuose:

Ne tik lankoje dobilėliai auga,
Augs ir žalioj girelėj,
Žalioj girelėj po aržuolėliu,
Po žaliaisiais lapeliais.
Verkia močiutė, sena širdelė,
Dukrelę išleisdama.
„Močiutė mano, sena širdelė,
Neverk manęs, dukrelės;
Tu paklausyki manęs, dukrelės,
Manęs, jaunos kalbančios:
Kad aš neverkiu toli eidama,
Ko tu verki leisdama?“
– Kad tu neverki toli eidama,
Verksi pareidama;
Vai tu ten rasi daug giminėlių,
Daug jaunų dieverėlių:
Vienas šimtelis jaunų mošelių,
Du šimtu dieverėlių;
Tu neišteksti jiems dovanėlių,
Margųjų abrusėlių.
„Močiutė mano, mano širdelė,
Didis tėvo dvarelis,
Mano tėvelio didžiam dvarelyje
Daug yr aukštų klėtelių,
Tose klėtelėse, tose aukštose,
Daug yr margų skrynėlių,
Tose skrynėse, tose margose,
Daug yr plonų drobėlių,
Iš tų drobėlių, iš tų baltųjų,

Bus didės dovanėlės
Berno broleliams ir jo seselėms,
Ir visoms giminėlėms.
Tam šešurėliui, senam tėveliui,
Plonusius marškinėlius;
Tai anytėlei, senai močiutei,
Baltąjį nuometėlį;
Tiems dieverėliams, jauniems broleliams,
Marguosius rištuvėlius,
Toms mošytėlėms, jaunoms seselėms,
Šilkelių kasnykėlius.“
Trys dieverėliai, jauni broleliai,
Visi trys kalvužėliai;
Vienas nukalė aukso stalelį
Ant keturių kampelių,
Antras nukalė naują kraselę
Ant keturių kojelių,
Trečias nukalė aukso kūbkele
Martelei vyną gerti.

1885, Nr. 7 ir 8, p. 242–243.

Jonas Basanavičius, *J. Bs.* Paukščių kalba

Senovės lietuviai tikėjo, jog medžiai, gyvuliai bei paukščiai buvę kitą kartą tokie pat žmonės, kaip ir mes, ir joguei jie – visokių priežasčių dėlei – tik į medį, gyvulį, paukštį ar žuvį pavirtę. Toksai įtikėjimas iki mūsų dienų dar užsiliko. Kaip senovėje, taip ir mūsų laikais, paukšteliai, girios ir namų gyvuliai, medžiai, pagal lietuvių dūmą, tur savo ypatingas kalbas, kurias žmogui vienok esą labai sunku suprasti. Taip an-

tai paukšteliai susišneka bečiulbėdami ne vien su kits kitu, bet mėgsta ir žmogui kartkarčiais ką nors pasakyti. Ilgai beįsiklausydami paukštelių kalbai, žmonės pradėjo suprasti, ką jie mums sako. Ožkabaliuose sekančiai suprantama tankiausiai minavojama plunksnuočių kalba:

Vieversys, vyturys, cyrulys giedodamas sako: „Čivyrų vyrų pavasaris! palikau vaikelius nelesintus, parlėksiu – palėsinsiu.“

Putpela: „Žmogau, žmogau! šuo pautus nešė! Čiuč pamesk! Čiuč pamesk!“

Griežlė: „Krės, krės! varškės! o kam? – vaikam! – kokiems? – mažiems!“

Kregždė: „Išlėkiau, palikau pilnus kluonus, pilnus aruodus – suėdėt, sugėrėt! kad jūs ištintumėt!“ *Arba*: „Vyrai, vyrai! mergos pautienę kepa!“

Vištaitė (slampa): „Škiš, škiš!“

Volungė: „Ieva, Ieva, Ieva, neganyk po pievą – pasakysiu Zobelei: tau atims kirvelį ir nukirs kaklelį.“

Gegutė juokdamasi sako: „Vai kad aš parlėkus rasčiau tuščius namus, pilnus kapus, tai ir man padėtų kukuoti!“

Tetervas: „Marčios brolis – totorius: ožkos pieno – nevalgau! – bu bu – gumbuo!“

Višta: „Kapa, kapa su dešimčia! padėjau – paimkite!“

Gaidys: „Tinginy, kelk!“

Karvelių kalba: „Cit, brolau, neverk! Ateis pavasaris, padūks vyrai – barstys žirnius po laukus, o mudu parinksiva!“

Lakštingala: „Juruk, Juruk! važiuok, važiuok! paplak, paplak, paplak! pfiuuii! Tarara... trrrr..!“

Mergytės išėjimas

Palenkyj, palenkyj saulytė teka;
Pašilyj mergytė linužius rauja.
Atjoja bernytis, jaunas, nevedęs,
Šokydams, mudrydams bėrą žirgelį.
„Padėdievs, labądien, linų rovėja!“
„Tau dėkui, bernyti; kur jodinėji?“
„Pas tavo tėvelį valgiau ir gėriau,
O tave tėvelis man pažadėjo.“
„Netiesa, netiesa, jaunas bernyti!
Važiavo tėvelis į Tilžės miestą,
Į Tilžės miestelį rūbužių pirkti.
Atjoki, bernyti, seredos rytą,
Tai rasi širdelę jau sumislytą.“
Atjojo bernytis seredos rytą,
Nerado širdelę dar sumislytą.
„Kur vesiu, kur dėsiu bėrą žirgelį?
Kur mausiu, kur dėsiu aukso žiedelį?“
„Vesk bėrą žirgelį į pūdymėlį,
Mesk aukso žiedelį į rūdynėlę.
Težvingauj žirgelis po pūdymėlį,
Terūdyj žiedelis po rūdynėlę.
Atjoki, bernyti, subatos rytą,
Tai rasi širdelę jau sumislytą.“
Atjojo bernytis subatos rytą,
Tai rado širdelę jau sumislytą.
„Kur vesiu, kur dėsiu bėrą žirgelį?
Kur mausiu, kur dėsiu aukso žiedelį?“
„Vesk bėrą žirgelį į žalią lanką,
Mauk aukso žiedelį ant baltų rankų.“

Daina apie vanagėlį

Gaida ir žodžiai iš Garliavos

Lėk, vanagėli,
Per ežerėlį,
Suvyk lizdelį
Rūtų darželyj,

Tame darželyj,
Tame žaliame
Verké mergelė,
Verké jaunoji.

Atjoj bernelis,
Klausia mergelės:
„Ui ko tu verki,
Jauna mergelė?“

Nėr man tėvelio,
Nėr man tėvelio,
Nėr man tėvelio
Rangelei rengti.

Nėr man močiutės,
Nėr man močiutės,
Nėr man močiutės
Kraiteliui krauti.

Nėr man sesučių,
Nėr man sesučių,
Nėr man sesučių
Vainikui pinti.

Nėr man brolelių,
Nėr man brolelių,
Nėr man brolelių
Laukeliui dėti.

Mėnuo tėvelis,
Mėnuo tėvelis,
Mėnuo tėvelis
Rangelei rengti.

Saulė močiutė,
Saulė močiutė,
Saulė močiutė
Kraiteliui krauti.

Žvaigždė sesutė,
Žvaigždė sesutė,
Žvaigždė sesutė,
Vainikui pinti.

Sietyns brolelis,
Sietyns brolelis,
Sietyns brolelis
Laukeliui dėti.

IŠ LIETUVOS

Stanislovas Raila, *S. R. V.*
Laurynas Ivinskis

Didesnė nekaip uždėtoji „Lietuvininkų prieteliaus“ garbė priguli L. Ivinskiui, kurs pirm trisdešimt šešių metų uždėjo kasmetinį raštą vardu „Kalendorius arba metskaitlius ūkiškasis“, kurio pirmasis numeris išėjo 1846 m. ir nuo to laiko iki 1863 m. išeidavo kiekvienais metais. Kalendorius, kuriame buvo patalpinamos visokios naudingos žinios, pasakos, giesmės, dainos (tarp tų bus gana atminti vien tokį žemčiūgą kaip „Anykščių šilelis“) ir t. t., buvo laikomas, drąsiai galima sakyti, pas kiekvieną lietuvių, mokantį skaityti, ir atnešė mums neišpasakytą dvasišką pelną.

Laurynas Ivinskis mirė pernai *Milvyduose*, Kuršėnų parapijoje, Šiaulių pavieta, pas paną Radavičaitę (pagal kitą pranešimą pas p. P. K. Godlevskį Gryškiškiuose, Šiaulių pav.). Jis paliko užbaigtą, bet dar ne su visam suieškotą *lietuviškai lenkišką* žodyną. Paėmė jį pas save p. Kraučiuonas, Senapilės (Marijampolės) gimnazijos lietuviško liežuvio mokytojas. Pasiliko dar turtingi lietuviškos prigimtinės nomenklatūros (vardų surašo) ir daugelio kitų literariškų darbų materioliai. Vienų popierių yra dvi skryni, kuriedvi sudėti pas tėviškainį p. Godlevskį (nuo Šiaulių į vakarus arti Amalių stancijos Liepojos geležinkeliu). Žemaičių tėviškainiai suseda pinigų pastatyti paminklui ant Ivinskio grabo, o p. Moro, sekretorius maršalkos bajorų Šiaulių pav., surašė jo gyvatą ir žadėjo spausti laikraščiuose. Užrašas ant paminklo žada būti lietuviškas.

Malonu būtų lietuviams, kad vienas ar kitas, turįs žinių apie palaimintus triūsus ir gyvenimą to mūsų laikraštėjystės patriarcho, suteiktų jo amžiaus aprašą „Aušrai“. Amžina atilsis jo dūšiai!

1883, Nr. 2, p. 50–51.

Jurgis Mikšas, *Parplis*.

Dabar jau pradeda pamažu Prūsijos lietuviai ir Maskolijos lietuviai su vienas kitu susiartinti

Dabar jau pradeda pamažu Prūsų lietuviai ir Maskolijos lietuviai vienas su kitu susiartinti. Pirma būdavo ne vien rubežius lyg koks neperlipamas mūras, bet dar ir jų tikėjimas. Dabar jau iš palengvo šitas paskutinis mūras griūva. Protingesni žmonės išpažįsta, kad vierų skirtumas širdžių vienybės negali ardyti. Taip keliauja iš Prūsų lietuviai, apie savo giminės reikalus pasirūpinantieji, į maskoliškąją Lietuvą, kad geriau galėtų pasižinti su savo brolių būdais, papročiais, kalba; važiuoja ir iš maskoliškosios Lietuvos lietuviai į Prūsus, su savo broliais Prūsuose norėdami į geresnę pažintį sueiti. Jau dabar nežiūri broliai vis kitokiomis akimis į vienų ir kitų lietuvių reikalus ir veikalus, ir dalykus.

1883, Nr. 8, 9 ir 10, p. 289–290.

Pas Tauragę maskoliai nušovė ant lauko neseniai kontrabandininką

Pas *Tauragę* maskoliai nušovė ant lauko neseniai kontrabandininką, kurį dabar (vasaryje) žmonės daboja. Ten pat upelyje nuskendo kitas kontrabandininkas. Sunku yra pereiti per rubežių su kontrabanda; užtai kontrabandininkai ketina orinę laivelę Prūsuoje pasitiekti ir oru knygas ir kitus pardavinius gabenti.

1884, Nr. 4, p. 148.

Jonas Šliūpas, *J. Šl.* Palanga

Palanga, Palanga – kas nėra girdėjęs apie tą garbų mūsų krašto miestelį! Daugelis jį yra patys aplankę ir pasigėrėję tuo, kuo ten galima pasigėrėti. Bet mūsų žinia apie Palangą tankiausiai yra vienpusiška, užtai gal bus ne pro šalį, jeigu aš, keliaudamas tame kampe, ką pastebėjau, čia suglausiu nors trumpai.

Palanga guli išilgai Baltmarinio pakraščio ir pasiskaido Ranžės upeliu į dvi pusi: pietinę – naują, ir žieminę – seną Palangą. Palanga turi labai sveiką orą ir daug gražokų namų. Prie to čia yra gera vieta pasimaudyti mariose: užtai kas vasarą suvažiuoja daug svečių ne tik iš Lietuvos, bet iš Lenkijos ir Maskolijos. Svečiai važiuodami geležinkeliu brangiai užmoka vežėjams, bet užtai atsigavina Palangos vandeniais ir oru; čia randa gražų grafo Tiškaus daržą, išpuoštą medžiais ir takeliais. Darže yra troba muzikantams, kurie vasaros metų svečius linksmina. Yra čia visiškai neseniai pastatytas trobesys šokiams, kur jaunuomenė, išsimaudžiusi mariose, subėga

patrypti kokį norint šokį. Taipogi yra parengtas nedidutis rūmas teatrui. Girdėjau, kad pernai čia buvęs ir lenkiškas teatras – tiktai lietuviško po to karto nieks nepasirūpino įtaisyti. Kadangi čia oras yra labai sveikas, užtai negirdėsi apie sunkias ligas; sako, kad ir maro metais, kada kitur Lietuvoje žmonės mirė kaip musės nuo musmirių, palangiškiai išlikę gana gyvi ir sveiki. Tiktai plaučių uždegimas čia tankiai atsitinka, ir tai yra suprantamas daiktas. Oras pamaryje yra itin atmainingas: tai drungnas, tai vėl tuoju vėsus, tai karštas, tai vėl šaltas, tai šiltas, tai vėl žvarbus. Staigiai atmainai įvykstant juk yra lengvas daiktas persišaldyti ir gauti uždegimus.

Palangoje grafas Tiškus įtaisė triklasę mokslavietę, kur vaikai yra mokinami pagal gimnazijos kursą. Į tą mokslavietę įstoja vaikai jau pabaigę įžanginę mokslavietėlę, kurioje yra du skyriai. Ta mokslavietė dar tik antri metai kaip yra įsteigta, bet jau šiandien turi 95 mokintinius, iš kurių 64 žemaičiai katalikai, o 6 žemaičiai protestantai. Ar tai ne gražu, kad mūsų broliai taip paslankiai smeigiasi mokslavietėn! Čia rasi jaunuomenę ne tiek iš Palangos apylinkės, kiek iš tolimesnių žemaitiškų parapijų; suvažiuoja mokintiniai iš Darbėnų, Veiviržėnų, Ylakių, Laukuvos, Škudų, Rietavo, Salantų, Gargždų, Sedos, Mosėdžio parapijų; kiti sako esą atvykę ir nuo Anykščių... Tos mokslavietės įsteigėjas rūpinasi gauti savo mokslavietei gimnazines tiesas, taigi neužilgo bene gausime čia progimnaziją, ir mažu nebereiks mokintiniams, baigusiems tą mokslavietę, iš naujo stoti kvotimui gimnazijon. Mokslai čia išsiguldo vokiška kalba; įžanginėje mokslavietėje tikėjimas yra skelbiamas lietuviškai. Grafas Tiškus savo pinigais moka algas mokintojams, kurių yra viso labo 6, ir duoda stipendijas 10 mokintinių. Mums yra labai meilu minėti apie taip gražius p. Tiškaus darbus; gerai būtų, jeigu visi mūsų ponai čia pasistebėtų į jo darbus ir taip pat darytų, tuomet neilgai laukus mūsų žmoneliai apsišviestų. Girdėjau,

kad ponია Bach nori Palangoje įtaisyti mokintuvę dėl mergaičių, ir jos noras išsipildysias, jeigu atsiras šių vasarą ganėtinai didelis būrys mergaičių, norinčių stoti pas ją į mokslą. Geidžiame nuoširdžiai tai gerai poniai pasisiekimo: jinai bene praskins taką švietimui mergaičių, kurios tarp lietuvių iki pat šio laiko tankiausiai pasilikdavo be mokslo. Duok, Dieve, kad tėvai suprastų, jog dukteris reikia lygiai taip pat, kaip ir sūnus, akinti ir siųsti mokslavietėn.

Tame taip mažame miestelyje – jame gyvena 1000 krikščionių ir 1500 žydų – randame dvi gintaro dirbtuvi, abidvi, nelaimėi, yra žydų rankose. Taipogi visi darbininkai dirbtuvėse esą žydai. Iš gintaro čia dirba karolius, apyrankes, cigarturus, įvairius žiediklius, virdulius ir t. t. Taip padirbtus daiktus žydai tai pardavinėja mūsų žmonėms, tai siunčia į Maskoliją, taipogi į Aziją ir Afriką tautoms, kurios tokius daiktus pasimėgė. Gailu, dideliai gailu, kad dirbtuvės yra nelietuviškose rankose; juk daug lietuvių darbininkų čia galėtų užsipelnyti kasdieninę duoną. O dabar vien tiktai žydai traukia pelną iš lietuvių nerūpestingumo ir nepaslankos. Argi negalėtų keli ūkininkai susidėję atpirkti tiedvi dirbtuves ir taip iškrapštyti žydus iš tos būstinės? Lietuviai, mėginkite, mėginkite kibtis į pramonę – tuomet jums neberūpės skaidytis žemės lopgalius, paveldėtus iš tėvų; o taip darydami jūs pratrinsite taką naujam gyvenimui mūsų kampe... Argi jums nesiseks tuomet kaip žydams? „Juk žydai, – rašo kn. Barkauskas, – tąja varta išlaiko savo gimines ir šimtus darbininkų, prakaituojančių dirbtuvėje. Dėl to čia nėra žydų šalavalkų nei ubagų. Nesveikatininkus gi arba amžiumi prislėgtus ir nebegalinčius dirbti žydai suglobia pinigais iš izdo išlaikos, o į izdą kiekvienas šį tą kas savaitę įneša pagal savo turtą.“

Dar reikia pasakyti, jog Palangoje yra pašto ir telegrafo stacija. O kas yra labai akyva, tai įtaisymas telefono (tolkalbio), kuriuo galima stovint Palangoje susisiekti su Kretinga,

Darbėnais ir Grušlaukiu. Čia pat yra ir tamožnė. Kitąkart čia buvusi labai didelė pirmo skyriaus tamožnė. Kai kilus sevastopoliškam karui (1853–1855) maskoliai savo pardavinių negalėjo per kitą kraštą išsiųsti į aną pusrubežį, tai didelė tų pardavinių daugybė ėjo per Palangą į Prūsus, ir tuomet tamožnės rėdininkai susidėjo didelius piningus, kadangi prekikai, juos darban ragindami, davinėjo dovanas. Žinomas tas dalykas, kad ir mūsų žmonės laimėjo. Samdomi vežti pardavinius ar atlikti kitus darbus, žemaičiai gaudavo gerą algą ir tuomet labai praturtėjo. Juk ir šiandien visų omenyje tebėra anie „praktų metai“. Bet šiandien mažai kas to viso beliko. Pati tamožnė jau paversta į antraklasę. Reikia dar primesti, kad tamožnės rėdininkai kitąkart labai mėgdavę mušti kortas su svečiais maudytojais iš pinigų; buvę čia ir tam tikri namai įtaisyti ir labai išpuošti – garbė Dievui, nebeliko tos grožybės, kuri ne vieną per sykį iš turtingo padarydavo plikšiu.

Palanga kitąkart buvo garsus uostas, bet dėl tos priežasties Ryga daug kentėjo, apleista Palanga veikia sunyko: uostas pribyrėjo smilčių ir visai užako. Ta pati Palanga buvo ir Žemaitijos pavietas. Taipogi Palangos parapija būdavusi labai didelė, joje sėdėdavę iki septyneto kunigų!

„1858 m. pildami į rūsį bulves palangėnai atkasė kažin kokią juodmeną, itin nemažą plotą užimančią, apie du kevirtainiu uolekčio: tai buvo rūdys, apdengiančios ieties ar bardišiaus pavidalą. Toliau žiūrinėdami atrado tris bronzinius pinigus, apvalius; vienas iš tų pinigų gerai išsilaikė ir turėjo ant vienos pusės antrašą *Oratio*, o ant kitos buvo paveikslas ir vardas *Antonino Pijaus*; kitu du pinigų jau buvo labai nuo laiko nusidėvėjusiu, vienas turėjo antrašą *Septimus Severus*, o ant antro beveik kelios raidės bebuvo žymios; iš vienos pusės buvo ištaisytas raitelis, o iš kitos – imperatoriaus galva. Tai tuos pinigus nusipirko nežinau koks ten rėdininkas, paskui gi norėjo vietinis klebonas juos atpirkti

ir atiduoti į bažnyčios skarbą, kad čia amžinai paliktų, bet rėdininkui užsišokus labai didelės kainos pinigai netapo nupirkti, bet išvežti į Lenkiją.“ (Kn. Barkauskas)

Apsižvalgę Palangoje galime mesti akį į jos apylinkę; reikėtų paminėti Birutės kalnelį, regimai suneštą marių vandenimis ir aplinkui kaip vainiku apriestą pušimis, kurių keletas nuo marių pusės yra pasvirusios sausžemio linkui – tai dėl vėjų, kurie vienvalia mažne pučia nuo marių; reikėtų paminėti koplytėlę, pastatytą ant pat viršaus kalnelio, plytinę ir turinčią labai meilingą išveizdį; reikėtų prikergti, kad čia šiandien ateina mūsų žmonės (katalikai ir liuteriškiei), tankiai iš tolimų šalių, pasimelsti Dievui ant to kalno, kur – jeigu teisinga senųjų šneka – jau Jogaila įvedė krikščionystę Lietuvoje ir pastatė koplytėlę vardan šv. Jurgio. Per kovo 4 d. ir balandžio 23 d. šventes „susibėgdavo minios prūsų ir latvių, suvedavo daug arklių ir juos aplink kalną iškilmingai vadžiodavo melddami Dievo, idant jis per šv. Jurgio užtarimą gelbėtų juos nuo limpančių ligų ir vagių užpuolimo. Tądien aukodavo Dievui iš vaško nulipintus visokio didumo arklius, kožnas pagal savo išgalę: vieni didesnius, o kiti mažesnius; artojai gi dėjo akėčias, žambrius ir kitus ūkės įnagius, o ūkininkės – veršius, paršus ir kitus vaškinius padarus“ (kn. Barkauskas). Stabmeldystei tebeviešint ta vieta buvusi apaugusi miškais, ir ant taip vėliau vadinamo Birutės kalnelio degusi ąžuoline malka amžinai kurstoma ugnis; tą ugnį kurstė vaidilutės, skaisčios mergaitės, kurios turėdavo pasižadėti neištekėsiančios už vyro. Tarp tokių mergaičių buvo ir Birutė, kurią Kęstutis pamatęs pamilo ir vedė. Lasicis sako, kad ant Birutės kalnelio stovėjusi dievaičio statula, kurią Gediminas nusiuntęs į Vilnių.

„Į ketvirtą varstą nuo Palangos važiuojant į Darbėnus miške yra du kryžiai, vadinami Burbos kryžiais. Bene bus jiems duotas statytojų vardas. Tuodu ženklų žmonėms pri-

mena labai skurdžią gadynę. Kilus karui su Karoliu XII, 1703 ir 1710 m. čia smarkiai daug žmonių išpjovė marai. Kunigai ir žmonės išbėgo iš miestelio ir ieškojo globos nuo myrio miškuose, palindę po pušų šakom. Tai kad ten kas valandą myrio laukiančius žmones palinksmintų ir pastiprintų, kunigai pastatė aukurus laikyti mišioms ir maldauti Dievo, idant atitrauktų taip skaudžią rykštę. Palaikai skuomės, kuri dėvėta tuomet ažuot aukuro, ir šiandien (1870 m.) tebėra artimame Palipgirių kaime.

Miestelyje ir kaimuose gyvenantieji žmonės, turėdami ankštus ir menkus gyvenimus dėl smiltėtos ir liesos žemės, ganyklų stokos ir peiktino menciaus šieno, verčiasi žvejokle ir važinėjimu į anapusrubežę ir į uostmiesčius, ir tiktai tuo išlaiko savo gyvastį. Turtingesni ūkininkai turi savo valtis ir reikalingą daugį tinklų, pritaikomų prie metų laiko ir žuvies, ir praaušus pavasariui leidžiasi į marias nesibijodami pražudyti gyvastį. O beturčiai, kurie neturi nei savo valčių, nei tinklų, su anais susilygsta dėl sutarčių arba vėl gaudo pamariuose gintarą iki vėlam rudeniui, o neretai ir žiemą, išėjusiems iš vandens apledija drabužiai, bet jų sveikatos tai nepagadina. Prie tos paglobos, kurią suteikia žvejoklė ir gintarų gaudymas, čia žmonėms marios duoda ir kitą branginamą pašalpą – *marios kerpės*, kurios yra taip naudingos smiltingai žemei ir pievai, jog nei vienas gyvuliškas mėšlas joms negali prilygti. Tokio tai mėšlo vietiniai gyventojai, labiausiai gi beturčiai, kurie negali išlaikyti nei mažų laidarių ir nei vienos karvės, įkrečia ir panaudoja žemei dėl rugių ir vasarojaus, o labiausiai dėl bulvių. Taip tai rašė kn. Barkauskas, Palangos klebonas 1870 m. O toks žmonių padėjimas ir šiandien neatsimainė. Lieka man prie to tiktai pridurti dar vieną ar kitą dalyką. Palangos parapijoje visi valsčionai yra „palaidieji žmonės“. Kai jiems pirm 13 metų apskelbta, jog reiks iš p. Tiškaus imti kontraktą, jie spardėsi sakydami, kad

jie tą žemę užgyvenę, kad čia esanti jų tėviškė ir kad žemė jų turtas; antrapus jie pasiduoda vyresnybės valiai. Taigi pasidavė į sūdą. Žmonės daug skatiko išbarstė. Tai matydamas grafas Tiškus pasikviesdinęs pas save tūlus išmintingesnius ūkininkus. Ūkininkai prieš kitus guodėsi, kad jiems žemė esanti negerai paskaidyta ir kad grafas reikalaujamas didelių mokesčių; grafas gi ketinąs sulygti su ūkininkais, jeigu jie norėtų geruoju dėl to pasikalbėti. Bet žmonės, nugirdę, jog ponas nori su žmonėmis sulygti, tarėsi, jog jau „ponui kelnes numausią“, ir užtai varė bylą iki galo. Galas gi buvo verksmingas: žmonės išmėtyti iš gyvenimų; verkė ne vienas, pamatęs esąs ant plyno lauko. Į žmonių vietą daug kur atsėdėjo vokietis ar latvis. Kai šiemet per šv. Jurgį sukako 12 metų nuo paimto kontrakto, reikėjo atnaujinti su ponu sutartį; daugumas žmonių laukė, kad vyresnybė už juos užsistos ir kontraktų neėmė; žinoma, kad tokie atliko be vietos; kitur vėl pasikišo susiedai, kurie daugiau ponui siūlė, nei kad norėjo ar galėjo mokėti pirmykštis randauninkas, ir taip šis, besitardamas poną „nulygti“, turėjo ar brangiau mokėti, ar išėiti iš namų. Galime numanyti, jog tokiu būdu čia daugiausia gyventojų gyvena labai vargingai, ir nenuostabu, jeigu jie tankiai eina per rubežių ir neša iš Prūsų degtinę, nes tokiu keliu gauna šioją tokį pelną ir išlaiko savo gyvastį.

Galiausiai reikia dar vieną buitį paminėti, kuri yra labai pamokslinga mūsų krašto žmogui. Palangos parapijoje buvo keletas pasiturinčių ūkininkų, kurie turėjo keletą šimtų rublių susitaupę. Savo nelaimėi, jie paklausė žydų, prašančių, kad jiems tuos pinigų už gerokas palūkanas paskolintų. Keletą metų žydai mokėjo palūkanas ne pinigais, bet pipirais, degučiais (brėžukais), silkėmis, žvakėmis ir kitais niekais, kuriuos palaikė dideliu daiktu. Galų gale susitarę žydai apskelbė, jog jie prakišę savo turtus. Namai jau pirm to buvo svetimu vardo aprašyti, pardaviniai taipogi, ir šitaip žydai

ištraukė pasijuokaudami – vieni į Ameriką, kiti kur kitur, o mūsų žmonės vėl paliko vargšais ir driskiais. Aišku, jog reikia saugotis žydo kaip ugnies: jis juk siurbėlė; prigulęs žmogų apgrynins ir paleis pliką.

1884, Nr. 7 ir 8, p. 260–267.

Augustinas Baranauskas, A. B. Iš Šiaulių

Važiavau iš Vilniaus ši pavasarį geležinkeliu namo. Man bešnekant su nepažįstamu draugu lietuviškai, atsirado žmogus, kursai pradėdamas šnekėti pradėjo klausti apie „A.“ Besipasakojant pradėjo niekus tauzoti, esą būsianti maža nauda iš „A.“, neverta su tokiu darbu užsiimti, vyresnybei galį papulti ir t. t. Kol buvo mano nepažįstamas draugas, buvo geriau gintis; bet jam Kašudariuose¹⁰⁶ išlipus, svetimasis pradėjo mane užpuldinti. Mislįjau tylėti ar į kitą vagoną pereiti. Bet jam nestojant lenkiškai mūsų giminę ir kalbą užgaulioti, širdis degte užsidegė paklausti, kas ant svieto brangesnis. Atsakė „garbė“. Taigi garbę patrotyti yra blogas darbas ir pono Dievo užgintas? – Taip yra. – Todėl ir tamsta turėsi pripažinti „garbink tėvą ir motiną savo“. Taigi mes, Lietuvoje gimę ir užaugę, dabar sveti ma kalba kalbėdami ir savą užmiršdami, lygiai užmirštame ir paniekiname savo tėvus ir tėvų tėvus ir nei jokios garbės jiems nebeatiduodame; per tai padarome blogą darbą, priešingą Dievo prisakymams, ir patrotijame garbę. Ties Jonava išlipdamas priešininkas turėjo pripažinti mano žodžių teisybę. Ir vienas ruskis greta mūsų sėdėdamas pritarė, jog „kiekvienas savo kalbą ar giminę niekinąs yra savo lizdą bjaurojantis paukštis“.

1884, Nr. 7 ir 8, p. 273.

¹⁰⁶ T. y. Kaišiadoryse.

Petras Arminas, *Trupinėlis*.
Naumiesčio pavieta Griškabūdžio
parapijoje

Naumiesčio pavieta, *Griškabūdžio* parapijoje, prastas nemokytas ūkininko sūnus Jonas Blažaitis, išsižiūrėjęs į geležinę kuliąmają mašiną, padirbo lygiai tokią pat iš medžio su prastesniu išmislis (mechanizmu). Ūkininkai, patyrę, jog tokia mašina geriau kulia kaip geležinė – šiaudus ne taip trina, – jog ją galima įtaisyti už 80 rublių, jog pagedus dideliai lengva pataisyti be jokio amatininko, visur Blažaitį vežioja, o jis užsipelno gražų skatiką. Išgirdę apie tai vokiečiai atvažiavo iš Stalupėnų į parubežį apžiūrėti ir neišpasakytai stebėjosi ją išvydę. Beje, tarė vienas, aš žinojau, kad lietuviai gerai lauką išdirbą, bet niekad nemislįjau, kad prastas artojas tokią štuką padarytų.

1884, Nr. 7 ir 8, p. 273.

Jonas Šliūpas, *J. S. Kuokštis*.
Ėjau vieną sykį drauge su prastu
žmogeliu per mišką

Ėjau vieną sykį drauge su *prastu žmogeliu* per mišką; vėtra buvo labai smarki: medžiai lingavo ir siūbavo čikšdami ir girgždėdami, kuomet vėjas baisiai šniokštė ir užė atsikardamas į medžių šakas, lapus ir stiebus. Mano draugeivis tai vis matydamas: „Ar matai, kad ne vien žmogus turi vargus kęsti. Tie patys medžiai, taip baisiai dabar vėjo užgaunami, duoda paveikslą: kaip jie linguoja ir vadaluoja, o kaip prie to čiuši! kaip kad jie mums norėtų pasiguosti dėl to atėjūno –

vėjo – veikimo. Kaip žmogus vienas yra sveikas ir turtin-
gas, o kitas nudriskęs ir nuplikęs, taip – tiktai pažvelk – ir
medžiai vieni turi stačius, aukštus liemenis, išsišakojusius ir
papuoštus kuokštais ir lapais, o kiti yra sukumpę, sukrevė-
ję, gumbuoti, kerpėti, apsamanoję ir nususe... Argi neaišku,
kad gamta ne vien žmogų sutvėrė kėsmui ar laimei?!“ Aš,
tokį palyginimą išgirdęs, paklausiau savo jautraus, pastebin-
go ir protingo pažįstamo, argi ir medžiai turi jausmus, kaip
kad gyvuoliai? „O ar ne? – atsiliepė anas. – Medis turi krau-
ją kaip gyvuolis; juk vis lygu – ar baltos medžio sultys, ar
raudonas gyvuolio kraujas. Kai prakirsi medį, jam nutekės
kraujas – sultys, ir medis mirs. Medis taipogi turi gyslas ir
dirgsnius kaip kad gyvuolis. Argi jis nejaučia?! Žinoma, me-
dis neturi smagenų kaip gyvuolis, bet yra vidurkis, kur anos
gyslos ir dirgsniai susibėga, tai ten yra įtaisas, kuriame telpa
medžio jautrumas. Medis ne tiktai jaučia, bet turi dūšią ir
mąsto; suprantu, kad jo mintys toli gražu netobulos, bet vis-
gi tai nors pragiedrulėlis mūsų minčių... Juk ir dabar medžių
dūšia gaigoja ir guodžiasi dėl vėjo smarkybės – kitaip kas gi
galėtų medyje girgždėti ir čirškauti?“ Aš, tai vis girdėdamas
iš prasto žmogelio, nežinojau, ką besakyti. „Taip taip, – tęsė
jis toliau, – mūsų žmonės klysta samprotaudami, kad me-
džiai, akmenys ir kiti gamtoje (prigimtoje) daiktai negyvi.
Viskas gyvuoja, tiktai žmogus nesupranta to, kas dedasi ki-
tuose sutvėrimuose, įsitikėjęs į savo valdžią, protą ir norą.
Žmogus – tai piktas ir nesubrendęs gyvuolis.“ Tokį filoso-
fą neretai galima sutikti tarp mūsų žmonių. Regimai daug
kur tebegyvuoja senoviškas panteistiškas lietuvių pažvilgis
į gamtą.

Jonas Šliūpas, *J. Szliupas.* Gromatos iš Amerikos

Amerika, Amerika! Visi šiandien Europoje šneka apie Ameriką ir rašo apie ją kaip apie kokią vargingo žmogaus išganytoją. Verta gi žinoti, kaip jinai tą vargužį išgano. Tiktai trumpai čia tą taip svarbų daiktą apšnekėsiu.

Kada aš ir būrys lietuvių atvažiuovome miestą Naują Jorką¹⁰⁷ (cf. pirmąją gromatą¹⁰⁸) ir apsistojome „Kestl-Gardene“ (Castle-Garden), tuojau atvyko guvūs vyrai kviesti mus pas save į gaspadą. Gerai būtų pakeleivingam žmogui mieste turėti gaspadą, juk yra neparanku atgulti ant itin priešmeižtos aslos „Kestl-Gardene“; bet kad tai ateivis galėtų mieste pigiai apsigyventi! Tie, kurie jį kviečia į savo namus, reikalauja vien už nakvynę dienai po du doleriu (4 rubl.), o ką suvalgytum pas juos, tai jie atskirai parokuos. Jeigu mūsų žmogus patraukys pečiais tai išgirdęs ir pasakys, kad tai yra nesvietiška brangu, tai anie Amerikos gudragalviai švypsodami atsakys, kad Europoje viskas yra pigiau, bet čia, Amerikoje, viskas brangu. Ir toje šnekoje yra truputis teisybės. Žmonėms, atvykusiems į Ameriką, yra viskas per brangu, nes 1) pinigai teturi pusėtiną vertę, o 2) visi daiktai čia antra tiek brangūs nei kad Europoje. Kad aš teisybę šneku, gali parodyti paveikslai. Gaspada (viena grinčia su patalyne, langu ir skuome), savaitei (nedėliai) samdant, kaštuoja pusantro dolerio, kur geresnė – pasiekia ir pustrėčio. Prasčiausias valgymas vienai savaitei apsirokuoja į 4 dolerius. Kad panorėtum išgerti nedidutį stiklą alaus, užmokėsi 5 centus (10 kap.), lygiai tiek pat mokama už stiklą kavos, žolinės (arbatos), bandelę duonos, kurią ant sykio gali suvalgyti, ir t. t. Prasta kepurė, pora čeverykų apsimoka dviem

¹⁰⁷ T. y. Niujorką.

¹⁰⁸ *Auszra*, 1884, Nr. 12, p. 401–406.

ir daugiau dolerių. Žodžiu sakant, dabar aišku, jog įvairių daiktų brangumas europiečiui yra neišpasakomas. Užtai daugumas, iki prasižiuri mieste, pasilieka su daiktais minėtame „Kesl-Gardene“.

Prasideda ieškojimas vietų ir darbo. O kad čia taip pigiai rastum darbą! Ne vienas beieškodamas prašvilpina savo paskutinį skatiką ir, jausdamas alkį, o kėdamas plikį, eina melsti mylestybos pas perkupčius, kurie tyko galutinai tą vargšą apgrandyti, ir jei suteikė kokią urkštynę – gerai, o jeigu ne – tai keliauk vėl sveikas į miestą ir stipk badu arba eik vogti! Taip tai eina į Naują Jorką atvykusiems bepinigiams vargšams. O gal kitur jiems yra geriau! Kad taip būtų, tai visi džiaugsmingi nuvažiuotų ar į Čikagą, ar į šv. Liudviko miestą, ar į aną garbią Kaliforniją... Bet šiandien kaip čia vyksta? Kalifornija apsėsta kinų, kurie taip pigiai atlieka darbus, jog su jais europiečiais negali eiti lenktyn. Čikagon ir daugybėn vidurinių miestų Suvienytose Valstijose priplūdo būriai vengrų, ir nemažas skaitlius darbininkų šmėklinėja išblyškę be duonos; kiti gi, gavę užsidirbti mažumą skatiko, kūlvirsčiais grįžta į Europą... Taigi kiekvienas skaitytojas supras, jog atkeliavusieji į Ameriką lietuviai, kurie nemoka nei angliškos kalbos, nei turi pinigų, gana vaiposi ir gailinasi... Tiems, kurie čia atkeliavo keletą metų pirmiau ir jau prasigyveno, eina ne visai blogai, o ir tai ne visiems. Gailu yra skaityti raštus, kurie išgiria Ameriką prastam žmogui, ir vyresnybė turėtų pasirūpinti uždrausti anuos išgyrimus, kadangi jie ne vieną yra supaikinę ir nuvarę į pikčiausią bėdą. Jau amerikiška vyresnybė – kaip šiandien skaitau angliškuose laikraščiuose – gražina atgal į Hamburgą žydus, atvažiavusius be skatiko į Suvienytas Valstijas; ta pati laimė laukia ir keleto airiškų giminių, kurios badauja ir vaitoja Naujame Jorke...

Kas su pinigais į Ameriką atvažiuoja ir čia ima varyti kokį nors amatą, dirbdamas sau, tai gali daug pelnyti. Kal-

viai, siuvėjai, kurpiai, kepėjai, račiai, šikšnininkai, ūkininkai – tie visi čia gali kai kada ir gerai išsiversti. Tiktai prašau įsitęmyti, o ir kitiems apie tai pasakyti, kad dėl to gerumo reikia mokėti angliškai šnekėti ir turėti pinigų; kitaip ir amatininkas, atvažiavęs į Suvienytas Valstijas, grauš iš apmaudo pirštagalius.

Iš to, ką pasakiau, gali kiekvienas numanyti, jog Amerikoje yra sunkiau užsidirbti duoną nei kad Europoje; užtai visi tie, kurie neturi reikalo apleisti savo krašto, tegul tauposi namie, ir jei turi pinigų, tegul ima namie varyti amatą ar prekystę – ir tuo darbu atneš pelną ir sau, ir tėvynei.

Kad pamatyčiau, kaip Amerikoje žmonės ūkininkauja, nuvažiavau į Oksfordą – bus kokia 60 mylių nuo N. Jorko – dirbti. Tai neilgai pagyvenęs pamačiau, kad vieni ūkiai verčiasi pienu, kiti – javais, kiti – daržovėmis; pietuose gi auginamas vynas, medvilnė ir kiti daiktai, kurių lietuviai nepažįsta. Kai ūkininkas surenka pieną, kiaušius, javus, daržoves – jis ilgai nelaukęs nuveža pardavinį prie gelžinkelio, tenai atiduoda agentui, o tas viską – į miestą, ūkininko jau žinomą. Čia žmonės, nors neturi labai daug žemės – nes *farma* (ūkis) tankiausiai neša į 40–60 desintinų, – vienok jie laiko gražų būrį arklių, galvijų ir kiaulių. Valininkai ašvieniai (asilai) yra visur gana dideli, stambūs, stiprūs ir gerai nušerti. Karvės su dideliais, pieningais tešmenimis; avys riebios ir turi stangią, minkštą, ilgoką vilną. Kiaulės, garde uždarytos, nusipeni ir nutunka. Namai, daržinės ir klojimas – visi trobesiai dailiai pataisyti ar iš medžio, ar iš akmens, ar iš plytų. Javus, pievas pjauna visur pjautuvais, o sugrėbsto grėbtuvais, vyriškiai sutraukia į kupečius šakutėmis ir sukrovę į arangas¹⁰⁹ veža namo. Javus iškulia kultuvais. Žemę aria arklais, daržus gi išskvarbo skvarbyklėmis (lopetomis). Dar-

¹⁰⁹ T. y. tvarkingai sukrovę.

bininkas dirba nuo pusės penktos adynos rytą iki septintai adynai pasibaigiant vakare; čia darbininkas neturi postovių arba perpiečių, kaip kad pas mus Lietuvoje, nors Amerikoje vasaros yra daug karštesnės nekaip mūsų tėvynėje. Moters tiktai apie namus tesiruošia. Gyvulių liuoba ir ūkio darbai priguli vyriškiams. Darbininkų algos yra visokeriopos, vienur gauna per mėnesį 10 dolerių, kitur 15, o kitur 18; prie to gauna valgymą ir buveinę, bet pats turi drabužių pasisiūti ir išsiskalbti žlugtą. Trumpai aprašant, tokį tat išveizdį turi Amerikos lauko darbai ir ūkis. Dirbtuvėse, anglių kasyklose, amato butuose, suprantamas tai daiktas, yra kitoniškas apmokėjimas. Čia darbininkas gali užsidirbti nuo 40 iki 70 dolerių mėnesiui, bet turi iš savęs gyventi. Tiktai nesitikėkite atvažiavę, kad jūs prilišite prie tų darbų. Amerika perpildyta darbininkų, kurie moka ir geriau darbą dirbti, ir angliškai šneka, ir yra pripratę prie karšto oro.

Sugrižęs į Naują Jorką radau gromatą, parėjusią iš Springfildo nuo vieno brolio lietuvio, kurs man pranešė, kame gyvena geri mūsų broliai ir darbininkai. Aš, gavęs tokią žinią, tuojau paieškojau gyvenimo tėviškainio, arba ūkėso (čia visi žmonės yra lygūs, ir kožnas vadina save ūkėsu, „obivateliu“), Mykolo Tvarausko, žmogaus, kurį lietuviai turi arčiau pažinti. Žmogus tai smulkaus augumo, liesokas, yra jau daug pergyvenęs. Jis savo tėvynę Lenkiją (nes yra gimęs lenku) paliko pasibaigus maištui 1863 m. Pagyvenęs Europoje atvyko į Ameriką ir pabernavęs pas ūkininką ėmė dirbti sau – varyti spaudėjystės amatą, bet čia jį ištiko nelaimė – jo įtaisai sudegė ugnyje. Palikęs be nieko, brolis Tvarauskas įstojo į skardinę, dirbtuvę, čia dirbo mažne pusantrų metų ir sunkiai apsirgo; buvo, matai, prigėres skardo dulkių ir tos jam sveikatą suardė. Ilgai sirgęs, negreitai tas brolis atsigavo; o pagijęs griebėsi už blėtinio amato ir pelnė mažumą pinigų. Tuomet jis vėl pasigamino raides (literas) ir ėmė spausdinti

pakvietimo lapelius, aplankų laiškelių, apgarsinimus ir t. t. Galų gale, 1879 m. jis paleido į svietą „Gazietą lietuvišką“, apie kurią žemiau pašnekėsime. Šiandien tas žmogus tebevaro savo spaudėjystės amatą, tiktai kad nebespausdina liet. laikraščio, kadangi mūsų broliai lietuviai nėra labai kritūs ant knygų ir laikraščių skaitymo, jie ant jų „neužsipuola“. Tai aš pas tą brolių Tvarauską pirmiausiai pasigarsinau. Buvo šventa diena. Tą dieną visi darbininkai atlieka nuo darbų, užtai susibėga į krūvą, padaro jaunimo ar kitokius susirinkimus. Tai tą dieną – buvo tat 1884 m. liepos 20 d. – lietuvininkai buvo apgarsinę šauksią savo susirinkimą, kad aptartų savo bažnytiškus reikalus. Nuėjova į susirinkimą ir mudu su broliu Tvarausku. Radome čia iki 100 susirinkusių lietuvių – vieni jauni, kiti viduramžiai vyriškiai, bet visi petingi ir žaliūkai, gana patogiai apsitašę, taip kad, jeigu lietuviškai nešnekėtų, nei pažinti nepažintum, jog jie lietuviai. Susirinkimas, paskyręs vyresnybę – viršininką, raštininką ir pinigų, ėmė šnekėti apie reikalingumą Naujame Jorke kunigo lietuviu. Jo išlaikymui reikia pinigų, dėl to esantieji susirinkime parašė savo pavardes, padarė antrašus ir pažadus, kiek katras mokėsiąs kožną mėnesį kunigui lietuviui, kada jis parvyks į miestą. Kai pasibaigė susirinkimo reikalai, tai vienas lietuvininkas visiems girdint balsiai perskaitė „Aušros“ „prospektą“, kurį Amerikos lietuviai tiktai į tą laiką tebuvo apturėję. Visi pagyrė gerus „Aušros“ norus ir darbus, pasigėrėjo kalbos „grynumu“ „prospekte“ ir ne vienas užsirašė vietą, kur jinai išeiina, žadėdamas ją parsisiųsdinti. Tai mane padrašino. Aš, pasiprašęs viršininko balso, maždaug tokiais žodžiais pašnekinau susirinkimą:

„BroLIAI ir vyrai! Visi esame išsikraustę iš tėvynės ne dėl paleistuvystės, ne iš tinginiavimo, ne dėl prisiziūrėjimo grožybių svetur, bet gainiojami vargų, prispausti gyvenimo bėdų, persekiojami vyresnybių. Taigi vargai mus atskyrė nuo tėvų ir

nuo tėvynės! Bet mes visi tą tėvynę nešiojame savo širdyse ir jausmuose. Jau ir pats šiandienykštis susirinkimas parodo, jog mes, norėdami palaikyti savo kalbą ir tautišką atskirumą, gaidžiame turėti *lietuvišką* kunigą. Mūsų mąstys ir darbai tempia mus į mūsų saulėtos tėvynės pavėsi. Bet tiktai jausmai žmogų traukia prie tėvynės; tą jausmą mes randame tiktai savyje, kiti apie jį nieko nežino, nes mes jiems apie tai nepasakome, kadangi neturime laikraščio. Mūsų vienas brolis jau mėgino 1879 m. laikraštį lietuviams patiekti, bet lietuviai mažai teturėjo spėkos jį išlaikyti; laikraštis pliumptelėjo į vandenį. Ir šiandien būtų gana sunku čia išlaikyti laikraštį dėl skaitančių brolių mažumo. Užtai mes turime svetur ieškoti tokį laikraštį, kurs paduotų ir mums ranką, o prie to suteiktų ganėtiną kaupą žinių iš tėvynės. Kiek aš žinau, nei vienas kitas liet. laikraštis mums netinka geriau kaip „Aušra“, apie kurią čia buvo ką tiktai skaitoma. „Aušra“ pritinka prie visų – „ir mokytų, ir nemokytų, turtingų ir vargužių“ ir duoda įžvilgį į gyvenimą mūsų toli gyvenančių brolių namiškių. Taigi mes mėginkime savo sąryšį su tėvyne parodyti tuo, kad parsisiųsdinsime „Aušrą“ į savo kraštą ir kad patys į ją patalpinsime žinias apie tai, kaip mums sekasi svetur gyventi. Nors esame perskirti mariomis, bet parodykime, jog esame suvienyti dvasiomis ir širdimis. Kai būsime vienybėje, mūsų ir dūsavimai, ir kentėjimai, ir vargai, svetur pakelti, nenueis ant niekų – nes parodys mūsų broliams tėvynėje, kaip reikia gyventi ir apie ką mąstyti. O tas pamokslas yra labai brangintinas. Leiskite, idant aš baigdamas savo trumpą šnektą atiduočiau pasveikinimą tikriems lietuviams, Amerikoje gyvenantiems, o ir broliams, likusiems tėvynėje. Visi sveiki – gyvi!“

Tuomi ir pasibaigė susirinkimas, visi ėjome *ad penates*¹¹⁰. Bet aš grįžau ne tuščias, nes rankose nešiau gniūžį

¹¹⁰ Lot. *namo*.

lietuviškų raštų, kuriuos parėjęs tuojau ėmiau skaityti ir perskaitęs šitai rašau trumpą jų peržvalgą; taigi darau brolių Lietuvoje žiniai, ką išeiviai įstengė parengti svetur dvasiškai. Ta peržvalga Amerikos lietuviams gal išveizdės esanti aštri, bet man regisi, jog visi, kurie myli teisybę, pasakys drauge su manimi – *carus est amicus, carior veritas*¹¹¹. Antrapus kritika pažadina darbo dvasią, sukuština mąstį, užtai atneša naudą tėvynei; o juk kritika, kuri pasiremia ant tikrų buičių, neužgauna žmogaus, nors jinai parodo jo silpnumą; kritika parodo ir tai, kaip jis gali pašokti iš žemumos į aukštį.

Aukščiau paminėjau, jog brolis Tvarauskas leido į svetią liet. laikraštį. Tai yra gana įstabus daiktas, kad tas vyras, būdamas lenkas, dirbo ir dirba dėl Lietuvos. Vienoje knygutėje, apie kurią kitą sykį pašnekėsiu, jis apie save rašo: „Esu čystai lenkas, bet tarp lietuvininkų užaugęs, 12 metuose savo amžiaus išmokau jų kalbą, o pamylėjęs jus procevoju dėl jūsų ir procevoti nenustosiu.“ Toks tai vyras ne vienam tikram lietuviui gėdą padaro. Kuomet lietuvis trina nugarą į sieną ir vaiposi iš brolių, nešančių dvasišką pašalpą tautai, svetimi, matydami mūsų silpnumą, griebia už plunksnos ir rodo, jog pridera lietuviams pasirūpinti raštu. O svetimų darbininkų lietuviai turi gana daug; nešneku apie vyrus, gyvenančius Maskolijoje ir rakinėjančius mūsų kalbą; primenu tiktai prūsiškuosius laikraščius, kurie mažne visi yra svetimose rankose. Tai taip esant, kam bus įstabu, kad čia tiktai mažuma laikraščių ir knygų tėra rašyta lietuviškoje dvasioje. Nuo svetimtaučių žmonių negalime reikalauti, idant jie jaustų lietuviškai ir mus penėtų lietuviškai pataisytu penu. Kaip kur kas yra augęs, ten link jis ir traukia. Kad tai pritinka ir broliui Tvarauskui, pamatysime pasižiūrėję į jo raštus. Antrapus jis ir pats savo mąsties neslepia, nes sakėsi užrūstinęs vieną

¹¹¹ *Lot.* draugas brangus, tiesa brangesnė.

diktą lietuvių, gyvenantį Paryžiuje, savo priepažintimi, kad norįs lietuvius sulenkinti. Žiūrėkime, kaip brolis Tvarauskas ta darbą dirbo ir kaip jam sekėsi.

Nr. 1. „Gazieta lietuviška, raštas, pašvėstas dėl lietuvininkų Amerikoje“ apsiskelbė svietui subatoje rugpjūčio 16 d. 1879 m. Naujame Jorke. Ir kaipgi lietuvininkus pakalbino tas raštas? Pirmame numeryje randame gana ilgą įžangą, kurios sutrumpinta įtalpa parodo turinti tokį kanduolį. „Mes visi, palikdami savo gimtinę, mažu ant visados, turėjome verksmingą širdį. Juk ir šiandien visi tebelaukiame savo tėvynės išliuosavimo nuo deguto, kuriuo per šimtą metų prisigėrusi buvo. Gana mūsų brolių gaišo kariaunose ir namie – tikėjimą persekiojant. Mes gi Amerikoje esame laisvi, užtai galime įsitaisyti ir laikraštį, kurs mus sulygintų su kitomis tautomis; o tai juk 1) ir mums, išėiviams, garbę padarys, kad svetur išmokę skaityti ir sunkiai dirbdami darbus įgijome dvasišką įrankį, 2) ir mes čia gausime pamokimą, tapsime akylesni, nes daugiau patirsime žinių. Mūsų broliai lenkai turi keletą laikraščių jau seniai, o dėl mano pakvietimo 1874 m. mažai kas tepasigarsino, nes žmonės buvo tamsūs. Šiandien užtai susitarę išlaikykite liet. spaustuvę, kuri jums ketina pasiųsti maldų knygas, Šv. Raštą, istoriją, žemės aprašą ir visokias pasakas. Pagaliau 3) mes galėsime broliams namo pasiųsti raštus iš taip toli ir jiems pasigirti, kad Amerikoje niekas neuždraus mums nei spausdinti, nei skaityti naudingus raštus... Senovės gadynėje laikydavo žmogų tamsybėje dėl to, kad tas dirbtų kaip jautis jungė, o tas biednas darbininkas neturėdamas jokio apšvietimo mislijo, kad taip ir turi būti, kad Dievas jį tik tam sutvėrė, bet aš sakau priešingai, taip neturi būti ir negali būti, kožnas žmogus yra sutvertas vienaip ir visi turi tą pačią lygybę, tą pačią valią ir tiesą.“ Tąsą tos įžangos ir tolesnį išaiškinimą randame tolimesniuose laikraščio numeriuose. Kaip antai

nr. 3: Jonas Baisusis¹¹² vargino savo žmones, „gyvus pjūklų plovė, kalė ant polių (smaigčių), rankas, kojas kirto ir t. t., o tas biednas žmogus, nepažindamas savo tiesų, visur paslankiai pasidavė“. Šiandien gi žmonės, įgavę mokslo, keliai ir reikalauja palengvinimo. O tai vis mokslo kalčia. Nr. 13: Mes, lietuviai, glauskimės prie lenkų, nes „visi esame išėiviai iš tos pačios tėvynės... motina mūsų surišta kenčia nevalią“... stenkimės jai nešti globą „tikrai brolišką be jokio užvydėjimo ir prasivardžiovimo, kaip tai yra paprasta vadinti, tas poznančikas, tas mozūras, tas lietuvininkas, kitas vėl kitaip. O! Ne, to nedarykime, netiešykime savo neprietelių, stokime visi kaip vienas ir pasakykime: esame lietuvininkai ir lenkai, esame visi broliai vienos motinos, tegul mato persekiotojai, kad visi ne tiktai savo žemėje, bet ir svetimoje šalyje vieni kitiems paduodame ranką“.

Dabar matome, jog rėdikas „Gazietos“ pasidėjo dvejoją užduotį: *pakelti lietuvius kaip tautą* ir juos *dvasiškai suartinti su lenkais*, kada pertrūko politiškas raištis. Aišku, kad tai giliai apmąstyta politika. Žiurėkime, kokie bus to darbo vaisiai.

1885, Nr. 1, p. 22–29.

Liudvika Malinauskaitė, *Eglė*. Skobi putra iš gyvenimo lietuvininkų

Atsitiko kaime krikštynos. Pakviesta ir aš su savo seserimi ir senąja Glamžiene nuėjau į pokylį. Atsisakyti suvis nebuvo galima, ir nors į tokį pokylį tūli tamsūnai mergaitėms sakytų esant nepadoru eiti, mes vienok nenorėjome žmonėms padaryti piktumo, kadangi jie iš tiesų būtų šnekėję, jog esame puikios ir atmetame jų meilę. Radome gryčioje begulint

¹¹² Ivanas Rūstusis.

visišškai jaunutę ūkininko pačią, 18-metę. Ši žmona pradžiugo mane pamačiusi. Gailu man buvo matyti jauną moteriškę tokioje sunkioje ligoje. Bet ar tikėsi, jog čia svečiai žmonos skausmų nesuprato: vieni pypkas užsidegę smilkė, o kiti balsiai ir trankiai šnekėjo. Kai aš pasakiau, jog tai ligonei vodys, jie atsakė: „Jai tai nieko pikto nepadarys, tegul pasipratina.“ Ir meilė tarp mūsų tamsesniųjų brolių yra įstabi. Antai pats vyras, atsisėdęs prie pačios guolio, degino pypką... Mane šiurpulys ėmė. Vargšė, tariau sau, ši išblyškusi moteriškė. Argi gerai regėti ištekant jaunas mergaites, kurios nežino ir nesupranta, kas tai yra gyvenimas, ir ar malonu matyti, kaip jos paskui velka sunkų jungą?! Joms, nabagėms, rodosi, kad ras laimę išėjusios iš tėviškos pastogės. Nesakau nieko apie tas, kurių pažiūra susitalpinusi ir kurios išmano savo pašaukimą. Juk moteriškė kai kada būna ir labai nelaiminga ir ne vieną tylią ašarą nušluosto... Pasėdėjome tenai valandėlę, reikėjo išgerti po stuopą alaus, be to mūsų nebūtų iš vaišių išleidę, ir pakilusios nuėjome į krikšto tėvo Sin... namus į kitą kiemą. Šis vyras turi 30 metų amžiaus ir yra labai išmintingas žmogus. Aš su juo mėgstu pasišnekėti. Visi jo kaimynai neturi sodų, o pas jį yra meilu žiurėti į vaisingus medžius. Prisodino jis jaunų obelėlių ir kitų medžių iki 150. Visus kaimynus ragina, kad taisytų sodus, ir vienas kitas jau ėmė jo klausyti. Netolimais nuo to gero lietuvaininko gyvena kitas, visai priešingo pobūdžio. Tai jaunas vaikinukas, kurs turi motiną našlę, jau minėtą Glamžienę. Vaikinukas užsimanė vesti pačią – tarnaujančią mergą ir dar blogo pasielgimo. Motina keikė, bet sūnus neklausė, apsipatino. Įvykus sutuoktuvėms motina persikėlė gyventi kitur. Ano ūkininko pati pasisamdė mergą, ne jauną, žabalę, bjaurią, – ir kas išėjo?! Anas ūkininkas ėmė gyventi su merga lygiai kaip su pačia. Kai pati turėjo vaikus, merga ir... Baisus gyvenimas! Pačios vaikų šešetas ir mergos tiek. Namuose dabar yra gy-

vas pragaras, ten barniai neregėti. O jis pats žmogus pakalbėt nemulkis, ūkininkas geras, turi trobas geresnes nei kiti, javai puikesni jam užveši... ir tuomi jis giriasi, kad Dievas jam dar geriau padedaš! Vaikus mergos jis daugiau myli, o tikros pačios mažiau; bet pačią ir mergą kartais taip muša, kad jos vos gyvos lieka, – bet nepersiskiria... Vieną sykį aš paklausiau Sin..., ko visas kaimas nenorėjo Glamžos išvaryti už jo blogą gyvenimą? O jis atsakė: „Nenorėjome, nes mums baisu blogą žolę rauti, kad ir geroji su ja neišsiraūtų“, t. y. kad per tėvų išblaškymą ir nekalti vaikai nukentėtų. Bet šiandien Sin... atmainė savo pažiūrą ir sako, kad tėvui negražiai pasielgiant vaikai labai nukenčią; užtai jis man ir tarė: nors aš turėsiu išpilti paskutinį savo kraujo lašą, ginsiu nelaimingus vaikus. Jų tėvas žada mane užmušti už tą vaikų užstojimą, bet aš noriu, kad viršų gautų teisybę.

Mano naminiai reikalai vieną sykį – o tai atsitiko labai seniai praėjusią vasarą – pakvietė mane į vieną dvarą. Čia aš ir mano giminė tapome nuskriausti. Prietėmiai aš ir seserys užėjome į priedurį ir ten šmurnos atsisėdome ant zoslanėlio. Kieme vėjas siūbavo medžius, lietus dideliais lašais puolė žemyn... O čia ateina žmogelis, užsimetęs rudinę sermėgą, nešinas rožančiu rankoje. Buvo tai panaktinis. Priėjęs nedrąsiai arčiau mūsų, nusiėmė kepurę. Mes velijome, kad jis kur norint atsisėstų, nors ant slenksčio, idant pasigelbėtų nuo nemaloningo lietaus. Atsisėdo nabagas ir įsišnekome. Tuo tarpu ateina dvarponis ir pikta akimi pažvelgė į tą žmogų. „Kas čia?“ – šturkščiai paklausė. „Panaktinis“, – atsiliepė nedrąsus balsas. „Tai ko čia tokioje vietoje tujai lindi?!“ – „Kad lietus, pon’, ant kiemo didelis, nėra kur prisiglausti.“ – „Nu, nekalbėk, von laukan! Eik šalin!“ ... Žmogelis susirietęs ir dusuliuo-

damas nuėjo, o dvarponis įsiremęs vaikščiojo paauskuotuose kambariuose, kur šilta ir kur lietus neprieina. Dieve, kokie jausmai smagė mano širdį... O čia medžiai siūbavo, vėjas kaukė, gamta sujudusi dar didesnę liūdnumą širdyje kėlė, gailėjaisi nabago, nekenčiau didžturčio. Ak, kad negalime pagelbėti nuskaustiems varguoliams! Bet ir negaliu suprasti tų žmonių, kurie puošdami save be reikalo kankina varguolį. Juk ir vargužis vienodai jaučia; o jeigu šviesesni žmonės su vargužiais nors pašnekėti nesigėdintų ir negailėtų, liktų ir jie akylesni. Bet ar daugiui tokia mąstis tinka?!

* * *

Įstabu, ką žmonės Pasvalio kampe mąsto apie *pragarą*, arba peklą. Man pasakojo vienas senis, kurs pas mus gyveno. Pernai rudenį šlubas senis važinėjo ir rinko pinigus pragarui pastatyti, kurs būk sudegęs, iš ko velniai turėję didelę prakištį. Dūšios visos sudegė amžinai, ir viskas išnyko. Taigi velniai pasiuntė savo brolių, aną šlubį, ir liepė jam rinkti pinigus dėl pragaro atstatymo. Mūsų senis davė tris grašius ir kiti šį tą kaišiojo anam šlubam velniui. „Kam gi davėte pinigus dėl pragaro pastatymo?“ – paklausiau. „Kaipgi, – atsiliepė senis, – ar gali būti dangus be pragaro, kurgi piktosios dūšios gaus vietą!?“ Pragarą gi buvęs uždegęs žmogus eidamas pro šalį su pypka.

Ar neaišku, kad žmonės pas mus yra tamsūs kaip čebato aulas? O ir tai tūli stygavoja, kad lietuvininkui moksliškos šviesos nereikia, kadangi jis esąs tikėjimo apšviestas.

* * *

Mirė vienam ūkininkui neseniai gimęs vaikelis. Visi kaimynai džiaugėsi, kad vienu sykiu bus ir krikštynos, ir pakasy-

nos, ir susirinkę giedoją prie lavono. Nors aš Dievą myliu, bet anie bliovimai budėse man nepatinka. Motina atsikėlė iš ligos ir žiūrėjo į negyvą vaikelį. Nulydėjo lavoną į bažnyčią ir palaidojo. Tėvas susirinkęs su palydovais pasigėrė karčiameje ir smarkiai susimušė. Namie pargrįžęs iš naujo susipešė, ir ten jauna vargšė pati dar tebesirdama turėjo žiūrėti į naujas muštynes! Barbariški dar tebėra mūsų žmonės, nėra jų jausmai nei mažumą išdailinti. Dėl jų myris vaiko, pačios liga, tėvų nelaimė – tai niekas, dar ir džiaugiasi iš priežasties priepuolio, kadangi atsitinka pokylis. Ar tai neskurdu ir mąstyti apie tokius daiktus?!

* * *

Darbininko darbas Pasvalio kampe blogai apsimoka. Pačiuotas vyras ima 12 rublių algos, 12 pūrų rugių, miežių tiek pat, dar mažumą bulbių ir kitus niekniekius. O kaip yra baisu žiūrėti į tuos žmones, pablyškusius nuo išalkio! Duoda jiems ūkininkai supelijusius javus, taigi nebetinkančius parduoti; darbininkai turi ir duoną valgyti supelijusią, ir ja vaikelius penėti. Aš tankiai klausiau pačių mergų, kam jos išteka suprasdamos, kokių vargų susilauks. „Taigi, – atsako, – kad būtume žinojusios didumą to vargo, nebūtume tekėjusios.“ – „Kiekviena moteriškė, – tariau, – žino gerai, kad tankiausiai turi vaikus, kada išėina už vyro.“ – „Mislįjome, kad neturėsime“, – trumpai atsako. Ir gailu anų būrių vaikelių, paleistų į svetią dėl didžiausio vargo.

* * *

Kodėl Lietuvoje nėra taip, kaip Kurše, kur įtaisyti „pagalbos namai“ dėl ubagų? Juk būtų nepeiktinas daiktas duoti jiems kokį darbą pagal jų spėką, ubagai neprivalėtų eiti per svetią

vaginédami ir apgaudinédami žmones. O ubagų yra būrių būriai Lietuvoje, tai juk didelis sunkumas draugijai penėti dykūnus. Žmonės turi duoti pagalbą artimui vargdieniui, bet visgi kitonišku būdu. Suaugę vaikai tankiai išvaro tėvus, senelius iš vietos – girdime daug kur apie tokias nedorybes. Tokie vaikai yra verti prakeikimo. Kaimynai ir vyresnybė turėtų užstoti tokį vargdienį, bet šiandien kam tai rūpi! O iš antros pusės, yra ir tokių ubagų, kurie turi ir savo arklį, jauną pačią, vaikų keletą būdoje ir dar porą kiaulių nupenėtų... Pats vyras, ubagas, yra šlubas. Ar tai toks žmogus negali varyti kokį nors amatą ar ką?! Juk taip darydamas nebeapsunkintų draugijos. Bet mūsų lietuviai nežiūri, koksai ubagauja žmogus, jiems ger', jeigu užgirsta poterėlius, maldas, giesmes: katras turi geresnę kakarinę ir moka daugiau giesmių, tas jau „didelis maldininkas“.

Nuvažiavau su reikalais į Linkuvą. Buvo tai diena atlaidinė, Škaplierna. Žmonių ten maišėsi būriai neregėti, įėjau į bažnyčią, bet ten mane kone nuspaudė. Nežinau, ko žmonės eina į bažnyčią tokiais būriais, kad ten nėra galima pasimelsti: vienas kitą stumdo ir taip suėję mašaluoja. Regimai, kad jie tokiam suspaudime vien eina žiurėti, kaip kunigai laiko mišias, taigi čia kunigas jiems išveizdi kaip aktorius ant scenos. Dieve, kaip dar tamsūs žmonės! Išėjusi į bažnytkiemį gana pasijuokiau. Buvo ubagų Linkuvoje tūkstančiai ir jie mušėsi tarp savęs baisiai. Juk ir šturpulys ima iš šalies žiūrėti į tuos žmones, taip nenaudingus draugijai ir bliaunančius visokiais miškiniais balsais. Viena ubagė, išsikišusi iš kitų būrio, atsisėdo viduryje bažnytkiemio ir giedojo juokingas giesmes. Pradėjau ją barti, kam rėkia, o jinai man atsakė: jeigu ji tylėsianti, maldos nei Dievas, nei žmonės neišgirs. Dieve, koks tai būdas yra tų žmonių! O ant galo man pasakė: o ko čia man gini, ar esi kokia kunigė, ar ponė?!

* * *

Vienas didelis dvarponis aplink Vaškus įsimanė statyti karčiamas atimdamas jas nuo žydų, bet ten tokia pat girtystė. Dėl žmonių palinksminimo tas dvarponis pastato biliardus – klausiu skaitytojų, kam to reikėtų?! Argi nebūtų geriau, jeigu ant skuomės gulėtų „Aušra“ ir kitos knygutės? Jis sakosi norįs žmonėms „przyjemność sprawić“¹¹³, bet aišku, kad jis nesirūpina žmonių nauda, o tiktai savo kišene.

* * *

Gana įstabu kaip kada nueiti į bažnyčią Lietuvoje. Per vieną šventę nukeliavusi į Vaškus nuėjau į bažnyčią; bet čia trenksmas mane apsvaigino. Eidama procesija darė neišpasakytą ošmą, varpai ir varpeliai skambėjo... Toks trenksmas niekuomet netinka sujudintai dvasiai, kuri geidžia tylumo... Mėgstu pasimelsti bažnyčioje, kada ten tylu, jei tik keletas senelių pusbalsiai kalba poterius, aukaudami Dievui savo gyvenimo vargus. Dievas vienas teatneša ramumą širdžiai, Dievas tiktai vienas. Vaškuose man tinka tiktai giesmė kn. Strazdelio „Pulkim ant kelių“. Bažnyčia čia yra naujai mūryta, daug vaizdų, ištepliotų kažin kokio gudo. Prasčiau nei kad vaizdai man yra įvedimas pūstinės muzikos (triūbų), kuri yra baisi. Mergaičių giedojimas prie tokios muzikos išrodo kaip mūsų birbimas. Ant galo klausau ir ausimis netikiu: prieš sumą vargonininkas užrėžė, spėk, skaitytojau, ką? Polonezą! Juk kaip ant juoko tai daroma. Žmoneliai kilnojo galvas ir klausėsi, bet nesuprato, kad iš bažnyčios, kur jausmai pakeliami Dievop, padarė šokynių grinčią, kur prie polonezo šokėjai porom susikabinę vaikščioja... Ir taip atsitinka ne vien

¹¹³ *Lenk.* suteikti malonumą.

Vaškuose, bet ir daugiur kitur. Norėdama aš galėčiau vietų vardus priduoti. Tariuosi, kad ganės to, kas pasakyta, dėl persergėjimo tų, kuriems tas daiktas turi rūpėti.

1885, Nr. 1, p. 13–19.

Tilžė

Vasario 15. P. Augusto Paarmann'o gaspadoje tapo uždėta¹¹⁴ „Lietuviškoji draugystė „Birutė“, kuri į savo mierį tur pasistačiusi, kaip 1 ir 2 jos įstatų paragrafai sako, lietuviškąją kalbą atgaivinti, ją šelpti ir joje įsigyventi; šitą mierį draugija atsieksianti: a) išleisdama naudingas moksliskas knygas prigimta kalba, b) įtaisydama lietuvišką knyginyčią ir senovės daiktų rinkliavą, c) atlikdama skaitymus per draugystės suėigas, d) pagal įstangą patobulindama sąnarius prigimtoje kalboje ir e) ją čystydama. – „Birutės“ įstatus (statutus) ir kožną artimiausią žinią priteikia draugystės perdėtinis (viršininkas) Jurgis Mikšas (Ragainė – Ragnit, Ost-Preussen).

1885, Nr. 2–3, p. 58.

Jonas Čerkauskas, *Starkas*. Radviliškis

Gražų paveikslą duoda nekuriems mandročiams grafas Tiškus ir jo ponija. Grafas neužmiršęs, jog iš lietuvių kilęs, neužmiršta nei savo vargstančiųjų žmonelių, su jais meilingai apsieidamas. Užtai ir žmonės kožną sykį, kaip tik iš Biržų į savo vasarinį gyvenimą parvažiuoja, jį linksmai sutinka.

¹¹⁴ T. y. įkurta.

Grafas ir grafienė gražiai lietuviškai mokėdami pasikalba apie žmonių veikalus ir reikalus, o lietuviai ir lietuvės pasilieka per čėsnią iki vidurnakčio linksmai dainuodami.

1885, Nr. 2 ir 3, p. 66–67.

Liudvikas Beržanskis, *J. Kadagys.* Panevėžys

Praėjusįjį rudenį Panevėžyje buvo atverta realinė mokslovietė, sumanyta pagirtino lietuvio bajoro Puzino, bajorų maršalkos, padedama visų žmonių sluoksnių: bajorų, miesčionių ir sodiečių ūkininkų. Susidarę kaštai viršija 60 000 rublių. Kaip ta mokintuvė buvo reikalinga beveik pačiame Lietuvos viduryje, nereikia nė priminti, atmenant apšvietos geismą mūsų brolių, taip sunkiai tamsybėje vargstančiųjų. Mes iš savo pusės velijame tai mokslavietei kuo gražiausią žydėjimą ir ištariame savo nuoširdų pageidavimą, kad tas mokslų daigynas pačioje Lietuvos širdyje nenusmelktų lietuvių širdyse tėvyniškumo! Tesišviečia ir tesiplatina Panevėžyje lietuviai lietuviškoje dvasioje!

1885, Nr. 2 ir 3, p. 59.

Antanas Buivydas, *A. I. B. Žagaras.* Telšiai

Girdėta, kad savo tėvynę mylįs godotinas kunigas Vaišvilas, draugas jau 20 metų atgal pasimirusio garbingo mūsų raštininko Simono Daukanto, panoro ant savo ir Lietuvos draugo kapo pastatyti paminklą, kuris per keletą amžių negaištų

nuo laiko. Dėl tos puikios savo užduoties išpildymo jis, nuvažiavęs į Rygos miestą, nupirko iš puikaus tvirto akmens sieksnio ilgumo ir pusės sieksnio platumo plytą ir paliepė iškalti ant jos kryžių, apačioje ranką turinčią plunksną (dėlei siejimo su raštais apšvaistos žmoneliams) su sekančiu užrašu: *Ateivi! Minėk sau, jog čion palaidotas Simonas Daukantas, pirmas iš mokytų vyrų, rašytojas senovės veikalų Lietuvos, Žemaitijos, kaip ir kitų naudingų knygelių. Jis per savo gyvenimą, it vargo pelė, be paliaubos triūsė žemaitiškai rašyti dėlei naudos vientaučių. – Gimė 1793 m. 28 d. spalio m. Mirė 1861 m. 21 d. lapkričio m. – Ištark: Viešpatie! duok jam atilsį amžiną. – Ši akmenį užrito jo kūną palaidojęs Papilės klebonas kn. Vaišvilas. – Aš turiu viltį, kad lietuviai niekadės neužmirš gerų Daukanto darbų tėvynei ir kaipo ženklą geros pomėties apie savo gyvastį per darbus, naudingus viengėnčiams, paaukojusius, sudėję pinigus įsteigs dar daug didesnę paminklą garsingam Daukantui.*

1885, Nr. 2 ir 3, p. 59–60.

Pranas Smilgius, *Bitė*. Šiauliai

Čionai buvo sūdytas vienas seniukas už tai, kad kaimo vaikučius mokino lietuviškai skaityti ir rašyti. Tas seniukas buvo suvis ubagas, prie to dar negalėjo vaikščioti, nes kojos jo buvo sutrauktos. Jis mokino vaikučius už kampą ir duonos kąsnį, o kito uždarbio jokio neimdavo. Pradėjo jis jau tada mokyti, kada negalėjo nei ubagauti, nei pasijudinti iš vietos. Urėdninkas ir čia prisikabino. Seną ubagą, niekuo nekaltą, veža į sūdą. Kada įnešė į sūdo butą, sūdžios žvalgėsi vienas į kitą ir buvo matyti, kad jie patys nusiminė dėl tokių savo darbų, pa-

tiems buvo gėda žiūrėti vienam į kitą. Prisūdijo seniukui užmokėti 2 rubliu koravonės arba 12 adynų į kalinį eiti. Urėdininkas reikalavo užmokesčio už savo darbą, bet sūdas šitaip atsiliepė: „Tu be reikalo mus užklapatyji tokiomis provomis, užmokesčio tau nebus jokio.“

1885, Nr. 4 ir 5, p. 136.

Petras Arminas, *Trupinėlis*. Pajevonys

Važinėjant vasaros laike po Lietuvą man pasitaikė į Pajevonis nukakti. Yra tai bažnytkiemis; graži, nors nedidelė mūrinė bažnyčia pastatyta ant labai aukšto kalno; kalnas iš visų šalių apaugęs jauna giria (sunykusius senmedžius iškirto taisant bažnyčią). Kas per grožybė, kas per puikybė vietos, tai sunku aprašyti! O kada suaugs jauni medžiai, tai, už tiesą, Lietuvoje sunku bus rasti gražesnę vietą. Bet aš ne tiktai apie paviršutinę grožybę apygardos norėjau kalbėti! Mane kas kita užėmė: maldystės laike buvau bažnyčioje; kunigas užgiedojo pas aukurą; sykiu girdžiu ant vargonų gražų sutartinį giedojimą; žinoma, iš pradžių mislijau, kad tai lenkiškai gieda, bet kas išreiškė mano nusistebėjimą, kada išgirdau lietuviškus žodžius, o atsigręžęs išvydau, jog giesmininkai – tai kaimo merginos ir vaikinai! Giedojo trimis, dviem balsais, o kaip kada ir solo (vienas) su padėjimu vargonų. Buvo tai man daiktas naujas: nebuvau girdėjęs, kad mūsų žmonės iš gaidų trimis balsais giedotų! Po maldystės skubinau iširti, kieno tas užvedimas. Greitai patyriau, jog tai yra kruvinas darbas kunigo S.! Šlovė tau, garbingas kunige, kursai nebijojai pusmetinio darbo; lenkiu galvą prieš tave, geisdamas iš širdies, idant rastūsi pasekėjai tavo garbingo darbo!

1885, Nr. 6, p. 235.

Juozas Bagdonas, *Kvietaitis*.
Prūsų Lietuva nuo Gudų
Lietuvos skiriasi

Prūsų Lietuva nuo Gudų Lietuvos skiriasi labiau tuomi, kad pirmoji yra apšviestesnė ir medegiškas būvis gyventojų jos geresnis. Priežastį to ir kito kiekvienas išmano. Mokslinychių ten yra daug ir į jas vaikščioti tur priverstinai visi vaikai. Pabaigę mokslus kaimo mokslinychiose jau gauna abejutišką apšvietimą. Medegiškas būvis geresnis, nes ūkį veda pagal naujus įmanymus. Turėdami daugiau pinigų ūkininkai gal leisti vaikus ir į aukštesnius mokslus, ir duoti gerą apšvietimą. Pas mus visai kitaip. Dėlei stokos mokslinychių ant kaimų ir trūkio pinigų daugumas vaikų liekti tamsiais nemokintais, tankiai nemokėdami nė prigimtoje kalboje skaityti. Į miestų mokslinychias taipogi didumas neleidžia tai dėlei toumo, tai vėl sakydami, kaštuoja, o „nėra iš ko“, o kas dar daugiau apraudotina, tai kad iš mūsų brolių daug išsiranda tokių tamsūnų, katrie drįsta šitoje gadynėje šnekėti apie blogą įtekmę mokslo, ir nežiūrint ant išteklio, palieka vaikus savo tokiais jau tamsūnais kaip patys. Atsitinka girdėti, kaip jie sako: „Nenoriu, kad sūnus būtų lupikas, ir dėl to neleidžiu į mokslą.“ Berods, tūli ūkininkai leidžia vaikus ir į gimnazijas, bet su ta mąstimi, idant vaikelis taptų kunigu. Labiau tą mąstį seka moteriškės ir jas ne tik sunku, bet ir didumą negalima perliudyti (pertikrinti) kitaip. Kadangi lengviau priešnekėti jauną, nekaip paaugusį, tai gimdytojai duoda vaikams pabaigti keturias klases, o paskui siunčia į seminariją (Seinus¹¹⁵), nežiūrėdami, ar tai gerai, ar ne. Tam

¹¹⁵ Tai ta pati vieta, kur kartą du poneliu „Aušrą“ sudegino. Ar atsime-nate, p. Str. ir M.? Tai graži dvasia neapykantos! (*Redakcijos komentaras.*)

apsiėjimui lietuvių nedaug tereikia stebėtis, nes, viena, jie, mylėdami Dievą, myli ir kunigus kaipo tarnus Dievo, o antra, patys kunigai prišneka ir tuomi nemažai kreipia, nes ne vienas mokintinis yra užlaikomas nuo aukštesnių mokslų, ant katrų tas tur norą ir akylumą. Vienas kunigas Naumiesčio paviečio, Olekas, kada viena moteriškė atėjo klausti jo, rodos, ką daryti toliau su vaiku, šitaip atsiliepė: „Jam yra du keliu: ar į kunigus, ar prie žagrės.“ Taipogi jis, žinodamas, kad vienas našlės sūnus jau baigė gimnaziją, pasakė, kaipo nuosprendį ištardamas: „Davei valią sūnui, dabar turėsi džiaugsma; kam reikėjo leisti į aukštesnes klases? Juk ten visi paklysta; ui, reikės atsakyti!!!“ Matyti, kad kunigėlis O. norėtų, kad visi vaikai, labiau kurie iš kaimų eina į mokslą, būtų kunigais ir artojais, nes tokiu būdu išvengsią paklydimą ir paskandos; visi kiti, tur būti, klysta, nepažįsta Dievo ir tampa nenaudėliais. Girdėti daug taip kalbant. O, apgauti apgavikai! Taip mokinti prastus nemo-kintus žmones ir tankiai būti priežastimi nelaimės vieno ar kito žmogaus yra darbu visai ne pagirtinu. Visi dideli paklydimai seka iš to, kad tėvai išveža savo vaikus į seminariją, kada dar tie nepažįsta gerai savęs, nežino, ant ko jie (jų sveikata, jų protas) yra tikę, nežino tikrai, ar galės išpildyti pareigas to urėdo, ar pildys su noru, ar naudingi dėl žmonių bus. Tokie vyrai ne tik duoda papiktinimą žmonėms, bet ir patys nelaimingi, juk tropijasi girdėti, kad kitas net keikė tėvus ir prišnekėtojus už tai, kad priverstinai jį istūmė į tą urėdą, kada dar nejautė tikro pašaukimo. Tokie nelaimingi stov ir tarp kitų žmonių, jei išsirenka ne tą amatą, prie kurio yra tikę. Gal būti ant svieto puse vargo mažiau, jei kožnas imtų atsakantį sau darbą. Nuostabus tai yra daiktas, kad mes girdime ir skaitome laikraščiuose nuo kunigų visai prieštaraujančią mąstį. Nežinome, kam tikėti. Nenorime per tai plėšti šlovės nekurių kunigų, bet norime,

kad geriau mokintų, kad pabaigę gimnaziją gal būti kunigais ir stov, kad ir rečiau, jei jų laukia tokia liktinė. Gal būti išganytas ir aštuonių klasių, o dar labiau gal padėti kitiems išganytiems tapti ir mokyti žmones. Kunigai mato, kokią įtakmę tur ant prastų žmonių jų pamokslai: kada balsas atsiliepia ant kozaunyčios, o dar graudingas, lietuviams taip atsileidžia širdis, kad tankiai apsiverkia. Bet kaip apsieina iki kitam pamokslui? Taip jau, kaip ir pirma. Čia reikia apšvietimo, apšvietimo ir apšvietimo!

1886, Nr. 5, p. 154–155.

Juozas Senkus, *J. S. P.* Iš Naumiesčio

Aplankęs Naumiesčio pavietį pabaigoje gruodžio mėnesio pereinamųjų metų, užtėmijau, joguei ten žmonės ne taip dar labai nutautę, kaip kituose paviečiuose. Turėjau aš su savimi paskutinius 3 numerius „Aušros“ už 1886 m.; taigi aš tenai, susiedamas pažįstamus žmones, paskaičiau jiems apie šį ar tą ir jie veik kožnas nusidžiaugė, girdėdami tokia gražia kalba spausdintą laikraštį. Daugelis tuoj po tam pasirūpino „Aušros kalendoriu“ ir kožnas iš jų buvo gatavas nors po rublių siųsti ant atspaudinimo sukaktuvinių knygų. Ir gal jau nekurie prisiuntė, jei tiktai jie išsimanė šį tą parašyti.

1886, Nr. 5, p. 155.

Antanas Kriščiukaitis-Aišbė,
Antanas iš Būgnų.
Iš Vilkaviškio pavieto

Kasžin, ar yra kur kitur tiek ubagų, kaip pas mus. Kasdien kiekvieną ūkininką aplanko tiek ubagų, kad išsidalina kone pusę kepalo duonos, o kartais pareikalauja dar ir lašinių, kiaušinių, rasi, prašytų ir sviesto, bet visur girdi, kad „ubags sviesto nevalgo“. Pirma ir dabartės gana girdėjau žmones skundžiantis ant ubagų ir pats gana daugelį ubagų esmiu matęs, vienok nenusidėdamas galiu pasakyti, kad retas yra vertas pašalpos, daugelis dyka ranka naudoja darbą, aplietą prakaitu artimo. Ne kartą girdėjau, kaip ūkininkas paklausia ubago: „Kodėl tu toksai jaunas ubagauji?“ Ubagas visados atsako: „Ką, dėduk, darysi, jau mane Dievas leido ant svieto vargti, darbo niekur negali gauti, reik eiti per svieta.“ O kaip tik ateina rugiapjūtė, kada, žino, daugiausiai reikia darbininkų, tai ubagų kaipi tarytum nė nebuvo, ateina tiktai tikri ubagai: seni, šlubi, neregiai. Vaikščiojimas ubagų pas mus šioks: per laukus vieškeliu ubags eina kaip šalvis, skvernai ir krepšiai tik dulka, pas namus pradeda jau apsistoti ir ant lazdos siūbuotis, ties vartais galvą žemyn lenkia ir koją kreipia, o atėjęs pas duris, katik atsimalina¹¹⁶ prie kakalio. Tūli jauni ubagai, užtikę namieje tik vienas moteris, reikalauja nuo jų, ko tik nori, o jom nedavus, išperia kailį ir išdrožia sau. Vieną ubagą žinau (tiktai dabar jau senas ir neprimato), tai nuo tokio amato ir vardą ypatingą apturėjo, dar ir dabar visi jį vadina „pamušaliniš“, nes jis, būdamas dar jaunas, pamušalą ūkininkėms dėdavo (k. s. mušdavo). Kas nori pamatyti ubagus Suvalkų rėdybos, tai gali ateiti į Alvitą per šventą Oną: čia pamatys knibždynus visokių ubagų: tikrų

¹¹⁶ T. y. grūdasi, lenda.

ir niekam nevertų – pasileidusių vaikinių. Aš šįmet atsidėjęs apvaikščiojau visus tenai susirinkusius ubagus. Krūvos jaunų vaikinių, krepšiais apsikarstę, susėdę pakeleje, juokus tik dirba: užkabinėja kiekvieną merginą, praeinant pro šalį; pamatę bet ateinant senesnius žmones, ištiesia rankas, akis pakelia į dangų ir iš aukšto surinka: „O broliai, seserės, susimylėkite ant manęs, Lozoribus!“ Nieko negavęs užbaigia savo prašymą: „Kad juos velniai!..“ Vieni ubagai turi net vežimėlius su arkliu; važioja savo pačias ir vaikus, kurie, išėję ganyti, galėtų išsimaitinti ir ūkininkams naudą padaryti. Tai tik mūsų žmonės per daug susimyli ant ubagų: išmaitina duona ne tiktai ubagus, galinčius sau užsidirbti duoną, bet jų šeimynas ir dar arklius, kurie tuos tinginius važioja. Šioje gadynėje ubagams pas mus gyvenimas ant svieto: kiti turėdami net butelį su daržu eina ubagauti, parsinešę duonos, išsimaitina patys ir dar kiaulę duona nupeni. Ne vienas, kursai jau baigia nuguayventi, ubago padėjimo nesibaido: „O ką, sako, būsiu ubagu, ar mažu negerai, be rūpesčių turėsiu sau duonos, kampą, o ko man daugiau, sau tik „spačyruoju“ (kaip sako) iš kaimo į kaimą.“ Rasi, pamažintų skaitlių valkatų ubagų, kad ūkininkai neduotų pašalpos tokiems ubagams, kurie, tikrai yra žinoma ir matyti, kad gali sau duoną užsidirbti, geriau dar, kaip kitas bernas. O kad jie sako, nėra darbo, tai meluoja, nes vasarą prie lauko, o žiemą prie kūlymų visados darbininkų ūkininkai reikalauja: išbėgioja pusę dienos, pakol gauna nor vieną samdininką, o dėl stokumo darbininkų brangiai turi mokėti. Labai gerai padarytų ūkininkai, kad miestuose šventomis dienomis, atėjus ubagams į karčiamą prašyti duonos pas žmones (ką tankiai mačiau Vilkaviškyje), išvartų juos. Bet dar būtų geriau, kad ir patys ūkininkai rečiau lankytų karčiamas ir tenai nesėdėtų iki išvakarių, gaišindami savo turtą.

GROMATŲ SKARDINĖ

Redakcijos atsakymai korespondentams

Ksav. Vanagėliui. Tamstos trys dainos atėjo. Labai esame dėkingi, kad pasiprocevojai ir gaidas užrašyti. Jos bus su gaidomis atspausdintos. Jau seniai buvome apie tą dalyką misliję, vienok mūsų menka įstanga nepavelijo į kokį didelį miestą laišką su natomis siųsti ir iš ten stereotipiją pasirūpinti. Dabar jau mažumą kitaip. Mums džiaugsmas, kad tamsta taip pasiprocevoji dėl mūsų genties rankiodamas dainų gaidas. Labai bus šaunus toks darbas. Kad tiek kiekvienas muzikoje mokytas lietuvis ar prašalaitis pasirūpintų!

Vanagėliui ir Pailiui. Dėkui širdingai už svarbias žinias ir už „Pavasari“. Pasinaudosime. Tik paskutiniam norėtume priminti, kad kitą sykį rašydamas giesmelę daugiau ritmą ir rimą padabotum. Rodosi, lyg nekurie dainiai mūsų kalbos žodžių akcentą būtų prapuldę. Būtų labai prastas dalykas. Mūsų kalboje žodžio akcentas turi be pagalbos su strofos akcentu (ritmu) sutikti; šiaip labai prastai visa giesmė, nors ji ir gražaus įturio būtų, išsirodo.

T. Linkiui, Senapilėje. Tamstos procevonė ir „Birutės“ bei šešių dainų gaidų atsiuntimas mus pradžiugino. Tik ar nebūtų geriau, kad tamsta tų dainų, kurių gaidas gavome, ir kitas eiles atsiųstum. Sunku kitam, jų nepažįstančiam, visas susieškoti. Tamsta apie 8 gaidų gavimą jau per metturgį kalbėjai; nesuprantu: ar tai rasi p. Šl. apturėjo? Šią valandą rėdystėje

jų nerandu. Taip pat nesuprantu, ką tamsta su savo vaikų knygele „Spind. m.“ misliji. Į rėdystę ji neparėjo; taigi ir nežinau, kokia ji išveizdi. Kad matyčiau, rasi galėčiau ir apie jos atspausdinimą pamislyti. Ar rasi p. Šl. ją matė? Jei taip, tai gerai; jis tuo pasirūpins. – Tamstoms labas dienas.

X, *Vilniuje*. Tamstos žinios parėjo. Dėkui. Pasinaudosime.

K. S. *Vanagėliui*. Tamstos „Pagyra musė“, „Vargų laikas“ ir „Iš Lietuvos“ atėjo. Labai širdingai už viską dėkui. Bus viskas sugadu. – Tikri bjaurybės tokie vyrai, „penėti bedieviai“, kaip Duonelaitis būtų sakęs. Rasi Dievas susimils ir duos tai giminei išsibaigti. Tik tenebando keikti: „Keikestis pro burną išlenda, pro nosį atlenda“, jau vieną kartą nekuriam prišaukėme. Nesuprantame, ką tie vyrai mislija ir ko geidauja. Teapsidūmoja, kad nepasidarytų svieto apjuokų savo keiksmais. Ir ar mislija toksai „penėtas bedievis“, kad jo keikestis kam galėtų pakenkti? Tokiu būdu svietas būtų seniai užkeiktas!

V, *Maskvoje*. Tamstos gromata atėjo. Tamsta per labai ant J. S. K. pyksti. Buvo aitrus žmogus, ką daryti? Vienok jo nuopelnų negalima peikti. Ką jisai gero dėl mūsų ištaisė ir atliko, čion nėra vieta išreikšti, o taip pat nei laikas dar nepriėjo. Per kokią priekabę jisai turėjo tamstoms tokį atsiliepimą duoti, nežinau. „Aušra“ neturėjo nei jokios bičiuolystės su „Dz. Pozn.“; mūsų laikraštyje nesiranda nė vieno straipsnelio, kurs tokiai patikrintų. Ką p. Šl. *privatim* su kuo susirašė, tai mums nė kiek nerūpi. Nesidžiauk, tamsta, kad vokiečiai iš geros širdies tai darė (nepavelijo p. Šl. šičion gyventi): jų mąstis buvo, atitolinus p. Šl. nuo rėdystės, neliksiant (arba neatsirasiant taip greitai) vietininko, kursai rėdystę užimtų. Tokiu būdu buvo ketinę tą laikraštį užmušti. Bėda, kad per-

sirokavo! – Lenkai Lietuvoje jau gaus dabar savo perlenkį: gavome žinias apie jų vietininkų darbus ir veikalus mūsų žemėje. – P. M. daugiau nėra niekas, kaip tik prastas išdavėjas (denunciantas). Nedėka – svieta alga! Niekas nemislia žmoguiui padėkoti už triūsą ir procią; matuška nemislia priglausti prie savo šono kaip ramstį arba koki urėdininkėlį su gera alge! Toksai durnius pasidrįso pikčiausius melus į svieta išleisti, „Aušra“ norinti lietuvius su lenkais suvienyti!

1884, Nr. 8, p. 287–288.

Prašymas

Vienas senis lietuvis, norėdamas parašyti Žemaičių a. a. vyskupo Volončiausio gyvenimą, prašo jam atsiųsti šio garsingo žemaičio ir lietuvių gromatų nuorašus ar ir pačias gromatas, kurios bus sugrąžintos. Taip pat su džiaugsmu priims Volončiausio pažįstamų paminėjimus, lietuviškai ar lenkiškai parašytus. – Antrašas: Koroča (Kurskoj gub.), S. A. Gorodeckomu, učiteliu gimnazij.

1885, Nr. 3 ir 4, p. 141.

Aušros rėdytuvė. Persarga

Yra pritirtas dalykas, kad tarp nežinančių ir nesuprantančių žmonių senoviški raštai, kartais neužmokamos vertybės, iš senatvės pageltę ir pajuodavę, tampa paniekinti ir išpustyti. Gaspadinės juos kartais, jei dar šiek tiek išsilaike, pyragus kepdamos suvartoja. Patys esame matę ir girdėję, kaip senovės raštai be širdies yra tam dalykui suvartoti. Rasi ir Daukanto, Ivinskio, Poškaus ir kitų garsių raštininkų popieriai

ir gromatos pateko į tokių gspadinių nagus, kurios ragaišius kepdamos juos sudegino. Šaukiame, rėkiame, kad kožnas tikras lietuvis ir žemaitis tuo pasirūpintų. Kožnas raštas duos žinią apie mūsų *kultūrą*. „Aušros“ skaitytojai tesiunčia senus raštus, knygas arba nors jų antrašus, jei nesibijo, kad prie jų prapultų, į mūsų laikraščio rėdytuvę, kur raštai mūsų tėvų yra lyg skarbai saugojami.

1885, Nr. 3 ir 4, p. 141.

Prašymas

Vienas gyventojas rusiškos Lietuvos, Suvalkų rėdybos, Vilkaviškio pavieto, Paežerių gminos K. Bukavietis iš Obšrutų paduoda žinią, kad jis, užsiimdamas mechanikos ištyrinėjimais, išrado du iki šiol nežinotus prietaisus judinti visokias dirbtuves, gspadoriškas ir fabrikiškas.

1) Pavertimas ant mechanikiško darbo tekančiu vandenu, kad ir didžiausiu, su maža kašta; nes tas prietaisas pasigatavija iš pigios medžiagos, lengvai padaromas ir užlaikomas; o labiausiai, kad nereikalauja upės užtvenkimo, tik upė, tekėdama savotišku būdu per jį, paduoda visą savo tekėjimo vieką (sylą) į darbą. Tas prietaisas gali judinti visokį darbą, stovintį ant vietos, kad ir didžiausią, žiūrint upės didumo ir jos tekėjimo smarkumo. – Padarymas tokio vandeninio judintojus be dirbtuvo (mašinos), atliekančio darbą, kaštuos nuo 100 iki 200, 300 rublių ir taip toliau pagal budavojančio norą ir jo vieko (sylos) reikalą. Kaštuodamas 100 rublių (200 markių) turės vidutinišką vieką, lygų 4 arklių viekui.

2) Prietaisas, sudėtas iš dviejų geležinių cilinderių, sujungtų tarp savęs mažesniais sąnariais, gali paversti ant mechanikiško darbo vieką sudėlių, išduodančių gazą prie iš-

degimo, tai yra: parako, dinamito ir kitų chemijoje žinomų sudėlių. Tas prietaisas yra visai panašus į prietaisą, dirbantį darbus ugnia ir vandeniui. Toks prietaisas galės pritikti ten, kur netinka ugninis dėl didelio skvarbumo. Šitas prietaisas yra labai lengvas, nes nereikalauja imti su savimi malkų nei vandens ir, būdamas mažo skuomo, gal duoti geidžiamą vienką, kad ir didžiausią.

Išrastojas geidžia, kad jo tie išradimai veikiausiai išsiplatintų, nes jie galės atnešti svietui naudą, užvaduodami kas dieną brangstantį kurą. Moliavonių (risunkų) čia nepaduodame, nes išrastojas dar nespėjo išsiimti patento ant tų išradimų¹¹⁷.

1885, Nr. 12, p. 408.

¹¹⁷ Mes velijame, kad skaitytojai apie tą dalyką pasirūpintų ar susinešdami su ponu B., arba ir kitus, kurie su mechanika užsideda, ant susinešimo paakindami. Kožnam smagu patėmyti, kaip mechaniką ne vien svietgenčiai valdo, bet ir lietuviai. (*Redakcijos komentaras.*)

APGARSINIMAI

Liekorius, lietuviškai kalbantis

Pirm pietų namie esu nuo 9–11 ziegoriaus, seredoj ir subatoj nuo 9–1 ziegoriaus, todėli dėl iškeliavimo ant laukų, jei didelio strioko nėra, meldžiu malduotis ant 11 ziegoriaus, o seredoj bei subatoj ant 1 ziegoriaus arba rytmety taip anksti, kad aš iki 9 ziegoriaus vėl namie būti galiu. Po pietų tarp 4–6 ziegoriaus mane galit veikiausiai namie tropyti.

Liekorius, lietuviškai kalbantis,
Armons Liepa,
Tilžėje, Vokiškoj ulyčioj 4.

1883, Nr. 2, p. 55.

Monų daiktai mažieji

- 1) Iš popieriaus lapo padirbti gyvą varlę 60 kap.
- 2) Iš atramento (juodylos) paversti į vandenį, kuriame aukso žuvelė plūduriuoja, 50 kap.

Tokių monų yra likę 20; imantieji visus gauna už 6 rubl.

Monai didieji: Monų įtaisas 25 rubl., kuriuomi gal' rodyti:

- 1) Ant stalo pavožk tuščią sklėnyčią, suduosi su (monų) lazdele ir atrasi sklėnyčioje, ko norėsi, alaus ar arielkos.
- 2) Gyvą paukštį sudeginsi popieriuje suvyniotą; iš pīštaliotos į pelenus šovus vėl bus paukštis gyvas; ir taip toliau tokių monų gal' daug padaryti.

Norintieji žinoti visus gal' gauti prisiuntę pusmarkį 7 kap. ar 20 pf.

Šituos surinktus pinigus turiu viltį paversti ant mylimos Lietuvos naudos ir dėl praplatinimo „A“. Tą kožnas galės geriau pavieyti, jog ėmęs monus bus „A“ užrašytas, už kiek. Todėl nuoširdžiai veliju kožnam viernam lietuvininkui parsiųsdinti tokius monus ir susirinkimuose parodyti. Užtai surinkus keletą rublių būtų galima pačiam iš geros širdies nors maža dalele prisidėti prie savo tėvynės naudos. Aš su tokiu noru kožnam viernam lietuviui prekę už pusę atiduodu, ir tai ne tik vien saviesiems, bet ir užrubežiniams nuoširdžiai veliju, sveikindamas visus viengėčius.

Augustinas Baranauskas,

Kauno rėd., Šiaulių pav., Gruzdžių valsčiuje, Šiūpiliuose.

1884, Nr. 5 ir 6, p. 215.

Antanas Buivydas, *Ant. B.* Juokai

ŽMOGYSTĖS: Juozas. Amelija, jo sesuo. Prancė, mažas abiejų brolis. Du svečiai. Kukorius.

I. JUOZAS IR AMELIJA. AM. Ar žinai, brole, ką aš šią naktį sapnavau? JUOZ. Taigi ką tokį? AM. Dar nebuvo mačiusi tokio sapno. Suvažiavo pas mums svečių; vienas norėjo ženytis. Paskui po jų išvažiavimo apniko šunys ir iš to strioko išbudau.

II. TIE PATYS IR PRANCĖ. PR. (*Įėjęs.*) Svečių kasžin kas atvažiavo. JUOZ. Ot tavo sapnas ir bus, ale bėda, kad alaus nėra.

III. TIE PATYS, SVEČIAI (*atsidarę duris, įeina trys*). Sveiki, gyvi! Ką beveikiate? Ar nelaukiate mūsų? JUOZ. Sveiki! Laimė Dievas šiam būriui. (*Sveikinas.*) AM. Prašom

sėstis. (*Visi sėdasi.*) JUOZ. Amelija, bėk, pakepk mums kiaušienės, reik svečius pamylėti. (*Amelija išeina.*)

IV. TIE PATYS, veik be Am., veik su ja. SVEČ. O kur tėtūšiai? JUOZ. Išvžiavo į turgų, jau reiktų parvažiuoti, ale dar nėra. AM. (*Įeidama.*) Kad kamaroje viskas užrakinta, negalima prieiti. SVEČ., KUK. Ar nėra kiaušiu? Tik išvirk ir bus gerai. AM. Kad katilas užrakintas. KUK. Atnešk, aš išvirsiu ir be katilo. AM. (*Išėjusi įneša.*) Ot yra. KUK. (*Paėmęs deda ant stalo kiaušius ir uždengia kepure; popierių uždeges laiko ant kepurės (visi stebis); popieriui sudegus žiūr' atidengs.*) Ei! (*Lėk du karveliu iš tų kiaušiu.*) Ar mat davė kažin kokius kiaušius, nu dar duok. (*Am. išėjusi vėl įneša.*) Dabar reikia sudaužius kepti kiaušienę. Duokite kas kepurę. JUOZ. (*Duoda.*) Ar bus geras? KUK. Bus geras. (*Muša kiaušinius ir leidžia į kepurę.*) JUOZ. Ką dirbi?! Man kepurę prikaulios! KUK. Nebijok; kur žmogus kelyje gautum visas vigadas, kad nemokėtum savotiškai. (*Paskutinį kiaušį muš' ir išleikia paukštytis.*) Ar matai, tai ir dabar būtų apgavusi Amelija, kad būčiau cielus kepęs. (*Kepurėje kepa ant žvakės.*) Duokite torielką. (*Deda kiaušiniene į torielką ir atiduoda kepurę čystą; visi valgo kiaušienę.*) VISI. Ale gera kiaušienė, kad ir kepurėje kepta. (*Suvalgo.*) KUK. Dabar reiktų gerti, ar neturite? JUOZ. Šį kartą pritrūkome alaus ir nėra nieko, tik vandens. KUK. Duok ir vandens. (*Amelija įneša karapinką vandens.*) KUK. (*Padedą ant stalo, uždengia, su [monų] lazdele suduoda tris kartus, o atidengęs pila į sklienycią [alaus].*) Sveiki visi. (*Išgėręs duoda Amelijai.*) Reikia pirma gaspadinei duoti. AM. (*Išgėrus.*) Geras dėl to alus. KUK. Duok Juozui. VISI. (*Vienas kitam duodami.*) Tiesa, kad alus geras; greitas tamsta dirbėjas. VIEN. SVEČ. Kad alus taip greitai padirbai, ar negalėtum ir arielkos padirbti? KUK. Tuoj bus, tik stovėk tvirtai. (*Išitraukęs peilį iš kišenės dur' į kaktą ir liepia kosėti pasilenkus ant sklienycios; prileidžia pilną sklienycią.*)

Dabar gerk, kad norėjei. SVEČ. (*Išgėręs.*) O geras šnapsas iš mano kaktos; tai ir kitą kartą aš pats įsileisiu, kaip panorėsiu. JUOZ. (*Amelijai.*) Bėk, žvakę atnešk; mat' kad baigias. AM. Žinai, kad neprieisi, užrakinta. KUK. Ot bėda nelai-ku atvažiavus; reik turėti ir savo žvakę. Duokit popieriaus šmočiuką. (*Juozas duoda.*) Štai ir bus žvakė. (*Visi žiūr', kaip kukorius ėda popierių ir traukia iš dantų žvakę.*) Še. Amelija, dek. AM. Ar tamsta su veln... nebenoriu sakyti tik. (*Dega ir stato ant stalo.*) SVEČ. Gana, reikia važiuoti namo. (*Rėdosi.*) KUK. Ką gi aš tamstai, Ameliuke, duočiau paminklui ant pirmo pasimatymo? (*Ištraukia lazdikę ir mojuoja: randasi balta kvietka, duoda Amelijai.*¹¹⁸) Tai prašom, Amelija, tą kvietkelę priimti. Kad ji yr balta, tai dar nēr laikas prisiar-tingęs, kad būtum... Dėk į vandenį; jei bus balta, tai...; o jei pastos raudona, tai būsi... ir ko norėsi, vis įgysi. (*Rėdosi, atsi-klonioja ir eina visi laukan.*)

V. AMELIJA, JUOZAS. (*Grižta.*) AM. (*Deda kvietką į vandenį.*) JUOZ. O tavo sapnas ir išsipildė. Tikrai ir kalbų bus iš to, kad šunis pjovė. AM. Dieve, gelbėk tik nuo kalbų. (*Žiūrėdama į kvietką.*)

Kvietkelė balta, kvietkelė gražiausia,
Išreiškei dorą mano nekalčiausią;
O jei įgausi skautų raudonumą,
Išreikši meilę ir širdies viernumą.

1884, Nr. 8, p. 291–293.

¹¹⁸ Visi tie dalykai gaunami pas Aug. Baranauskį Šiupiliuose, Gruz-
džių valsč., Šiaulių pav., Kauno gub. Sulygink apgarsinimą 5 ir 6 num.
„Aušros“. (*Redakcijos komentaras.*)

Pasiturį apšviestas lietuvis geidauja sau šviesios lietuvaite per pačią

Pasiturį apšviestas lietuvis geidauja sau šviesios lietuvaite per pačią. Pageistinoji žmogystė turėtų jį visiškai suprasti, t. e. turėtų žinoti, jog žmogaus širdyje tilpsta ne vien rūpenis apie maistą, drabužį, pastogę ir kūnišką ramumą, bet lygiai tur' ten vietą troškimas visuotinos dorybės, teisybės, tėvynės meilė, kad ji suprastų, jog dėl nutildymo ir tų troškavimų verta yra dirbti, o kitą sykį ir nukentėti.

Kas pasitiki galėsianti už tokio vyro su gera sąžine ištekėti, teatsiuncia savo adresą, jei galima, ir fotografiją į „Aušros“ rėdystę po „Lietuvaite“. – Užtylėjimas, suprantama, garbės dalykas.

1884, Nr. 8, p. 390.

Šiuometinis visuotinas susirinkimas lietuviškosios draugystės „Birutės“

Šiuometinis visuotinas susirinkimas lietuviškosios draugystės „Birutės“ taps keltas per Jonines (24 d. naujo kal. – 12 d. seno kal. jauno m.) antroje adynoje po pietų Tilžėje, gaspadoje p. Augusto Paarmann'o, Stulbeikių ūlyčioje, netoli gelžkeldvario.

Dienos rėdas:

- 1) Susirinkimas išskirs naują vyriausybę;
- 2) Susirinkimas perkratys metinį pernykščios vyriausybės darbą;
- 3) Susirinkimas peržiūrės padėtį draugystės turtų ir lobio;
- 4) Susirinkimas atliks žygius, reikalingus gyvenime;

5) Bus laikomi pranešimai ir skaitymai, apie kuriuos vėliau bus duota žinia.

Sąnariai, meilijantieji, kokį pranešimą laikyti, teduoda žinią apie tai vėliausiai iki 31/19 d. gegužio mėn. draugystės perdėtiniui Jurgiui Mikšui, gyvenančiam Bitėnuose per Lumpėnus (Lompõnen Ost-Preussen), idant galėtų būti į dienos rėdą įtraukiami.

Svečių laukiama.

Draugystės vyriausybė

1885, Nr. 4 ir 5, p. 142.

Kožnam nuomiruliu (epilepsija), mėšlungiu ir ant gyslelių (ant nervų) sergančiam

Kožnam *nuomiruliu* (epilepsija), *mėšlungiu ir ant gyslelių* (ant nervų) *sergančiam* galime geriausiai privelyti visame sviete į garbę parėjusį, aukščiausiu liekorišku autoritetu pripažintą, taip sakant dyviną gydymo būdą pono profesoriaus d-ro Albert'o Paryžiuje, Place du Trone 6; todėl kožnas ligonis tesikreipia su pilnu išsitikėjimu prie viršuj minavotojo, ir daugel savo sveikatą, dėl kurios attaisymo jau buvo ketinę nusiminti, atgaus. Namuose pono profesoriaus visi mėšlungiu sergantieji pakajingą gyvenimą randa, ant nepasiturinčiųjų padabojama; kaip mes iš tikros versmės tiriamo, prekios svieto miesto yra pritinkančiai pigokos. Su raštu gydoma įsiuntus aiškų ligonies išpasakojimą. Dar turime priminti, kad ponas prof. d-ras Albert'as tik po matomu pasisekimu atlyginimo prašo.

1884, Nr. 8, p. 293.

Medicinal-tokajiškis

Per statų susinešimą su *vynyčios ūkininku Ern. Stein'u Erdő-Bènyėje*, šalia Tokajaus (Vengrijoje), apturėtojų 7 vynyčių *Hoszú, Baksa, Bencsik, Diokút, Omlas, Fekete* ir *Veres*, esu smagioje įstangoje *chemiškai analizavotą, medicinišką* garantavojamai tikrą tokajišką vyną už *en-gros-prekes* pirmutinėse plėčkose, su apsargos ženklu uždarytose, *ir prie mažumo* perkant, atiduoti.

Tasai tinka ne vien stiprinančia prieprova *pasigaunan-tiesiems, kūdikiams* ir *seniams*, bet ir gal būti vartojamas **vynu, ryte bei po valgio geriamu.**

Patikrinimas *didžiausiųjų universiteto chemikų Vokie-tijos*, kaip ir *atliudymas magistrato Erdő-Bènyejės*, gul prie pasirašiusiojo dėl patinkamos įžiūros.

Albertas Paarmann'as, vynų kupčystė
Tilžėje, Aukštoje ul. skersai ties pašta.

1885, Nr. 4 ir 5, p. 142.

Ar rojuje lietuviškai kalbėjo?

Pirmoje Sekminių šventėje (24 gegužį nauj. kal., 12 gegužį sen. kal.) ant penkių ziegoriaus Bruožis, liekorius, Tilžėje gyvenąs, lietuviškais žodžiais parodys pagal senovės raštus ir iš kalbų sulyginimo, kad „rojaus“ kalba lietuviška buvo. Įleidimo ženklai už pusauksiną (50 pf., 25 kap.) duodami bus paženklintinoje vietoje, o gali ir jau dabar būti pašteliojami per gromatą nusiunčiant šešis trečiokus (trisdešimt kapeikų) paštos markutėmis už kožną ženklą:

Bruožiu lekoriu Tilžėje, Kasaros ul. 18 bute.

Maldavimus dėlei įleidimo ženklų „Aušra“ ir jau dabar priima.

1885, Nr. 4 ir 5, p. 144.

Ar rojuje lietuviszkai kalbejo?

Pirmoje sekminiū szventeje (24. geguži nauj. kal., 12 geguži sen. kal) ant penkiū zėgoriaus Bružiis, lėkorius Tilžėje gyvenaš, lietuviszkais žodžeis parodys pagal senovės rasztus ir isz kalbu sulyginimo, kad „rojaus“ kalba lietuviszka buvusi.

Įleidimo ženklai už pusauksiną (50 pf., 25 kap.) dūdami bus paženklintinoje vietoje, o gali ir jau dabar buti pasteliūjami per gromatą nusiuncziant szesziis trecziokus (trisdeszimt kapeiku) pasztos markutėmis už kožną ženklą:

Bružiui lėkoriui Tilžėje,
kasaros ul. 18. bute.

Maldavimus dėlei įleidimo ženklū „Auszra“ ir jau dabar priima.

„Ar rojuje lietuviškai kalbėjo?“, Viliaus Bruožio paskaitos reklama.
Auszra, 1885, Nr. 4 ir 5, p. 144.

Lietuviškasis balsas

Lietuviškas tėvyniškas laikraštis, išeinąs Naujame Jorke, Amerikoje, ketverge kožną nedėlią, rėdomas Jono Šliūpo, kaštuoja Europoje 2½ dolerio = 6½ rubliaus = 13 markių. Už colį apgarsinimū ant metų 10 dolerių = 21½ rubliaus = 42,50 markių, o vieną sykį garsinant 20 centų = 43 kapeikos arba 0,85 markių. Rėdystės adresas:

Jonas Šliūpas, 43 Spring street, New-York, U. S. of America.

1885, Nr. 9, p. 287.

Antologijos tekstų adaptavimo principai

Antologijai parinkti *Aušros* tekstai buvo rengiami atsižvelgiant į šiandienos skaitytoją ir kartu dėmesio lauke išlaikant paties leidinio ypatingą kalbinę dinamiką, leksikos ir sintaksės ekspresyvumą. Naudojant šiandienos raidyną su šiuolaikinta rašyba, taikytos dabartinės rašybos ir skyrybos taisyklės. Šiuolaikiniam skaitytojui menčiau žinomi žodžiai pateikiami *Antologijos* pabaigoje esančiame *Žodynylyje*. Didžiąją jų dalį galima rasti *Lietuvių kalbos žodyne*, tačiau kai kurie pavartoti kontekstiškai, situaciškai ar apskritai buvo kuriami naujai, tad ir jų reikšmę reikėjo labiau apgalvoti, nuspėti atsižvelgiant į temą ir vartosenos kontekstą.

Adaptuojant tekstus daryta skirtis tarp prozos ir poezijos tekstų, pastaruosius siekta išsaugoti kuo autentiškesnius, taigi daugelis adaptacijos principų labiau taikyti publicistikai, apžvalginiams tekstams, korespondencijoms ir pan. Dažnu atveju atsisakyta variantiškumo, rinktasi žinomesnė, dažniau vartojama forma, ji viena *Žodynylyje* ir pateikiama, pvz.: *guodoti* → *godoti*, *stuokoti* → *stokoti* etc. Atsisakyta tokių senųjųrieveiksmių ir prielinksnių formų kaip *toliaus*, *geriaus*, *labiaus*, *ing*, *nuog*, jas rinktasi šiuolaikinti: *toliau*, *geriau*, *labiau*, *į*, *nuo* etc. – taip tekstai, ypač keblesnės sintaksės ir žodyno, tapo lengviau paskaitomi. Daugeliu atvejų su šiuolaikinti asmenvardžiai (*Aiskylas* → *Aischilas*, *Goracijus* → *Horacijus*, *Daukšas* → *Daukša*, *Galilėji* → *Galilėjus*), svetimos kilmės žodžiai, kuriuose kalbos grynumo sumetimais ori-

ginaliose *Aušros* publikacijose <f> keista į <p>, <ch> į <k> (*kvizijologija* → *fiziologija*, *kvizika* → *fizika*, *mekanika* → *mechanika*, *kemija* → *chemija*). Daugiau diskutuota dėl tokių anuomet būdingų ir dažnai vartotų daiktavardžių formų kaip *pilè* (*pilis*), *žinès* (*žinios*), *dvasè* (*dvasia*), itin dažnai vartota *ūkè* (*ūkis*), iš kurių vesdinti tokie daiktavardžiai kaip *pilèkalnis* (*piliakalnis*), *ūkèsas* (‘piliėtis’). Kiekvieno šio žodžio vartosenos istorija skiriasi jau pačioje *Aušroje*, tad pasirinktos dabar vartojamos žodžių formos. Tačiau didžiuma itin dažnai leidinio publikacijose pasikartojančių daiktavardžių ir iš jų išvestų būdvardžių, prieveiksmių, saugant autentišką tekstų koloritą, palikti tokie, kokie anuomet nuosekliai vartoti, kaip antai *medega* (*medžiaga*) ir visos išvestinės formos; *grykonys*, *grekonys*, *grekai* → *graikai*, *rymènai*, *rimijonys* → *romènai* ir kt. Tokie pat principai taikyti koreguojant sintaksę: pvz., dažniausiai nuolatiniam būviui reikšti vartojamas daiktavardžių ir būdvardžių įnagininkas keistas vardininku (*poezija yra išreiškimu tobulos grožybės* → *poezija yra išreiškimas*; *Jie yra tauta, niekuomet nepravirtusia eiti į amžiną kapą nepalikusi minės* → *niekuomet nepravirtusi* ir kt.), vietomis dėl aiškumo keista žodžių tvarka, tačiau didžioji teksto dalis palikta išlaikant autentišką ir gyvą to meto rašto kalbos dinamiką, atsižvelgiant į tai, ką diktuoja pats tekstas, kuriam pernelyg didelis kišimasis, bendrinimas būtų buvęs nenatūralus, atimantis išraiškos ekspresiją ir unikalumą.

Aušrai būdingos išnašos *Antologijoje* atrinktos ir iš jų, nurodant autorystę, paliktos tik informatyviausios (pvz., atsisakyta nebeaktualaus žodžių aiškinimo, kaip antai *anapilius* (‘anapilis’) → *senapilè*), kai kas rengiant tekstus išnašose paaškindama papildomai.

Slapyvardžiai

- A. – Petras Arminas-Trupinėlis
A. B. – Antanas Baranauskas
A. B. – Augustinas Baranauskas
A. B. – Jonas Basanavičius
A. B. *Sziurpulys* – Augustinas Baranauskas
Aglė – Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė
A. J. B. *Žagaras* – Antanas Buivydas
A. *isz B.* – Antanas Kriščiukaitis
Ak. – neišaiškinta
A. K. – Antanas Kriščiukaitis
A. L. – neišaiškinta
Aleksandras Gužutis – Aleksandras Fromas
Andriejus Latvis – Andrejs Dihrikis-Dirikis
Antanas isz Bugnu – Antanas Kriščiukaitis
Ant. B. – Antanas Buividas
A. *parap.* – neišaiškinta
A. *Sket.* – Adomas Sketeris
Aszaka – Pranas Mašiotas
Aszakaitis – Pranas Mašiotas
B. – Jonas Basanavičius
Baltras Teisybaitis – neišaiškinta
Bassianis – Jonas Basanavičius
Begunas – Aleksandras Fromas
Birsztonas – Jonas Basanavičius
Bitė – Pranas Smilgius
Bitkoris – Andrius Motūza
Bruažis – Vilius Bruožis
Bs. – Jonas Basanavičius
C. – Mečislovas Davainis-Silvestraitis
Cyrulys – Mečislovas Davainis-Silvestraitis
Danutė – Jonas Mačys
D-ras Bruažis – Vilius Bruožis
D-ras J. Bs. – Jonas Basanavičius
Dr. G. J. J. S. isz/Gr. – Jurgis Zauerveinas
Drs. G. J. J. S. a/Gr. – Jurgis Zauerveinas
Drs. G. J. J. S. į/Gr. – Jurgis Zauerveinas
Drs. J. Bs. – Jonas Basanavičius
Dudutis – Mečislovas Davainis-Silvestraitis
Eglė – Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė
El Zeroniczia – neišaiškinta
Gailutis – Jonas Spudulis
Gdl. – Mikalojus Gadliauskas
Gintautis – Petras Vileišis
Gula V. – Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė
Gužutis – Aleksandras Fromas
I. – neišaiškinta
Ilgis – Marcijonas Povilas Jurgaitis
J. – Juozas Andziulaitis
J. A. *Kalmėnas* – Juozas Andziulaitis
Jaksztas – Aleksandras Dambrauskas

- J. A. V. L.* – Andrius Vištelis-
Višteliauskas
J. A. V. Lietuvis – Andrius
Vištelis-Višteliauskas
J. A. W. L. – Andrius Vištelis-
Višteliauskas
J. B. – Jonas Basanavičius
J. Bassanius – Jonas
Basanavičius
J. Bs. – Jonas Basanavičius
J. Gailutis – Jonas Spudulis
J. Jb. – Jonas Jablonskis
J. Kadagys – Liudvikas
Beržanskis
J. Kaln. – Juozas Andziulaitis
J. Kalnėnas – Juozas
Andziulaitis
J. Kardielius – Jonas Mačys
J. K. Dagys – Liudvikas
Beržanskis
J. Keksztas – Jonas Mačys
J. K...gis – Liudvikas Beržanskis
J. K. Sz. – Jonas Koncevičius (?)
J. K. Sz. – Jonas Šliūpas
J. K. Szl. – Jonas Šliūpas
J. M. – Jonas Mačys
J. Mažuolis – Juozas Lideikis
J. Mažžinis – Jonas Mačys
J. Miglovara – Juozas Milevskis-
Miliauskas
J. M...ys – Jonas Mačys
J. Neregys – Jonas Mačys
J. Obuol. – Jonas Jablonskis
Jonas Nebylys – Jonas Mačys
Jonas Stirna – Jonas Kymantas
J. Paniamuniszkis – Juozas
Senkus
J. S. Anzuolaitis – Jonas Šliūpas
J. S. K. – Jonas Šliūpas
J. S. Kuoksztis – Jonas Šliūpas
J. Snapelis – Pranciškus
Budrikas
J. S. P. – Juozas Senkus
J. S. Panoviszkis – J. Senkus
J. Szl. – Jonas Šliūpas
Juozas Miglovara – Juozas
Milevskis-Miliauskas
K. – Juozas Andziulaitis
Kal. – Juozas Andziulaitis
Kalnėnas (Andziulaitis) –
Juozas Andziulaitis
Kat. – neišaiškinta
K. J. – Jonas Jablonskis
Ksav. Vanagėlis – Ksaveras
Sakalauskas
K. S. V. – Ksaveras Sakalauskas
Kunigas Ilgis – neišaiškinta
K. V. – Kristupas Voska
K. Vanagėlis – Laurynas
Sketeris
K. Vanagėlis – Ksaveras
Sakalauskas
Kvietaitis – Juozas Bagdonas
L. – Tomas Žičkus-Žičkauskas
L. C. – neišaiškinta
Lenkiszkas Lietuvninku
prietelius – Jonas Karolis
Sembritzakis
Lietuvos vaikas – Juozas
Radziukynas
L. Z. – Stanislava Paškevičienė
M. – Jurgis Mikšas
Macziulis Mul. – Mačys
Kėkštas (?)
Ma...iu Jonas – Jonas Mačys
Maž. – Stanislavas Peliksas
Didžiulis
Mažutis – Stanislavas Peliksas
Didžiulis

- M. D.* – Mečislovas Davainis-Silvestraitis
M. Davainis – Mečislovas Davainis-Silvestraitis
M. D. S. – Mečislovas Davainis-Silvestraitis
M. J. – Martynas Jankus
M. M. – neišaiškinta
M. Sl. – Motiejus Slančiauskas
M. Sl. isz Tr. – Motiejus Slančiauskas
N. Ak. – Mikalojus Akelaitis
P. – neišaiškinta
Pailius – Aleksandras Burba
Parplis – Jurgis Mikšas
Purplys – Jurgis Mikšas
Peliksas Mažutis – Stanislovas Peliksas Didžiulis
Petras Trupinėlis – Petras Arminas
Pigulevyczia – Jonas Karolis Sembritzkis
P. L.-as – Pranciškus Lipštas
Plebėjus – neišaiškinta
Pr. – Pranas Mašiotas
Pranys Aszakaitis – Pranas Mašiotas
Prascziokėlis – Jonas Šliūpas
Pr. Aszakaitis – Pranas Mašiotas
P. Trupinėlis – Petras Arminas
rb. – neišaiškinta
Rym. – Juozas Rimkevičius
S. – Mečislovas Davainis-Silvestraitis
S. Dr. – Stasys Matulaitis
S. D. S. – Stanislovas Dagilis
Silvatikus (Dras G. J. J. S. isz Gr.) – Jurgis Zauerveinas
S. N. – Simonas Norkus-Narkevičius
S. Nark. – Simonas Norkus-Narkevičius
S. R. – Stanislovas Raila
S. R.-W. – Stanislovas Raila (?)
Staje Szunbajoris – Stanislovas Raila
Staje Szunb...is – Stanislovas Raila
Starka – Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė
Starkas – Jonas Čerkauskas
St. Sl. – Stasys Šliūpas
St. Szbj. – Stanislovas Raila
St. Szunb. – Stanislovas Raila
Svale – Silvestras Gimžauskas
sz – Jonas Šliūpas
Szarka – Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė
Szerenga – Jonas Užupis
Szern. – Juozas Adomaitis
Sz...is – Andrius Motuza
Szunkarys – Andrius Motuza
Tarn. – neišaiškinta
Tautkus – Stasys Šliūpas
T. J. J. L...s – Tomas Žičkus-Žičkauskas
T. J. L...is – Tomas Žičkus-Žičkauskas
T. J. Linkis – Tomas Žičkus-Žičkauskas
T. J. L. J. – Tomas Žičkus-Žičkauskas
T. J. L. Žintautis – Tomas Žičkus-Žičkauskas
T. Linkis – Tomas Žičkus-Žičkauskas
T. L. Zuikis – Tomas Žičkus-Žičkauskas

- Trupinėlis* – Petras Arminas
T. Varszavietis – Ksaveras
Sakalauskas
U. – Jonas Užupis
V. – Mečislovas Davainis-
Silvestraitis
Vaistininkas – Adomas Sketeris
Vaistytojas – Adomas Sketeris
Van. – Ksaveras Sakalauskas
Vanagas – Ksaveras
Sakalauskas
Vanagėlis – Ksaveras
Sakalauskas
Vargomatis – Silvestras
Gimžauskas
Vb. – Vladas Balsys (?)
V. B. – Jonas Maculevičius-
Mačiulis
Vėv. – Mečislovas Davainis-
Silvestraitis
Veversis – Mečislovas Davainis-
Silvestraitis
Veversys – Mečislovas
Davainis-Silvestraitis
Viev. – Mečislovas Davainis-
Silvestraitis
Vieversis – Mečislovas
Davainis-Silvestraitis
Vincas Kapsas – Vincas
Kudirka
Vyturio sesuo – neišaiškinta
Vyturys – Mečislovas Davainis-
Silvestraitis
V. V. – Vincas Vaičaitis
V. Vaicz. – Vincas Vaičaitis
V. Vt. – Vincas Vaičaitis
W. – Mečislovas Davainis-
Silvestraitis
Vieversys – Mečislovas
Davainis-Silvestraitis
X. – Jurgis Mikšas
Zoryna Gr. – Zoryna Grot
Zvalionis – Jonas Maculevičius-
Mačiulis
ž. – Tomas Žičkus-Žičkauskas
Ž. – Silvestras Baltramaitis
Židas – neišaiškinta
Žiemkintis – Silvestras
Baltramaitis
Žiemkintis – Silvestras
Baltramaitis
Ž.-L. C. – neišaiškinta
Žiūronas – neišaiškinta
! – Petras Vileišis
+ – Mečislovas Davainis-
Silvestraitis
+? – Silvestras Gimžauskas

Aušros autoriai

1. *Adomaitis*, Juozas, 1859 08 07 Šmuliškėje (Šakių apskr.) – 1922 08 05 Čikagoje. Baigęs 6 klases ūkininkavo, paskui išvyko į Varšuvą valdininkauti. Nuo 1885 m. bendradarbiavo lenkų laikraštyje *Kraj*, lietuvių *Aušroje*, *Lietuvių balse*. *Aušroje* rašė slapyvardžiu Szern. Vinco Kudirkos ir Adomaičio iniciatyva įsteigus *Varpą*, 1889–1890 m. jį redagavo. 1895 m. atvyko į JAV, kur Čikagoje iki 1921 m. redagavo savaitraštį *Lietuva*. Parašė mokslo populiarinimo knygų. Dėdės Šerno vardu tarp JAV lietuvių buvo žinomas kaip liaudies švietėjas.
2. *Akelaitis*, Mikalojus, 1829 12 06 Čiuoderiškėse (Marijampolės apskr.) – 1887 09 27 Paryžiuje. Mokytojaudamas Suvalkijoje rinko tautosakinę medžiagą. Dalyvavo anticarinėje veikloje ir buvo priverstas bėgti į užsienį. Grįžęs į Lietuvą 1863 m. įsitraukė į sukilimą. Gyvendamas Paryžiuje įsteigė „Želmens“ draugiją. 1884 ir 1885 m. rašė *Aušroje* Lietuvos istorijos klausimais, pasirašinėjo kaip N. Ak. ir N. Akelaitis.
3. *Andriukaitis*, Motiejus Juozas, 1840 m. Butkiškių k. (Šakių apskr.) – 1894 03 24 Šenandoa, Pensilvanijoje. 1869 m. atvyko į JAV. Buvo vienas pirmųjų JAV lietuvių susibūrimų organizatorių. 1886 m. savo pavarde parašė į *Aušrą* „Korespondenciją iš Shenandoah“.
4. *Andziulaitis*, Juozas, 1864 12 12 Gaistruose (Marijampolės apskr.) – 1916 02 12 Niu Britene, Konektikute. Veiverių mokytojų seminarijoje su kitais leido rankraštinių laikraštėlių „Naudingos Veiverių seminarijos mokinių valandos“. 1883 m. buvo paskirtas mokytoju į Garliavą, mokė iš draudžiamų lietuviškų knygų. *Aušroje* paskelbė eilėraščių, publicistinių rašinių, vertimų. Redagavo du paskutinius *Aušros* numerius. *Aušrai* nustojus eiti išvyko į JAV. Nuo

1890 m. redagavo *Vienybę lietuvninkų*, bendradarbiavo *Apšvietos* žurnale. 1895 m. baigęs universitetą pradėjo verstis gydytojo praktika.

5. *Arminas, Petras*, 1853 09 16 Dekšniškiuose (Vilkaviškio apskr.) – 1885 03 18 Marijampolėje. Baigęs Veiverių mokytojų seminariją mokytojavo Alvite ir Naumiestyje. 1877 m. perkeltas į Marijampolės gimnaziją sudarė *Lietuvišką chrestomatiją*. 1883 m. iškeltas mokytoju į Augustavą. 1884 m. atsisakė mokytojo pareigų ir grįžo į Marijampolę. *Aušroje* Petro Trupinėlio, P. Trupinėlio, Trupinėlio slapyvardžiais paskelbė eilėraščių, vertimų-sekimų (Vladislavo Sirokoslės poemą *Piastų duktė*, Ivano Krylovo ir Ignaco Krasickio pasakėčių). Publicistikoje, istoriniuose straipsniuose (*Nusidavimai Lydos pilies*, 1884) aukštino lietuviškumą. Armino-Trupinėlio kūriniai, parašyti sklandžia kalba, turintys silabotoninės eilėdaros požymių, veikė lietuvių poezijos raidą.
6. *Bagdonas, Juozas*, 1866 04 06 Slibinuose (Vilkaviškio apskr.) – 1956 06 08 Klivlande, Ohajo valstijoje. Lietuvių gydytojas, publicistas. 1886 m. baigė Marijampolės gimnaziją. Studijuodamas Varšuvoje (1886–1889) ir Maskvoje (1889–1891) bendradarbiavo *Aušroje*. Redagavo *Varpą* (1899–1903, 1904–1905), *Ūkininką* (1899–1903), *Naujienas* (1901–1903). 1900 m. buvo priverstas išvykti į užsienį. Pasaulinėje parodoje Paryžiuje organizavo lietuvių skyrių.
7. *Baltramaitis, Silvestras*, 1841 10 21 Monkiškiuose (Šiaulių apskr.) – apie 1918 m. Bašmakove (Penzos gubernija, Rusija), lietuvių bibliografas, etnografas. 1863 m. baigė Telšių progimnaziją, išvyko į Peterburgą, ten dirbo viešojoje bibliotekoje. Peterburge buvo vienas pirmųjų lietuviškų vakarų organizatorių. *Aušroje* paskelbė korespondencijų slapyvardžiais Žiemkintis, Ž. apie Peterburge gyvenančius lietuvius, spaudos atgavimo viltis, „tūlo“ lietuvių raštą carui, kt. 1895 m. visos Rusijos spaudos darbuotojų suvažiavime skaitė paskaitą, kurioje įrodinėjo spaudos draudimo beprasmiškumą. Lietuvių mokslo draugijos narys.

8. *Baranauskas*, Antanas, 1831 01 05 Anykščiuose – 1902 11 13 Seinuose. Vyskupas, poetas, kalbininkas. Kilęs iš karališkųjų valstiečių. Baigęs Anykščių pradžios mokyklą ir Rumšiškių raštininkų mokyklą, dirbdamas raštininku Sedoje susipažino su poete Karolina Praniauskaite, kuri paskatino jį kurti. Pirmajame *Aušros* numeryje be jo žinios publikuotas eilėraštis „Lietuvos senovės paminėjimas“, pasirašytas A. B. *Aušroje* buvo paskelbtas Stanislovo Dagilio straipsnis „Keli žodžiai apie poeziją abelnai, o ypačiai apie sudėjimą eilių“, kuriame nagrinėjamas *Anykščių šilelis*, aukštai įvertintas dėl „poetiškos vertybės“. Tačiau prie aušrininkų Baranauskas nepritapo.
9. *Baranauskas*, Augustinas, 1861 08 01 Šiupų k. (Šiaulių apskr.) – 1923 08 24 ten pat. Baigęs pradinę mokyklą ir iš tėvo vargonininko išmokęs groti vargonais, dirbo vargonininku Žagarėje ir Žarėnuose. Liaudies poetas, savo dainoms kūręs melodijas. Už nelegalios spaudos platinimą ir jaunųjų ūkininkų organizavimą caro valdžios buvo ištremtas iš Lietuvos. 1883 m. slapyvardžiais A. B., A. B. Šiurpulys *Aušroje* paskelbė kelis patriotinius eilėraščius. Savo poetinius kūrinius 1885 m. paskelbė hektografuotame laikraštėlyje *Dainų nešėjas*.
10. *Basanavičius*, Jonas, 1851 09 23 Ožkabalių k. (Vilkaviškio apskr.) – 1927 02 16 Vilniuje. Gydytojas ir etnografas, Vasario 16-osios akto signataras. 1873 m. baigė Marijampolės gimnaziją, studijavo istoriją bei filologiją, o 1879 m. Maskvoje baigė medicinos studijas. Vienas *Aušros* sumanytojų, leidėjų, ideologų. *Aušroje* publikavo publicistinių straipsnių, rašė Lietuvos istorijos, kalbos, tautosakos, kultūros klausimais, pasirašinėjo A. B., B., Bassanis, Birsztonas, Bs., Dras J. Bs., Drs J. Bs., J. B., J. Bassanius, J. Bs., J. B-s ir kt., taip pat ir savo pavarde.
11. *Beržanskis*, Liudvikas, 1864 01 10 Pluoguose (Mažeikių apskr.) – 1888 05 23 ten pat. Baigęs Šiaulių gimnaziją, Peterburgo universitete studijavo matematiką ir fiziką, bet,

mokslų nebaigęs, mirė nuo džiovos. *Aušroje*, pasirašinėdamas kaip J. K...gis, J. K. Dagys, J. Kadagys, paskelbė kelias korespondencijas, daugiausia iš Vieksnių apylinkės.

12. *Bliūdžius*, Antanas. Kilęs iš Bliūdžiškių kaimo Bliūdžių šeimos, davusios daug žinomų lietuvių veikėjų. *Aušroje* paskelbė korespondenciją apie žemaičių vyskupo Kaz. Beresnevičiaus 25-erių metų vyskupavimo sukaktį. Atrodo, kad vyskupą sveikino pats korespondencijos autorius. Smulkesnių biografinių žinių apie jį rasti nepavyko.
13. *Bruožis (Bruožaitis)*, Vilius, 1843 05 17 Gystaiduose (Ragainės apskr.) – 1909 07 06 Tilžėje. Karaliaučiaus universitete studijavo mediciną, Prūsijos ir Prancūzijos kare buvo vokiečių kariuomenės karo gydytojas. Vienas Mažosios Lietuvos atgimimo pradininkų. 1885 m. įsitraukė į „Birutės“ draugijos veiklą, *Aušroje* reklamavo paskaitas apie lietuvių kalbą „Ar rojuje lietuviškai kalbėjo“ (kaip ir Andrius Vištelis, laikėsi idėjos, kad rojuje pirmieji žmonės kalbėjo lietuviškai), Bruožio slapyvardžiu rašė apie „Birutės“ draugijos veiklą.
14. *Budrikas (Budrikis)*, Pranas, 1847 m. Didžiosios Palieknės k. (Kretingos apskr.) – 1921 05 08 ten pat. Prieš 1864 m. baigė pradžios mokyklą. Visą laiką ūkininkavo savo ūkyje. Platino nelegalią spaudą. *Aušroje* J. Snapelio slapyvardžiu paskelbė korespondenciją apie Skuodą ir ten veikusius „rasztininkus“.
15. *Buivvydas*, Antanas, 1856 02 20 Juodeikiuose (Šiaulių apskr.) – 1919 02 20 Tuloje, Rusijoje. Baigęs Šiaulių gimnaziją, studijavo Maskvos medicinos fakultete, kurį baigė 1884 m. Studentaudamas susipažino su Jonu Šliūpu. Dar besimokydamas Maskvoje, įsijungė į lietuvių studentų aušrininkų veiklą. Išleido keturis hektografuoto studentų laikraščio *Aušra* numerius. Žagarėje, drauge su vargonininku Augustinu Baranausku, platino nelegalią spaudą. Caro valdžios persekiotas turėjo išvykti, dirbo gydytoju Kirgizstane, Turkistane, Gruzijoje. *Aušroje* paskelbtas humoristinis

- rašinėlis „Juokai“, pasirašytas Ant. B., korespondencijos apie Žagarę, paminklo Simonui Daukantui pastatymą, pasirašytos slapyvardžiu A. J. B. Žagaras.
16. *Bukaveckas*, Kazys, 1855 03 04 Opšrūtų k. (Vilkaviškio apskr.) – 1940 m. Ne viename šaltinyje minimas kaip *Aušros* bendradarbis, tačiau nurodytais slapyvardžiais *Aušroje* nėra nė vieno rašinio. Bukaveckas jais pasirašinėjo *Lietuviškame balse, Šviesoje*.
 18. *Burba*, Aleksandras, 1854 10 30 Pailiuose (Šiaulių apskr.) – 1898 03 27 Plimute, Pensilvanijoje. 1882 m. išventintas kunigu Vilniuje, už pastangas įvesti lietuvių kalbą į bažnytinės pamaldas Vilniaus vyskupijos vyresnybės perkėlinėtas iš vienos parapijos į kitą. Už lietuvišką veiklą buvo suimtas. Dar seminarijoje rašė eilėraščius, kunigaudamas rinko tautosaką ir platino lietuvišką spaudą. *Aušroje* Pailiaus slapyvardžiu publikavo eilėraščių, korespondencijų. 1889 m., atvykęs į JAV, bendradarbiavo lietuvių spaudoje.
 19. *Čerkauskas*, Jonas, 1856 05 12 Lebentiškyje (Biržų apskr.) – apie 1949 m. Dirbo geležinkelio tarnautoju, *Aušroje* Starko slapyvardžiu paskelbė korespondencijų iš Biržų apskrities.
 20. *Dagilis*, Stanislovas, 1843 03 03 Mažuitiškiuose (Biržų apskr.) – 1915 09 06 Biržuose. 1869 m. baigė Slucko evangelikų gimnaziją, 1873 m. Peterburgo universiteto Istorijos-filosofijos fakultetą ir iki 1894 m. dėstė lotynų ir graikų kalbas Sumų gimnazijoje Ukrainoje. Studentaudamas rinko lietuvių liaudies dainas. Kūrė eilėraščius, į lietuvių kalbą vertė Adomo Mickevičiaus, Vladislavo Sirokomlės ir kitų kūrinius. *Aušroje* savo pavarde paskelbė straipsnį „Lietuvių rašliava“, slapyvardžiu S. D. S. straipsnį „Keli žodžiai apie poeziją abelnai, o ypačiai apie sudėjimą eilių“ – pirmą lietuvišką literatūros teorijos darbą.
 21. *Dambrauskas*, Aleksandras (Adomas Jakštas), 1860 04 08 Kuronių k. (Ukmergės apskr.) – 1938 02 19 Kaune. Lietuvos katalikų kunigas, visuomenės veikėjas, rašytojas, literatūrologas, filosofas. 1880 m. baigęs Šiaulių gimna-

ziją įstojo į Peterburgo universitetą studijuoti matematikos, bet po metų perėjo į Kauno kunigų seminariją, kurią baigė 1884 m. 1888 m. baigė Peterburgo dvasinę katalikų akademiją. Literatūrinę kūrybą pradėjo *Aušroje*, slapyvardžiu Jaksztas paskelbė Vladislavo Sirokomlės kūrinių „Giesmė prasčiokėlio, nemokančio rašyti“, *Piastų duktė* vertimus.

22. *Davainis-Silvestraitis*, Mečislovas, 1849 04 08 Žieveliškiuose (Raseinių apskr.) – 1919 05 31 Vilniuje. Lietuvių kultūros veikėjas, tautosakininkas. Mokėsi Kėdainių, Kauno gimnazijose, baigė šaltkalvių mokyklą Varšuvoje. Gyvendamas tėviškėje nuo 1867 m. rinko tautosaką, spausdino eilėraščius ir straipsnius lenkų spaudoje. Stanislovo Railos paveiktas pradėjo rašyti lietuviškai, pats skatino bajorus įsitraukti į lietuvybės gaivinimą. Apie 1881 m. susipažino su Jonu Basanavičiumi. Nuo antrojo *Aušros* numerio pradėjo bendradarbiauti, paskelbė 82 publikacijas, pasirašinėjo 17 skirtingų slapyvardžių: C, Cyrulys, Dudutis, M. D., M. D. S., M. Davainis, S, V. Vev., Vėversis, Vėversys, Viev., Vieversys, Vyturys, W. Wewersys ir t. t.
23. *Didžiulis*, Stanislovas-Peliksas, 1850 11 20 Griežionėliuose (Panevėžio apskr.) – 1927 05 19 ten pat. Lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjas, bibliofilas, spaudos platintojas, Liudvikos Didžiulienės-Žmonos vyras. Iki 1863 m. mokėsi Panevėžio gimnazijoje, paskui privačiai. Turėjo gausiausią spaudos draudimo metais lituanistinę biblioteką. Rinko tautosaką, sudarinėjo lituanistines bibliografijas. *Aušroje* paskelbė straipsnį „Tikrieji vardai nekurių vietų Lietuvoje“, eilėraščių, pasirašinėjo slapyvardžiais Maž., Mažutis, Peliksas Mažutis.
24. *Dihrikis (Dirikis)*, Andrejs, 1853 01 21 – 1887 12 27. Latvių kalbininkas. Bulgarijoje susipažino su Jonu Basanavičiumi. Nuo 1884 m. dirbo Vidžemės gubernijos kanceliarijoje. 1872 m. buvo sudaręs „lietuviškai-latvišką“ žodyną, vėliau – lietuvių kalbos gramatiką ir lietuviškų dainų rinkinį.

- Pasirašęs kaip Andriejus Latvis, *Aušroje* paskelbė rašinį apie latvių laikraščius, kunigo Antano Juškos nekrologą.
25. *Fromas*, Aleksandras, 1822 12 12 Raseiniuose – 1900 08 21 Gongailiškiuose (Raseinių apskr.). Pirmasis lietuvių dramaturgas, žinomas A. Gužučio slapyvardžiu. Baigęs Kražių gimnaziją dirbo teisme ir gubernatoriaus raštinėje. 1882–1883 m. Mečislovas Davainis-Silvestraitis Fromą paskatino rašyti lietuviškai. Slapyvardžiais Begunas, Gužutis, Aleksandras Gužutis *Aušroje* paskelbė korespondencijų iš Raseinių bei apylinkės. Parašė ir išleido pirmuosius lietuvių dramaturgijos kūrinis: „Ponas ir mužikai“, „Eglė žalčių karalienė“, „Išgriovimas Kauno pilies 1362 m.“
 26. *Godlevskis*, Mikalojus, 1818 01 16 Girvalakiuose (Raseinių apskr.) – 1890 m. Po 1861 m. apsigyvenęs Girvalakiuose vertėsi šundaktariavimu ir platino slaptus lietuviškus raštus; iš kunigo Martyno Sederavičiaus gautus pristatydavo Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui, Aleksandrui Fromui. Pats rašė ir vertė. Daug jo kūrinų liko neišspausdinta. *Aušroje* Gdl. parašu paskelbė Simono Stanevičiaus eilėraščių odę „Šlovė žemaičių“.
 27. *Gimžauskas*, Silvestras, 1844 m. Kirdeikių k. (Švenčionių apskr.) – 1897 09 27 Varšuvoje. 1863–1864 m. mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje, bet išstojo. 1874 m. Peterburgo medicinos akademijoje gavo provizoriaus padėjėjo pažymėjimą, dirbo vaistinėje. 1875 m. vėl stojo kunigų seminarijon ir 1876 m. buvo išventintas kunigu. Eilėraščių pradėjo rašyti seminarijoje. Svalės ir Vargomačio slapyvardžiais *Aušroje* paskelbė kelias korespondencijas, eilėraščių „Nemenčinai“. Vėliau kaltino *Aušrą* dėl, jo manymu, katalikybei nepalankių pasisakymų.
 28. *Jablonskis*, Jonas, 1860 12 30 Kubilių k. (Vilkaviškio apskr.) – 1930 02 23 Kaune. Lietuvių kalbininkas. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje, kurią 1881 m. baigė aukso medaliu. 1885 m. Maskvoje baigė klasikinės filologijos studijas. Lietuvių kalba pradėjo domėtis tik studijuodamas

universitete. *Aušros* pasirodymas jam padarė didelį įspūdį. Pasirašęs kaip J. Jb., J. Obuol. ir K. J. *Aušroje* paskelbė kelias korespondencijas.

29. *Jankus*, Martynas, 1858 08 07 Bitėnuose (Pagėgių apskr.) – 1946 05 23 Flensburge (1993 m. perlaindotas Bitėnų kapi-nėse), Mažosios Lietuvos politikos ir visuomenės veikėjas, lietuvių spaudos leidėjas, publicistas. Aušrininkas, vienas lietuvių tautinio sąjūdžio vadovų, vadinamas Mažosios Lietuvos patriarchy. Tilžės akto signataras (1918). Baigęs pradžios mokyklą dirbo ūkyje ir savarankiškai lavinosi. Jurgio Mikšo paveiktas įsitraukė į lietuvių tautinį judėjimą. Rėmė ir redagavo *Aušrą*, padėjo Mikšui suredaguoti ir išleisti *Aušros* kalendorius. 1889–1892 m. *Varpo* ir *Ūkinin-ko* atsakingasis redaktorius. Įsigijęs spaustuvę, Bitėnuose spausdino lietuviškas knygas. Išleido keliasdešimt popu-liarių knyguciu. *Aušroje* rašė atsakymus į laiškus redak-cijai. 1886 m. paskutiniame numeryje paskelbė eilėrašį „Lietuviams“.
30. *Jurgaitis*, Marcijonas Povilas, 1855 01 15 Satkūnuose (Šiau-lių apskr.) – 1926 04 05 Šiluvoje (Raseinių apskr.). Kunigas, draudžiamosios lietuviškos spaudos gabenimo į Lietuvą organizatorius ir platintojas. Mokėsi Jelgavos gimnazijoje ir Kauno kunigų seminarijoje. Prieš įstodamas į seminari-ją slapta mokė sodžiaus vaikus lietuviškai skaityti ir buvo už tai rusų valdžios nubaustas. Bendradarbiavo su Jonu Šliūpu, kuris jį rekomendavo Martynui Jankui kaip galin-tį organizuoti *Aušros* ir kitų lietuviškų knygų platinimą. Pargabentą spaudą išsiuntinėdavo prenumeratoriams pa-gal Jankaus duotus adresus, taip pat perduodavo knygne-šiams į kitas Lietuvos vietas bei Liepoją. Į tolimesnes vietas siųsdavo paštu arba su patikimais vežėjais. Daug knygų išdalindavo nemokamai.
31. *Jurgėlaitis*, Antanas. Atvykęs į JAV 1868-aisiais, bendra-darbiavo *Lietuviškoje gaziетоje*. *Aušroje* išspausdintas jo laiškas iš Ohajo valstijos Springfildo miesto („Gromata iš

- Amerikos, iš Springfield, Ohio“). Smulkesnių žinių apie jį nepavyko rasti.
32. *Katelė*, Jonas, 1831 01 13 Suvainių k. (Panevėžio apskr.) – 1908 05 08 Panemunėlyje (Rokiškio apskr.). 1853–1855 m. mokėsi Varnių kunigų seminarijoje. 1855 m. įšventintas į kunigus. Nuo 1872 m. Panemunėlio klebonas. Organizavo daraktorių „kursus“, kaimuose steigė slaptas mokyklas. Lenkų savaitraštyje *Tygodnik powszechny* 1877 m. pirmasis paskelbė poeto Antano Strazdo biografiją. Vieversio (Mečislovo Davainio-Silvestraičio) ir Parplio (Jurgio Mikšo) išversta, ji buvo paskelbta *Aušroje*.
 33. *Katkus*, Mikalojus, 1852 12 05 Ažytėnų k. (Kėdainių apskr.) – 1944 06 26 ten pat. 1873 m. baigė Šiaulių gimnaziją. Metus studijavo Maskvos universitete matematiką, paskui perėjo į Žemės ūkio akademiją, kurią baigė 1878 m. 1885 m. grįžo į Ažytėnus ir ten iki mirties ūkininkavo. Palaikė ryšius su Martynu Jankumi, rinko medžiagą *Aušrai*, paskelbė korespondenciją.
 34. *Kymantas*, Jonas, 1854 m. (?) – 1924 m. Vilniuje. Teisės mokslus studijavo Peterburgo universitete, ten buvo ir lietuvių studentų ratelio knygininkas. 1875–1876 m. dalyvavo rengiant leidinėlį *Kalvis melagis*. Slapyvardžiu Jonas Stirna *Aušroje* paskelbė korespondenciją apie Eduardą Volterį ir lietuvių kalbą.
 35. *Koncevičius*, Jonas, 1835 m. Šeduvos vlsč. – po 1915 m. 1857 m. baigė Šiaulių gimnaziją, rinko lietuvių dainas. 1858–1862 m. Maskvos universitete studijavo filologiją. Gyvendamas Maskvoje leido rankraštinių laikraštėlių „Kol saulė užtekės, rasa akis išės“. Nuo 1883 m. mokytojavo Rygos gimnazijoje. Slapyvardžiu J. K. Sz. *Aušroje* paskelbė duomenis apie lietuvių skaičių.
 36. *Kriščiukaitis*, Antanas, 1864 07 24 Paežeriuose (Vilkaviškio apskr.) – 1933 10 30 Kaune. Teisininkas, rašytojas. Baigęs Marijampolės gimnaziją, 1884 m. įstojo į Peterburgo universiteto Gamtos-matematikos fakultetą, bet 1885 m. per-

sikėlė į Maskvą ir ten studijavo teisę, kurią baigė 1890 m. Lietuviškai rašyti pradėjo dar gimnazijoje. 1884–1885 m. slapyvardžiais A. isz B., A. K., Antanas isz Bugnu ir savo pavarde *Aušroje* paskelbė mokslo populiarinimo rašinių („Matematiškas žemės aprašymas“ ir kt.), eilėraščių, korespondencijų. Literatūros kūrinius pasirašinėjo ir Aišbės slapyvardžiu.

37. *Krupaičius*, Kristupas. *Aušroje* paskelbė eilėraščių-dainą su gaidomis „Nemuno kelionė“, pasirašė savo pavarde. Smulkesnių žinių apie jį rasti nepavyko.
38. *Kučius*, Vilhelmas, 1861 05 07 Priekulės parap. – 1919 08 21 Priekulėje. Mokėsi Priekulėje, Klaipėdoje. Mokytojas, tautosakos rinkėjas. Redagavo laikraštį *Keleivis*. *Aušroje* paskelbė eilėraščių-dainą su gaidomis „Mergytės išėjimas“, pasirašydamas kaip Kuczius.
39. *Kudirka*, Vincas, 1858 12 31 Paežeriuose (Vilkaviškio apskr.) – 1899 11 19 Vladislavove (dabar Kudirkos Naujamiestis), lietuvių rašytojas, vienas žymiausių XIX a. antros pusės tautinio atgimimo judėjimo veikėjų ir ideologų. Nuo 1871 m. mokėsi Marijampolės gimnazijoje. 1877 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, iš kurios 1879 m. pašalintas dėl „pašaukimo stokos“. Netekęs materialinės tėvų paramos Kudirka savo lėšomis 1881 m. sidabro medaliu baigė Marijampolės gimnaziją ir įstojo į Varšuvos universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, po metų perėjo į Medicinos fakultetą. Pirmas *Aušros* numeris jį sugrąžino į lietuviybę. *Aušroje* paskelbė vertimą-sekimą „Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos“, kurį pasirašė kaip Vincas Kapsas.
40. *Lideikis*, Juozas, 1858 10 30 Ražuose (Šiaulių apskr.) – 1898 09 25 Suginčiuose (Utenos apskr.). Mokėsi Šiaulių gimnazijoje ir Žemaičių dvasinėje seminarijoje. Kunigaudamas siekė, kad bažnyčiose būtų giedama lietuviškai. *Aušroje* J. Mažuolio slapyvardžiu paskelbė korespondenciją iš Ukmergės apylinkės.

41. *Lipštas (Lipštavičius)*, Pranciškus, 1841 03 19 Šakynoje (Šiaulių apskr.) – 1900 m. ten pat. 1861 m. baigė Šiaulių gimnaziją ir įstojo į Peterburgo universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. Dalyvavo Maskvos lietuvių studentų kuopelės veikloje. 1863 m. sukilimo dalyvis, buvo nuteistas 12 metų sunkių darbų kalėjimo aukso kasyklose. Jono Koncevičiaus (žr. Nr. 35) ruošiamam vadovėliui 1862 m. buvo parašęs rašinį „Aprašymas žemės turtų“, kuris P. L. no slapyvardžiu atspausdintas *Aušroje* (numerių turinyje įrašytas vardas ir pavardė – Pranckus Lipsztas).
42. *Mačiulis*, Jonas (Maironis), 1862 11 02 Pasandravoje (Raseinių apskr.) – 1932 06 28 Kaune. Dvasininkas, poetas, talentingiausias *Aušros* idėjų įkūnytojas poezijos kūriniuose. Mokėsi Kauno gimnazijoje, šeštoje klasėje pradėjo rašyti lenkiškus eilėraščius. Dar būdamas klieriku slapyvardžiu Zvalionis *Aušroje* paskelbė eilėraštį „Lietuvos vargas“, kaip V. B. pasirašė straipsnį „Jonas Ernestas Smoler’is“ apie sorbų-lužitėnų folkloristą, etnografą, nacionalinio sąjūdžio veikėją.
43. *Mačys*, Jonas, 1867 m. Ingavangio k. (Marijampolės apskr.) – 1902 12 15 Plimute, Pensilvanijoje. 1880–1885 m. mokėsi Marijampolės gimnazijoje. 1884 m. (drauge su Kaziu Griniumi) redagavo laikraštuką *Priešaušris*. Atsisakęs stoti į kunigų seminariją, išstojo iš gimnazijos ir gyveno pas mokytoją Juozą Andziulaitį (žr. Nr. 4) ir čia įsitraukė į bendradarbiavimą *Aušroje*, kur parašė korespondencijų, populiarių straipsnių žemės ūkio, politikos, medicinos klausimais (apie cholera), spausdino eilėraščius, literatūros kritikos straipsnius, kurie sukėlė polemiką su Jurgiu Zauerveinu (Georg Sauerwein) („Mūsų vargai“, 1885; „Dvasė ir medega“, 1886). *Aušroje* pasirašinėjo slapyvardžiais Danutė, J. Kardielius, J. M., J. Mažžinis, J. M...ys, J. Neregis, Jonas Nebylys, M...iu Jonas. Vėliau bendradarbiavo įvairiuose liet. laikraščiuose pasirašinėdamas kaip Kėkštas.

44. *Malinauskaitė-Šliūpienė*, Liudvika, 1864 02 12 Ručionyse (Biržų apskr.) – 1928 04 07 Kaune. Bajorų kilmės, bet dalyvavo slaptuose lietuvių moksleivių rateliuose, ypač Mintaujoje, kur susipažino su moksleiviu Jonu Šliūpu. Dar būdama Mintaujoje, o paskui iš JAV *Aušroje* paskelbė daug eilėraščių, korespondencijų, publicistinių straipsnių. Rašė slapyvardžiais Aglė, Eglė, Gula V. ir Szarka. Literatūros istorijoje žinoma Eglės vardu.
45. *Mašiotas*, Pranas, 1863 12 19 Pustelnikuose (Naumiesčio apyl.) – 1940 09 14 Kaune. Vaikų rašytojas, pedagogas. 1883 m. baigęs Marijampolės gimnaziją studijavo matematiką Maskvos universitete. 1891–1915 m. Rygoje dirbo mokytoju. Parengė ir išleido per 150 įvairių knygų vaikams. *Aušroje* su slapyvardžiais Aszaka, Aszakaitis, Pr., Pranyš Aszakaitis paskelbė korespondencijų ir straipsnių.
46. *Matulaitis*, Stasys, 1866 11 Stebeliškių k. (Marijampolės apskr.) – 1956 04 10 Vilniuje. 1886 m. baigęs Marijampolės gimnaziją, studijavo mediciną Maskvos universitete. Nuo 1891 m. vertėsi gydytojo praktika. Dar gimnazijos metais slapyvardžiu S. Dr. *Aušroje* paskelbė korespondenciją iš Kalvarijos apylinkės.
45. *Miežinis*, Mykolas, 1826 09 23 Vaitiekūnų k. (Kėdainių apskr.) – 1888 11 12 Švėkšnoje. 1850 m. buvo išventintas kunigu. Dalyvavo 1863 m. sukilime, caro administracijai reikalaujant vyskupo Motiejaus Valančiaus nurodymu buvo įkalintas Raseinių vienuolyne. Kalėdamas parengė *Lietuvišką gramatiką* (1886) ir *Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusišką žodyną*. *Aušroje*, pasirašydamas kaip kunigas Mikolas Miežinys, lietuvių ir latvių kalbomis paskelbė eilėraščių „Mergelė mano jauna“.
46. *Mikšas*, Jurgis, 1862 03 18 Virkyčiuose (Šilutės apskr.) – 1903 05 01 Labguvoje. Vienas svarbiausių *Aušros* redaktorių, leidėjų, mecenatų. 1875–1878 m. mokėsi Tilžės gimnazijoje. Iki 1883 m. ūkininkavo pas tėvus Sauguose. Ragaijėje mokėsi raidžių rinkėjo amato. Į *Aušros* parengimo bei

- leidimo darbą įsitraukė nuo pirmojo numerio, M. slapyvardžiu paskelbė Juzefo Ignaco Kraševskio *Vitolio raudos* aptarimą, kuris sukėlė daug priekaištų. Tėvų padedamas Tilžėje buvo nusipirkęs spaustuve, kurioje spausdino *Aušrą* ir *Nemuno sargą*. Neatgavęs į lietuvišką spaudą įdėtų pinigų bankrutavo ir buvo priverstas spaustuve parduoti. *Aušroje* pasirašinėjo kaip M., Parplis, Parplys.
47. *Milčiauskas*, Pranas. *Aušroje* paskelbė Henryko Sienkiewicziaus apysakos *Duonos ieškotojai* („Duonos jieškočiai“) apie sunkią emigrantų į Ameriką dalią vertimą (nebaigtas spausdinti). Vertimo nuo originalios kūrybos tuomet dar nelabai skirta, vertimas pasirašytas vardu ir pavarde – „parasze Milcziauckas Pranys“. Smulkesnių žinių apie autorių nepavyko rasti.
 48. *Miliauskas (Milevskis)*, Juozas, 1845 03 24 Galnės k. (Tauragės apskr.) – 1937 01 20 Šiauliuose. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje, kur iš 4 klasės drauge su kitais išvyko prisidėti prie 1863 m. sukilėlių, dalyvavo Papilės, Laukuvos ir Stemplių mūšiuose. Kurį laiką slapstėsis, nuo 1872 m. dirbo carinėje policijoje Rygoje. 1881 m. drauge su kitais ten įkūrė „Aušros“ giesmininkų draugiją, kurią vėliau sulenkėję nariai pavertė lenkiška draugija. Reguliariai platino *Aušrą*. Slapyvardžiu J. Miglovara paskelbė patriotinių ir satyrinių eilėraščių, korespondencijų.
 49. *Motuza*, Andrius. *Aušroje*, pasirašęs kaip Sz...is, Szunkarys, Bitkoris, paskelbė korespondencijų. Smulkesnių žinių apie jį rasti nepavyko.
 50. *Norkus-Narkevičius*, Simonas, 1841 03 15 Santakoje (Marijampolės apskr.) – 1913 01 01 Punske. 1868 m. baigęs Seinų kunigų seminariją, kunigavo įvairiose parapijose. *Aušroje* buvo atspausdintas Vladislavo Sirokomlės poemos *Margis* (Margiris) vertimas, pasirašytas pavarde. Savo eilėraščius pasirašė S. N. ir S. Nark.
 51. *Paškevičienė-Medekšaitė*, Stanislava, 1846 05 08 Skirmanų tvare (Raseinių apskr.) – 1933 04 18 Paliesio dvare (Gir-

kalnio vlsč.). Stambaus dvarininko duktė, savo kaimynų Mečislovo Davainio-Silvestraičio ir Aleksandro Fromo paveikta palaikė aušrininkus ir lietuvių judėjimą. Rinko lietuvių tautosaką, rėmė *Aušros* leidimą materialiai. Parašė istorinių apysakų. *Aušroje* išspausdintas jos lenkiškai parašytas eilėraštis „Iš dainų lietuvių“, į lietuvių kalbą išverstas Davainio-Silvestraičio (Vėversi).

52. *Radziukynas*, Juozas, 1844 m. Sutvoje (Suvalkų apyl.) – 1925 04 09 Suvalkuose. Mokėsi Suvalkuose, universitetą baigė Varšuvoje. Dalyvavo 1863 m. sukilime. Lietuviškose srityse negavo darbo, todėl mokytojavo Lenkijoje. *Aušroje*, pasirašęs kaip Lietuvos vaikas, paskelbė korespondenciją iš Lomžos gubernijos. Daug etnografinės medžiagos, ypač apie dzūkus, publikavo įvairiuose lenkų žurnaluose.
53. *Raila*, Stanislovas, apie 1844 m. Plaučiškių k. (Panevėžio apskr.) – 1918 m. Baltos mieste, Ukrainoje. Mokėsi Panevėžio gimnazijoje, teisę studijavo Peterburgo universitete. 1875 m. grįžo į Lietuvą ir buvo vienas iš pirmųjų lietuvių advokatų Kaune, kaip advokatas reklamavosi *Aušroje* skelbdamas savo tikrą vardą ir pavardę. *Aušros* rėmėjas, paskelbė daug rašinių, kuriuos pasirašė kaip S. R., St. Szbj., St. Szunb. ir Staje Szunbajoris. Tai buvo eilės, drama-dialogas (apie Dante's apsilankymą Lietuvoje), korespondencijos.
54. *Ratkus*, Aleksandras, savamokslis dailininkas, fotografas. *Aušroje* bendradarbiavo savo pavarde. Smulkesnių žinių apie jį rasti nepavyko.
55. *Rimkevičius*, Juozas, apie 1815 m. – 1901 03 04. Parašu Rym *Aušroje* paskelbė korespondenciją. Smulkesnių žinių apie jį rasti nepavyko.
56. *Sakalauskas*, Ksaveras, 1863 04 27 Kalesnykuose (Alytaus apskr.) – 1938 06 15 Varšuvoje. 1883 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. Mokytojavo Pajevonyje, Beržininkuose, vėliau Lomžos gubernijoje, o nuo 1908 m. Varšuvoje. Bendradarbiavo *Aušroje*, pasirašinėjo kaip K. S. K., K. S. V., K. S. Vanagėlis, T. Varszavietis, Van, Vanagas, Vanagėlis, K. Va-

- nagėlis. Išleido prozos ir poezijos knygelių. Ypač išgarsėjo eilėraščiu „Kur banguoja Nemunėlis“, kuris virto daina.
57. *Sembritzkis*, Jonas Karolis, 1856 01 10 Aleckoje, Mažojoje Lietuvoje – 1919 03 Klaipėdoje. Buvo mozūrų kilmės, bet gyvai domėjosi lietuvių reikalais. Karaliaučiuje studijavo literatūrą, farmaciją. Daug rašė Klaipėdos krašto praeities ir etnografijos klausimais. *Aušroje* paskelbė porą straipsnių, pasirašė kaip Lenkiszkas lietuvininkų prietelius ir Pigulevyczia.
 58. *Senkus*, Juozas, mirė 1903 m. Marijampolėje, kur ilgus metus buvo vargonininkas. Marijampolės bažnyčioje turėjo slaptą knygų sandėlį. *Aušroje* paskelbė kelias korespondencijas, jas pasirašė kaip J. S. P., J. Paniamuniszkis, J. S. Panoviszkis. Smulkesnių žinių apie jį nepavyko rasti.
 59. *Sketeris*, Adomas, 1859 12 14 Noreikonysė (Biržų apskr.) – 1916 04 19 Maskvoje. 1879–1884 m. Maskvos universitete studijavo mediciną. Dirbo gydytoju. Evangelikų sinodo kuratorius. Pradedant 1883 m. rašė į *Aušrą*, pasirašinėjo kaip A. Sket., Vaistininkas, Vaistytojas.
 60. *Sketeris*, Laurynas, 1862 03 31 Noreikonysė (Biržų apskr.) – 1928 02 29 Dainiūnuose (Biržų apskr.). K. Vanagėlio slapyvardžiu *Aušroje* paskelbė korespondencijų.
 61. *Slančiauskas*, Matas (Motiejus) Jonas, 1850 02 09 Trumpaičiuose (Gruzdžių v.) – 1924 03 02 Reibenių k. (Šiaulių apskr.). Rašyti ir skaityti išmoko iš tėvo – medinių indų drožėjo. Kelerius metus lankė daraktorių pamokas. Buvo keliaujantis siuvėjas. Mokė vaikus skaityti. Turėjo nemažą biblioteką. Rinko tautosaką, surinko apie 4500 įvairių tautosakos kūrinų. *Aušroje* paskelbė korespondencijų, tautosakos, eilėraščių. Pasirašinėjo M. Sl., M. Sl. isz Tr. ir savo pavarde.
 62. *Smilgius*, Pranas. *Aušroje* paskelbė kelias korespondencijas. Smulkesnių žinių apie jį rasti nepavyko.
 63. *Spudulis*, Jonas, 1860 01 19 Pašvinėje (Šiaulių apskr.) – 1920 07 06 Tauragėje. 1881 m. baigė Šiaulių gimnaziją. 1885 m. baigė Petrapilio Karo medicinos akademiją. Gy-

dytojavo Taškente, Samarkande, vėliau Lietuvoje. Rinko medžiagą lietuvių kalbos žodynui. Apie 1882 m. sukūrė savitą rašybą. Su Jonu Šliūpu buvo parengęs „Ūkininko kalendorių“, bet negavo leidimo išleisti. 1885 m. su Povilu Matulioniu išleido pirmąją lietuvišką aritmetikos uždavinyną, leido rankraštinių laikraštėlį „Žinių nešėjis“. *Aušroje* pasirašinėjo slapyvardžiais Gailutis, J. Gailutis.

64. *Šliūpas*, Jonas, 1861 02 23 Rakandžiuose (Šiaulių apskr.) – 1944 11 06 Berlyne. 1880 m. baigęs Mintaujos vokišką gimnaziją studijavo Maskvos universitete filologiją, vėliau teisę. Drauge su kitais Maskvos universiteto studentais leido hektografuotą laikraštį *Aušra*. Nuo 1882 m. studijavo Peterburgo universiteto Gamtos fakultete. 1884 m. išvyko į JAV, kur 1891 m. baigęs medicinos mokslus dirbo gydytoju. Vienas iš *Aušros* kūrėjų, redaktorius. Jo parašytas 101 tekstas apima apie 170 puslapių. Pasirašinėjo J. K. Sz., J. K. Szl., J. S. Anžuolaitis, J. S. K., J. S. Kuoksztis, J. Sl., Prascziokėlis, sz. ir savo pavarde.
65. *Šliūpas*, Stasys, 1859 m. Rakandžių k. (Šiaulių apskr.) – 1911 m. Auksučiuose (Šiaulių apskr.). 1880 m. buvo įstojęs į kunigų seminariją, bet po metų grįžo ūkininkauti. 1883 m. įstojo į Peterburgo universitetą ir ten išklausė teisės kursą. Ūkininkaudamas subūrė pirmuosius savo apylinkės knygnešius ir Mažojoje Lietuvoje platino spausdintus leidinius. *Aušroje* Tautkaus slapyvardžiu paskelbė kelias korespondencijas.
66. *Tamašauskas*, Petras, daraktorius, netoli Gruzdžių, Dargaičiuose. *Aušroje* paskelbė korespondenciją Tarn slapyvardžiu. Smulkesnių žinių apie jį nepavyko rasti.
67. *Tamošiūnaitė*, Uršulė, 1847 12 01 Vėžionyse (Panevėžio apskr.) – 1906 05 13 Pajuodupėje, netoli Kupiškio. Pramokusi rašto slaptoje mokykloje Kupiškyje, daraktoriavo gimtinės apylinkėse. Susirašinėjo su Antanu Baranausku. Sukūrė eilėraščių gamtos motyvais. Jos kūriniai plito rankraščiais ir buvo dainuojami aplinkiniuose kaimuose.

Eiliuota Tamošiūnaitės legenda „Žirgalkalnis“ paskelbta *Aušros* kalendoriuje.

68. *Užupis*, Jonas, 1848 05 24 Šunkariuose (Šakių apskr.) – 1917 10 26 Seinuose. Baigęs Seinų kunigų seminariją ypač sielojosi dėl krašto lenkėjimo. Savo eilėraščiuose smerkė sulenkėjusią bajoriją ir nutautusius lietuvius inteligentus. *Aušroje* pasirašęs Szerenga, U., paskelbė korespondencijų, satyrinių eilėraščių.
69. *Vaičaitis*, Vincas. 1884 m. *Aušroje* su parašu V. V., V. Vaicz., V. Vt. paskelbė kelis eilėraščius ir korespondencijų. Smulkesnių žinių rasti nepavyko, nors apie jį savo laiškuose rašo Jonas Šliūpas.
70. *Vileišis*, Petras, 1851 01 25 Mediniuose (Pasvalio apyl.) – 1926 08 12 Palangoje (palaidotas Kauno arkikatedroje bazilikoje, 1936 03 22 perlaidotas Rasų kapinėse Vilniuje). Lietuvių tautinio judėjimo organizatorius ir mecenatas, švietėjas, valstybės veikėjas. 1870 m. baigė Šiaulių gimnaziją. 1874 m. baigė Peterburgo universiteto Fizikos ir matematikos fakultetą, 1880 m. – Peterburgo kelių inžinierių institutą. Dalyvavo Peterburgo lietuvių draugijose. Leido laikraštėlį *Kalvis Melagis*. Legaliai išspausdino kelias lietuviškas knygas. Rūpinosi spaudos draudimo panaikinimu. 1884–1885 m. slapyvardžiu Gintautis *Aušroje* rašė statybos medžiagų klausimais.
71. *Vištelis (Višteliauskas)*, Andrius Jonas, 1837 11 24 Luobinėje (Kauno apskr.) – 1916 08 02 Buenos Airėse, Argentinoje. Dalyvaudamas 1863 m. sukilime buvo sužeistas ir pateko į nelaisvę, bet pabėgo. Dėl sužeidimo liko neįgalus. 1864 m. emigravo į Paryžių. Įstojo į Garibaldžio kariuomenę Italijoje. Kautynėse Tirolyje pateko į austrų nelaisvę. 1870–1886 m. gyveno Poznanės srityje, ūkininkavo. Bendravo su rašytoju Juzefu Ignacu Kraševskiu. Prisidėjo prie *Aušros* steigimo, rėmė ją materialiai. Palaikė ryšius su Jurgiu Mikšu, Jurgiu Zauerveinu, Jonu Basanavičiumi, Jonu Šliūpu, Martynu Jankumi. Prūsijos valdžios verčiamas 1886 m.

- turėjo parduoti ūkį ir išvykti iš Vokietijos. Emigravo į Braziliją, vėliau į Argentina, kur vertėsi prekyba ir turėjo siuvyklą. Kelis kartus sukčių apgautas susirgo ir nuo 1889 m. buvo gydomas psichiatrinėje ligoninėje. *Aušroje* paskelbtuose eilėraščiuose „Lietuviškoji kalba“, „Regėjimas“ ir kt. aukštino Lietuvos praeitį, lietuvių kalbą. Pasirašinėjo kaip J. A. W. L., J. A. V. L. ir J. A. V. Lietuvis.
72. *Voska*, Kristupas, 1861 12 21 Stolbekiuose (Tilžės apskr.) – 1905 11 01 Tilžėje. Lietuviško jaunimo draugijos, įsikūrusios 1883 m., iniciatorius, Tilžės lietuvių choro ir draugijos organizatorius. *Aušroje* paskelbė korespondenciją K. V. slapyvardžiu.
73. *Zauerveinas*, Jurgis (*Georg Sauerwein*) 1831 02 15 netoli Hanoverio, Vokietijoje – 1904 12 16 Kristianijoje (dab. Oslas, Norvegija). Teologiją, filosofiją ir kalbas studijavo Getingeno bei Vienos universitetuose. Daktaro laipsnį gavo 1873 m. Buvo kilęs iš suvokietėjusių sorbų. Mokėjo 60 kalbų – tarp jų ir lietuvių. Rūpinosi lietuvių reikalais. Kovojo dėl lietuvių kalbos teisių Rytprūsių mokyklose. Buvo įsijungęs į Tilžės „Birutės“ bei kitų lietuviškų draugijų veiklą. Parašė Mažosios Lietuvos himnu tapusį eilėraštį „Lietuvninkai mes esam gimę“. Pasirašinėjo slapyvardžiais Drs G. J. J., Drs. G. J. J. S. a/Gr, drs G. J. J. S. i/Gr, Silvatikus, Silvatikus (dras G. J. J. S. isz Gr., *Aušroje* paskelbė poezijos, straipsnių lietuvių kalbos klausimais.
74. *Žičkus (Žičkauskas)*, Tomas, 1844 12 21 Simanėliškiuose (Vilkaviškio apskr.) – 1929 07 21 Marijampolėje. Mokėsi Marijampolėje. Dalyvavo 1863 m. sukilime. Sukilėliams paskelbus amnestiją, vėliau mokytojavo įvairiose Pietų Lietuvos vietovėse. *Aušroje* paskelbė istorinės tematikos poemėlių, humoristinių eilėraščių, korespondencijų, kurias pasirašė kaip T. J. J. L...s, T. J. L...is, T. J. Linkis, T. J. L. J., T. J. L. Žintautis, T. Linkis, T. L. Zuikis. Varšuvos apygardos mokslo kuratoriui raštu įrodinėjo „graždankos“ netinkamumą lietuvių kalbai.

Žodynėlis

A

Abejutiškas – vidutiniškas,
pusėtinas, pakenčiamas,
neprastas
Abelnai – bendrai
Abieščikas – pasienio
sargybinis
Abrozai – šventojo ar šventųjų
paveikslas; vaizdelis,
vaizdinys
Abrūšas – rankšluostis
Adyna – valanda
Adverniškas – priešingas
Akyvas – pastabus, įžvalgus
Akyvus – įdomus
Akminas – akmuo
Ale – bet
Amžinastis – amžinybė,
amžinumas
Aniuolas – angelas
Ant – antai
Antoriai – dangūs
Anžuolas – ažuolas
Apcūgai – replės
Apicieras – karininkas
Apielinkė – aplinka
Apiera – auka
Apyrubė – apygarda
Apjakti – apakti
Apmonas – apgaulė, burtai,
akių dūmimas
Aprilis – balandis
Aprubė – apylinkė
Apsibūti – apsieiti
Apstingai – gausiai, skalsiai
Apstingas – gausus
Apsūdyti – nuteisti

Apšvaista – švietimas
Apšvaistas – apšviestas
Apveizdėti – apžiūrėti,
apžvelgti
Arielka – degtinė
Artikulas – straipsnis
Asaba – asmuo
Ašmainis – matavimo vienetas,
puslapio dydis
Ataiga, ateitinė, atentė – ateitis
Atgristi – pavargti
Atlaikai – likučiai
Atlūžis – nuotrupa
Atmonijimas – kerštas
Atmonyti – atkeršyti
Atramentas – rašalas
Atramtis – atrama
Atsiklonioti – pagarbiai
atsisveikinti
Atsikurtėjus – atsikvošėjus
Atsimalinti – atsigrūsti
Aulinkui – ilgainiui
Aužuolas – ažuolas
Ažuot – vietoj

B

Bagotas – turtingas
Bardišius – ilgakotis kovos
kirvis lenktais plačiais
ašmenimis
Bau – nes
Bemielai – tikrai, be abejojimo
Bendrystė – draugija
Bengti – baigti
Bėgštas – bėgimas
Bėralinis – nevytų, su pelais
grūdų

Bičiulis – bitininkas
Bis – dar kartą
Bledai – išdykavimai
Blėtinis – skardinis
Blūdas – paklydimas
Bodus – nuobodus
Budavotas – sukurtas
Budavoti – statyti, pastatyti,
sukurti
Budės – šermenys
Buinus – riebus, vešlus
Būklas – būdas, metodas

C

Cielas – visas
Ciesorienė – imperatorienė
Cigarturas – kandiklis,
mundštukas

Č

Čaklus – sunkus, reikalaujantis
stropumo
Čeraslas – pinigine
Čėsas – laikas, laikotarpis,
metas
Čėsnis – vaišės
Čiepas – atauga, šakelė
Čystas – švarus
Čiuiniai – gražiai, tvarkingai
Čiunius – gražus, tvarkingas
Čiupnus – sučiuopiamas,
jaučiamas

D

Daba – kultūra
Dabas – prigimtis, būdas,
paprotyš
Daboti – saugoti
Daila – dailumas

Dairus – žvalus, pastabus
Dastoti – imtis darbo, atsitiesti
Davadniau – tvarkingiau,
geriau
Degučiai – degtukai
Denunciantas – įskundėjas
Desintinas – dešimtoji dalis
Destis – įvykis, atsitikimas
Didmena – dauguma
Dieveris – vyro brolis, švogeriš
Dykas – laukinis, pasileidęs
Dirgsnis – nervas
Dyvas – keistenybė, stebuklas
Dyvina – nuostabiai
Dyvytis – stebėtis
Doklininkas – kas moka doklę,
t. y. mokestį, rinkliavą
Donis – dovana, duoklė
Dranga – vežimo gardies
šoninė kartis
Draugijinis – bendruomeninis,
visuomeninis
Draugystė – draugija
Drūčiai – tvirtai
Drūtas – tvirtas
Dūlis – paprastoji kriaušė
Dūma – sumanymas, mintis
Dūmoti – galvoti, mąstyti
Dūruoti – trukti
Dūšia – dvasia, siela
Džiūsrus – sudžiūvęs

E

Eigis – ėjimas, kelionė
Eiglus – eklus
Elkas – medžiais apaugęs
kalnelis; alka
Ermyderis – triukšmas,
sujudimas

G

Gadynė – laikmetis
Gaidgystė – gaidžių giedojimo metas (anksti rytą)
Gaigoti – skųstis, dejuoti
Galinčius – galiūnas, stipruolis
Gandinti – gąsdinti
Ganstus – bailus, baisus
Gaspada – viešbutis, sustojami namai
Gaspadinė – šeimininkė
Gaspadorius – ūkininkas, šeimininkas
Geisuoti – trokšti, geisti
Giliuoti – turėti vertę
Gyrius – pagyrimas
Gyvata – gyvenimas
Gyvena – buvimas
Gyvolis – gyvulys
Gmina – parapija
Godoti – rūpintis, gerbti
Godotinas – gerbiamas
Gopturas – gobtovas
Goroti – trokšti
Gosas – garsas
Grabas – kapas, karstas
Grabė – griovys
Grekai, grekonys, grykonys – graikai
Griekas – nuodėmė
Griešyti – nusidėti, nusikalsti
Gromata – laiškas, raštas
Gruntavoti – remti
Gruntavotojas – [čia] rėmėjas
Gvėruoti – galvoti, manyti
Gvultu – priespauda, prievarta

I

Ieškinyš – tikslas
Ilgnas – nuobodus, įkyrus

Išbanitinti – išmesti, išgrūsti
Išdavėjas – išdavikas
Išduotė – paskirtis, uždavinys
Išduoti – išspausdinti
Išgudinti – išlavinti
Išguldyti – išdėstyti
Iškadyti – daryti žalą
Iškala (šuilė) – mokykla
Išlaika – išlaikymas
Išlašiuota – išnaikinta
Išmislas – išmonė
Išrastojas – išradėjas
Išveizdėti – atrodyti
Išveizdis – išvaizda

Į

Įtalpa – turinys
Įtartis – sąlyga, ypatybė
Įtekmė – įtaka
Įtekmingas – įtakingas
Įtura – turinys

Y

Ynumas – tikrumas
Ypatas – ypatingas

J

Jukvatinti – raginti, skatinti

K

Kakalis – krosnis
Kalbrėda – kalbotyra
Kalinys – kalėjimas
Kalninias – kalnas
Kalpas – tarnas, vergas
Karapinka – stiklinis indas vandeniui
Kardininkas – kalavijuotis
Karionė – karas, kova
Kaštaunas – brangus, puikus

- Kaštuoti – kainuoti
Katraip – kaip
Katrul – į katrą pusę, kur
Kavoti – slėpti
Kelyba – kelionė, keliavimas
Kenkus – kenksmingas
Kernoti – niekinti, peikti
Keršyti – grasinti
Kęšmas – kančia
Kėžas – sūris, varškė
Kiltas – kilmingas, aukštas
Kytriai – gudriai
Kliauda – trūkumas, yda
Klydis – suklydimas, klaida
Klioštorius, kloštorius –
vienuolynas
Knaibyti – kapstyti, rausti
Knyginė – bibliotekėlė
Knyginyčia – knygynas
Koktai – kas
Kolioti – plūsti
Konsilijorius (konsilierius) –
advokatas
Koravoti, koroti – bausti
Koryčia – kuoras
Koronė – bausmė, vargas,
nelaimė
Kožaunyčia – sakykla
Kožnas – kiekvienas
Kraselė – suolelis, taburetė
Krėklis – išdėvėtas drabužis,
skarmalas
Kriaučius – siuvėjas
Kryžėivis, kryžokas –
kryžiuotis
Krupuliuotas – nelygus,
ruplėtas, grubus
Kruša – krizė
Kūbkelė – taurė
Kukorius – virėjas
Kuočės – kartais
Kupčystė – pirkliavimas,
prekyba
Kupčius – pirklys
Kvietka – gėlė
Kvotimas – egzaminas
- L**
Laidaris – diendaržis
Lėčyna – kaukė
Lyčius – tikslas
Lykiaus – likutis
Liekorius – gydytojas
Lieta – valstybė, valdžia
Lietuvystė – lietuviškumas
Liežuvis – [čia] kalba
Litera – raidė
Liuobėti – galėti, gebėti
Liuosas – laisvas
Liuosybė – laisvė
Lyva – emalis, glazūra
Lukoti – [čia] eikvoti, aukoti
- M**
Macniai – smarkiai, drūtai
Mačyti – gelbėti, padėti
Makleris – tarpininkas
sudarant prekybos sandėrį
Maldavoti – maldauti
Malduoti – labai prašyti,
maldauti
Maliavotojas – tapytojas
Mantusis – sumanusis,
išmaningasis
Maskolija – Rusija
Maskoliškas – rusiškas
Maskolius – rusas
Mąstis – apmąstymas,
sumanymas, mintis, idėja
Materiolas – medžiaga

Matuška – motina
Maudytojas – gydomųjų
vandenų kurorto svečias
Mažne – bemaž, beveik
Mažu – gal
Medega – medžiaga
Medegiškąs – medžiagiškąs,
fizinis
Mencius – rūšis
Mernyti – minkštėti
Metturgis – metų turgus
Mérinai – daugiausiai
Mieris – matas, tikslas
Mylestyba – malonė
Mylista – jo didybė, jo malonė
Minavotas – paminėtas
Minavoti – minėti
Minė – atminimas
Minkštkepįs – nevykęs
Mislis – mintis
Mislyti – svarstyti, galvoti
Mokslavietė – mokykla
Mokslinyčia – mokykla
Moliavonė – piešinys
Monas – stebuklas
Moša – vyro sesuo
Mudryti – miklinti
Mudrus – šaunus

N

Nabagas – vargšas
Nabašninkas, nabaštininkas –
velionis
Nagatka – medetka
Namstata – architektūra
Narus – vikrus, greitas, miklus
Naugė – metalas
Navet – netgi
Navyna – naujiena
Nedėlia – savaitė, sekmadienis

Nėgelka – gvazdikas
Nepakajingas – neramus
Nepriatelius – nedraugas,
priešas
Nepriatelka – nedraugė
Nesang – nes
Nesmertelnas – nemirtingas,
amžinas
Neužmokama – neįkainojama
Neveik – negreitai
Norints – nors
Nuodabonė – susidomėjimas
Nuoprosnai – tuščiai, be
reikalo

P

Pabengti – pabaigti
Pačiuotas – vedęs vyras
Pačiuotis – vesti
Padarynė – padargas
Padėjimas – padėtis, būklė
Padonas – pavaldinys, tarnas
Padotkas – mokestis
Padugniai – nuodugniai
Padūmė – mokestis, imamas
nuo valstiečio kiemo
Pagodonė – pagarba
Pagraibus – apčiuopiamas
Paiša – paišyba, piešimas
Pajauris – sunki, nederlinga,
pelkėta žemė
Pajodus – išdykęs
Pakajingas – taikus, ramus, be
rūpesčio, baimės
Pakala – nugara, užpakalis
Pakantra – pakanta,
pakentimas, tolerancija
Pakavoti – paslėpti
Pakerštingas – kerštingas
Paklodus – pamatas, pagrindas

Pakoroti – nubausti	Perlakštuoti – perversti
Palūkojimas – palaukimas	Perlenkis – sutartis dėl darbo;
Pamaginti – įkvėpti, sukelti norą	dalis
Pančiai – grandinės	Perveizdėti – permanyti
Papartis – vėliava	Perveizėti – peržiūrėti
Pardavinys – prekė	Piešalas – piešinys
Pardočkė – parduotuvė	Pilozopas – filosofas
Parka – nenaudėlis	Pirmasėdis – pirmininkas
Parubežius – paribys, pasienis	Pirmneng – pirma negu;
Parusnėnas – Rusnės apylinkių gyventojas	pirmiau
Pasiliktinas, ant pasiliktinos –	Pištalietas – pistoletas
su visam, visam laikui	Plitnus – smarkiai plintantis
Paslabninti – sumenkinti,	Po tam – po to, paskui
susilpninti	Pobūdis – polinkis
Paslėptinė – slapta vieta	Prabočius – protėvis,
Pasvietis – pasaulis	prosenelis
Pašpartas – pasas	Praeitinė – praeitis, istorija
Pataranka – botagas	Pragumas – būdas, priemonė
Patėmyti – atkreipti dėmesį	Prajovai – nepaprasti
Patogiai – gerai, deramai	reiškiniai, stebuklai
Patrotyti – prarasti	Prakištis – praradimas
Patuolaik – iki šiol	Pramonė – išmoningumas,
Pautas – kiaušinis	kūrybingumas
Paveizda – pavyzdys	Prastoti – apleisti, palikti
Pavelyti – leisti	Prašiūrus – smarkus, didelis
Pavieryti – patikėti	Pratkai – protėviai
Pavietas, pavietis – šalis,	Pravadininkas – vadovas,
kraštas, sritis	vedlys
Pažamis – žemumas,	Praverėti – praversti
prastumas	Pravirsti – pargriūti, parpulti,
Pažyčioti – paskolinti	mirti
Pažvilgis – nuomonė, pažiūra,	Prekė – vertė, reikšmė
požiūris	Prekionė – prekyba
Pečvietė – antspaudas, herbas	Pričynė – priežastis
Perdėtinis – viršininkas,	Prietelius – draugas
vadovas, prižiūrėtojas	Prietikis – pritikimas,
Perguldymas – vertimas	atsitikimas
Periškadyti – sutrukdyti	Prigulėti – priklausyti
	Prikeibti – prijungti
	Prikergti – prijungti, pridėti

Prilikimas – lemtis
Prilikti – nulemti, paskirti
Prisidingėti – prisibijoti,
saugotis
Prisiegavojimas –
prisiekinėjimas
Privelyti – pasiūlyti,
rekomenduoti
Privertėjai – prievartautojai,
griovėjai
Procė, procia – darbas, triūsas
Procevoti, prociavoti – sunkiai
dirbti, triūsti
Prova – teismo procesas, byla;
ginčas, vaidas
Puidokas – dykaduonis
Pūras – žieminis kvietys;
kiekio matas
Pūsčia – giria
Pūstynė – nuniokota,
sugriauta, apleista vieta
Pustyti – griauti, naikinti
Puška – patranka
Putelė – putinas

R

Ramtis – ramstis
Randauninkas – nuomininkas
Rangelė – rezgė, t. y. pintinė iš
plačių karnų, su dangteliu
Rankius – rinkimas,
surinkimas; rinkinys
Rantyti – kapoti
Rasma – išradingumas
Rašikas – autorius
Rašliava – raštija
Raudinti – skaudinti, liūdinti
Raudulingai – graudžiai
Rėdas – valdžia, eilė, tvarka
Rėdyba – gubernija, apygarda

Rėdininkas – valdytojas
Rėdystė, rėdytuvė – redakcija
Rėdyti – kelti, organizuoti
Rėdytoja – tvarkytoja,
šeimininkė
Rėdytojas – rengėjas,
redaktorius
Regykla – vaizdas
Restauracija – restoranas
Retežis – grandinės, pančiai
Ricierius – riteris, karžygas
Rymas – Roma
Rimijonis, rymijonis,
ryménas – romėnas
Roda – patarimas, pokalbis
Rokundas – reikalas
Rokuoti – kalbėti, skaičiuoti
Rona – žaizda
Rubežius – siena
Rūdynė – pelkė su rudu
vandeniu, durpynas
Rūgoti – priekaištauti, bartis
Ruimingas – erdvus, talpus
Ruošnumas – veiklumas,
darbštumas; tvarka,
rūpestingumas
Rūpesnis – rūpestis

S

Saidra – viksvinis augalas
Sąmaištis – mišinys
Sąnarys – draugijos narys
Sandraugis – bendrakeleivis,
bendradarbis
Savopas – saviškas, kuo nors
išsiskiriantis iš kitų
Sąprotis – supratimas,
numanymas
Sątautis – tautietis
Sątiklė – sutarimas, santaika

Sątvarys – tvarinija	Stancija – stotis
Sąvargis – vargas, skurdas, nelaimė	Statrašymas – rašyba
Sėbrystė – draugystė	Statuja – statula
Sereda – trečiadienis	Stembti – bręsti, augti
Siaubti – apdainuoti	Stigavoti, stygavoti – įrodinėti, sakyti
Syla, sylos – jėgos, galybės	Stonas – būklė, padėtis
Sirata – našlaitis	Storotis – stengtis
Skaitlius – skaičius, kiekis	Strajus – papuošalas
Skarbas – turtas	Stramužijimas – barimas, įrodinėjimas
Skardas – aidas, garsas; skardis	Strikis – virvė
Skatikas – smulkus pinigas	Striokas – baimė, skuba
Skaugė – pavydas, godumas	Stuopa – taurė
Skendenis – skenduolis	Subata – šeštadienis
Skilvis – skrandis	Sučėrauti – suvirškinti
Skyrimai – atskirai	Sudėlis – sudėtinė dalis
Sklėnyčia – stiklinė	Sūdas – teismas
Sklepas – rūšys	Sūdynas – puodas
Skobi – rūgšti	Sūdžia – teisėjas
Skoptė – skulptūra	Sugadu – pravartu, naudinga
Skototis – rūpintis	Suglobti – sušėlpti
Skraudžiai – skaudžiai, skausmingai	Sugonytas – sužalotas
Skuomas – skersmuo	Sukuštinti – sujudinti
Skuomė – suolas; senovinis stalas, skobnis	Sulygintinis – lyginamasis
Skurdgėla – didelis skurdas	Sumatumas – veiklumas, guvumas, greitumas
Slabninti – silpninti	Supūstyti – sunaikinti, suniokoti
Slampa – slanka	Suronyti – sužaloti
Sloginti – apkrauti, užimti	Susiedas – kaimynas
Slogyti – spausti	Susimilę – pagailėdami
Slovikas – molinis arba stiklinis indas, stiklainis	Sutvėrimas – padaras, gamtos kūrinys
Smertis – mirtis	Sutvertojis – sutvėrėjas
Spačyruoti – vaikštinėti	Suvirėti – susimaišyti
Spatas – kastuvas	Svietas – pasaulis, žmonės
Spaudimas – spauda	Svietiškas – pasaulietiškas
Spėkingas – stiprus, tvirtas	Svodbinis – vestuvinis
Spėkos – jėgos	
Spitriai – trumparegiškai	

Š

Šalavalka – vėjavaikis
Šarvarkas – valstiečių prievolė
dirbti įvairius ne žemės ūkio
darbus
Šašuolėtis – šešėlis
Ščyrai – nuoširdžiai
Šešuras – vyro tėvas
Šėtros – malūno sparnų drobės
Šiandykštis – šiandieninis,
mūsų dienu
Šičion – čia
Šigdykštis – šiandieninis
Šydinimas – ketinimas
Šinkorius, šinkorka –
smuklininkas, smuklininkė
Šmatlu – nuostabu
Šnapsas – degtinė
Šoblė – kalavijas, kardas
Štuka – nepaprastas dalykas,
juokas
Šukėtai – atmetinai
Šulnas – šaunus, garbingas
Šviesūnas – filosofas

T

Taikis – tikslas
Tamožnė – muitinė
Tamsinis – susijęs su tamsa
Tankiai – dažnai
Tarsitais – tarsi
Telis – veršiukas
Teriautis – kamuotis, vargti
Terionai – niokotojai, siaubėjai
Tėvynininkas – patriotas
Tėvyniškumas, tėviškumas –
tautiškumas, patriotiškumas
Tėviškainis – tėvynainis
Tiesastatis – įstatymdavys

Tiesdavystė – įstatymų
leidimas
Tiešyti – raminti
Toktai – tai, tatai
Torielka – lėkštė
Trakas – išdegusi, iškirta
miško vieta
Triūsas – darbas
Trivoti – tverti
Tropyti – surasti
Tropytis – pasitaikyti, klostytis
Trota – nuostolis, žala
Trušnus – supuvęs, sutrešęs
Trūčyti – nuodyti
Trūdningas – sunkus
Trūkmena – atlauža,
fragmentas
Tūlas – dažnas
Turestis – turinys
Tvaras – tvarinys, kūrinys

U

Ukvatus – turintis pamėgimą
Ulyčia – gatvė
Uolektis – istorinis ilgio matas
(66–71 cm)
Uradzojus – derlius
Urkštyinė – landynė, lūšna
Urmas – pulkas, būrys
Uždėtojas – leidėjas
Užklapatyti – varginti,
kvaršinti
Užpečkis – užkrosnis
Užpečvietyti – užantspauduoti
Užrubežis – užsienis
Užturėti, užsiturėti – išlaikyti,
išsilaikyti
Užtėmyti – pastebėti
Užvada – veikla

Ū

Ūkėsas – gyventojas, pilietis

V

Vadaluoti – siūbuoti

Vaidylas – vaiduoklis

Valdystė – valdžia

Valdonas – valdovas

Valyba – vertė, svarba, reikšmė

Valininkas – kas vykdo kieno
nors valią, neturi veikimo
laisvės; nerišamas galvijas

Valnybė – laisvė

Varstas – senovinis rusų ilgio
matas lygus 1066,8 m

Varta – verslas

Varuvariška – būdinga
barbarui

Vašoklis – raudonasis serbentas

Veidinis – asmeninis

Velijimas – pageidavimas

Velyti – linkėti, pageidauti

Veltynės – imtynės

Verguvė – vergovė

Veseliškias – vestuvinis

Viedras – kibiras

Viekas – jėga

Vienmulis – vieningas, tolydus,
vientisas

Vienok – bet

Viera – tikėjimas

Viernai – ištikimai, atsidavusiai

Viernumas – ištikimybė

Vigada – nauda, patogumas

Vylius – gundymas

Vilpštynė – svaidyklė

Viltautis – bendramintis

Virbėti – knibždėti, krutėti

Vyresnybė – viršininkai,
administracija, valdžia

Visatimė – minia, liaudis

Visatininkas – kosmopolitas

Vytis – ieškinyš, idealas

Vitrijolis – kristalinis sulfatas;
sieros rūgštis

Vyža – mulkis, ištižėlis

Vodyti – kenkti

Z

Ziegorius – laikrodis

Zokonas – įstatymas, taisyklė

Zokoninkas – vokiečių ordino
narys

Zoslanėlis – suolelis

Ž

Žalnierius – kareivis

Žambris – senovinis medinis
arklas

Žemčiūgas – perlas

Ževernoti – kalbėti niekus

Žinyčia – lietuvių pagonių
šventovė

Žiūra – žvilgsnis

Žyvyti – maitinti, šerti

Žlibas – nenuovokus

Žmoninė – pradinė mokykla

Žmonystė – žmonija

Žujoti – zujoti, lakstyti

Bendras tiražas – 2101 egz.

Šio leidinio yra keturi variantai:

ISBN 978-609-425-351-5 – 1501 egz., tik dovanojamas.

ISBN 978-609-425-352-2 – 300 egz., tik dovanojamas.

ISBN 978-609-425-349-2 – 200 egz.

ISBN 978-609-425-350-8 – 100 numeruotų egz.

Išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
www.llti.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25c, LT-03156 Vilnius
www.petroofsetas.lt